

FJODOR MICHAJLOVIČ DOSTOJEVSKIJ

BĚSI¹

*Zab mě třeba, stopa všecka
ztracena – a cesta s ní!
Běs nás vodí dokolečka,
po polích nás prohání.*

*Kdo je honí stále znovu,
že tak smutně zpívají?
Skřítko nesou ke hřbitovu,
či to vědmu vdávají?*

A. Puškin

Bylo pak tu veliké stádo vepřů, kteříž se pásli na hoře. I prosili Ho, aby jim dopustil do nich vjíti. I dopustil jim. I vyšedše d'áblové z toho člověka, vešli do vepřů; i hnalo se to stádo prudce s vrchu do jezera a ztonulo. A viděvše pastýři, co se stalo, utekli, a šedše, vypravovali v městě i po všech. I vyšli, aby viděli, co se stalo. I přišli k Ježíšovi a

¹ Přeložil Bohumil Mathesius, revidovala Zdeňka Hanusová.

nalezli člověka toho, z kteréhož d'áblové vyšli, oděného a majícího rozum, an sedí u noh Ježíšových. I báli se. A vypravovali jim také ti, kteříž byli viděli, kterak jest ten vyproštěn, jenž d'ábelství měl.

Evangelium Lukášovo, kap. VIII, 32-36

DÍL PRVNÍ

HLAVA PRVNÍ

Místo úvodu: několik podrobností ze života veleváženého Stěpana Trofimoviče Verchovenského

I

PŘISTUPUJI K VYLÍČENÍ NEDÁVNÝCH A TAK DIVNÝCH příhod, jež se zběhly v našem městě, které až dosud ničím nevyniklo, a jsem nucen, poněvadž jinak neumím, začít trochu zdaleka, totiž několika životopisnými podrobnostmi o talentovaném a veleváženém Stěpanu Trofimovičovi Verchovenském. Tyto podrobnosti budou jen úvodem chystané kroniky, sama historie, kterou chci vylíčit, přijde později.

Řeknu rovnou – Stěpan Trofimovič hrál mezi námi jakousi svéráznou úlohu, možno říci občana s velkým O, a miloval tuto úlohu tak vášnivě, že, jak se mi zdá, by bez ní ani nemohl žít. Ne že bych ho srovnával s hercem na divadle, chraň bůh, tím méně, že si ho sám vážím. To vše mohlo být následkem zvyku, nebo lépe řečeno neustálého a ušlechtilého, už od dětských let rozvíjeného sklonu k příjemnému snění o jeho krásné budoucí úloze Občana. Stěpan Trofimovič měl například neobyčejně rád své postavení „štvance“ a tak říkajíc „vyhnance“. V obou těchto slůvcích je svého druhu klasický lesk, který ho jednou provždy zlákal a vyvyšoval ho pak

postupně v jeho vlastním mínění, až ho průběhem tak mnohých let konečně postavil na jakýsi velmi vysoký a jeho ješitnosti lahodící piedestal. V jednom anglickém satirickém románě z minulého století vystupoval jakýsi Gulliver. Ten si po návratu ze země Liliputánů, kde byli lidé všeho všudy nějaké čtyři coule vysokí, navykl do té míry pokládat sám sebe mezi nimi za velikána, že mimoděk, i když chodil ulicemi Londýna, křičel na chodce a ekvipáže, aby se mu vyhnuli a hleděli, aby je nerozšlápl. Žil v představě, že je stále ještě velikánem a všechno ostatní maličké. Proto se mu smáli a nadávali mu a hrubí vozkové dokonce velikána švihali bičem; ale bylo to správné? Co všechno neudělá zvyk? Zvyk přivedl Stěpana Trofimoviče skoro právě tak daleko, ale v podobě, možno-li se tak vyjádřit, ještě nevinnější a méně urážlivé, poněvadž to byl nádherný člověk.

Myslím, že nakonec na něho všichni a všude zapomněli; ale naprosto nelze říci, že ho neznali vůbec ani dřív. Není sporu o tom, že i on patřil nějaký čas k slavné plejádě proslulých mužů našeho předešlého pokolení, a jeden čas – ostatně všeho všudy jen jednu docela malinkou chvíličku – bylo jeho jméno vyslovováno od mnoha tehdejších uspěchaných lidí div ne v jedné řadě se jmény Čaadajeva, Bělinského, Granovského a právě tehdy v cizině začínajícího Gercena. Ale činnost Stěpana Trofimoviče skončila téměř v téže chvíli, kdy se začala, rozmetána abych tak řekl „vichrem nakupivších se okolností“. A co? Později se ukázalo, že nejenom žádný „vichr“,

ale ani žádné ty „okolnosti“, aspoň v tomto případě, nepůsobily. Až teprve teď, v těchto dnech, jsem se k svému největšímu údivu, zato však naprosto důvěryhodně přesvědčil, že Stěpan Trofimovič mezi námi, v naší gubernii, nejen nežil ve vyhnanství, jak jsme myslívali, ale že nebyl dokonce nikdy ani pod dozorem. Jaká tu pak byla síla vlastní představy! Věřil upřímně sám všecken svůj život, že v jistých kruzích se ho neustále bojí, že jeho kroky jsou nepřetržitě známy a sledovány a že všichni tři gubernátoři, kteří se u nás za posledních dvacet let vystřídali, měli už hned, když nastupovali úřad, nějakou zvláštní zprávu o něm jako člověku nespolehlivém, zprávu, která jim byla v první řadě z vyšších míst při přejímání gubernie sdělena. Kdyby tehdy někdo počestného Stěpana Trofimoviče nezvratnými důkazy přesvědčoval, že se nemá vůbec čeho bát, byl by se jistě urazil. A přec to byl velmi rozumný a velmi talentovaný člověk, ba tak říkajíc muž vědy, přesto, že ve vědě ostatně... nu, krátce, ve vědě toho mnoho neudělal, ba zdá se, že v ní neudělal vůbec nic. Ale tak to přec bývá téměř šmahem s muži vědy u nás na Rusi.

Vrátil se z ciziny a blýsknul se jako přednášející na universitní stoličce ještě na samém konci čtyřicátých let. Přednesl však všeho všudy jen několik přednášek, tuším o Arabech: podařilo se mu taky obhájit skvělou disertací o vznikajícím významu německého městečka Hanau, politickém i hanzovním, v době mezi rokem 1413 až 1428 a zároveň i o zvláštních a nejasných příčinách, proč tohoto významu nakonec vůbec nenabylo. Tato disertace obratně a bolestně

bodla tehdejší slavjanofily a získala mu naráz mezi nimi četné a zuřivé nepřátele. Pak – ostatně už po ztrátě stolice – otiskl (tak říkajíc v odvetu a aby ukázal, koho ztratili) v pokrokovém měsíčníku, v němž byly překlady z Dickense a který propagoval George Sandovou, začátek velmi hlubokého bádání – tuším o příčinách neobyčejné mravní ušlechtilosti nějakých rytířů v jisté době nebo něco takového. Byla tam aspoň rozváděna jakási velmi vznešená a neobyčejně ušlechtilá idea. Potom se říkalo, že pokračování studie bylo spěšně zakázáno a že dokonce pokroková revue byla kvůli otištění první půlky pronásledována. Stát se to mohlo snadno, poněvadž tenkrát nebylo nic, co by se stát nemohlo. Ale v tomto případě je pravděpodobnější, že k ničemu takovému nedošlo a že sám autor byl líný studii dokončit. Své přednášky o Arabech přerušil kvůli tomu, že bylo nějakým způsobem kýmsi (patrně kýmsi z jeho zpátečnických nepřátel) zachyceno psaní komusi s výkladem nějakých „okolností“; v důsledku toho od něho kdosi žádal nějaká vysvětlení. Nevím, je-li to pravda, ale jisté hlasy tvrdily, že ve stejné době se v Petrohradě přišlo na nějakou ohromnou společnost, asi tak třinácti lidí, společnost stavějící se zcela proti přirozenosti a proti státu, která div neotřásla jeho základy. Říkalo se, že prý se ti lidé chystali překládat samého Fouriera. Jakoby naschvál byla v téže době zachycena i báseň Stěpana Trofimoviče, napsaná už před šesti lety v Berlíně, za dnů jeho časného mládí, a kolující v opisech z ruky do ruky mezi dvěma diletanty a jedním studentem. Tuto báseň

chovám nyní i já ve stole; dostal jsem ji až loni od samého Stěpana Trofimoviče ve vlastnoručním zcela nedávném opise s jeho věnováním a ve velkolepé rudé safíánové vazbě. Není ostatně zcela bez poezie, ba ani bez určitého talentu. Je divná, ale tehdy (totiž přesněji v třicátých letech) se psalo v tomto duchu často. Je mi obtížno vypravovat syžet, neboť ve skutečnosti z ní nic nechápu. Je to jakási alegorie v lyricko-dramatické formě, připomínající druhý díl *Fausta*.

Začíná sborem žen, potom sborem mužů, pak nějakých sil a na konec všeho sborem duší, které ještě nežily, ale kterým by se tuze chtělo žít. Všechny tyto sbory zpívají o něčem velmi neurčitém, většinou o nějakém prokletí, ale s odstínem povzneseného humoru. Najednou se scéna mění a nastává jakýsi „svátek života“, v kterém zpívá už i hmyz, objevuje se želva s nějakými latinskými obřadními slovy, a dokonce, pamatují-li se dobře, zazpíval o něčem i jeden kámen, tedy předmět docela bez duše. Vůbec pak všichni nepřetržitě zpívají, a když rozmlouvají, tož se jaksi neurčitě hádají, ale ovšemže s jakýmsi odstínem vyššího smyslu. Nakonec se potom scéna zase změní a objeví se divočina a mezi útesy se toulá jeden civilizovaný mladík, který trhá a cucá nějaké byliny a na otázku víly, proč ty byliny cucá, odpovídá, že cítí v sobě přebytek života, a proto hledá zapomnění a nachází je ve šťávě těchto bylin; ale že hlavním jeho přáním je ztratit co nejdříve rozum (přání snad i zbytečné). Pak najednou přijíždí jinoch nevýslovné krásy na černém koni a

následuje ho nesmírné množství všech národů. Jinoch představuje smrt a všichni národové po ní touží. A nakonec v poslední už scéně se náhle objeví Babylónská věž a nějací atleti ji definitivně dostavují s písní nové naděje, a když už jsou až na samém vršku, tu vládce, řekněme třeba Olympu, komicky prchá a lidstvo, které se už všeho dovtípilo, obsadí jeho místo a začíná ihned nový život s novým proniknutím věcí. Nu, a tuhle tu báseň tenkrát shledali nebezpečnou. Navrhl jsem loni Stěpanu Trofimovičovi, aby ji otiskl, poněvadž je dnes úplně nevinná, ale Stěpan Trofimovič se zřejmou nevolí návrh zamítl. Nelíbila se mu mnou předpokládaná úplná nevinnost, ba příkládám této okolnosti jakýsi jeho chlad ke mně, trvající celé dva měsíce. A co se stalo? Najednou, téměř v tu dobu, kdy jsem mu navrhoval, aby ji otiskl zde, otiskují naši báseň *tam*, totiž v cizině, v jednom revolučním sborníku, a to úplně bez vědomí Stěpana Trofimoviče. Zpočátku se polekal, běžel ke gubernátorovi a napsal velmi ušlechtilé omluvné psaní do Petrohradu, předčítal mi je dvakrát, ale neodeslal, nevěda, komu je adresovat. Krátce byl rozrušen celý měsíc, ale jsem přesvědčen, že v koutku jeho srdce mu to neobyčejně polichotilo. S doručeným exemplářem sborníku téměř spal, ve dne jej schovával pod matrací a nedovoloval ani, aby mu posluha přestýlala postel, a třebaže denně čekal odněkud nějaký telegram, díval se přece zvysoka. Telegram nepřišel žádný. Tu se i se mnou smířil, což svědčí o mimořádné dobrotě jeho mírného srdce, zapomínajícího příkoří, která byla na něm spáchána.

II

Ale netvrdím, že nevytrpěl vůbec nic; jsem teď jen úplně přesvědčen, že by mohl o svých Arabech přednášet dál, jak by mu bylo libo, jen kdyby dal potřebná vysvětlení. Stěpana Trofimoviče však tenkrát posedla ctižádost a se zvláštním spěchem se jal sám sebe jednou provždy přesvědčovat, že jeho kariéra je „vichrem okolností“ na celý život rozbita. Máme-li však mluvit plnou pravdu, byl opravdovou příčinou změny jeho kariéry starý a nově obnovený velmi ohleduplný návrh Varvary Petrovny Stavroginové, manželky generálporučíka a velké bohačky, aby se ujal výchovy a rozvíjení rozumových schopností jejího jediného syna, jako nejvyšší pedagog a přítel, nemluvíme-li ani o skvělé odměně. Tento návrh byl mu poprvé učiněn už v Berlíně, a to právě v tu dobu, když poprvé ovdověl. Jeho první ženou bylo jedno lehkomyšlné děvče z naší gubernie, s kterým se oženil v době svého prvního a nerozvážného ještě mládí; vytrpěl, zdá se, s touto mimochodem řečeno půvabnou osůbkou mnoho svízeli, nemaje dostatek prostředků na její nákladný způsob života, a kromě toho z jiných, částečně už delikátních příčin. Umřela v Paříži, jsouc od něho poslední tři léta odloučena, a zanechala mu pětiletého syna, „plod první, radostné a nezachmuřené ještě lásky“, jak se vyrvalo jednou za mé přítomnosti z úst rozteskněného Stěpana Trofimoviče. Holátko poslali brzo po narození do Ruska, kamsi na daleký, zapadlý venkov, kde bylo po

celou dobu vychováváno péčí nějakých vzdálených tet. Stěpan Trofimovič zamítl tehdejší návrhy Varvary Petrovny a rychle se zas oženil, dokonce dříve než minul rok, s jakousi nemluvnou berlínskou Němkou, a co je hlavního, bez jakékoliv zvláštní nutnosti. Ale byly tu i jiné příčiny, proč odmítl místo vychovatele. Lákala ho sláva jednoho nezapomenutelného profesora, která letěla tenkrát světem, a Stěpan Trofimovič se taky rozletěl na katedru, na niž se připravoval, aby vyzkoušel i svá orlí křídla. A tak tedy, s připálenými křídly, si arci vzpomněl na návrh, který už dříve útočil na jeho profesorské odhodlání. Nenadálá smrt i druhé jeho ženy, která s ním nežila ani rok, zařídila všechno definitivně. Řeknu rovnou: všechno bylo rozhodnuto vřelou účastí a drahocenným, tak říkajíc klasickým přátelstvím, které Varvara Petrovna k němu chovala, možno-li se jen o přátelství tak vyjadřovat. Vrhł se v objetí tohoto přátelství a věc byla utvrzena na víc než dvacet let. Užil jsem výrazu „vrhł se v objetí“, ale chraň pánbů, aby někdo pomyslel na něco zbytečného a daremného; tomu objetí třeba rozumět jen ve vysoce mravním smyslu. Nejjemnější a nejdělikátnější svazek poutal tyto dva tak pozoruhodné tvory na věčné časy.

Místo vychovatelské bylo přijato taky proto, že i stateček zůstavený první manželkou Stěpana Trofimoviče – velmi malý stateček – byl v těsné blízkosti Skvorešniků, velkého statku Stavroginů, ležícího nedaleko města v naší gubernii. Kromě toho bylo vždy možno v tichu pracovny, bez rozptylování množstvím

universitního zaneprázdnění, zasvětit se vědám a obohatit domácí literaturu nejhlubšími studii. Ke studiím nedošlo. Zato se objevila možnost prostát všecek ostatní život, déle než dvacet let, tak říkajíc jako „ztělesněná výčitka“ před vlastní, podle slov národního básníka:

*Výčitka ztělesněná, ty před vlastní jsi stál – kol tebe zloby pěna:
idealista, liberál.*

Než osoba, o které mluvil národní básník, snad měla právo stát v této póze celý život, když už k tomu měla chuť, třebaže je to strašně nudné. Náš Stěpan Trofimovič byl však ve skutečnosti jen napodobitelem u srovnání s takovými osobami, a stát ho unavovalo a zhusta i ležival na boku. Ale třebaže na boku, ztělesněná výčitka zůstala ztělesněnou výčitkou, chceme-li býti spravedliví, i vleže, tím spíše, že na gubernii stačilo i to. Měli jste ho vidět u nás v klubu, když si sedal ke kartám. Celé jeho vzezření říkalo: „Karty! Sedám si s vámi k whistu! Copak se to hodí? Kdo je za to odpovědný? Kdo rozrušil moji aktivitu a obrátil ji ke kartám? Ech, zhyň, Rusko!“ a Stěpan Trofimovič s velkolepým gestem trumfoval srdcovým esem.

Ale ve skutečnosti si kartičky hodil strašně rád a kvůli nim zvláště poslední dobou měl časté a nepříjemné srážky s Varvarou Petrovnou, tím spíše, že neustále prohrával. Ale o tom až později. Upozorňuji jen, že to byl člověk až příliš svědomitý (totiž někdy), a proto často tesknil. Průběhem celého dvacetiletého přátelství s Varvarou

Petrovnou zmocňoval se ho pravidelně třikrát čtyřikrát do roka takzvaný „stesek občana“, totiž prostě jakási těžkomyslnost, ale předchozí výraz se líbil velevážené Varvaře Petrovně. Vedle občanského stesku se ho začalo později zmocňovat i šampaňské, ale jemný čich Varvary Petrovny ho po celý život chránil před triviálními sklony. A Stěpan Trofimovič potřeboval chůvu, poněvadž se stával druhdy velkým podivínem – uprostřed nejvznešenějšího stesku začínal se najednou smát velmi prostoduše. Přicházely chvíle, kdy se začínal i sám o sobě vyjadřovat humoristickým tónem. Ale Varvara Petrovna se nebála ničeho tak jako tohoto jeho humoristického tónu. Byla to dokonalá žena, žena mecenáška, která působila jen ve sférách nejvyšších rozumových úvah. Dvacetiletý vliv této vznešené dámy na jejího ubohého přítele byl kapitální. Bylo by třeba pohovořit o ní zvlášť a to taky udělám.

III

Bývají podivná přátelství, přátelé chtějí takřka sežrat jeden druhého, žijí tak celý život, ale rozejít se přece nemohou. Rozchod není vůbec možný. Ten, který začne střechkovat a přerušit styky, onemocní první a snad i umře, dojde-li k tomu. Vím pozitivně, že Stěpan Trofimovič několikrát, a mnohdy po nejintimnějších výlevech mezi čtyřma očima s Varvarou Petrovnou, vyskakoval náhle po jejím odchodu z pohovky a začínal bouchat pěstmi do zdi.

Nenaznačoval to, dělal to skutečně poctivě, ba tak, že jednou

urazil ze zdi štukaturu. Snad se někdo zeptá, jak jsem se mohl dovědět takový drobný detail. A co jestli jsem byl toho sám svědkem? Co jestli sám Stěpan Trofimovič mi nejednou vzlykal na rameni, vykládaje mi v ostrých barvách a do nejmenších detailů všecka svá nejhlubší tajemství? (A co při tom všechno nenapovídal!) Ale hle, co se stávalo téměř pravidelně po takovém vzlykání: nazítří byl už hotov ukřižovat sám sebe pro svou nevděčnost; volal mě spěšně do svého bytu nebo přibíhal ke mně sám, jedině kvůli tomu, aby mi oznámil, že Varvara Petrovna je „ztělesněním čestnosti a jemnocitu, a on úplný opak“. Stěpan Trofimovič nejenom že běhával ke mně, ale vyličoval to vše nejednou v nejvýmluvnějších dopisech jí samé a přiznával se jí s plným svým podpisem, že právě včera vypravoval cizímu člověku, že Varvara Petrovna si ho drží jenom z ješitnosti, že mu závidí jeho učenost a talent; že ho nenávidí a bojí se jen svou nenávist ukázat, patrně ze strachu, aby od ní neodešel a tím nepoškodil její literární reputaci; psal, že sebou proto opovrhuje a že se odhodlal zahynout násilnou smrtí, a od ní očekává poslední slovo, které vše rozhodne, a tak dále a tak dále, stále týmž tónem. Z toho je možno si představit, do jaké hysterie zacházely druhy nervové záchvaty tohoto nejnevinnějšího ze všech padesátiletých dětí! Četl jsem sám jednou takový dopis, po nějakém sporu mezi nimi, sporu vzniklém z nicotného sic důvodu, ale hluboce jízlivém svým průběhem. Zhrozil jsem se a prosil jsem ho, aby dopis neodesílal.

„To nejde... čestná povinnost... umřu, nepřiznám-li se jí ke

všemu, ke všemu!“ odpověděl skoro v horečce a dopis přece poslal.

To byl právě rozdíl mezi nimi, že Varvara Petrovna by takový dopis nikdy neposlala. Je pravda, že psal vášnivě rád, psal jí, i když s ní bydlel v jednom domě, a v případě hysterického záchvatu psával i dva dopisy za den. Víم bezpečně, že Varvara Petrovna čítávala ty dopisy vždy co nejpozorněji, i v takových případech, když přicházely dva za den, a po přečtení je ukládala do zvláštní skřínky, kde je měla označeny a roztríděny; kromě toho je ukládala do svého srdce. Pak, když byla nechala svého přítele po celý den bez odpovědi, setkávala se s ním, jako by se nic nestalo, jako by se včera vůbec nic nepříhodilo. Postupně ho tak vycepovala, že se už ani sám neopovážil vzpomenout včerejší příhody a díval se jí jen nějakou chvíli do očí. Ale nezapomínala na nic, zatímco Štěpan Trofimovič zapomínal druhdy až příliš brzy, a povzbuzen jejím klidem, zhusta ještě téhož dne se smál a dělal při šampaňském klukoviny, jestliže přišli přátelé. S jakým jedem v duši se v takových chvílích asi na něho dívala a on nic nepozoroval! Snad za týden, za měsíc nebo dokonce za půl roku, v nějaké zvláštní chvíli, když se rozpomenul na nějaký výraz z takového dopisu a pak na celý dopis se všemi okolnostmi, zahořel Štěpan Trofimovič náhle studem a někdy se tak trápil, že onemocněl svými záchvaty choleríny. Tyto jeho zvláštní záchvaty, cosi na způsob bolení břicha, bývaly někdy obvyklým zakončením jeho nervových otřesů a byly jakousi zajímavou a svéráznou kuriozitou jeho fyziologie.

Ve skutečnosti ho Varvara Petrovna opravdu a velmi zhusta nenáviděla; ale Stěpan Trofimovič jednu věc u ní až do konce nevypozoroval, totiž to, že se nakonec stal jejím synem, jejím výtvořem, ano možno říci jejím vynálezem; že se stal tělem z jejího těla a že Varvara Petrovna ho drží a vydržuje vůbec ne toliko jen ze „závisti k jeho talentu“. Jak asi byla urážena takovými předpoklady! Byla v ní uprostřed ustavičné nenávisti, žárlivosti a opovržení skryta jakási nesnesitelná láska k němu. Chránila ho před každým práškem, mazlila se s ním dvacet let, nespala by cel'ě noci starostí, kdyby něco hrozilo dotknout se jeho reputace básnické, reputace vědecké, reputace veřejného pracovníka. Vymyslila si ho a ve svůj výmysl taky první uvěřila. Byl čímsi na způsob jejího jakéhosi snu... Ale vyžadovala za to od něho opravdu mnoho, někdy až otroctví. Mstivá byla až neuvěřitelně. Při této příležitosti budu vypravovat dvě historky.

IV

Jednou, když se vynořily první pověsti o zrušení nevolnictví, když celá Rus začala náhle jásat a připravovala se k přerodu, navštívil Varvaru Petrovnu jakýsi petrohradský baron, který projížděl městem, muž s nejvyššími styky, stojící velmi blízko samého centra veřejných záležitostí. Varvara Petrovna si takových návštěv neobyčejně *vážila*, poněvadž její styky s vyšší společností se po smrti jejího muže stávaly stále řidšími a nakonec úplně ustaly. Baron seděl hodinku u

ní a pil čaj. Nikdo jiný tam nebyl, ale Stěpana Trofimoviče Varvara Petrovna pozvala a vystavila na odiv. Baron o něm cosi zaslechl i dřív, nebo se tvářil, jako by zaslechl, ale při čaji se na něho obracel málo. Stěpan Trofimovič se nemohl arci dát před ním zahanbit, a i jeho způsoby byly velmi vybrané. Ač byl tuším nepříliš vznešeného původu, okolnosti se shlukly tak, že byl od dětských let vychováván ve skvělém domě v Moskvě, tedy velmi slušně; francouzsky mluvil jako Pařížan. Baron měl na první pohled pochopit, jakými lidmi se Varvara Petrovna obklopuje i v gubernském osamocení. Ale dopadlo to jinak. Když baron definitivně potvrdil úplnou věrohodnost prvních zvěstí o velké reformě, které právě začaly kolovat, Stěpan Trofimovič to pojednou nevydržel a vykřikl *hurá!* a udělal dokonce rukou jakési gesto naznačující nadšení. Vykřikl nepříliš hlasitě a dokonce elegantně, ba snad si předem umínil, že bude nadšený, a gestu se schválně před zrcadlem půl hodiny před čajem naučil; ale něco se mu při tom asi nepovedlo, takže si baron dovolil malinké pousmání, třebaže ihned neobyčejně zdvořile vpletl do hovoru frázi o všeobecném a patřičném pohnutí všech ruských srdcí při této velké události. Pak brzy odjel a na odchodu nezapomněl podat dva prsty i Stěpanu Trofimovičovi. Když se Varvara Petrovna vrátila do salónu, mlčela zpočátku asi tři minuty, tváříc se, jako by na stole něco hledala; pojednou však se obrátila k Stěpanu Trofimovičovi a bledá, s blýskajícím se očima, procedila šeptem skrze zuby: „To vám nikdy nezapomenu!“

Nazítří se setkala se svým přítelem, jako by se nic nestalo.

O tom, co se přihodilo, se nikdy nezmínila. Ale za třináct let, v jedné tragické chvíli, mu to připomněla a vytkla a zbledla právě tak jako před třinácti lety, když mu to vytkla poprvé. Řekla mu jen dvakrát za celý svůj život: „To vám nikdy nezapomenu!“ Historka s baronem byla už druhý případ, ale i první případ byl tak charakteristický a měl pro život Stěpana Trofimoviče tuším tak velký význam, že se chci zmínit i o něm.

Bylo to v pětapadesátém roce, na jaře v máji, právě když do Skvorešniků přišla zpráva o smrti generálporučíka Stavrogina, lehkomyšlného starce, který umřel na žaludeční chorobu cestou na Krym, kam spěchal s pověřením k polní armádě. Varvara Petrovna se stala vdovou a oblékla hluboký smutek. Nemohla ovšem příliš mnoho hořekovat; žila přece za poslední čtyři léta následkem povahové různosti v úplném odloučení od muže a vyplácela mu penzi. (Generálporučík sám měl jen sto padesát duší a gáží, kromě toho proslulost a styky; ale veškeré bohatství i Skvorešniky náležely Varvaře Petrovně, jediné dceři velmi bohatého pachtýře.) Nicméně byla přec nenadálostí zprávy otřesena a vzdálila se do úplné samoty. Stěpan Trofimovič byl ovšem nerozlučně s ní.

Máj byl v plném rozpuku. Podivuhodné večery táhly nad vsí. Rozkvetla střemcha. Oba přátelé se scházivali každého večera v parku a sedávali tam do noci v besídce, vylévající si navzájem své city a myšlenky. Bývaly to poetické chvíle. Varvara Petrovna pod

dojmem změny svého osudu hovořila víc než obvykle. Jako by se tulila k srdci svého přítele, a to trvalo několik večerů. Náhle posedla Stěpana Trofimoviče podivná myšlenka: nespolehá bezútešná vdova na něho a nečeká po skončení ročního smutku od něho nabídku? Myšlenka cynická; ale vždyť vznešený organismus druhdy zesiluje sklon k cynickým myšlenkám, právě z toho důvodu, že je tak mnohostranně vyvinut. Stěpan Trofimovič začal přemýšlet hlouběji a shledal věci, které mluvily pro to. Zamyslel se: jmění je ohromné, pravda, ale... Varvara Petrovna se opravdu nijak nepodobala nějaké krasavici. Byla to vysoká, žlutá, kostnatá dáma s neobyčejně dlouhou tváří, připomínající hlavu koně. Stěpan Trofimovič byl stále víc a víc na vahách, trápil se pochybami, ba dvakrát i zaplakal nad svou nerozhodností (plakával dosti zhusta). Za večerů pak (v besídce) tvář jeho někdy jaksi bezděky vyjadřovala něco vrtošivého a posměšného, cosi koketního a spolu pyšného. Stává se to nějak samo sebou, bezděky, ano čím ušlechtilejší je člověk, tím víc je to vidět. Bůhví, jak tu soudit, ale je pravděpodobnější, že v srdci Varvary Petrovny nebyl ani zárodek něčeho, co by mohlo podezření Stěpana Trofimoviče plně ospravedlnit. Varvara Petrovna by ani nevyměnila své jméno Stavroginové za jeho jméno, třeba tak slavné. Na její straně to byla snad jen ženská hra, projev neuvědomělé ženské potřeby, u žen v mnoha jiných mimořádných případech tak přirozené. Neručím ostatně za nic; i dodnes ještě je hloubka ženského srdce nezbadatelná! Pokračujme však.

Lze předpokládat, že Varvara Petrovna v duchu podivný výraz na tváři svého přítele brzy odhadla, měla jemný čich a uměla pozorovat, on pak byl mnohdy velmi průhledný. Trávili však večery jako dříve a hovory byly právě tak poetické a zajímavé. A tu se jednou, když už nastávala noc, po velmi živém a poetickém rozhovoru přátelsky rozešli, stiskli si vřele ruce u zápraží malé budovy, ve které bydlel Stěpan Trofimovič. Každé léto se stěhoval z ohromného panského domu ve Skvorešníchách do této budovy, stojící skoro v parku. Sotvaže vstoupil do svého pokoje a vzal v mrzutém zamyšlení cigáro, stanul, nezapáliv si ještě, unaven a bez hnutí před otevřeným oknem, dívaje se na bílé obláčky, lehké jako peří, které pluly kolem jasného měsíce, když najednou lehký šramot způsobil, že se zachvěl a obrátil. Před ním stála zase Varvara Petrovna, kterou opustil všeho všudy před čtyřmi minutami. Její žlutá tvář skoro zešedivěla, rty byly sevřeny a v koutcích to cukalo. Plných deset vteřin se mu mlčky dívala do očí tvrdým, neúprosným pohledem a pojednou prudce zašeptala: „To vám nikdy nezapomenu!“

Když mi Stěpan Trofimovič za deset let šeptem vypravoval tuto smutnou příhodu, zavřel nejdřív dveře. Zapřisahal se mi, že tenkrát tak strnul na místě, kde stál, že neslyšel ani neviděl, jak Varvara Petrovna zmizela. Poněvadž potom nikdy, ani jednou se mu o tom, co se stalo, nezmínila a vše šlo takovým tempem, jako by se nic nepříhodilo, měl Stěpan Trofimovič po celý život sklon myslet si, že to vše byla jen halucinace před nemocí, a to tím spíše, že téže noci

opravdu onemocněl na celé dvě neděle, což mimochodem řečeno taky přerušilo schůzky v besídce. Ale přestože se domníval, že šlo o halucinaci, celý svůj život, den co den jako by čekal pokračování a tak říkajíc rozuzlení této příhody. Nevěřil, že se to tím skončilo! Musil se proto mnohdy asi divně dívat na svou přítelkyni.

V

Varvara Petrovna mu dokonce navrhla oblek, v kterém chodil po celý život. Oblek byl elegantní a charakteristický: černý kabát s dlouhými šosy, zapjatý skoro až ke krku, švihácky přiléhající; měkký klobouk (v létě slaměný) se širokým okrajem; bílý batistový nákrčník s velkým uzlem a vlajícími konci; hůl se stříbrným knoflíkem, k tomu vlasy na ramena. Byl temně rusý a jeho vlasy začaly trochu šedivět až teprve poslední dobou. Na bradě i pod nosem byl vyholen. V mládí prý byl neobyčejným krasavcem. Ale podle mého soudu byl i ve stáří neobyčejně úctyhodný. Ale jaképak je to stáří v třiapadesáti letech! Z jakési svobodomyšlnické koketnosti nejenom že se však za mládím nehonil, ale jako by se dokonce usedlostí svých let vychloubal, a byl ve svém obleku, vysoký, vyhublý, s vlasy až na ramena, podoben patriarchovi, nebo ještě líp portrétu básníka Kukolníka, litografovanému v třicátých letech v jakémsi vydání. Zvláště se mu podobal, když seděl v létě na lavičce v parku pod keřem rozkvetlého bezu, opřen oběma rukama o hůl s otevřenou knihou vedle sebe, v poetickém zadumání nad západem slunce. Co se

týče knih, poznamenávám, že se poslední dobou začal čtení jaksi vzdalovat. Bylo to ostatně až docela v poslední době. Noviny a revue, předplácené ve velkém množství Varvarou Petrovnou, čítal neustále. O úspěchy ruské literatury se také stále zajímal, neztrácejí přitom nijak na své důstojnosti. Dal se kdysi strhnout studiem naší vysoké, vnitřní i vnější, soudobé politiky, ale brzy, mávnuv rukou, svého záměru nechal. Stávalo se také, že si vezme do zahrady Tocquevilla, ale v kapse nese schovaného Paula de Kocka. To jsou ale hlouposti.

V závorce ještě něco o portrétu Kukolnika. Ten obrázek se poprvé dostal do rukou Varvary Petrovny, když byla ještě jako děvče v šlechtickém penzionátu v Moskvě. Zamílovala se do portrétu okamžitě, po zvyku všech děvčat v penzionátech, která se zamilují do všeho, co jim padne do ruky, zároveň i do svých učitelů, zvláště učitelů krasopisu a kreslení. Ale přitom nejsou zajímavé tyto dívčí vlastnosti, ale ta okolnost, že Varvara Petrovna dokonce ještě v padesáti letech schovávala ten obrázek mezi svými nejintimnějšími poklady, takže snad jen proto navrhla i Stěpanu Trofimovičovi oblek trochu podobný obleku na obrázku. Ale to je ovšem taky maličkost.

V prvních letech, nebo přesněji v první polovině svého života u Varvary Petrovny pomýšlel Stěpan Trofimovič stále ještě na nějaké dílo a každý den se vážně chystal je psát. Ale v druhé polovině na minulost asi docela zapomněl. Stále častěji a častěji nám říkával: „Jsem tak říkajíc k práci připraven, materiál je sebrán, a nejde to a

nejde! Nic nedělám!“ A klopil zarmouceně hlavu. To právě mu nepochybně mělo v našich očích dodat ještě větší velikosti jako mučedníku vědy, ale on sám toužil po něčem jiném. „Zapomněli na mne, nikdo mě nepotřebuje!“ vydralo se mu nejednou ze rtů. Tento zesílený světobol ho ovládl zejména na samém konci padesátých let. Varvara Petrovna nakonec pochopila, že jde o vážnou věc. A nemohla ani sama snést myšlenku, že její přítel je zapomenut a nepotřebný. Aby ho rozptýlila a spolu obnovila jeho slávu, zavezla ho tenkrát do Moskvy, kde měla několik vzácných literárních a vědeckých známých. Ale ukázalo se, že ani Moskva neuspokojuje.

Byla to tehdy zvláštní doba; nastupovalo něco nového, zhola nepodobného dřívějšímu tichu a něco tuze divného, co však bylo všude, dokonce i ve Skvorešnikách cítit. Vynořovaly se různé zvěsti. Fakta byla víceméně všeobecně známa, ale bylo patrné, že kromě fakt se objevily i jakési průvodní ideje, a co hlavního, v nadměrném množství. A mátko právě to, že nebylo nijak možno si na ně zvyknout a přesně poznat, co ty ideje vlastně znamenají. Varvara Petrovna chtěla jako žena stůj co stůj do jejich tajemství vniknout. Jala se tedy sama číst noviny a revue, zahraniční zakázané publikace a dokonce i proklamace, které se tehdy právě začínaly vydávat (to všechno dostávala); ale zatočila se jí jen hlava. Jala se psát dopisy. Odpovídali jí málo a čím dále tím nesrozumitelněji. Stěpan Trofimovič byl slavnostně vyzván, aby jí vysvětlil „všechny ty ideje“ jednou provždy, ale jeho objasnění ji vůbec neuspokojilo. Názor Stěpana

Trofimoviče na obecné hnutí byl nejvyšší měrou povýšenecký; základem všeho byla mu ta okolnost, že on sám byl zapomenut a není nikomu potřebný. Konečně si vzpomněli i na něho, zpočátku v zahraničních publikacích jako na deportovaného trpitele a hned pak v Petrohradě jako na bývalou hvězdu známého souhvězdí; srovnávali ho dokonce z jakéhosi důvodu s Radiščevem. Pak kdosi vytiskl, že už umřel, a slíbil jeho nekrolog. Stěpan Trofimovič vstal okamžitě z mrtvých a začal se tvářit vážně. Všecka pýcha jeho názoru na vrstevníky rázem spadla a zahořel v něm jeden sen: přimknout se k hnutí a ukázat svou sílu. Varvara Petrovna začala ihned znovu všemu věřit a vrhla se prudce do práce. Bylo rozhodnuto jet bez prodlení do Petrohradu, prostudovat všechno u pramene a vniknout do toho osobně, a bude-li to možno, oddat se cele a nerozdílně nové činnosti. Mezi jiným Varvara Petrovna prohlásila, že je hotova založit vlastní revui a zasvětit jí ode dneška celý svůj život. Když Stěpan Trofimovič shledal, že věc pokročila už tak daleko, stal se ještě pyšnější a začal se cestou chovat k Varvaře Petrovně téměř protektorsky – což ona ihned uložila do svého srdce. Měla ostatně i jinou docela vážnou příčinu k odjezdu, totiž obnovení společenských styků. Bylo třeba připomenout se podle možnosti společnosti, nebo se aspoň o to pokusit. Navenek pak bylo záminkou k cestě shledání s jediným synem, který tehdy končil petrohradské lyceum.

VI

Odjeli a žili v Petrohradě téměř celou zimní sezónu. Ke konci masopustu však všecko prasklo jako duhová mýdlová bublina. Sny se rozprchly a zmatek se nejenom nevyjasnil, ale stal se ještě zapeklitější. Za prvé, styky s nejvyšší společností se téměř vůbec nepodařilo obnovit, leda v mikroskopické míře a s ponižujícími drahotami. Uražená Varvara Petrovna se tedy oddala cele „novým idejím“ a začala pořádat večírky. Pozvala literáty a hned jich její známí přivedli veliké množství. Pak už přicházeli sami, bez pozvání; jedni přiváděli druhé – nikdy ještě takové literáty neviděla. Byli nemožně ješitní, ale zcela otevřeně, jako by tím plnili nějakou povinnost. Jiní (ač daleko ne všichni) přicházeli dokonce opilí. Ale jako by v tom viděli zvláštní, teprve včera objevenou krásu. Všichni byli na cosi až podivně pyšní. Na všech tvářích bylo napsáno, že právě teď odhalili nějaké neobyčejně důležité tajemství. Hádali se, pokládajíce si to za čest. Bylo obtížné se dovědět, co vlastně napsali, ale byli tam kritikové, romanopisci, dramatikové, satirikové i pamfletisté. Stěpan Trofimovič vnikl až do jejich nejvyššího kruhu, tam, odkud bylo hnutí řízeno. Vedoucí osobnosti byly těžko dostupné, ale přivítaly ho vřele, ač ovšem nikdo z nich o něm nic nevěděl a neslyšel kromě toho, že je „reprezentantem ideje“. Manévroval kolem nich tak, že je dokonce dvakrát pozval do salónu Varvary Petrovny, nehledě na jejich olympanství. Byli to lidé velmi vážní a velmi zdvořilí. Měli dobré chování, ostatní se jich zřejmě

báli; ale bylo patrné, že nemají kdy. Objevily se i dvě tři bývalé literární veličiny, které byly tenkrát náhodou v Petrohradě a s nimiž Varvara Petrovna už dlouho udržovala velmi vybrané styky. Ale tyto opravdové a nepochybné veličiny byly k jejímu údivu tiché jako myšky a některé z nich se jednoduše přilípily k celé té nové chásce a hanebně se k ní lísalý. Stěpan Trofimovič měl zpočátku úspěch; chytli se ho a začali ho dávat k dobru na veřejných literárních schůzích. Když vystoupil na jedné veřejné literární přednášce poprvé na tribunu jako přednášeč, ozval se zuřivý potlesk, který teprve asi za pět minut utichl. Vzpomínal na to po devíti letech v slzách – ostatně spíš vlivem své umělecké povahy než z vděčnosti. Přisahám a sázím se, oč chcete,“ říkal mi sám (ale jenom mně a tajně), „že z celého publika o mně nikdo načisto nic nevěděl.“ Pozoruhodné přiznání. Měl tedy asi bystrý rozum, mohl-li i tehdy na tribuně přes všechno svoje opojení pochopit své postavení tak jasně, a neměl tedy asi bystrý rozum, mohl-li i po devíti letech na to vzpomínat s pocitem urážky. Donutili ho, aby se podepsal na dva nebo tři kolektivní protesty (nevěděl sám proti čemu); Stěpan Trofimovič se podepsal. I Varvaru Petrovnu nutili, aby se podepsala proti jakémusi „hanebnému činu“, a i ona se podepsala. Většina těchto nových lidí ostatně, třebaže navštěvovala Varvaru Petrovnu, pokládala z jakéhosi důvodu za svou povinnost dívat se na ni pohrdlivě a s nezakrytým výsměchem. Později, v hořkých chvílích, mi Stěpan Trofimovič naznačoval, že právě od těch dob mu začala závidět. Chápala ovšem,

že se s těmi lidmi stále stýkat nemůže, přece však je přijímala žádostivě, se vši ženskou hysterickou netrpělivostí, a hlavně pořád cosi očekávala. Na večírcích mluvila málo, ač by mluvit mohla; raději naslouchala. Mluvílo se o odstranění cenzury a písmene jer, o záměně azbuky latinkou, o včerejší deportaci toho a toho, o jakémisi skandálu v Pasáži, o nutnosti rozdrobení Ruska podle národností a o jejich spojení ve volný federativní svaz, o odstranění armády a loďstva, o restauraci Polska až po Dněpr, o agrárních reformách a proklamacích, o odstranění dědictví, rodiny, dětí a kněží, o právech žen, o domě Krajevského, který panu Krajevskému nikdo a nikdy nemohl odpustit, apod. apod. Bylo jasné, že mezi touto cháskou nových lidí je mnoho darebáků, ale bylo mimo pochybnost, že je mezi nimi i mnoho poctivých, ba dokonce zajímavých osob, přes některé přec jen divné odstíny. Těm poctivcům bylo mnohem tíž rozumět než nepoctivcům a hrubcům, nedalo se však poznat, kdo koho ovládá. Když Varvara Petrovna ohlásila svůj úmysl vydávat revui, nahrnulo se k ní ještě víc lidí, ale ihned jí metali do tváře obvinění, že je kapitalistka a exploatuje práci. Obvinění byla stejně bezostyšná jako neočekávaná. Staříčkový generál Ivan Ivanovič Drozdov, kdysi přítel nebožtíka generála Stavrogina, s nimž společně sloužil, člověk (po svém způsobu) velmi důstojný, kterého tu všichni známe, krajně tvrdošíjný a dráždivý, strašně velký jedlík, který se nesmírně bál ateismu, dal se na jednom večírku Varvary Petrovny do sporu s jedním znamenitým jinochem. Jinoch mu řekl v prvních

věťách: „Vy – generále, jestli říkáte tohle,“ totiž v tom smyslu, že nemohl už ani horší nadávky než generál najít. Ivan Ivanovic se neobyčejně dopálil: „Ano, vašnosto, já jsem generál, a to generálporučík, a sloužil jsem svému mocnáři, ale ty, vašnosto, jsi kluk a bezbožník!“ Nastal nevídaný skandál. Druhého dne byl skandál vylíčen v tisku a *začali* sbírat hromadně podpisy proti „hanebnému jednání“ Varvary Petrovny, která nechtěla generála hned vyhnat. V ilustrované revui se objevila karikatura, na které byli jízlivě do jednoho obrazu vměstnání Varvara Petrovna, generál a Stěpan Trofimovič jako tři zpátečníci; obrázek byl doplněn verši napsanými národním básníkem výhradně k tomuto případu. Poznávám ze své strany, že mnozí mužové v generálské hodnosti mívají skutečně ve zvyku říkat směšně: „Já sloužil svému mocnáři...“, jako by totiž neměli téhož mocnáře jako my prostí mocnářovi poddaní, ale svého zvláštního.

Nebylo arci možno zůstat déle v Petrohradě, tím méně, že i Stěpana Trofimoviče stihlo definitivní fiasko. Nezdržel se a začal veřejně mluvit o právech umění, a začali se mu smát ještě hlasitěji. Na poslední své přednášce si usmyslil, že bude působit svobodomyšlnickou výmluvností. Spoléhal se na úctu k svému „vyhnanství“ a doufal, že dojme srdce posluchačů. Souhlasil beze sporu se zbytečností a komičností slova „vlast“; souhlasil i s představou o škodlivosti náboženství, ale hlasitě a pevně prohlásil, že v jeho očích je Puškin nedostizhny. Nemilosrdně ho vypískali, tak, že

se hned a veřejně, aniž sešel s pódia, dal do pláče. Varvara Petrovna ho přivezla domů polomrtvého. „On m'a traité comme un vieux bonnet de coton!“² breptal nesmyslně. Ošetřovala ho celou noc, dávala mu valeriánské kapky a opakovala mu do svítání: „Vy jste ještě potřebný, vaše doba ještě přijde, vás ocení... jinde.“

Druhého dne, časně ráno, se objevilo u Varvary Petrovny pět literátů, tři z nich úplně neznámí, které vůbec nikdy neviděla. S přísnou tváří jí prohlásili, že prostudovali záležitost její revue a přinesli jí v této otázce rozhodnutí. Varvara Petrovna rozhodně nikdy nikoho nepověřila, aby prostudoval a nějak rozhodl o její revui. Rozhodnutí znělo v ten smysl, aby založila revui ale odevzdala ji hned s kapitálem jim na právním podkladě volné asociace; sama pak aby odjela do Skvorešniků a nezapomněla vzít s sebou Stěpana Trofimoviče, „který vyšel z módy“. Byli ochotni z pouhého jemnocitu přiznat jí právo majitelky a posílat jí ročně šestinu čistého zisku. Nejzajímavější bylo, že z těch pěti lidí čtyři přitom určitě neměli žádný ziskuchtivý úmysl a jednali jen ve jménu „veřejného zájmu“. „Odjeli jsme jako připitomělí,“ vypravoval Stěpan Trofimovič, „já nebyl schopen kloudné myšlenky, a jak se pamatuji, breptal jsem pořád do rachotu vagónů:

Riki-tik, to je křik, to je křik, riki-tik –

² Zamávali se mnou jako s čepicí!

a čert ví co ještě, až do samé Moskvy. Teprve v Moskvě jsem se vzpamatoval – jako bych opravdu v ní mohl najít něco jiného! Přátelé moji!“ vykřikoval k nám někdy nadšeně, „nemůžete si představit, jaká zlost, jaký smutek se zmocní celé vaší duše, když velkou ideu, které si už dávno a hluboce vážíte, vezmou do rukou neschopní lidé a vyvlekou ji na ulici právě k takovým hlupákům, jako jsou sami, a vy se s ní najednou setkáte na jarmarku, setkáte se s ní k nepoznám zablácenou, špatně vyslovenou, napříč postavenou, bez proporce, bez harmonie, setkáte se s ní jako s hračkou v rukou hloupých dětí. Nikoli! Za našich dob tomu tak nebylo a to není to, oč jsme usilovali. Ne, ne, to vůbec není to. Já nic nepoznávám... Naše doba se zase vrátí a postaví všechno to dnešní potácení zas na pevnou cestu. Jinak – co bude, co bude?...“

VII

Hned po návratu z Petrohradu vypravila Varvara Petrovna svého přítele za hranice, „aby si oddechl“; a bylo taky třeba, aby se na čas rozešli, cítila to. Stěpan Trofimovič odjel pln nadšení. „Tam ožiju!“ vykřikl, „tam se konečně dám do vědy!“ Ale hned v prvních dopisech z Berlína zpíval svou stálou písničku. „Srdce je rozbito,“ psal Varvaře Petrovně, „nemohu na nic zapomenout! Tady v Berlíně mi všechno připomnělo to staré, co minulo, první vzlety a první muka. Kde je ona? Kde jsou teď obě? Kde jste, oba andělové,

kterých jsem nebyl nikdy hoden? Kde je syn můj, milovaný můj syn? Kde konečně jsem já, já sám, dřívější já, já tvrdý jako ocel a neotřesitelný jako skála, když teď nějaký Andrejeff, un pravoslavnyj tatman s plnovousem, peut briser mon existence en deux,³ atd. atd. Co se týče syna Stěpana Trofimoviče, viděl ho všeho všudy ve svém životě dvakrát, poprvé, když se narodil, a podruhé – nedávno v Petrohradě, kde se mladý muž připravoval na universitu. Všechen svůj život byl hoch, jak už bylo řečeno, vychováván u tet v o-ské gubernii (na útraty Varvary Petrovny), asi sedm set verst od Skvorešniků. Co pak se týče *Andrejeffa*, totiž Andrejeva, byl to krátce náš zdejší kupec, kramář, velký podivín, samouk v archeologii, vášnivý sběratel ruských starožitností, který se se Stěpanem Trofimovičem vzájemně popichoval, pokud jde o poznatky a hlavně o směr, jehož byl Stěpan Trofimovič zastáncem. Tento vážený kupec s šedivým plnovousem, s velikými stříbrnými brejlemi, nedoplatil Stěpanu Trofimovičovi čtyři sta rublů za několik desjatin lesa, které koupil na jeho statečku (hned vedle Skvorešniků) na vykácení. Ač Varvara Petrovna, vypravujíc svého přítele do Berlína, vybavila ho bohatě penězi, přec Stěpan Trofimovič před odjezdem s těmi čtyřmi sty zvláště počítal, pravděpodobně pro své privátní výdaje, a div že se nedal do pláče, když ho Andrejeff požádal, aby mu měsíc počkal. Měl na takové odročení ostatně

³ může zlomit můj život vedví

právo, neboť první splátky platil vždy předem, skoro o půl roku, poněvadž Stěpan Trofimovič tenkrát peníze zvláště potřeboval. Varvara Petrovna tento první dopis žíznivě přečtla a podškrtnla tužkou výkřik: „kde jste vy obě?“, označila jej datem a zavřela do škatulky. Vzpomínal ovšem na obě své nebožky ženy. V druhém psaní, poslaném z Berlína, měla písnička variace: „Pracuji dvanáct hodin denně (kdyby napsal aspoň jedenáct, zavrčela Varvara Petrovna), hrabu se v knihovnách, srovnávám, vypisuji, lítám; byl jsem u profesorů. Obnovil jsem známost se znamenitou rodinou Dundasových. Jaká je to nádhera tahle Naděžda Nikolajevna ještě i dnes! Poroučí se vám. Její mladý muž a všichni tři synovci jsou v Berlíně. Večer obyčejně besedujeme s mládeží až do rána a máme téměř athénské večírky, ale jediné co do jemnosti a vybranosti. Všechno je ušlechtilé – hodně hudby, španělské motivy, sny o všelidské renesanci, idea věčné krásy, Sixtinská madona, světlo prořezávané klíny tmy, ale i slunce má skvrny! Ó přítelkyně má, má šlechetná, věrná přítelkyně! Jsem srdcem s Vámi a Váš, vždy jen s Vámi, en tout pays, a třeba i dans le pays de Makar et de ses veaux ⁴, o němž, pamatujete se, jsme tak často s chvěním hovořili před odjezdem v Petrohradě. Vzpomínám si na to s úsměvem. Když jsem přešel hranice, pocítil jsem se bezpečným, pocit nový, divný, poprvé po tolika dlouhých letech...“ atd. atd.

⁴ všude... i v kraji Makara a jeho telat

„No, to všechno je hloupost!“ rozhodla Varvara Petrovna, ukládajíc i tento dopis, „když jsou do rána athénské večírky, tak nevysedává dvanáct hodin u knih. Napsal to v opilosti? Jak se tahle Dundasová opovažuje mě pozdravovat? Ostatně, ať si vyhodí z kopýtka...“ Věta „dans le pays de Makar et de ses veaux“ znamenala: „kam Makar telata nehonil“⁵. Stěpan Trofimovič mnohdy schválně překládal ruská přísloví a zakořenělá říkadla do francouzštiny co nejhlupeji, ač je bezpochyby uměl chápat a přeložit líp, ale dělával to z jakéhosi zvláštního chycu a shledával to velmi duchaplným.

Nevyhazoval si však z kopýtka dlouho, nevydržel to ani čtyři měsíce a přihnal se do Skvorešniků. Jeho poslední dopisy byly toliko výlevy nejjemnocitnější lásky k jeho nepřítomné přítelkyni a byly doslova smáčeny slzami nad rozlukou. Jsou povahy, které neobyčejně přilnou k domu, právě jako pokojoví psi. Shledání přátel bylo plné nadšení. Za dva dny šlo všechno starým pořádkem, a dokonce nudněji než dřív. „Příteli,“ řekl mi Stěpan Trofimovič za dva týdny pod závojem nejhlubšího tajemství, „příteli, objevil jsem strašlivou... novinku – je suis obyčejný příživník et rien de plus! Mais r-r-rien de plus!“⁶

⁵ česky: kde si lišky dávají dobrou noc

⁶ jsem... a nic víc. Docela nic víc.

VIII

Potom nastalo u nás bezvětrí a trvalo téměř nepřetržitě celých těch devět let. Hysterické záchvaty se vzlykáním na mém rameni, které se pravidelně opakovaly, naší blaženosti nijak nepřekážely. Divím se, že Stěpan Trofimovič za tu dobu neztloustl. Jen srdce měl ještě měkčí a trochu mu zčervenal nos. Ponenáhu se kolem něho seskupil kroužek přátel, nikdy ostatně velký. Ač se Varvara Petrovna do našeho kroužku příliš nemíchala, pokládali jsme ji přece všichni za svou patronku. Po petrohradské lekci se usadila v našem městě definitivně; v zimě bydlila ve svém městském domě, v létě pak na svém statku blíže města. Neměla nikdy v naší gubernské společnosti takový význam a vliv jako v posledních sedmi letech, to jest až do jmenování našeho nynějšího gubernátora. Dřívější náš gubernátor, nezapomenutelný a měkký Ivan Osipovič, byl její blízký příbuzný a byl jí kdysi zahrnován dobrodiním. Jeho žena se chvěla při pouhém pomyslení, že snad v něčem Varvaře Petrovně nevyhoví. Zbožňování Varvary Petrovny gubernskou společností bylo až hříšné. Bylo tedy dobře i Stěpanu Trofimovičovi. Byl členem klubu, prohrával s důstojností a získal si úctu, třebaže se na něho mnozí dívali jen jako na „učence“. Později, když mu Varvara Petrovna dovolila bydlet v jiném domě, byli jsme ještě volnější. Scházívali jsme se u něho asi dvakrát týdně; bývalo veselo, zvláště když nelitoval šampaňského. Pro víno jsme chodili do krámu právě toho Andrejeva. Varvara Petrovna platívala každého půl roku podle účtu a den placení býval

skoro vždy dnem bolení břicha.

Nejstarším členem kroužku byl Liputin, gubernský úředník člověk letitý, který tady v městě slynul jako ateista. Byl' podruhé ženat s mladičkou a hezoučkou ženou, vyženil véno a měl kromě toho tři dorostlé dcery. Celou rodinu udržoval ve strachu a pod zámek, byl nesmírně skoupý a zahospodařil si ve službě domek i kapitál. Člověk to byl neklidný, s malou služební hodností. Ve městě si ho příliš nevážili a v nejvyšší společnosti ho nepřijímali. Kromě toho byl známý a nejednou už potrestaný klepař, potrestaný bolestně, jednou důstojníkem, podruhé pak váženým otcem rodiny, statkářem. Ale my byli rádi jeho ostrovtipu, jeho vědychtivosti, jeho zvláštní zlomyslné veselosti. Varvara Petrovna ho ráda neměla, ale uměl se k ní vždycky nějak přitočit.

Neměla ráda ani Šatova, který se stal členem našeho kroužku až v posledním roce. Šatov byl dříve universitním studentem a byl po jedné studentské příhodě z university vyloučen. V dětství byl žákem Stěpana Trofimoviče a narodil se jako nevolník Varvary Petrovny, syn jejího zesnulého komorníka Pavla Fjodorova, a byl jí podporován. Neměla ho ráda pro jeho hrdost a nevděčnost a nemohla mu nijak odpustit, že po vyhnání z university k ní hned nepřijel, ba naopak na její tehdejší zvláštní dopis neodpověděl a zapsal se raději jakémusi civilizovanému kupci do otroctví a učil jeho děti. Spolu s rodinou tohoto kupce odjel do ciziny spíše jako opatrovník dětí než vychovatel; ale tak velkou měl tehdy touhu dostat se za hranice. U

děti byla rovněž jako vychovatelka živá ruská slečinka, která se dostala do rodiny taky před samým odjezdem a byla přijata hlavně kvůli láci. Za dva měsíce ji kupec vyhnal „pro příliš volné smýšlení“. Zapletl se s ní i Šatov a zakrátko se s ní v Ženevě oženil. Žili spolu tak tři neděle a pak se rozešli, jako svobodní a ničím nevázaní lidé; příčinou tu ovšem byla taky bída. Pak se toulal dlouho po Evropě sám, živil se bůhví čím; čistil prý na ulicích boty a byl v jakémsi přístavu nosičem. Konečně asi před rokem se vrátil k nám do rodného hnízda a usadil se u staré tety, kterou za měsíc pochoval. Se svou sestrou Dášou, též schovankou Varvary Petrovny, která u ní žila jako favoritka jejímu srdci nejmilejší, měl velmi řídké a příležitostné styky. Mezi námi byl neustále zachmuřený a nemluvný. Ale tu a tam, když se někdo dotkl jeho přesvědčení, byl chorobně podrážděn, pouštěl svému jazyku uzdu a nevážil slova. – „Šatova je zpočátku potřeba svázat, a potom se pustit s ním do debaty,“ žertoval mnohdy Štěpan Trofimovič, ale měl ho rád. V cizině změnil Šatov radikálně některé své dřívější socialistické názory a přeskočil v opačnou krajnost. Byla to jedna z těch ideálně založených ruských bytostí, které nějaká silná idea náhle srazí a svou vahou jaksi přimáčkne, někdy dokonce navždy. Nemají nikdy tolik síly, aby se s ní vyrovnali, ale uvěří v ni vášnivě, a tak celý jejich život pak míjí jako v posledních křečích pod kamenem, který se na ně svalil a skoro docela je zamáčkł. Šatovův zevnějšek se zcela shodoval s jeho názory. Byl to neohrabaný blondýn, kosmatý, malé postavy, s

širokými rameny, tlustými rty, s velmi hustým převislým bělavým obočím, se zamračeným čelem, s pohledem vyhýbavým, stále k zemi sklopeným, jako by se za něco styděl. Z jeho vlasů trčela věčně jedna štětka, která se nedala za nic na světě přičesat. Bylo mu asi tak sedmadvacet nebo osmadvacet let. „Já se nedivím, že mu žena utekla,“ pronesla jednou Varvara Petrovna, dívajíc se naň upřeně. Přes svou velkou bídu se snažil chodit čistě oblečen. Zase se neobrátil o pomoc k Varvaře Petrovně, protloukal se, čím bůh dal; bral práci i u kupců. Jednou seděl v krámě, jednou pak docela málem odjel se zbožím na parníku jako pomocník obchodvedoucího, ale onemocněl těsně před odjezdem. Bylo těžko si představit, jakou bídu uměl snášet, aniž o tom vůbec přemýšlel. Když se uzdravil, poslala mu Varvara Petrovna tajně a anonymně sto rublů. Ale Šatov odhalil tajemství, rozvážil vše, peníze vzal a přišel Varvaře Petrovně poděkovat. Varvara Petrovna ho přijala nadšeně, ale i tentokrát její očekávání hanebně zklamal. Poseděl všeho všudy pět minut, civěl mlčky a tupě do země, hloupě se usmíval a náhle, nenechav ji domluvit, právě v nejzajímavějším místě rozhovoru vstal, uklonil se jaksí bokem, nemotorně, zastyděl se až hrůza, zavadil přitom o její drahocenný vykládaný pracovní stůl, porazil jej na zem, rozbil jej a odešel polomrtev hanbou. Liputin mu potom tuze vytýkal, že tenkrát sto rublů, které dostal od své bývalé despotické statkářky, s opovržením neodmítl a nejenom že je vzal, ale hnal se ještě za ně poděkovat. Žil samotářsky, na kraji města, na neměl rád, když k

němu někdo, třeba z nás, zašel. Na večírky u Stěpana Trofimoviče přicházel pravidelně a bral si od něho noviny a knihy ke čtení.

Na večírky přicházel taky ještě jeden mladík, nějaký Virginskij, zdejší úředník, který se v něčem podobal Šatovovi, třebaže byl zřejmě a ve všech směrech jeho pravým opakem; byl to však taky „ženáč“. Ubohý a neobyčejně tichý mladík, ostatně už asi třicetiletý, se značným vzděláním, ale spíše samouk. Byl chudý, ženatý, sloužil v úřadě a živil tetu a sestru své ženy. Jeho žena i ostatní dámy přijímaly všechny nejnovější názory, ale to vše u nich nabylo jakéhosi hrubšího rázu, byla to právě „idea, která se dostala na ulici“, jak se kdysi vyjádřil o jiné věci Stěpan Trofimovič. Čerpaly všechno z knížek a byly hotovy hned na první náznak z pokrokových kroužků hlavního města vyhodit oknem cokoli, jen když jim někdo poradil to vyhodit. M-me Virginská se u nás zabývala babickým řemeslem. Jako děvče žila dlouho v Petrohradě. A Virginskij sám byl člověk vzácně čistého srdce a setkal jsem se zřídka s poctivějším vnitřním ohněm. „Nikdy, nikdy se nevzdám těch světlých nadějí,“ říkával s blýskajícíma očima. O „světlých nadějích“ mluvil vždy tiše, sladce, pološeptem, jakoby tajuplně. Byl dosti vysokého vzrůstu, ale neobyčejně tenký a úzký v ramenou, s vlasy nazrzlého odstínu, neobvykle řídkými. Všechny naduté úsměšky Stěpana Trofimoviče nad některými svými názory přijímal pokorně, někdy mu však dělal velmi vážné námitky a zahnal ho často do slepé uličky. Stěpan Trofimovič s ním jednal laskavě a vůbec se k nám všem

choval otcovsky.

„Vy všichni jste ‚nedolíhlí‘,“ žertovně poznamenal k Virginskému, „všichni vám podobní, třebaže jsem u vás, Virginskij, neshledal té o-me-ze-no-sti, jakou jsem shledal v Petrohradě, chez ces séminaristes,⁷ ale přec jen jste ‚nedolíhlý‘. Šatov by se velmi rád dolíhl, ale je taky nedolíhlý.“

„A já?“ zeptal se Liputin.

„Vy jste prostě zlatý střed, který se všemu přizpůsobí... po svém.“

Liputin se urazil.

Vypravovalo se o Virginském, a bohužel velmi věrohodně, že jeho žena po necelém roce zákonného manželství mu najednou prohlásila, že je odstaven a že dává přednost Lebjadkinovi. Tento Lebjadkin, jakýsi přistěhovalec, se ukázal později osobou velmi podezřelou a nebyl vůbec štábním kapitánem na penzi, jak se sám tituloval. Uměl jen kroutit si vousy, pít a žvanit nejhoupější nesmysly, jaké si jen člověk může představit. Tento člověk se k nim ihned se vši neomaleností nastěhoval, jedl u nich a spal a začal nakonec jednat s pánem domu zvysoka. Tvrdil, že Virginskij, když mu žena oznámila, že je odstaven, řekl: „Přítelkyně má, až dotud jsem tě jen miloval, teď si tě vážím,“ ale takový starořímský výrok byl ve skutečnosti sotva pronesen, říká se naopak, že usedavě plakal. Jednou, dvě neděle po „odstavení“, se všichni, s celou „rodinou“,

⁷ u těch seminaristů

odebrali za město do háječku pít se známými čaj. Virginskij byl v jakési horečně veselé náladě a účastnil se taky tance. Náhle však bez jakéhokoliv předchozího sporu chytil obra Lebjadkina, který tančil sólově kankán, oběma rukama za vlasy, sehnul ho a začal jím s křikem, ječením a slzami cloumat. Obr dostal takový strach, že se ani nebránil a po celou dobu, co ho Virginskij tahal za vlasy, nevydal takřka hlásku. Potom se ale urazil se vším rozhorlením ušlechtilého člověka. Virginskij prosil celou noc ženu za odpuštění; ale odpuštění si nevyprosil, poněvadž přec jen nesouhlasil s tím, aby šel a Lebjadkinovi se omluvil. Kromě toho byl usvědčen z názorové slabosti a z hlouposti. Z hlouposti proto, že při jednání se ženou klečel. Štábní kapitán brzy zmizel a objevil se v našem městě až zase v posledních dnech, se sestrou a novými cíli. Ale o něm ještě budeme hovořit. Není divu, že ubohý „ženáč“ u nás duševně pookřival a potřeboval naši společnost. Nevykládal nám ostatně nikdy o svých domácích záležitostech. Jen jednou, vraceje se se mnou od Stěpana Trofimoviče, začal z dálky mluvit o své situaci, ale ihned mě chytil za ruku a horoucně vykřikl:

„Ale to nic není; to je jen soukromý případ. To nepřekáží vůbec, vůbec nic ‚naší společné věci‘.“

Přicházeli k nám do kroužku i náhodní hosté; přicházel židáček Ljamšin, přicházel kapitán Kartuzov. Jeden čas s námi býval i jeden vědychtivý stařeček, ale umřel. Jindy k nám zase Liputin přivedl deportovaného katolického kněze Slońcewského, nějaký čas jsme ho

ze zásady přijímali, ale pak jsme ho přijímat přestali.

IX

Jeden čas o nás ve městě říkali, že náš kroužek je semeništěm volnomyšlenkářství, prostopášnosti a bezbožnosti, a tato pověst stále rostla. A u nás se zatím jen nejnevinněji mile, čistě rusky, pro zábavičku, liberálně žvanilo. „Nejvyšší liberalismus“ a „nejvyšší liberál“, totiž liberál bez jakéhokoliv cíle, je možný jen na Rusi. Stěpan Trofimovič, jako každý duchaplný člověk, potřeboval nezbytně posluchače a kromě toho potřeboval nezbytně vědomí, že naplňuje svou nejvyšší povinnost a propaguje ideu. A konečně bylo třeba popít s někým šampaňské a při víně znamenité značky vyměňovat zábavné myšlenky o Rusku a „ruském duchu“, o Bohu vůbec a o „ruském Bohu“ zvlášť; opakovat posté všem do omrzení známé ruské pikantní anekdoty. Občas došlo i na městské klepy, přičemž jsme někdy dospěli k přísným, vysoce umravněným soudům. Dostávali jsme se i do všelidských úvah, přísně uvažovali o budoucím osudu Evropy a lidstva; předpovídali jsme učeně, že Francie po císařství klesne rázem na stát druhořadý, a byli jsme načisto přesvědčeni, že se to může stát strašně brzy a lehce. Papeži jsme dávno a dávno předpověděli, že bude hrát úlohu prostého metropolitů sjednocené Itálie, a byli jsme najisto přesvědčeni, že celá tato tisíciletá otázka je v našem století humanity, průmyslu a železnic hloupost. Vždyť přece „nejvyšší ruský liberalismus“ jiného poměru k

věci nemá. Stěpan Trofimovič mluvíval druhdy o umění, a docela pěkně, ale trochu abstraktně. Vzpomínal někdy na druhy svého mládí – byli to všechno lidé zapsaní v historii našeho rozvoje –, vzpomínal dojatě a nábožně, ale jakoby trochu závistivě. Když už byla tuze velká nuda, tu se židáček Ljamšin (malý poštovní úředníček), mistrný klavírista, posadil a hrál, a v přestávkách představoval svini, bouřku, porod s prvním křikem dítěte apod. apod.; a jenom kvůli tomu byl zván. Když jsme se napili příliš mnoho – stávalo se to, ale jen zřídka –, přicházeli jsme do nadšení a jednou jsme dokonce sborem, za doprovodu Ljamšinova, zazpívali *Marseillaisu*, jenom nevím, jestli se to dalo poslouchat. Velký den devatenáctého února jsme pozdravili nadšeně a prázdnili jsme ještě dlouho na jeho počest číše za hojných přípitků. To bylo už dávno a dávno, tehdy ještě nebyl mezi námi ani Šatov, ani Virginskij a Stěpan Trofimovič ještě žil v jednom domě s Varvarou Petrovnou. Nějaký čas před velkým dnem zvykl si Stěpan Trofimovič pobručovat známé, ač trochu strojené verše, složené asi nějakým bývalým liberálním statkářem:

Mužici už jdou, sekyry nesou, strašného cosi se blíží.

Zdá se, že to bylo něco takového, doslova si nevzpomínám. Varvara Petrovna to jednou zaslechla a vykřikla na něho: „Nesmysl, nesmysl,“ a hněvivě odešla. Liputin, který se k tomu naskytl, poznamenal jízlivě k Stěpanu Trofimovičovi: „Ale bude škoda, jestli

pánům statkářům udělají jejich bývalí nevolníci ve své radosti opravdu taky nějakou malou nepříjemnost.“

A přešel si ukazováčkem kolem krku.

„Cher ami,“⁸ poznamenal Stěpan Trofimovič dobrosrdečně, „věřte, že toto (opakoval gesto kolem krku) nepřinese žádného prospěchu ani našim statkářům, ani nám všem. Neumíme nic vytvořit ani bez hlav, nehledě k tomu, že naše hlavy nám nade vše překážejí něčemu rozumět.“

Připomínám, že mnozí u nás předpokládali, že v den manifestu se stane něco neobyčejného, toho druhu, jak prorokoval Liputin a všichni takzvaní znalci lidu a státu. Zdá se, že tyto myšlenky přejal i Stěpan Trofimovič, a dokonce do té míry, že téměř v předvečer velkého dne začal Varvaru Petrovnu náhle prosit, aby mohl do ciziny; slovem, začal být neklidný. Ale velký den minul, minul ještě nějaký čas a na rtech Stěpana Trofimoviče se ukázal opět povýšený úsměv. Vyslovil před námi několik pozoruhodných myšlenek o ruském charakteru vůbec a o charakteru ruského mužika zvlášť.

My, uspěchaní lidé, jsme si s našimi mužiky příliš přispíšili „uzavřel řadu svých pozoruhodných myšlenek; „vedli isme je do módy a velká část literatury, nepřetržitě po řadu let, se jimi obírala jako nově objeveným pokladem. Kladli jsme vavřínové věnce na zavšivené hlavy. Ruská vesnice dala nám za celé tisíciletí jen

⁸ příteli

kamarinského mužika. Pozoruhodný ruský básník, nepostrádající ducha, když uviděl poprvé velikou Rachel na scéně, vykřikl u vytržení: ‚Nedám Ráchel za mužika!‘ Jsem hotov jít dál: ‚Vyměním všechny ruské mužiky za Ráchel.‘ Je na čase dívat se střízlivěji a nesměšovat naši venkovskou močůvku s bouquet de l'impératrice.⁹“

Liputin ihned souhlasil, ale poznamenal, že přec jenom bylo pro směr nutné trochu si zašvindlovat a mužiky pochválit a že i dámy z nejvyšší společnosti tonuly v slzách, když četly *Antona Ubožáka*, a některé z nich dokonce přímo napsaly z Paříže svým správcům do Ruska, aby ode dneška jednali se sedláky pokud možno humánně.

Stalo se, jakoby naschvál teď po pověstech o Antonu Petrovovi, že i v naší gubernii, a všeho všudy patnáct verst od Skvorešniků, vzniklo nějaké nedorozumění, takže tam zbrkle poslali oddíl vojska. Tentokrát se Stěpan Trofimovič tak rozrušil, že polekal i nás. Křičel v klubu, že vojska je třeba víc, aby telegraficky zavolali jiné z nejbližšího okresu; běhal ke gubernátorovi a přesvědčoval ho, že v tom nemá prsty; prosil, aby ho nemíchali žádným způsobem do této záležitosti snad kvůli minulým věcem, a navrhoval, aby bez prodlení napsali o jeho prohlášení do Petrohradu, komu se sluší a patří. Bylo dobře, že to všechno brzy minulo a rozplynulo se vniveč, ale já se tenkrát Stěpanu Trofimoviči přec jen divil.

Asi tak za tři léta se začalo všeobecně hovořit o národnosti a

⁹ císařovna kytice (voňavka)

zrodilo se „veřejné mínění“. Stěpan Trofimovič se strašně smál.

„Přátelé,“ poučoval nás, „naše národnost, jestli opravdu 'vzklíčila', jak se teď v novinách tvrdí, sedí teď ještě ve škole, v nějaké Petersschule, u německé knížky a dře svou věčnou německou úlohu, a německý učitel ji nechává, když je potřeba, klečet. Chválím, že se učí u německého učitele, ale je nejpravděpodobnější, že se nic nestalo a nic takového nevzklíčilo, ale že vše jde, jako to šlo dřív, totiž pod ochranou boží. Podle mého názoru je to dost pro Rusko, pour notre sainte Russie.¹⁰ A přitom všechno tohle všeslovanství a národníčení – to vše je příliš staré, než aby to bylo nové. Národnost, chcete-li, nejevila se u nás nikdy jinak než jako vynález panského klubu, a k tomu ještě moskevského. Nemluví přirozeně o době Igorově. A konec konců to všechno pochází ze zahálčivosti. U nás pochází všechno ze zahálčivosti, i to pěkné a dobré. Všechno pochází z naší panské, milé, vzdělanecké, vrtošivé zahálčivosti! Tvrdím to už třicet tisíc let. Neumíme žít ze své práce. A co se tam teď nadělá s veřejným míněním, které u nás prý už ‚klíčí‘ – spadlo snad najednou z ničeho nic z nebe? Cožpak nikdo nechápe, že k tomu, abychom dosáhli veřejného mínění, je potřeba především práce, vlastní práce, vlastního popudu v této věci, vlastní praxe! Zadarmo nikdy nic nedostaneš. Budeme-li pracovat, budeme mít i své veřejné mínění. Ale poněvadž pracovat nikdy nebudeme, bude za nás i veřejné

¹⁰ pro naši svatou Rus

mínění mít ten, kdo za nás až doteďka pracoval, totiž pořád ta Evropa, pořád ti Němci – naši dvoustletí učitelé. Rusko je nadto příliš velikým nedorozuměním, než abychom je rozřešili sami bez Němců a bez práce. Hle, já tady už dvacet let biju na poplach a volám k práci! Věnoval jsem život tomuto volání a, blázen, věřil jsem tomu! Teď už nevěřím, ale zvoním a budu zvonit, až do konce, až do hrobu; budu trhat provazem, pokud nezazvoní k mé panychidě!“ Běda! My jen přitakávali. Tleskali svému učiteli, a s jakým zápalem! A co, pánové, neozývá se i teď mnohdy na každém kroku právě takový „milý“, „chytrý“, „liberální“, starý ruský žvast?

V Boha náš učitel věřil. „Nechápu, proč mě tu všichni pokládají za neznaboha?“ říkával mnohdy, „já věřím v Boha, mais distinguons¹¹, věřím v něj jako v bytost, která si sebe uvědomuje jen ve mně. Já nemohu věřit jako má Nastasja (služka) nebo jako nějaký statkář, věřící ‚pro každý případ‘ – nebo jako náš milý Šatov... ostatně ne. Šatov sem nepatří, Šatov se *nutí* věřit jako moskevský slavjanofil. Co pak se týče křesťanství, nejsem, ač si ho upřímně vážím, nejsem křesťanem. Jsem spíš starý pohan jako veliký Goethe nebo jako starý Rek. Překáží mi už to, že křesťanství nepochopilo ženy – jak velkolepě to vyložila George Sandová v jednom ze svých geniálních románů. Co pak se týče vzývání, postů a všeho ostatního, nechápu, co je komu do mne? Ať se naši donašeči namáhají jak chtějí, nepřeji

¹¹ ale rozeznávejme

si být jezuitou. V čtyřicátém sedmém roce poslal Bělinskij, který byl tenkrát za hranicemi, Gogolovi svůj známý dopis, v němž mu se zápalem vytýkal, že Gogol věří ‚v jakéhosi Boha‘. Entre nous soit dit¹², nemohu si představit nic komičtějšího nad okamžik, kdy Gogol (tehdejší Gogol!) četl tento výraz a... celé psaní! Ale pomínu-li směšnost, poněvadž s jádrem věci přece jen souhlasím, mohu říci a ukázat: hle, to byli lidé! Uměli milovat svůj národ, uměli zaň trpět, uměli zaň všechno obětovat a zároveň mu uměli odporovat, když bylo třeba, nepovolovat mu v určitých pojmech. Bělinskij nemohl opravdu hledat spásu v postním oleji nebo v ředkvi s hrachem!...“

Ale vtom se do toho zamíchal Šatov.

„Ti vaši lidé nikdy národ nemilovali, netrpěli proň, nic proň neobětovali, ať si to ke své útěše malovali sebelíp!“ zavrtěl mrzutě se sklopenou hlavou a zavrtěl se netrpělivě na židli.

„Ti že nemilovali národ!“ zaúpěl Štěpan Trofimovič, „och, jak milovali Rus!“

„Ani Rusko, ani národ!“ vykřikl tentokrát i Šatov, blýskaje očima. „Nelze milovat to, co neznáš, a oni ruský národ ani za mák neznali! Ti všichni, a vy s nimi, jste tak přimhouřili oči nad ruským národem, že vám unikl. Zvláště se to týká Bělinského; zrovna z toho jeho dopisu Gogolovi je to vidět, Bělinskij právě tak jako Krylovův *Zvěděvec* si nevšiml slona v kabinetu rarit a celou svou pozornost

¹² mezi námi

soustředil na francouzské sociální broučky, a u nich skončil. A přec ještě byl chytřejší než vy všichni. Nedost na tom, že jste přehlédli národ, chovali jste se k němu s nechutným přezíráním už z toho jediného důvodu, že jste si představovali pod slovem národ jen národ francouzský, a to jen Pařížany, a styděli jste se za to, že ruský národ není takový. A to je holá pravda! Ale kdo nemá národ, nemá ani Boha! Dobře si uvědomte, že ti všichni, kdo přestávají svůj národ chápat a ztrácejí své svazky s ním, ihned, právě tou měrou, ztrácejí i otcovskou víru, stávají se buď ateisty nebo nábožensky lhostejnými. Mluvím pravdu! Je to fakt, který se potvrzuje. Právě proto i vy všichni, i my všichni jsme teď buď hnusnými ateisty nebo nábožensky lhostejnými, prostopášná sebranka a nic víc! Vy taky, Stěpane Trofimoviči, nijak vás z toho nevyjímám, hovořil jsem, abyste věděl, dokonce na váš vrub!“

Obvykle, když Šatov takový monolog dopovídal (a stávalo se mu to často), chytil čapku a vrhl se ke dveřím, jsa plně přesvědčen, že teď je všemu konec a že dočista a navždy přerval své přátelské styky se Stěpanem Trofimovičem. Ale Stěpanu Trofimoviči se vždy podařilo zastavit ho ještě včas.

„A neměli bychom se, Šatove, po všech těch hezkých slovíčkách smířit?“ říkával, podáváje mu z křesla dobrosrdečně ruku.

Neohrabaný, ale ostýchavý Šatov nemiloval něžnůstek. Byl to navenek drsný člověk, ale v duši, trvám, velmi jemnocitný. I když často ztrácel míru, trpěl tím nejprve on sám. Zabuřel na pozvání

Stěpana Trofimoviče něco pod nos a přešlapoval na místě jako medvěd, najednou se nečekaně usmál, odložil čapku a s pohledem upřeným do země posadil se zase na své místo. Samo sebou se rozumí, že se přineslo víno a Stěpan Trofimovič pronesl nějaký příhodný přípitek, například třeba na paměť některého ze zemřelých veřejných pracovníků.

HLAVA DRUHÁ

Princ Harry. Námluvy

I

BYLA NA ZEMI JEŠTĚ JEDNA BYTOST, K NÍŽ VARVARA Petrovna byla připoutána neméně než k Stěpanu Trofimovičovi – byl to její jediný syn, Nikolaj Vsevolodovič Stavrogin. K jeho výchově byl vlastně Stěpan Trofimovič přizván. Hochovi bylo tenkrát asi osm let, ale lehkomyšlný generál Stavrogin, jeho otec, žil v té době už v odloučení od jeho maminky, takže chlapec vyrostl jen v její péči. Třeba Stěpanu Trofimoviči přiznat, že svého chovance uměl k sobě připoutat. Veškeré jeho tajemství záleželo v tom, že byl sám dítětem. Mne tenkrát ještě neměl a neustále potřeboval skutečného přítele. Neváhal udělat svým přítelem takové malé stvoření, sotvaže jen trochu povyrostlo. Nějak úplně přirozeně vyplynulo, že se mezi nimi neobjevil ani nejmenší rozdíl. Stěpan Trofimovič nejdnou probouzel v noci svého asi jedenáctiletého přítele jediné proto, aby přeci ním vylil v slzách své uražené city nebo mu odhalil nějaké domácí tajemství, a nepozoroval přitom, že něco takového je už; zcela nepřipustné. Vrhali se druh druhu do náručí a plakali. Hoch věděl o své matce, že ho má velmi ráda, ale sám ji asi příliš nemiloval. Mluvila s ním málo, zřídka ho v něčem příliš omezovala, ale pozorný pohled, kterým ho sledovala, cítil na sobě vždy jaksi bolestně. Ostatně ve všech věcech týkajících se vyučování a mravního rozvoje

důvěřovala matka úplně Stěpanu Trofimovičovi. Tenkrát v něho ještě naprosto věřila. Můžeme si myslet, že pedagog trochu pocuchal nervy svého chovance. Když ho po jeho šestnáctém roce vezli do lycea, byl slabý a bledý, podivně tichý a zádumčivý (později vynikal neobyčejnou fyzickou silou). Můžeme tedy předpokládat, že přátelé plakali, vrhající se v noci sobě navzájem do objetí, netoliko jen kvůli nějakým domácím příhodám. Stěpan Trofimovič se uměl dotknout nejhlubších strun v srdci svého přítele a vzbudit v něm první, ještě neurčitý pocit té věčné, svaté tesknoty, kterou, když ji některá vyvolená duše jednou okusila a poznala, pak už nikdy nezamění za laciné uspokojení. (Jsou i takoví nadšenci, kteří cení tuto tesknotu výš než nejradikálnější uspokojení, kdyby takové uspokojení bylo možné.) Ale v každém případě bylo dobře, že svěřence a učitele, třeba pozdě, rozvedli.

V prvních dvou letech mladík přijížděl z lycea na prázdniny. Když Varvara Petrovna a Stěpan Trofimovič byli v Petrohradě, byl někdy přítomen na literárních večírcích, které se konaly u matky, poslouchal a pozoroval. Mluvil málo a byl jako kdysi stále tichý a nesmělý. K Stěpanu Trofimovičovi se choval jako dřív s něžnou pozorností, ale už jaksí zdrženlivěji: zřetelně se vyhýbal tomu, aby se s ním dal do hovoru o vznešených věcech a o vzpomínkách na minulost. Po skončení studií vstoupil na přání matky do vojenské služby a byl brzy zařazen do jednoho z nejlepších pluků jízdní gardy. Nepřijel se mamince ani ukázat v uniformě a začal z Petrohradu psát

jen zřídka. Varvara Petrovna posílala mu peněz dost, přestože po reformě její důchod ze statků klesl tak, že v první době nedostávala ani polovinu předešlé sumy. Našetřila ostatně dlouhou šetrností jistý, ne zcela malý kapitál. Velmi se zajímala o synovy úspěchy v nejvyšší petrohradské společnosti. Co se nepodařilo jí, podařilo se mladému důstojníku, bohatému a nadějnému. Obnovil takové známosti, o kterých nemohla matka ani snít, a všude ho přijímali velmi rádi. Ale velmi brzy začaly kolovat a donesly se k sluchu Varvary Petrovny dost divné pověsti: mladík najednou začal nějak hrozně vyvádět. Ne že by byl hrál nebo příliš pil; povídalo se jen o jakési divoké nespoutanosti, o lidech pošlapaných koňmi, o zvířeckém jednání s jednou dámou z dobré společnosti, s kterou měl poměr a kterou pak veřejně urazil. V této afěře bylo dokonce cosi až příliš zřetelně špinavého. Kromě toho se říkalo, že je rváč, že na lidi dotírá a uráží je z rozkoše, že může urážet. Varvara Petrovna byla rozrušena a smutna. Stěpan Trofimovič ji přesvědčoval, že to jsou jen prvé bujné rozmazy přespříliš vyvinutého organismu, že moře se uklidní a že to všechno se podobá mládí prince Harryho, hýřivšího s Falstaffem, Poinsem a krčmářkou z Eastcheapu, jak to popisuje Shakespeare. Tentokrát Varvara Petrovna nevykřikla „nesmysl, nesmysl!“, jak si v poslední době velmi často navykla na Stěpana Trofimoviče křičet, poslouchala naopak pozorně, prosila, aby jí to vyložil podrobněji, vzala Shakespeara sama a neobyčejně pečlivě si přečetla nesmrtelnou historii. Ale ta ji neuspokojila, a nenašla v ní

ani tolik podobnosti. Čekala zimničně odpověď na několik svých psaní. Odpovědi nenechaly na sebe dlouho čekat; brzy přišla osudná zpráva, že princ Harry měl skoro najednou dva souboje, byl v obou případech celkem vinen, zabil jednoho ze svých protivníků na místě a druhého zmrzačil, a v důsledku toho byl postaven před soud. Proces skončil tím, že byl degradován na řadového vojáka, zbaven práv a poslán sloužit do jednoho armádního pěšího pluku, a i to ještě ze zvláštní milosti.

V šedesátém třetím roce se mu podařilo nějak se vyznamenat; dali mu kříž a povýšili ho na poddůstojníka, a pak velmi brzy i na důstojníka. Za celou tu dobu poslala Varvara Petrovna do hlavního města snad na sto dopisů s prosbami a žádostmi. Dovolila si v takovém neobyčejném případě trochu se ponížít. Když byl povýšen, odešel mladý muž najednou do výslužby, do Skvorešniků zase nepřišel a přestal matce vůbec psát. Nakonec se vedlejšími cestičkami dověděla, že je opět v Petrohradě, ale že ho v dřívější společnosti není už vůbec vidět; jako by se někam schoval. Vypátralo se, že žije v nějaké divné společnosti, že se připojil k jakési spodině petrohradského obyvatelstva, k jakýmsi ošumělým úředníkům, vojákům ve výslužbě, s důstojností prosícím o almužnu, k opilcům, navštěvuje jejich špinavé rodiny, tráví dny i noci v tmavých brlozích a bůhvíjakých pokoutních místech, že zpustl, že je roztrhaný a že se mu to asi líbí. Matku o peníze neprosil; měl svůj stateček – bývalou vesničku generála Stavrogina, která přec jen něco vynášela a kterou

podle pověsti pronajal jakémusi Sasíkovi. Konečně ho matka uprosila, aby k ní přijel, a princ Harry se objevil v našem městě. Právě při této příležitosti jsem si ho poprvé prohlédl – dosud jsem ho nikdy neviděl.

Byl to velmi krásný mladý muž, asi pětadvacetiletý, a přiznávám se, že mě zarazil. Očekával jsem, že uvidím nějakého špinavého otrhance, vyčerpaného prostopášným životem a páchnoucího vodkou. Ale byl to naopak nejvybranější gentleman ze všech, které jsem kdy viděl, neobyčejně dobře oblečený, chovající se tak, jak se mohl chovat jenom pán, přivyklý nejjemnějším způsobům. Nepodivil jsem se sám. Divilo se také celé město, kterému ovšem byl už celý životopis pana Stavrogina znám, a dokonce s takovými podrobnostmi, o kterých člověk ani nevěděl, kde se vzaly, ale které k ještě většímu údivu byly z poloviny pravdivé. Všechny naše dámy při příchodu nového hosta ztratily rozum. Rozděly se náhle na dvě strany – jedna ho zbožňovala, druhá do krve nenáviděla; ale rozum ztratily obě strany. Na jedny působilo zvláště přitažlivě, že na jeho duši tkví snad nějaké osudové tajemství, druhým se vyloženě líbilo, že je vrahem. Ukázalo se také, že je dost slušně vzdělán. Měl dokonce i jisté vědomosti.

Ovšem že nebylo třeba příliš mnoha vědomostí, aby nás uvedl v údiv; uměl však i o denních, velmi zajímavých tématech podat svůj úsudek, a co jest nejcennějšího, s pozoruhodnou rozvahou. Zvláště připomínám, že my všichni, téměř hned od prvního dne, jsme ho

shledávali člověkem neobyčejně rozvážným. Nebyl příliš řečný, byl vybraný bez hledanosti, podivuhodně skromný a zároveň smělý a sebejistý jak u nás nikdo. Naši hejskové se na něho dívali závistivě a načisto se před ním ztráceli. Překvapila mě taky jeho tvář. Jeho vlasy byly jaksi až příliš černé, jeho světlé oči nějak příliš klidné a jasné, barva jeho tváře jaksi příliš jemná a bílá, ruměncem nějak příliš křiklavý a čistý, zuby jako perly, rty jako korálové – zdálo by se krasavec jako na obrázku, ale zároveň taky jakoby odporný. Říkalo se, že jeho tvář připomíná masku; říkalo se toho o něm ostatně mnoho, mezi jiným se vypravovalo o jeho neobyčejné tělesné síle. Postavy byl téměř vysoké. Varvara Petrovna se na něho dívala hrdě, ale stále s neklidem. Prožil u nás asi půl roku – tiše, ospale, dosti omrzele; ukazoval se ve společnosti a s bezvadnou pozorností plnil veškeru naši gubernskou etiku. S gubernátorem byl z otcovy strany spřízněn a v jeho domě ho přijali jako blízkého příbuzného. Ale minulo několik měsíců a šelma najednou vystrčila drápy.

Při této příležitosti v závorce poznamenávám, že náš milý, měkký Ivan Osipovič, náš dřívější gubernátor, byl tak trochu baba, ale pocházel z dobré rodiny a měl styky, čímž si lze vysvětlit, že vydržel u nás tolik let, i když se neustále rukama nohama bránil pustit se vůbec do nějaké práce. Pro svou pohostinnost měl být maršálkem šlechty v starých dobrých časech, a ne gubernátorem v takové složité době, jako je naše. Po městě se neustále hovořilo, že gubernii nespravuje on, ale Varvara Petrovna. Říkalo se to z jízlivosti a byla

to holá lež. Což bylo u nás na vrub toho vyplýtváno málo důvtipu? Varvara Petrovna se naopak v posledních letech vědomě a energicky bránila každé vyšší činnosti, přes neobyčejnou úctu, kterou k ní celá společnost chovala, a držela se dobrovolně v přísných mezích, jež si sama vytkla. Místo vyšší činnosti začala se náhle zajímat o hospodářství a za dva tři roky zvýšila výnos svého statku téměř na předešlý stupeň. Místo dřívějších poetických záchvatů (jízdy do Petrohradu, úmyslu vydávat revui apod.) začala šetřit a lakotit. Vzdálila i Stěpana Trofimoviče a dovolila mu, aby si najal byt v jiném domě, o což Stěpan Trofimovič už dávno sám pod různými záminkami usiloval. Stěpan Trofimovič ji začal pomalu nazývat prozaickou ženou, nebo ještě žertovněji „svou prozaickou přítelkyní“. Tyto žerty si ovšem dovoľoval jen v nejzdvořilejší formě, a když byl dlouho vybíral příhodnou chvíli.

My všichni, kteří jsme byli blízcí domu, jsme chápali, a Stěpan Trofimovič ze všech nejcitlivěji, že se jí syn teď objevil jako nová naděje, ba jako nějaký nový sen. Její vášnivá láska k synovi se začala v době jeho úspěchů v petrohradské společnosti a zesílila zvláště od té doby, kdy přišla zpráva o jeho degradaci na řadového vojáka. Ale zároveň se ho očividně bála a v jeho přítomnosti vypadala skoro jako otrokyně. Bylo zřejmé, že se bála něčeho neurčitého, tajemného, něčeho, co by sama nedovedla vylicít, a mnohokrát nepozorovaně a upřeně si prohlížela svého Nicolase, přemýšlejíc o čemsi a studujíc cosi... a tu – šelma náhle vystrčila drápy.

II

Náš princ najednou vyvedl z čista jasna různým osobám dva tři nehorázně drzé kousky. Hlavní přitom bylo právě to, že ty drzosti byly naprosto neslýchané, úplně neobvyklé, zcela jiné než ony, které se občas přiházívaly, zcela ničemné a klukovské, a provedl je čert ví proč, docela bez důvodu. Jedna z nejmávanějších hlav našeho klubu, Petr Pavlovič Gaganov, Člověk letitý a dokonce zasloužilý, měl nevinný zvyk, že ke každému slovu kurážně dodával: „Ne, já se za nos vodit nedám!“ No tak co na tom! Ale když jednou v klubu, při projednávání nějaké ožehavé záležitosti, pronesl tento aforismus k hloučku klubovních návštěvníků, který se kolem něho seskupil – a byli to lidé velmi vážení –, přistoupil náhle Nikolaj Vsevolodovič, který stál stranou sám a k němuž se nikdo neobracel, k Petrovi Pavlovičovi, chytil ho nenadále, ale pevně dvěma prsty za nos a táhl ho dva tři kroky za sebou sálem. Zlost na pana Gaganova nemohl mít žádnou. Bylo možno předpokládat, že je to pouhý školácký kousek, ovšem docela neodpustitelný; a přece potom vypravovali, že byl při tom skoro zádušný, „jako by se byl zbláznil“, ale na to si vzpomněli až dlouho potom, když o tom uvažovali. V prvním hněvu si všichni zapamatovali až druhý okamžik, kdy už Stavrogin viděl jistě všechno v pravém světle a nejenže nebyl zmaten, ale naopak se usmíval se zlou veselostí, „bez nejmenší známky lítosti“. Nastal ohromný rozruch; obklopili ho. Nikolaj Vsevolodovič se obracel a

rozhlížel kolem sebe, nikomu neodpovídaje a dívaje se zvědavě na křičící lidi. Konečně se zase jakoby zadumal – tak alespoň vypravovali –, zamračil se, přistoupil pevně k uraženému Petru Pavlovičovi a zjevně mrzutě a rychle zamumlal: „Odpustíte ovšem... Opravdu nevím, jak jsem tak najednou dostal chuť... Hloupost...“

Nedbalá omluva rovnala se nové urážce. Zdvihl se ještě prudší křik. Nikolaj Vsevolodovič pokrčil rameny a odešel.

To všechno bylo velmi hloupé, nemluvíme-li ani o neslušnosti – neslušnosti předem vypočtené a úmyslné, jak se na první pohled zdálo, a byla to tedy úmyslná, krajně drzá urážka veškeré naší společnosti. Tak to také všichni chápali.

Začlo se tím, že pan Stavrogin byl neprodleně a jednohlasně vyloučen z klubu; pak bylo usneseno obrátit se jménem celého klubu ke gubernátorovi a požádat ho, aby neprodleně (aniž by vyčkával, až se věci chopí formálně soud) nebezpečného výtržníka, velkoměstského „rváče zkontroloval administrativní mocí, která mu byla svěřena, a tak zabezpečil klid pořádkumilovných vrstev našeho města před násilnými zásahy“. Lidé přitom dodávali se zlobnou nevinností, že „se najde snad i na pana Stavrogina nějaký zákon“. Připravili na gubernátora právě tuto větu, aby ho bodli za Varvaru Petrovnu. Rozmazávali věc s rozkoší. Gubernátor tenkrát jakoby naschvál v městě nebyl; odjel kamsi nedaleko na křtiny syna jedné zajímavé, nedávno ovdovělé paničky, která zůstala po smrti mužově v jiném stavu; vědělo se však, že se brzo vrátí. Během čekání byly váženému

a uraženému Petru Pavlovičovi uspořádány úplné ovace: objímalo ho a líbalo celé město; kdekdo se vystřídal u něho na návštěvě. Vznikla myšlenka uspořádat na jeho počest oběd pro zvané hosty a sešlo z toho jen na jeho usilovnou prosbu – snad že lidé nakonec pochopili, že přece jen byl tahán za nos a že tedy není docela nic co oslavovat.

Přece však – jak se to stalo? Jak se to mohlo stát? Je třeba zaznamenat hlavně tu okolnost, že v celém našem městě nikdo tento divoký kousek nepřipisoval šílenství. Byli tedy nakloněni očekávat takové kousky od Nikolaje Vsevolodoviče i při zdravém rozumu. Já sám neumím ani dodnes tento čin vyložit, nehledíme-li na událost, která vbrzku následovala, a jak by se zdálo, všechno vysvětlila a všechny zřejmě uklidnila. Dodávám taky, že Nikolaj Vsevolodovič za čtyři roky na mou opatrnou otázku o této příhodě v klubu zachmuřeně odpověděl: „Ano, nebyl jsem tenkrát docela zdrav.“ Ale nesmíme předbíhat.

Pro mne byl zajímavý tento výbuch všeobecné nenávisti, s níž se všichni vrhli na „výtržníka a rváče z hlavního města“. Vší mocí chtěli vidět drzý úmysl a vypočítavý záměr jedním rázem urazit celou společnost. Ve skutečnosti se nikomu nelíbil, ba naopak všechny popudil – a čím asi? Až do této příhody se s nikým nepohádal a nikoho neurazil a byl tak uctivý jako švihák z módního obrázku, kdyby jen mohl promluvit. Myslím, že ho nenáviděli pro jeho hrdost. Dokonce naše dámy, které začaly zbožňováním, sočily teď na něho ještě hůře než muži.

Varvara Petrovna byla strašně zaražena. Přiznala se potom Stěpanu Trofimoviči, že už dlouho to stále tušila, každý den v onom půlroce, ba dokonce že tušila právě něco „toho druhu“ – přiznání pozoruhodné od vlastní matky. „Začalo to!“ pomyslila si, všecka se chvějíc. Nazítří po osudném večírku v klubu přišla opatrně, ale rozhodně k synovi, aby věc vyjasnila, ale zatím se chudák sama přes svou rozhodnost celá chvěla. Nespala celou noc, a dokonce šla ráno na poradu k Stěpanu Trofimovičovi a dala se u něho do pláče, což se jí ještě nikdy před lidmi nestalo. Chtěla, aby jí Nicolas aspoň něco řekl, aby ji uznal za hodnu vysvětlení. Nicolas, který býval k matce vždy tak zdvořilý a uctivý, ji chvilku poslouchal zachmuřeně, ale velmi vážně; najednou beze slova vstal, políbil jí ruku a odešel. A téhož dne večer jakoby naschvál se stal i druhý skandál, mnohem sic slabší a obvyklejší než první, který však přece vlivem všeobecné nálady hodně posílil městské nářky.

Namátkou se objevil náš přítel Liputin. Ukázal se u Nikolaje Vsevolodoviče hned po jeho rozmluvě s matkou a vřele ho poprosil, aby mu prokázal čest a navštívil ho téhož dne při večírku pořádaném na počest narozenin jeho ženy. Varvara Petrovna hleděla už dávno s chvěním na tuto společensky nízkou úroveň styků Nikolaje Vsevolodoviče, ale neodvážila se učinit v té příčině narážku. Nikolaj si už našel, i kromě této známosti, několik známých v této vrstvě, řazené v naší společnosti až na třetí místo, ano ještě níž – ale takové měl už sklony. U Liputina v domě do té doby ještě nebyl, ač se s ním

stýkal. Dovtípil se, že ho Liputin teď zve pod dojmem včerejšího skandálu v klubu a že je jako místní liberál tím skandálem nadšen, myslí si upřímně, že právě tak je s klubovými pohlaváry třeba jednat a že to je tak dobře. Nikolaj Vsevolodovič se rozesmál a slíbil, že přijde.

Hostí přišlo mnoho; byli to lidé ne sice vážení, ale zato bystří. Samolibý a závistivý Liputin zval hosty všeho všudy jen dvakrát do roka, ale tu pak nešetřil. Nejváženější host, Štěpan Trofimovič, nepřišel pro nemoc. Podával se čaj, bylo množství zákusků a vodka; karty se hrály u tří stolů a mládež začala před večeří při pianě tancovat. Nikolaj Vsevolodovič vyzval k tanci madame Liputinovou – neobyčejně pěknou paničku, která měla z něho velký strach –, udělal s ní dvě kola, sedl si vedle ní, začal se s ní bavit, rozesmál ji. Nakonec zpozoroval, jak je hezká, když se směje, chytil ji náhle u přítomnosti všech hostů v pase a políbil ji třikrát po sobě s plnou chutí na ústa. Ubohá, polekaná paní padla do mdlob. Nikolaj Vsevolodovič vzal klobouk, přistoupil k manželu strnulému uprostřed všeobecného zmatku, sám zrozpačitěl při pohledu na něho, zamumlal rychle „nezlobte se“ a odešel. Liputin za ním vyběhl do předsíně, vlastnoručně mu podal kožich a provázek ho s poklonami se schodů. Ale nazítří, právě včas, se přihodila dost zábavná dohra této ve skutečnosti nevinné historie, nevinné, když obě historie srovnáváme – dohra, která vynesla od těch časů Liputinovi dokonce jakousi vážnost, které taky uměl ve svůj prospěch využívat.

Kolem desáté hodiny ráno se objevila v domě paní Stavroginové Liputinova služka Agafja, bystrá, šikovná ruměná ženská, asi třicetiletá, kterou poslal Liputin k Nikolaji Vsevolodovičovi se vzkazem, a vyřizovala, že „chce nutně viděti jeho samého, prosím“. Nikolaje silně bolela hlava, ale vyšel. Varvara Petrovna byla náhodou přítomna při vyřizování vzkazu.

„Sergej Vasiljič (totiž Liputin),“ zarepetila hbitě Agafja, „nejprvnějc vás nechává pozdravovat a ptá se, jak se vám vede, jak jste se ráčil po včerejšku vyspat a jak se teď ráčíte po včerejšku cítit?“ Nikolaj Vsevolodovič se ušklíbl.

„Pozdravuj a poděkuj a vyřid' svému pánu ode mne, Agafjo, že je nejrozumnější člověk v celém městě.“

„Na to přikázal, abych vám odpověděla,“ skočila mu ještě živěji do řeči Agafja, „že to ví i bez vás a že vám přeje totéž.“

„Tak! A jak mohl vědět, co ti řeknu?“

„Jakým způsobem se to dověděl, nevím, ale když jsem odešla a prošla už celou ulicí, slyším, jak mě dohání bez klobouku: ‚Poslyš, ty, Agafjuško, jestliže ti náhodou řekne: vyřid' svému pánovi, že je nejrozumnější z celého města – tak mu na to nezapomeň hned odpovědět: to my sami moc dobře víme a vám přejeme totéž!...‘“

III

Konečně došlo i k rozhovoru s gubernátorem. Náš milý, měkký Ivan Osipovič se právě vrátil a vyslechl ohnivou stížnost klubu. Bylo

třeba beze vší pochyby něco udělat, ale byl na rozpacích. Náš pohostinný stařeček se taky jaksi trošinku svého mladého příbuzného bál. Rozhodl se však, že ho pohne k tomu, aby se omluvil klubu i uraženému, a to způsobem uspokojivým, a bude-li třeba, i písemně; a pak ho pěkně přemluví, aby nás opustil a odjel například do zajímavé Itálie nebo vůbec někam do ciziny. V sále, kam tentokrát vyšel, aby přijal Nikolaje Vsevolodoviče (který jindy jako příbuzný chodíval po celém domě bez překážky), rozbaloval v rohu stolu velmi dobře vychovaný Aljoša Těljatnikov, úředník a zároveň domácí člověk u gubernátora, balíky. V dalším pokoji u okna nejbližšího ke dveřím sálu se usadil tlustý a zdravý plukovník, hostující v našem městě, přítel Ivana Osipoviče, s kterým kdysi společně sloužil, četl *Hlas* a vůbec si nevšímal toho, co se dělo v sále; seděl dokonce obrácen zády. Ivan Osipovič začal zdaleka, téměř šeptem, ale stále se trochu pletl. Nicolas se díval velmi nepřívětivě, zhola nepříbuzensky, byl bledý a poslouchal se staženým obočím, jako by přemáhal velkou bolest.

„Srdce máte, Nicolasi, dobré a ušlechtilé,“ podotkl mezi jiným stařeček, „jste člověk velmi vzdělaný, pohyboval jste se v nejvyšší společnosti a i tady jste se až dosud choval vzorně a byl tak radostí vaší nám všem drahé matinky... a teď se zas všechno ukazuje v takovém záhadném a pro všechny nebezpečném světle! Mluvím jako přítel vaší rodiny, jako starší člověk, který vás má upřímně rád, jako váš příbuzný, od kterého vám to nemůže připadat urážlivé...“

Řekněte, co vás ponouká k takovým nevázaným kouskům, přesahujícím všechny konvence a meze? Co znamenají takové kousky, prováděné jakoby v horečce?“

Nicolas poslouchal mrzutě a netrpělivě. Náhle jako by jeho pohledem kmitlo něco lstivého a výsměšného.

„Řeknu vám, pro mne a za mne, co mě ponouká,“ řekl nevrle, ohlédl se a pak se naklonil k uchu Ivana Osipoviče. Dobře vycovaný Aljoša Těljatnikov podstoupil ještě o tři kroky k oknu a plukovník schovaný za *Hlasem* zakašlal. Ubohý Ivan Osipovič spěšně a důvěřivě k němu naklonil ucho; byl krajně zvědav. A tu se stalo něco zhola nemožného, ale naproti tomu v jednom směru i velmi jasného. Stařeček najednou ucítil, že Nicolas, místo aby mu zašeptal nějaké zajímavé tajnosti, najednou chytil do zubů a sevřel jimi dost silně horní část jeho ucha. Zachvěl se a dech se mu zatajil.

„Nicolasi, co jsou to za žerty!“ zasténal mechanicky cizím hlasem.

Aljoša ani plukovník ještě nic nepochopili, ba ani neviděli a až do konce mysli, že ti dva si šeptají, ale zoufalá tvář starcova je přece jen poplášila. Dívali se vyboulenýma očima na sebe, nevědouce, mají-li přiskočit, jak bylo umluveno, na pomoc, či ještě počkat. Nicolas to snad zpozoroval a stiskl ucho ještě bolestněji.

„Nicolasi, Nicolasi!“ zasténala znovu oběť, „no... zažertoval sis a dost...“

Ještě okamžik, a chuděrka by byl jistě umřel leknutím; ale netvor se slitoval a ucho pustil. Veškeren tento smrtelný strach trval plnou

minutu a stařec potom dostal nějaký záchvat. Za půl hodiny však byl Nicolas zatčen a odveden prozatím na hlavní strážnici a tam zavřen do zvláštní cely se zvláštní stráží u dveří. Bylo to přísné rozhodnutí, ale náš mírný představený se tak rozzlobil, že se rozhodl vzít na sebe odpovědnost dokonce i před Varvarou Petrovnou. Ke všeobecnému údivu byla tato dáma, když přibyla spěšně a podrážděně za příčinou okamžitého vysvětlení ke gubernátoru, u vchodu odmítnuta. S tím taky odjela zpět domů, nevystupujíc z kočáru a nevěříc sama sobě.

A nakonec se vše vysvětlilo! Ve dvě hodiny ráno vězeň, který byl až dotud napodiv klidný a dokonce usnul, začal pojednou rámusit, tlouci zuřivě pěstmi do dveří, vyrval s nadpřirozenou silou z okénka ve dveřích železnou mřížku, rozbil sklo a pořezal si ruce. Když přiběhl důstojník odpovědný za pořádek s doprovodem a klíči a rozkázal otevřít celu, aby se na zuřivce vrhl a svázal ho, ukázalo se, že vězeň je v nejvyšším stupni hysterického záchvatu; převezli ho domů k matince. Všechno se rázem vysvětlilo. Všichni tři naši doktoři podali dobrozdání, že nemocný byl asi už tři dny předtím ve stavu obluzení, a třeba ho zdánlivé vědomí a jistá chytrost neopouštěla, neměl přece jen moci nad svou vůlí a neususoval zdravě, což ostatně potvrzovala i fakta. Tak se ukázalo, že Liputin se dovtípl dříve než všichni ostatní. Ivan Osipovič, člověk delikátní a citlivý, upadl do velkého zmatku, ale je zajímavé, že i on tehdy pokládal Nikolaje Vsevolodoviče i při zdravém rozumu za schopna každého šíleného kousku. I v klubu se zastyděli a nechápali, jak to,

že oni všichni to nezpozorovali a přehlédli jediné možné vysvětlení všech těch divů. Vyskytli se ovšem i skeptici, ale dlouho se neudrželi.

Nicolas proležel přes dva měsíce. Ke konziliu byl přizván znamenitý lékař z Moskvy; celé město navštívilo Varvaru Petrovnu. Varvara Petrovna odpustila. Když se Nicolas k jaru téměř už docela uzdravil a přistoupil bez námitek na matčin návrh, aby jel do Itálie, uprosila ho, aby u všech zdejších známých vykonal návštěvu na rozloučenou a přitom se, pokud to bude možno a kde to bude nutno, omluvil. Nicolas souhlasil velmi ochotně. V klubu se vědělo, že měl s Petrem Pavlovičem Gaganovem v jeho domě velmi delikátní rozmluvu, se kterou byl Gaganov úplně spokojen. Když jezdil po návštěvách, byl Nicolas velmi vážný, ano i trochu zamračen. Všichni ho přijali zřejmě s plným účastenstvím, ale všichni se z jakéhosi důvodu necítili dobře a byli rádi, že odjíždí do Itálie. Ivan Osipovič dokonce zaslzel, ale z nějakého důvodu se neodhodlal ani při posledním loučení ho obejmout. Je pravda, že i pak někteří lidé u nás zůstali přesvědčeni, že ten ničema se jednoduše všem vysmál a ta nemoc že byla jen tak. Zajel i k Liputinovi.

„Řekněte mi,“ zeptal se ho, „jak jste mohl předem uhodnout, co řeknu o vašem rozumu, a dát mi vzkázat po Agafje ihned odpověď?“

„Ale tak,“ zasmál se Liputin, „že i já vás přece pokládám za rozumného člověka, a proto jsem mohl předem uhádnout vaši odpověď.“

„Přece jen je to pozoruhodná shoda. Ale dovolte ještě, vy jste mě tedy pokládal, když jste posílal Agafju, za člověka rozumného, a ne za šíleného?“

„Za velmi rozumného a velmi rozvážného člověka, a to jsem se jen tak tvářil, jako bych věřil, že nejste při zdravém rozumu... A vy jste se taky mé myšlenky hned dovtípil a poslal mi prostřednictvím Agafji patent na duchaplnost.“

„No, tu se trochu mýlíte, já opravdu nebyl... zcela zdrav...“ zamumlal Nikolaj Vsevolodovič zachmuřeně. „Copak,“ vykřikl, „copak opravdu myslíte, že jsem s to vrhat se na lidi, když svými duševními silami plně vládnu? Proč bych to dělal?“

Liputin se ušklíbl a nenašel odpověď. Nicolas trochu zbledl, nebo se to Liputinovi jen tak zdálo.

„Tak či onak, jste velmi žertovného ducha,“ pokračoval Nicolas, „a chápu ovšem, že jste ke mně poslal Agafju, aby mi vynadala.“

„Měl jsem vás snad vyzvat na souboj?“

„Ach ano, vidíte! Vždyť já slyšel něco zvonit, že jste proti soubojům...“

„Nač překládat náš život z francouzštiny?“ ušklíbl se opět Liputin.

„Přidržujete se národnosti?“

Liputin se ušklíbl ještě víc.

„Jejej, co to vidím!“ vykřikl Nicolas, když spatřil najednou na stole na nejnápadnějším místě svazek Considéranta, „snad nejste fourieristou? Vida, vida! Tak tohle není překlad z francouzštiny?“

zasmál se, ťukaje prstem na knihu.

„Ne, to není překlad z francouzštiny!“ Liputin až nějak zlostně nadskočil, „to bude překlad z všelidského jazyka, a ne překlad jen z francouzštiny! Z jazyka univerzální, všelidské sociální republiky a harmonie, ano prosím! A ne jen z francouzštiny!...“

„Fuj, k čertu, takový jazyk vůbec ani neexistuje!“ smál se dále Nicolas.

Mnohdy i maličkost zaujme výhradně a nadlouho pozornost. O panu Stavroginovi bude to nejdůležitější ještě řečeno později. Teď však uvedu jako zvláštnost, že ze všech jeho dojmů za celou dobu, kterou strávil v našem městě, nejostřeji se do jeho paměti vryla nevzhledná a téměř zchátralá postavička gubernského úředníčka, žárlivce a hrubého rodinného despoty, skrblika a lichváře, který zavíral zbytky od oběda a oharky svíček na klíč, a zároveň zuřivého sektáře bůhvíjaké „sociální harmonie“, opájejícího se po nocích nadšením nad fantastickým obrazem budoucí falanstéry, v jejíž velmi blízké uskutečnění v Rusku a v naší gubernii věřil jako ve svou vlastní existenci. A to věřil tam, kde si sám naspořil „domeček“, kde se podruhé oženil a vzal se ženou i peníze, kde snad na sto verst kolem dokola nebylo jím počínajíc ani jednoho člověka, který by se třeba jen napohled trochu podobal budoucímu Členu „univerzální všelidské sociální republiky a harmonie“.

„Bůhvíjak se tací lidé rodí!“ přemýšlel Nicolas nechápavě, vzpomínaje si tu a tam na nenadálého fourieristu.

IV

Náš princ cestoval přes tři léta, takže ve městě na něho skoro zapoměli. Nám bylo prostřednictvím Stěpana Trofimoviče známo, že projezdil celou Evropu, byl i v Egyptě a zajel do Jeruzaléma; pak se kdesi přitočil k nějaké vědecké výpravě na Island a na Islandě opravdu byl. Říkalo se taky, že jednu zimu poslouchal přednášky na jedné německé universitě. Matce psal málo – jednou za půl roku, i řidčeji, ale Varvara Petrovna se nezlobila a nerozčilovala. Styky se synem, jednou zavedené, přijímala bez reptání a pokorně, ale byla ovšem každý den, po celá ta tři léta zneklidněná, tesknila a neustále o svém Nicolasovi snila. Ale ani své sny, ani své stížnosti nikomu nesvěřovala. Jak patrně, odcizila se trochu dokonce i Stěpanu Trofimoviči. Stavěla si v duchu jakési plány a stala se, tuším, ještě skoupější než dříve a začala ještě horlivěji hrabat a zlobit se na karetní prohry Stěpana Trofimoviče.

Konečně v dubnu letošního roku dostala dopis z Paříže, od generálky Praskovji Ivanovny Drozdovové, své přítelkyně z dětství. Praskovja Ivanovna, s níž se Varvara Petrovna neviděla a nepsala si už tak osm let, ji ve svém psaní uvědomovala, že Nicolas Vsevolodovič se před krátkou dobou sešel s jejich rodinou a skamarádil s Lizou (její jedinou dcerou) a má v úmyslu doprovázet je v létě do Švýcar, do Vernex-Montreux, přestože byl přijat v rodině hraběte K... (velmi vlivné to osoby v Petrohradě), která teď

přebývala v Paříži, jako vlastní syn, takže u hraběte skoro bydlí. Psaní bylo krátké a odhalovalo jasně svůj cíl, ač kromě nahoře uvedených faktů neobsahovalo žádných vývodů. Varvara Petrovna dlouho nepřemýšlela, okamžitě se rozhodla a připravila, vzala s sebou svou schovanku Dášu (sestru Šatovovu) a v půli dubna odjela do Paříže a pak do Švýcar. Vrátila se v červenci sama, Dášu zanechala u Drozdovových; Drozdovovi pak sami podle její zprávy slíbili ukázat se u nás koncem srpna.

Drozdovovi byli také statkáři naší gubernie, ale služba generála Ivana Ivanoviče (bývalého přítele Varvary Petrovny a kamaráda jejího muže, s nímž společně sloužil) jim neustále bránila navštívit jejich nádherný statek. Když loňského roku generál zemřel, vypravila se zkormoucená Praskovja Ivanovna s dcerou za hranice, mezi jiným i s úmyslem prodělat hroznovou léčbu, kterou chtěla provésti právě ve Vernex-Montreux v druhé polovině léta. Po návratu do vlasti měla v úmyslu usadit se v naší gubernii navždy. V městě měla velký dům, který stál už mnoho let opuštěn, se zabedněnými okny. Byli to boháči. Praskovja Ivanovna, v prvním manželství paní Tušinová, byla stejně jako její kamarádka z penzionátu Varvara Petrovna dcerou pachtýře nedávných dob a přinesla do manželství taky velké věno. Štábní rytmistr ve výslužbě Tušin měl také jisté jmění a schopnosti. Než umřel, odkázal své jediné sedmileté dceři Lize pěkný kapitál. Ted, když bylo Lizavetě Nikolajevně už kolem dvaceti dvou let, bylo možno směle počítat, že má jenom na vlastních penězích až dvě stě

tisíc rublů, i když nemluvíme o jmění, které jí musilo připadnout časem po matce, která v druhém manželství neměla dětí. Varvara Petrovna byla se svou cestou zřejmě docela spokojena. Podle jejího názoru se jí podařilo domluvit se uspokojivě s Praskovjou Ivanovnou a hned po příjezdu sdělila všechno Stěpanu Trofimovičovi; byla k němu velmi otevřená, což se jí už dávno nestalo.

„Hurá!“ vykřikl Stěpan Trofimovič a luskl prsty. Byl nesmírně nadšen, tím víc, že celou dobu rozluky se svou přítelkyní strávil v krajní melancholii. Když odjížděla do ciziny, ani se s ním jaksepatří nerozloučila a nesvěřila nic ze svých plánů „té babě“, patrně z obavy, aby nic nevyžvanil. Tenkrát se na něho zlobila pro značnou prohru v kartách, která byla nenadále odhalena. Ale už ve Švýcarsku pocítila ve svém srdci, že bude třeba opuštěného přítele po návratu odměnit, tím spíš, že už dávno s ním hrubě jednala. Náhlá a tajuplná rozluka krutě zasáhla a zmučila plaché srdce Stěpana Trofimoviče a jako schválně přišly naráz i jiné nesnáze. Trápil ho jeden velmi značný a starý finanční závazek, kterého se bez pomoci Varvary Petrovny nemohl vůbec zbavit. Kromě toho v květnu letošního roku konečně skončil svou kariéru gubernátora náš dobrý, měkký Ivan Osipovič; byl vyměněn, dokonce i s jistými nepříjemnostmi. Mezitím, za nepřítomnosti Varvary Petrovny, přijel i náš nový představený Andrej Antonovič von Lembke. Zároveň s tím nastala taky hned téměř u veškeré naší gubernské společnosti pozoruhodná změna v jejím poměru k Varvaře Petrovně, a tedy i k Stěpanu Trofimovičovi.

Udělal aspoň už několik nepříjemných, třebaže cenných pozorování a klesl, jak se zdá, sám bez Varvary Petrovny na duchu. Rozčileně a podezřívavě se domýšlel, že už o něm novému gubernátorovi naklepali, že je člověk nebezpečný. Dozvěděl se pozitivně, že některé z našich dam měly v úmyslu přerušit své návštěvy u Varvary Petrovny. O budoucí gubernátorce (kterou u nás čekali až na podzim) se roznášelo, že je, jak se proslýchá, sice hrdá, ale zato opravdová aristokratka, a ne jako „taková naše nešťastná Varvara Petrovna“. Všichni z jakéhosi pramene věrohodně i se všemi podrobnostmi věděli, že nová gubernátorka a Varvara Petrovna se už kdysi ve společnosti setkaly a rozešly nepřátelsky, takže už pouhá zmínka o paní von Lembkové vzbudí asi ve Varvaře Petrovně bolestný dojem. Jarý a vítězný vzhled Varvary Petrovny, přezíravá lhostejnost, s níž naslouchala vypravování o domněnkách našich dam a o rozčilení společnosti, vzkřísily skleslou mysl přestrašeného Stěpana Trofimoviče a okamžitě ho rozveselily. Zvláště radostně, ochotně a s humorem jí začal líčit příjezd nového gubernátora.

„Je vám, *excellente amie* ¹³, patrně známo,“ říkal a protahoval při tom koketně a elegantně slova, „co je to ruský administrativní úředník, mluveno všeobecně, a co je to nový ruský administrativní úředník, totiž nově ustanovený, novopečený... *Ces interminables mots russes!* ¹⁴ Ale sotva jste mohla prakticky poznat, co je to

¹³ vzácná přítelkyně

¹⁴ Ta nepřeložitelná ruská slova!

administrativní zuřivost a co to dovede udělat.“

„Administrativní zuřivost? Nevím, co to má být.“

„Totiž... Vous savez, ches nous... en un mot ¹⁵, postavte nějakou bezvýznamnou nulu prodávat třeba mizerné lístky na dráhu, a až si půjdete koupit lístek, ta nula se bude ihned cítit oprávněna dívat se na vás jako Jupiter, pour vous montrer son pouvoir ¹⁶. „Počkej, jářku, já ti ukážu, jakou mám nad tebou moc...‘ A to v nich přechází až v administrativní zuřivost... En un mot ¹⁷, tuhle jsem četl, že jakýsi d'áček v jednom z našich kostelů v cizině – mais c'est tres curieux ¹⁸ – vyhnal, doslovně vyhnal z kostela jednu známou anglickou rodinu, les dames charmantes ¹⁹, právě před začátkem velikonoční bohoslužby – vous savez, ces chants et le livre de Job ²⁰...jen pod tou záminkou, že ‚to není žádný pořádek, když se cizinci potloukají po ruských kostelích, a aby přišli v stanovený čas...‘ Hnal to tak daleko, že padly do mdlob. Ten d'áček měl nával administrativní zuřivosti et il a montré son pouvoir... ²¹“

„Kratčeji, je-li možno, Stěpane Trofimoviči.“

„Pan von Lembke se teď rozjel po gubernii. En un mot ²², tenhle Andrej Antonovič, třebaže je ruský Němec pravoslavného vyznání a

¹⁵ Víte, u nás... slovem...

¹⁶ aby vám ukázala svou moc

¹⁷ slovem

¹⁸ to je velmi zajímavé

¹⁹ rozkošné dámy

²⁰ víte, ty zpěvy a kniha Jobova

²¹ a ukázal svou moc

²² slovem

– přiznávám – nápadně hezký muž, asi čtyřicátník...“

„Jak to víte, že je to hezký muž? Má beraní oči.“

„Dokonce velmi hezký. Ale ustupuji, jak se sluší, mínění našich dam...“

„Přeskočme to, Stěpane Trofimoviči, prosím vás! Abych nezapomněla, nosíte červené nákrčníky – dávno už?“

„To já... to jen dnes...“

„A děláte své vycházky? Chodíte denně šest verst na procházku, jak vám to nařídil doktor?“

„Ne... denně ne.“

„To jsem věděla! Já to tušila už ve Švýcarech!“ vykřikla podrážděně Varvara Petrovna, „teď nebudete chodit šest, ale deset verst denně! Strašně jste zpustl, strašně, strašně! Ne že byste jen zestárnul, vy jste sešel... Zarazilo mě to, když jsem vás před chvílí uviděla, a to neberu v úvahu váš rudý nákrčník... quelle idée rouge!“

²³ Pokračujte o von Lembkovi, máte-li opravdu co říci, a ukončete to už brzy, prosím vás; jsem unavena.“

„En un mot ²⁴, chtěl jsem jen říci, že je to jeden z těch administrativních úředníků, kteří začínají ve čtyřiceti letech, kteří do čtyřiceti let prožijí někde v nicotě svůj život a pak přicházejí najednou mezi lidi pomocí ženy, kterou si nenadále našli, nebo nějakým jiným neméně ubohým způsobem... Totiž on teď odjel...“

²³ jaká to rudá myšlenka!

²⁴ jedním slovem

totiž chci říci, že mu hned do obou uší o mně našeptali, že rozvracím mládež a rozšiřuji po gubernii ateismus... Začal se hnedky poptávat.“

„Opravdu?“

„Učinil jsem svá opatření. Když mu o vás ‚hlásí-li‘, že jste ‚spravovala gubernii‘, vous savez ²⁵ – dovolil si říci, že ‚něco takového už nebude‘.“

„Tak to řekl?“

„Že ‚takového něco už nebude‘, a avec cette morgue ²⁶... Manželku, Julii Michajlovnu, uzmíme tu koncem srpna – přímo z Petrohradu.“

„Z ciziny. Setkaly jsme se tam.“

„Vraiment?“ ²⁷

„V Paříži i ve Švýcarech. Je příbuzná Drozdovových.“

„Příbuzná? To je pozoruhodná náhoda. Říká se, že je ctižádostivá a... že má nějaké velké styky?“

„Hlouposti, styčičky! Do pětáctyřiceti let seděla bez kopejky jako stará panna, a teď ulovila svého von Lembka a ovšemže se teď všechna její snaha soustřeďuje na to dostat ho mezi lidi. Oba jsou intrikáni.“

„A povídá se, že je o dvě léta starší než on?“

²⁵ víte

²⁶ s tou nadutostí

²⁷ Opravdu?

„O pět. Její matka si mohla v Moskvě paty uběhat, jak ke mně chodila; za života Vsevoloda Nikolajeviče prosila jako o milost, aby mohla ke mně na ples. A tahleta kolikrát seděla celou noc v koutě sama bez tanečníka, se svou tyrkysovou mouchou na čele, takže jí ve tři hodiny, ze soucitu jen, pošlu prvního tanečníka. Bylo jí tenkrát už dvacet pět let, a vozili ji pořád v krátkých šatečkách jako holčičku. Přijímat je začínalo být už neslušné.“

„Tu mouchu jako bych viděl.“

„Povídám vám, jen jsem dojela a hned jsem narazila na intriku. Čeť jste přece teď psaní Drozdovové, co mohlo být jasnějšího? Ale co shledám? Ta husa Drozdovová – bývala to vždycky husa – se najednou na mne tázavě dívá. Proč prý jsem přijela? Můžete si představit, jak jsem byla překvapena! Koukám: vrtí se tu ta Lembková a s ní ten bratranec, synovec starého Drozdova – všechno je jasné! Ovšemže jsem všechno za okamžik předělala a Praskovja je zase na mé straně, ale těch intrik, těch intrik!“

„Které jste už ale rozbila. Ó, vy jste Bismarck!“

„I když nejsem Bismarck, umím přec prohlédnout faleš a hloupost, kde je najdu. Lembková, to je faleš, a Praskovja, to je hloupost. Zřídka jsem se setkala s víc rozklíženou ženou, a nadto má oteklé nohy, a nadto je dobráčka. Co může být hloupějšího než hloupý dobrák?“

„Zlý hlupák, ma bonne amie ²⁸, zlý hlupák je ještě hloupější,“
ušlechtilě oponoval Stěpan Trofimovič.

„Snad máte pravdu, pamatujete se přece na Lizu?“

„Charmante enfant!“ ²⁹

„Ale teď už ne enfant, ale žena, a charakterní žena. Ušlechtilá a prudká, a líbí se mi na ní, že matce, té důvěřivé huse, nepopouští. Kvůli tomu bratranci div že nevznikla celá aféra!“

„Ale vždyť on vskutku není vůbec spřízněn s Lizavetou Nikolajevnou... dělá si chutě, ne?“

„Hleďte, je to mladý důstojník, velký nemluva, dokonce skromný. Chci být vždy spravedlivá. Zdá se mi, že je sám proti té celé intrice a že nic nechce a že intrikovala jen Lembková. Tuze si vážil Nicolase. Chápete, že všechno závisí na Lize, ale zanechala jsem ji ve výborném poměru k Nicolasovi a on mi slíbil, že k nám přijede určitě v listopadu. Intrikuje tu tedy jen Lembková a Praskovja je toliko zaslepenou ženštinou. Najednou mi povídá, že všechno mé podezřívání je jen výmysl; a já jí povídám do očí, že je husa. A jsem ochotna opakovat to při posledním soudu! A kdyby mě Nicolas neprosil, abych ho na čas opustila, neodjela bych odtamtud, aniž bych odhalila tu falešnou ženskou. Lichotila se prostřednictvím Nicolase k hraběti K., chtěla rozvést syna s matkou. Ale Liza je na naší straně, a s Praskovjou jsem se dohodověla. Víte, že Karmazinov

²⁸ má milá přítelkyně

²⁹ Rozkošné dítě!

je její příbuzný?“

„Jak? Příbuzný madame von Lembke?“

„Nu ano. Vzdálený.“

„Karmazinov, novelista?“

„Nu ano, spisovatel, co se divíte? Pokládá se ovšem za velikána. Nadutec! Lembková přijede zároveň s ním, a teď se tam kolem něho točí. Má v úmyslu tady něco zavést, literární nějaké schůzky. On přijede na měsíc. Chce tady prodávat poslední statek. Div že jsem se s ním ve Švýcarech nesetkala, a tuze jsem si toho nepřála. Ostatně doufám, že bude tak laskav a pozná mě. V dřívějších dobách mi psával a býval v našem domě. Chtěla bych, abyste se líp oblékal, Stěpane Trofimoviči. Stáváte se ode dne ke dni nepořádnějším... co vy se mě natrápíte! Co teď čtete?“

„Já...já...“

„Chápu. Jako dřív přátelé, jako dřív pitky, klub a karty a reputace ateisty. Mně se tahle reputace nelíbí, Stěpane Trofimoviči. Já bych si nepřála, aby vás nazývali ateistou, zvláště teď bych si toho nepřála. Já si to nepřála ani dřív, protože to všechno je přec jenom prázdné žvanění. Musí se to jednou říci.“

„Mais, ma chère...“³⁰

„Poslyšte, Stěpane Trofimoviči, v učených věcech se ovšem oproti vám nevyznám, ale cestou jsem o vás mnoho přemýšlela.

³⁰ Ale drahá...

Došla jsem k jednomu závěru.“

„K jakému?“

„K takovému, že nejsme jen my dva, vy a já, nejchytřejší lidé na světě, že jsou chytřejší lidé, než jsme my.“

„To je duchaplné i případné. Jsou chytřejší, tedy mají i víc pravdy než my, i my tedy se můžeme mýlit, pravda? Mais, ma bonne amie ³¹, dejme tomu, že se zmýlím, vždyť přece mám své všelidské, neustálé, svrchované právo svobodného svědomí. Mám právo nebýt svatouškem a fanatikem, chci-li, a za to budu ovšem různými pány nenáviděn až do konce svých dnů... Et puis, comme on trouve toujours plus de moines que de raison ³², a poněvadž s tím úplně souhlasím...“

„Jak, jak jste to řekl?“

„Řekl jsem: on trouve toujours plus de moines que de raison, a poněvadž já s tím...“

„To není jistě vaše myšlenka; to jste jistě odněkud vzal?“

„To řekl Pascal.“

„To jsem si myslela, že ne vy! Proč vy sám nikdy tak nemluvíte, tak krátce a trefně, ale vždycky to táhnete tak do délky? To je mnohem lepší než před chvílí o té administrativní zuřivosti...“

„Ma foi, chère... ³³ proč? Pravděpodobně předně proto, že nejsem

³¹ Ale má milá přítelkyně...

³² A pak, poněvadž je vždy víc mnichů než rozumu...

³³ Opravdu, drahá...

přec jen Pascalem, et puis ³⁴... za druhé, my Rusové neumíme po rusku nic říci... Aspoň doposud jsme ještě nic neřekli.“

„Hm! Možná že to není ani pravda. Aspoň kdybyste taková slova zapisoval a pamatoval na ně, víte, pro případ rozmluvy... Ach Stěpane Trofimoviči, přijela jsem, abych si s vámi vážně, vážně pohovořila!“

„Chère, chère amie!“ ³⁵

„Teď, když všichni ti Lembkové, všichni ti Karmazinovové... Och, panebože, jak jste sešel! Och, jak mě trápíte!... Chtěla bych, aby ti lidé si vás vážili, poněvadž nestojí ani za tolik, kolik váš prst, kolik váš malíček, ale vy se takhle chováte! Co uvidí? Co jim ukáží? Místo toho, abyste tu stál ušlechtilé jako svědectví, abyste svou osobou dával dále příklad, obklopujete se všelijakou pakáží, vynašel jste si všelijaké nemožné zvyky, zpustl jste, nemůžete se obejít bez vína a bez karet, čítáte jedině Paula de Kocka a nic nepíšete, zatímco tamti všichni píšou; veškeren svůj čas utrácíte žvaněním. Copak je možno, copak je dovoleno kamarádit se s takovou pakáží, jako je váš nerozlučný Liputin?“

„Proč *můj* a proč *nerozlučný*?“ protestoval nesměle Stěpan Trofimovič.

„Kde je teď?“ ostře a přísně pokračovala Varvara Petrovna.

„On... on si vás nesmírně váží a odjel do S-ka převzít dědictví po

³⁴ a pak

³⁵ Drahá, drahá má přítelkyně!

matce.“

„On, zdá se mi, jen kouká, kde by sehnal peníze. Co Šatov? Stále totéž?“

„Irascible, mais bon.“³⁶

„Vystát nemohu vašeho Šatova; je špatný a ještě si mnoho o sobě myslí!“

„Jak se daří Darje Pavlovně?“

„To se ptáte na Dášu? Co vás to napadlo?“ podívala se na něho zvědavě Varvara Petrovna. „Zdráva, nechala jsem ji u Drozdovových... Ve Švýcarsku jsem slyšela cosi o vašem synu. Nic pěkného, naopak ošklivého.“

„Oh, c'est une histoire bien bête! Je vous attendais, ma bonne amie, pour vous raconter...“³⁷

„Dost, Stěpane Trofimoviči, dejte pokoj, vyčerpalo mě to. Ještě si toho napovídáme, zvláště o ošklivých věcech. Začínáte prskat, když se dáte do smíchu, to už je jakási stařeckost! A jak jste se teď naučil divně se smát... Bože, kolik špatných zvyků se u vás nahromadilo! Karmazinov vás jistě nenavštíví! A tady mají lidé beztak ze všeho radost... Teď jste se ukázal v pravé podobě! No dost, dost, jsem unavena! Konec konců můžete přec člověka trochu šetřit!“

Stěpan Trofimovič „ušetřil člověka“, ale vzdálil se zmaten.

³⁶ Prchlivec, ale dobrák.

³⁷ Ale to je hloupá historka! Čekal jsem na vás, má milá přítelkyně, abych vám vypravoval...

V

Náš přítel si osvojil opravdu, zvláště v poslední době, nemálo špatných zvyků. Zřetelně a rychle sešel a je to pravda, že se stal dost nedbalým. Víc pil, nervy měl citlivější a slabší; měl přílišnou slabost pro krásno. Jeho tvář nabyla divné schopnosti měnit se neobyčejně rychle, přecházet například z nejslavnostnějšího výrazu v nejsměšnější, ano hloupý.

Nesnášel samotu a neustále toužil, aby ho co nejdřív někdo rozptýlil. Bylo bezpodmínečně nutno vypravovat mu nějaký klep, městskou příhodu, a přitom denně novou. Když nikdo dlouho nešel, bloudil tesklivě po pokojích, chodil k oknu, zádušně pohyboval rty, zhluboka vzdychal a nakonec div nefňukal. Stále měl nějaké tušení, čehosi se bál, čehosi nečekaného, nevyhnutelného. Začal být přestrasený, začal se mnoho zajímat o sny.

Tento celý den a večer strávil neobyčejně smutně, poslal pro mne, tuze se rozčiloval, dlouho hovořil, dlouho vypravoval, ale vše dost nesouvisle. Varvara Petrovna věděla už dávno, že přede mnou nic neskrývá. Nakonec se mi zdálo, že má jakousi zvláštní starost, takovou, že si ji ani sám nemůže ujasnit. Dříve bývalo zvykem, když jsme se sešli o samotě a Stěpan Trofimovič si mi začal stýskat, že skoro vždy za nějakou dobu přinesli lahvičku a nastala mnohem lepší nálada. Tentokrát víno nepřišlo a Stěpan Trofimovič zřejmě nejednou tlumil v sobě přání pro ně poslat.

„A proč ona se pořád zlobí!“ stýskal si co chvíli jako dítě. „Tous les hommes de génie et de progres en Russie étaient, sont et seront toujours des karbaníci a des pijáci, qui boivent ³⁸ čas od času... a já nejsem vůbec ještě takový karbaník a takový piják... Vytýká mi, proč nic nepíše! Divný nápad!... Proč nic nedělám? Musíte, povídá, být 'příkladem a výčitkou'. Mais, entre nous soit dit ³⁹, co má dělat člověk, kterému je předurčeno být ‚výčitkou‘, když ne ležet – ví to ona?“

A konečně se mi ujasnil hlavní, zvláštní stesk, který ho tentokrát tak neodbytně trápil. Přistupoval tohoto večera mnohokrát k zrcadlu a dlouho před ním stál. Nakonec se obrátil od zrcadla ke mně a s jakousi zvláštní zoufalostí pronesl:

„Mon cher, je suis un ⁴⁰ zpustlý člověk!“

Ano, opravdu, až do nynějška, až do tohoto dne si zachoval neustále jednu víru, bez ohledu na všechny „nové názory“ a na všechny „změny idejí“ Varvary Petrovny, a to že je člověk okouzlující její ženské srdce, okouzlující nejenom jako vyhnanec nebo jako slavný učenec, ale i jako krásný muž. Dvacet let v něm bylo zakořeněno toto lichotné a uklidňující přesvědčení a bylo by mu snad těžší rozloučit se s tímto přesvědčením než loučit se s ostatními. Zdalipak tušil onoho večera, jaká kolosální zkouška ho čeká v tak

³⁸ Všichni geniální a pokrokoví lidé v Rusku byli, jsou a vždycky budou karbaníci a pijáci, kteří pijí...

³⁹ mezi námi však

⁴⁰ Příteli, jsem...

blízké budoucnosti?

VI

Přistupuji teď k vylíčení oné zčásti zábavné příhody, kterou se ve skutečnosti taky má kronika začíná.

Koncem srpna se konečně vrátili i Drozdovovi. Jejich objevení trochu předcházelo příjezdu jejich příbuzné, naší nové gubernátorky, celým městem dávno očekávané, a vzbudilo ve společnosti vůbec neobyčejný dojem. Ale o všech těchto zajímavých událostech budu mluvit později. Teď se omezím jen na to, že Praskovja Ivanovna přivezla Varvaře Petrovně, která ji tak netrpělivě očekávala, jednu velmi trapnou hádanku: Nicolas se s nimi rozloučil už v červenci, a když se na Rýně setkal s hrabětem K., odebral se s ním a s jeho rodinou do Petrohradu. (Všechny tři dcery hraběte byly na vdávání.)

„Od Lizavety jsem se pro její hrdost a tvrdošijnost nic nedověděla,“ uzavřela Praskovja Ivanovna, „ale viděla jsem na vlastní oči, že mezi ní a Nikolajem Vsevolodovičem se něco stalo. Neznám příčinu, ale tuším, že se budete moci, má drahá Varvaro Petrovno, na příčinu zeptat své Darji Pavlovny. Podle mého názoru byla Liza uražena. Jsem strašně ráda, že jsem vám konečně vaši favoritku přivezla, a dávám vám ji z ručky do ručky – to mi spadl kámen ze srdce.“

Tato jízlivá slova byla pronesena s neobyčejným roztrpčením. Bylo zřejmo, že „rozklížená žena“ si je předem připravila a předem

už se těšila jejich efektem. Ale Varvaru Petrovnu nebylo možno překvapit sentimentálními efekty a hádankami. Žádala přísně velmi přesné a uspokojivé vysvětlení. Praskovja Ivanovna zmírnila okamžitě tón, ano skončila tím, že se dala do pláče a že se pustila do nepřátelštějších výlevů. Tato popudlivá, ale sentimentální dáma potřebovala, právě tak jako Stěpan Trofimovič, neustále opravdové přátelství a její největší stížnost na její dceru Lizavetu Nikolajevnu byla právě ta, že „její dcera jí není přítelkyní“.

Ale ze všech těch vysvětlení a výlevů se ukázalo jako věc přesná jen to, že mezi Lizou a Nicolasem skutečně k jakési neshodě došlo, ale jakého druhu ta neshoda byla – o tom si Praskovja Ivanovna zřejmě jasnou představu udělat neuměla. Nejen že nakonec upustila od všech obvinění vznesených na Darju Pavlovnu, ale dokonce zvláště prosila, aby jejím dřívějším slovům nebyl přikládán žádný význam, poněvadž je řekla „v rozčilení“. Všechno bylo krátce velmi nejasné, ba podezřelé. Podle jejího vysvětlování byl příčinouneshody „zatvrzelý a výsměšný“ charakter Lizin; „hrdý Nikolaj Vsevolodovič, ač byl hodně zamilován, nesnesl výsměšků a začal se posmívat sám“.

„Brzy potom jsme se seznámili s jedním mladíkem, tuším synovcem vašeho ‚profesora‘, i jméno má stejné...“

„Syn, a ne synovec,“ opravila ji Varvara Petrovna. Praskovja Ivanovna ani předtím si nemohla nikdy vzpomenout na jméno Stěpana Trofimoviče a nazývala ho vždy „profesorem“.

„Nu, když syn, tak syn, tím líp, mně je to přeci jedno. Obyčejný mladík, velmi živý a volný, ale nic zvláštního na něm není. Nu, a tu jednala zas Liza sama nepěkně, připoutala mladíka k sobě s tím úmyslem, aby vzbudila v Nikolaji Vsevolodovičovi žárlivost. Neodsuzuji to nijak zvlášť: je to obvyklý dívčí postup, ano dokonce milý. Jenomže Nikolaj Vsevolodovič místo toho, aby začal žárlit, skamarádil se naopak s mladíkem sám, jako by nic neviděl nebo jako by mu bylo všechno jedno. A Lizu to dopálilo. Mladík brzy odjel (někam tuze pospíchal) a Liza se začala při každé vhodné příležitosti s Nikolajem Vsevolodovičem hádat. Zpozorovala, že hovořívá tu a tam s Dášou, a začala se vztekat, takže i mně, má milá, to otravovalo život. Doktor mi zakázal se rozčilovat! Tak mě to jejich proslulé jezero omrzelo, jen zuby mě z něho rozbolely, takový revmatismus jsem dostala. Kdesi jsem dokonce četla, že Ženevské jezero působí bolení zubů, má takovou vlastnost. A tu najednou dostal Nikolaj Vsevolodovič dopis od hraběnky a odjel hned pryč, za jeden den se vypravil. Rozloučili se přátelsky, ba i Liza, když ho doprovázela, začala být velmi veselá a lehké mysli a tuze se smála. Ale to všechno jen navenek. Odjel – začala být zádumčivá a přestala na něho vůbec vzpomínat a nedovolovala to ani mně. Radila bych i vám, milá Varvaro Petrovno, abyste teď s Lizou o tomto předmětu mluvit nezačínala, věci jen uškodíte. A budete-li mlčet, začne s vámi hovořit sama; tak se dovíte víc. Podle mého názoru se zase udobří, jen jestli Nikolaj Vsevolodovič přijede bez otálení, jak slíbil.“

„Hned mu napíšu. Jestli se všechno zběhlo právě tak, je to malicherná neshoda, to všechno je hloupost! A Darju příliš dobře znám. Nesmysl.“

„Co jsem řekla o Dašence, mě mrzí – nebyla jsem v právu. Byly to jen obyčejné hovory, a to nahlas. Ale mne to všechno, má milá, tenkrát rozladilo. Ale i Liza sama, jak jsem viděla, se s ní zase sblížila v dřívější shodě...“

Varvara Petrovna napsala téhož dne psaní, kde prosila Nicolase, aby přijel aspoň o měsíc před termínem, který stanovil. Ale přec jen zůstalo v té věci pro ni něco nejasného a neznámého. Přemýšlela celý večer a celou noc. Názor „Praskovjin“ se jí zdál příliš nevinný a sentimentální. „Praskovja byla celý život, hned už v penzionátu, příliš citlivá,“ přemýšlela. „Nicolas není z těch, kdo utíkají před výsměšky děvčete. Jestli tu vskutku byla nějaká neshoda, musí v tom být nějaká jiná příčina. Ale ten důstojník je zde, přivezli ho s sebou a usadil se v jejich domě jako příbuzný. A co se týče Darji, přiznala se Praskovja příliš rychle ke své vině. Jistě si nechala něco, co nechtěla říci, pro sebe...“

K ránu uzrál ve Varvaře Petrovně plán skoncovat rázem aspoň s jedním nedorozuměním, plán svou neočekávaností pozoruhodný. Je těžko odhadnout, co bylo v jejím srdci, když vymýšlela svůj plán, a nehodlám taky předem vykládat všechny protiklady, z nichž se skládá. Jako kronikář se omezují jen na to, že vypisují události přesně tak, jak se zběhly, a nejsem vinen, budou-li se zdát

nevěrohodnými. Ale musím ještě jednou dosvědčit, že k ránu neměla žádného podezření na Dášu a že po pravdě v ní nikdy ani nevzniklo; příliš jí věřila. Nemohla si ani připustit myšlenku, že by se její Nicolas mohl dát strhnout její... „Darjou“. Ráno, když Darja Pavlovna nalévala u čajového stolku čaj, dívala se Varvara Petrovna na ni dlouho a upřeně a snad podvacáté od včerejška si v duchu přesvědčivě řekla:

„Samé nesmysly!“

Zpozorovala jen, že Dáša vypadá nějak unaveně a že je ještě tišší, ještě apatičtější než dřív. Po čaji, jak bylo jednou provždy zvykem, sedly obě k ruční práci. Varvara Petrovna jí nakázala, aby jí podala výčet svých zahraničních dojmů, pověděla jí zejména o přírodě, obyvatelích, městech, obyčejích, o jejich umění, průmyslu – o všem, co měla možnost pozorovat. Ani jedna otázka se netýkala Drozdovových ani života u nich. Dáša, která seděla vedle ní u pracovního stolku a pomáhala jí vyšívát, vypravovala už skoro půl hodiny svým stejnoměrným, jednotvárným, ale trochu slabým hlasem.

„Darjo,“ přerušila ji náhle Varvara Petrovna, „nemáš nic zvláštního, co bys mi chtěla říci?“

„Ne, nic,“ rozmýšlela se chvíli Dáša a podívala se na Varvaru Petrovnu svýma světlýma očima.

„Na duši, na srdci, na svědomí?“

„Nic,“ tiše s jakousi mrzutou tvrdostí opakovala Dáša.

„Myslila jsem si to! Abys věděla, Darjo, já o tobě nebudu nikdy pochybovat. Teď sed a poslouvej. Vezmi si tuhle židli, sedni si proti mně, chci tě vidět celou. Tak. Poslyš – chceš se vdát?“

Dáša odpověděla dlouhým tázavým pohledem, ostatně ne příliš udiveným.

„Počkej, mlč. Předně je rozdíl v letech velmi veliký; ale vždyť ty nejlíp víš, jaká je to hloupost. Jsi rozvážlivá a v tvém životě nesmí být omylů. Ostatně on je ještě krásný muž... Slovem Štěpan Trofimovič, kterého sis vždy vážila. Nu?“

Dáša se na ni podívala ještě tázavěji, a tentokrát nejenom s udivením, ale i se zřejmým uzarděním.

„Počkej, mlč, nespíchej! Třebaže máš podle mé závěti peníze, co bude s tebou, až umřu, i když ty peníze máš? Ošidí tě a peníze ti vezmou, bude s tebou konec. A s ním budeš ženou proslulého člověka. Podívej se teď na to z druhé strany: jestli dnes umřu – i když ho zabezpečím – co s ním bude? A na tebe se mohu spolehnout. Počkej, já nedomluvila. On je lehkomyslník, piplal, krutý egoista, s nepěknými zvyky, ale ty si ho važ už proto, že jsou horší lidé. Vždyť ti nechci pověsit na krk nějakého lumpa, snad tě nic takového nenapadlo? A hlavně si ho budeš vážit, poněvadž tě o to prosím,“ odmlčela se náhle rozčileně, „slyšíš, co sis postavila hlavu?“

Dáša stále mlčela a poslouchala.

„Počkej, počkej ještě. On je sice baba – ale tím líp pro tebe. Mimochodem řečeno, ubohá baba, vůbec by si nezasluhoval, aby ho

nějaká žena měla ráda. Ale je možné ho milovat pro jeho bezmocnost, a ty ho pro jeho bezmocnost miluj. Rozumíš mi přec? Rozumíš?“

Dáša přitakala hlavou.

„Věděla jsem to, míš jsem od tebe nečekala. Bude tě mít rád, poněvadž musí, musí; musí tě zbožňovat!“ jaksi zvlášť podrážděně zavřískla Varvara Petrovna, „ale ostatně zamiluje se do tebe, i když nebude muset, já ho přece znám. Kromě toho budu tady i já. Neboj se, budu tu vždy. Začne si na tebe stýskat, začne o tobě klepat, bude si o tobě šeptat s prvním člověkem, který se mu namane, bude tesknit, věčně tesknit; bude ti psát psaní z jednoho pokoje do druhého, denně po dvou psaních, ale bez tebe přece jen nebude moci žít, a to je hlavní věc. Donuť ho, aby poslouchal. Nebudeš-li umět ho donutit – budeš hloupá husa. Bude se chtít oběsit, bude vyhrožovat – nevěř, to jsou jen hlouposti! Nevěř, ale přece jenom dávej pozor. Přejde najednou taková chvíle a oběsí se. U takových lidí tomu tak bývá. Nevěší se ze síly, ale ze slabosti, a proto nikdy nežeň věc do krajnosti – tohle je první pravidlo v manželství. Pamatuj taky, že je to básník. Poslyš, Darjo, není většího štěstí, než je sebeobětování. A vedle toho mi uděláš velkou radost, a to je hlavní věc. Nemysli si, že jsem se tu rozbreptala z hlouposti, vím, co mluvím. Jsem egoistka, buď i ty egoistkou. Nechci tě nutit, všechno je na tvé vůli, jak řekneš, tak bude. Nu, co ses tak odmlčela, mluv přece něco!“

„Mně je přec, Varvaro Petrovno, všechno jedno, když už se

musím stůj co stůj vdát,“ pronesla tvrdě Dáša.

„Stůj co stůj? Nač tím narážíš?“ přísně a upřeně na ni pohlédla Varvara Petrovna.

Dáša mlčela, hrajíc si v prstech s jehlou.

„Třebaže's rozumná, v tomhle jdeš příliš daleko. Je sice pravda, že jsem si umínila stůj co stůj tě provdat, ale ne proto, že je to nutné, ale jen proto, že jsem si tak usmyslila, a jediné kvůli Stěpanu Trofimoviči. Kdyby nebylo Stěpana Trofimoviče, ani by mě nenapadlo tě teď vdávat, třebaže ti je už dvacet let... Nu?“

„Udělám, co vám bude libo, Varvaro Petrovno.“

„Souhlasíš tedy! Počkej, mlč, kam pospícháš, nedomluvila jsem: podle mé závěti dostaneš ode mne patnáct tisíc rublů. Dám ti je teď, po svatbě. Z toho dáš jemu osm tisíc, totiž ne jemu, ale mně. Má dluh osm tisíc; já jej zaplatím, ale je třeba, aby věděl, že tvými penězi. Zůstane ti v rukou sedm tisíc, z těch mu nedávej nikdy ani rubl. Jeho dluhy nikdy neplat'. Když je jednou zaplatíš, tak pak už z toho nevyjdeš. Ostatně budu tu vždycky já. Budete ode mne dostávat ročně podporu tisíc dvě stě rublů, s mimořádnými přídávky celkem tisíc pět set. Kromě toho budete mít u mne byt a stravu, právě tak jako to má teď on. Jen posluhu si zjednejte sami. Roční peníze ti budu vyplácet všechny najednou, přímo tobě do rukou. Ale buď i ty hodná a dávej i jemu tu a tam něco a dovol, aby ho navštěvovali jednou za týden jeho přátelé – budou-li chodit častěji, tak je vyhod'. No, vždyť tu budu ještě s vámi. A až umřu, vaše penze nebude

zrušena až do jeho smrti, slyšíš, jen do jeho smrti, poněvadž je to jeho penze, a ne tvá. A tobě kromě nynějších sedmi tisíc, které ti zůstanou docela netknuty, nebudeš-li hloupá, nechám v závěti ještě osm tisíc. A víc ode mne nic nedostaneš, je třeba, abys to věděla. Tak co, souhlasíš? Jestlipak konečně něco řekneš?“

„Já už řekla, Varvaro Petrovno.“

„Pamatuj, že je to úplně tvá vůle, jak budeš chtít, tak bude.“

„Dovolte jen, Varvaro Petrovno, copak Stěpan Trofimovič vám už něco říkal?“

„Ne, neříkal nic a nic neví, ale... hned řekne!“

Rázem vyskočila a přehodila přes sebe svůj černý šál. Dáša zase trochu zčervenala a sledovala ji tázavým pohledem. Varvara Petrovna se k ní najednou obrátila s tváří planoucí hněvem:

„Huso hloupá!“ vrhla se na ni jako jestřáb, „huso nevděčná! Co si to myslíš! Copak myslíš, že tě nějak zkompromituji, třeba jen co by se za nehet vešlo! On sám se připlazí na kolenu, aby poprosil o tvou ruku, musí štěstím umřít, tak to bude zařizeno! Ty přece víš, že ti nedám ublížit. Nebo si myslíš, že si tě vezme kvůli těm osmi tisícům a že já tě teď běžím prodat? Huso, huso, všechny jste husy nevděčné! Podej mi deštník!“

A Varvara Petrovna běžela pěšky po mokřích cihlových chodnicích a přes dřevěné přechody k Stěpanu Trofimovičovi.

VII

Je pravda, že by nedala „Darje“ ublížit; naopak, pokládala se teď za její dobroditelku. Zmocnilo se jí nejušlechtilejší a nejnevinnější rozhořčení, když přehazujíc přes sebe šál ucítila na sobě zaražený a nedůvěřivý pohled své chovanky. Měla ji upřímně ráda už od jejího dětství. Praskovja Ivanovna nazvala Darju Pavlovnu po právu její favoritkou. Varvara Petrovna rozhodla dávno už a jednou provždy, že „Darjin charakter se nepodobá charakteru bratrovu“ (to jest charakteru jejího bratra Ivana Šatova), že je tichá a mírná, že je schopna sebeobětování, že vyniká oddaností, neobvyklou skromností, vzácnou rozvahou a hlavně vděčností. Až posud Dáša zjevně vyhovovala všem jejím očekáváním. „V tomto životě nebude chyb,“ řekla Varvara Petrovna, když bylo děvčeti teprve dvanáct let. A poněvadž měla ve zvyku přilnout vášnivě a tvrdošijně ke každému snu, který ji strhl, ke každému svému novému odhodlání, ke každé své myšlence, která se jí objevila světle a jasně, odhodlala se ihned vychovávat Dášu jako vlastní dceru. Uložila pro ni bez prodlení kapitál a pozvala do domu guvernanku, miss Creeghs, která u nich také žila až do Dašinych šestnácti let, ale najednou dostala z jakéhosi důvodu výpověď. Přicházeli do domu profesori z gymnasia, mezi nimi jeden opravdový Francouz, který také Dášu naučil francouzsky. Ten taky dostal náhle výpověď, jako by ho vyhnali. Jedna šlechtická vdova, chudá, původem z jiného města, ji učila hře na piano. Ale hlavním pedagogem byl přece jen Stěpan Trofimovič. Ve

skutečnosti taky první Dášu objevil. Začal tiché dítě vyučovat už tenkrát, kdy na ně Varvara Petrovna ještě ani nepomyslila. Opakuji zase, je ku podivu, jak k němu děti lnuly! Lizaveta Nikolajevna Tušinová se u něho učila od osmi do jedenácti let (ovšem vyučoval bez odměny a ani za nic by ji od Drozdovových nevzal). Ale Stěpan Trofimovič se sám zamiloval do půvabného děcka a vyprávěl jí jakési básně o uspořádání světa, země, o dějinách lidstva. Přednášky o primitivních národech a o primitivním člověku byly zajímavější než arabské pohádky. Liza, která byla uchválena těmito vypravováními, Stěpana Trofimoviče doma neobyčejně směšně napodobila. Stěpan Trofimovič se o tom dověděl a jednou ji nenadále zahlédl. Zmatená Liza se vrhla do jeho náručí a dala se do pláče. Do pláče se dal i Stěpan Trofimovič, ale radostí. Liza však brzo odjela a zůstala jen Dáša. Když začali k Dáše chodit profesoři, přestal se Stěpan Trofimovič s ní zabývat a přestal si jí ponenáhlu vůbec všímat. To trvalo dlouhou dobu. Jednou, když už jí bylo sedmnáct let, zarazil ho náhle její milý vzhled. Stalo se to u stolu za přítomnosti Varvary Petrovny. Pustil se s mladým děvčetem do hovoru, byl velmi spokojen s jejími odpověďmi a skončil návrhem, že jí bude přednášet vážný a obšírný kurs dějin ruské literatury. Varvara Petrovna schválila mu jeho krásnou myšlenku a poděkovala za ni, Dáša pak tonula v nadšení. Stěpan Trofimovič se začal k přednáškám zvláště připravovat a konečně je zahájil. Začal od nejdávnějších dob; první přednáška dopadla neobyčejně pěkně; i

Varvara Petrovna byla přítomna. Když Stěpan Trofimovič skončil a na odchodu žačce oznámil, že příštího dne přistoupí k rozboru *Slova o pluku Igorově*, Varvara Petrovna náhle vstala a prohlásila, že přednášky se už konat nebudou. Stěpan Trofimovič zkrivil ústa, ale mlčel, Dáša zrudla; ale jejich práce tím přece jen skončila. To se stalo přesně tři léta před nynějším neočekávaným fantastickým nápadem Varvary Petrovny.

Ubohý Stěpan Trofimovič seděl samotný a nic netušil. Už dávno se díval v pochmurném zadumání oknem, zda nepřichází někdo známý. Ale nikdo nepřicházel. Venku mrholilo, začalo být chladno. Bylo nutno zatopit v kamnech; vzdychl. Najednou se před jeho očima objevilo strašné vidění: Varvara Petrovna za takového počasí a v hodinu předem nesmluvenou jde k němu. A pěšky! Byl tak zaražen, že se zapomněl převléknout a přijal ji tak jak byl, ve své všední růžové vatované kazajce.

„Ma bonne amie! ⁴¹“ vykřikl slabě na uvítanou.

„Jste sám, to jsem ráda, nemohu vystát vaše kamarády! Jak vy vždycky nakouříte, panebože, to je vzduch! Ještě jste nedopil ani čaj, a venku už bude pomalu poledne! Nepořádek vám působí přímo rozkoš! Čím víc smetí, tím jste spokojenější! Co je to za roztrhaný papír na podlaze! Nastasjo, Nastasjo! Co dělá vaše Nastasja! Otevři, má milá, okna, špehýrky, dveře, všechno dokořán. A my půjdeme do

⁴¹ Přítelkyně milá!

salónu, přišla jsem k vám v jisté záležitosti. A ty, má milá, zameť aspoň jednou za život!“

„Nadělaljí špíny!“ zapištěla rozzlobeně smutným hláskem Nastasja.

„Tak meť, patnáctkrát za den meť! Zpusťl ten váš salón (když vstoupili). Zavřete líp dveře, bude poslouchat. Tapety bude třeba stůj co stůj vyměnit. Poslala jsem vám přece tapetáře se vzorky, proč jste si nevybral? Sedněte si a poslouvejte. Sedněte si přec, prosím vás. Kampak? Kampak? Kampak?!“

„Já... hned,“ vykřikl z druhého pokoje Stěpan Trofimovič, „už jsem zase tady!“

„A, převlékl jste se!“ prohlížela si ho posměšně Varvara Petrovna (oblékl přes kazajku sako). „To bude opravdu vhodnější... k naší řeči. Sedněte si už konečně, prosím vás.“

Vysvětlila mu všechno najednou, ostře a přesvědčivě. Učinila narážku i na osm tisíc, které zoufale potřeboval. Pověděla všechny podrobnosti o věně. Stěpan Trofimovič vykuloval oči a chvěl se. Slyšel všechno, ale neuměl si udělat jasnou představu. Chtěl promluvit, ale hlas mu selhával. Věděl jen, že to všechno bude právě tak, jak to Varvara Petrovna povídá, že je zbytečné něco namítat a nesouhlasit a že je nenávratně ženat.

„Mais, ma bonne amie ⁴², potřetí, a v mých letech... a s takovým

⁴² Ale má milá přítelkyně...

dítětem!“ pronesl nakonec. „Mais c'est une enfant!“⁴³

„Dítě, kterému je, sláva pánu bohu, dvacet let! Nekruťte prosím vás očima, nejste na divadle. Jste velmi vzdělaný a učený, ale v životě ničemu nerozumíte, musí vás stále ošetřovat nějaká chůva. Já umřu a co bude s vámi? A ona vám bude dobrou chůvou. Je to skromné děvče, rozumné a je na ni spolehnutí; kromě toho tu budu taky já, hned taky neumřu. Ona je domácká, je to anděl dobroty. Tahle šťastná myšlenka mě napadla už ve Švýcarech. Chápete, když vám sama povídám, že je to anděl dobroty!“ vykřikla náhle zuřivě Varvara Petrovna. „Máte tu špínu, ona vám zavede pořádek, čistotu, všechno se bude blýskat jako zrcadlo... Ech, copak si myslíte, že se vám s takovým pokladem mám ještě klanět, vypočítávat všechny výhody, namlouvat! Vždyť byste měl na kolenou... Och, nicotný, nicotný, malomyslný člověče!“

„Ale... jsem už starý člověk!“

„Co to znamená vašich třiapadesát let? Padesát let není konec, ale polovina života. Jste krásný muž a víte to sám. Víte taky, jak si vás váží. Já umřu, co bude s ní? A s vámi bude spokojena, a i já budu spokojena. Zaujímáte významné postavení, máte jméno, milující srdce; dostáváte penzi, kterou pokládám za svou povinnost. Můžete ji zachránit, zachráníte ji! V každém případě jí pomůžete ke cti. Zformujete ji k životu, otevřete její srdce, dáte směr jejímu myšlení.

⁴³ Vždyť je to dítě!

Kolik lidí dnes hyne proto, že jejich myšlení je špatně usměrněno! Zároveň dokončíte svůj spis a jedním rázem zas na sebe upozorníte.“

„Právě,“ zamumlal Stěpan Trofimovič, kterému zalichotila obratná lest Varvary Petrovny, „právě teď se chystám sednout si k svým *Příběhům ze španělských dějin*...“

„No tak vidíte, jak se to hodí.“

„Ale... co ona? S ní jste mluvila?“

„O ni nemějte strachu, a nemáte ani nač být zvědav. Musíte ji ovšem požádat o ruku sám, prosit, aby vám prokázala čest, rozumíte? Nemějte strachu, já tu budu. Kromě toho ji máte rád...“

Stěpanu Trofimovičovi se zatočila hlava; svět na něj padal. Napadla ho jedna strašná myšlenka, s níž se nijak nemohl srovnat.

„Excellente amie ⁴⁴!“ zachvěl se mu náhle hlas, „nemohl jsem si, nemohl jsem si nikdy představit, že se rozhodnete vyvdát mne za... jinou ženu!“

„Nejste děvče, Stěpane Trofimoviči; jen děvčata se vydvávají, ale vy se ženíte sám,“ zasyčela jedovatě Varvara Petrovna.

„Oui, j'ai pris un mot pour un autre. Mais... c'est égal, ⁴⁵“ zastavil se na ní roztržitým pohledem.

„Vidím, že c'est égal, ⁴⁶“ procedila opovržlivě Varvara Petrovna. „Panebože! Omdlívá! Nastasjo, Nastasjo! Vodu!“

⁴⁴ vzácná přítelkyně

⁴⁵ Ano, zaměnil jsem jedno slovo druhým., ale to je jedno.

⁴⁶ že to je jedno

Ale k vodě nedošlo. Stěpan Trofimovič se vzpamatoval. Varvara Petrovna sebrala svůj deštník.

„Vidím, že teď s vámi nelze o ničem mluvit...“

„Oui, oui, je suis incapable.“⁴⁷

„Ale do zítřka si odpočinete a všechno promyslíte. Buďte doma – když se něco stane, vzkazte mi, třeba v noci. Psaní nepište, nebudu je číst. Zítra pak touhle dobou přijdu sama pro definitivní odpověď a doufám, že bude kladná. Hleděte, aby tu nikdo nebyl a aby tu nebyla špína, jak to tu takhle vypadá! Nastasjo, Nastasjo!“

Samo sebou se rozumí, že zítra Stěpan Trofimovič souhlasil; a nemohl ani nesouhlasit. Byla tu jedna zvláštní okolnost...

VIII

Takzvaný statek Stěpana Trofimoviče (asi padesát duší podle starého počtu, s pozemky přiléhajícími ke Skvorešnikům) nebyl vůbec jeho, ale náležel jeho prvé ženě a teď tedy jejich synovi Petru Stěpanoviči Verchovenskému. Stěpan Trofimovič ho jen spravoval, a když ptáčkovi narostlo peří, pokračoval ve správě statku na základě synovy formální plné moci. Dohoda byla pro mladíka výhodná. Dostával od otce ročně na tisíc rublů z titulu výnosu statku, ač statek za nových podmínek nevynášel ani pět set (ba snad ještě méně). Bůhví, jak takový poměr vznikl. Celou tu tisícovku ostatně posílala

⁴⁷ Ano, ano, nejsem schopen.

Varvara Petrovna a Stěpan Trofimovič se na ní neúčastnil ani jediným rublem. Naopak veškery výnos statečku si nechával pro svou kapsu a nadto statek nakonec zpusťošil tím, že jej dal do nájmu jakémusi průmyslníku, a tím, že prodal bez vědomí Varvary Petrovny na vykácení les, který byl ze všeho nejčennější. Ten les prodával dávno už po kouskách. Celý stál aspoň osm tisíc, ale Stěpan Trofimovič zaň dostal pět. Ale v klubu občas velmi mnoho prohrával a bál se prosit Varvaru Petrovnu. Skřípala zuby, když se nakonec o všem dověděla. A teď najednou syn oznámil, že přijede sám prodat za každou cenu svůj majetek, a uložil otcí, aby bez odkladu vyjednal prodej. Je jasné, že Stěpan Trofimovič měl při své ušlechtilosti a nezištnosti výčitky svědomí před tímto cher infant⁴⁸ (které viděl naposled právě před devíti lety v Petrohradě jako posluchače university). Původně mohl stát celý statek třináct nebo čtrnáct tisíc, teď by zaň sotva kdo dal pět. Není pochyby, že Stěpan Trofimovič měl na základě formální plné moci výhradní právo les prodat a při vyúčtování se silně bránit protiúctem za přesně zasílaný, více než skvělý roční důchod tisíc rublů. Ale Stěpan Trofimovič byl ušlechtilý člověk a měl ty nejlepší snahy. Jeho hlavou kmitla jedna podivuhodně krásná myšlenka: až přijede Petruša, vysázet z ničeho nic na stůl maximum ceny, to jest celých patnáct tisíc, bez nejmenší narážky na sumy až dosud posílané – jaká šlechtnost –, pevně,

⁴⁸ před tímto drahým dítětem

přepevně, se slzami v očích přitisknout ke své hrudi ce cher fils,⁴⁹ a tím veškeré účty uzavřít. Zdaleka a opatrně začal načrtávat tento obrázek před Varvarou Petrovnou. Činil narážky, že to dokonce dodá jakéhosi zvláštního, ušlechtilého odstínu jejich přátelskému poměru... jejich „idejím“. Ukázalo by to staré otce a vůbec staré lidi jako nezištné a velkodušné v poměru k nové, lehkomyšlné a socialistické mládeži. Mnoho toho ještě napovídal, ale Varvara Petrovna stále mlčela. Konečně mu suše oznámila, že je ochotna koupit jejich statek a dát zaň maximum ceny, to znamená šest sedm tisíc (bylo možno jej koupit i za čtyři). O zbývajících osmi tisících, které zmizely s lesem, neřekla ani slova. To se stalo asi měsíc před námluvami. Stěpan Trofimovič byl zaražen a stal se zádumčivý. Dřív mohla být ještě naděje, že syn třeba vůbec nepřijde – totiž naděje, soudíme-li věc zvenčí, podle názoru nějaké cizí osoby. Stěpan Trofimovič jako otec by zavrhl rozhorleně i myšlenku na takovou naději. Ať tak či onak, do těch dob přicházely k nám o Petrušovi stále divné zvěsti. Zpočátku, když byl ukončil studia na universitě (před šesti lety), flákal se po Petrohradě bez práce. Najednou se k nám donesla zpráva, že se účastnil koncipování jakési tajné proklamace a že se míchal do politiky. Potom, že se octl náhle v cizině, ve Švýcarech, v Ženevě – utekl zkrátka.

„Divím se tomu,“ kázal nám tehdy silně zmatený Stěpan

⁴⁹ toho drahého syna

Trofimovič, „Petruša c'est une si pauvre tété! ⁵⁰ Je dobrý, ušlechtilý, tuze citlivý, a já se tehdy v Petrohradě tak zaradoval, když jsem ho srovnal se soudobou mládeží, ale c'est un pauvre sire, tout de même ⁵¹ ... a víte, to vše je z toho, že je taky po čertech nedolíhlý, to vše je z té jeho sentimentálnosti! Okouzluje je nikoliv realismus, ale citová, ideální stránka socialismu, abych tak řekl jeho náboženský odstín, jeho poezie... podle cizích hlav ovšem. Ale přec, přec se tomu divím! Mám tu tolik nepřátel, *tam* ještě víc, připíší to vlivu otcovu... Panebože, Petruša hybnou silou hnutí! V jakých dobách to žijeme!“

Ostatně Petruša velmi brzy poslal ze Švýcarska svou přesnou adresu kvůli obvyklým zásilkám peněz, nebyl tedy docela emigrantem. A teď, když byl prožil v cizině asi čtyři léta, objevuje se náhle zase ve své otcině a oznamuje svůj brzký příchod – nebyl tedy z ničeho obviněn. Ale nejen to, někdo jako by mu v tom dokonce pomáhal a protěžoval ho. Psal teď z jižního Ruska, kde byl z nějakého privátního, ale důležitého rozkazu a na něčem tam pracoval. To vše bylo hezké, ale kde vzít zbývajících sedm osm tisíc, aby daly přiměřené maximum ceny za statek? A co když vznikne váda a místo vznešeného obrázku dojde k procesu? Něco říkalo Stěpanu Trofimovičovi, že citlivý Petruša se nevzdá svých zájmů. „Proč jen, jak jsem zpozoroval,“ zašeptal mi tehdy Stěpan Trofimovič, „proč jen všichni ti zuřiví socialisté a komunisté jsou

⁵⁰ Petruša je taková chudinka!

⁵¹ je to přece jen ubohý mládenec

zároveň i takovými neuvěřitelnými držgrešlemi, ziskuchtivci, milovníky soukromého majetku, a to dokonce tak, že čím větší socialista, čím dále dospěl, tím více miluje soukromý majetek... Proč to jen? Snad taky ze sentimentality?“ Nevím, je-li toto pozorování Stěpana Trofimoviče pravdivé, vím jen, že Petruša měl nějaké zprávy o prodeji lesa a o ostatních věcech a že Stěpan Trofimovič věděl, že syn ty zprávy má. Nahodilo se mi taky číst Petrušova psaní otcí; psal velmi zřídka, jednou za rok, ano ještě řidčeji. Až v poslední době, když ohlašoval svůj brzký příjezd, poslal dva dopisy, téměř jeden za druhým. Všechny jeho dopisy byly krátké, suché, obsahovaly téměř jen dispozice, a poněvadž otec se synem si podle módy už od petrohradských časů tykali, měla i psaní Petrušova zřejmý ráz těch přežilých už příkazů, posílaných bývalými statkáři z velkých měst personálu ustanovenému, aby spravoval jejich statky. A teď najednou přiletí těch osm tisíc, rozhodujících pro celou situaci, z návrhu Varvary Petrovny, která přitom dává zřejmě najevo, že už odnikud jinud nepřijdou. Samo sebou se rozumí, Stěpan Trofimovič souhlasil.

Po jejím odchodu poslal hned pro mne a zavřel se na celý den před všemi ostatními. Zaplakal si ovšem, hovořil mnoho a pěkně, často se hodně mátl, řekl náhodou slovní hříčku a byl s ní spokojen, potom se dostavilo slabší bolení břicha, zkrátka všechno šlo svým způsobem. Potom vytáhl portrét své choti, Němky, zemřelé už před dvaceti lety, a začal ji smutně vzývat: „Odpustíš mi?“ Nebyl jaksi zcela při smyslech. Na své soužení jsme se i trochu napili. Ostatně

brzy a sladce usnul. Ráno si uvázal mistrovsky nákrčník, pečlivě se oblékl a často se chodil dívat do zrcadla. Kapesník postříkal voňavkou, ostatně jen tak trochu, a jakmile zahlédl Varvaru Petrovnu oknem, vzal co nejrychleji jiný kapesník a navoněný schoval pod podušku. „Znamenitě!“ pochválila ho Varvara Petrovna, když vyslechla jeho souhlas. „Předně je to ušlechtilá rozhodnost a za druhé jste poslechl hlasu rozvahy, kterého tak zřídka ve svých soukromých záležitostech posloucháte. Ostatně není nač spěchat,“ dodala, dívajíc se na uzel bílého nákrčníku, „prozatím mlčte a já budu taky mlčet. Brzo budou vaše narozeniny; přijdu k vám s ní. Uspořádejte večerní čaj, a prosím bez vína a bez delikates, ostatně zařídím všechno sama. Pozvete své kamarády, výběr ostatně uděláme spolu. Den předtím s ní, bude-li třeba, pohovoříte. Při vašem večírku ne že bychom něco ohlašovali nebo něco domlouvali, ale jen tak naznačíme nebo uděláme narážky bez jakékoliv slavnosti. A pak za nějaké dvě neděle bude svatba, pokud možná nepřiliš nápadná; ano, budete moci na nějaký čas oba odjet, hned po svatbě, třeba například do Moskvy. Možná že s vámi taky pojedu. A hlavní věc, do té doby mlčte.“

Stěpan Trofimovič byl pln údivu. Skorem se zajíkl, že takhle to není možná, že si musí promluvit s nevěstou, ale Varvara Petrovna si na něho podrážděně vyjela:

„Načpak to? Předně, možná že z toho ještě ani nic nebude...“

„Jak to nebude!“ zabreptal ženich, už docela zpitomělý.

„Tak. Ještě uvidím... Ale ostatně všechno bude tak, jak jsem

řekla, a nestarejte se, já ji sama připravím. Vám nebude vůbec třeba se do toho plést. Všecko, co je třeba, bude řečeno a uděláno, a vy se nemusíte do ničeho plést. Proč? Jakou roli chcete hrát! Nikam nechod'te, dopis neposílejte. – Ani muk, prosím vás. Já budu taky mlčet.“

Odmítla rozhodně jakékoliv vysvětlení a odešla zřejmě ve špatné náladě. Zdá se, že ji zarazila neobyčejná pohotovost Stěpana Trofimoviče. Běda, Stěpan Trofimovič si rozhodně neuvědomoval své postavení a otázka se mu neukázala ještě z některých jiných hledisek. V jeho chování se naopak objevil jakýsi nový tón, něco vítězoslavného a lehkomyšlného. Kasal se:

„To se mi líbí!“ vykřikl, zastavuje se přede mnou, a spráskl ruce, „slyšel jste? Chce mě přivést k tomu, abych nakonec nechtěl. Já přece mohu taky ztratit trpělivost a... nechtít! ‚Sed'te – a tam nemáte co chodit.‘ Ale proč konec konců bych se musel stůj co stůj ženit? Jen proto, že dostala tak směšný nápad? Ale já jsem člověk vážný a mohu nechtít se tak podřizovat zbytečným rozmarům nerozvážné ženštiny! Mám povinnosti k svému synovi a... sám k sobě! Já přináším obět' – chápe to ta žena? Souhlasil jsem snad proto, že mě omrzel život a že je mi všechno jedno. Ale ona mě může popudit a pak mi to už jedno nebude, urazím se a odmítnu. Et enfin le ridicule⁵²... co řeknou v klubu? Co řekne... Liputin? ‚Snad ani z toho nic

⁵² A konečně směšnost celé situace...

nebude' – podívejme se! To je přec vrchol!

To je přec... co je to? – Je suis un forcat, un Badinguet¹, člověk přitlačený ke zdi!“

A zároveň ze všech těchto žalostných výkřiků proskakovala jakási rozmarná samolibost, jakási lehkomyšlná hravost. Večer jsme zase pili.

Jsem galejník, Badinguet.

HLAVA TŘETÍ

Cizí hříchy

I

MINUL ASI TÝDEN A ZÁLEŽITOST SE ZACALA TROCHU rozvíjet...

Mimochodem podotýkám, že v tomto nešťastném týdnu jsem mnoho zkusil – zůstáváje skoro nepřetržitě u svého ubohého zasnoubeného kamaráda jako jeho nejbližší důvěrník. Trápil ho hlavně stud, ač jsme za ten týden nikoho neviděli a seděli stále sami; ale styděl se už i přede mnou, a to tak, že čím víc se mi sám odhaloval, tím víc se na mne kvůli tomu mrzel. Ve své nedůvěřivosti měl podezření, že všechno je už všem lidem, celému městu známo, a bál se ukázat nejenom v klubu, ale i ve svém vlastním kroužku. Ano i na procházku, kvůli nutnému pohybu, chodil až za úplného soumraku, když už nastávala čirá tma.

Minul týden a Stěpan Trofimovič stále ještě nevěděl, je-li ženichem či není, a nemohl se toho určitě vůbec dopátrat, ať se namáhal jak chtěl. Nevěstu ještě neviděl, ba ani nevěděl, je-li jeho nevěstou. Ba nevěděl ani, je-li v tom všem vůbec aspoň stopa něčeho vážného! Varvara Petrovna z jakéhosi důvodu rozhodně odmítla ho přijmout. Na jeden z prvních dopisů (a napsal jich Varvaře Petrovně celé množství) mu přímo odpověděla prosbou, aby ji na čas ušetřil všech styků s ním, poněvadž má mnoho práce. Sama má pro něho mnoho velmi důležitých zpráv, čeká schválně na vhodnější chvíli,

než je nyní, aby mu je oznámila. Dá mu *svým časem* sama vědět, kdy k ní bude moci přijít. Dopisy slíbila vracet neotevřené, poněvadž „to jsou jen hračky“! Tento lístek jsem sám četl, ukazoval mi jej.

A přece tyto všechny hrubosti a nejasnosti, to vše bylo ničím při srovnání s jeho hlavní starostí. Tato starost ho trápila neobyčejně, neústupně; pod jejím vlivem hubeněl a klesal na duchu. Bylo to něco takového, za co se styděl víc než za co jiného a o čem nechtěl vůbec, ani se mnou, mluvit. Naopak, když na to přišlo, lhal a kroutil se přede mnou jako malý kluk; a přitom sám pro mne denně posílal, nemohl beze mne žít ani dvě hodiny, potřeboval mě jako vodu nebo vzduch.

Takové jednání trochu uráželo mou samolibost. Ovšem že jsem v duchu jeho hlavní tajemství dávno už odhalil a všechno jsem prokoukl. Podle mého tehdejšího nejhlubšího přesvědčení by mu odhalení tohoto tajemství, této hlavní starosti Stěpana Trofimoviče, nebylo ke cti, a proto jsem jako člověk ještě mladý byl trochu rozhořčen na hrubost jeho citů a na nepěknost některých jeho podezření. V prvním návalu zlosti, a přiznávám se i z nudy, plynoucí z toho, že jsem byl jeho důvěrníkem, jsem ho vinil snad i přespříliš. Ve své nesmlouvavosti jsem se domáhal, aby se ke všemu sám přiznal, ač jsem jinak připouštěl, že v některých věcech bývá přiznání snad i velmi obtížné. Stěpan Trofimovič mě taky prokoukl, to jest viděl jasně, že já jsem ho prokoukl a že se dokonce na něho zlobím, a zlobil se na mne sám proto, že se na něho zlobím a že jsem

ho prokoukl. Mé podráždění bylo ostatně malicherné a hloupé; ale osamocení ve dvou druhdy neobyčejně škodivá opravdovému přátelství. Z jistého hlediska chápal správně některé stránky svého postavení, ba velmi jemně je definoval v těch bodech, s nimiž se neshledával potřebným tajit.

„Zdalipak byla tenkrát taková!“ prořekl se přede mnou mnohdy o Varvaře Petrovně. „Zdalipak byla taková dřív, když jsme spolu mluvili... Víte, že tenkrát ještě uměla hovořit? Věříte, že tenkrát měla myšlenky, vlastní myšlenky? Ted' se všechno změnilo! Říká, že to vše je jen starý žvast! Přezírá minulost... stal se z ní jakýsi správce, hospodář, roztrpčený člověk a stále se zlobí...“

„Pročpak se zlobí ted', když jste splnil její žádost?“ namítl jsem mu.

Podíval se na mne vychytrale.

„Cher ami ⁵³, kdybych nesouhlasil, rozzlobila by se strašně, strašně! Ale přece jen míň než ted', když jsem souhlasil.“

S touto větičkou byl spokojen, a vypili jsme toho večera lahvičku. Ale to byl jen okamžik; druhého dne byl zbědovanější a mrzutější než kdy jindy.

Ale ze všeho nejvíce jsem se na něho mrzel proto, že se neměl ani k tomu, aby vykonal nezbytnou návštěvu u Drozdovových, kteří už přijeli, aby s nimi obnovil své styky. Proslýchalo se, že si to přáli,

⁵³ příteli

poněvadž se už na něho ptali, a přál si to i Stěpan Trofimovič, jenž po tom denně toužil. O Lizavetě Nikolajevně mluvil s nadšením pro mne jaksi nepochopitelným. Vzpomínal přitom nepochybně na děcko, které měl kdysi tolik rád, ale kromě toho si kdovíproč představoval, že v její přítomnosti najde okamžitě úlevu ve svém nynějším trápení, ba rozřeší své největší pochyby. Předpokládal, že v Lizavetě Nikolajevně najde jakousi neobyčejnou bytost. A přece jen k ní nešel, ač se denně chystal. Pro mne to bylo důležité, protože já sám si tehdy strašně přál, abych jí byl představen a doporučen, a v tom jsem se mohl spoléhat jen na Stěpana Trofimoviče. Tehdy působila na mne neobyčejným dojmem má častá setkání s ní, ovšem na ulici, když vyjížděla na procházku, v jezdeckém kostýmu a na krásném koni v průvodu svého takzvaného příbuzného, krásného důstojníka, synovce nebožtíka generála Drozdova. Mé zaslepení trvalo jen okamžik a poznal jsem pak velmi brzy sám veškerou nemožnost svého snu, ale třeba na okamžik, mé zaslepení opravdu existovalo, a proto je možné si představit, jak jsem se v té době někdy na svého ubohého přítele pro jeho úporné poustevničení mrzel.

Všichni známí byli hned na počátku oficiálně zpraveni o tom, že Stěpan Trofimovič nebude nějakou dobu přijímat a prosí, aby ho nechali zcela na pokoji. Trval na tom, aby všichni byli zpraveni, ač jsem od toho zrazoval. Na jeho prosbu jsem všechny obešel a všem namluvil, že Varvara Petrovna uložila našemu „starému“ (tak jsme

všichni mezi sebou Stěpanu Trofimovičovi říkali) jakousi mimořádnou práci, aby uvedl do pořádku nějakou korespondenci za několik let; že se zavřel a já že mu pomáhám a tak dále a tak dále. Jen k Liputinovi se mi nepodařilo zajít a stále jsem to odkládal, lépe řečeno bál jsem se k němu jít. Věděl jsem předem, že neuvěří ani jedinému mému slovu, že ho určitě napadne, že je v tomtajemství, které má být skryto právě jen před ním, a že jak od něho odejdu, začne ihned po celém městě pátrat a rozšiřovat klepy. Zatímco jsem o tom všem v duchu uvažoval, stalo se, že jsem ho znenadání potkal na ulici. Ukázalo se, že se o všem už dozvěděl od našich lidí, které jsem o tom právě uvědomil. Ale kupodivu nejen že neprojevoval zvědavost a nevyptával se na Stěpana Trofimoviče, naopak, přerušil mě dokonce, když jsem se začal omlouvat, že jsem k němu nezašel, a přešel ihned na jiný předmět. Věděl, pravda, o mnoha událostech, které mu bylo vypravovat. Byl neobyčejně rozčilen a zaradoval se, že ve mně našel posluchače. Začal vypravovat o městských novinkách, o příjezdu gubernátorky „s novými náměty k debatám“, o opozici, která už v klubu vznikla, o tom, že všichni rozkřikují nové ideje, a jak to všechny nakazilo a tak dále a tak dále. Mluvil tak asi čtvrt hodiny, a to tak zábavně, že jsem se nemohl odtrhnout. Ač jsem ho nemohl snést, přiznávám, že měl talent vynutit si pozornost, zvláště když se na něco silně zlobil. Tento člověk byl podle mého názoru opravdový a rozený špicl. Znal každé chvíle nejposlednější novinky a nejhlubší tajemství našeho města, zvláště po jeho ošklivé stránce, a

bylo ku podivu, jak si bral k srdci věci, které se ho mnohdy vůbec netýkaly. Zdávalo se mi vždy, že hlavním rysem jeho povahy je závist. Když jsem téhož večera Stěpanu Trofimovičovi oznámil své ranní setkání s Liputinem a obsah našeho rozhovoru, Stěpan Trofimovič se k mému údivu neobyčejně rozčilil a dal mi náhle otázku: „Víš o tom Liputin, nebo neví?“ Začal jsem mu dokazovat, že tak brzy se to nemohl dovědět, že tu není nikdo, od koho by to mohl vědět; ale Stěpan Trofimovič stál na svém:

„Věřte nebo nevěřte,“ uzavřel nakonec neočekávaně, „jsem přesvědčen, že nejen už všechno se všemi podrobnostmi o *našem* postavení ví, ale že ví i něco nadto, něco takového, co ještě nevíte ani vy, ani já a co se snad nikdy nedovíme, nebo se dovíme, až už bude pozdě, když už nebude návratu!...“

Mlčel jsem, ale ta slova naznačovala mnoho. Potom, celých pět dní, jsme se nezmínili o Liputinovi ani slovem; bylo mi jasné, že Stěpan Trofimovič tuze lituje, že mi odhalil taková podezření a že se prořekl.

II

Jednoho dne dopoledne, asi sedmého nebo osmého dne po tom, kdy Stěpan Trofimovič projevil souhlas stát se ženichem, okolo jedenácti hodin, když jsem pospíchal jako obvykle k svému zarmoucenému příteli, přihodila se mi cestou následující věc.

Potkal jsem Karmazinova, „velkého spisovatele“, jak ho velebil

Liputin. Karmazinova jsem čítal už od dětství. Jeho povídky a novely jsou známy celé minulé, ba i naší generaci. Opájel jsem se jimi, byly rozkoší mého chlapectví a mého mládí. Pak jsem k jeho peru trochu ochladí. Tendenční povídky, jaké v poslední době stále psal, se mi už tak nelíbily jako jeho první díla, v nichž bylo tolik bezprostřední poezie; a jeho docela poslední díla se mi nelíbila vůbec.

Všeobecně mluveno, smím-li v takové choulostivé věci vyjádřit i své mínění, všichni tito pánové prostředního talentu, kteří bývají obvykle za svého života pokládáni div ne za génie, nejenže téměř beze stopy a jaksi rázem mizejí z lidské paměti, když umřou, ale stává se, že i za svého života, jakmile doroste nová generace, zaměňující onu, pro niž pracovali dříve, jsou zapomínáni a všemi zanedbáváni neuvěřitelně rychle. Děje se to u nás jaksi naráz, jako by se měnila divadelní dekorace. To není jako s Puškiny, Gogoly, Moliéry, Voltairy, se všemi těmi spisovateli, kteří přišli, aby řekli své nové slovo! Je ovšem pravda, že tito pánové středního talentu na sklonku svých vážených let obyčejně žalostně ztrácejí tvůrčí schopnost a sami to vůbec nepozorují. Zhusta se stává, že spisovatel, kterému dlouho připisovali neobyčejnou hloubku idejí a od kterého očekávali neobyčejně vážný vliv na společenské hnutí, projeví nakonec takovou slabost a takovou titěrnost své základní myšlencečky, že nikdo ani nelituje toho, že dovedl tak brzy svou tvůrčí schopnost vyplýtvat. Ale šediví stařečkové to nepozorují a zlobí se. Jejich samolibost, zvláště na konci jejich dráhy, nabývá

druhdy podivuhodných rozměrů. Bůhví, za koho se začínají pokládat – nejméně za bohy. O Karmazinovovi se povídalo, že si váží svých styků s mocnými lidmi a s nejvyšší společností téměř víc než své vlastní duše. Povídalo se, že vás přijme velmi srdečně, upoutá, okouzlí svou prostodušností, zvláště bude-li vás z nějakého důvodu potřebovat a byl-li jste mu arcit' předem doporučen. Ale u přítomnosti prvního knížete, první hraběnky, prvního člověka, kterého se bojíte, bude pokládat za svou nejsvětější povinnost s nejurážlivějším přezíráním na vás zapomenout jako na hoblovačku, jako na mouchu, ještě než jste mohli od něho odejít; pokládá to doopravdy za nejlepší a nejjemnější tón. Přes svou společenskou disciplínu a dokonalou znalost dobrých mravů je prý tak až hystericky samolibý, že nemůže skrýt svou autorskou citlivost ani v těch společenských kruzích, které se o literaturu málo zajímají. Jestliže ho někdo náhodou svou lhostejností urazí, cítí to jako bolestnou urážku a snaží se o pomstu.

Asi před rokem jsem četl v revui jeho stať, napsanou se strašným úsilím o velmi naivní poezii a přitom o psychologii. Popisoval zánik parníku kdesi u anglických břehů, kterého byl sám svědkem, a viděl, jak zachraňovali hynoucí a vytahovali utopence. Celá tato stať, dost dlouhá a mnohomluvná, byla napsána jen za tím účelem, aby ukázala její sama. Mezi řádky bylo lze číst: „Zajímejte se o mne, vizte, jaký jsem v těch chvílích byl. K čemu je vám třeba toho moře, bouře, skal, rozbitých trosk korábu? Vždyť jsem vám to všechno svým

všemocným perem dostatečně popsal. Co se díváte na tu utopenou s mrtvým dítětem v mrtvých rukou? Podívejte se raději na mne, jak já nesl tuto podívanou a odvrátil se od ní. Hle, stojím k ní zády, hle, cítím hrůzu a nejsem s to se ohlédnout; mhouním oči – pravda, že je to zajímavé?“ Když jsem svůj názor na Karmazinovovu stat’ řekl Štěpanu Trofimoviči, souhlasil se mnou.

Když k nám nedávno přišly zprávy, že Karmazinov přijede, strašně jsem ovšem zatoužil ho spatřit a příležitostně se s ním seznámit. Věděl jsem, že bych to mohl udělat prostřednictvím Štěpana Trofimoviče; byli kdysi přáteli. A tu náhle se s ním setkávám na křižovatce. Poznal jsem ho okamžitě, ukázali mi ho před třemi dny, když jel s gubernátorkou v kočáře.

Byl to ne tuze vysoký, upjatý starší pán, ostatně ne víc než pětapadesátiletý, s dost ruměným obličejíčkem, s hustými šedivými kadeřemi, které se draly zpod tvrdého cylindrovitého klobouku a kroutily se kolem jeho čistých, růžových a malých oušek. Jeho vymydlený obličej nebyl zrovna hezký, ústa byla tenká, dlouhá, lstivě rýsovaná, nos byl trochu masitý a očka ostrá, chytrá, malá. Oblečen byl jaksi podivně, do jakéhosi přehozeného pláště, jaký by v této roční době nosili například někde ve Švýcarech nebo v severní Itálii. Ale aspoň všechny drobnosti jeho obleku – knoflíky do košile i u šatů, límeček, lornět ze želvoviny na tenounké černé stužce, prstýnek – byly nesporně takové, jaké mívají lidé z nejlepší společnosti. Jsem přesvědčen, že v létě chodí jistě v nějakých

pestrých látkových botách s perleťovými knoflíky po straně. Když jsme se srazili, zastavil se na ohybu ulice a pozorně se rozhlížel. Zpozoroval, že se na něho zvědavě dívám, a zeptal se mě medovým, třebaže trochu křiklavým hláskem:

„Dovolte prosím, jak bych přišel nejkratším způsobem do Bykové ulice?“

„Do Bykové ulice? Ale to je tady, hned,“ vykřikl jsem v neobyčejném rozčilení. „Pořád rovně touhle ulicí a potom druhá ulice napravo.“

„Děkuji vám pěkně.“

Prokletá chvíle: tuším, že jsem ztratil hlavu a díval se podlézavě! Okamžitě to všechno vyzpozoroval a ihned ovšem všechno poznal, poznal, že je mi už známo, kdo on je, že jsem ho čítal a ctil už v dětství, že jsem teď ztratil hlavu a dívám se podlézavě. Usmál se, ještě jednou kývl hlavou a šel dále tak, jak jsem ukázal. Nevím, proč jsem za ním zabočil, nevím, proč jsem běžel deset kroků vedle něho. Najednou se zase zastavil.

„A nemohl byste mi ukázat nejbližší stanoviště drožek?“ zvolal na mne zas.

Ošklivý křik! Ošklivý hlas!

„Drožky? Nejbližší drožky... stojí u chrámu, tam stojí vždycky“ – a div že jsem se neobrátil a neběžel pro drožku. Mám podezření, že právě to ode mne čekal. Ihned jsem se arciť vzpamatoval a zarazil, ale on zpozoroval velmi dobře můj pohyb a sledoval mě stále s týmž

ošklivým úsměvem. Tu se stalo něco, nač nikdy nezapomenu.

Najednou upustil malý pytlíček, který držel ve své levici. Nebyl to ostatně pytlík, ale jakási torbička, nebo lépe řečeno jakási mošnička, nebo ještě lépe ridicul na způsob starých dámských ridiculů, nevím ostatně, co to bylo. Zdá se mi jen, že jsem se po tom vrhl, abych to zvedl.

Jsem úplně přesvědčen, že jsem jej nezvedl, ale první pohyb, který jsem udělal, byl příliš jasný; nemohl jsem jej už zamaskovat a zrudl jsem jako hlupák. Chytrák ihned vytěžil z té okolnosti vše, co z ní vytěžit mohl.

„Nenamáhejte se, já sám,“ pronesl okouzlujícím hlasem, když už najisto vyzpovozoval, že mu ridicul nezvednu, zvedl jej, jako by mě chtěl předejít, ještě jednou kývl hlavou a ubíral se svou cestou, zanechávaje mě docela zhlouplého. Bylo to právě tak, jako bych jej byl zvedl sám. Asi pět minut jsem se pokládal za člověka navzdý úplně zneuctěného; když jsem však došel k domu Stěpana Trofimoviče, náhle jsem se rozesmál. Setkání se mi zezdalo být tak zábavným, že jsem se odhodlal vypravováním o něm neprodleně potěšit Stěpana Trofimoviče a sehrát mu dokonce celou scénu jako na divadle.

III

Tentokrát jsem ho však k svému podivení zastal neobyčejně změněného. Vrhł se sice ke mně, jakmile jsem vešel, s určitou

dychtivostí a začal mě poslouchat, ale s takovou roztržitou tváří, že má slova zpočátku zřejmě nechápal. Jakmile však jsem pronesl jméno Karmazinov, ztratil náhle sebeovládání.

„Nemluvte o něm, nepronášejte to jméno!“ vykřikl téměř zběsile, „tu, tu se podívejte, čtěte! Čtěte!“

Vytáhl zásuvku a vyhodil na stůl tři nevelké kusy papíru, popsané narychlo tužkou, všechny od Varvary Petrovny. První lístek byl z předvčerejška, druhý ze včerejška a poslední přišel dnes, všeho všudy před hodinou. Mluvílo se v nich o samých hloupostech, všechny se týkaly Karmazinova a ukazovaly na poplašené a ctižádostivé rozčilení Varvary Petrovny ze strachu, že Karmazinov u ní zapomene vykonat návštěvu. První z předvčerejška (byl pravděpodobně napsán před třemi a snad i čtyřmi dny):

Uzná-li vás dnes za hodna, nezmiňujte se, prosím, o mně ani slovem. Ani nejmenší narážkou. Nemluvte o mně, ani mne nevzpomínejte.

V. S.

Včerejší:

Odhodlá-li se konečně dnes ráno udělat vám návštěvu, bylo by myslím líp vůbec ho nepřijmout. Tak aspoň myslím, nevím, co myslíte vy.

V. S.

Dnešní, poslední:

Jsem přesvědčena, že je u vás špíny plná fůra a tabákového kouře, že by se mohl krájet. Pošlu vám Marju a Fomušku. Uklidí vám za půl hodiny. Nepřekážete jim a sedte v kuchyni, pokud neuklidí. Posílám bucharský koberec a dvě čínské vázy, už dávno jsem hodlala vám to dát, a kromě toho svého Tenierse (dočasně). Vázy můžete postavit na okno a Tenierse pověste napravo nad portrét Goethův, tam ho bude líp vidět a bývá tam každé dopoledne světlo. Ukáže-li se konečně, přijměte ho jemně a zdvořile, ale hleďte mluvit o hloupostech, o nějakém vědeckém předmětu a s takovým vzezřením, jako byste se teprve včera rozloučili. O mně ani slovo. Přijdu se snad večer k vám podívat.

P. S. Nepřijde-li ani dnes, nepřijde vůbec.

V.S.

Přečetl jsem to a podivil jsem se, že je pro takovou hloupost tak rozčilen. Pohlédl jsem na něho tázavě a tu jsem zpozoroval, že se mu podařilo za tu dobu, co jsem četl, vyměnit svůj každodenní bílý nákrčník za červený. Jeho klobouk a hůl ležely na stole. Sám pak byl bledý a třásl se mu dokonce i ruce.

„Kašlu na její rozčilení!“ vykřikl zničeně, odpovídaje na můj

tázavý pohled. „Je m'en fiche!⁵⁴ Kvůli Karmazinovovi se rozčilovat umí, ale mně na mé dopisy neodpovídá! Tady hled'te, mé neotevřené psaní, které mi včera vrátila, hled'te, tady na stole pod knihou, pod *L'homme qui rit*.⁵⁵ Co je mi po tom, že se souží kvůli Ni-ko-lenkovi! Je m'en fiche et je proclame ma liberté. Au diable le Karmazinoff! Au diable la Lembke!⁵⁶ Vázy jsem schoval do předsíně a Tenierse do prádelníku a ji jsem žádal, aby mě ihned přijala. Slyšíte: žádal! Poslal jsem jí právě takový kus papíru, nezapečetěný a tužkou vyplněný, po Nastasje a čekám. Chci, aby mi Darja Pavlovna dala své slovo sama svými ústy před tváří nebes, nebo aspoň před vámi. Vous me seconderez, n'est-ce pas, comme ami et témoin.⁵⁷ Nechci se červenat, nechci lhát, nechci žádné tajemství, nepřipustím v této věci žádné tajemství! Ať se mi ke všemu přiznají, otevřeně, prostě, poctivě, a já pak... pak uvedu možná celé pokolení v údiv svou velkomyslností! Jsem či nejsem padouch, vážený pane?“ zakončil náhle, dívaje se na mne hrozně, jako bych ho právě já pokládal za padoucha.

Poprosil jsem ho, aby se napil vody. Neviděl jsem ho ještě v takovém stavu. Po celou tu dobu, co mluvil, běhal po pokoji z kouta do kouta, ale najednou se přede mnou zastavil v jakési neobvyklé

⁵⁴ Vykašlu se na to!

⁵⁵ Člověk, který se směje.

⁵⁶ Kašlu na to a proklamuji svou svobodu! K čertu s Karmazinovem! K čertu s Lembkovou!

⁵⁷ Budete, pravda, stát po mém boku jako přítel a svědek?

póze.

„Copak si myslíte,“ začal opět s chorobnou vypínavostí a měřil si mě od hlavy až k patám, „což se domníváte, že já, Stěpan Verchovenskij, nenajdu v sobě tolik mravní síly, abych vzal svůj kufřík – svůj žebrácký kufřík! – nadhodil si jej na svá slabá záda, vyšel z vrat a zmizel odsud navždy, když to žádá čest a velký princip nezávislosti? Stěpan Verchovenskij se nebude poprvé bránit velkorysostí proti despotismu, třeba i despotismu poblázněné ženštiny, to jest nejurážlivějšímu a nejkrutějšímu despotismu, jaký jen na světě může existovat, bez ohledu na to, že jste si teď, vážený pane, dovolil tuším mým slovům se ušklíbnout. Ó vy nevěříte, že bych mohl v sobě najít tolik odvahy, abych mohl ukončit svůj život jako vychovatel u nějakého kupce, nebo umřel hlady za plotem! Odpovězte bez meškání: věříte, či nevěříte?“

Schválně jsem mlčel. Ba tvářil jsem se, že se nemohu rozhodnout urazit ho zápornou odpovědí a nemohu odpovědět kladně. Ve všem tom rozčilení bylo cosi, co mě rozhodně uráželo, a ne osobně, ó ne! Ale... já to později vyložím.

Stěpan Trofimovič až zbledl.

„Snad se se mnou nudíte, G-ve (moje jméno), a přál byste si... ke mně vůbec nechodit?“ pronesl tím tónem bledého klidu, který obyčejně předchází nějaký neobyčejný výbuch. Vyskočil jsem polekaně; v tom okamžiku vstoupila Nastasja a podala Stěpanu Trofimovičovi mlčky papír, na kterém bylo tužkou cosi napsáno.

Podíval se na to a hodil to mně. Na papíru byla napsána rukou Varvary Petrovny jen dvě slova: „Sedte doma.“

Stěpan Trofimovič popadl mlčky klobouk a hůl a vyšel rychle z pokoje; já mechanicky za ním. Najednou bylo slyšet na chodbě hluk čichsi rychlých kroků a hlasy. Zastavil se, jako by ho zasáhl blesk.

„To je Liputin, jsem ztracen!“ zašeptal a chytil mě za ruku.

V tu chvíli vstoupil do pokoje Liputin.

IV

Proč by byl kvůli Liputinovi ztracen, jsem nechápal a nepřikládal jsem těm slovům váhy; připisoval jsem všechno nervům. Ale jeho leknutí bylo přec jen neobyčejné a já se odhodlal pečlivě vše pozorovat.

Už sám vzhled vcházejícího Liputina prozrazoval, že tentokrát má zvláštní právo vstoupit, bez ohledu na všechny zákazy.

Vedl s sebou nějakého neznámého pána, který asi odněkud přijel. V odpověď na nechápvavý pohled zkamenělého Stěpana Trofimoviče ihned hlasitě vykřikl:

„Vedu hosta, a zvláštního! Dovoluji si porušit vaše osamocení. Pan Kirillov, znamenitý stavební inženýr, právě sem přijel. A co je hlavní, zná vašeho synka, veleváženého Petra Stěpanoviče; zná ho velmi dobře, má od něho i vzkaz.“

„Vzkaz jste přidal,“ ostře poznamenal host, „vzkaz nemám, ale Verchovenského znám. Nechal jsem ho před deseti dny v ch-ské

gubernii.“

Stěpan Trofimovič mu podal mechanicky ruku a ukázal na židli; podíval se na mne, podíval se na Liputina a náhle, jako by se vzpamatoval, sedl si honem sám co nejrychleji, stále však ještě držel v ruce, aniž to pozoroval, klobouk a hůl.

„Jeje, a vy sám jste na odchodu! Ale říkali mi přece, že jste se z práce docela roznemohl.“

„Ano, jsem nemocen a chtěl jsem právě na procházku, já...“ Stěpan Trofimovič se zarazil, rychle odhodil na divan klobouk a hůl a začervenal se.

Zatím jsem si rychle prohlížel hosta. Byl to ještě mladý člověk, asi sedmadvacetiletý, slušně oblečený, urostlý a hubený brunet, s tváří trochu špinavě bledou a s černýma, nelesklýma očima. Zdál se být trochu zádumčivý a roztržitý, mluvil trhaně a gramaticky jaksi nesprávně, měl jakýsi divný slovosled, a když měl dát dohromady nějakou delší větu, pletl se. Liputin zpozoroval velmi dobře neobyčejné leknutí Stěpana Trofimoviče a byl zřejmě spokojen. Usedl na proutěnou židli, kterou vytáhl skoro doprostřed pokoje, aby se octl v téže vzdálenosti od hostitele i hosta, kteří se usadili na dvou proti sobě postavených divanech. Jeho ostré oči šmejdily zvědavě po všech koutech.

„Neviděl jsem... neviděl jsem už dlouho Petrušu... setkali jste se v cizině?“ zamumlal k hostu Stěpan Trofimovič.

„I tady, i v cizině.“

„Alexej Nilyč sám právě přijel z ciziny po čtyřleté nepřítomnosti,“ vpadl Liputin. „Jel tam, aby se zdokonalil ve svém oboru, a k nám přišel, protože spoléhá, že dostane místo při stavbě železničního mostu, a teď čeká na odpověď. Prostřednictvím Petra Stěpanoviče je znám s panstvem Drozdovovým a s Lizavetou Nikolajevnou.“

Inženýr seděl jaksi načepýřený a poslouchal se špatně tajenou netrpělivostí. Zdálo se mi, že se kvůli něčemu zlobí.

„Pan inženýr se zná i s Nikolajem Vsevolodovičem.“

„Znáte i Nikolaje Vsevolodoviče?“ vyptával se Stěpan Trofimovič.

„I toho znám.“

„Neviděl jsem... neviděl jsem už velmi dlouho Petrušu a... mám tak málo práva nazývat se otcem... Cest le mot⁵⁸; abych... jak se mu naposled dařilo?“

„Ale tak... přijede sám,“ pospíšil si s odpovědí pan Kirillov. Rozhodně se zlobil.

„Přijede! Konečně přec... víte, já Petrušu už hodně dlouho neviděl!“ uvázl na této větě Stěpan Trofimovič. „Čekám teď svého ubohého chlapce, před nímž... před nímž jsem, ó, tak vinen! Chci totiž vlastně říci, že když jsem ho tenkrát nechával v Petrohradě, nepokládal jsem ho... krátce pokládal jsem ho za nulu, quelque chose dans ce genre.⁵⁹ Chlapec, víte, nervózní, velmi citlivý a...“

⁵⁸ To je to...

⁵⁹ něco toho druhu

bázlivý. Než si lehl, dělal poklony až na zem a křížky na podušky, aby v noci neumřel... Je m'en souviens. Enfin ⁶⁰ neměl vůbec citu pro krásu, pro něco vyššího, základního, nebyl v něm žádný zárodek budoucí ideje... c'était comme un petit idiot. ⁶¹ Tuším ostatně, odpusťte, že jsem se popletl, já... zastal jste mě...“

„Vážně, křížky dělal na podušku?“ zeptal se náhle jaksi zvlášť zvědavě inženýr.

„Ano, dělal...“

„Nic, já jen... mluvte.“

Stěpan Trofimovič se podíval tázavě na Liputina.

„Jsem vám vděčen za vaši návštěvu, ale přiznávám se, že teď... nejsem s to... račte mi však říci, kde bydlíte.“

„V Bogojavlenské ulici, v domě pana Filippova.“

„Ach, to je tam, kde bydlí Šatov,“ podotkl jsem bezděky.

„Právě v tom domě,“ vykřikl Liputin, „jenomže Šatov bydlí nahoře, v podkroví, a pan inženýr se ubytoval dole, u kapitána Lebjadkina. Zná taky Šatova i jeho ženu. Seznámil se s ní důvěrně v cizině.“

„Comment! ⁶² Tak vy víte něco o tom nešťastném maželství de ce pauvre ami ⁶³ a té ženy?“ vykřikl Stěpan Trofimovič, uchvácen náhle svým citem, „vy jste první člověk, kterého znám a který o tom něco

⁶⁰ Vzpomínám si. Konečně...

⁶¹ byl jako blbeček

⁶² Jak!

⁶³ tohoto ubohého přítele

osobně ví; a jestli...“

„Nesmysl!“ přerušil ho inženýr celý zrudlý. „Vy, Liputine, přidáváte! Ženu Šatova jsem nevidal; jen jednou zdálky, zblízka vůbec ne... Šatova znám. Pročpak vy pořád – přidáváte?“

Obrátil se prudce na divanu, popadl svůj klobouk, pak ho zase odložil, a usednuv znovu jako dřív, upřel jaksi vyzývavě své černé, náhle se lesknoucí oči na Stěpana Trofimoviče. Nemohl jsem vůbec pochopit takovou divnou podrážděnost.

„Odpusťte mi,“ podotkl důstojně Stěpan Trofimovič, „chápu, že tato záležitost může být zvlášť delikátního rázu...“

„Není to žádná zvlášť delikátní záležitost a je to hanba, to jsem nevykřikl na vás ‚nesmysl!‘, ale na Liputina, proč přidává. Odpusťte, jestli jste to vztahoval na sebe. Šatova znám, ale jeho ženu neznám vůbec... vůbec!“

„Chápu, chápu, a jestliže jsem naléhal, bylo to jen proto, že mám našeho ubohého přítele velmi rád, notre irascible ami ⁶⁴, a vždy jsem měl velký zájem... Ten člověk se podle mého velmi silně změnil co do svých dřívějších, snad příliš nezralých, ale přece jen správných názorů. A křičí teď tolik všelijakých věcí o notre sainte Rusie ⁶⁵, že už dávno připisují tento přelom v jeho organismu –jinak to nazvat nechci – nějakému silnému rodinnému otřesu a jmenovitě jeho nešťastné ženitbě. Já, který jsem poznal svou ubohou Rus jako

⁶⁴ našeho popudlivého přítele

⁶⁵ o naší svaté Rusi

vlastní matku a dal ruskému národu celý svůj život, vás mohu ubezpečit, že on ruský národ nezná, a nadto...“

„Já taky ruský národ vůbec neznám... není kdy na studium!“ přerušil ho opět inženýr a zase se na divanu prudce pohnul. Štěpan Trofimovič se zarazil uprostřed řeči.

„Studuje, studuje,“ vmísil se Liputin, „začal už se studiem a píše velmi zajímavou stať o příčinách stále hojnějších případů sebevraždy v Rusku a vůbec o příčinách podporujících či zamezujících rozšíření sebevraždy ve společnosti. Dospěl k podivuhodným vývodům.“

Inženýr se strašně rozčilil.

„Na to vůbec nemáte práva,“ zamumlal hněvivě, „vůbec žádnou stať. Nebudu hlouposti... Zeptal jsem se vás důvěrně bez zvláštního úmyslu... Žádná stať; já nepublikuju a vy nemáte práva...“

Liputin cítil zřejmě rozkoš.

„Odpusťte, snad jsem se zmýlil, nazýváje vaše literární dílo statí. Pan inženýr shromažďuje pouze údaje a nedotýká se vůbec podstaty otázky, nebo tak říkajíc její mravní stránky, ano zavrhuje dokonce vůbec samu mravnost a přidržuje se nejnovějšího principu všeobecného zničení za účelem konečných dobrých cílů. Vyžaduje už víc než sto miliónů hlav k tomu, aby byl v Evropě zaveden zdravý rozum, mnohem víc, než žádali na posledním sjezdu. V tomto smyslu došel Alexej Nilyč dál než všichni ostatní.“

Inženýr poslouchal s přezíravým a matným úsměvem. Na půl minuty všichni umkli.

„To všechno jsou hlouposti, Liputine,“ promluvil konečně s určitou důstojností pan Kirillov. „Nedopatřením několik bodů jsem vám řekl a vy jste si je vyložil, to je vaše věc. Ale nemáte právo, poněvadž já nikdy nikomu nemluví. Jsem povznesen, abych mluvil. Má-li někdo přesvědčení, je mi jasné, že... ale vy jste tady udělal hloupost. Neuvažuju o těch bodech, kde je všechno hotovo. Nesnáším rozvažovat. Já nikdy nechci rozvažovat...“

„A děláte snad dobře,“ nezdržel se Štěpan Trofimovič.

„Omlouvám se vám; ale tu se na nikoho nezlobím,“ pokračoval host vášnivě rychle; „čtyři roky jsem viděl málo lidí... Hovořil jsem čtyři roky málo a snažil jsem se, abych se s lidmi nestýkal pro účely, do nichž nikomu není nic, čtyři roky. Liputin se toho domakal a směje se. Rozumím a nedbám. Nejsem urážlivý, mrzí mě, že si tolik dovoluje. A jestliže vám nevykládám své myšlenky,“ skončil neočekávaně, rozhlížeje se po nás všech pevným pohledem, „není to vůbec proto, že bych se bál, že to udáte vládě, to ne. V tomto směru se prosím nedomýšlejte hloupostí...“

Na ta slova už nikdo nic neodpověděl, jen se na sebe všichni podívali. Ba i sám Liputin se zapomněl zachechnout.

„Pánové, je mi velmi líto,“ vstal rozhodně z divanu Štěpan Trofimovič, „ale necítím se zcela zdrav a nejsem ve své kůži. Odpusťte.“

„Ach, to jako abychom odešli,“ vzpamatoval se pan Kirillov, sahaje po čepici, „je dobře, že jste to řekl, já jsem zapomnětlivý.“

Vstal a s prostodušnou tváří a nataženou rukou přistoupil k Stěpanu Trofimovičovi.

„Mrzí mě, že nejste zdrav, a já přišel.“

„Přeji vám u nás hodně úspěchů,“ odpověděl Stěpan Trofimovič a tiskl mu přitom blahosklonně a pomalu ruku, „chápu, že jestli jste prožil dle svých slov tak dlouhou dobu v cizině, vzdálen s ohledem na své úkoly od lidí, že – jste i zapomněl na Rus, musíte se ovšem na nás zakořenělé Rusy dívat volky nevolky s údivem – a my právě tak na vás. Mais cela passera.⁶⁶ Mám jen jednu pochybnost: chcete nám stavět most a zároveň prohlašujete, že stojíte na principu všeobecného zničení. Nenechají vás tu stavět most!“

„Jak? Jak jste to řekl... Ke všem čertům!“ vykřikl zaražený Kirillov a rozesmál se náhle nejveselejším a nejjasnějším smíchem. Jeho tvář nabyla na okamžik velmi dětského výrazu, který mu, jak se mu zdálo, pěkně slušel. Liputin si mnul ruce, nadšen úspěšným výrokem Stěpana Trofimoviče. Ale já se v duchu stále divil, proč se Stěpan Trofimovič tak polekal Liputina a proč vykřikl, když ho uslyšel: „Jsem ztracen.“

V

Stáli jsme všichni na prahu ve dveřích. Byl to onen okamžik, kdy hostitelé i hosté si narychlo vyměňují poslední a nejlíbeznější slůvka

⁶⁶ To však mine.

a pak se šťastně rozcházejí.

„Pan inženýr je dnes proto pořád tak mrzutý,“ vmísil se náhle letmo Liputin, vycházející už z pokoje, „že měl tuhle s kapitánem Lebjadkinem kravál kvůli sestře. Kapitán Lebjadkin svou krásnou bláznivou sestřičku denně bije nahajkou, opravdovou kozáckou nahajkou – ráno i večer. A tak si Alexej Nilyč v témž domě najal dokonce zvláštní křídlo, aby to neviděl. Nu, na shledanou.“

„Sestru? Nemocnou? Nahajkou?“ vykřikl Stěpan Trofimovič, jako by jeho samotného přetáhli nahajkou, „jakou sestru? Jaký Lebjadkin?“

Nedávné leknutí se v okamžiku vrátilo.

„Lebjadkin? Ale to je jeden kapitán ve výslužbě; dřív si ovšem jinak neříkal než štábní kapitán...“

„Ale co je mi do jeho hodnosti! Jakou sestru? Panebože... Povídate Lebjadkin? Ale vždyť u nás byl jeden Lebjadkin...“

„To je právě on, *náš* Lebjadkin, pamatujete se, u Virginského?“

„Ale vždyť ten byl přistižen s falešnými bankovkami?“

„Nu, vrátil se, skoro už před třemi nedělemi, a za velmi zvláštních okolností.“

„Ale vždyť je to lump!“

„Jako by u nás nemohl být lump?“ zašklebil se náhle Liputin, jako by Stěpana Trofimoviče svýma lstivýma očkami ohmatával.

„Ach panebože, o tom já vůbec nemluvíím... ač ostatně, co se lumpa týče, s vámi úplně souhlasím, právě s vámi. Ale co dál, co

dál? Co jste tím chtěl říci?... Přece tím chcete jistě něco říci!“

„Ale to je všechno jen taková hloupost... Ten kapitán totiž podle všeho tenkrát od nás neodjel kvůli falešným penězům, ale jen proto, aby vyhledal tuhle svou sestru, která jako by se před ním na neznámém místě schovávala; nu, a teď ji přivezl, a to je všecko. Co jste se tak polekal, Stěpane Trofimoviči? Ostatně já to všechno říkám na základě jeho ožralého žvanění, a když je střízliv, tak o tom ani sám nemluví. Je to člověk popudlivý a tak říkajíc vojensko-estetický, má však špatný vkus. A ta sestřička není jen bláznivá, ale i chromá. Někdo asi poskvřnil její čest, a proto pan Lebjadkin vybírá už dlouhá léta od toho svůdce každoroční daň, aby si vynahradil urážku své cti, tak aspoň lze soudit podle jeho žvasty – ale podle mého soudu jsou to jen slova opilcova. Jednoduše se chvástá. A taky se to dělá mnohem levněji. Že má peníze, je docela pravda, před půldruhým týdnem neměl nic a teď, sám jsem to viděl, má v rukou stovky. Sestřička má denně nějaké záchvaty, ječí, a on s ní dělá nahajkou ‚pořádek‘. Do ženy, povídá, musíš vtloukat respekt. Nechápu, jak si Šatov nad nimi mohl zvyknout. Alexej Nilyč prožil s nimi jen tři dny, byli známi už z Petrohradu, a teď si najal křídlo, aby měl pokoj.“

„Je to všechno pravda?“ obrátil se Stěpan Trofimovič k inženýru.

„Vy strašně žvaníte, Liputine,“ zamumlal tázaný hněvivě.

„Tajnosti, tajemství! Kde se u nás vzalo najednou tolik tajemství a tajností!“ vykřikl Stěpan Trofimovič, který se už nemohl ovládnout.

Inženýr se zamračil, zrudl, pokrčil rameny a vycházel už z pokoje.

„Alexej Nilyč mu dokonce vytrhl nahajku, zlomil a vyhodil oknem a tuze se pohádali,“ dodal Liputin.

„Proč vy tak žvaníte, Liputine, to je hloupé přec, proč?“ vrátil se zas na okamžik Alexej Nilyč.

„Pročpak ze skromnosti skrývat nejušlechtilejší hnutí své duše, totiž vaší duše, já o své nemluví.“

„Jak je to hloupé... a vůbec zbytečné. Lebjadkin je hlupák, a dočista prázdný hlupák – a pro akci nepotřebný a... svrchovaně škodlivý. Proč žvaníte o všelijakých věcech? Odcházím.“

„To je škoda,“ vykřikl Liputin s jasným úsměvem, „rád bych vás, Stěpane Trofimoviči, pobavil ještě jednou příhodou. Přišel jsem dokonce s tím úmyslem, abych vám ji řekl, ač jste ji ostatně už sám jistě slyšel. No, až podruhé, Alexej Nilyč tolik spěchá... Na shledanou. Příhodila se taková příhoda s Varvarou Petrovnou, pobavila mě především, schválně pro mne vzkázala. Jednoduše k prasknutí. Na shledanou.“

Ale tu už ho popadl Stěpan Trofimovič. Chytil ho za ramena, prudce obrátil zpět do pokoje a posadil na židli. Liputin dostal až strach.

„A co?!“ začal sám, hledě ze své židle opatrně na Stěpana Trofimoviče, „znenadání mě pozve a ptá se mě 'důvěrně', co si doopravdy myslím: je-li Nikolaj Vsevolodovič pomaten nebo při rozumu? Jakpak bych se nedivil?“

„Vy jste se zbláznil!“ zamumlal Stěpan Trofimovič a náhle jako

by se rozzuřil:

„Liputine, vy víte velmi dobře, že jste přišel jenom proto, abyste řekl nějaké darebáctví takovéhoho druhu a ještě něco horšího!“

Vzpomněl jsem si okamžitě na jeho domněnku, že Liputin v naší záležitosti ví nejen víc než my, ale ještě i něco, co my sami se nikdy nedovíme.

„Odpusťte, Stěpane Trofimoviči,“ breptal Liputin, jakoby strašně polekán, „odpusťte...“

„Mlčte a začněte! Tuze vás prosím, pane Kirillove, abyste se taky vrátil a byl přítomen, tuze vás prosím, posaďte se. A vy, Liputine, začněte přímo, jednoduše... a žádné výmluvy!“

„Kdybych jen věděl, že se vás to tak dotkne, nezačal bych vůbec... Ale já se přec domníval, že už všechno víte přímo od Varvary Petrovny!“

„To jste si vůbec nemyslel! Začněte, začněte, povídám vám!“

„Jenom, prosím, račte se taky sám posadit, jakpak by to vypadalo, kdybych já seděl a vy tak rozčileně přede mnou... běhal. Nevypadalo by to hezky.“

Stěpan Trofimovič se ovládl a spustil se do křesla pln důstojnosti. Inženýr se zadíval pochmurně do země. Liputin na ně hleděl se zuřivou rozkoší.

„Ale jak začít... Když jste mě tak poplet...“

VI

„Předevčirem ke mně náhle pošle svého člověka: prosí prý, abych k ní přišel na druhý den ve dvanáct hodin. Můžete si to představit? Nechal jsem všeho a včera, právě v poledne, zazvoním. Uvedou mě do salónu; čekám minutku – přijde. Usadí mě, sama usedne proti mně. Sedím a nechci věřit; víte sám, jak se mnou vždy jednávala! Začne přímo bez oklik, jak to mívá ve zvyku: 'Pamatujete se,' povídá, ‚že před čtyřmi lety Nikolaj Vsevolodovič provedl, jsa nemocen, několik divných kousků, které celé město nemohlo pochopit, pokud se vše nevysvětlilo. Jeden z těch kousků se přímo týkal vás. Nikolaj Vsevolodovič, když se uzdravil, k vám tenkrát na mou prosbu zašel. Je mi taky známo, že s vámi i předtím několikrát mluvil. Řekněte mi otevřeně a přímo, jakým jste tenkrát... (tu přišla trochu do rozpaků) –jakým jste tenkrát shledával Nikolaje Vsevolodoviče... Jak jste se na něho vůbec díval... jaké mínění jste si o něm tenkrát udělal a... jaké máte teď?...'

Tu se už úplně popletla, takže dokonce chvíli vyčkávala a náhle zrudla. Já dostal strach. Začne zase ne zrovna dojmavým tónem, ten se k ní nehodí, ale takovým, že vzbuzoval úctu:

‚Chci,' povídá, ‚abyste mě dobře chápal a nemýlil se. Poslala jsem teď pro vás, poněvadž vás pokládám za člověka ostrovtipného a bystrého, který umí dobře pozorovat (takové poklony!). Pochopíte,' povídá, ‚ovšem i to, že s vámi mluví matka... Nikolaj Vsevolodovič prožil v životě mnoho neštěstí a mnoho osudových změn. To vše,'

povídá, ‚mohlo mít vliv na jeho duševní stav. Samo sebou se rozumí,‘ povídá, nemluvím o pomatenosti, ta nemůže nikdy být! (Bylo to řečeno pevně a hrdě.) Ale mohlo být něco divného, zvláštního, nějaký myšlenkový zvrat, sklon k nějakému zvláštnímu nazírání. (To vše jsou přesně její slova a já se divil, Stěpane Trofimoviči, jak přesně umí Varvara Petrovna věc vysvětlit. Je to tuze moudrá dáma!) Pokud mne se týče,‘ povídá, ‚vypozorovala jsem u něho jakýsi neustálý neklid a sklon k zvláštním libůstkám. Ale já jsem matka a vy jste cizí člověk, můžete si tedy udělat při svém rozumu nezávislejší soud. Proším vás nakonec snažně (tak to řekla: snažně vás prosím), abyste mi řekl holou pravdu, bez vytáček, a dáte-li mi přitom slib, že potom nikdy nezapomenete, že jsem s vámi mluvila důvěrně, můžete očekávat, že budu hotova i dnes, i příště se vám při nejbližší příležitosti odvděčit.‘ Tak co tomu říkáte?!“

„Vy... vy jste mě tak ohromil...“ zakoktal Stěpan Trofimovič, „že vám nevěřím.“

„Ne, všimněte si, všimněte si,“ pokračoval Liputin, jako by Stěpana Trofimoviče ani neslyšel, „jak musila být rozčilena a znepokojena, když se s takovou otázkou snížila ze své výše k takovému člověku, jako jsem já, a k tomu se snížila do té míry, že prosí sama o zachování tajemství. Co to znamená? Nedostala o Nikolaji Vsevolodovičovi nějaké nečekané zprávy?“

„Nevím... žádné zprávy... několik dní jsem se s ní neviděl... ale řeknu vám...“ koktal Stěpan Trofimovič, který zřejmě stěží držel své

myšlenky pohromadě, „řeknu vám, Liputine, že bylo-li vám to řečeno důvěrně a vy tu teď za přítomnosti všech...“

„Úplně důvěrně! A ať se na tom místě propadnu, jestli jsem... A že tady... co na tom? Což jsme si cizí, i když k nám počítáme Alexeje Nilyče?“

„Já váš názor nesdílím; my tři tu bezpochyby tajemství zachováme, ale vás se bojím a nevěřím vám ani za mák!“

„Co vy to tu? Vždyť mám na tom zájem větší než vy všichni, poněvadž mi byla slíbena věčná vděčnost! Ale právě jsem chtěl z téhož důvodu poukázat na jeden neobyčejně zvláštní případ, víc tak říkajíc psychologický než prostě podivný. Včera večer, pod vlivem rozhovoru s Varvarou Petrovnou (můžete si sám představit, jakým dojmem to na mne působilo), obrátil jsem se k Alexeji Nilyči s neurčitou otázkou: ‚Vy jste se,‘ povídám, ‚znal v cizině a ještě předtím i v Petrohradě s Nikolajem Vsevolodovičem; co soudíte,‘ povídám, ‚o jeho rozumu a schopnostech?‘ Odpovídá tak lakonicky, jak má ve zvyku, že prý je to člověk bystrého rozumu a zdravého úsudku. ‚A nepozoroval jste za ta léta,‘ povídám, ‚nějakou,‘ povídám, ‚úchylku od zdravého rozumu nebo zvláštní myšlenkový zvrat, anebo nějakou,‘ povídám, ‚abych tak řekl pomatenost?‘ Slovem, opakuji otázku samé Varvary Petrovny. Představte si, Alexej Nilyč se najednou zamyslel a zamračil právě tak jako teď: ‚Ano,‘ povídá, ‚mnohdy se mi zdálo něco podivné.‘ Všimněte si přitom, že když už se mohlo něco zdát divným Alexeji Nilyči, co už to ve skutečnosti

musilo být, co?“

„Je to pravda?“ obrátil se Stěpan Trofimovič k Alexeji Nilyčovi.

„Chtěl bych, aby se o tom nemluvilo,“ odpověděl Alexej Nilyč, zdvíhaje náhle hlavu a blýskaje očima, „upírám vám na to právo, Liputine. Vy nemáte v tomto případě žádné právo o mně... Nevyslovil jsem vůbec vcelku své mínění. Třebaže jsem s ním byl v Petrohradě znám, je to už dávno, a třebaže jsem se s ním teď setkal, znám Nikolaje Stavrogina příliš málo. Prosím vás, abyste mě do toho nepletl a... a vypadá to všechno jako klepy.“

Liputin rozhodil rukama jako uražená nevinnost sama.

„Klepař! A snad ne už docela špicl? Vám se to, Alexeji Nilyči, pěkně kritizuje, když se do ničeho nemícháte. Ale nebudete věřit, Stěpane Trofimoviči, co kapitán Lebjadkin, ač je tuším hloupý jako... člověk se až stydí říci jak; máme takové ruské přirovnání, které označuje stupeň. Ale vždyť i on se domnívá, že byl Nikolajem Vsevolodovičem uražen, ač si nesmírně váží jeho bystrého rozumu. Jsem udiven,' povídá, 'tím člověkem. Nesmírně moudrý had (vlastní jeho slova). A já mu povídám (stále pod tímž včerejším vlivem a už po rozmluvě s Alexejem Nilyčem): ‚A co,‘ povídám, ‚Jaké je vaše mínění, je pomaten ten váš nesmírně moudrý had či není?‘ A věříteli, jako bych ho znenadání, zezadu, bez jeho dovolení přetáhl bičem; jen vyskočil ze svého místa: ‚Ano,‘ povídá... ‚ano,‘ povídá, ‚Jenomže,‘ povídá, ‚to nemůže mít vliv...‘ Ale na co mít vliv – nedořekl a tak se pak smutně zadumal, tak se zadumal, že i jeho napilost vyprchala.

Seděli jsme ve Filippovově hospodě. A takhle za půl hodiny praštil náhle pěstí do stolu: ‚Ano,‘ povídá, ‚prosím, třeba i pomaten, jenomže to nemůže mít vliv...‘ a opět nedopověděl na co. Samo sebou se rozumí, že vám říkám jen výtah rozhovoru, ale myšlenku přece lze chápat. Ptej se koho ptej, všechny napadá jediná myšlenka, ač dříve nikomu ani nepřišla na mysl: ‚Ano,‘ povídají, ‚pomaten. Velmi rozumný člověk, ale snad je pomaten.‘,

Stěpan Trofimovič seděl zadumán a usilovně uvažoval.

„A jak to Lebjadkin ví?“

„Není libo se na to zeptat Alexeje Nilyče, který mě teď tady nazval špiclem? Já jsem špicl a – nevím o tom, ale Alexej Nilyč ví všecko do nejmenších podrobností a mlčí.“

„Nevím nic, nebo jen málo,“ odpověděl inženýr se stejným podrážděním, „vy opíjíte Lebjadkina, abyste se dověděl. Přivedl jste i mne sem, abyste se dověděl, co potřebujete, a abych já mluvil. Jste tedy špicl.“

„Já ho ještě neopíjel a nestojí i se všemi svými tajnostmi za ty peníze – hleďte, kolik já jim přikládám důležitosti, kolik vy, nevím. Naopak, to on dnes neví, kam s penězi, ačkoli před dvanácti dny si ke mně chodil vypůjčovat patnáct kopejek, to on mě napájí šampaňským, a ne já jeho. Ale přivádíte mě na dobrou myšlenku, a až bude třeba, tak ho opiju, právě proto, abych se všechno dověděl, a snad se i dovím... o všech těch vašich tajnůstkách,“ zlostně odsekl Liputin.

Stěpan Trofimovič se nechápavě díval na hádku obou mužů. Prozrazovali se sami, a co je hlavního, nedělali žádných okolků. Pomyslel jsem si, že Liputin k nám přivedl tohoto Alexeje Nilyče právě proto, aby ho zatáhl prostřednictvím třetí osoby do hovoru, kterého mu bylo třeba, byl to jeho oblíbený manévr.

„Alexej Nilyč zná velmi dobře Nikolaje Vsevolodoviče,“ pokračoval popuzeně, „jenomže se s tím tají. A ptáte-li se na kapitána Lebjadkina, tak ten se s ním seznámil dříve než my všichni v Petrohradě, před pěti nebo šesti lety, v té málo známé, mám-li se tak vyjádřit, periodě života Nikolaje Vsevolodoviče, když mu ještě ani na mysl nepřišlo obšťastnit nás tu svým příjezdem. Náš princ, abychom skončili, si tenkrát v Petrohradě vybral dost zvláštní kroužek známých. Tenkrát se tuším seznámil i s Alexejem Nilyčem.“

„Střeďte se, Liputine, upozorňuju vás, že Nikolaj Vsevolodovič má v úmyslu co nevidět sem přijet, a on se umí ubránit.“ „A co by proti mně? Vždyť já první křičím, že je to člověk nejbystřejšího a nejvtipnějšího rozumu, a v tom smyslu jsem včera taky úplně upokojil Varvaru Petrovnu. ‚Za jeho charakter,‘ povídám jí, ‚ručit nemohu.‘ Lebjadkin se toho včera taky dotkl: ‚Trpěl jsem,‘ povídá, ‚vinou jeho charakteru.‘ Ech, Stěpane Trofimoviči, vám se to pěkně křičí, že to jsou klepy a špiclování, když jste tu už ze mne všechno vytáhl, a k tomu s takovou neobyčejnou zvědavostí. To Varvara Petrovna včera trefí rovnou do černého: ‚Vy jste byl v tévěci osobně zainteresován,‘ povídá, ‚proto taky se k vám obracím.‘ A jak taky ne!

Jakýpak v tom měl být vyšší smysl, když jsem byl před celou společností od jeho excelence osobně uražen! Mám tuším příčinu zajímat se o to nejen kvůli klepům. Dnes vám tiskne ruku, a zítra pro nic za nic vás za vaše pohostinství bije do tváře, za přítomnosti celé vážené společnosti, a to jakmile se mu zachce. Z přežrání! A hlavní věcí je u nich ženské pohlaví: motýlkové a stateční kohoutci! Statkáři s křídélky, jaká mívali někdejší amorci, Pečorinové – dobyvatelé ženských srdcí! Vám se to, Stěpane Trofimoviči, pěkně povídá, vám, zatvrzelému starému mládenci, a vám se to hezky říká, že já jsem stran jeho excelence klepař. Ale kdybyste se oženil, když jste i teď ještě takový chlapík, s hezkou a mladou dívkou, tak budete možná před naším princem zavírat dveře na zavoru a ve svém domě stavět barikády! A co! Kdyby tahle m-lle Lebjadkinová, kterou mrskejí knutou, metlami, nebyla pomatená a chromá, na mou duši že bych si myslel, že i ona je obětí vášně našeho generála a že právě on ublížil kapitánu Lebjadkinovi na jeho ‚rodinné důstojnosti‘, jak se sám vyjadřuje. Mluví proti tomu jen jeho vybraný vkus, ale i to se dá vysvětlit. Každá jahůdka se slupne, jen když padne do určité jeho nálady. Vy tuhle o klepech, ale copak to vyvolávám já, když už to celé město křičí, a já jen poslouchám a přitakávám. Přitakávat zakázáno není.“ „Město křičí? O čem křičí?“

„Totiž to kapitán Lebjadkin na celé město křičí, když je opilý, no, ale copak to není zrovna tak, jako když se o tom křičí na všech náměstích? Čím jsem já vinen? Zajímám se tu o to jen mezi přáteli,

poněvadž se přec jen domnívám, že jsem tu mezi přáteli,“ podíval se na nás nevinným pohledem. „Představte si, takový případ se stal: Přichází najevo, že jeho excelence poslala prý ještě ze Švýcar, po jedné velmi ušlechtilé dívce a tak říkajíc skromném sirotkovi, kterou mám čest znát, tři sta rublů, aby je odevzdala kapitánu Lebjadkinovi. Ale Lebjadkin zanedlouho dostal co nejpřesnější zprávu, neřeknu vám od koho, ale také z velmi solidní strany, a tedy docela důvěryhodné, že nebylo posláno tři sta rublů, ale tisíc!... Lebjadkin tedy křičí, to děvče mi vzalo sedm set rublů, a chce se jich domáhat i za pomoci policie, alespoň tím hrozí a dělá kravál po celém městě...“

„To je padoušské, opravdu padoušské... od vás!“ vyskočil náhle ze židle inženýr.

„Ale vždyť vy sám jste tou velmi váženou osobou, která Lebjadkinovi potvrdila jménem Nikolaje Vsevolodoviče, že nebylo posláno tři sta rublů, ale tisíc. Vždyť mi to říkal sám kapitán, když byl opilý.“

„To... to je nešťastné nedorozumění. Někdo se zmýlil a teď je z toho... To jsou hlouposti, ale vy... to je padoušství!...“

„Ano, i já bych rád věřil, že to je hloupost, a s lítostí to poslouchám, poněvadž ať chceme nebo ne, nejušlechtilější děvče je zapleteno předně do sedmi set rublů a za druhé do očividných intimností s Nikolajem Vsevolodovičem. Vždyť jeho excelenci nic nestojí přivést nejušlechtilější děvče do hanby a cizí ženu zneuctít, tak jak tomu bylo u mne. Naskytne-li se velkomyslný člověk, donutí

ho, aby kryl svým poctivým jménem cizí hříchy. Právě tak jsem to zakusil i já; tohle mluvím o sobě...“

„Střezte se, Liputine!“ povstal z křesla Stěpan Trofimovič a zbledl.

„Nevěřte, nevěřte! Někdo se spletl a Lebjadkin je opilec...“ vykřikl inženýr v nepopsatelném rozrušení, „všecko se vysvětlí, ale já už nemohu... a pokládám za nízké... a dost, dost!“

Vyběhl z pokoje.

„A co tak najednou? Ale vždyť já jdu s vámi!“ poplašil se Liputin, vyskočil a běžel za Alexejem Nilyčem.

VII

Stěpan Trofimovič postál chvíli v zamyšlení, podíval se jaksi nepřítomně na mne, vzal svůj klobouk, hůl a tiše vyšel z pokoje. Jako před chvílí jsem šel za ním. Když vycházel z vrat, zpozoroval, že ho doprovázím, a řekl: “Ach ano, můžete být svědkem... de l'accident. Vous m'accompagnerez, n'est-ce pas? ⁶⁷“

„Stěpane Trofimoviči, což vy jdete zase tam? Rozmyslete si, co z toho může být!“

Stěpan Trofimovič se na okamžik zastavil a zašeptal mi s žalostným, nešťastným úsměvem – úsměvem studu a hlubokého zoufalství a zároveň jakéhosi divného vytržení:

⁶⁷ ... příhody. Doprovodíte mne, že ano?

„Nemohu se oženit s 'cizími hříchy!'“

Já čekal jen na to slovo. Konečně bylo proneseno ono slovo, které bylo přede mnou tajeno, konečně bylo proneseno po celém týdnu oklik a vytáček. Rozčílil jsem se doopravdy:

„A taková špinavá, taková... nízká myšlenka mohla se vyskytnout u vás, u Stěpana Verchovenského, ve vašem jasném rozumu, ve vašem dobrém srdci a... ještě k tomu před Liputinovým příchodem.“

Podíval se na mne, neodpověděl a šel dál svou cestou. Nechtěl jsem ho nechat jít samotného. Chtěl jsem vydat svědectví před Varvarou Petrovnou. Odpustil bych mu, kdyby uvěřil ve své ženské malomyslnosti jen Liputinovi, ale teď už bylo jasné, že si to všechno vymyslel sám už dávno před Liputinem a že Liputin teď jen potvrdil jeho podezření a nalil oleje do ohně. Nerozmýšlel se hodit podezřením po děvčeti hned prvního dne, kdy neměl ještě žádných důvodů, ani důvodů a la Liputin. Despotický postup Varvary Petrovny si vysvětloval jen zoufalou snahou skrýt co nejdříve šlechtické hříšky jejího drahého Nicolase svatbou Darji Pavlovny s poctivým člověkem! Toužil jsem, usilovně toužil, aby byl za to potrestán.

„O! Dieu qui est si grand et si bon! ⁶⁸ Ó, kdo mi dá klidu!“ vykřikl, když byl prošel ještě sto kroků, a náhle se zastavil.

„Pojdme hned domů a já vám všechno vysvětlím!“ vykřikl jsem,

⁶⁸ Bože dobrý, Bože veliký!

obraceje ho násilím směrem domů.

„Je to on! Stěpane Trofimoviči, jste to vy? Vy?“ vedle nás jako hudba ozval se svěží, dovádívý mladý hlas.

Neviděli jsme nic, a nenadále se vedle nás objevila jezdka, Lizaveta Nikolajevna, se svým každodenním průvodcem. Zastavila koně.

„Pojďte, pojd'te přec honem,“ volala hlasitě a vesele, „neviděla jsem ho dvanáct let, a poznám ho, a on... copak mě nepoznáváte?“

Stěpan Trofimovič uchopil ruku, kterou mu podávala, a nábožně ji políbil. Díval se na ni, jako by se modlil, a nemohl pronést ani slovo.

„Poznal a je rád! Mavrikiji Nikolajeviči, je nadšen, že mě vidí! Pročpak jste ke mně celé dvě neděle nepřišel? Teta ujišťovala, že jste nemocen, že vás nikdo nesmí obtěžovat; ale já vím, že teta nemluvila pravdu. Dupala jsem vzteky a hubovala na vás, ale chtěla jsem mermomocí, mermomocí, abyste vy ke mně přišel sám, proto jsem pro vás nedávala vzkázat. Bože, on se nijak nezměnil!“ prohlížela si ho, naklánějíc se ze sedla, „je to až směšné, ale nezměnil se! Ach ne, má vrásky, mnoho vrásek u očí a na tvářích a má šedivé vlasy, ale oči se nezměnily! A já se změnila! Změnila? Ale co pořád mlčíte?“

Vzpomněl jsem si v tom okamžiku, že prý, když ji odvezli v jedenácti letech do Petrohradu, div neonemocněla; v nemoci prý plakala a ptala se po Stěpanu Trofimovičovi.

„Vy... já...“ koktal teď radostí rozechvělým hlasem Stěpan Trofimovič, „já právě vykřikl: ‚Kdo mi dá klidu!‘ a vtom se rozlehl

váš hlas... Je to jako zázrak et je commence a croire ⁶⁹.“

„En Dieu? En Dieu qui est lá-haut et qui est si grand et si bon? ⁷⁰
Vidíte, pamatuji si všechny vaše lekce nazpaměť. Mavrikiji Nikolajeviči, jakou víru mi tenkrát vštěpoval en Dieu qui est si bon! A pamatujete se na své vypravování, jak Kolumbus objevil Ameriku a jak všichni vykřikli: ‚Země, země!‘ Chůva Aljona Frolovna vykládá, že jsem potom v noci blouznila a křičela ze spaní: ‚Země, země!‘ A pamatujete se, jak jste mi vykládal historii prince Hamleta? A pamatujete se, jak jste mi vypravoval, jak vozí z Evropy do Ameriky ubohé emigranty? A to všechno není pravda, potom jsem všechno poznala, jak je vozí, ale jak krásně mi tenkrát lhal, Mavrikiji Nikolajeviči, bylo to téměř hezčí než pravda! Co se tak díváte na Mavrikije Nikolajeviče? Je to nejlepší a nejvěrnější člověk na celé zeměkouli a musíte si ho zamilovat tak jako mne! Il fait tout ce que je veux. ⁷¹ Ale drahoušku, Stěpane Trofimoviči, vy jste tedy zas nešťasten, když křičíte uprostřed ulice, kdo vám dá klidu? Nešťasten, je to tak? Že ano?“

„Teď šťasten...“

„Teta vám ubližuje?“ pokračovala neposlouchajíc ho, „stále táž zlá, nespravedlivá a věčně nám drahá teta! A pamatujete se, jak jste se vrhal do mého objetí v parku, a já vás těšila a plakala – a nebojte

⁶⁹ a počínám věřit

⁷⁰ V Boha? V Boha, který je tam nahoře a který je tak velký a tak dobrý?

⁷¹ Dělá vše, co chci.

se přec Mavrikije Nikolajeviče; ví o vás všecko, všecko, dávno, můžete na jeho ramenou plakat, jak vám bude libo, a on bude stát, jak dlouho budete chtít! Zvedněte klobouk, smekněte jej na chvílku, docela, nastavte hlavu, stoupněte si na špičky a já vás políbím na čelo, jak jsem vás posledně políbila, když jsme se loučili. Vidíte, ta slečna tam v okně má z nás radost... Nu blíž, blíž. Panebože, jak jste zešedivěl!“

Lizaveta Nikolajevna se naklonila v sedle a políbila ho na čelo.

„Nu, a teď k vám domů! Já vím, kde bydlíte. Hned, v tu chvíli budu u vás. Navštívím vás, tvrdohlavče, první a pak vás zavleču na celý den k nám. Běžte, připravte se, abyste mě mohl uvítat.“

A odjela se svým kavalírem. Vrátili jsme se. Stěpan Trofimovič si sedl na divan a dal se do pláče.

„Dieu! Dieu!“ vykřikoval, „enfin une minute de bonheur!“⁷²

Ani ne za deset minut se objevila, jak slíbila, v průvodu svého Mavrikije Nikolajeviče.

„Vous et le bonheur, vous arrivez en même temps!“⁷³ s těmito slovy jí šel vstříc.

„Zde je pro vás kytice; jela jsem teď k madame Chevalier, celou zimu bude mít kytice k oslavám jmenin. Tady máte taky Mavrikije Nikolajeviče, prosím, abyste se seznámili. Chtěla jsem přinést místo

⁷² Bože, Bože! Konečně minuta štěstí!

⁷³ Vy a štěstí přicházíte v téže chvíli!

kytice koláče, ale Mavrikij Nikolajevič tvrdí, že to není v ruském duchu.“

Tento Mavrikij Nikolajevič byl dělostřelecký kapitán, vysoký, krásný pán, asi třiatřicetiletý, bezvadně upraveného zevnějšku; tvář měl úctyhodnou, na první pohled až přísnou, přes svou podivuhodnou a velmi noblesní dobrotu, o níž si každý učinil představu skoro v první minutě, když se s ním seznámil. Byl ostatně mlčelivý, zdál se býti velmi chladnokrevný a nehnal se do spřátelování. Mnozí pak u nás tvrdili, že je omezený; nebyla to docela pravda.

Nebudu líčit krásu Lizavety Nikolajevny. Celé město si už povídalo o její kráse, ač některé naše dámy a slečny takové povídání rozhorleně odmítaly. Byly mezi nimi i takové, které začaly už Lizavetu Nikolajevnu nenávidět, a to předně pro její hrdost. Drozdovovi nezačali téměř ještě s návštěvami, což uráželo, ač tímto zdržením byl vinen chorobný stav Praskovji Ivanovny. Za druhé ji nenáviděly proto, že byla příbuznou gubernátorčinou. Za třetí proto, že se projíždí denně na koni. Až do těch dob u nás nebylo amazonek. Je tedy přirozené, že Lizaveta Nikolajevna, která jezdila na koni a nevykonala ještě návštěvy, nutně společnost dráždila. Všichni ostatně už věděli, že jezdí na koni na lékařský příkaz, a mluvili přitom jízlivě o její nemoci. Byla opravdu nemocna. Co na ní na prvý pohled zaráželo, byl její chorobný, nervózní, ustavičný neklid. Běda, chuděrka hodně trpěla a později se vše vysvětlilo. Když teď

vzpomínám na minulost, neřeknu už, že byla kráskou, jakou se mi zdála tenkrát. Ba snad byla vůbec nehezká. Vysoká, štíhlá, ale pružná a silná, až zarážela nepravidelností rysů svého obličeje. Její oči byly zasazeny nějak po kalmycku, křivě; byla temné pleti, ale bledá a hubená v obličeji, v němž vynikaly lícni kosti. V tom obličeji bylo však něco podmaňujícího a přitažlivého. Z planoucího pohledu jejích temných očí promlouvala jakási síla; objevovala se „jako podmanitelka a aby podmaňovala“. Zdála se být hrdou, a druhdy až smělou; nevím, zda se jí podařilo být dobrou; vím však, že jí strašně chtěla být a trápila se, aby se donutila být trochu dobrou. V této povaze bylo sice mnoho krásných tužeb a vehni správné iniciativy, ale jako by v ní všechno věčně hledalo své místo, všechno bylo chaotické, rozhárané, v kvasu. Měla na sebe snad až příliš přísné požadavky a nenalézala v sobě nikdy síly tyto požadavky uspokojit.

Sedla si na divan a rozhlížela se po pokoji.

„Proč mi v takových chvílích bývá vždy smutno, vyložte mi to, moudrý člověče? Myslela jsem celý život, že budu bůhvíjak ráda, až vás uvidím a všechno vám připomenu, a najednou nejsem jaksi vůbec nic ráda, přesto, že vás miluji... Ach bože, má tu na stěně můj portrét! Dejte jej sem, pamatuji se naň, pamatuji!“

Skvělý miniaturní akvarelový portrét dvanáctileté Lizy poslali Drozdovovi Stěpanu Trofimovičovi už před devíti lety z Petrohradu. Od té doby visel u něho stále na zdi.

„Byla jsem vskutku takové hezké děcko? Je to opravdu má tvář?“

Vstala a s portrétem v ruce se dívala do zrcadla.

„Honem, vezměte si jej!“ vykřikla, vracejíc portrét, „a nevěste jej teď, až pak, nechci se naň dívat.“ Sedla si zas na divan. „Jeden život minul, druhý se začal, pak minul druhý – začal se třetí, a tak stále bez konce. Všechny konce jsou ustříhovány jako nůžkami. Vidíte, jak staré věci tu vykládám, ale kolik je v nich pravdy!“

Podívala se na mne s úsměvem; už několikrát se na mne podívala, ale Stěpan Trofimovič v rozčilení zapomněl na svůj slib, že mě představí.

„A proč jste pověsil můj portrét pod kinžály? A proč máte tolik kinžálů a šavlí?“

Měl vskutku na zdi, nevím proč, viset křížem dva jatagany a nad nimi opravdovou čerkeskou šavlí. Při této otázce podívala se na mne tak zpříma, že jsem už už chtěl odpovědět, ale zarazil jsem se. Stěpan Trofimovič se konečně dovtípil a představil mě.

„Vím, vím,“ řekla, „tuzě mě těší. Mamá o vás už taky mnoho slyšela. Seznamte se s Mavrikijem Nikolajevičem, je to skvělý člověk. Udělala jsem si už o vás směšnou představu. Vždyť vy jste důvěrník Stěpana Trofimoviče?“

Začervenal jsem se.

„Ach odpusťte, prosím, takhle jsem to nechtěla říci. Vůbec ne směšnou, ale tak...“ (Začervenala se a přišla do rozpaků.) „Ostatně, proč se stydět za to, že jste skvělý člověk? Nu, musíme jít, Mavrikiji Nikolajeviči! Vy, Stěpane Trofimoviči, ať jste za půl hodiny u nás.“

Bože můj, co si toho napovídáme. Teď jsem já vaším důvěrníkem, a ve všem, *ve všem*, rozumíte?“ Stěpan Trofimovič se okamžitě polekal. „Ó, Mavrikij Nikolajevič ví všechno, jeho se nemusíte ostýchat!“ „Co ví?“

„Co by měl vědět?“ vykřikla plna údivu. „Jé, tak je to pravda, že něco skrývají! Nechtěla jsem tomu věřit. Dášu taky schovávají. Teta mě nedávno k Dáše nepustila, bolí prý ji hlava.“

„Ale... ale jak vy jste se dověděla?“ „Ach bože, tak jako všichni. To je umění!“ „A copak všichni...?“

„Jak by ne! Maminka se to ovšem zpočátku dověděla prostřednictvím Aljony Frolovny, mé chůvy; té to příběhla říci vaše Nastasja. Vždyť vy jste o tom mluvil s Nastasjou? Říká, že jste jí to řekl sám.“

„Já... já s ní jednou o tom mluvil...“ zakoktal všecek rudý Stěpan Trofimovič, „ale... jen jsem naznačil... J'étais si nerveux et malade et puis...“⁷⁴ Zasmála se.

„Důvěrník nebyl po ruce a namanula se Nastasja – nu a konec! A ta má kmotřičky po celém městě! Nu dost, vždyť je to jedno; ať vědí, tím líp. Přijďte co nejdřív, obědváme brzy... Ale zapomněla jsem,“ sedla si zase, „poslyšte, kdo je to tenhle Šatov?“

„Šatov? To je bratr Darji Pavlovny...“

„Vím, že je její bratr, ne, vy jste ale opravdu!“ přerušila ho

⁷⁴ Byl jsem tak nervózní, nemocný, a pak...

netrpělivě. „Chci vědět, co je to zač, jaký je to člověk?“ „Cest un pense-creux d'ici. Cest le meilleur et le plus irascible homme du monde.“⁷⁵

„Taky jsem slyšela, že je to nějaký podivín. Ostatně na to jsem se neptala. Slyšela jsem, že zná tři jazyky, i anglicky, a může obstarávat literární práce. V tom případě mám pro něho hodně práce, potřebuji pomocníka a čím dřív, tím líp. Vezme práci či ne? Doporučili mi ho.“

„Ó docela jistě, et vous ferez un bienfait...“⁷⁶

„Nedělám to vůbec kvůli bienfait, potřebuji sama pomocníka.“

„Znám dobře Šatova,“ řekl jsem, „a uložíte-li mi, abych mu to vyřídil, půjdu hned k němu.“

„Vyřídíte mu, aby přišel zítra ve dvanáct hodin. To je nádherné! Děkuji vám. Mavrikiji Nikolajeviči, jdeme?“

Odjeli. Samo sebou se rozumí, že jsem hned běžel k Šatovu.

„Mon ami!“⁷⁷ dohnal mě na zápraží Stěpan Trofimovič, „přijďte ke mně docela jistě v deset nebo v jedenáct hodin, až se vrátím. O, jsem tuze, tuze vinen před vámi a... přede všemi, přede všemi.“

VIII

Šatova jsem doma nezastal. Zaskočil jsem k němu za dvě hodiny

⁷⁵ Je to zdejší rozumbrada. Je to nejlepší a nejpoududivější člověk na světě.

⁷⁶ a uděláte dobrodiní

⁷⁷ Příteli!

– zase nebyl doma. Konečně jsem se k němu vypravil až v osm, abych ho buď zastal, nebo mu nechal lístek; zase nikdo. Jeho byt byl zavřen a on žil sám, bez posluhy. Napadlo mě, nemám-li zaklepat dole u kapitána Lebjadkina, abych se na Šatova zeptal, ale tam bylo taky zavřeno a nevycházelo odtamtud ani světlo, ani nejmenší zvuk, jako by tam bylo prázdno. Šel jsem zvědavě kolem dveří Lebjadkinových, jsa ještě pod vlivem nedávného hovoru. Konec konců jsem se rozhodl přijít sem zítra, časně ráno. Na lístek jsem se příliš nespolehal. Šatov ho mohl nedbat, byl takový tvrdohlavý a plachý. Proklínaje svůj neúspěch a vycházeje už z vrat, narazil jsem nenadále na pana Kirillova; vcházel do domu a poznal mě první. Poněvadž se začal vyptávat, řekl jsem mu vše v hlavních rysech, i že mám u sebe lístek.

„Pojďte,“ řekl, „já to zařídím.“

Vzpomněl jsem si na Liputinova slova, že od rána obývá dřevěné křídlo ve dvoře. V tomto křídle, pro něho příliš prostorném, bydlila spolu s ním jedna stará hluchá bába, která mu taky posluhovala. Domácí pán měl hostinec ve svém novém domě v jiné ulici a ta stařena, tuším jeho příbuzná, zůstala tady a dohlížela na celý starý dům. Pokoje v křídle byly dost čisté, ale tapety špinavé. V tom pokoji, do něhož jsme vstoupili, byl všelijaký nábytek, každý kus z jiné vsi a úplný brak: dva hrací stoly, prádelník z olšového dřeva, velký prkenný stůl z nějaké selské chalupy nebo kuchyně, židle a lavice s mřížkovanými opěradly a s tvrdými koženými poduškami. V

rohu visel starobylý svatý obraz, před nímž bába zapálila už před naším příchodem lampičku, a na zdech visely dva velké, temné olejové portréty, jeden nebožtíka císaře Nikolaje Pavlovice, malovaný podle vzhledu už někdy v dvacátých letech tohoto století; druhý zobrazoval nějakého biskupa.

Když pan Kirillov vstoupil, rozsvítil svíčku a vytáhl ze svého kufru, který stál v koutě a nebyl ještě vyprázdněn, obálku, pečetní vosk a křišťálové pečetítko. „Zapečeteťte svůj lístek a napište na obálku adresu.“ Namítl jsem, že toho není třeba, ale stál na svém. Napsal jsem adresu a vzal jsem čepici.

„Myslíl jsem, že se napijete čaje,“ řekl, „koupil jsem. Chcete?“

Neodmítl jsem. Bába brzy přinesla čaj, to jest velkou konvici vroucí vody, čajník se silným čajovým vývarem, dva velké hliněné, hrubě pomalované koflíky, koláč a celý hluboký talířek tlučeného cukru.

„Mám rád čaj,“ řekl, „v noci, moc; chodím a piju; do svítání. V cizině v noci čaj nejde.“ „Chodíte spát až za svítání ř“

„Vždycky; dávno. Jím málo; stále jen čaj. Liputin je chytrák, ale netrpělivý.“

Podivil jsem se, že chce hovořit. Rozhodl jsem se, že té chvíle využiji.

„To bylo nepříjemné nedorozumění tuhle,“ poznamenal jsem. Zamračil se.

„Hlouposti; velké hlouposti. To jsou všechno nesmysly, poněvadž

Lebjadkin je opilec. Já Liputinovi neříkal, jen mu vysvětloval ty nesmysly, poněvadž tamten si vymýšlel. Liputin má mnoho fantazie, z komára velblouda. Včera jsem Liputinovi věřil.“

„A dnes mně?“ zasmál jsem se.

„Vždyť vy už všechno víte nějakou chvíli. Liputin je buď slaboch, nebo netrpělivý, nebo škodolibý, nebo... závidí.“

Poslední poznámka mě zarazila.

„Vy jste ostatně jmenoval tolik kategorií, že se do některé musí hodit.“

„Nebo ke všem najednou.“

„Ano, i to je pravda. Liputin, to je chaos! Že tuhle lhal, že se chystáte napsat nějaké dílo?“

„Proč lhal?“ zamračil se zase, dívaje se do země.

Omluvil jsem se a jal jsem se ho ujišťovat, že nevyzvídám. Začervenal se.

„Mluvil pravdu, píšu. Jenomže na tom na všem nezáleží.“

Asi minutu mlčel. Najednou se usmál zase svým dětským úsměvem. „To o těch hlavách si vymyslel sám – z knihy, a mluvil o tom sám zpočátku, špatně to chápe, a já jen hledám příčiny, proč se lidé neopovažují sami se zabíjet; a to je všechno. Na tom na všem nezáleží.“

„Jak to neopovažují? Copak je málo sebevražd?“

„Velmi málo.“

„Myslíte?“

Neodpověděl; vstal a jal se zamyšleně chodit sem a tam.

„Co podle vašeho názoru zdržuje lidi od sebevraždy?“ zeptal jsem se.

Podíval se roztržitě, jako by vzpomínal, o čem jsme hovořili.

„Já... já vím ještě málo... dva předsudky zdržují, dvě věci; jen dvě; jedna velmi malinká, druhá veimi veliká. Ale i ta malinká je taky velmi velká.“

„Jaká je ta malinká?“

„Bolest.“

„Bolest? Copak je tak důležitá... v tomto případě?“

„Nejpřednější. Jsou dva druhy: ti, kdo se zabíjejí bud z velkého zármutku, nebo vzteku, nebo blázni, nebo já už nevím kdo... ti rázem. Málo myslí na bolest, a rázem. Ale ti, kdo s rozvahou – myslí mnoho.“

„A jsou takoví, kteří s rozvahou?“

„Velmi mnoho. Kdyby ne předsudky, bylo by víc, velmi mnoho, všichni.“

„Opravdu všichni?“

Umlkl.

„A copak neexistuje nějaký způsob umírat bez bolesti?“

„Představte si,“ zastavil se přede mnou, „představte kámen takové velikosti jako velký dům; visí a vy – pod ním; padne vám na hlavu – budete mít bolest?“

„Kámen jako dům? To je ovšem strašné.“

„Nemluvím o strachu. Bude to bolet?“

„Kámen jako hora, tisíc tun? Samo sebou to nebude bolet.“

„Ale postavte se pod něj, pokud viset bude, budete se hrozně bát, že to bude bolet. Každý, i největší učenec, nejlepší doktor, všichni, všichni se budou tuze bát. Každý bude vědět, že to nebolí, a každý se bude tuze bát, že to bolí.“

„Nu, a ta druhá příčina, ta velká?“

„Onen svět.“

„Totiž trest?“

„To je jedno. Onen svět; jedině onen svět.“

„Copak nejsou takoví ateisté, kteří v onen svět vůbec nevěří?“

Zase se odmlčel.

„Možná že snad soudíte o jiných podle sebe? Možná že podle toho, co vy sám...“

„Nikdo nemůže jinak než podle sebe,“ pronesl začervenal se.
„Všecka svoboda bude tenkrát, až bude docela jedno žít či nežít. To je cíl všeho.“

„Cíl? Ale pak se možná nezachce nikomu žít?“

„Nikomu,“ pronesl rozhodně.

„Člověk se bojí smrti, poněvadž miluje život, tak tomu rozumím já,“ podotkl jsem, „a tak to zařídila i příroda.“

„To je podlost a v tom je ten klam.“ Jeho oči zajiskřily. „Život je bolest, život je strach, a člověk je nešťasten. Dnes je všechno bolest a strach. Dnes člověk život miluje, protože miluje bolest a strach. Tak

to udělali. Život se nyní vydává za bolest a strach a v tom je ten klam. Dnes ještě člověk není člověkem. Bude nový člověk, šťastný a hrdý. Komu bude zcela jedno žít či nežít, ten bude novým člověkem. Kdo přemůže bolest a strach, stane se sám bohem. A onen Bůh nebude.“

„Tedy onen Bůh podle vás je?“

„Není, ale je. V kameni není bolest, ale ve strachu před kamenem bolest je. Bůh je bolest ze strachu před smrtí. Kdo přemůže bolest a strach, stane se sám bohem. Pak nový život, nový člověk, všechno bude nové... Pak budou dějiny dělit na dva díly: od gorily do zničení Boha a od zničení Boha do...“

„Do gorily?“

„...do přeměny země i člověka, do fyzické přeměny. Člověk bude bůh a přemění se fyzicky. I svět se přemění, i věci se přemění, i myšlenky, i všechny pocity. Co myslíte, přemění se pak člověk fyzicky?“

„Bude-li zcela jedno žít či nežít, všichni se zabijí, a v tom snad přeměna bude.“

„To je docela jedno. Klam zabijí. Každý, kdo chce úplnou svobodu, musí se odvážit zabít se. Kdo se odváží zabít se, tajemství klamu prohlédl. Jiné svobody není; tu je všecko, a jinde nic není. Kdo se odváží zabít se, je bohem. Dnes může každý způsobit to, že nebude Boha a nebude nic. Ale nikdo ani jednou to neudělal.“

„Byly přec milióny sebevrahů?“

„Ale ne kvůli tomu, všichni se strachem, a nikoli pro to. Nikoli proto, aby zabili strach. Kdo zabije sebe jediné kvůli tomu, aby zabil strach, stane se hned bohem.“

„Snad nebude mít kdy,“ podotkl jsem.

„To je docela jedno,“ odpověděl tiše s klidnou hrdostí, takřka pohrdavě. „Je mi líto, že se jaksi smějete,“ dodal za půl minuty.

„Ale je mi divné, že jste byl onehdy tak podrážděn, a teď jste tak klidný, ač mluvíte zaníceně.“

„Onehdy? Onehdy to bylo k smíchu,“ odpověděl s úsměvem, „nerad se zlobím a nikdy se nesměju,“ dodal smutně.

„Ano, nevesele trávíte své noci při čaji.“ Vstal jsem a bral čapku.

„Myslíte?“ usmál se trochu udiveně, „proč? Ne, já... já nevím,“ popletl se náhle, „nevím, jak jiní, ale cítím, že nemohu jak každý. Každý myslí na něco a potom myslí zas na něco. Já nemohu myslet na nic jiného, celý život na jedno. Mne celý život mučil Bůh,“ uzavřel náhle s podivuhodnou výbušností.

„A řekněte, dovolíte-li, proč mluvíte rusky ne zcela správně? Což jste v cizině za pět let tolik zapomněl?“

„Ne zcela správně? Nevím. Ne, to není proto, že jsem byl v cizině. Mluvil jsem tak celý život... nezáleží mi na tom.“

„Ještě otázku, trochu choulostivější. Věřím vám úplně, že nemáte chuť stýkat se s lidmi a že málo s nimi hovoříte. Proč jste se však rozhovořil teď se mnou?“

„S vámi? Vy jste nedávno pěkně seděl a vy... ostatně to je docela

jedno... Vy se nesmírně podobáte mému bratru, tuze, neobyčejně,“ řekl a přitom zrudl, „sedm roků, co umřel; starší – tuze, tuze mnoho.“

„Měl asi velký vliv na váš způsob myšlení.“

„N-ne, mluvil velmi málo; nic nemluvil. Váš lístek odevzdám.“

Doprovodil mě s lucernou k vratům, aby za mnou zavřel. „Ovšem že je to pomatenec,“ rozhodl jsem v duchu. Ve vratech mě čekalo nové setkání.

IX

Jen jsem překročil vysoký práh branky, když mě nenadále chytila něčí silná ruka za prsa.

„Kdo je tohle?“ zařval čísi hlas, „přítel či nepřítel? Zpovídej se!“

„To je náš člověk, náš!“ zavřeštěl vedle Liputin, „to je pan G-v, mladík klasicky vzdělaný a ve spojení s nejvyšší společností.“

„Těší mě, že se společností, klasic... tedy strašně vzdělaný... kapitán ve výslužbě Ignat Lebjadkin, k službám světa i přátel... když jsou věrni, když jsou věrni, pacholci!“

Kapitán Lebjadkin, nevelké postavy, tlustý, masitý, kučeravý, rudý a mimořádně opilý, sotva přede mnou stál a mluvení mu dělalo potíže. Ostatně vídal jsem ho zpovzdáli už dřív.

„Á, i tenhle!“ zařval zase, když zpozoroval Kirillova, který se svou lucernou stále ještě neodcházel; zdvihl pěst, ale ihned spustil ruku.

„Odpouštím mu kvůli jeho učenosti! Ignat Lebjadkin je straš-ně

vzdě-la-ný člověk...

Žhavé lásky vybuch' granát, zraněný jím klesl Ignat. Ted' se Sevastopoli sotva belhá o holi...

Třeba jsem v Sevastopolu nebyl a třeba nejsem beznohý, jaké to rýmy,“ dorážel na mne se svou opilou larvou.

„Pan G-v nemá kdy, nemá kdy, jde teď domů,“ domlouval mu Liputin, „řekne to zejtra Lizavetě Nikolajevně.“

„Lizavetě!“ zaúpěl zase kapitán; „stůj, nechod nikam! Varianta:

*S koně hvězda září sytě,
amazonkám kraluje:
aristokratické dítě
úsměv svůj mi věnuje.*

„Hvězdě – amazonce!“

Ale vždyť to je hymnus! To je hymnus, jestli nejsi osel! Jen taškáři to nechápou! Stůj!“ chytil mě za svrchník, ač jsem se cpal vši silou do branky, „vyříd', že já jsem rytíř cti, ale Daška... já Dašku dvěma prsty... nevolnická duše se ani neopováží...“

Vtom upadl, poněvadž jsem se mu násilím vytrhl z rukou a běžel ulicí. Liputin se vrhl za mnou.

„Toho zvedne Alexej Nilyč. Víte, co jsem se teď od něho

dověděl?“ breptal ve spěchu; „slyšel jste ty veršičky? No tak tyhle veršičky na hvězdu-amazonku dal do psaní a zítra je posílá se svým plným podpisem Lizavetě Nikolajevně. Je to člověk!“

„Sázím se, oč chcete, že jste ho k tomu přemluvil vy.“ „Prohrajete!“ zachechtal se Liputin, „je zamilován, zamilován jako kocour na jaře, a víte, že to začalo nenávistí? Začal zprvu Lizavetu Nikolajevnu nenávidět kvůli tomu, že jezdí na koni, a to tak, že jí na ulici div nahlas nenadával; ba dokonce nadával! Ještě předevčirem jí vynadal, když jela kolem něho. Naštěstí to neslyšela, a dnes najednou verše! Víte, že chce riskovat nabídku? Docela vážně, docela vážně!“ „Já se vám divím, Liputine, jste všude, kde se stane nějaká ohavnost, a vždy v čele!“ řekl jsem vztekle.

„Jenže zacházíte daleko, pane G-ve; nezatlouklo vám trochu srdíčko a nepolekalo se soka – co?“ „Co-o-o?“ vykřikl jsem a zastavil se. „Teď vám za trest už nic neřeknu! A chtěl byste něco slyšet? Aspoň to, že tento blázen není teď už jen kapitánem, ale statkářem v naší gubernii, a k tomu dost velkým, poněvadž mu Nikolaj Vsevolodovič v těchto dnech prodal celý svůj statek, všech dvě stě duší, které mu kdysi náležely, a Bůh je můj svědek, že vám nelžu! Právě jsem se to dověděl, ale zato z nejbezpečnějšího pramene. No, a teď se domakávejte sám, víc vám už neřeknu, na shledanou!“

X

Stěpan Trofimovič na mne čekal s hysterickou netrpělivostí. Vrátil se už před hodinou. Zastal jsem ho ve stavu jakési opilosti. Alespoň prvních pět minut jsem si myslel, že je opilý. Běda, návštěva u Drozdovových ho připravila o poslední špetku rovnováhy.

„Mon ami ⁷⁸, ztratil jsem docela orientaci... Lise... miluji a vážím si toho anděla jako dřív, právě tak jako dřív, ale zdá se mi, že na mne obě čekaly jediné kvůli tomu, aby se něco dověděly, totiž prostě aby ze mne něco vytáhly, a pak si spánembohem běž... je to tak.“

„Že se nestydíte!“ vykřikl jsem neovládnuv se.

„Příteli, jsem teď docela sám. Enfin c'est ridicule. ⁷⁹ Představte si, že i tam je to všechno prosáklé tajnostmi. Vrhly se na mne stran těch nosů a uší a ještě nějakých petrohradských tajností. Vždyť ony se dověděly teprve až tady o těch historkách, které tu Nicolas před čtyřmi lety prováděl. ‚Byl jste tu, viděl jste to, je pravda, že je blázen?‘ Nechápu, kde se ta myšlenka vzala. Proč Praskovja tak stůj co stůj chce, aby Nicolas vypadal jako blázen? A ta ženská to chce, chce! Ce Maurice ⁸⁰, nebo jak mu říkají Mavrikij Nikolajevič, brave homme tout de méme ⁸¹, snad kvůli němu, a to po tom, co psala, sama a první, z Paříže a cette pauvre amie ⁸²... Enfin, ta Praskovja,

⁷⁸ příteli

⁷⁹ Je to až směšné.

⁸⁰ ten Maurice

⁸¹ jinak hodný člověk

⁸² té ubohé přítelkyni

jak ji nazývá *cette chère amie* ⁸³, je ale typ, je to Korobočka Nikolaje Gogola nesmrtelné paměti, ale zlá Korobočka, svárlivá Korobočka v nekonečně zvětšeném vydání.“

„Ale vždyť pak z toho vyleze škatule; opravdu v zvětšeném?“

„Nu tak ve zmenšeném, to je jedno, jen mě nepřerušujte, poněvadž ve mně to všechno víří, všichni se tam dali do klepaření; kromě Lise. Ta ještě pořád: ‚Teta, teta,‘ ale Lise je mazaná a ještě něco v tom je. Tajnosti. Ale se starou se rozkmořily. *Cette pauvre* ⁸⁴ teta je sice všechny tyranizuje... ale to je taky gubernátorkou a nezdvořilostí společnosti a ‚nezdvořilostí‘ Karmazinova; a tu najednou ten nápad o šílenství, *ce Lipoutine, ce que je ne comprends pas* ⁸⁵... a na hlavu prý si dala octový obklad, a k tomu ještě my, já a vy, s našimi žalobami a s našimi dopisy... och, jak jsem ji trápil v takové době! Je suis un ingrat! ⁸⁶ Představte si, vrátím se a najdu její dopis. Čtěte, čtěte! Ó, jak nepěkně jsem se choval.“

Podal mi dopis Varvary Petrovny, který právě dostal. Litovala, jak se zdálo, svého ranního: „Sed'te doma.“ Lístek byl zdvořilý, ale přece jen rozhodný a krátký. Prosila, aby pozítří v neděli k ní Stěpan Trofimovič přesně ve dvanáct hodin přišel, a radila, aby s sebou přivedl někoho ze svých známých (v závorce bylo mé jméno). Sama slíbila, že pozve Šatova jako bratra Darji Pavlovny. „Můžete od ní

⁸³ ta drahá přítelkyně

⁸⁴ ta ubohá teta

⁸⁵ ten Liputin, nechápu to

⁸⁶ Jsem nevděčník!

dostat definitivní odpověď, postačí vám to? O tuto formalitu jste tak usiloval?“

„Všimněte si té podrážděné konečné věty o formalitě. Ubožačka, ubožačka, přítelkyně celého mého života! Přiznávám se, že toto *nenadále* rozluštění mého osudu mě přímo zdeптalo... Přiznávám se, že jsem stále ještě doufal, ale teď tout est dit, a já vím, že je konec; c'est terrible ⁸⁷. Ó, kdyby tak vůbec nebylo této neděle a vše bylo jako dřív! Vy byste sem chodil a já bych tady...“

„Vás popletly ty dnešní Liputinovy ohavnosti a klepy.“

„Příteli, teď jste se dotkl svým přátelským prstem jiného bolavého místa. Tyto přátelské prsty bývají vůbec nemilosrdné a druhdy netaktní, pardon, ale věříte, já skoro zapomněl na to všechno, na ty ohavnosti, totiž nezapomněl jsem na ně vůbec, ale snažil jsem se ve své hlouposti být po celou tu dobu, co jsem byl u Lise, šťastným a přesvědčoval jsem sám sebe, že šťasten jsem. Ale teď... ó, teď mluvím o té velkomyslné, humánní, k mým hanebným chybám tak trpělivé ženě, totiž třeba ani ne trpělivé, ale vždyť – jaký jsem to já člověk, s tím svým prázdným, ošklivým charakterem! Vždyť jsem paličatý chlapec s celým egoismem chlapce, ale bez jeho nevinnosti. Dvacet let o mne pečovala jako chůva cette pauvre teta, jak ji rozkošně nazývá Lise... Najednou po dvaceti letech se tomu chlapci zachtělo se oženit, za každou cenu oženit, dopis následuje dopis, a

⁸⁷ ... vše je vysloveno... to je hrozné

ona si přikládá ocet a... a ajta! Chlapeček dosáhl svého, a v neděli je z něho ženatý člověk, což je to maličkost?... A proč jsem sám naléhal, a proč jsem psal dopisy? Počkejte, zapomněl jsem: Lise zbožňuje Darju Pavlovnu, aspoň to říká; říká o ní: ‚c'est un ange ⁸⁸, jenže trochu uzavřený‘. Obě mi k tomu radily, dokonce i Praskovja... ostatně ne, Praskovja neradila. Och, kolik jedu je v této Korobočce! Ano, vlastně ani Lise neradila: ‚Nač se budete ženit, máte dost učených rozkoší,‘ a směje se. Odpustil jsem jí její smích, poněvadž jí také bolí srdce. ‚Nemůžete však,‘ tvrdí, ‚žít bez ženy. Blíží se léta nemocí a ona vás bude opatrovat...‘ Ma foi ⁸⁹, já sám, celou tu dobu, co jsem s vámi sedal, jsem v duchu přemýšlel, že ji posílá Prozřetelnost na sklonku mých bouřlivých dnů a že mě bude opatrovat... enfin bude jí třeba v domácnosti. Vždyť u mne je taková špína, podívejte se jen, co všechno se tady válí, já nedávno poručil, aby to uklidili, a na zemi je kniha. La pauvre amie ⁹⁰ se pořád zlobila, že je u mne tolik špíny... Ó, teď už se tu nebude rozléhat její hlas! Vingt ans! ⁹¹ A dostaly, jak se zdá, anonymní dopisy, představte si, jako by Nicolas prodal Lebjadkinovi statek. Cest un monstre; et enfin ⁹², kdo je to ten Lebjadkin? Lise poslouchá, poslouchá, jak ta poslouchá! Odpustil jsem jí její smích, viděl jsem, s jakou tváří

⁸⁸ je to anděl

⁸⁹ na mou duši

⁹⁰ ubohá přítelkyně

⁹¹ Dvacet let!

⁹² To je netvor; a konečně...

poslouchala, a ce Maurice ⁹³... nechtěl bych hrát jeho dnešní roli, brave homme tout de méme ⁹⁴, ale trochu plachý, ostatně bůh s ním...“

Umlkl; byl unaven a zmaten a seděl se sklopenou hlavou, dívaje se unavenýma očima bez hnutí na podlahu. Využil jsem pauzy a vypravoval o své návštěvě v domě Filippova, přičemž jsem ostře a suše vyjádřil své mínění, že sestra Lebjadkinova, kterou jsem neviděl, byla snad vskutku kdysi obětí Nikolajovou, v záhadné době jeho života, jak se vyjadřoval Liputin, a že je zcela možné, že Lebjadkin dostává z jakéhosi důvodu od Nikolaje peníze, nu a to že je vše. Co se týče klepů o Darje Pavlovně, to všechno jsou hlouposti, to všechno jsou nadsázky toho holomka Liputina, že to aspoň tvrdí velmi důrazně Alexej Nilyč, jemuž není důvodu nevěřit. Stěpan Trofimovič vyslechl mé výklady roztržitě, jako by se ho to netýkalo. Připomněl jsem taky svůj rozhovor s Kirillovem a dodal, že Kirillov je asi blázen.

„Není blázen, ale je to omezenec,“ ochable a jaksi neochotně zamumlal Stěpan Trofimovič. „Ces gens-lá suppo-sent la nature et la société humaine autres que Dieu ne les a faites et qu'elles ne sont réellement. ⁹⁵ Někteří s nimi koketují, ale aspoň Stěpan Verchovenskiĵ ne. Já je viděl tenkrát v Petrohradě, avec cette chère

⁹³ ten Maurice

⁹⁴ veskrze hodný člověk

⁹⁵ Tito lidé vidí přírodu a společnost jinak, než je Bůh udělal a než jakými ve skutečnosti jsou.

amie ⁹⁶ (och, jak já jsem ji tenkrát urážel!), a nelekl jsem se jejich nadávek – ba dokonce ani jejich pochval. Neleknu se ani teď, mais parlons d'autre chose ⁹⁷... Tuším, že jsem nadělal strašlivé věci. Představte si, já poslal včera Darje Pavlovně psaní a... jak se za to proklínám!“

„O čem jste psal?“

„Och příteli, věřte mi, že jsem to všechno udělal jen ze šlechetnosti. Uvědomil jsem ji, že jsem psal už před pěti dny Nikolajovi, a také ze šlechetnosti.“

„Teď chápu!“ vykřikl jsem s žárem, „jaké právo jste měl ty dva dávat dohromady?“

„Ale mon cher ⁹⁸, nedoléhejte na mne ještě vy, nekřičte na mne; já jsem i tak dost zničen... a přec si myslím, že to vše takhle bylo ušlechtilé. Dejme tomu, že tam... en Suisse ⁹⁹... něco opravdu bylo – nebo začínalo. Musím se předem zeptat jejich srdce, abych... enfin ¹⁰⁰, abych nepřekážel srdcím a nestál jim jako balvan v cestě... Já jen z ušlechtilého popudu...“

„Och bože, to jste ale udělal hloupost!“ vyrvalo se mi bezděky z úst. „Hloupost, hloupost!“ chytil se toho až dychtivě Stěpan Trofimovič, „nikdy jste neřekl nic rozumnějšího, c'était bête, mais

⁹⁶ s drahou svou přítelkyní

⁹⁷ ale mluvmé o něčem jiném

⁹⁸ drahoušku

⁹⁹ ve Svýcarech

¹⁰⁰ konec konců

que faire, tout est dit ¹⁰¹. Ožením se stejně, třeba s ‚cizími hříchy‘, proč tedy jsem psal? Pravda?“

„Už zase začínáte o té věci!“

„Ó, teď mě už nezaleknete svým křikem, teď před vámi už nestojí ten starý Stěpan Verchovenskiij, ten je pochován; enfin tout est dit ¹⁰². A co křičíte? Jedině proto, že vy sám se neženíte a nebudete musit nosit na hlavě známou ozdobu. Zase je vám to proti srsti? Ubohý příteli, vy nevíte, co to je žena, a já nedělal nic jiného, než že jsem ji studoval. ‚Chceš-li přemoci celý svět, přemoz sám sebe,‘ to je to jediné, co se povedlo pěkně vyjádřit jinému romantikovi, právě takovému, jako jste vy, Šatovu, bratru mé choti. Vypůjčuji si od něho rád jeho výrok. Hle, jsem hotov přemoci sám sebe a žením se, a co za to získávám místo celého světa? Och příteli, sňatek, to je mravní smrt každé hrdé duše, každé nezávislosti. Manželský život mě rozvrátí, vezme energii, mužnost ve službě naší věci, přijdou děti, běda, snad ani ne moje – totiž ovšemže ne moje, mudřec se nebojí podívat se pravdě do očí... Liputin nedávno navrhoval bránit se před Nikolajem barikádami; je to hlupák, ten Liputin. Žena oklame i vševidoucí oko. Le bon Dieu ¹⁰³ ovšem věděl, když chtěl stvořit ženu, co dělá, ale jsem jist, že žena se mu do toho sama vmísila, že se jí zachtělo účastnit se vlastního stvoření a že ho přinutila, aby ji

¹⁰¹ bylo to hloupé, ale co dělat, vše je už vysloveno

¹⁰² všechno je už řečeno

¹⁰³ Pánbůh

stvořil v takové podobě a... s takovými přívlastky; kdo by jinak měl chuť zbytečně si přibírat takové starosti? Víím, Nastasja se na mne snad rozzlobí za volnomyšlenkářství, ale... enfin tout est dit ¹⁰⁴.“

Ale Stěpan Trofimovič by nebyl Stěpanem Trofimovičem, kdyby se obešel bez laciné volnomyšlenkářské slovní hříčky, které tak kvetly v jeho době, a i teď se aspoň potěšil, ač ne nadlouho, slovní hříčkou.

„Och, proč musí vůbec být ten pozítřek, ta neděle!“ vykřikl najednou, už v úplném zoufalství, „proč nemůže být tenhle jedn týden bez neděle – si le miracle existe ¹⁰⁵? Nu, co by to Prozřetelnost stálo vyškrtnout z kalendáře jednu jedinou neděli, třeba jen kvůli tomu, aby dokázala ateistovi svou moc et que tout soit dit ¹⁰⁶! Och, jak jsem ji miloval! Dvacet let, celých dvacet let, a ona mě nikdy nechápala!“

„Ale o kom to mluvíte, ani já vás nechápu,“ zeptal jsem se udiveně.

„Vingt ans! ¹⁰⁷ A ani jednou mě nepochopila, ó to je kruté! Copak si ona myslí, že já se žením ze strachu, z nouze? Ó hanba! Teto, teto, já to dělám kvůli tobě!... Ó, ať pozná ta teta, že je jedinou ženou, kterou jsem dvacet let zbožňoval. Musí se to dovědět, jinak se to nestane, jinak mě dostanou jen násilím k tomu, čemu se říká oltář!“

¹⁰⁴ konec konců všechno je už řečeno

¹⁰⁵ existuje-li zázrak

¹⁰⁶ a aby bylo všechno jasné

¹⁰⁷ Dvacet let!

Uslyšel jsem poprvé toto přiznání, a k tomu tak energicky vyslovené. Nezatajuji, že mi bylo strašně do smíchu. Nebyl jsem v právu.

„Jediný člověk, jediný člověk mi teď zůstal, jediná má naděje!“ spráskl pojednou ruce, jako by byl náhle oslněn novou myšlenkou, „teď mě zachrání jen on, můj chlapec ubohá, jen on – a co že nepřijíždí! Ó synu můj, ó můj Petrušo... ač nejsem hoďen názvu otce, ale spíše tygra, přec... Laissez moi, mon ami ¹⁰⁸, lehnu si trochu, abych dal do pořádku své myšlenky. Jsem tak unaven, tak unaven, a i vy tuším máte čas jít spát, voyez-vous ¹⁰⁹, dvanáct hodin...“

¹⁰⁸ Opust'te mne, příteli...

¹⁰⁹ vidíte

HLAVA ČTVRTÁ

Chromá

I

ŠATOV SI NEPOSTAVIL HLAVU A PŘIŠEL NA MÚJ LÍSTEK v poledne k Lizavetě Nikolajevně. Vstoupili jsme tam téměř zároveň; přišel jsem taky vykonat svou první návštěvu. Všichni, to jest Liza, mamá a Mavrikij Nikolajevič, seděli ve velkém salóň a přeli se. Mamá si přála, aby jí Liza zahrála na klavír nějaký valčík, a když Liza žádaný valčík začala hrát, začla ji ujišťovat, že to není ten pravý. Mavrikij Nikolajevič se ve své prostotě Lizy zastal a jal se dokazovat, že je to on; stařena se zlostí rozplakala. Byla nemocná a chodila jen s velkou námahou. Otekly jí nohy, a tak už několik dní měla samé vrtochy a na všechny útočila přesto, že se Lizy vždycky bávala. Z našeho příchodu měli radost. Liza se radostí začervenala a prohodila mi merci ¹¹⁰ (ovšem že za Šatova), pak popošla k němu, zvědavě si ho prohlízejíc.

Šatov se neohrabaně zastavil ve dveřích. Liza mu poděkovala, že přišel, a dovedla ho k mamá.

„To je pan Šatov, o němž jsem vám povídala, a to je pan G-v, velký přítel můj a Stěpana Trofimoviče. Mavrikij Nikolajevič se s ním včera taky seznámil.“

¹¹⁰ díky

„A který z nich je ten profesor?“

„Žádný profesor tu není, mamá.“

„Ne, je, povídala jsi sama, že přijde profesor; asi tuhle ten,“ ukázala s odporem na Šatova.

„Já vám vůbec nikdy nepovídala, že přijde nějaký profesor. Pan G-v pracuje v úřadě a pan šatov je bývalý student.“

„Student, profesor, to je jedno, oba jsou z university. Ty by ses jen hádala. Ale ten švýcarský měl kníry a bradku.“

„To mamá pořád říkala synovi Stěpana Trofimoviče ‚profesore‘,“ řekla Liza a dovedla šatova na druhý konec salónu na divan.

„Když jí otečou nohy, bývá vždycky taková, chápete, nemoc,“ zašeptala Šatovu, prohlížejíc si ho dále pořád s touž neobvyčejnou zvědavostí, zvláště jeho štětku na hlavě.

„Vy jste voják?“ obrátila se ke mně stařena, s níž mne Liza tak nemilosrdně zanechala.

„Ne, pracuji...“

„Pan G-v je velkým přítelem Stěpana Trofimoviče,“ ozvala se ihned Liza.

„Pracujete u Stěpana Trofimoviče? Vždyť on je taky profesorem?“

„Ach mamá, vám se jistě zdá i v noci o profesoru,“ mrzutě vykřikla Liza.

„Stačí mi až dost, co vidím, když nespím. Ale ty bys matce pořád jen odporovala. Byl jste tady, když přijel před čtyřmi lety Nikolaj

Vsevolodovič?“

Odpověděl jsem, že byl.

„A byl tu zároveň s vámi nějaký Angličan?“

„Ne, nebyl.“

Liza se zasmála.

„Tak vidíš, že tu nebyl vůbec žádný Angličan, je to lež na lež, Varvara Petrovna i Stěpan Trofimovič, oba lžou. Všichni vůbec lžou,“ stěžovala si stará.

„To teta a včera Stěpan Trofimovič našli u Nikolaje Vsevolodoviče jakousi podobnost s princem Harrym ze Shakespearova Jindřicha IV., a mamá na to říká, že tu přece nebyl žádný Angličan, aby se mu Nikolaj Vsevolodovič podobal!“ vysvětlovala nám Liza.

„Když tu nebyl Harry, nebyl tu ani Angličan. Jen Nikolaj Vsevolodovič vyváděl své divy.“

„Ujišťuji vás, že to mamá dělá schválně,“ pokládala Liza za nutné vysvětlit Šatovu, „zná velmi dobře Shakespeara. Četla jsem jí sama první akt *Othella*; ale teď má velké bolesti. Mamá, slyšíte, bije dvanáct, je čas užívat.“

„Doktor přijel,“ objevila se ve dveřích panská.

Stařena povstala a jala se volat na psa: „Zemirko, Zemirko, pojd se mnou aspoň ty!“

Šeredná, stará, malinká čubička Zemirka neposlechla a zalezla pod divan, na němž seděla Liza. „Nechceš? Tak já tě taky nechci.“

Sbohem, panáčku, neznám vašeho jména,“ obrátila se ke mně.

„Anton Lavrent'jevič...“

„Nu, to je jedno, já to jedním uchem poslouchám a druhým to jde ven. Nedoprovázejte mě, Mavrikiji Nikolajeviči, volala jsem jen Zemirku. Sláva pánubohu, chodím ještě sama a zítra pojedu na procházku.“

Vyšla zlostně ze salónu.

„Antone Lavrent'jeviči, pohovořte si zatím s Mavrikijem Nikolajevičem, ujist'uji vás, že oba získáte, jestliže se blíž seznámíte,“ řekla Liza a usmála se přátelsky na Mavrikije Nikolajeviče, který pod jejím pohledem všecek jen zazářil. Nebylo vyhnutí, zůstal jsem v rozhovoru s Mavrikijem Nikolajevičem.

II

K mému údivu se ukázalo, že záležitost, kterou chtěla Lizaveta Nikolajevna projednávat se Šatovem, byla vskutku toliko literární. Nevím proč, ale stále jsem myslel, že ho pozvala kvůli něčemu jinému. Když jsme já a Mavrikij Nikolajevič viděli, že se před námi nic netají a mluví se docela nahlas, začali jsme poslouchat; potom pozvali i nás k poradě. Šlo o to, že Lizaveta Nikolajevna si už dávno usmyslila vydat knihu dle jejího mínění potřebnou, a jsouc veskrze nezkušená, potřebovala spolupracovníka. Vážnost, s kterou se jala vykládat Šatovovi svůj plán, mě až zarazila. „Je asi z nových lidí,“ pomyslel jsem si, „nežila nadarmo ve Švýcarsku.“ Šatov poslouchal

pozorně, s očima do země upřenýma a bez nejmenšího údivu, že velkosvětská, roztěkaná slečinka se zajímá o takové, zdálo by se, pro ni nevhodné věci.

Literární podnik byl tohoto druhu.: V Rusku se v hlavním městě i v provincii vydává množství novin a jiných listů, v nichž se denně podává zpráva o mnoha rozličných událostech. Rok mine, noviny se všude ukládají do skříně nebo se zamažou, potrhají, užívá se jich na obaly a na dělání čepic. Mnohá uveřejněná fakta vzbudí dojem a zůstávají v paměti čtenářské obce, ale pak průběhem let jsou zapomínána. Mnozí lidé by si později přáli informovat se, ale kolik námahy stojí hledat v tomto moři listů, nezná-li člověk často ani dne, ani místa, ba ani roku, kdy se událost stala. Kdyby se však všechna tato fakta za celý rok shromáždila do jedné knihy, podle určitého plánu a podle určitého záměru, s tituly, poukazy, s rozvrhem podle měsíců a dat, tu by takové seskupení do jednoho celku mohlo vykreslit charakteristiku ruského života za celý rok, nehledíme-li ani k tomu, že u porovnání se vším, co se děje, se publikuje neobyčejně malá část fakt.

„Místo množství listů bude několik tlustých knih, a to je všecko,“ podotkl Šatov.

Ale Lizaveta Nikolajevna se zastávala vřele svého záměru, nehledíc na to, že se vyjadřovala s obtížemi a neuměle. „Kniha musí být jedna, a ani ne příliš silná,“ ujišťovala. „No, dejme tomu, že tlustá, ale musí být jasná, záleží především na plánu a způsobu

podávání fakt. Ovšem že netřeba sbírat a přetiskovat všechno. Nařízení a akce vládní, místní opatření, zákony, ač to jsou vesměs fakta velmi závažná, možno v zamýšleném vydání vůbec vynechávat. Je možno vynechat mnoho věcí a omezit se jen na výběr příhod, vyjadřujících více či méně mravní, osobní život národa, osobitost ruského národa v dané době. Může tam ovšem přijít všechno: kuriozity, požáry, dary, všelijaké dobré i špatné věci, všelijaké výroky a řeči, třeba i zprávy o povodni, třeba i některé vládní nařízení, ale ze všeho vybírat jenom to, co charakterizuje dobu. Všecko tam přijde s určitým pohledem na věc, s poukazem, záměrně, řízeno myšlenkou osvětlit celek, veškeru souvislost. A konečně musí být kniha zajímavá i pro lehké čtení, nemluvíme-li ani o tom, že musí být nezbytná pro získání informací. Byl by to tak říkajíc obraz duchovní, mravní, vnitřní stránky ruského života za celý rok. Je třeba, aby ji všichni kupovali, je třeba, aby se kniha stala příručkou,“ tvrdila Liza, „chápu, že hlavní na celé věci je plán, a proto taky se obracím na vás,“ uzavřela. Tuze se nadchla a přesto, že vykládala nejasně a neúplně, začal Šatov chápat.

„Vyjde z toho tedy něco, co bude neseno určitým směrem, sbírání fakt z určitého hlediska,“ zamumlal, nezdvíhaje stále ještě hlavu. „Vůbec ne, není třeba sbírat z určitého hlediska, a není třeba vůbec žádného hlediska. Hlediskem je jediné nestrannost.“

„Ale hledisko není přec chybou,“ pohnul sebou Šatov, „a nelze se mu ani vyhnout, jakmile se jednou zahájí nějaký výběr. Ve výběru

fakt bude i poukaz na to, jak je chápat. Vaše myšlenka není hloupá.“

„Tak tedy je taková kniha možná ř“ zaradovala se Liza.

„Je třeba se na věc podrobně podívat a uvážit ji. Je to ohromná věc. Najednou se nic nevymyslí. Je třeba zkušeností. A i když knihu vydáme, nevydáme ji napoprvé asi dobře. Snad až po mnohých zkušenostech, ale myšlenka se klube. Je to užitečná myšlenka.“

Konečně zdvihl oči, které mu až zasvítily uspokojením, jak byl zainteresován.

„Na to jste připadla sama?“ zeptal se laskavě a jaksi stydlivě Lizy.

„Připadnout na něco není těžké, s plánem to bude horší,“ usmívala se Liza, „rozumím jen málo věcem, nejsem příliš moudrá a slídím jen za tím, co je mně samé jasné.“

„Slídíte?“

„Což to není to pravé slovo?“ uvědomila si rychle Liza.

„Je možno i toho slova užít, nechtěl jsem tím nic říci.“

„Zdálo se mi už v cizině, že i já mohu být něčím užitečná. Mám vlastní peníze a leží jen tak, proč bych i já trochu nepracovala pro obecnou věc? Mimoto pak mě tato myšlenka napadla jaksi sama; necucala jsem si ji z prstu a tuze jsem se nad ní zaradovala; viděla jsem však hned, že se nemohu obejít bez spolupracovníka, poněvadž sama nic neumím. Spolupracovník se ovšem stane i spoluvydavatelem knihy. Rozdělíme si to na půlku: plán a práce budou vaše, prvotní nápad a prostředky k vydání moje. Ta kniha se přece vyplatí!“

„Podaří-li se nám vytyčit správný plán, bude o ni zájem.“

„Upozorňuji vás předem, že to nedělám kvůli zisku, ale přeji si tuze, aby kniha měla odbyt, a budu pyšná na zisk.“

„Ale co já s tím mám co dělat?“

„Vždyť vás přece zvu za spolupracovníka... na půl. Vy vymyslíte plán.“

„Jak víte, že jsem s to ten plán vymyslet?“

„Říkali mi o vás, i tady jsem o vás slyšela... vím, že jste velmi rozumný a... zajímáte se o veřejný život... mnoho přemýšlíte; říkal mi o vás Petr Stěpanovič Verchovenskiij ve Švýcarech,“ dodala spěšně. „Je to velmi rozumný člověk, pravda?“

Šatov se na ni podíval, takřka jen po ní sklouzl bystrým pohledem, ale hned sklopil oči.

„I Nikolaj Vsevolodovič o vás mnoho mluvil...“

Šatov náhle zrudl.

„Ostatně, tady jsou noviny,“ vzala Liza chvatně ze židle připravený a převázaný balík novin, „zkusila jsem tu označit fakta k výběru, sebrala je a očíslovala... uvidíte.“

Šatov vzal balík.

„Vemte si to domů, podívejte se na to – kde bydlíte?“

„V Bogojavlenské ulici, v domě Filippova.“

„Vím, tam prý bydlí, tuším vedle vás, taky nějaký kapitán, pan Lebjadkin?“ pronesla právě tak spěšně jako předtím Liza.

Šatov na odchodu, drže balíček v ruce, tak jak jej vzal, proseděl

celou minutu bez odpovědi, dívaje se do země.

„Na tyhle věci byste si měla vybrat někoho jiného, já se vám hodit vůbec nebudu,“ pronesl nakonec skoro šeptem, ztlumiv jaksi strašně divně hlas.

Liza vybuchla.

„O jakých věcech to mluvíte? Mavrikiji Nikolajeviči!“ vykřikla, „prosím vás, podejte mi to psaní, co tuhle přišlo.“

Přistoupil jsem ke stolu spolu s Mavrikijem Nikolajevičem.

„Podívejte se na tohle,“ obrátila se náhle ke mně, rozevírajíc velmi rozčileně psaní. „Viděl jste už někdy něco takového? Přečtěte to, prosím vás, nahlas; chci, aby to slyšel i pan Šatov.“ Přečetl jsem s nemalým úžasem nahlas toto posláni:

Dokonalosti panny Tušinové

Milostivá slečno,

Jelizaveto Nikolajevno! Kolik kouzla v sobě chová Jelizaveta Tušinová, s příbuzným když koňmo letí, vítr hraje si ve vlasů spleti, neb když klečí před oltářem s matkou a ruměncem barví tvář její hladkou! Tu bych chtěl mít za svou ženu brzy, posílám za ní horké své slzy.

Složil člověk v slovních šarvátkách necvičený

Nejmilostivější slečno!

Nejvíce lituji sám sebe, že jsem neztratil nohu při dobývání slávy v Sevastopolu, kde jsem vůbec nebyl, anžto jsem po dobu celé kampaně sloužil při dodávání mizerného proviantu, což pokládám za svou hanbu. Vy jste bohyně dávných dob, a já prach zemský a začal jsem tušit nekonečnost. Nehleďte na toto jinak než jako na verše, neboť verše jsou přece jen hloupost a ospravedlňují to, co bývá v próze pokládáno za drzé. Což se může slunce hněvat na nálevníka, když mu píše verše z kapky vody, kde jich je množství, dáš-li ji pod mikroskop? I sám klub hlásající v Petrohradě v nejvyšší společnosti lásku k zvířatům, ač po právu cítí se psem a koněm, přezírá malého nepatrného nálevníka: nevzpomíná ho vůbec, poněvadž je mu moc malý. Malý jsem taky já. Myšlenka na svatbu by se jevila strašně komickou: ale brzo budu mít bývalých dvě stě duší prostřednictvím nenávistníka lidského pokolení, kterým pohrdejte. Mohu Vám dát zprávu o mnohém a mám dokumenty, které by mohly někoho přivést až na Sibiř. Nepohrdejte návrhem. Dopis od nálevníka je nutno chápat ve verších.

Kapitán Lebjadkin, nejponíženejší přítel se pišící, právě pokdy mající

„To psal ničema a ožralec!“ vykřikl jsem rozhořčeně, „znám ho.“

„To psaní jsem dostala včera,“ jala se nám spěšně vysvětlovat zrudlá Liza, „pochopila jsem okamžitě, že je od nějakého hlupáka, a neukázala jsem je posud ani mamá, abych ji neuvvedla do ještě horší

nálady. Bude-li však ještě pokračovat, nevím, co dělat. Mavrikij Nikolajevič chce k němu jít a zakázat mu to. Poněvadž jsem se na vás dívala jako na svého spolupracovníka,“ obrátila se k Šatovu, „a poněvadž tam bydlíte, chtěla jsem se naň zeptat, abych mohla usoudit, čeho se možno od něho ještě nadít.“

„Ožrala a ničema,“ zamumlal jaksi neochotně Šatov.

„A je pořád tak hloupý?“

„Ne, není to vůbec hloupý člověk, není-li opilý.“

„Znal jsem jednoho generála, který psal doslova takové verše,“ podotkl jsem se smíchem.

„Už z toho psaní je vidět, že je dost mazaný,“ nečekaně se vmínil mlčelivý Mavrikij Nikolajevič.

„Žije prý s nějakou sestrou?“ zeptala se Liza.

„Ano, se sestrou.“

„Že prý ji tyranizuje, pravda?“

Šatov opět vzhlédl na Lizu, zamračil se a zavrčel: „Co je mi do toho!“ a obrátil se ke dveřím.

„Ach, počkejte,“ vykřikla polekaně Liza, „kampak? Musíme toho ještě tak mnoho projednat...“

„O čem jednat? Zítرا vás zpravím...“

„O nejhlavnější věci. o tiskárně! Věřte mi, že se chci do toho dát bez žertu a vážně,“ ujist'ovala Liza se stále rostoucím neklidem. „Odhodláme-li se knihu vydávat, kde ji budeme tisknout? Vždyť to je nejdůležitější věc, poněvadž do Moskvy kvůli tomu nepojedeme a

zdejší tiskárna se k takovému vydávání nehodí. Umínila jsem si už dávno zřídit si svou tiskárnu, třeba na vaše jméno, a mamá, jak vím, to dovolí, bude-li vedena pod vašim jménem...“

„Jak víte, že tomu tak rozumím?“ zeptal se mrzutě Šatov.

„Petr Stepanovič mě už ve Švýcarech právě na vás upozornil, že můžete tiskárnu vést a že se v tom vyznáte. Chtěl mi dát na vás dokonce písemné doporučení, ale já na to zapoměla.“

Šatovova tvář, jak si dnes vzpomínám, se změnila. Postál ještě několik vteřin a náhle odešel z pokoje.

Liza se rozzlobila.

„Odchází vždycky takto?“ obrátila se ke mně.

Pokrčil jsem rameny, ale Šatov se náhle vrátil, přistoupil přímo ke stolu a položil naň balík novin, který si prve vzal: „Nebudu vaším spolupracovníkem, nemám kdy...“ „Proč, pročpak? Zdá se, že jste se rozzlobil?“ zeptala se Liza rozhořčeným a prosebným hlasem. Tón jejího hlasu jako by ho zarazil. Díval se na ni několik okamžiků upřeně, jako by jí chtěl proniknout až do duše. „To je docela jedno,“ zamumlal tiše, „nechci...“ A odešel nadobro. Liza byla nesmírně zaražena, jaksi příliš a neúměrně vzhledem k tomu, co se stalo; tak se mi aspoň zdálo.

„Strašně divný člověk!“ podotkl nahlas Mavrikij Nikolajevič.

III

Ovšemže „divný“, ale v tom všem bylo neobyčejně mnoho

nejasného. Byla v tom nějaká spodní hra. Nevěřil jsem rozhodně, že šlo jenom o vydávání; pak to hloupé psaní, v němž však byla velmi jasně navržena nějaká denunziace „s dokumenty“, a o tom všichni mlčeli a hovořili o něčem docela jiném, konečně ta tiskárna a nenadálý odchod Šatova právě kvůli tomu, že se začalo mluvit o tiskárně. To vše mě přivedlo na myšlenku, že se tu už před mým příchodem stalo něco, o čem nevím, že jsem tady zbytečný a že do toho všeho mi nic není. Vůbec byl čas odejít, na první návštěvu jsem tam byl dost dlouho. Přistoupil jsem k Lizavetě Nikolajevně, abych se rozloučil.

Zapomněla, jak se zdálo, že jsem v pokoji, a stála ještě na témž místě u stolu se skloněnou hlavou, hluboce zamyšlená, a dívala se bez hnutí na jedno místo na koberci.

„Ach, to jste vy, na shledanou,“ zamumlala navykle laskavým tónem, „vyříd'te Štěpanu Trofimovičovi pozdrav a domluvte mu, aby ke mně co nejdříve přišel. Mavrikiji Nikolajeviči, Anton Lavrent'jevič odchází. Odpusťte, mamá nemůže vyjít se s vámi rozloučit...“

Vyšel jsem z pokoje a sešel už i se schodů, když mě najednou na prahu dohonil lokaj:

„Paní vás tuze prosí, abyste se vrátil...“

„Paní nebo Lizaveta Nikolajevna?“

„Ta, prosím.“

Lizu jsem už nenašel v onom velkém salónu, kde jsme seděli, ale

v nejbližším přijímacím pokoji. Dveře do onoho sálu, v němž zůstal teď Mavrikij Nikolajevič samotný, byly pevně zavřeny.

Liza se na mne usmála, ale byla bledá. Stála uprostřed pokoje, nemohouc se zřejmě rozhodnout, zápasila zřejmě sama se sebou; náhle mě však vzala za ruce a mlčky, rychle mě dovedla k oknu.

„Chci ji neprodleně vidět,“ zašeptala, upírajíc na mne žhoucí, pevný, netrpělivý pohled, nepřipouštějící vůbec odporu, „musím ji vidět na vlastní oči a prosím vás o pomoc.“

Byla svrchovaně rozrušená a – zoufalá.

„Koho si přejete vidět, Lizaveto Nikolajevno?“ vyptával jsem se polekaně.

„Tu Lebjadkinovou, tu chromou... je to pravda, že je chromá?“

Byl jsem zaražen.

„Nikdy jsem ji neviděl, slyšel jsem však, že je chromá, ještě včera jsem to slyšel,“ koktal jsem spěšně a ochotně a taky šeptem.

„Musím ji vidět stůj co stůj. Mohl byste to zařídít ještě dnes?“

Bylo mi jí náhle úžasně líto.

„Není to možné a krom toho nevím vůbec, jak bych to udělal,“ začal jsem jí skoro domlouvat, „půjdu k Satovovi...“

„Nezřídíte-li to do zítřka, půjdu k ní sama, poněvadž Mavrikij Nikolajevič odmítl. Spoléhám se jen na vás, nemám už nikoho. S Šatovem jsem hovořila hloupě... Jsem přesvědčena, že jste člověk veskrze poctivý a snad mně i oddaný, tedy to zařídíte.“

Pocítil jsem vášnivou touhu ve všem jí pomoci.

„Víte, co udělám,“ uvažoval jsem chvílku, „půjdu sám a dnes ji určitě, *určitě* uvidím! Zařídím to tak, abych ji spatřil, dávám vám na to své čestné slovo; jenom dovolte, abych se svěřil Šatovovi.“

„Řekněte mu, že je to mé přání a že už čekat nemohu, aleže jsem ho dnes neklamala. Odešel snad proto, že to je poctivý člověk a nelíbilo se mu, že jsem ho jaksi klamala. Neklamala; chci opravdu vydávat a zřídit tiskárnu...“

„Je to poctivec, poctivec,“ potvrzoval jsem ohnivě.

„Jestli to ostatně do zítřka nebude lze zařídít, půjdu sama, ať z toho bude co bude a ať se to třeba všichni dovědí.“

„Zítřka k vám nemohu zajít dřív než před třetí hodinou,“ poznamenal jsem, když jsem se trochu vzpamatoval.

„Tedy ve tři hodiny. Tušila jsem tedy pravdu včera u Stěpana Trofimoviče, že jste mi – trochu oddán?“ usmála se, tisknouc mi spěšně na rozloučenou ruku a spěchajíc k opuštěnému Mavrikiji Nikolajevičovi.

Odešel jsem trápen svým slibem a nemohl jsem nijak pochopit, co se to vlastně stalo. Viděl jsem ženu v opravdovém zoufalství, která se nebála, že se důvěrností k člověku jí skorem neznámému zkompromituje. Její ženský úsměv ve chvíli pro ni tak těžkou a narážka, že už včera zpozorovala mé pocity, mě bodly přímo do srdce; ale bylo mi jí líto, líto – to bylo vše! Její tajemství se mi náhle stalo čímsi posvátným, a i kdyby mi je teď někdo začal odhalovat, zacpal bych si myslím uši a nechtěl nic slyšet. Jen jsem něco tušil...

Ale přece jsem vůbec nevěděl, jakým způsobem bych v té věci mohl něco pořídit. Nejenom to, já ani teď nevěděl, co mám vlastně zařídit – schůzku, ale jakou schůzku? A jak to udělat, aby se mohly sejít? Veškerou naději jsem skládal v Šatova, ač jsem předem mohl vědět, že mi nepomůže ani za mák. Ale přece jenom jsem se k němu rozběhl.

IV

Zastal jsem ho doma až večer v osm hodin. K mému údivu měl hosty – Alexeje Nilyče a ještě jednoho trochu mi známého pána, jakéhosi šigaleva, vlastního bratra ženy Virginského.

Tento Šigalev byl už asi dva měsíce na návštěvě v našem městě; odkud přijel, nevím; slyšel jsem o něm jen, že mu otiskli v jedné pokrokové petrohradské revui nějakou stat'.

Virginskij mě s ním seznámil náhodně, na ulici. Jakživ jsem neviděl v lidské tváři tolik chmur, zamračenosti a ponurosti. Díval se tak, jako by čekal konec světa, ale ne až někdy podle proroctví, které se popřípadě ani nemuselo uskutečnit, ale zcela určitě tak nějak pozejtří dopoledne, přesně v deset hodin dvacet pět minut. Tenkrát ostatně jsme si neřekli ani slova a stiskli si jen navzájem ruce jako dva spiklenci. Nejvíce mě zarazily jeho nezvykle veliké uši, dlouhé, široké a silné, odstávající jaksi zvláštně od hlavy. Jeho gesta byla pomalá a nemotorná. Snil-li Liputin někdy, že by se falanstéra v naší gubernii mohla uskutečnit, tento člověk znal jistě den i hodinu, kdy

se to stane. Udělal na mne zlověstný dojem; když jsem se s ním setkal u Šatova, podivil jsem se, a to tím víc, že Šatov neměl hosty vůbec rád.

Už na schodech bylo slyšet, že o něčem velmi hlasitě rozprávějí, všichni tři najednou, a jak se zdá, se hádají; jakmile jsem se však objevil, všichni umlkli. Háдали se vstojе, ale teď najednou všichni usedli, takže jsem si i já musil sednout. Hloupé mlčení nebylo po plné tři minuty porušeno. Šigalev, ač mě poznal, zatvářil se, že mě nezná, a jistě ne z nepřátelství, ale jen tak. S Alexejem Nilyčem jsme se navzájem sobě lehce uklonili, ale mlčky a z jakéhosi důvodu jsme si nepodali ruce. Nakonec se začal šigalev na mne dívat přísně a zachmuřeně, zcela naivně přesvědčen, že hned vstanu a odejdu. Konečně Šatov vstal ze židle a všichni najednou taky vyskočili. Odešli bez rozloučení, jen Šigalev řekl až ve dveřích Šatovu, který je provázal:

„Pamatujte, že jste povinen podat hlášení.“ „Kašlu na vaše hlášení a nejsem jím povinen čertu ani d'áblu,“ doprovodil ho Šatov a zavřel dveře na závoru. „Pitomci!“ podíval se na mne a nějak křivě se usklíbl. Jeho tvář byla rozzlobená a bylo mi divné, že se dal sám do hovoru. Dřív tomu bylo obvykle tak, že se vždy, když jsem k němu přišel (ostatně velmi zřídka), posadil zamračeně do kouta, hněvivě odpovídal a až po dlouhé době oživil docela a začal hovořit s radostí. Zato se pokaždé při loučení zcela určitě zase zachmuřil a propouštěl mě, jako by od sebe vyháněl svého osobního nepřítelē.“U toho

Alexeje Nilyče jsem včera pil čaj,“ podotkl jsem, „zdá se, že ho pomat’ ateismus.“

„Ruský ateismus nepřekročil nikdy hranici slovních hříček,“ zavrčel Šatov, zasazuje novou svíčku místo starého oharku.

„Ne, tohle není, jak se mi zdálo, milovník slovních hříček; neumí hovořit ani prostě, natož pak v slovních hříčkách.“

„Dogmatici; to všechno pochází z lokajského způsobu myšlení,“ klidně podotkl Šatov, když byl usedl v koutě na židli a opřel se oběma dlaněma o kolena.

„Je v tom taky nenávist,“ pronesl po chvíli mlčení, „byli by první strašně nešťastní, kdyby se Rus náhle nějak přeměnila, třeba podle jejich, a stala najednou nějakým způsobem zemí nesmírně bohatou a šťastnou. Neměli by pak koho nenávidět, na koho plivat, čemu se vysmívat! Je tu jen nekonečná zvířecí nenávist k Rusku, která se zažrala do organismu... A pod viditelným smíchem tu neexistují žádné světem nezřené slzy! Nikdy ještě nebylo na Rusi proneseno falešnější slovo než o těch nezřených slzách!“ vykřikl takměř zuřivě.

„Ale vy tu bůhví o čem!“ zasmál jsem se.

„A vy – vy jste 'umírněný liberál',“ usmál se taky Šatov. „Víte,“ prohodil náhle, „snad jsem to přehnal s tím ‚lokajským myšlením‘, jistě mi hned řeknete: ‚To ty ses z lokaje narodil, ale já lokaj nejsem.‘,“

„Já nechtěl vůbec nic říci... co vy hned!“

„Neomlouvejte se, já se vás nebojím. Tenkrát jsem se z lokaje jen

narodil, ale teď jsem se lokajem stal sám, právě takovým, jako jste i vy. Náš ruský liberál je především lokaj a jen kouká, kde by komu boty vyčistil.“

„Jaké boty? Co je to za alegorii?“

„Jakápak alegorie? Vy se, jak vidím, smějete. Štěpan Trofimovič řekl pravdu, že ležím pod kamenem přimáčknut, ale nedomáčknut a jen se svíjím; to bylo pěkné přirovnání.“

„Štěpan Trofimovič ujišťuje, že jste se pomátl z Němců,“ smál jsem se, „my od Němců přece jen něco trhli.“

„Dvacet kopejek trhli my na nich a sto rublů oni na nás.“

Mlčeli jsme asi minutu.

„To on si v Americe vyležel.“

„Kdo? Co vyležel?“

„Mluvím o Kirillovu. Proleželi jsme tam na podlaze v jedné chajdě čtyři měsíce.“

„Copak vy jste byl v Americe?“ podivil jsem se, „nikdy jste o tom nemluvil.“

„Co povídat. Předloni jsme odjeli tři na vystěhovalecké lodi za poslední prachy do Amerických států, abychom poznali na vlastní kůži život amerického dělníka a tak *osobní* zkušeností zjistili sami na sobě stav člověka v jeho nejtěžší společenské situaci. S takovým cílem jsme tam odjeli.“

„Bože!“ zasmál jsem se, „pro váš účel bylo by lepší odebrat se někam do naší gubernie v době žní, abyste získali osobní

zkušenosti', ale to vás čert nese až do Ameriky!“

„Vstoupili jsme jako dělníci do služby k jednomu vykořisťovateli ; sešlo se nás u něho asi šest Rusů, studenti, ba statkáři s vlastními statky, i důstojníci tam byli, a všichni s týmž vznešeným cílem. No, a pracovali, mokli, trápili se, byli utaháni, nakonec jsme já i Kirillov odešli – onemocněli jsme, nevydrželi. Pán nás při účtování okradl, místo smluvených třiceti dolarů zaplatil mně osm a jemu patnáct; nejednou nás tam i tloukli. No, a tam jsme já a Kirillov proleželi v jednom městečku bez práce na podlaze čtyři měsíce. On přemýšlel o jedné věci, já o jiné.“

„Je to možné, že vás pán bil, a v Americe? Asi jste mu vynadali!“

„Vůbec ne. Naopak jsme s Kirillovem hned rozhodli, že ,my Rusové jsme u porovnání s Američany malými dětmi a že je třeba narodit se v Americe anebo aspoň žít mnoho let s Američany, aby se jim člověk vyrovnal'. A co! Když na nás chtěli za věc v ceně jedné kopejky dolar, platili jsme nejen docela rádi, ale až nadšeně. Všecko jsme chválili: spiritismus, Lynchův zákon, revolvery, tuláky. Jednou takhle jedem a nějaký člověk mi sáhne do kapsy, vyndá můj kartáč na vlasy a začne se česat; podívali jsme se jen s Kirillovem na sebe a rozhodli, že je to pěkné a že se nám to moc líbí...“

„Je nejen divné, že taková věc lidí u nás napadne, ale že svůj nápad taky provedou,“ podotkl jsem. „Dogmatici,“ opakoval Šatov. „Ale přece jen přelout oceán na emigrantském parníku do neznámé země, byť i za cílem ,nabýt osobních zkušeností' a tak dále – v tom

je, na mou duhu, jakási velkorysá pevnost... A jak jste se dostali odtamtud?“

„Napsal jsem jednomu člověku do Evropy a on mi poslal sto rublů.“

Šatov se díval po svém obyčeji po celou dobu této rozmluvy upřeně do země, a to i když se rozčiloval. Tu náhle zdvihl hlavu:

„A chcete znát jméno toho člověka?“

„Kdo to byl?“

„Nikolaj Stavrogin.“

Najednou vstal, obrátil se k svému lipovému psacímu stolu a začal na něm kramařit. V našem městě se povídalo, ne dost jasně, avšak věrohodně, že jeho žena měla v Paříži nějaký čas poměr s Nikolajem Stavroginem, a to právě před dvěma lety, tedy když byl Šatov v Americe – pravda, až dlouho po tom, co ho v Ženevě opustila. „Je-li tomu tak, co ho teď přimělo nabízet mi udání jména a věc rozmazávat?“ napadlo mě.

„Dodnes jsem mu je nevrátil,“ obrátil se náhle znovu ke mně, pozorně se na mne podíval a posadil se na své místo v koutě; pak se mě úsečně zeptal, hlasem zcela už jiným:

„Jistě jste sem kvůli něčemu přišel; co je vám libo?“

Vypověděl jsem mu ihned vše, v přesném chronologickém sledu, a dodal, že ač se mi teď podařilo trochu se vzpamatovat, jsem přec jen ve zmatku ještě větším – pochopil jsem, že tu jde o něco pro Lizavetu Nikolajevnu velmi důležitého, toužím usilovně jí pomoci,

ale chyba je v tom, že nejen nevím, jak slib, který jsem jí dal, vyplnit, ale teď ani nevím, co jsem jí vlastně slíbil. Pak jsem mu velmi vážně ještě jednou potvrdil, že ho nechtěla a nemyslila oklamat, že tu jde o nějaké nedorozumění a že je velmi roztrpčena jeho dnešním neobvyklým odchodem.

Vyslechl to velmi pozorně.

„Může být, že jsem podle svého zvyku opravdu udělal hloupost... Jestliže však nepochopila, proč jsem tak odešel, tak... tím líp pro ni.“

Vstal, přistoupil ke dveřím, pootevřel je a poslouchal chvíli, aby se přesvědčil, zda je v domě klid.

„Chcete tu osobu sám vidět?“

„To právě chci, ale jak to udělat?“ zaradoval jsem se a vyskočil.

„Pojďme prostě k ní, dokud tam sedí sama. Přijde-li on, natluče jí, když se doví, že jsme tam zašli. Často tam potají chodím. Nedávno jsem mu namlátil, když ji zas začal bít.“

„Co to povídáte?“

„Opravdu, odtáhl jsem ho od ní za vlasy; chtěl mi za to nařezat, ale já mu nahnal strachu, a tak to skončilo. Bojím se, že až se vrátí s opicí, vzpomene si na to a – pořádně jí za to nařeže.“

Sešli jsme ihned dolů.

V

Dveře k Lebjadkinovým nebyly zavřeny, byly jen přivřeny, takže

jsme mohli vstoupit. Jejich byt měl jen dva ošklivé, nevelké pokojíky, se začouzenými stěnami, na nichž visely špinavé tapety doslova v cárech. Byla tu kdysi po několik let hospodská vyvařovna, pokud ji domácí Filippov nepřestěhoval do nového domu. Ostatní pokoje, které k vyvařovně patřily, byly teď zavřeny, ale tyto dva pokoje dostal Lebjadkin. Nábytek tvořily prosté lavice a neohoblované stoly, nepočítáme-li jedno velmi staré křeslo bez postranního opěradla. V druhém pokoji pod kartounovou pokrývkou stála v koutě postel m-lle Lebjadkinové, kapitán sám pak, když šel spát, hodil sebou pokaždé na podlahu, často v tom, v čem byl. Všude byly drobký, špína, vlhko; v prvním pokoji ležel uprostřed na podlaze velký, tlustý, mokrý hadr a v téže louži starý vyšlapaný pantofel. Bylo vidět, že se tu nikdo o nic nestará; v kamnech se netopí, jídlo nepřipravuje, neměli ani samovar, jak vypravoval detailně Šatov. Kapitán se svou sestrou přijel jako úplný žebrák a chodil zpočátku opravdu žebrat po domech, jak vykládá Liputin. Když však nečekaně obdržel peníze, dal se hned do pití a z vodky se docela pomátl, takže se přestal o domácnost vůbec starat.

M-lle Lebjadkinová, již jsem si tolik přál vidět, seděla klidně a neslyšně v druhém pokoji v koutě za hrubě sdělaným stolem na lavici. Neozvala se, když jsme otvírali dveře, ba nehnula se ani z místa. Šatov povídal, že dveře u nich ani nezavírají, a jednou byly tak dokořán do předsíně otevřeny po celou noc. Při svitu tenounké, matné svíčky v železném svícnu spatřil jsem ženu asi třicetiletou,

chorobně vyhublou, oblečenou do starých, tmavých kartounových šatů, s dlouhou, nezahalenou šjí a s řídkými temnými vlasy, svinutými v týlu do uzlíčku velikého asi jako pěst dvouletého děcka. Podívala se na nás dost vesele. Před ní na stole bylo kromě svícnu malé venkovské zrcátko, hromádka starých karet, roztrhaný svazek nějakého zpěvníku a bílá německá zemle, z níž bylo jednou nebo dvakrát ukousnuto. Bylo vidět, že m-lle Lebjadkinová se bíle i červeně líčí a něčím si maluje rty. Černí si také obočí, beztak dlouhé, tenké a temné. Na úzkém a vysokém čele se i pod líčidlem dost ostře rýsovaly tři dlouhé vrásky. Věděl jsem už, že je chromá, ale tentokráte v naší přítomnosti nepovstala, ani nechodila. Kdysi, v první mladosti, mohla být tato vyhublá tvář snad hezká; i teď ještě měla pozoruhodné klidné, laskavé, šedé oči. V jejím klidném, téměř radostném pohledu svítilo něco snivého a upřímného. Po tom po všem, co jsem slyšel o kozácké nahajce a o surových kouscích jejího bratra, mě překvapila tichá, klidná radost, zářící z jejího úsměvu. Bylo podivné, že místo tíživého, ano bázlivého odporu, pocíťovaného obvykle v přítomnosti všech podobných Bohem potrestaných tvorů – začal mi být pohled na ni téměř příjemný, a to hned od první chvíle, a potom mě přemohl snad jen soucit, ale vůbec ne odpor.

„Tak tu sedí, doslova celé dny sama samotinká, a nehýbe se, vykládá si karty nebo se dívá do zrcadla,“ ukázal mi na ni od prahu Šatov, „on ji ani neživí. Ta stařena z křídla jí občas přinese něco jako

almužnu; nechávají ji samotnou s její svíčkou!“

K mému údivu mluvil Šatov hlasitě, jako by v pokoji vůbec nebyla.

„Dobrý večer, Šatuško!“ pronesla přívětivě m-lle Lebjadkinová.

„Přivedl jsem ti, Marjo Timofejevno, hosta,“ řekl Šatov.

„Bud' vítán, vítán! Nevím, koho jsi přivedl, nepamatuju se na něho,“ pozorně se na mne ze svého místa za svíčkou podívala a ihned se zas obrátila k Šatovu (a o mne se už vůbec po celou dobu rozhovoru nestarala, jako bych tam vůbec nebyl):

„Znudilo tě chodit po světnici o samotě,“ zasmála se, přičemž se ukázaly dvě řady nádherných zubů.

„Znudilo a taky jsem dostal chuť tě navštívit.“

Šatov přitáhl ke stolu lavičku, sedl si a mne usadil vedle sebe.

„Vždycky si ráda pohovořím, jenomže se musím vždycky, jak tě, Šatuško, vidím, smát, jsi jako mnich. Kdy ses naposled česal? Ukaž, já tě přičísnu,“ vyndala z kapsy hřebínek, „od těch dob, co jsem tě učesala, ses jistě vlasů ani nedotkl?“

„Vždyť nemám ani hřeben,“ zasmál se Šatov.

„Opravdu? Tak ti dám svůj, tenhle ne, ale jiný, jen mi připomeň.“

Jala se ho s nejvážnější tváří česat, udělala mu na straně dokonce pěšinku, zaklonila se trochu nazad, podívala se, je-li to tak dobře, a vložila zas hřebínek do kapsy.

„Víš co, Šatuško,“ zavrtěla hlavou, „tys takový rozumný člověk a je ti dlouhá chvíle. Je to zvláštní dívat se na vás na všechny.“

Nechápu, jak lidé mohou mít dlouhou chvíli. Stýská-li se člověku, není to ještě dlouhá chvíle. Mně je veselo.“

„I s bratrem je ti veselo?“

„To mluvíš o Lebjadkinovi? To je můj lokaj. A je mi docela jedno, jestli tu je Či není. Křiknu na něho: ‚Lebjadkine, přines vodu, Lebjadkine, podej mi střevíce,‘ a on běží. Někdy si na něho i vyjedu a pak je k smíchu se na něho dívat.“

„A je to právě tak, jak říká,“ obrátil se ke mně zase nahlas a bez ostychu Šatov. „Jedná s ním docela jako s lokajem. Slyšel jsem sám, jak na něho vykřikla: ‚Lebjadkine, podej mi vodu,‘ a přitom se smála. Rozdíl je jen ten, že on pro vodu neběží, ale mlátí ji za to; ale ona se ho vůbec nebojí. Má nějaké nervové záchvaty, a to téměř denně, a ty jí porušují paměť, takže po nich zapomíná na všechno, co právě bylo, a stále si mate čas. Myslíte, že si pamatuje, jak jsme vešli? Snad si to pamatuje, ale už si to jistě po svém způsobu předělala a teď nás pokládá za nějaké jiné lidi, než vskutku jsme, třebaže si pamatuje, že jsem Šatuška. Na tom nic nezáleží, že mluvím nahlas. Ty, kteří nemluví s ní, přestane hned poslouchat a ihned se vrhne do svého snění, doslova vrhne. Neobyčejně ráda sní; sedí na jednom místě osm hodin, ano celý den. Vidíte tu žemli. Ráno ji možná jen jednou nakousla, a zítra ji dojí. Pohleďte, teď si začala vykládat karty...“

„Vykládám, vykládám, Šatuško, a nějak mi to nevychází,“ vmísila se Marja Timofejevna náhle do hovoru (zaslechla poslední slůvko) a poslepu natáhla levou ruku po žemli (zaslechla patrně i větu o žemli).

Žemle se nakonec chopila, ale podržela ji jen chvíli v levé ruce, a jsouc stržena rozhovorem, který zase oživil, položila ji zas na stůl, aniž z ní jen sousto ukousla.

„Vychází pořád jedno: cesta, zlý člověk, nějaké úklady, smrtelná postel, psaní odněkud, neočekávaná zpráva – myslím samé hlouposti, co ty myslíš, Šatuško? Když lžou lidé, proč by nelhaly karty?“ a smíchala je náhle. „Jednou právě totéž povídám matce Praskovje, byla to ctihodná žena, zaskočila vždy ke mně do cely vyložit si karty, aby to nevěděla matka abatyše. A nepřicházela jenom ona. Vzdechají, vrtí hlavami, hovoří to, hovoří ono, ale já se směju: Jampak dostanete, matko Praskovjo,' povídám, ‚najednou dopis, když jste dvanáct let žádný nedostala?' Dceru jí odvezl muž někam do Turecka a dvanáct let není po ní ani vidu, ani slechu. Ale druhého dne vám tak sedím večer u čaje u matky abatyše (je z knížecího rodu), sedí u ní taky nějaká paní, která projížděla městem, velmi blouznivá, a sedí tam taky jeden kněz z athoských klášterů, který se k nám náhodou dostal, podle mého hodně směšný člověk. A co bys, Šatuško, řek, ten mnich právě toho dne přinesl matce Praskovje z Turecka psaní od dcery – tady ho máš, kárového kluka – nečekaná zpráva! Tak pijeme čaj a mnich z Athosů povídá matce abatyši: ‚Nejvíce požehnal, nejctihodnější matko abatyše, nejvíce požehnal Pán vašemu domu tím, že chováte v jeho lůně takový drahocenný,' povídá, ‚poklad.' Jaký poklad?' ptá se matka abatyše. ‚Ale blahoslavenou matku Lizavetu.' A ta blahoslavená Lizaveta byla

vsazena do zdi, která obklopovala náš klášter, do výklenku sáh dlouhého a necelý sáh vysokého, a sedí tam za železnou mříží sedmnáctý rok, v zimě v létě jen v košili z konopí a pořád slámkou nebo proutkem nějakým št'ouchá do plátna své košile a nic nemluví a sedmnáct let se nečeše a nemyje. V zimě jí tam vstří kožíšek a denně kůrčičku chleba a hrnek vody. Poutníci se dívají, vzdychají, hekají, peníze dávají. ‚To jste našel pěkný poklad,‘ odpovídá matka abatýše (rozzlobila se; neměla vůbec Lizavetu ráda), ‚Lizaveta tam sedí jenom ze zloby, jenom z tvrdošijnosti a to všechno je jen přetvářka.‘ Nelíbilo se mi to; já sama se tenkrát chtěla dát zavřít. ‚Ale podle mého,‘ povídám, ‚Bůh a příroda je jedno.‘ Všichni hned svorně na to: ‚Vida!‘ Abatýše se rozesmála, něco té paní pošeptala, zavolala mě, polaskala se se mnou a paní mi dala růžovou pentličku, chceš, já ti ji ukážu? Nu, a mnich mi hnedky začal dávat naučení, a mluvil tak laskavě a pokorně a tak rozumně; sedím a poslouchám. ‚Pochopila jste?‘ ptá se. ‚Ne,‘ povídám, ‚já nepochopila nic a nechte mě,‘ povídám, ‚docela na pokoji.‘ A od těch dob, Šatuško, mě nechali samotnou a docela na pokoji. A tenkrát mi pošeptala, když jsem vycházela z kostela, jedna naše stařena, která byla u nás, aby se kála za prorokování: ‚A co myslíš, co je Bohorodička?‘ ‚Velká matka,‘ povídám, ‚naděje lidského rodu.‘ ‚Tak,‘ povídá, ‚je to veliká matka, syrá Země, a v tom je pro člověka velká radost. A každé pozemské trápení, každá pozemská slza je naší radostí; jakmile napojíš svými slzami zem pod sebou na loket do hloubky, hned budeš mít ze všeho

radost. A žádnou, žádnou už nebudeš mít,' povídá, ‚starost, takové je,' povídá, ‚proroctví.' Odenkrát ve mně to slovo zůstalo. Začala jsem od těch dob, když jsem se modlila, líbat při každé pokloně zemi, líbám a pláču. A něco ti řeknu, Šatuško, v těch slzách není nic špatného; a kdybys ani neměl zármutek, je to jedno, slzy ti potečou z radosti. Slzy tečou samy, to je jisté. Jdu já takhle k jezeru na břeh; z jedné strany je náš klášter a z druhé strany naše ostrá hora, tak jí říkají: Ostrá. Vylezu na tu horu, obrátím se tváří k východu, padnu na zem, pláču, pláču, a nevím, jak dlouho pláču, a nemyslím přitom na nic a nevím přitom nic. Pak vstanu, obrátím se na druhou stranu, a slunce zapadá, a je takové velké a nádherné a slavné – díváš se rád na slunce, Šatuško? Je to pěkné a smutné. Obrátím se zase k východu, a stín, stín naší hory běží jako šíp daleko po jezeře, jako úzký, dlouhatánský šíp, a běží verstu, až k ostrovu na jezeře, a ten kamenný ostrov, tak jak je, rozřízne na dvě půlky, a jak jej rozřízne, tak slunce docela zapadne a najednou všechno pohasne. Tu se i mně začne najednou stýskat, tu najednou se mi vrátí paměť, bojím se soumraku, Šatuško. A pláču stále víc pro své děťátko...“ „Mělas nějaké?“ strčil do mne loktem Šatov, který celou tu dobu neobyčejně pilně naslouchal.

„Jak by ne! Malinké, růžové, s takovými drobounkými nehýtky, a celé mé neštěstí je v tom, že se nepamatuju, jestli to byl chlapeček nebo holčička. Hned se mi zdá, že chlapec, hned holčička. A když jsem ho tenkrát porodila, do batistu a do krajek jsem ho zabalila,

růžovými pentličkami převázala, květinami obsypala, vyparádila, pomodlila se nad ním, nekřtěného jsem ho nesla, a nesu ho skrz les a bojím se lesa a je mi strašně, a nejvíc pláču proto, že jsem ho porodila, ale muže svého jsem nepoznala.“

„Ale muže snad mělas?“ zeptal se opatrně Šatov. „Ty jsi mi k smíchu, Šatuško, s těmi svými úvahami. Měla, snad měla, ale co to znamená, že měla, když je to právě tak, jako bych neměla? Tady máš hádanku a není těžká, hádej!“ usmála se.

„A kams to děťátko odnesla?“ „Do rybníka,“ vzdychla. Šatov do mne zase šťouchl loktem.

„A co jestli jsi dítě vůbec neměla a to všechno je jenom blouznění, co?“

„Ty mi dáváš, Šatuško, těžkou otázku,“ zádumčivě a bez jakéhokoliv údivu nad otázkou odpověděla, „o tom ti neřeknu nic, možná že jsem je ani neměla; podle mého názoru je to jen tvá zvědavost; vždyť já, ať je to tak či onak, nepřestanu nad ním plakat, přece se mi o něm nezdálo?“ Velké slzy se jí zajiskřily v očích. „Šatuško, Šatuško, je to pravda, že od tebe utekla žena?“ položila mu náhle obě ruce na ramena a podívala se na něho lítostivě. „Nezlob se, mně samotné je dost těžko. Víš, Šatuško, jaký jsem měla sen? On zase ke mně přišel, láká mě, volá: ‚Kočičko,‘ povídá, ‚kočičko moje, pojď ke mně!‘ A já jsem z té ‚kočičky‘ měla strašnou radost; má mě rád, myslím si.“

„Snad přijde, i když nebudeš spát,“ zamumlal polohlasně Šatov.

„Ne, šatuško, to je jen sen... nepřijde, když bdím. Znáš písničku:

Víc než sláva komnat krásných milejší mi cela malá: žila bych v ní život celý, za tebe se modlívala.

Och Šatuško, Šatuško, drahoušku, proč ty se mě nikdy na nic neptáš?“

„Vždyť ty nic neřekneš, proto se neptám.“ „Neřeknu, neřeknu, i kdybys mě utloukl, neřeknu,“ rychle vpadla do řeči, „upal mě, neřeknu. A kdybych trpěla sebevíc, nic neřeknu, lidé se to nedovědí!“

„Nu, tak vidíš, každý se tedy drží svého,“ pronesl ještě tišeji Šatov, nakláněje stále víc a víc hlavu.

„A kdybys poprosil, snad bych řekla, snad bych řekla!“ opakovala nadšeně. „Proč nepoprosíš? Popros, popros mě hezky, Šatuško, možná, že ti řeknu. Upros mě, Šatuško, tak abych sama byla pro to... Šatuško, Šatuško!“

Ale Šatuška mlčel; společné mlčení trvalo asi minutu. Slzy jí tiše tekly po naličených tvářích; seděla, zapomněla obě ruce na ramenou Šatova, ale už se na něho nedívala.

„Ech, co je mi do tebe, je to neštěstí!“ vstal náhle z lavice Šatov. „Vstaňte!“ podtrhl pode mnou zlostně lavici a vzal ji a postavil na staré místo.

„Přijde, tak aby se nedovtípil, že jsme tu byli, máme nejvyšší čas.“

„Ach, ty pořád o mém lokaji!“ zasmála se náhle Marja Timofejevna, „bojíš se! Nu sbohem, milí hosté; a poslyš na chvílku, co ti řeknu. Nedávno sem přišel ten Nilyč s domácím Filippovem, s tou ryšavou bradou, a ten můj v té chvíli na mne! Tu ho domácí chytí a táhne po pokoji a ten můj křičí: „Nejsem vinen, trpím za cizí vinu!“ Věříš-li, my všichni, jak jsme tu byli, jsme div nepraskli smíchy.“ „Ech, Timofejevno, vždyť to jsem byl já místo té ryšavé brady, vždyť to já jsem ho nedávno od tebe za vlasy odtáhl. Domáci k vám přišel – předevcírem vynadat vám, ty sis to spletla.“

„Počkej, opravdu jsem to spletla. Nu, co se budeme hádat o hlouposti; copak mu není jedno, kdo ho odtáhne?“ zasmála se.

„Pojďme,“ rýpl mě náhle Šatov, „vrata zaskřípala; zastane-li nás, ztlučte ji.“

Sotva jsme vyběhli na schody, když se ve vratech rozlehl opilý křik a bylo slyšet nadávky. Šatov mě vpustil do svého bytu, zavřel dveře na klíč.

„Musíte chvílku posedět, nechcete-li se do něčeho dostat. Řve jako zvíře, klopýtá asi zase o práh; pokaždé se oň převalí.“

No, ale neprošlo to jen tak hladce.

VI

Šatov stál u svých zavřených dveří a poslouchal, co se děje na schodech; najednou odskočil.

„Jde sem, já to věděl!“ zašeptal zuřivě, „ted' se ho nezbatim

možná do půlnoci.“

Rozlehlo se několik silných ran pěstí do dveří.

„Šatove, Šatove, otevři!“ zařval kapitán, „Šatove, kamaráde!...“

*Přišel jsem k tobě s pozdravem,
že slunce už dávno vstalo,
že svoje teplé pa-pa-prsky
po lesích rozsypalo.
Říci ti, že jsem se p-probudil, u sta hromů!
pod větvemi starých... stromů...*

Pod větvemi – jako pod metlami, cha cha!

*Každý pták, každý pták, každý ptáček najde si něco přec pro
zobáček. Jen já nevím, plný trudu, co pít budu... co pít budu!*

Nu, vem čert tu hloupou zvědavost! Šatove, chápeš, jak sladko je na světě žít!“

„Neodpovídejte,“ zašeptal mi zase Šatov.

„Otevři přec! Chápeš, že je mezi lidstvem něco vyššího než rvačka? Šlechtný člověk mívá chvíle... Šatove, já jsem dobrák, odpouštím ti... Šatove, vem čert proklamace, že jo?“

Mlčení.

„Víš ty, osle, že já jsem zamilován, že jsem koupil frak, koukni,

frak lásky, patnáct rublů; kapitánská láska se neobejde bez velkosvětských manýr. Otevři!“ zařval náhle divoce a zuřivě zabouchal pěstmi zase na dveře.

„Táhni k d'asu!“ zařval náhle i Šatov.

„Otroku! Otroku otrocká, i tvá sestra je otrokyně a... zlodějka!“

„A tys svou sestru prodal.“

„To je lež! Trpím zbůhdarma, ač mohu jediným slovem... chápeš, kdo ona je?“

„Kdo?“ přistoupil náhle Šatov zvědavě ke dveřím.

„Chápeš?“

„Já už pochopím, jen řekni kdo?“

„Já se odvážím to říci! Já se vždycky všecko odvážím na veřejnosti říci!“

„Sotva se opovážíš,“ dráždil Šatov a kývl na mne hlavou, abych poslouchal.

„Neopovážím?“

„Myslím, že ne.“

„Neopovážím?“

„Mluv, jestli se nebojíš panské metly... Vždyť jsi zbabělec, a to jsi kapitán!“

„Já... já... ona... ona je...“ zabreptal kapitán třesoucím se, rozčileným hlasem.

„Nu?“ nastavil ucho Šatov.

Nastalo aspoň půlminutové mlčení.“Pacholku!“ rozlehlo se

nakonec za dveřmi a kapitán rychle ustoupil, supě jako samovar, napadaje hlučně na každý schod.

„Ne, je to chlap mazaná, neprořekne se, ani když je opilý,“ odešel od dveří batov.

„Oč jde?“ zeptal jsem se.

Šatov mávl rukou, otevřel dveře a začal opět poslouchat. Dlouho poslouchal, sestoupil dokonce tiše o několik schodů. Konečně se vrátil.

„Není nic slyšet, nepral se; svalil se asi hned a chrápe. Můžete jít.“

„Poslyšte, Šatove, co si mám o tom všem teď myslet?“

„Myslete si, co chcete!“ odpověděl unaveným hlasem plným hnusu a sedl k svému psacímu stolu.

Odešel jsem. V mé mysli sílila stále víc a více jedna neuvěřitelná myšlenka. Přemýšlel jsem tesklivě o zítřku.

VII

Tento „zítřek“, to jest ona neděle, v níž se měl definitivně rozhodnout osud Stěpana Trofimoviče, byl jedním z nejvýznamnějších dnů mé kroniky. Byl to den neočekávaných příhod, den, kdy se rozuzlovala minulost a zauzlovala budoucnost, den pronikavých vysvětlení a ještě větší motanice. Ráno, jak je čtenáři už známo, bylo mi doprovoditi svého přítele k Varvaře Petrovně, jak si sama přála, a ve tři hodiny odpoledne jsem už musil být u Lizavety Nikolajevny, abych jí vypravoval – nevím sám o čem,

a pomáhal jí – nevím sám v čem. Ale zatím se všechno rozřešilo tak, jak by to nikdo nepředpokládal. Krátce, byl to den podivuhodně seskupených náhod.

Začalo se to tím, že když jsme se objevili já a Stěpan Trofimovič u Varvary Petrovny přesně v poledne, jak určila, nenašli jsme ji doma; nevrátila se ještě z chrámu. Můj ubohý přítel měl takovou náladu, či lépe řečeno byl tak bez nálady, že ho ta okolnost ihned zdrtila; klesl téměř vyčerpan do křesla v salóně. Podal jsem mu sklenku vody, ale přes svou bledost a nehledě k tomu, že se mu třásly ruce, důstojně ji odmítl. Abych nezapomněl, jeho šaty tentokrát vynikaly neobyčejnou vybraností – batistové, vyšíváné, skoro plesové prádlo, bílá kravata, v rukou nový klobouk, nové rukavice slámové barvy a dokonce i nádech voňavky. Jen jsme usedli, vstoupil, jsa uveden sluhou, Šatov, zřejmě taky oficiálně pozván. Stěpan Trofimovič chtěl povstat, aby mu podal ruku, ale Šatov se na nás na oba jen pozorně podíval, obrátil se do kouta, usedl tam a ani hlavou nám nekývl. Stěpan Trofimovič se zas polekaně na mne podíval.

Tak jsme proseděli za naprostého mlčení ještě několik minut. Stěpan Trofimovič mi začal náhle cosi velmi rychle šeptat, ale já dobře neslyšel; však ani on rozčilením větu nedokončil a nechal toho. Ještě jednou vstoupil sluha, aby cosi upravil na stole, ale spíše aby se na nás podíval. Náhle se na něho Šatov obrátil s hlasitou otázkou: „Alexeji Jegoryči, nevíte, jestli šla Darja Pavlovna s ní?“ „Varvara

Petrovna ráčila jet do chrámu sama, a Darja Pavlovna ráčila zůstat ve svém pokoji nahoře, a není jí docela dobře,“ poučným tónem a důstojně hlásil Alexej Jegoryč.

Můj ubohý přítel na mne zase letmo a poplašeně pohlédl, takže jsem se nakonec začal od něho odvracet. Náhle zarachotil u podjezdu kočár a jakýsi vzdálený hluk v domě nám hlásal, že paní domu se vrátila. Vyskočili jsme všichni z křesel, ale opět neočekávaná věc – bylo slyšet hluk mnoha kroků, paní se tedy nevrátila sama, a to bylo opravdu trochu divné, poněvadž nám tuto hodinu sama určila. Konečně jsme zaslechli, že někdo přichází až podivně rychle, jako by běžel, a tak nemohla přicházet Varvara Petrovna. Najednou však přece skoro vrazila do pokoje, udýchaná a neobyčejně rozčilená. Za ní s určitým odstupem a mnohem tišeji vstoupila Lizaveta Nikolajevna a s Lizavetou Nikolajevnou ruku v ruce – Marja Timofejevna Lebjadkinová! Neuvěřil bych tomu ani ve snu.

Abych tuto veskrze neočekávanou věc vysvětlil, musím se o hodinu vrátit a vypravovat podrobněji neobvyklou příhodu, která se Varvaře Petrovně přihodila v chrámu.

Na mši se sešlo téměř celé město, rozuměj výkvět naší společnosti. Vědělo se, že na ni přijde poprvé po svém příjezdu k nám gubernátorka. Poznávám, že se po městě rozlétly už pověsti, že je svobodomyšlná a „nových mravů“. Všem dámám bylo taky známo, že bude velkolepě a s neobyčejným vkusem oblečena, a proto se naše dámy tentokrát vybraně a nádherně vyparádily. Jenom

Varvara Petrovna byla jako vždy skromně oblečena do černého; tak se oblékala beze změny v posledních čtyřech letech. Když přišla do chrámu, zaujala své obvyklé místo nalevo v první řadě a lokaj v livreji před ni položil sametovou podušku, aby na ni mohla klekat, krátce všecko jako obvykle. Lidé taky zpozorovali, že se tentokrát po dobu celé bohoslužby jaksi neobyčejně vroucně modlila. Ujišťovali pak dokonce, když si všechno připomínali, že měla v očích docela i slzy. Mše se konečně skončila a náš vrchní kněz, otec Pavel, vyšel, aby přistoupil k slavnostnímu kázání. Jeho kázání byla oblíbena a všichni si jich tuze vážili; přemlouvali ho dokonce, aby je tiskl, ale nemohl se stále odhodlat. Tentokrát bylo kázání jaksi zvlášť dlouhé.

A tu když kázání už bylo v proudu, přijela k chrámu jakási dáma v drožce starého typu, na níž mohly dámy sedět jenom bokem, přidržujíc se drožkáře za pás a houpajíc se při nárazech vozu jako polní květinka pod nárazy větru. Takoví drožkáři v našem městě jezdí dodnes. Zastavili na rohu chrámu, poněvadž u vchodu bylo množství ekvipáží a četníků – dáma seskočila z drožky a podala drožkáři Čtyři kopejky ve stříbře.

„Nu co, Váňo, je to snad málo!“ vykřikla, když zahlédla jeho grimasu, „to je všecko, co mám,“ dodala lítostně.

„No, pánbů s tebou, vzal jsem tě do vozu bez smlouvání,“ mávl rukou drožkář a podíval se na ni, jako by si myslel: vždyť by byl hřích ti ublížit! Pak vsunul kožený váček za řadra, práskl do koně a odjel, provázen úsměšky nedaleko stojících drožkám. Úsměšky, ano

údiv provázely také dámu, po celou tu dobu, co se prodírala mezi ekvipážemi a lokaji, očekávajícími brzký návrat svého panstva, k chrámovým vratům. A bylo vskutku něco neobvyklého a neočekávaného v tom, že se taková osoba náhle odněkud objevila na ulici mezi lidmi. Byla chorobně hubená a pokulhávala, silně nabílená a načerveněná, s úplně odhalenou dlouhou šjí, bez šátku, bez mantily, jenom ve starých, tmavých šatech, bez ohledu na chladný a větrný, třebaže jasný zářijový den. Hlavu neměla vůbec pokrytou a vlasy byly svázány v týle do malinkého uzlíčku, a do nich zprava byla zabodnuta umělá růže, taková, jakými bývají zdobeni cherubíni o Květnou neděli. Právě takového cherubína ve věnci z papírových růží jsem zpozoroval včera v koutě pod svatými obrazy, když jsem seděl u Marji Timofejevny. Ke všemu ta dáma šla sice se skromně sklopenýma očima, ale zároveň se vesele a šibalsky usmívala. Kdyby se byla ještě jen chvilku omeškala, snad by ji do chrámu ani nepustili... Podařilo se jí však proklouznout, a když vstoupila do chrámu, tlačila se nepozorovaně kupředu.

Ač kázání bylo právě uprostřed a celý kompaktní dav naplňující chrám poslouchal napjatě, pozorně a tiše, obrátilo se na vcházející ženu úkosem několik očí, nechápavých a plných zvědavosti. Klesla na chrámovou podlahu, sklonila k ní svou nabílenou tvář, ležela dlouho a patrně plakala; když však pozvedla hlavu a postavila se, velmi brzy se zase vzpamatovala a rozptýlila. Začala vesele a jak patrně s neobyčejným potěšením tĕkat očima po tvářích a zdech

chrámu. Zvláště zvědavě se dívala na jiné dámy, stoupajíc kvůli tomu i na špičky, ba dvakrát se i zasmála, jaksi divně se při tom hihňajíc. Ale kázání bylo u konce a vynesli kříž. Gubernátorka šla ke kříži první, po dvou krocích se však zastavila, snažíc se zcela zřejmě uvolnit cestu Varvaře Petrovně, která mířila ke kříži, jako by nikoho před sebou nepozorovala. Neobyčejná zdvořilost gubernátorčina měla v sobě nepochybně zjevný a svého druhu duchaplný osten, tak tomu všichni rozuměli, tak tomu snad rozuměla i Varvara Petrovna; políbila však kříž, ničeho jako dřív si nevšímajíc, s neatřesitelným výrazem důstojnosti a okamžitě se obrátila k východu. Lokaj v livreji jí razil cestu, ačkoliv i bez toho se všichni rozestupovali. Ale v předsíni, u samého východu, jí na okamžik zahradil cestu pevně sražený hlouček lidí. Varvara Petrovna se zastavila a najednou neobvyklé, divné stvoření, žena s papírovou růží na hlavě, se protlačila mezi lidmi a klekla před ní na kolena. Varvara Petrovna, kterou bylo těžko něčím zarazit, zvláště na veřejnosti, vzhledla vážně a přísně. Spěchám tu podotknout, co možná krátce, že Varvara Petrovna, třebaže se v posledních letech stala až příliš šetrnou, ano skoupou, jak se říkalo, přece nelitovala druhdy peněz, zvláště na dobročinné účely. Byla členkou jednoho dobročinného spolku v hlavním městě. V nedávném hladovém roce poslala do Petrohradu, do hlavního komitétu pro podporu hladovějících, pět set rublů – i o tom se u nás vědělo. Konečně před nedávnem, ještě než byl jmenován nový gubernátor, zakládala a už skoro založila místní

dámský výbor pro podporu nejchudších šestinedělek v městě a v gubernii. V městě jí silně vytýkali ctižádostivost, ale známá prudkost povahy Varvary Petrovny a zároveň vytrvalost div že nezvítězily nad překážkami; spolek byl už skoro založen a prvotní myšlenka se rozvíjela v nadšené mysli zakladatelky stále šíř a šíř. Snila už o založení právě takového výboru v Moskvě, o postupném rozšíření jeho působitě na všechny gubernie. A hle, nenadálá změna osoby gubernátora všechno zarazila; a nová gubernátorka prý už si našla chvíli, aby prohodila ve společnosti několik ostrých, a hlavně trefných a věcných poznámek o určité nepraktičnosti základní myšlenky takového výboru, což, patřičně ovšem okrášleno, donesli už Varvaře Petrovně. Jen Bůh zná hlubinu lidských srdcí, ale mám za to, že Varvara Petrovna se teď u východu z chrámu zastavila dokonce jaksí spokojeně, vědouc, že půjde kolem co nevidět gubernátorka, a za ní všichni, a „ať vidí, že je mi docela jedno, co si myslí, a ať si brousí svůj vtip na chlubitosti mé dobročinnosti, jak chce.

Tady se podívejte, a všichni!“ „Copak, drahoušku, oč prosíte?“ podívala se pozorněji Varvara Petrovna na prosebnici, klečící před ní. Prosebnice na ni hleděla pohledem strašně poplašeným a stydlivým, ale téměř nábožným a náhle se zasmála s týmž podivným zahihňáním.

„Co chce? Kdo je to?“ Varvara Petrovna se rozhlédla kolem velitelským a tázavým pohledem. – Všichni mlčeli.

„Jste nešťastná? Potřebujete pomoci?“

„Potřebuju... přijela jsem...“ koktala „nešťastnice“ hlasem rozčilením přeskakujícím. „Přijela jsem jenom proto, abych vám políbila ruku...“ a zase se zahihňala. S docela dětským pohledem, s jakým se lichotí děti, když o něco prosí, chtěla uchopit ruku Varvary Petrovny, ale náhle, jako by se něčeho ulekla, odtáhla své ruce zpět.

„Jenom kvůli tomu jste přišla?“ usmála se soucitným úsměvem Varvara Petrovna, ale vyndala hned rychle z kapsy svou perleťovou tobolku a z ní desetirublovou bankovku a podala ji neznámé. Neznámá ji vzala. Varvara Petrovna jevila neobyčejný zájem, a jak bylo patrné, nepokládala neznámou za nějakou obyčejnou prosebnici.

„Hele, dala deset rublů,“ prohodil někdo v zástupu.

„Ručičku, prosím vás,“ breptala „nešťastnice“, držíc pevně prsty levice růžek obdržené desetirublové bankovky, s níž si hrál vítr. Varvara Petrovna se z nějakého důvodu trošku zamračila a s vážným, až přísným pohledem natáhla ruku. Prosebnice ji nábožně políbila. Její vděčný pohled až zablýskal jakýmsi nadšením. Právě v tu chvíli přišla gubernátorka a přihrnula se celá tlupa našich dam a nejvyšších úředníků. Gubernátorka se musila ve shluku lidí volky nevolky na chvíli zastavit; zastavilo se mnoho lidí.

„Vy se třesete, vám je chladno?“ podotkla najednou Varvara Petrovna a shodila se sebe svou mantilu (kterou lokaj v letu zachytil), sňala s ramen svůj černý (dost drahý) šál a vlastníma rukama zahalila

obnaženou šíjí prosebnice, stále ještě klečící na kolenou.

„Ale vstaňte, vstaňte přece, prosím vás!“ Prosebnice vstala.

„Kde bydlíte? Copak nikdo neví, kde bydlí?“ rozhlédla se zase netrpělivě kolem sebe Varvara Petrovna. Ale předešlý zástup se už rozešel. Bylo vidět samé známé obličejy ze společnosti, které se dívaly na scénu zčásti s přísným údivem, zčásti s potměšilou zvědavostí a spolu s nevinnou touhou po skandálu, zčásti se začali dokonce ušklebovat.

„Zdá se, že to je Lebjadkinovic,“ našel se konečně dobrý člověk, který odpověděl na otázku Varvary Petrovny; byl to náš počestný a vážený kupec Andrejev, s brejlemi, šedivou bradou, v ruských šatech a s tvrdým cylindrovitým kloboukem, který teď držel v ruce; „bydlí u Filippovových, v Bogojavlenské ulici.“

„Lebjadkin? Dům pana Filippova? Něco jsem slyšela... děkuji vám, Nikone Semjonyči, ale kdo je to ten Lebjadkin?“ „Říká si kapitán, člověk, měl bych chuť říci, nesolidní. A tohle je jistě jeho sestra. Utekla teď, řekl bych, z dohledu,“ dodal Nikon Semjonyč přidušeným hlasem a podíval se významně na Varvaru Petrovnu.

„Rozumím; děkuji, Nikone Semjonyči. Vy, má milá, jste slečna Lebjadkinová?“

„Ne, nejsem Lebjadkinová.“

„Tak snad váš bratr je Lebjadkin?“

„Můj bratr je Lebjadkin.“

„Víte, co uděláme, já vás teďka, drahoušku, vezmu s sebou a ode

mne vás dovezou k vám. Chcete jet se mnou?“

„Ach, chci!“ zatleskala rukama Lebjadkinová.

„Teto, teto! Vezměte mě taky s sebou k vám!“ ozval se hlas Lizavety Nikolajevny. Podotýkám, že Lizaveta Nikolajevna přijela na mši spolu s gubernátorkou, a Praskovja Ivanovna jela tou dobou z nařízení lékaře na procházku ve voze, a aby se nenudila, odvezla s sebou i Mavrikije Nikolajeviče. Liza opustila náhle gubernátorku a přiskočila k Varvaře Petrovně.

„Ty víš, miláčku, že tě vždycky ráda vidím, ale co řekne tvá matka?“ chtěla už důstojně začít Varvara Petrovna, ale upadla nenadále ve zmatek, vidouc neobyčejné Lizino rozčilení.

„Teto, teto, chci za každou cenu s vámi,“ prosila Liza, líbajíc Varvaru Petrovnu.

„Mais qu'avez-vous donc, Lise!“¹¹¹ pronesla gubernátorka silně udivená.

„Ach odpusťte, drahoušku, chěre cousine,¹¹² jdu k tetě,“ obrátila se v letu Liza ke své nepříjemně udivené chěre cousine a dvakrát ji políbila.

„A maman řekněte taky, aby hnedky přijela za mnou k tetě; maman k vám chtěla docela jistě zajet, nedávno to sama říkala, zapomněla jsem vás o tom zpravit,“ cvrlikala Liza, „vina je na mně, nezlobte se, Julie... chěre cousine... Teto, jsem hotova!“

¹¹¹ Ale co je to s vámi, Lizo!

¹¹² milá sestřenice

Jestli mě, teto, s sebou nevezmete, poběžím za vaším vozem a budu křičet,“ rychle a zoufale zašeptala Varvaře Petrově přímo do ucha. Bylo ještě dobře, že to nikdo neslyšel. Varvara Petrovna o krok až ustoupila a podívala se pronikavým pohledem na ztřeštěnou dívku. Ten pohled všechno rozhodl. Umínila si vzít Lizu za každou cenu s sebou.

„Je třeba to skončit,“ vyklouzlo jí z úst. „Dobrá, vezmu tě ráda s sebou, Lizo,“ dodala hned nahlas, „ovšem pustí-li tě Julie Michajlovna,“ obrátila se přímo ke gubernátorce s jasným pohledem a důstojnou vážností.

„Ó, o tom není pochyby, nechci ji zbavit toho potěšení, tím spíše, že vím sama...“ zažvatlala náhle s podivuhodnou vlídností Julie Michajlovna, „že sama... dobře vím, jaká vrtošivá a umíněná hlavička sedí na těchhle ramínkách.“ (Julie Michajlovna se kouzelně usmála...)

„Děkuji vám srdečně,“ poděkovala se Varvara Petrovna zdvořilou a důstojnou úklonou.

„A je mi to tím příjemnější,“ pokračovala ve svém žvatlání téměř už nadšeně Julie Michajlovna, celá zrudlá příjemným rozčilením, „že kromě potěšení být u vás Lizu táhne teď takový krásný, takový mohu říci ušlechtilý cit... soucit... (podívala se na „nešťastnici“) a... a právě v předsíni chrámové.“

„Takový názor vám dělá čest,“ schválila okázale Varvara Petrovna. Julie Michajlovna natáhla prudce ruku a Varvara Petrovna

se jí dotkla zcela ochotně svými prsty. Všeobecný dojem byl krásný, z tváří některých přítomných zasvitla spokojenost, objevilo se několik sladkých a lichotivých úsměvů.

Jedním slovem, celému městu se najednou jasně ukázalo, že až dotud to nebyla Julie Michajlovna, která přezírala Varvaru Petrovnu a nevykonala u ní návštěvu, ale naopak Varvara Petrovna „držela Julii Michajlovnu od těla, zatímco Julie Michajlovna by k ní běžela na návštěvu snad pěšky, kdyby jen byla jista, že Varvara Petrovna ji nevyžene“. Autorita Varvary Petrovny neobyčejně stoupla.

„Sedněte si, miláčku,“ ukázala Varvara Petrovna m-lle Lebjadkinové na kočár; „nešťastnice“ běžela radostně ke dvířkám, u nichž ji zachytil lokaj.

„Co? Vy kulháte!“ vykřikla Varvara Petrovna, jaksi svrchované polekána, a zbledla. (Všichni si toho tenkrát všimli, ale nepochopili proč.)

Kočár odjel. Dům Varvary Petrovny byl velmi blízko chrámu. Liza mi potom vypravovala, že Lebjadkinová se celé ty tři minuty jízdy hystericky smála, a Varvara Petrovna seděla „jakoby v nějakém hypnotickém spánku“, podle vlastních slov Liziných.

HLAVA PÁTÁ

Nesmírné moudrý had

I

VARVARA PETROVNA ZAZVONILA A VRHLA SE DO KŘESLA u okna.

„Sedněte si tady, drahoušku,“ ukázala Marje Timofejevně místo uprostřed pokoje u velkého kulatého stolu; „Stěpane Trofimoviči, co to má být? Tady, tady, podívejte se na tu ženu, co to má být?“

„Já... já...“ chtěl něco zabreptat Stěpan Trofimovič.

Ale objevil se lokaj.

„Číšku kávy, hned, jednu a co nejrychleji! Vůz nevypřahujte.“

„Mais, chère et excellente amie, dans quelle inquiétude...“¹¹³ hlesl Stěpan Trofimovič.

„Ach! Francouzsky, francouzsky! Hned je vidět, že je tu velký svět!“ zatleskala Marja Timofejevna, chystajíc se nadšeně poslouchat francouzský hovor. Varvara Petrovna se na ni podívala téměř polekaně.

Všichni mlčeli a čekali na nějaké rozuzlení. Šatov nezdvíhal hlavu a Stěpan Trofimovič byl zmaten, jako by byl vším vinen; na spáncích mu vystupoval pot. Vzhlédl jsem na Lizu (seděla v koutě, skoro vedle Šatova). Její oči bystře běhaly od Varvary Petrovny k chromé ženě a zpět. Ústa měla zkřivena úsměvem, ale nedobрым. Varvara

¹¹³ Drahá a vzácná přítelkyně, s jakým neklidem...

Petrovna ten úsměv viděla. Zatím však Marja Timofejevna upadla do úplného nadšení. Prohlížela si s rozkoší a bez nejmenší známky rozpaků krásný salón Varvary Petrovny – nábytek, koberce, obrazy na zdech, starobylý malovaný strop, velký bronzový krucifix v rohu, porculánovou lampu, alba, ozdůbky na stole.

„Ty jsi tu, Šatuško, taky!“ vykřikla najednou, „představ si, vidím tě už dlouho a myslím si: ne, to není on! Jak by se dostal sem!“ a vesele se rozesmála.

„Vy znáte tu ženu?“ obrátila se k němu Varvara Petrovna.

„Znám,“ zamumlal Šatov, zavrtěl sebou na židli, ale zůstal sedět.

„Co o ní víte? Prosím rychleji!“

„A co...“ nepatříčně se usmál a zakoktal se. „Vidíte sama.“

„Co vidím? Řekněte přece něco!“

„Bydlí ve stejném domě jako já... s bratrem... jeden důstojník.“

„A?“

Šatov se opět zakoktal.

„Nestojí to za řeč...“ zabručel a rozhodně umkl. Nad svou rozhodností se až začervenal.

„Od vás ovšem člověk nemůže čekat nic!“ přerušila ho nespokojeně Varvara Petrovna. Bylo jí teď jasno, že všichni něco vědí a že všichni mají před něčím strach a vyhýbají se jejím otázkám, chtějí před ní něco skrýt. Vstoupil lokaj a přinesl jí na malém stříbrném podnosu zvlášť objednaný koflík kávy, ale ihned na její pokyn přistoupil k Marje Timofejevně.

„Před chvílí jste hodně promrzla, drahoušku, vypijte to honem a zahřejete se.“

„Merci,“¹¹⁴ vzala Marja Timofejevna koflík a najednou vybuchla ve smích, že řekla lokajovi merci. Setkala se však s hrozivým pohledem Varvary Petrovny, dostala strach a postavila koflík na stůl.

„Teto, snad se nezlobíte?“ zabreptala jaksí lehkomyšlně a laškovně.

„Có-ó-ó?“ vyskočila a vzpřímila se v křesle Varvara Petrovna, „jaká já jsem vám teta? Co tím myslíte?“

Marja Timofejevna, která neočekávala takový výbuch hněvu, se celá až zatřásla drobným křečovitým chvěním, jako by dostávala záchvat, a odsedla k lenochu židle.

„My... myslila jsem, že je to tak třeba,“ breptala, dívajíc se vyvalenýma očima na Varvaru Petrovnu, „tak vám říkala Liza.“

„Jaká k tomu ke všemu Liza?“

„Tuhleta slečna,“ ukázala prstem Marja Timofejevna.

„Tak ta už je pro vás Liza?“

„Vy jste ji tak před chvílí sama jmenovala,“ dodala si trochu odvahy Marja Timofejevna. „A ve snu jsem viděla právě takovou krásku,“ usmála se jaksí nečekaně.

Varvara Petrovna si uvědomila, oč jde, a trochu se uklidnila; poslednímu slovu Marji Timofejevny se dokonce téměř usmála.

¹¹⁴ díky

Marja Timofejevna spatřila úsměv, vstala ze židle, a kulhajíc, plaše k ní přistoupila.

„Vezměte si jej, zapomněla jsem jej vrátit, nezlobte se na mne pro mou nezdvořilost,“ sundala náhle se svých ramen černý šál, který před chvílí Varvara Petrovna přes ni přehodila.

„Hned jej zas oblékněte a nechte si jej vůbec. Jděte a sedněte si, pijte svou kávu a prosím, nebojte se mě, drahoušku, uklidněte se. Začínám vás chápat.“

„Chěre amie...“¹¹⁵ dovolil si zas Stěpan Trofimovič.

„Ach Stěpane Trofimoviči, tady člověk neví i bez vás, kde mu hlava stojí, ušetřte mě aspoň vy... Zazvoňte, prosím, na ten zvonek vedle sebe do pokoje děvčat.“

Nastalo mlčení. Její pohled podezřívavě a podrážděně sklouzl nám všem po tvářích. Objevila se Agaša, její oblíbená panská.

„Ten kostkovaný šátek, který jsem koupila v Ženevě. Co dělá Darja Pavlovna?“

„Není zcela zdráva.“

„Jdi a popros, aby sem přišla. Řekni, že ji tuze prosím, i když není zdráva.“

V tom okamžiku bylo slyšet ze sousedních pokojů zase jakýsi neobyčejný hluk kroků a hlasů, podobný onomu nedávnému, a náhle se objevila na prahu Praskovja Ivanovna, udýchaná a ve „špatné

¹¹⁵ drahá přítelkyně

míře“. Mavrikij Nikolajevič stál vedle ní a podpíral ji.

„Och lidičky, sotva jsem se sem dověkla; co to děláš s matkou, Lizo, zbláznila ses!“ zavřískla, vkládajíc do tohoto zavřísknutí, po způsobu všech slabých, ale velmi popudlivých lidí, všechno podráždění, které se v ní nakupilo. „Drahá Varvaro Petrovno, jdu si k vám pro dceru!“

Varvara Petrovna se na ni podívala nevraživě, vstala napolo na uvítanou, a přemáhajíc stěží své rozmrzení, pronesla:

„Dobrý den, Praskovjo Ivanovno, bud tak laskava, posad' se. Vždyť já věděla, že přijdeš.“

II

Praskovja Ivanovna nemohla v tomto uvítání vidět nic neočekávaného. Varvara Petrovna vždy, už od samého dětství, jednala se svou bývalou družkou z penzionátu despoticky, ano pod rouškou přátelství téměř pohrdavě. Ale v přítomné chvíli byla situace zvláštní. V posledních dnech došlo mezi oběma rodinami, jak jsem už letmo připomněl, k naprosté roztržce. Příčiny této začínající roztržky byly pro Varvaru Petrovnu zahaleny dosud tajemstvím, a byly tedy ještě urážlivější, ale hlavní věc byla v tom, že Praskovje Ivanovně se podařilo zaujmout vůči ní jakýsi neobyčejně povýšený postoj. To Varvaru Petrovnu arci ranilo, a zatím došly i jejího sluchu některé divné šplechty, které ji taky hlavně svou neurčitostí nesmírně rozčilily. Povaha Varvary Petrovny byla přímá, hrdá a otevřená,

vrhající se na vše skokem, možno-li se tak vyjádřit. Nade vše nenáviděla tajná, skrytá obvinění a dávala vždy přednost válce otevřené. Tak či onak, uplynulo už pět dní, co se obě dámy neviděly. Poslední návštěvu udělala Varvara Petrovna, která odjela „od Drozdovky“ ve zmatku a uražená. Mohu najisto říci, že Praskovja Ivanovna teď vstoupila s naivním přesvědčením, že Varvara Petrovna musí před ní z jakéhosi důvodu dostat strach; to bylo vidět už na výrazu její tváře. Ale i Varvaru Petrovnu začínal zjevně ovládat démon pýchy právě tehdy, když v ní vzniklo jen vzdálené podezření, že ji lidé pokládají za poníženou. Praskovja Ivanovna pak jako mnozí slaboši, kteří dlouho snášejí bez protestu všechny urážky, vynikala neobyčejnou odvahou a smělostí útoku, prováděného při prvním pro ni výhodném obratu věci. Byla, pravda, v té době taky nezdravá a v nemoci se stávala vždycky dráždivější. Konečně dodávám, že my všichni, kdo jsme byli v salóňě, jsme nemohli svou přítomností nijak zvlášť překážet oběma družkám z mládí, kdyby mezi nimi vznikl spor; byli jsme pokládáni za domácí lidi, téměř za podřízené. Uvažoval jsem o tom tenkrát ne beze strachu. Když Stěpan Trofimovič, který si od příchodu Varvary Petrovny už nesedl, zaslechl zaječení Praskovji Ivanovny, klesl bez vlády na židli a začal v zoufalství hledat můj pohled. Satov se na židli prudce zavrtěl, ba cosi pro sebe zamumlal. Chtěl, zdá se mi, vstát a odejít. Liza málem už taky vstala, ale ihned zas klesla na své místo a ani neobrátila patřičně pozornost na zaječení své matky, ne snad proto, že byla

„vzpurné“ povahy, ale patrně proto, že byla docela pod vlivem nějakého jiného mohutného dojmu. Dívala se teď někam do vzduchu, téměř roztržitě, a přestala dokonce pozorovat Marju Timofejevnu.

III

„Och, sem!“ ukázala Praskovja Ivanovna na křeslo u stolu a těžce do něho klesla za pomoci Mavrikije Nikolajeviče. „Nesedla bych si u vás, má drahá, kdyby nebylo mých nohou!“ dodala křečovitě.

Varvara Petrovna zdvihla trochu hlavu, tisknouc s bolestným výrazem prsty pravé ruky k pravému spánku; cítila v něm zřejmě silnou bolest (*tic douloureux* ¹¹⁶).

„Copak, Praskovjo Ivanovno, pročpak by sis nechtěla u mne ani sednout? Těšila jsem se po celý život upřímné náklonnosti tvého nebožtíka muže a my obě jsme si ještě jako malé holčičky hrávaly spolu v penzionáte s panenkami.“

Praskovja Ivanovna zamávala rukama.

„To jsem věděla! Když se chystáte dělat mi nějaké výčitky, začnete vždycky o penzionátě – to je váš trik. Ale po mém soudu je to jen fráze. Nemohu vystát ten váš penzionát.“

„Zdá se, žeš přijela v tuze špatné náladě, co tvé nohy? Tady ti nesou kávu, buď tak laskava, pij a nezlob se.“

„Má drahá Varvaro Petrovno, jednáte se mnou jako s malou

¹¹⁶ bolestivé křeče v obličejí

holčičkou. Nechci kávu, a je to!“

A zlostně mávla rukou na sluhu, nabízejícího jí kávu. (Kávu však odmítli i ostatní, kromě mne a Mavrikije Nikolajeviče. Stěpan Trofimovič si ji dokonce vzal, ale odložil koflík na stůl. Marja Timofejevna přála si tuze ještě jeden koflík, natáhla už ruku, ale rozmyslila se a způsobně odmítla, jsouc proto zřejmě spokojena sama se sebou.) Varvara Petrovna se křivě usmála.

„Víš co, má drahá Praskovjo Ivanovno, ty sis jistě zase něco vymyslíla a s tím sem přišla. Žila jsi celý život jenom výmysly. Tady ses teď rozhořčila kvůli penzionátu; ale pamatuješ se, jak jsi přijela a ujišťovala celou třídu, že se s tebou zasnoubil husar Šablykin, a jak tě hned m-me Lefebure usvědčila ze lži? Ale vždyť ty jsi ani nelhala, vymyslíla sis jen něco pro útěchu duše. No, tak mluv: co máš teď? Co sis ještě vymyslíla, s čím nejsi spokojena?“

„A vy jste se v penzionátě zamilovala do kněze, který vykládal Zákon boží – tady to máte, když jste až dodnes tak mstivá – ha-ha-ha!“

Zlostně se rozesmála a rozkašlala.

„A-á, ty jsi nezapomněla na kněze...“ podívala se na ni nenávislně Varvara Petrovna.

Tvář jí zezelenala. Náhle Praskovja Ivanovna vzala na sebe důstojné vzezření.

„Mně, má drahá, teď není do smíchu. Proč mícháte za přítomnosti celého města mou dceru do svého skandálu – proto jsem přijela!“

„Do mého skandálu?“ hrozně se najednou vzpřímila Varvara Petrovna.

„Já vás, mamá, taky snažně prosím, abyste se mírnila,“ pronesla pojednou Lizaveta Nikolajevna.

„Cos to řekla?“ chystala se už už zase zaječet maminka, a náhle jí zarazil dceřin planoucí pohled.

„Jak jste mohla, mamá, mluvit o skandálu?“ rozhorlila se Liza, „jela jsem sem z vlastní vůle, s dovolením Julie Michajlovny, poněvadž jsem chtěla poznat historii této nešťastnice, abych jí mohla prospět.“

„Historii této nešťastnice!“ protáhla se zlostným smíchem Praskovja Ivanovna, „a z jakého důvodu se chceš míchat do takových ‚historií‘? Och, má drahá! Máme už dost vašeho despotismu!“ obrátila se zběsile k Varvaře Petrovně. „Říká se, nevím, je-li to pravda či ne, že komandujete celé město, ale je vidět, že i na vás došlo!“

Varvara Petrovna seděla vzpřímená jako šíp připravený vylézt z luku. Dívala se asi deset vteřin přísně a bez hnutí na Praskovju Ivanovnu.

„Nu, děkuj Pánubohu, Praskovjo, že všichni přítomní jsou domácí lidé,“ pronesla nakonec se zlověstným klidem, „řeklas mnoho zbytečného.“

„Já, má drahá, se tak nebojím veřejného mínění jako jiní; to vy ve své hrdosti se klepete před veřejným míněním. A že to jsou domácí

lidé, je pro tebe líp, než kdyby to slyšeli lidé cizí.“

„Zmoudřela jsi snad za ten týden?“

„Nezmoudřela jsem za ten týden, ale za ten týden, jak je vidět, vyšla najevo pravda.“

„Jaká pravda vyšla za ten týden najevo? Poslouchej, Praskovjo Ivanovno, nedráždi mě, vylož mi okamžitě, snažně tě prosím: jaká pravda vyšla najevo a co tím myslíš?“

„Tady, heleď, tady sedí celá ta pravda!“ ukázala Praskovja Ivanovna náhle prstem na Marju Timofejevnu, s tou zoufalou rozhodností, která se nestará o následky, jen když může okamžitě uhodit. Marja Timofejevna, která se na ni celou tu dobu dívala s veselou zvědavostí, se radostně usmála, vidouc prst zlostného hosta namířený na sebe, a vesele sebou zavrtěla v křesle.

„Pane Ježíši Kriste, copak se všichni zbláznili?“ vykřikla Varvara Petrovna, zbledla a opřela se o lenoch křesla.

Zbledla tak, že nastal až zmatek. První se k ní vrhl Stěpan Trofimovič; já se taky přiblížil. Povstala dokonce i Liza, ale zůstala stát u svého křesla. Nejvíce ze všech se polekala Praskovja Ivanovna – vykřikla, nadzdvihla se, pokud mohla, a zaúpěla téměř plačtivým hlasem:

„Drahoušku, Varvaro Petrovno, odpusťte mi mou hloupou vzteklost. Podejte jí přec někdo vodu.“

„Prosím tě, Praskovjo Ivanovno, nefňukej, buď tak hodná, a jděte ode mne, pánové, buďte tak laskaví, vodu nepotřebuji!“ pronesla

tvrdě, třeba ne hlasitě, zbledlými rty Varvara Petrovna. „Drahoušku!“ pokračovala Praskovja Ivanovna trochu uklidněna, „přítečkyně má drahá, Varvaro Petrovno, jsem vinna, že jsem tak neopatrně mluvila, ale hrozně mě rozčilily ty anonymní dopisy, kterými mě nějací lidé bombardují. Kdyby psali vám, když se to týká vás, ale já mám, má milá, dceru!“

Varvara Petrovna se na ni dívala beze slova s široce rozevřenými očima a udiveně poslouchala. V tom okamžiku se v rohu neslyšitelně otevřely postranní dveře a objevila se Darja Pavlovna. Zastavila se a rozhlédla; náš zmatek ji zarazil. Nerozeznala asi hned taky Marju Timofejevnu, o níž jí předem nikdo nic neřekl. Stěpan Trofimovič ji zpozoroval první, udělal rychlý pohyb, začervenel se a z jakéhosi důvodu hlasitě ohlásil: „Darja Pavlovna!“, takže oči všech se rázem obrátily na příchozí.

„Tak to je ta vaše Darja Pavlovna!“ vykřikla Marja Timofejevna, „ta tvá sestřička, Šatuško, ti není podobná! Jak ten můj může takovouhle krásu nazývat nevolnickou děvkou Daškou!“

Mezitím se Darja Pavlovna přiblížila k Varvaře Petrovně; zaražena však výkřikem Marji Timofejevny, rychle se otočila a tak se zastavila před svou židlí, dívajíc se dlouhým, upřeným pohledem na pomatenou.

„Sedni si, Dášo,“ pronesla Varvara Petrovna s hrozným klidem, „blíž, tak. Můžeš tu ženu vidět, i když budeš sedět, znáš ji?“

„Nikdy jsem ji neviděla,“ odpověděla tiše Dáša a po chvíli mlčení

dodala, „je to asi nemocná sestra jistého pana Lebjadkina.“

„I já vás, dušinko, až teď poprvé spatřila, ač jsem si už ze zvědavosti dávno přála se s vámi seznámit, poněvadž v každém vašem gestu vidím dobré vychování,“ nadšeně vykřikla Marja Timofejevna. „A co ten můj lokaj pořád nadává, copak je to možné, abyste vy, tak dobře vychovaná a milá, mu vzala peníze? Poněvadž vy jste milá, milá, milá, to vám říkám já!“ zakončila vzrušeně, mávající před sebou rukou.

„Chápeš z toho něco?“ zeptala se Varvara Petrovna s hrdou důstojností.

„Všechno chápu...“

„To o penězích jsi slyšela?“

„Jsou to patrně ty peníze, které jsem už ve Švýcarsku vzala na prosbu Nikolaje Vsevolodoviče, abych je odevzdala tomu panu Lebjadkinovi, jejímu bratru.“

Následovalo mlčení.

„To tě prosil Nikolaj Vsevolodovič sám, abys je odevzdala?“

„Záleželo mu na tom odeslat ty peníze, dohromady tři sta rublů, panu Lebjadkinovi. Ale poněvadž neznal jeho adresu a věděl jen, že přijde do našeho města, nakázal mi pro ten případ, když pan Lebjadkin přijde, abych je odevzdala.“

„Jaké peníze... se ztratily? O čem ta žena mluví?“

„To už nevím; taky jsem zaslechla, že pan Lebjadkin se o mně veřejně vyjádřil, že jsem mu neodevzdala všechno, to ale nechápu.“

Dostala jsem tři sta rublů a odevzdala tři sta rublů.“

Darja Pavlovna se už skoro docela uklidnila. Podotýkám vůbec, že bylo těžko vyvést něčím tuto dívku nadlouho z rovnováhy a zmást ji – ať už při tom v duchu cítila cokoli. Všechny své odpovědi pronášela teď pomalu, odpovídajíc ihned na každou otázku přesně, tiše, pokojně, bez nejmenší stopy svého původního nenadálého rozčilení a bez nejmenšího zmatku, který by mohl svědčit, že si je vědoma nějaké viny. Varvara Petrovna od ní neodtrhla zrak po celou dobu, co mluvila. Pak asi minutu přemýšlela.

„Jestli,“ pronesla konečně pevně a zřejmě k přítomným, třebaže se dívala jenom na Dášu, „jestli se Nikolaj Vsevolodovič neobrátí k svou zásilkou na mne a prosil tebe, měl jistě k takovému jednání své důvody. Domnívám se, že nemám práva se na ně vyptávat, dělá-li se z nich přede mnou tajemství. Ale uklidňuje mě v té příčině už sama tvá účast v této věci, a to docela – to ti říkám, Darjo, předem. Ale hled', má drahá, i když máš čisté svědomí, mohla ses dopustit nějaké neopatrnosti, protože neznáš svět, a dopustila ses jí, svolujíc ke styku s nějakým padouchem. Povídačky, které ten ničema roznáší, potvrzují tvou chybu. Ale já se o něm budu informovat a jako tvá ochránkyně se tě už dovedu zastat. A teď je potřeba to všechno skoncovat.“

„Nejlíp bude, když ho, až k vám přijde, pošlete do ratejny,“ vmísila se náhle do hovoru Marja Timofejevna, nadzvedajíc se ve svém křesle. „Ať tam hraje na lavici s lokaji dudáka, a my tady

budeme pěkně sedět a pít kávu. Koflík kávy mu ještě tak můžete poslat, ale já jím strašně pohrdám.“ A výrazně potřásla hlavou.

„Je třeba to skoncovat,“ opakovala Varvara Petrovna, když pozorně vyslechla Marju Timofejevnu; „zazvoňte, prosím vás, Stěpane Trofimoviči.“

Stěpan Trofimovič zazvonil a popošel pojednou rozčileně vpřed.

„Jestliže jsem slyšel... jestliže jsem slyšel...“ zakoktal horlivě, celý červený, přerušuje se a zajíkaje, „jestliže jsem taky slyšel tyto odporné povídačky, nebo lépe řečeno klevety... bylo to s největší nevolí... enfin c'est un homme perdu et quelque chose comme un forcat ovadí¹¹⁷...“

Přerušil se a nedomluvil... Varvara Petrovna si ho prohlédla přimhouřenýma očima od paty až k hlavě. Vstoupil zdvořilý Alexej Jegorovič.

„Kočár,“ poroučela Varvara Petrovna, „a ty, Alexeji Jegoryči, se připrav, odvezeš slečnu Lebjadkinovou domů, kam, ukáže ti sama.“

„Pan Lebjadkin čeká už chvílku dole a tuze prosil, abych ho ohlásil.“

„To je nemožné, Varvaro Petrovno,“ zneklidnil se pojednou Mavrikij Nikolajevič, který po celou dobu neochvějně mlčel. „Dovolíte-li, to není člověk, který by mohl přijít do společnosti, je to... je to... je to nemožný člověk, Varvaro Petrovno.“

¹¹⁷ Je to ostatně ztracený člověk, něco jako uprchlý galejník.

„Ať chvíli počká,“ obrátila se Varvara Petrovna k Alexeji Jegoryči, který pak zmizel.

„Cest un homme malhonnête et je crois même que c'est un forcat évadé ou quelque chose dans ce genre,“¹¹⁸ zakoktal zase Stěpan Trofimovič, zase zrudl a zase se zarazil.

„Lizo, musíme jet,“ prohlásila štítivě Praskovja Ivanovna a vstala. Zdá se, že už litovala, že se před chvílí v uleknutí sama prohlásila za vzteklou. Když mluvila Darja Pavlovna, poslouchala už s velkomyslným úsměvem na rtech. Ale nejvíce mě zarazilo vzezření Lizavety Nikolajevny od té chvíle, co vstoupila Darja Pavlovna. V Lizavetiných očích blýskala nenávist a pohrdání nijak neskrývané.

„Počkej chvílku, Praskovjo Ivanovno, prosím tě,“ zastavilaji Varvara Petrovna, stále s týmž neobyčejným klidem, „sedni si, bud tak laskava, mám v úmyslu říci všechno, a tebe bolí nohy. Tak, děkuji ti. Před chvílí jsem se přenáhnila a řekla ti pár nevrlych slov. Bud tak laskava, odpusť mi; udělala jsem hloupost a je mi to samé nejvíc líto, poněvadž mám ve všem ráda spravedlnost. Ty, když ses taky zapomněla, připomněla jsi jakéhosi anonyma. Každé anonymní udání zasluhuje opovržení, už kvůli tomu, že není podepsané. Chápeš-li to jinak, nezavidím ti. Tak či onak, na tvém místě bych nesáhla pro takovou špínu do kapsy, nechtěla bych se zašpinit. A ty ses zašpinila. Poněvadž však jsi už o tom začala sama, řeknu ti, že i

¹¹⁸ Je to nečestný člověk a myslím, že je to uprchlý galejník nebo něco takového.

já jsem dostala před šesti dny taky anonymní, tatrmanské psaní. Nějaký ničema mě tam ujišťuje, že Nikolaj Vsevolodovič se zbláznil a že se mám bát jakési chromé ženy, která ‚bude v mém osudu hrát neobyčejnou roli‘, zapomněla jsem už jeho výraz. Když jsem všechno uvážila a uvědomila si, že Nikolaj Vsevolodovič má neobyčejně mnoho nepřátel, poslala jsem okamžitě pro jednoho zdejšího člověka, pro jednoho jeho tajného, velmi mstivého a podlého nepřitele, a na základě rozmluvy s ním jsem se okamžitě přesvědčila o opovržením hodném původu anonyma. Jestli *kvůli mně*, má ubohá Praskovjo Ivanovno, znepokojili i tebe právě takovými opovržením hodnými dopisy, nebo, jak řeklas, tě jimi ‚bombardovali‘, lituji toho arci nejvíce sama, že jsem se stala nevinnou jejich příčinou. A to je všechno, co jsem ti chtěla říci na vysvětlenou. Ke své lítosti vidím, že jsi hodně unavena a nemáš se teď zcela v moci. K tomu pak jsem se rozhodla buď jak buď *pustit* sem teď onoho podezřelého člověka, o němž se Mavrikij Nikolajevič vyjádřil ne zcela vhodným slovem, že je ho nemožno *přijmout*. Zvláště Liza tu nebude mít co dělat. Pojd sem, má milá Lizo, a dovol, abych tě ještě jednou políbila.“

Liza šla přes pokoj a postavila se mlčky před Varvaru Petrovnu. Varvara Petrovna ji políbila, vzala za ruce a odstrčila trochu od sebe, podívala se na ni vřele, pak ji pokřižovala a zase políbila.

„Nu sbohem, Lizo (z hlasu Varvary Petrovny bylo možno téměř slyšet slzy), věř, že tě nepřestanu mít ráda, i kdyby s tebou osud

zatočil jakkoli... Bůh s tebou. Žehnala jsem vždy jeho svaté pravici...“

Chtěla ještě něco dodat, ale ovládla se a umkla. Liza popošla skoro až na své místo, stále stejně mlčíc v jakémsi zadumání, náhle však se zastavila před matkou.

„Nepojedu ještě, mamá, a zůstanu chvíli u tety,“ řekla tichým hlasem, ale z těch tichých slov tryskala železná rozhodnost.

„Ty můj bože, co je tohle!“ zaúpěla Praskovja Ivanovna a spráskla bezmocně ruce. Ale Liza neodpověděla, jako by vůbec neslyšela; usedla na staré místo a začala opět hledět někam do vzduchu.

V tváři Varvary Petrovny zazářilo něco vítězoslavného a hrdého.

„Mavrikiji Nikolajeviči, mám k vám velkou prosbu. Budte tak laskav, sejděte dolů podívat se na onoho člověka, a bude-li jen trochu možno ho sem *pustit*, přiveďte ho sem.“

Mavrikij Nikolajevič se uklonil a odešel. Za chvíli přivedl pana Lebjadkina.

IV

Zmínil jsem se již o vnějšku tohoto pána: vysoký, kučeravý, silný chlapík, čtyřicátník, se zarudlým, trochu opuchlým a naduřelým obličejem, s lícemi třesoucími se při každém pohybu hlavy, s malýma, krvavýma, druhdy dost mazanýma očima, s kníry, licousy, s masitým vyvstávajícím ohryzkiem, zkrátka vzhledu dost nepříjemného. Nejvíce na něm zaráželo, že se teď objevil ve fraku a s

čistým prádlem. „Jsou lidé, k nimž se čisté prádlo jaksi nehodí,“ vyjádřil se jednou Liputin, když ho Stěpan Trofimovič žertovným způsobem káral z nečistoty. Kapitán měl taky černé rukavičky, z nichž pravou, ještě nenavlečenou, držel v ruce a levá, napjatá až k prasknutí a nezapjatá, do poloviny pokrývala jeho masitou levou tlapu, v níž držel načisto nový, lesklý, poprvé jistě použitý tvrdý klobouk. Ukázalo se tedy, že včerejší „frak lásky“, o němž křičel Satovu, opravdu existoval. To vše, frak i prádlo, si opatřil (jak jsem se později dověděl) na radu Liputinovu, k jakémusi tajemnému účelu. Nebylo pochyby, že i teď přijel (v drožce) taky zcela jistě na cizí pobídnutí a s čísi pomocí. Jemu samotnému by se nepodařilo dovtípit se, ihned obléknout, sebrat se a rozhodnout za nějaké tři čtvrtě hodiny, i když předpokládáme, že se o scéně v chrámové předsíni dověděl ihned. Nebyl opilý, ale v onom tíživém, neohrabaném a zamženém stavu člověka, který se náhle probudil po mnoha dnech opojení. Stačilo by, zdá se, zatrást dvakrát jeho ramenem a byl by hned zas nachmelen.

Přihnal se do salónu, aie ve dveřích náhle klopýtl o koberec. Marja Timofejevna div neumřela smíchy. Podíval se na ni zuřivě a popošel pojednou několika rychlými kroky k Varvaře Petrovně.

„Přijel jsem, milostivá paní...“ zatroubil jakoby do trumpety.

„Budte tak laskav, vážený pane,“ napřímila se Varvara Petrovna, „posad'te se tam na tu židli. Uslyším vás i odtamtud, a odsud na vás budu líp vidět.“

Kapitán se zastavil, hleděl tupě před sebe, ale přec se obrátil a sedl na vykázané místo až u dveří. Ve výrazu jeho tváře bylo lze číst silnou nedůvěru v sebe a zároveň s tím nestydatost a jakousi neustálou podrážděnost. Měl strašný strach, to bylo vidět, ale trpěla i jeho samolibost a bylo možno tušit, že se může z podrážděné samolibosti odhodlat přes svůj strach, naskytne-li se příležitost, i k nějaké drzosti. Báł se zřejmě, že každý jeho pohyb bude působit příliš nemotorným dojmem. Je známo, že všem takovým pánům, dostanou-li se nějakou zázračnou náhodou do společnosti, největší muka působí jejich vlastní ruce a nemožnost někam je slušně položit, kterou si co minutu uvědomují. Kapitán strnul na židli se svým kloboukem a rukavicemi v ruce a nespouštěl svůj tupý pohled z přísné tváře Varvary Petrovny. Snad se i chtěl rozhlédnout pozorněji kolem sebe, ale dosud se nemohl odhodlat. Marja Timofejevna shledala patrně znovu jeho osobu strašně směšnou, zase se zachechtala, ale kapitán zůstal bez hnutí. Varvara Petrovna nechala ho nemilosrdně dlouho, celou minutu, v tomto stavu a nelítostně si ho prohlížela.

„Nejprve dovolte, abychom se dozvěděli vaše jméno z vašich vlastních úst,“ pronesla odměřeně a výrazně.

„Kapitán Lebjadkin,“ zatroubil kapitán, „přijel jsem, milostivá paní...“ chtěl zase vstát.

„Dovolte,“ zarazila ho opět Varvara Petrovna, „ta ubohá osoba, která tolik vzbudila můj zájem, je opravdu vaše sestra?“

„Sestra, milostivá paní, která unikla mému dozoru, neboť je v takovém stavu...“

Náhle se zakoktal a zrudl.

„Nechápejte to špatně, milostivá paní,“ popletl se strašně, „vlastní bratr ji nebude špinit... v takovém stavu, totiž ne v takovém stavu... v tom smyslu, že by to škodilo reputaci... v posledním stadiu...“

Náhle se zarazil.

„Vážení pane,“ zdvihla Varvara Petrovna hlavu.

„V takovém stavu, hleďte!“ ukončil nenadále a ťukal si palcem doprostřed čela. Nastalo krátké mlčení.

„A je už dlouho taková?“ protáhla trochu Varvara Petrovna.

„Milostivá paní, přijel jsem, abych vám poděkoval za vaši velkomyslnost projevenou v předsíni chrámu, poděkovat po rusku, po bratrsku...“

„Po bratrsku?“

„Totiž ne po bratrsku, ale toliko v tom smyslu, že jsem bratr své sestry, milostivá paní, a věřte, milostivá paní,“ opakoval znova zrudnuv, „že nejsem tak nevzdělaný, jak se na první pohled ve vašem salónu zdá. Já a sestra nejsme, milostivá paní, ničím u srovnání s nádherou, kterou tu pozorujeme. K tomu existence lidí o nás kleveticích. Ale na svou reputaci je Lebjadkin, milostivá paní, hrd a... a... já přijel se poděkovat... Tady jsou ty peníze, milostivá paní!“

Tu vyndal z kapsy náprsní tašku, vytrhl z ní balíček bankovek a

začal se v nich třesoucími se prsty v zuřivém návalu netrpělivosti hrabat. Bylo vidět, že chce co nejdříve něco vysvětlit, a bylo toho tuze třeba. Cítil však pravděpodobně sám, že hrabání v peněžích mu dodává ještě hloupějšího vzhledu, a ztratil poslední špetku sebevlády. Nemohl peníze vůbec spočítat, prsty se mu pletly a na dovršení ostudy jedna zelená bankovka vyklouzla z tobolky a padala třepetavě na koberec.

„Dvacet rublů, milostivá paní,“ vyskočil náhle se svazečkem v ruce a s tváří utrpením zpocenou; pozoroval na podlaze vypadlou bankovku, chtěl se pro ni sehnout, ale zastyděl se z jakéhosi důvodu, mávl rukou...

„Pro vaše lidi, milostivá paní, pro lokaje, který ji zvedne; ať pamatuje na Lebjadkina!“

„To nemohu připustit,“ spěšně a trochu polekaně pronesla Varvara Petrovna.

„V tom případě...“

Sehnul se, zdvihl, zrudl, a přistupuje nenadále k Varvaře Petrovně, podával jí odpočítané peníze.

„Co je to?“ polekala se už docela, ba uhnula v křesle. Mavrikij Nikolajevič, já i Stěpan Trofimovič pokročili jsme každý o krok.

„Uklidněte se, uklidněte se, nejsem blázen, na mou duhu, nejsem blázen!“ ujišťoval rozčilený kapitán na všechny strany.

„Ne, vážený pane, vy jste se zbláznil.“

„Milostivá paní, není to vůbec tak, jak si to představujete! Jsem

ovšem nicotným článčkem řetězu... Ó milostivá paní, bohaté jsou vaše komnaty, ale chudé jsou světničky Marie Neznámé, mé sestry, rozené Lebjadkinové, kterou však prozatím budeme nazývat Marií Neznámou, prozatím, milostivá paní, jenom *prozatím*, neboť navěky to nepřipustí sám Bůh! Vy jste jí dala deset rublů a ona je přijala, ale proto, že byly od *vás*, milostivá paní! Slyšíte, milostivá paní! Od nikoho na světě nevezme nic tato Marie Neznámá, jinak se obrátí v hrobě její děd, štábní důstojník, zabitý na Kavkaze před očima samotného Jermolova, ale od *vás*, milostivá paní, od *vás* vezme všecko. Ale jednou rukou vezme a druhou rukou vám už podává dvacet rublů jako příspěvek na jeden z dobročinných komitétů v hlavním městě, jichž jste, milostivá paní, členkou... tak aspoň, milostivá paní, jste sama oznamovala v *Moskevských zprávách*, že je u *vás* místní, pro naše město určená kniha dobročinné společnosti, do níž každý může upsat...“Kapitán se náhle přerušil; dýchal ztěžka jako po nějaké namáhavé práci. To vše, co se týkalo dobročinného komitétu, bylo patrně předem připraveno, snad také za asistence Liputina. Zpotil se ještě víc, na spáncích mu vystupovaly doslovně kapičky potu. Varvara Petrovna se na něho pronikavě zadívala.

„Ta kniha,“ pronesla příkře, „je stále vystavena dole u vrátného mého domu, tam můžete svůj příspěvek zanést, chcete-li. Proto vás prosím, abyste své peníze teď schoval a nemával jimi ve vzduchu. Tak. Také vás prosím, abyste si zase sedl na své místo. Tak! Lituji, vážený pane, že jsem se mýlila, pokud jde o vaši sestru, a pomohla jí

v předpokladu, že je chudá, zatímco je tak bohatá. Nechápu jen to, proč může vzít jen ode mne, ale od jiných lidí nechce ani za nic. Tak jste to podtrhl, že si přeji zcela přesného vysvětlení.“

„To je, milostivá paní, tajemství, které může být pochováno až v hrobě!“ odpověděl kapitán.

„Proč?“ zeptala se Varvara Petrovna jaksi ne už tak pevně.

„Milostivá paní, milostivá paní!...“

Zamračeně umkl, dívaje se k zemi, a položil pravici na srdce. Varvara Petrovna čekala, nespouštějíc z něho oči.

„Milostivá paní,“ zařval náhle, „dovolíte, abych vám dal jednu otázku – jen jednu, ale otevřeně, přímo, po rusku, ze srdce?“

„Račte, prosím.“

„Trpěla jste, milostivá paní, v životě?“

„Chcete jednoduše říci, že jste kvůli někomu trpěl nebo trpíte.“

„Milostivá paní, milostivá paní!“ vyskočil náhle znovu (pravděpodobně to ani nepozoroval) a bil se do prsou, „tady v tomto srdci navřelo toho tolik, že se sám Bůh podiví, až to přijde najevo na Posledním soudu!“

„Hm, to je silný výraz.“

„Milostivá paní, hovořím snad rozčileně...“

„Nestarejte se, já vím sama, kdy bude třeba vás zarazit.“

„Mohu vám dát ještě jednu otázku, milostivá paní?“

„Dejte mi ještě jednu otázku.“

„Může člověk umřít jen a jen na ušlechtilost své duše?“

„Nevím, nedávala jsem si takové otázky.“ „Nevíte? Nedávala jste si takové otázky!“ vykřikl s patetickou ironií, „je-li tomu tak, je-li tomu tak –

Mlč, srdce mé, ty plné beznaděje¹!

a udeřil se zuřivě do prsou.

Rozchodil se už zase po pokoji. Příznačným rysem těchto lidí je úplná nemohoucnost udusit v sobě svá přání. Mají naopak neutišitelnou snahu projevit je navenek v celé jejich nechutnosti, hned, jakmile se zrodí. Takový pán, dostane-li se do jiné společnosti než do své, začíná obyčejně nesměle, ale povolte mu o chlup a začne hned provádět drzosti. Kapitán se už rozčiloval, chodil, máchal rukama, neposlouchal otázky, namluvil toho o sobě spoustu, spoustu, takže mu někdy jazyk vypověděl službu. Nedomluvil a začínal z jiného konce. Byl ovšem sotva docela střízliv; seděla tu taky Lizaveta Nikolajevna, na niž se ani jednou nepodíval, ale jejíž přítomnost ho strašně tísnila. Ostatně to je už jen předpoklad. Byla tedy nějaká příčina, pro niž se Varvara Petrovna přes svůj odpor odhodlala vyslechnout takového člověka. Praskovja Ivanovna se prostě třásla strachy a nechápala ovšem, jak se zdá, úplně, oč jde. Stěpan Trofimovič se třásl také, ale z jiných důvodů, poněvadž měl sklon chápat přespříliš. Mavrikij Nikolajevič stál v póze člověka, který všechny ochraňuje. Liza byla bledá a dívala se široce

rozevřenýma očima nepřetržitě na divokého kapitána. Šatov seděl jako dřív; ale co bylo nejpodivnějšího, Marja Timofejevna nejenom že se přestala smát, ale strašně se rozzalostnila. Opřela se pravicí o stůl a sledovala dlouhým, smutným pohledem svého deklamujícího bratra. Zdálo se mi, že klidná je jen Darja Pavlovna.

„Tohle všechno jsou jen hloupé alegorie,“ rozzlobila se nakonec Varvara Petrovna, „neodpověděl jste na mou otázku: ‚proč?‘ Naléhavě čekám na odpověď.“

„Neodpověděl ‚proč?‘ Čekáte odpověď na ‚proč?‘“ opakoval kapitán, mrkaje očima; „toto malé slůvko ‚proč‘ vyplňuje hned od prvního dne stvoření světa celý vesmír, milostivá paní, a celá příroda neustále křičí na svého Stvořitele: ‚Proč?‘ a už sedm tisíc let nedostává odpovědi. Což má odpovídat jen kapitán Lebjadkin, a je to spravedlivé, milostivá paní?“

„To jsou všechno hlouposti, a ne to, co chci!“ zlobila se a ztrácela trpělivost Varvara Petrovna, „to jsou alegorie; mimoto ráčíte, velectěný pane, hovořit příliš nadutě a já to pokládám za drzost.“

Kapitán ji neposlouchal. „Milostivá paní, možná že bych se chtěl jmenovat Arnošt, ale jsem nucen spokojit se s hrubým jménem Ignát, proč, co myslíte? Chtěl bych se jmenovat kníže de Montbard, a zatím jsem jen Lebjadkin od slova lebeda – proč? Jsem, milostivá paní, básník, básník ve své duši, a mohl bych dostávat tisícovky od nakladatele, a zatím jsem nucen žít v kýblu, proč, proč? Milostivá paní! Podle mého soudu je Rusko hříčkou přírody a nic jiného.“

„Vy tedy opravdu nemůžete mluvit určitěji?“

„Mohu vám přečíst báseň *Šváb*, milostivá paní!“

„Cože?“

„Milostivá paní, já nejsem ještě blázen! Zblázním se, určitě zblázním, ale ještě nejsem blázen. Milostivá paní, jeden můj přítel – velmi u-šlech-ti-lý člověk – napsal bajku v duchu Krylova pod názvem *Šváb*, mohu ji přednést?“

„Vy chcete přednášet nějakou Krylovovu bajku?“

„Ne, nechci přednášet Krylovovu bajku, ale svou vlastní bajku, mé dílo! Věřte mi, milostivá paní, bez urážky, že nejsem tak nevzdělaný a zkažený člověk, abych nevěděl, že Rus má velkého spisovatele bajek Krylova, kterému ministr osvěty postavil v Letním sadu pomník, u něhož si hrávají děti. Vy se tuhle, milostivá paní, ptáte: ‚proč?‘ Odpověď je na dně této bajky napsána ohnivými literami!“

„Předneste svou bajku.“

„Na světě žil jeden šváb, vtipný, milý druh, do talíře jednou pad, jenž byl hrobem much.“

„Panebože, co je tohle?“ vykřikla Varvara Petrovna. „To je, když v létě,“ pospíšil si kapitán a strašně přítom mával rukama, s podrážděnou netrpělivostí autora, kterému překážejí v projevu, „když v létě nalezu do talíře mouchy, tak z toho vyleze hrob much, tomu

rozumí každý hlupák, nepřerušujte mě, nepřerušujte, uvidíte, uvidíte (stále mával rukama)...

*Mezi mouchy když tak pad,
mouchy naříkaly:
,Tolik nás, a ještě šváb!' –
k Jupiteru řvaly.
O pomoc co volají,
Nikifor k nim přijde,
talíř vezme potají...*

Tady to ještě nemám dokončené, ale to je jedno, řeknu vám to svými slovy,“ vřeštěl kapitán, „Nikifor vezme talíř a nehledě na křik vyleje do kýblu celou tu komedii, i mouchy i švába, jak bylo už dávno potřeba. Ale všimněte si, všimněte si, milostivá paní, šváb nereptá! Hle, to je odpověď na vaši otázku: ‚proč?‘, vykřikl triumfálně, „šváb nereptá! Co pak se týče Nikifora, představuje přírodu,“ dodal rychle a samolibě se rozchodil po pokoji.

Varvara Petrovna se strašně rozzlobila.

„A kvůli jakým penězům, dovolu, abych se vás zeptala, kvůli jakým penězům, obdržným prý od Nikolaje Vsevolodoviče a vám prý nedodaným, jste se odvážil obvinít jednu osobu, náležející k mému domu?“

„Klep!“ zařval Lebjadkin a zdvihl tragicky pravou ruku.

„Ne, to není klep.“

„Milostivá paní, jsou okolnosti, které člověka nutí nést raději rodinnou hanbu než nahlas říci pravdu. Neprořekne se Lebjadkin, milostivá paní!“

Byl jako oslněn, byl u vytržení, cítil svůj význam, jistě si něco takového představoval. Měl chuť urážet, nadělat nějakou škodu, ukázat svou moc.

„Zazvoňte prosím, Stěpane Trofimoviči,“ poprosila Varvara Petrovna.

„Lebjadkin je chytrák, milostivá paní!“ zamrkal s ošklivým úsměvem, „chytrák, ale i on má klacek na své cestě, i on má svou předsíň vášní; a touto předsíní je stará husarská polní láhev, o které pěl už Dnis Davydov. A když je v této předsíni, milostivá paní, tak se taky stane, že pošle dopis ve verších, vel-ko-lepý, který však by si potom přál dostat nazpět, vykoupit slzami celého svého života, neboť pocit krásy je tím rušen. Ale uletěl ptáček, nechytíš ho za ocásek! Nu, a v této předsíni, milostivá paní, mohl se Lebjadkin prořeknout, o té ušlechtilé dívce, z ušlechtilé nevole duše rozrušené urážkami, čehož využili jeho klevetníci. Ale Lebjadkin je chytrák, milostivá paní! A nadarmo nad ním sedí zlověstný vlk, který co minutu přilévá oleje do ohně a očekává konec. Lebjadkin se neprořekne a na dně láhve se pokaždé ukáže místo očekávané věci – Lebjadkinova chytrost! Ale dost, už dost! Milostivá paní, vaše velkolepé komnaty by mohly náležet nejušlechtlejší osobě ze všech osob, ale šváb

nereptá! Všimněte, všimněte si konečně, že nereptá, a uznejte velikost jeho ducha!“

V tom okamžiku se ozval zdola, z komůrky vrátného zvonek a téměř ihned se objevil Alexej Jegoryč, který se na zazvonění Stěpana Trofimoviče trochu opozdil. Starý, vážný sluha byl v jakémisi neobvykle rozrušeném stavu.

„Nikolaj Vsevolodovič ráčil právě v tuto chvíli přijet a jde sem,“ pronesl v odpověď na tázavý pohled Varvary Petrovny. Vzpomínám si na ni právě v tom okamžiku: zprvu zbledla, ale náhle jí oči zablýskaly. Napřímila se v křesle s neobyčejně rozhodným výrazem. Všichni byli zaraženi. Zhola neočekávaný příjezd Nikolaje Vsevolodoviče, kterého k nám čekali až za měsíc, udivoval nejen svou neočekávaností, ale jmenovitě jakousi osudovou shodou s přítomnou chvílí. I kapitán strnul jako sloup uprostřed pokoje, otevřel ústa a díval se strašně hloupě na dveře.

A tu se ozvaly ze sousedního sálu, pokoje dlouhého a velkého, rychlé, blížící se kroky, malé kroky, neobyčejně bystré, někdo jako by se kutálel a najednou vpadl do salónu – nikoliv Nikolaj Vsevolodovič, vůbec ne, ale mladík zcela neznámý.

V

Dovolím si malou zastávku a načrtnu několika letnými tahy osobu, která se nenadále objevila.

Byl to mladík přibližně sedmadvacetiletý, o málo víc než střední

postavy, s řídkými, plavými, dost dlouhými vlasy a se sotva znatelným knírem z pouhého chmýří a s bradkou. Oblečen byl čistě, ba módně, ale ne švihácky; ač se zdál na první pohled jakoby nahrbeným a těžkopádným, nebyl vůbec nahrbený a byl dokonce příliš nenucený. Na první pohled nějaký podivín, a přece potom všichni u nás shledali jeho způsoby velmi slušnými a jeho hovor přiléhavým.

Nikdo neřekne, že je ošklivec, a přesto se jeho tvář nikomu nelíbí. Jeho hlava je prodloužena směrem k zátylku a ze stran jakoby smáčknutá, takže se jeho tvář zdá ostrou. Jeho čelo je vysoké a úzké, ale rysy tváře drobné; ostré oko, nos malý a zaostřený, rty dlouhé a tenké. Výraz tváře jakoby chorobný, ale to se jen zdá. Okolo lícnicích kostí a na tvářích jakási suchá vráska, která mu dodává vzezření rekonvalescenta po těžké nemoci. A přece je zcela zdrav, silný, ba nikdy ani nemocen nebyl.

Chodí a pohybuje se velmi spěšně, ale nikam nespíchá. Zdá se, že ho nic nemůže přivést do rozpaků; za všech okolností a v kterékoliv společnosti zůstává týmž. Je v něm hodně samolibosti, ale on sám ji v sobě vůbec nepozoruje.

Mluví rychle, spěšně, ale zároveň sebedůvěřivě, nechodí pro slovo daleko. Jeho myšlenky jsou klidné, přes jejich vnější pospíchavost, jsou přesné a definitivní —• a to zvláště vyniká. Výslovnost má neobyčejně jasnou. Jeho slova se sypou jako stejná, velká zrnka, vždy vybraná a vždy připravena k vaší službě.

Zpočátku se vám to dokonce líbí, ale potom se to zprotiví, zvláště pro tu až příliš jasnou výslovnost a pro tu perlovitost neustále hotových slov. Začne se vám jaksi zdát, že jazyk v jeho ústech má snad nějaký zvláštní tvar, že je nějak neobyčejně dlouhý a jemný, strašně rudý a že má neobyčejně ostrou, neustále a bezděčně se vrtící špičku.

Nuže tento mladík teď vletěl do salónu a mně se opravdu až dodnes zdá, že začal mluvit už v sousedním sálu a že tak, se slovy na rtech, taky vešel. Octl se okamžitě před Varvarou Petrovnou.

„...Představte si, Varvaro Petrovno,“ sypal jako perličky, „vcházím a myslím, že on tu už čtvrt hodiny je. Přijel před půl hodinou; sešli jsme se u Kirillova. Odebral se před půl hodinou rovnou sem a i mně nakázal, abych sem rovněž za čtvrt hodiny přišel...“

„Ale kdo? Kdo vám nakázal, abyste sem přišel?“ vyptávala se Varvara Petrovna.

„Ale Nikolaj Vsevolodovič přece! Copak se o tom opravdu dovídáte až teď? Přece aspoň jeho zavazadla musila už dávno přijít, jak to, že vám to neřekli? Ohlašuji vám to tedy já první. Bylo by snad možno pro něho poslat, ostatně ale jistě přijde hned sám, a zdá se, v tu dobu, která právě odpovídá určitému jeho předpokladu, a pokud já aspoň mohu soudit, některým jeho úmyslům.“ Tu přelétl očima pokoj a zvláště pozorně se zastavil jeho zrak na kapitánovi. „Ach Lizaveto Nikolajevno, jak jsem rád, že se s vámi setkávám hned na prvním

kroku, jsem velmi rád, že vám mohu stisknout ruku,“ rychle k ní přiskočil, aby stiskl nataženou ruku vesele se usmívající Lizy; „a jak pozoruji, velectěná Praskovja Ivanovna tuším taky nezapomněla na svého ‚profesora‘, ba ani se na něho nehněvá, jak se hněvávala ve Švýcarech. Ale co vaše nohy, Praskovjo Ivanovno, dobře vám poradilo švýcarské konzilium klima vlasti?... Jak? Obklady? Ty jsou asi na to velmi dobré. Jak jsem litoval, Varvaro Petrovno (obrátil se zas rychle k ní), že se mi nepodařilo setkat se s vámi tenkrát v cizině a osvědčit vám osobně svou úctu, ke všemu pak měl jsem tak mnoho, co jsem vám chtěl říci. Podával jsem své zprávy tady svému stařečkovi, ale on po svém zvyku, tuším...“

„Petrušo!“ vykřikl Stěpan Trofimovič, vytržen náhle ze svého ustrnutí. Spráskl ruce a vrhl se k synovi. „Pierre, mon enfant, ¹¹⁹ vždyť já tě nepoznal!“ sevřel ho do své náruče a slzy mu vyhrkly z očí.

„Žádné hlouposti, žádné hlouposti, žádná gesta, a dost, dost, prosím tě,“ mumlal spěšně Petruša a snažil se vymknout z jeho objetí.

„Cítil jsem vždycky, vždycky před tebou vinu!“ „Nu tak dost; o tom až později. Já věděl, že budeš dělat hlouposti. Bud přece trochu střízlivější, prosím tebe.“ „Ale vždyť jsem tě neviděl deset let!“ „Tím méně příčin k nějakým výlevům...“ „Mon enfant!“ ¹²⁰

¹¹⁹ Petře dítě moje

¹²⁰ Dítě mé!

„Nu věřím, že mě máš rád, dej ruce pryč. Vždyť překážíš druhým... Ach, tady je i Nikolaj Vsevolodovič, nedělej hlouposti, prosím tebe!“

Nikolaj Vsevolodovič byl už opravdu v pokoji. Vstoupil velmi tiše a zastavil se na okamžik ve dveřích, aby v klidu obhlédl shromáždění.

Jako před čtyřmi lety, když jsem ho spatřil poprvé, právě tak jsem byl i teď při prvním pohledu na něho zaražen. Pamatoval jsem si ho velmi dobře. Jsou však už takové obličejy, které pokaždé, když se objeví, přinášejí s sebou jaksi něco nového, co jste v nich ještě nezpozorovali, i kdybyste je předtím viděli stokrát. Zdánlivě byl týž jako před čtyřmi lety – právě tak elegantní, právě tak vážný, právě tak vážně vstoupil jako tenkrát, dokonce téměř stejně tak mlád. Jeho lehký úsměv byl právě tak oficiálně laskavý a právě tak samolibý; jeho pohled byl právě tak přísný, zádumčivý a nějak roztržitý. Zdálo se krátce, že jsme se rozešli teprve včera. Jedna věc mě však zarazila. Třebaže ho pokládali i dřív za krasavce, byla přec jeho tvář vskutku „podobna masce“, jak se vyjadřovaly některé zlolajné dámy z naší společnosti. Ted' však – ted' však, nevím proč, zdál se mi hned na první pohled být rozhodně nesporným krasavcem, takže se vůbec nedalo říci, že se jeho ' tvář podobá masce. Snad proto, že byl o poznání bledší než dřívě a trochu zhubeněl? Snad nějaká nová myšlenka svítila ted' v jeho pohledu?

„Nikolaji Vsevolodoviči!“ vykřikla všecka napřímená a

nepovstávajíc z křesla Varvara Petrovna a zastavila ho přitom velitelským gestem, „zastav se na chvíli!“

Abych však vysvětlil onu hroznou otázku, která za tímto výkřikem a gestem neočekávaně následovala – otázku, jejíž možnost bych u Varvary Petrovny ani sám nepředpokládal – prosím čtenáře, aby se rozpomněl na to, jaký byl charakter Varvary Petrovny po celý její život, a na neobvyklou jeho prudkost v mnohých mimořádných chvílích. Prosím také, aby uvážil, že přes neobvyklou pevnost mysli a neobyčejnou dávku rozvahy a praktického, tak říkajíc i hospodářského taktu, který v ní byl, bylo v jejím životě přec dost takových okamžiků, jimž se poddávala najednou celá, úplně, na nic se přitom neohlížejíc. Prosím, aby čtenář taky uvážil, že přítomná chvíle mohla být pro ni skutečně jednou z těch, v nichž se soustřeďuje jako v ohnisku veškerá podstata života – vši minulosti, vši přítomnosti a snad budoucnosti. Připomínám ještě letmo anonymní dopis, který dostala a o němž se před chvílí tak podrážděně zmínila Praskovje Ivanovně, přičemž tuším zamlčela další obsah dopisu; ale snad právě v něm bylo skryto rozřešení, jak taková hrozná otázka, s níž se náhle na syna obrátila, byla vůbec možná.

„Nikolaji Vsevolodoviči,“ opakovala, razíc slova pevným hlasem, v němž zazvučela hrozná výzva, „prosím vás, řekněte hned, na místě – je pravda, že tato nešťastná, chromá žena... tamta, tamhleta, podívejte se na ni, je pravda, že to je... vaše zákonná žena?“

Pamatuji se velmi dobře na tento okamžik. Ani nemrkl a díval se upřeně na matku; jeho tvář se ani o vlas nezměnila. Konečně se pomalu usmál jakýmsi shovívavým úsměvem, a aniž odvětil, přistoupil tiše k matce, zdvihl její ruku, uctivě ji přiložil k ústům a políbil. A jeho neodolatelný, stálý vliv na matku byl tak silný, že ani v tomto okamžiku se neopovážila ruku odtáhnout. Dívala se jen na něho, proměněná v jediný otazník, a celé její vzezření říkalo, že ještě okamžik a nesnese svou nejistotu.

Ale Nikolaj Vsevolodovič mlčel dále. Když jí políbil ruku, rozhlédl se ještě jednou po celém salónu, a jako dřív, beze spěchu se obrátil přímo k Marje Timofejevně. Je velmi obtížné popsat vzezření lidí v některých okamžicích. Vzpomínám si například, že Marja Timofejevna, leknutím polomrtvá, vstala, aby ho uvítala, a sepjala ruce, jako by ho o něco úpěnlivě prosila; ale zároveň si vzpomínám i na vytržení v jejím pohledu, jakési šílené vytržení, které téměř znetvořovalo její rysy – vytržení, jaké lidé jen těžko snášejí. Snad bylo to i ono, leknutí i vytržení. Pamatuji se však, že jsem k ní rychle popošel (stál jsem téměř vedle ní), zdálo se mi, že upadne v tu chvíli v mrákoty.

„Vy tu nemůžete zůstat,“ řekl jí Nikolaj Vsevolodovič laskavým melodickým hlasem a v jeho očích *zazářila* nezvyklá něžnost. Stál před ní ve velmi zdvořilé póze a v každém jeho gestu bylo vidět nejupřímnější úctu. Ubožačka zakoktala zadýchaně a prudkým šepotem:

„Ale mohu... teď hned... kleknout před vámi na kolena?“ „Ne, to nejde,“ usmál se na ni tak zářivě, že i ona se náhle radostně zasmála. Týmž melodickým hlasem, přemlouvaje ji něžně jako dítě, dodal vážně:

„Pomyslete, že jste děvče, a já, třeba jsem vaším oddaným přítelem, jsem přece jen člověk vám cizí, ani muž, ani otec, ani ženich. Podejte mi ruku a pojďte; doprovodím vás do vozu, a dovolíte-li, dovezu vás sám domů.“ Vyslechla ho a jakoby v přemýšlení sklonila hlavu. „Pojďme,“ řekla, vzdychla a podala mu ruku. Ale tu se jí stala malinká nehoda. Asi se nějak neopatrně obrátila a šlápla na svou nemocnou, krátkou nohu – krátce upadla bokem na křeslo, a nebýt tam křesla, padla by na zem. Okamžitě ji zachytil a zadržel, vzal pevně pod paždím a opatrně, účastně ji vedl ke dveřím. Byla zřejmě svým pádem zarmoucená, přišla do rozpaků, zrudla a padl na ni strašný ostych. Visíc téměř na jeho ruce s pohledem upřeným do země, silně kulhajíc, klopýtala vedle něho. Tak taky odešli. Viděl jsem, že zatímco odcházeli, vyskočila Liza náhle z jakéhosi důvodu z křesla a sledovala je nehybným pohledem až ke dveřím. Pak si mlčky zas sedla, ale její tvář škubala jakási křeč, jako by se dotkla nějakého hada.

Pokud se celá tato scéna mezi Nikolajem Vsevolodovičem a Marjou Timofejevnou dála, všichni mlčeli a byli zaraženi, bylo by slyšet mouchu, jakmile však vyšli, začali všichni náhle mluvit.

VI

Mluvili ostatně málo, víc křičeli. Zapomněl jsem teď už trochu, jak to vše tenkrát po pořádku bylo, poněvadž nastal zmatek. Stěpan Trořimovič něco francouzsky vykřikl a spráskl ruce, ale Varvara Petrovna si ho nevšímalá. Dokonce Mavrikij Nikolajevič něco rychle a trhaně zamumlal. Ale ze všech nejvíc byl rozhořčen Petr Stěpanovič; zoufale, s výraznými posunky přesvědčoval o čemsi Varvaru Petrovnu, ale dlouho jsem mu nemohl rozumět. Obracel se i k Praskovje Ivanovně a k Lizavetě Nikolajevně, letmo vykřikl něco v rozčilení i na otce – slovem točil se po celém pokoji. Varvara Petrovna celá zrudlá vyskočila téměř ze svého místa a vykřikla na Praskovju Ivanovnu: „Slyšelas, slyšelas, co jí tu teď řekl!“ Ale Praskovja Ivanovna nemohla ani odpovědět a jen cosi zabreptala a máchla rukou. Ubožáčka měla své starosti: každou chvíli obracela hlavu k Lize v bezděčném strachu, ale neodvažovala se ani pomyslit na to vstát a odjet, dokud se nezdvihne dcera. V tom okamžiku chtěl kapitán jistě pláchnout, zpozoroval jsem to. Byl nepochybně silně polekán hned od toho okamžiku, co se objevil Nikolaj Vsevolodovič; ale Petr Stěpanovič ho chytil za ruku a nepustil.

„Je to nezbytné, nezbytné,“ sypal Varvaře Petrovně slova jako perly, neustávaje ji přesvědčovat. Stál před ní, ale Varvara Petrovna už zase seděla v křesle, a jak se pamatuji, žádostivě ho poslouchala; dosáhl konečně přece toho, že mu věnovala plnou pozornost.

„Je to nezbytné. Vidíte sama, Varvaro Petrovno, že to je

nedorozumění, a napohled mnoho podivného, zatím však je věc jasná jako den a docela jednoduchá. Vím velmi dobře, že mě nikdo nezplnomocnil hovořit, a vypadám asi směšně, když se k tomu sám nabízím. Ale předně Nikolaj Vsevolodovič sám nepřikládá této věci žádné váhy, a pak existují případy, v nichž se člověk sám těžko odhodlává osobně něco vysvětlovat a je naprosto nutno, aby se toho ujala třetí osoba, jež bude moci snáze vyložit některé delikátní věci. Věřte, Varvaro Petrovno, že Nikolaj Vsevolodovič není vůbec vinen, že před chvílí neodpověděl na vaši otázku ihned radikálním vysvětlením přesto, že celá záležitost je zcela bezvýznamná; znám ji už z Petrohradu. K tomu pak celá příhoda dělá Nikolaji Vsevolodoviči jen čest, musíme-li už nutně užít toho neurčitého slova „čest“.

„Chcete říci, že jste byl svědkem nějaké příhody, z níž vzniklo... toto nedorozumění?“ zeptala se Varvara Petrovna.

„Svědkem a účastníkem,“ potvrdil spěšně Petr Stěpanovič.

„Když mi dáte slovo, že to neurazí jemnocit Nikolaje Vsevolodoviče, jenž přede mnou vůbec nic neskrývá... a jste-li přitom přesvědčen, že mu tím uděláte dokonce radost...“

„Docela jistě radost, a i já si tím způsobím zvláštní radost. Jsem přesvědčen, že by mě sám prosil.“

Bylo dost divné a neobvyklé vidět naléhavou touhu tohoto náhle z nebe spadlého pána vypravovat cizí příhody. Chytil však Varvaru Petrovnu na udici, neboť se dotkl příliš rozboleného místa. Neznal

jsem tenkrát ještě charakter tohoto člověka, a tím méně jeho záměry.

„Poslouchám vás,“ zdrželivě a opatrně prohlásila Varvara Petrovna, již její vlastní shovívavost trochu mrzela.

„Věc je krátká; chcete-li, není to ve skutečnosti ani žádný příběh,“ sypaly se perličky. „Ostatně romanopisec, kdyby neměl co dělat, mohl by z toho uplést román. Je to dost zajímavá věčička, Praskovjo Ivanovno, a jsem přesvědčen, že Lizaveta Nikolajevna ji zvědavě vyslechne, poněvadž je v ní mnoho ne-li podivných, tedy podivuhodných věcí. Před pěti lety poznal Nikolaj Vsevolodovič v Petrohradě tohoto pána – tady tohoto pana Lebjadkina, který tu stojí s otevřenými ústy a chystal se teď tuším prásknout do bot. Odpusťte, Varvaro Petrovno. Neradím vám ostatně, abyste se ztrácel, pane úředníku bývalé proviantury ve výslužbě (vidíte, že se na vás výborně pamatuji). Já i Nikolaj Vsevolodovič známe velmi dobře vaše zdejší kousky, z nichž, nezapomeňte, bude vám jednou klást počet. Prosím ještě jednou za odpuštění, Varvaro Petrovno. Nikolaj Vsevolodovič nazýval tohoto pána tenkrát svým Falstaffem; je to (vysvětloval náhle) takový nějaký v dřívějších dobách populární, burleskní charakter, ‚burlesque‘, jemuž se všichni smějí a který všem dovoluje, aby se mu smáli, jen když za to platí. Nikolaj Vsevolodovič bral tenkrát v Petrohradě život, abych tak řekl, s ironií – jiným slovem to nemohu nazvat. Nebylo to zklamání, které ho k tomu přivedlo, protože jeho nemůže nic zkrušit. Nechtěl se však tenkrát snížit k tomu, aby se zabýval nějakou prací. Mluvím, Varvaro

Petrovno, jen o té tehdejší době. U tohoto Lebjadkina byla jeho sestra – ta, která tu teď seděla. Bratr ani sestra neměli koutku, kde by hlavu složili, a chodili po cizích lidech. Bratr chodil pod podloubím Hostinského dvora, stále v staré uniformě, zastavoval chodce líp oblečené, a co vybral, to propíjel. Sestra pak žila jako ptáče nebeské. Pomáhala tam a posluhovala. Nepředstavitelně neutěšené poměry; nebudu malovat obraz tohoto života po všelikých koutech – života, kterému se tenkrát z podivínství oddával i Nikolaj Vsevolodovič. Mluvím jen o tehdejší době, Varvaro Petrovno, a co se týče ‚podivínství‘, je to jeho vlastní výraz. Není mnoho věcí, které přede mnou skrývá. M-lle Lebjadkinová, která jednu dobu velmi často Nikolaje Vsevolodoviče vídala, byla uchváčena jeho zevnějškem. Byl to tak říkajíc briliant na špinavém pozadí jejího života. Umím špatně popisovat city, a proto to přejdu; ale všelijací mizerové si z ní hned začali tropit smích a ona upadla v zármutek. Tam se jí vůbec smávali, ale předtím to vůbec nepozorovala. Hlavu neměla ani tenkrát už v pořádku, ale tenkrát přece jen ne tak jako teď. Jsou důvody k předpokladům, že v dětství prostřednictvím nějaké dobroditelky se jí dostalo téměř něčeho jako vychování. Nikolaj Vsevolodovič na ni nikdy nebral ani nejmenší zřetel a hrál raději s úředníky starými zamaštěnými kartami preferans o čtvrt kopejky. Jednou však, když jí ubližovali, chytil (aniž se ptal po příčině) jednoho úředníka za límec a vyhodil ho oknem z prvního patra. Nebylo tu žádného rytířského rozhořčení pro uraženou nevinnost.

Celá operace se dala uprostřed všeobecného smíchu a nejvíc ze všech se smál sám Nikolaj Vsevolodovič. Když pak všechno šťastně skončilo, smířili se a začali pít punč. Ale pokořená nevinnost sama na to nezapomněla. Skončilo to arci definitivním otřesem jejich rozumových schopností. Opakuji, že umím špatně popisovat city, a tu je hlavní věc blouznění. A Nikolaj Vsevolodovič, jakoby schválně, toto blouznění ještě víc podpaloval. Místo aby se smál, začal se najednou chovat k m-lle Lebjadkinové s neočekávanou úctou. Kirillov, který tam u toho byl (neobyčejný originál, Varvaro Petrovno, a neobyčejně lakonický člověk; snad ho někdy uvidíte, je teď tady v našem městě), nu tak tedy ten Kirillov, který obvykle pořád mlčí, se tam najednou rozzlobil, podotkl, jak se pamatuji, k Nikolaji Vsevolodoviči, že jedná s tou paní jako s markýzou a tím ji definitivně dobíjí. Dodávám, že Nikolaj Vsevolodovič si trochu toho Kirillova vážil. A co myslíte, že mu odpověděl: ‚Vy předpokládáte, že se jí vysmívám, pane Kirillove; nevěřte tomu, vážím si jí opravdu, poněvadž je lepší než my všichni.‘ A řekl to, víte, takovým vážným tónem. Zatím však za ty dva tři měsíce kromě ‚dobrý den‘ a ‚sbohem‘ s ní ve skutečnosti nepromluvil ani slovo. Byl jsem tam a bezpečně se pamatuji, že to s ní nakonec dospělo tak daleko, že ho pokládala za cosi jako svého ženicha, který ji nesmí ‚unést‘ jedině proto, že má mnoho nepřátel a překážek v rodině nebo něco takového. Bylo tam tenkrát smíchu! Skončilo to tím, že když se měl Nikolaj Vsevolodovič tenkrát odebrat sem, zařídil před odjezdem její

vydržování, a to roční dosti značnou penzí, aspoň tři set rublů, jestli ne víc. Krátce to vše byl z jeho strany řekněme rozmar, fantazie předčasně unaveného člověka – třeba i konečně, jak říkal Kirillov, nová studie přesyceného člověka, dělaná za tím účelem, aby poznal, kam až možno dovést šíleného mrzáka. „Schválně,“ povídá, Jste si vybral bezvýznamného tvora, mrzáka pokrytého věčnou hanbou a bitím – věda, že ten tvor umírá komickou láskou k vám, a začal jste ho náhle záměrně uvádět do bludu, a to jen proto, abyste viděl, co z toho vzejde! Což však konec konců může člověk za fantazie šílené ženy, s níž, všimněte si toho, promluvil za celou tu dobu sotva dvě věty? Jsou věci, Varvaro Petrovno, o nichž nejen nelze rozumně hovořit, ale o nichž i začínat hovor je nerozum. Třeba to byl, dejme tomu, podivínský rozmar – ale nic víc přec o tom nelze říci; a tady teď z toho udělali takovouhle historii... Vím, Varvaro Petrovno, částečně, co se tu děje.“ Vyprávěč se náhle přerušil a chtěl se obrátit k Lebjadkinovi, ale Varvara Petrovna ho zastavila; byla nesmírně vzrušena.

„Skončil jste?“ zeptala se.

„Ještě ne; kvůli úplnosti by bylo třeba, dovolíte-li, zeptat se na něco tady toho pána... Uvidíte hned, Varvaro Petrovno, oč jde.“

„Dost, později, počkejte chvíli, prosím vás. Jak dobře jsem udělala, že jsem vás nechala mluvit!“

„A teď uvažte, Varvaro Petrovno,“ rozjel se opět Petr Stěpanovič, „zda Nikolaj Vsevolodovič vám to všechno mohl před chvílí sám

vysvětlit v odpověď na vaši otázku – snad až příliš kategorickou?“

„Ó ano, příliš!“

„A že jsem měl pravdu, když jsem tvrdil, že v některých případech může třetí člověk podat mnohem lepší vysvětlení než ten, který je sám zainteresován!“

„Ano, ano... Ale v jednom jste se zmýlil a ke své lítosti vidím, že se mýlíte i dál.“ „Opravdu? A v čem?“

„Hled'te... Ostatně nesedl byste si, Petře Stěpanoviči?“ „Jak vám libo, jsem už unaven, děkuji.“ Vzal okamžitě křeslo a obrátil je tak, že se ocitl mezi Varvarou Petrovnou z jedné strany, Praskovjou Ivanovnou z druhé strany a obličejem k panu Lebjadkinovi, z něhož nespouštěl ani na chvíli oči.

„Mýlíte se v tom, že to nazýváte jeho ‚podivínským rozmarem‘.“

„Ó, jde-li jen o to...“

„Ne, ne, ne, počkejte,“ zarazila ho Varvara Petrovna, která se zřejmě chystala mnoho a nadšeně mluvit. Jakmile to Petr Stěpanovič zpozoroval, byl pozornost sama.

„Ne, to bylo něco víc než podivínství a ubezpečuji vás, něco až svatého! Můj syn je člověk hrdý, kterému bylo v časném mládí ublíženo a který došel k onomu ‚ironickému postoji k životu‘, o kterém jste se tak trefně zmínil – jedním slovem princ Harry, jak ho tenkrát skvěle přirovnal Stěpan Trofimovič, a bylo by to neobyčejně správné, kdyby se nepodobal ještě víc Hamletovi, aspoň po mém názoru.“

„Et vous avez raison,“¹²¹ s citem a s důstojností se ozval Stěpan Trofimovič.

„Děkuji vám, Stěpane Trofimoviči, děkuji vám zvláště, právě za onu neustálou víru v Nicolase, v krásu jeho duše a jeho poslání. Vy jste tu víru ve mně posiloval, když jsem klesala na duchu.“

„Chère, chère...“¹²² Stěpan Trofimovič chtěl už pokročit, ale zastavil se, neboť usoudil, že je nebezpečno ji přerušovat...

„A kdyby vedle Nicolase byl vždy (skoro už zpívala Varvara Petrovna) tichý, ve své pokoře tak veliký Horacio – jiný váš překrásný výraz, Stěpane Trofimoviči –, byl by snad už dávno zachráněn před smutným a ‚náhlým démonem ironie‘, který ho celý život trápil. (Ten démon ironie je zase vaše podivuhodné slovo, Stěpane Trofimoviči.) Ale Nicolas neměl nikdy Horacia ani Ofelii. Měl jen svou matku, ale co zmůže matka sama a za takových okolností? Víte, Petře Stěpanoviči, že začínám dokonce neobyčejně dobře chápat, jak takový člověk jako Nicolas se mohl objevovat i v takových špinavých špeluňkách, o nichž jste vypravoval? Vidím v duchu teď tak jasně onu ‚ironii‘ v jeho životě (podivuhodně trefný váš výraz), onu nenasytnou žízeň po kontrastu, ono pochmurné pozadí obrazu, na němž se skví jako briliant, zase podle vašeho srovnání, Petře Stěpanoviči. A hle, tam se setkává s tvorem ode všech uráženým, mrzákem a polobláznem, a přitom snad tvorem

¹²¹ A máte pravdu.

¹²² Drahá, drahá...

cítícím co nejušlechtileji!“

„Hm, ano, dejme tomu.“

„A vy po tom po všem nechápete, že se jí nevysmívá jako všichni?! Ó lidé! Nechápete, že ji chrání před lidmi, kteří urážejí, že ji obklopuje úctou Jako markýzu' (ten Kirillov chápe asi nezvykle dobře lidi, třebaže Nicolase nepochopil!). Chcete-li, právě z tohoto kontrastu vzniklo neštěstí. Kdyby ta nešťastnice byla v jiném prostředí, snad by nikdy nedošlo k takovému šílenému blouznění. Žena, jen žena to může pochopit, Petře Stěpanoviči, a jaká škoda, že vy... totiž ne že nejste ženou, ale že jí nejste aspoň protentokráte, abyste pochopil!“

„Totiž v tom smyslu, že čím hůř, tím líp – chápu, chápu, Varvaro Petrovno. Je to tak jako v náboženství: čím hůř se člověku žije nebo čím ubožejší a ubitější je národ, tím úporněji blouzní o odměně v ráji, a když přitom ještě pracuje sto tisíc kněží podpalujících toto blouznění a spekulujících s ním, tu... chápu vás, Varvaro Petrovno, budte klidna.“

„Není to myslím docela tak, ale řekněte, což Nicolas, aby udusil toto blouznění v onom nešťastném organismu (proč tu Varvara Petrovna užila slova organismus, nemohl jsem pochopit), což se jí Nicolas měl taky smát a chovat se k ní jako ostatní úředníci? Což vy neuznáváte onen vznešený soucit, onu ušlechtilou vibraci celého organismu, s níž Nicolas náhle přísně odpovídá Kirillovu: ‚Nevysmívám se jí.' Vznešená, svatá odpověď!“

„Sublime,“¹²³ zamumlal Štěpan Trofimovič.

„A nezapomínejte, že není vůbec tak bohat, jak si myslíte; bohatá jsem já, ne on, a tenkrát nedostával ode mne téměř vůbec nic.“

„Chápu, chápu to vše, Varvaro Petrovno,“ už trošku netrpělivě sebou zavrtěl Petr Štěpanovič.

„On, to je můj charakter! Poznávám v Nicolasovi samu sebe. Poznávám toto mládí, tuto možnost bouřlivých, hrozných výbuchů... A sblížíme-li se spolu kdy, Petře Štěpanoviči, čeho si ze své strany tak vroucně přeji, tím spíš, že už jsem vám tolik zavázána, pak snad pochopíte...“

„Ó věřte, že i já si toho přeji,“ zamumlal trhaně Petr Štěpanovič.

„Pak pochopíte ono hnutí, v němž si ve slepé ušlechtilosti vyberete náhle člověka, třeba i člověka sebe ve všech směrech nehodného, který vás vůbec nechápe a je s to vás při každé nejbližší příležitosti utrápit, a toho člověka navzdory všemu si náhle přetvoříte v jakýsi ideál, ve svůj sen, nakupíte na něho všechny své naděje, klaníte se mu, milujete ho po celý svůj život, nevěda vůbec proč – snad právě proto, že toho není hoden... Oh, jak jsem po celý svůj život trpěla, Petře Štěpanoviči!“

Štěpan Trofimovič začal s bolestnou tváří lovit můj pohled, ale včas jsem mu uhnul...

„... A nedávno ještě, nedávno – oh, jak jsem před Nicolasem

¹²³ vznešené

vinna!... Neuvěříte, ale zmučili mě ze všech stran všichni, všichni lidé, nepřátelé, lidé lhostejní i přátelé; přátelé snad více než nepřátelé. Když mi poslali první hnusné anonymní psaní, Petře Stěpanoviči, tu nebudete věřit, nedostávalo se mi nakonec dosti opovržení v odpověď na všechnu tu zlobu... Nikdy, nikdy si neodpustím svou malověrnost!“

„Slyšel jsem už cosi tak všeobecně o zdejších anonymních dopisech,“ ožil náhle Petr Stěpanovič, „a vyšetřím vám to, buďte klidna.“

„Nemůžete si ani představit, jaké pletichy se tu začaly! – dokonce i naši ubohou Praskovju Ivanovnu utrápily – a z jakého důvodu právě jí? Snad jsem se vůči tobě dnes provinila, má milá Praskovjo Ivanovno,“ dodala ve velkomyslném záchvatu pohnutí, ale ne docela bez jisté dávky vítězoslavné ironie.

„Přestaňte, má drahá,“ zabreptala Praskovja Ivanovna neochotně, „podle mého názoru by bylo potřeba to všechno skoncovat... už bylo dost řečí...“ a podívala se zase plaše na Lizu, která však hleděla na Petra Stěpanoviče.

„A onoho ubohého, onoho nešťastného tvora, onu šílenou, která ztratila vše a zachovala si toliko srdce, mám v úmyslu teď sama adoptovat,“ vykřikla náhle Varvara Petrovna, „je to povinnost, kterou mám v úmyslu svatě vyplnit. Od dnešního dne ji беру pod svou ochranu!“

„A to bude v jistém smyslu dokonce velmi dobré,“ venkoncem

ožil Petr Stěpanovič. „Odpusťte, já před chvílí nedomluvil. Chci něco říci právě k té ochraně. Můžete si představit, že když tenkrát Nikolaj Vsevolodovič odjel (začínám právě od toho místa, kde jsem se, Varvaro Petrovno, zastavil), tento pán, hle, právě tento pan Lebjadkin si okamžitě představoval, že má právo s penzí vyměřenou jeho sestře hospodařit podle své vůle; a taky hospodařil. Nevím přesně, jak to Nikolaj Vsevolodovič tenkrát zařídil, ale za rok, už v cizině, když se dověděl o tom, co se stalo, byl přinucen učinit jiná opatření. Neznám opět podrobnosti, řekne je sám, vím jen, že dotyčnou osobu umístili někde ve vzdáleném klášteře, dokonce velmi komfortně, ale pod přátelským dohledem – chápete? A co myslíte, k čemu se odhodlává pan Lebjadkin? Vynakládá napřed všemožné úsilí na to, aby se dověděl, kde před ním skrývají pramen příjmů, totiž sestru, až nedávno dostihne svého cíle, činí si na ni jakési právo, bere ji z kláštera a přiveze ji přímo sem. Tady jí nedává jíst, bije ji, tyranizuje, konečně dostane nějakou cestou od Nikolaje Vsevolodoviče značnou sumu, ihned se dá do pití a končí místo vděčnosti drzostí vůči Nikolaji Vsevolodovičovi, nesmyslnými požadavky, hrozí soudem, nebude-li penze placena příště přímo do jeho rukou. Tak pokládá dobrovolný dar Nikolaje Vsevolodoviče za daň – můžete si to představit? Pane Lebjadkine, je *všecho* to, co jsem teď říkal, pravda?“

Kapitán, který až dosud stál mlčky a se sklopenýma očima, postoupil rychle o dva kroky kupředu a celý zrudl.

„Petře Stěpanoviči, krutě jste se mnou jednal,“ pronesl, jako by se utrhł.

„Jak to krutě, a proč? Dovolte, o krutosti nebo mírnosti budeme hovořit později, teď vás jen prosím o odpověď na první otázku: je to *všechno*, co jsem povídal, pravda či ne? Domníváte-li se, že to není pravda, můžete to ihned říci.“

„Já... vy víte sám, Petře Stěpanoviči...“ zabreptal kapitán, zajíkl se a umkl. Je třeba poznamenat, že Petr Stěpanovič seděl se zkříženýma nohama v křesle, zatímco kapitán před ním stál v nejzdvořilejší póze.

Váhání pana Lebjadkina nenašlo v očích Petra Stěpanoviče tuším žádného zalíbení; po jeho tváři přeběhla jakási zlostná křeč.

„Řekněte, nechcete opravdu nic říci?“ podíval se ostře na kapitána, „chcete-li, buďte tak laskav, čekám na vás.“

„Víte sám, Petře Stěpanoviči, že říci nemohu nic.“

„Ne, to nevím, ba slyším to poprvé; pročpak nemůžete nic říci?“

Kapitán mlčel se sklopenýma očima.

„Dovolte, abych odešel, Petře Stěpanoviči,“ řekl rozhodně.

„Ne však dříve, než dáte nějakou odpověď na mou první otázku: je to *všechno*, co jsem říkal, pravda?“

„Pravda, prosím,“ pronesl hluše Lebjadkin a zdvihl oči na svého učitele. Na spáncích mu vystoupil dokonce pot.

„Je to *všechno* pravda?“

„Všechno pravda, prosím.“

„Nemáte nic, co byste dodal, poznamenal? Cítíte-li, že jsme nespravedliví, řekněte to; protestujte, projeďte veřejně svou nespokojenost.“

„Ne, nemám nic.“

„Vyhržoval jste nedávno Nikolaji Vsevolodovičovi?“

„To... v tom bylo hlavně víno, Petře Stěpanoviči (náhle zdvihl hlavu). – Petře Stěpanoviči, jestli rodinná čest a hanba, kterou si srdce nezasloužilo, zavzlyká u přítomnosti jiných lidí, což i pak je člověk vinen?“ zařval náhle, zapomněl se jako před chvílí.

„A teď jste střízlivý, pane Lebjadkine?“ podíval se na něho pronikavě Petr Stěpanovič.

„Jsem... střízlivý.“

„Co to znamená rodinná čest a hanba, kterou si srdce nezaslouží?“

„To já o nikom, já nechtěl nikoho... Já o sobě...“ stáhl se zase kapitán.

„Urazilo vás, tuším, jak jsem se o vás a o vašem chování vyjadřoval? Rozčilujete se příliš mnoho, pane Lebjadkine. Ale dovoďte, vždyť já přece ještě vůbec nezačal o vašem chování v jeho pravé podobě. Já začnu hovořit, to se může snadno stát, ale já přece ještě nezačal o *pravé* podobě.“

Lebjadkin se zachvěl a zadíval se divoce na Petra Stěpanoviče.

„Petře Stěpanoviči, já se už teď začínám probouzet!“

„Hm. A to já vás probudil?“

„Ano, vy jste mne probudil. Petře Stěpanoviči, já čtyři roky spal

pod mrakem, který nade mnou visel. Smím se konečně vzdálit, Petře Stěpanoviči?“

„Teď můžete, neshledá-li Varvara Petrovna nutným...“ Ta však zamávala rukama.

Kapitán se uklonil, popošel dva kroky ke dveřím, najednou se zastavil, položil ruku na srdce, chtěl už už něco říci, neřekl a rychle vyběhl. Ale právě ve dveřích se srazil s Nikolajem Vsevolodovičem. Nikolaj Vsevolodovič ustoupil. Kapitán se před ním všecek náhle jaksi schoulil a v této pozici strnul na místě. Krčil se před ním s vytřeštěnými očima jako králík před hroznýšem. Nikolaj Vsevolodovič chvíli počkal, pak ho zlehka odstrčil a vstoupil do salónu.

VII

Byl veselý a klidný. Snad se mu právě přihodilo něco velmi pěkného, o čem jsme ještě nevěděli; ba dokonce se zdálo, že je s něčím zvláště spokojen.

„Odpustíš mi, Nicolasi?“ nezdržela se Varvara Petrovna a spěšně mu vstala vstříc.

Ale Nicolas se hlasitě rozesmál. „Tak vida!“ vykřikl žertovně a dqbrodušně, „vidím, že už všechno víte. Já jsem si, když sem odtud vyšel, dělal ve voze starosti: ‚Bylo přec třeba aspoň tu historku říci, kdopak takhle odejde?‘ Když jsem si však vzpomněl, že s vámi zůstal Petr Stěpanovič, spadla ze mne i ta starost.“

Za svého hovoru se letmo kolem sebe rozhlížel.

„Petr Stěpanovič nám vypravoval jednu starou petrohradskou historku ze života jednoho podivína,“ chopila se nadšeně řeči Varvara Petrovna, „jednoho vrtošivého a bláznivého člověka, vždy však člověka ušlechtilého cítění, vždy člověka rytířsky ušlechtilého...“

„Rytířsky? Copak jste už tak daleko došli?“ smál se Nicolas. „Jsem ostatně Petru Stěpanovičovi tentokrát za jeho spěch velmi vděčen (tu s ním vyměnil bleskový pohled). Musíte vědět, maman, že Petr Stěpanovič vystupuje všude v roli smírce; je to jeho role, nemoc, koníček, a v tomto ohledu vám ho zvláště doporučuji. Tuším, co vám tu napovídal. Vypravuje totiž, jako když má v hlavě kancelář. Všimněte si, že jako realista nemůže lhát a že pravda je mu dražší než úspěch... kromě ovšem oněch zvláštních případů, kdy je úspěch dražší než pravda. (Při těchto větách se stále rozhlížel.) Tak vidíte, maman, jasně, že nemáte proč prosit mne o odpuštění a že je-li tu někde šílenství, je především ovšem u mne, a jsem tedy konec konců přece pomaten – člověk si přece musí udržet svou zdejší reputaci...“

V té chvíli matku něžně objal.

„Tak či onak, věc je teď skončena a dopověděna a – můžeme tedy o ní přestat,“ dodal a v jeho hlase zazvučel jakýsi suchý tvrdý tón. Varvara Petrovna tomu tónu porozuměla; ale její vzrušení nepomíjelo, ba právě naopak.

„Čekala jsem tě, Nicolasi, až za měsíc!“

„Já vám, maman, všechno vysvětlím, ale teď...“

Zamířil k Praskovje Ivanovně.

Ta však k němu sotva natočila hlavu přesto, že před půl hodinou při jeho prvním objevení byla ohromena. Měla teď jiné starosti. Od toho okamžiku, co kapitán vyšel a ve dveřích se srazil s Nikolajem Vsevolodovičem, začala se Liza náhle smát – zpočátku tiše, trhaně, ale smích sílil stále víc a víc, byl stále hlasitější a zjevnější. Zčervenala. Kontrast s jejím nedávným zamračeným vzezřením byl neobyčejný. Pokud Nikolaj Vsevolodovič rozmlouval s Varvarou Petrovnou, *zavolala* k sobě dvakrát Mavrikije Nikolajeviče, jako by mu chtěla něco zašeptat. Jakmile však se k ní naklonil, propukla okamžitě ve smích; bylo možno soudit, že se směje právě ubohému Mavrikiji Nikolajeviči. Ostatně se snažila zcela zřejmě se ovládnout a tiskla kapesník ke rtům. Nikolaj Vsevolodovič se k ní obrátil s nejnevinnější a nejprostodušnější tváří, aby ji pozdravil.

„Odpusťte mi, prosím,“ zadržela, „viděl jste přece... Mavrikije Nikolajeviče... Bože, vy jste neslušně veliký, Mavrikiji Nikolajeviči!“

A zase smích. Mavrikij Nikolajevič byl vysoké postavy, ale vůbec ne neslušně.

„Přijel... přijel jste už dávno?“ zamumlala, snažila se ovládnout, přičemž upadla do rozpaků. Ale oči jí blýskaly.

„Víc než před dvěma hodinami,“ odpověděl Nicolas, dívaje se na ni upřeně. Podotýkám, že byl nezvykle zdvořilý a zdržlivý, když

však nehledíme ke zdvořilosti, měl vzhled neobyčejně lhostejný, ba ochablý.

„A kde budete bydlet?“

„Tady.“ Varvara Petrovna pozorovala Lizu taky, ale náhle ji překvapila jedna myšlenka.

„Kdes, Nicolasi, až dosud, víc než dvě hodiny byl?“ přistoupila k němu; „vlak přijíždí v deset hodin.“

„Zavezl jsem nejdříve Petra Stěpanoviče ke Kirillovovi. Setkal jsem se s Petrem Stěpanovičem v Matvejevu (tři stanice odtud) ve vagóně a přijeli jsme spolu.“

„Čekal jsem už od samého rána v Matvejevu,“ začal hovořit Petr Stěpanovič, „zadní vagóny našeho vlaku se v noci vykolejily, div nám to nohy nepolámalo!“

„Nohy nepolámalo!“ vykřikla Liza. „Mamá, mamá, a my chtěly předešlý týden jet do Matvejeva, to bychom si byly taky polámaly nohy.“

„Chraň nás pánbůh nebeský!“ pokřižovala se Praskovja Ivanovna.

„Mamá, maminko má milá, nelekněte se, jestli si opravdu zlámu obě nohy; může se mi to stát, říkáte sama, že každý den jezdím o zabití. Mavrikiji Nikolajeviči, budete mě vodit, až zchromnu?“ zasmála se zase. „Jestli se to stane, nesmí mě nikdo vodit mimo vás, na to se můžete spolehnout. Nu dejme tomu, že si zlámu jen jednu nohu... nu buďte tak laskav a řekněte, že si to budete pokládat za štěstí.“

„Jaképak je to štěstí mít jen jednu nohu,“ opáčil vážně Mavrikij Nikolajevič a zamračil se.

„Zato mě budete vodit vy, jen vy a nikdo jiný!“

„Vy budete i pak vodit mne, Lizaveto Nikolajevno,“ zamumlal ještě vážněji Mavrikij Nikolajevič.

„Panebože, vždyť on chtěl udělat slovní hříčku!“ vykřikla téměř s hrůzou Liza. „Mavrikiji Nikolajeviči, na tuhle cestu se nesmíte nikdy pouštět! Jaký jste vy ale egoista! Jsem k vaší cti přesvědčena, že teď pomlouváte sám sebe; naopak, potom mě budete od rána do večera přesvědčovat, že jsem teď, bez nohy, zajímavější! Jen jedna věc se nedá spravit – jste neobyčejně vysoké postavy, a já budu bez nohy strašně malá, jak mě potom budete vodit pod paží, nebudeme se k sobě hodit!“

Nemocně se rozesmála. Její narážky a vtipy byly mělké, ale jí nešlo očividně o slávu.

„Hysterický záchvat,“ zašeptal mi Petr Stěpanovič, „kdyby tu tak byla sklenka vody.“

Uhodl; za minutu nastal všeobecný zmatek, přinesli vodu. Liza objímala svou matku, horoucně ji líbala, plakala na jejím rameni a hned zas ji odstrčila, a dívajíc se jí do obličeje, začínala se chechtat. Nakonec se jala fňukat i matka. Varvara Petrovna dovedla obě rychle do svého pokoje, do týchž dveří, jimiž k nám před chvílí přišla Darja Pavlovna. Nezůstaly tam však dlouho, ne déle než čtyři minuty...

Snažím se připomenout si teď každíčkou podrobnost těch

posledních okamžiků onoho památného dopoledne. Pamatuji se, že když jsme zůstali sami bez dam (kromě Darji Pavlovny, která se nehnula z místa), Nikolaj Vsevolodovič nás všechny obešel a přivítal se s každým kromě Šatova, který seděl dále ve svém koutě, ještě více schýlený než prve. Stěpan Trofimovič se už chtěl pustit s Nikolajem Vsevolodovičem do hovoru o něčem neobyčejně duchaplném, ale Nikolaj Vsevolodovič zamířil spěšně k Darje Pavlovně. Cestou ho však chytil téměř násilně Petr Stěpanovič a zatáhl k oknu, kde mu začal šeptat o něčem patrně velmi důležitém, soudíme-li podle výrazu tváře a podle gest, šepot provázejících. Nikolaj Vsevolodovič však poslouchal velmi líně a roztržitě, měl svůj oficiální úsměv, nakonec ukazoval až netrpělivost a budil stále dojem, jako by chtěl odejít. Odešel od okna, právě když se naše dámy vrátily. Varvara Petrovna usadila Lizu na staré místo a ujišťovala ji, že si obě musí aspoň deset minut odpočinout a počkat a že by teď čerstvý vzduch sotva prospěl nemocným nervům. Pečovala pilně o Lizu a sedla si hned vedle ní. Bez meškání k nim přiskočil opuštěný Petr Stěpanovič a začal rychle a vesele hovořit. Až teď konečně přistoupil Nikolaj Vsevolodovič svým pomalým krokem k Darje Pavlovně. Dáša se ve svém křesle při jeho přiblížení až zakolísala a rychle v zřejmém zmatku, s ruměncem rozlitém po celém obličejí, vyskočila.

„Vám je možno, tuším, gratulovat... či ještě ne?“ pronesl se zvláštní vráskou v obličejí.

Dáša mu něco odpověděla, ale nebylo tomu rozumět. „Odpusťte

mi mou dotěrnost,“ zvýšil hlas, „ale víte přec, že jsem byl o tom výslovně zpraven. Víte o tom?“ „Ano, vím, že jste byl výslovně zpraven.“

„Doufám, že jsem svou gratulací nic nepoškodil,“ zasmál se „a jestliže Stěpan Trofimovič...“

„K čemu, k čemu gratulujete?“ přiskočil náhle Petr Stěpanovič, „k čemu vám máme gratulovat, Darjo Pavlovno? Jé! Snad ne tam k tomu? Váš ruměnc svědčí o tom, že jsem uhodl. Opravdu, k čemu máme nejspíše našim krásným a mravným děvčatům gratulovat a při jakých blahopřáních se nejvíc červenají? Nu, přijměte i mou gratulaci, jestli jsem uhodl, a zaplaťte svou sázku, pamatujete se, ve Švýcarech jste se se mnou vsadila, že se nikdy nevdáte... Ach ano, když jsme u toho Švýcarska– jaký jsem to člověk? Představte si, že jsem napolo kvůli tomu sem přijel a div že jsem na to nezapomněl. Řekni mi,“ obrátil se rychle na Stěpana Trofimoviče, „kdypak pojeděš ty do Švýcar?“

„Já... do Svýcar?“ podivil se a zrozpačitěl Stěpan Trofimovič.

„Jak? Což nejedeš? Vždyť ty se také ženíš... Psal jsi přece?“

„Pierre!“ vykřikl Stěpan Trofimovič.

„Co Pierre... hled', je-li ti to vhod, letěl jsem oznámit ti, že nejsem vůbec proti tomu, poněvadž sis mermomocí přál zvědět co možno nejdříve můj názor. Je-li pak (sypal dále) třeba tě ‚zachraňovat', jak ty tam v tom psaní píšeš a prosíš, jsem taky k tvým službám. Je to pravda, že se žení, Varvaro Petrovno?“ rychle se k ní obrátil.

„Doufám, že nejsem indiskrétní; píše přec sám, že to celé město ví a všichni že mu gratulují, takže aby se tomu vyhnul, vychází až v noci. Mám to psaní v kapse. Věříte ale, Varvaro Petrovno, že ničemu z něho nerozumím! Řekni mi jen tohle, Stěpane Trofimoviči, je ti třeba gratulovat, či tě ‚zachraňovat‘? Nebudete věřit, že vedle řádek nejmšťastnějších má tam nejzoufalejší. Předně mě prosí za odpuštění. Dejme tomu, je to jeho zvyk... Ostatně však nemohu se zříci poznámky; představte si, ten člověk mě viděl v životě dvakrát, a i to náhodou, a teď najednou, když má vstoupit do třetího manželství, namlouvá si, že tím ke mně porušuje nějaké rodičovské povinnosti, prosí mě na vzdálenost tisíce verst, abych se nezlobil a dovolil mu to! Neuraž se prosím, Stěpane Trofimoviči, dnes je jiná doba, jsem velkorysý a neodsuzuji tě a dělá tito, dejme tomu, čest atd. atd., ale hlavní věcí je přece jen to, že to hlavní nechápu. Je tam něco o nějakých ‚hříších ve Švýcarech‘. Žením se prý s hříchy, nebo kvůli cizím hříchům, nebo jak to tam je jedním slovem ‚hříchy‘. ‚Děvče prý je diamanty a perly‘, a on ovšem ‚nedůstojný‘ – to už tak je ten jejich sloh; ale kvůli jakýmsi hříchům nebo okolnostem ‚je nucen jít k oltáři a jet do Švýcar‘, a proto ‚nech všechno stát a ležet a běž mě zachránit‘. Chápete potom něco? Ale... ale podle výrazu tváří pozoruji,“ vrtěl sebou s psaním v ruce, rozhlížeje se s nevinným úsměvem po tvářích, „pozoruji, že po svém zvyku jsem tuším zašel příliš daleko... ve své hloupé upřímnosti, nebo jak říká Nikolaj Vsevolodovič, ve svém ukvapení. Myslil jsem však, že jsme tu mezi

svými lidmi, totiž tvými svými lidmi, Stěpane Trofimoviči, tvými svými lidmi, neboť já jsem ve skutečnosti cizí, a vidím... a vidím, že všichni něco vědí, a právě jen já něco nevím.“ Pořád ještě se rozhlížel.

„Tak Stěpan Trofimovič vám napsal, že se žení s ‚cizími hříchy, spáchanými ve Švýcarech‘, a abyste běžel ‚ho zachránit‘, právě těmi slovy to napsal?“ zeptala se náhle Varvara Petrovna, celá žlutá se zkrivenou tváří a chvějícími se rty, a přistoupila k Petru Stěpanovičovi.

„Totiž, hled’te, jestli snad jsem v tom něčemu nerozuměl,“ ještě víc zapospíchal Petr Stěpanovič, jako by se polekal, „je vinen arcit’ on, že tak píše. Tu je to psaní. Víte, Varvaro Petrovno, nekonečná a neustálá psaní a v posledních dvou třech měsících prostě psaní zapsáním, a přiznávám se, mnohdy jsem je ani do konce nedočel. Odpuť mi, Stěpane Trofimoviči, mé hloupé přiznání, ale uznej prosím, že třeba jsi je adresoval na mne, psals je spíš pro potomstvo, takže ti to je přec jedno... Nu, nu, nezlob se; my dva si přece musíme rozumět! Ale tohle psaní, Varvaro Petrovno, tohle psaní jsem dočel. Ty ‚hříchy‘ – ty ‚cizí hříchy‘ – jsou jistě nějaké jeho vlastní hříšky, a chtěl bych se vsadit, nanejvýš nevinné, z nichž však ho najednou napadlo udělat strašnou historii s ušlechtilým nádechem – udělal ji právě pro tento ušlechtilý nádech. Kromě toho mezi námi v našem účetnictví něconesouhlasí – musíme si to konečně přiznat. My, víme, stonáme trochu nakartičky... ale ostatně to je zbytečné, co mluvím,

docela zbytečné, odpusťte, jsem velký brepta, ale na mou duhu, Varvaro Petrovno, polekal mě a já se opravdu trochu chystal ho ‚zachraňovat‘. Je mi samému trapně. Copak mu dávám nůž na krk? Jsem já tak neúprosný věřitel? Píše tu něco o věně... ale ostatně, ženíš se už opravdu, Stěpane Trofimoviči? Vždyť se taky stává, že mluvíme, namluvíme toho, namluvíme, ale víc jen kvůli slohu... Ach Varvaro Petrovno, jsem přesvědčen, že mě teď snad odsuzujete, taky právě kvůli slohu...“

„Naopak, naopak, vidím, že jste ztratil trpělivost, a měl jste k tomu ovšem své důvody,“ začala zlomyslně Varvara Petrovna. Naslouchala se zlomyslnou rozkoší všem „pravdivým“ tlachům Petra Stěpanoviče, který hrál očividně nějakou roli (jakou, jsem tenkrát nevěděl, ale role byla očividná, dokonce trochu příliš hrubě sehraná).

„Naopak,“ pokračovala, „jsem vám velmi vděčna, že jste mluvil; bez vás bych se to vůbec nedověděla. Poprvé za dvacet let otvírám oči. Nikolaji Vsevolodoviči, právě jste řekl, že i vy jste dostal výslovnou zprávu. Nepsal vám Stěpan Trofimovič taky v tomto směru?“

„Dostal jsem od něho velmi nevinné a... a... velmi ušlechtilé psaní...“

„Jste na rozpacích, hledáte slova, dost! Stěpane Trofimoviči, očekávám od vás neobyčejnou laskavost,“ obrátila se náhle k němu, blýskajíc očima, „raďte nás teď opustit a v budoucnosti nepřestupujte nikdy práh mého domu.“

Prosím, abyste si připomněli její nedávnou „exaltaci“, která nepominula ještě ani teď. Pravda, Stěpan Trofimovič byl vinen! Ale docela zarazilo, že snesl s pozoruhodnou důstojností, bez úmyslu je přerušit, i „odhalení“ Petrušova, i „prokletí“ Varvary Petrovny. Kde se u něho vzalo tolik odvahy? Všiml jsem si jen, že byl před chvílí nepochybně hluboce uražen prvním setkáním s Petrušou, zvláště prvním objetím. Byla to hluboká a vsutku *opravdová* rána pro jeho srdce, aspoň v jeho očích, aspoň podle jeho cítění. Měl v tu chvíli ještě jiný zármutek, totiž bolestné vlastní vědomí, že se zachoval podle. Přiznal se mi k tomu potom sám docela otevřeně. A *opravdový*, zřejmý zármutek je druhdy s to udělat solidním a pevným i fenomenálně lehkomyšlného člověka, třebaže jen na chvíli. Nejenom to, vlivem opravdového, skutečného zármutku dostali mnohdy rozum i hlupáci, ovšem taky jen na čas; to už je taková vlastnost zármutku. A je-li tomu tak, co se mohlo státi s takovým člověkem, jako byl Stěpan Trofimovič? Dokonalý převrat, ovšem jen na čas.

Poklonil se důstojně Varvaře Petrovně a neproněsl ani slova (arci že mu taky nic jiného nezbývalo). Chtěl takto němě odejít, ale nesnesl toho a přistoupil k Darje Pavlovně. Darja Pavlovna to tušila, poněvadž začala ihned sama, celá polekána, mluvit, jako by spěchala ho předejít:

„Prosím vás, Stěpane Trofimoviči, pro boha na nebi, neříkejte nic,“ začala prudce a rychle s bolestným výrazem ve tváři, vztahujíc

k němu spěšně ruku: „Bud'ťe jist, že si vás stále stejně vážím... a stále stejně cením a... vzpomínejte na mne v dobrém, Stěpane Trofimoviči, já si toho budu tuze, tuze vážit...“

Stěpan Trofimovič se jí hluboce, velmi hluboce uklonil.

„Rozhodnutí je v tvých rukou, Darjo Pavlovno, víš, že v celé té věci je rozhodnutí v tvých rukou! Bylo a je, i nyní i v budoucnu,“ důrazně uzavřela Varvara Petrovna.

„Jé! Teď i já všemu rozumím!“ udeřil se do čela Petr Stěpanovič. „Ale... ale do jaké situace jsem se pak dostal? Darjo Pavlovno, prosím vás, odpusťte mi! Cos to se mnou udělal, co?“ obrátil se k otci.

„Pierre, snad bys se mnou mohl jednat jinak, nemyslíš, příteli?“ promluvil docela už tiše Stěpan Trofimovič.

„Nekřič, prosím tě,“ zamával Pierre rukama, „věř, že tím vším jsou vinny tvé staré nemocné nervy a že křik tu vůbec nepomůže. Řekni mi raději, vždyť jsi mohl předpokládat, že o tom při první příležitosti začnu mluvit; proč jsi mě předem neupozornil?“

Stěpan Trofimovič se na něho pronikavě podíval:

„Pierre, ty, který toho tak mnoho víš z toho, co se tu děje, copak jsi o této záležitosti opravdu nic nevěděl, nic jsi neslyšel?“

„Co-o-o? To se podívejme! To jsou lidé! Nejenom že to jsou staré děti, jsou to taky zlé děti? Varvaro Petrovno, slyšela jste, co říká?“ Nastal hluk; ale tu náhle jako blesk se stala příhoda, kterou nemohl vůbec nikdo očekávat.

VIII

Především připomínám, že v posledních dvou třech minutách se zmocnilo Lizavety Nikolajevny jakési nové vzrušení. Šeptala si o čemsi s mamá a s Mavrikijem Nikolajevičem, který se k ní naklonil. Její tvář byla neklidná, zároveň však v ní byl výraz rozhodnosti. Nakonec vstala ze svého místa, chtějíc zřejmě odjet a pospíchajíc na mamá, kterou začal zdvíhat z křesla Mavrikij Nikolajevič. Patrně však jim nebylo souzeno odjet, aniž viděli všechno do konce.

Šatov, který seděl ve svém koutečku (nedaleko Lizavety Nikolajevny) všemi zcela zapomenut a který zřejmě nevěděl sám, proč sedí a neodchází, vstal pojednou z židle a namířil si to pomalým, ale pevným krokem přes celý pokoj k Nikolaji Vsevolodoviči a díval se mu přitom přímo do očí. Nikolaj Vsevolodovič ho zpozoroval už z dálky a lehounce se usmál. Když však Šatov přistoupil až těsně k němu, přestal se usmívat.

Když se Šatov před ním mlčky zastavil, nespouštěje z něho oči, všichni ho náhle zpozorovali a ztichli, poslední Petr Stěpanovič; Liza i matka se zastavily uprostřed pokoje. Tak minulo asi pět vteřin. Výraz zoufalého údivu v tváři Nikolaje Vsevolodoviče byl vystřídán zlostí, stáhl obočí a náhle...

A náhle se Šatov svou dlouhou těžkou rukou rozpráhl a udeřil ho vší silou do tváře. Nikolaj Vsevolodovič se silně zapotácel.

Šatov ho udeřil jaksí neobyčejně, vůbec ne tak, jak se obyčejně

fackuje (možno-li se tak vyjádřit), ne dlaní, ale celou pěstí, a pěst měl velkou, těžkou, kostnatou, se zrzavými chlupy a pihami.

Kdyby trefil do nosu, rozbil by mu nos. Rána však zasáhla tvář, částečně levý koutek úst a hořených zubů, z nichž okamžitě vytryskla krev.

Tuším, že se na okamžik rozlehl výkřik, možná že vykřikla Varvara Petrovna – nepamatuji se, poněvadž všechno okamžitě zas jako by ztichlo. Ostatně celá scéna netrvala déle než nějakých deset vteřin.

Nicméně za těch deset vteřin se toho stalo strašně mnoho. Připomínám čtenáři zas, že Nikolaj Vsevolodovič patřil k povahám, které neznají strachu. Při souboji dovedl chladnokrevně stát, očekáváje výstřel sokův, klidně mířit, až zvířecky klidně zabíjet. Kdyby ho někdo udeřil do tváře, nevyzval by ho po mém soudu ani na souboj, ale zabil by ho hned na místě; byl to právě člověk takového druhu, že by ho zabil při plném vědomí, aniž by vůbec ztratil sebevládu. Ba zdá se mi, že vůbec ani neznal ty oslepující záchvaty vzteku, při nichž nelze uvažovat. I když se ho mnohdy zmocnil nesmírný vztek, dovedl přece vždy zachovat sebevládu, a tedy i chápat, že za zabití, které nebude v souboji, ho jistě pošlou na nucené práce; nicméně by přec bez nejmenšího váhání zabil člověka, který by ho urazil.

Celou poslední dobu jsem studoval Nikolaje Vsevolodoviče a vím o něm teď, když toto píší, následkem zvláštních okolností velmi

mnoho. Srovnal bych ho, dejme tomu, s některými pány z naší dávné minulosti, o nichž se v naší společnosti zachovaly až do nynějška legendární vzpomínky. Vypravovalo se například o děkabristovi L-novi, že hledal celý život úmyslně nebezpečí, opájel se jeho pocitem, udělal si z něho nezbytnou potřebu své povahy. V mládí se bil pro maličkosti v soubojích, na Sibíři chodíval na medvěda, ozbrojen toliko nožem, miloval setkání s uprchlými trestanci v sibiřských lesích, kteří mimochodem řečeno byli strašnější než medvěd. Není pochyby, že tito legendární pánové měli schopnost, dokonce snad silně vyvinutou schopnost cítit strach – jinak by byli mnohem klidnější a pocit strachu by se nestal potřebou jejich povahy. Ale to právě je lákalo, přemáhat svou zbabělost. Přitahovalo je neustálé opájení vítězstvím a vědomím, že není, kdo by byl silnější. Tento L-n trpěl už před vyhnanstvím nějakou dobu hlad a vydělával si těžce na chléb jen proto, že se nechtěl za nic na světě podrobit požadavkům svého bohatého otce, které pokládal za nespravedlivé. Jeho pojem boje byl tedy mnohostranný ; nevážil si v sobě pevnosti a síly charakteru jen při medvědech nebo v soubojích.

Od těch dob však minulo mnoho let a nervózní, utrápená, rozdvojená povaha lidí dnešní doby necítí teď už vůbec potřebu oněch bezprostředních a plných pocitů, které tehdy tolik vyhledávali mnozí ve své činnosti tak nepokojní pánové starých dobrých časů. Nikolaj Vsevolodovič by se snad choval k L-novi zvyška, dokonce by ho nazval věčně se chvástajícím zbabělcem, bojovným kohoutem

atd. – ale neřikal by to nahlas. Zastřelil by taky při souboji soka a šel by na medvěda, kdyby to bylo nutné, a odrazil by lupiče v lese – právě tak úspěšně a beze strachu jako L-n, ale neměl by při tom vůbec pocitu rozkoše a dělal by to jen z nepříjemné nutnosti, bez chuti, lenivě, cítil by při tom dokonce nudu. Zlobou ovšem předčil L-na, ba i Lermontova. V Nikolaji Vsevolodovičovi bylo zloby možná víc než v těch obou dohromady, ale ta zloba byla chladná, klidná, a možno-li tak říci – *rozumná*, tedy nejodpornější a nejstrašnější zloba, jaká může být. Opakuji ještě jednou, pokládám jsem ho tenkrát a pokládám i dnes (když je po všem) právě za člověka, který kdyby dostal do tváře ránu anebo byl podobně uražen, neprodleně by zabil svého odpůrce ihned, na místě, bez vyzvání na souboj.

Ale v tomto případě se stalo něco jiného a podivuhodného.

Jakmile se vzpřimil po svém potupném zapotáčení (zapotácel se po políčku téměř na polovinu své výšky), zatímco, jak se zdálo, v pokoji ještě nedozněl hnusný, jaksi mokrá zvuk rány pěstí do tváře – chytil Šatova okamžitě oběma rukama za ramena; avšak v témž okamžiku strhl obě své ruce zpět a zkřížil je za zády. Mlčel, díval se na Šatova a zbledl jako košile. Ale kupodivu jeho pohled jako by hasl. Jeho oči hleděly za deset vteřin chladně – a jsem přesvědčen, že nelžu – klidně. Byl jen strašně bledý. Nevím ovšem, co se dalo v něm, viděl jsem jen vnějšek. Zdá se mi, že kdyby se vyskytl člověk, který by chytil například do běla rozžhavenou železnou tyč a tiskl ji v ruce, chtěje změřit svou vůli, přemáhal pak po deset vteřin

nesnesitelnou bolest a skončil tím, že by ji přemohl, zdá se mi, že ten člověk by vydržel něco podobného tomu, co zakoušel nyní po těch deset vteřin Nikolaj Vsevolodovič.

První sklopil oči Šatov, zřejmě proto, že musel. Pak se pomalu obrátil a odcházel z pokoje, ale vůbec už ne tou chůzí, kterou šel před chvílí. Odcházel tiše, nahrbiv jaksi nemotorně ramena, se svěšenou hlavou, a tvářil se, jako by v duchu o něčem uvažoval. Zdá se, že si něco šeptal. Ke dveřím došel opatrně, o nic nezavadil a nic nepřevrhnul, dveře pak otevřel jen maličko, takže prolezl škvírou téměř bokem. Když lezl dveřmi, trkala zvláště do očí štětka jeho vlasů, trčící v týle. Dřív než jakýkoliv ostatní hluk rozlehl se strašlivý výkřik. Viděl jsem, jak Lizaveta Nikolajevna chytila svou matku za rámě a Mavrikije Nikolajeviče za ruku, trhla jimi dvakrát třikrát za sebou, vlekouc je z pokoje, náhle však vykřikla a jak dlouhá tak široká padla v mdlobách na podlahu. Zdá se mi, že dodnes slyším, jak bouchla týlem do koberce.

DÍL DRUHÝ

HLAVA PRVNÍ

Noc

I

UPLYNULO OSM DNÍ. TEĎ, KDYŽ UŽ VŠE MINULO A PÍŠI kroniku, víme už, oč šlo; ale tehdy jsme ještě nevěděli nic a je zcela přirozené, že se nám různé věci zdály velmi divné. Aspoň já a Stěpan Trofimovič jsme se v první době zavřeli a ustrašeně pozorovali všechno z dálky. Jen já jsem tu a tam vycházel a nosil jako dřív různé zprávy, bez čehož se můj přítel nemohl obejít.

Netřeba podotýkat, že městem obíhaly nejrůznější zprávy o mdlobách Lizavety Nikolajevny, o facce i ostatních věcech, které se oné neděle přihodily. Jednomu jsme se však divili: kdo se přičinil, že to vše tak brzy a přesně vyšlo najevo? Ani jedna z osob tehdy přítomných neměla, trvám, zájem na tom prozradit celé tajemství. Služebnictvo tam tehdy nebylo, vyžvanit tedy mohl něco jen Lebjadkin, ani ne tak z hněvu, poněvadž tenkrát odešel v krajní míře přestrašen (a strach před nepřitelem ničí hněv na něho), ale jediné kvůli tomu, že se nemohl přemoci. Lebjadkin však druhého dne zmizel i se sestrou beze stopy; v domě Filippova nebyl, přestěhoval se neznámo kam, jako by se ztratil. Šatov, u něhož jsem se chtěl informovat o Marje Timofejevně, se zavřel a proseděl tuším celých těch osm dní doma v bytě, přerušiv dokonce i své zaměstnání v

městě. Mou návštěvu nepřijal. Zašel jsem k němu v úterý a zaťukal na dveře. Odpověď jsem nedostal, byl jsem však podle nepochybných známek přesvědčen, že je doma, proto jsem zaťukal podruhé. Tu Šatov seskočil patrně s postele, přikročil dlouhými kroky ke dveřím a vykřikl z plna hrdla: „šatov není doma!“ S tím jsem odešel.

Já a Stěpan Trofimovič, bojíce se trochu svého odvážného předpokladu a povzbuzující se navzájem, jsme se shodli na tom, že pramenem šířených pověstí může být jen Petr Stěpanovič, třebaže později v rozhovoru s otcem ujišťoval, žecelou historii už slyšel ze všech úst, hlavně v klubu, a že ji už znala do nejmenších podrobností i gubernátorka a její choť. Ještě jedna věc je pozoruhodná: druhého dne, v pondělí večer, jsem potkal Liputina, který už všechno dopodrobna věděl. Dověděl se to tedy nepochybně jako jeden z prvních.

Mnohé dámy (i z nejlepší společnosti) projevovaly zájem o „záhadnou chromou“, jak nazývaly Marju Timofejevnu. Byly i takové, které si přály stůj co stůj ji osobně uvidět a seznámit se s ní, takže pánové, kteří si pospíšili Lebjadkinovy schovat, měli zřejmě pravdu. V popředí však byly přece jen mrákoty Lizavety Nikolajevny, o to se zajímal „celý svět“, už jen kvůli tomu, že se to týkalo přímo Julie Michajlovny, jako příbuzné a protektorky Lizavety Nikolaj evny. Co se všechno o tom napovídalo! Pověstem přispívala i tajemnost situace: oba domy byly úplně uzavřeny; vypravovalo se, že Lizaveta Nikolajevna leží v horečce; totéž se

tvrdilo i o Nikolaji Vsevolodovičovi s odporně podrobnými dohady o vyraženém zubu a tváři oteklé od zánětu dásní. Šeptalo se dokonce, že se snad u nás stane vražda, že Stavrogin není člověk, který by takovou urážku snesl, a že zabije Šatova, ale tajně, jako Korsičané při krevní mstě. Tato myšlenka se líbila; většina naší mladé společnosti však poslouchala to všechno s opovržlivou lhosejností, ovšem jen předstíranou. Dávná nenávist k Nikolaji Vsevolodovičovi vůbec prudce vyrazila. I solidní lidé měli snahu ho z něčeho obviňovat, třebaže sami nevěděli z čeho. Šeptali si, že Nikolaj Vsevolodovič zničil čest Lizavety Nikolajevny a že prý mezi nimi ve Švýcarech něco bylo. Opatrní lidé byli ovšem zdrženliví, ale přece poslouchali s rozkoší. Mluvilo se i o jiných věcech, ne veřejně, ale soukromě, jen tu a tam, skoro skrytě, neobyčejně podivně; připomínám tyto rozhovory jenom proto, abych čtenáře připravil – jen se zřetelem na další události svého vypravování. Tak například někteří lidé zachmuřeně a bůhví na jakém podkladě tvrdili, že Nikolaj Vsevolodovič je v naší gubernii ze zvláštních důvodů, že se dostal prostřednictvím hraběte K. v Petrohradě do styků s jakýmsi nejvyššími kruhy, že je zde služebně a snad má dokonce odněkud nějaké rozkazy. Když se pak ti nejsolidnější a zdrženliví lidé této pověsti usmívali, připomínajíce rozumně, že člověk, který žije ze samých skandálů a uvádí se u nás oteklou tváří, se nepodobá úředníkovi, šeptali jim v odpověď, že neslouží oficiálně, ale tak říkajíc důvěrně a že v takovém případě už sama povaha služby

vyžaduje, aby se úředníkovi podobal co nejméně. Taková poznámka budila dojem; bylo u nás známo, že na zemské stavy naší gubernie se v hlavním městě dívají jaksi zvlášť bedlivě. Opakuji, že tyto pověsti se jen mihly a zmizely beze stopy, hned jak se poprvé objevil Nikolaj Vsevolodovič; připomínám však, že mnohé pověsti byly zčásti zaviněny několika krátkými, ale zlostnými slovy, nejasně a trhaně pronesenými v klubu gardovým kapitánem ve výslužbě Artěmijem Pavlovičem Gaganovem, který se nedávno vrátil z Petrohradu. Byl to bohatý velkostatkář z naší gubernie a okresu, člověk známý ve společnosti hlavního města, syn nebožtíka Pavla Pavloviče Gaganova, onoho váženého starce, s nímž se Nikolaj Vsevolodovič téměř už před čtyřmi lety tak hrubě a nenadále srazil, jak jsem se zmínil už dříve, na počátku svého vypravování.

Teď už všichni věděli, že Julie Michajlovna navštívila mimořádně Varvaru Petrovnu a že jí u vchodu hlásili, že „pro nevolnost nepřijímá“. Bylo známo i to, že Julie Michajlovna zvlášť poslala přeptat se na zdraví Varvary Petrovny. Konečně se jala všude „obhajovat“ Varvaru Petrovnu, ovšem jen v nejvyšším smyslu, totiž pokud možno co nejneurčitěji. Všechny prvotní ukvapené nářky na nedělní příhodu poslouchala vážně a chladně, takže se v příštích dnech v její přítomnosti už neopakovaly. Tak se zakořeňovala všude myšlenka, že Julie Michajlovna zná do nejmenších podrobností nejen celou tu tajemnou historii, ale i její tajný smysl, a to ne jako osoba vedlejší, ale hlavní. Podotýkám při této příležitosti, že pomalu už

začínala u nás nabývat onoho velkého vlivu, po němž nepochybně tolik toužila a o nějž usilovala, a začínala se už vidět „středem společnosti“. Část společnosti jí přiznávala praktický smysl a takt... ale o tom později. Její protekcí byly zčásti vysvětlovány i velmi rychlé úspěchy Petra Stěpanoviče v naší společnosti – úspěchy, které tenkrát udivily zvláště Stěpana Trofimoviče.

Snad jsme já i on trochu přeháněli. Předně se Petr Stěpanovič seznámil téměř okamžitě s celým městem, hned v prvních čtyřech dnech po svém příjezdu. Objevil se v neděli, a v úterý jsem ho už viděl v povoze s Artěmijem Pavlovičem Gaganovem, člověkem hrdým, domýšlivým a svárlivým, i když velmi společenským, s nímž bylo pro jeho charakter dosti těžko vyjít. Taky u gubernátora byl Petr Stěpanovič přijat skvěle, takže se dostal ihned do situace mladíka blízkého rodině, abych tak řekl oblíbence; u Julie Michajlovny obědval téměř denně. Seznámila se s ním sice už ve Švýcarech, ale na jeho rychlém úspěchu v domě jeho excelence bylo opravdu něco zajímavého. Měl přece jen kdysi pověst zahraničního revolucionáře, ať už je to pravda či není, účastnil se jakýchsi kongresů a vydávání za hranicemi, „což je možno dokázat i z novin“, jak se zlostně vyjádřil při jednom našem setkání Aljoša Těljatnikov, kdysi hýčkaný člověk v domě bývalého gubernátora, ale teď, běda, úředník ve výslužbě. Byl tu fakt, že bývalý revolucionář se objevil v milované otčině a nejenom nebyl úřady nijak znepokojován, ale téměř ještě povzbuzován; nic tedy asi nebylo. Liputin mi jednou zašeptal, že

podle různých pověstí prý Petr Stěpanovič učinil kdesi pokání a dostalo se mu odpuštění, když jmenoval několik jiných lidí, a že se mu tak snad dokonce už podařilo odpykat vlastní vinu, když slíbil, že i v budoucnu bude vlasti užitečný. Referoval jsem o této jízlivé větě Stěpanu Trofimovičovi, který se hluboce zamyslel přesto, že nebyl téměř s to uvažovat. Později se ukázalo, že Petr Stěpanovič k nám přišel s neobyčejně úctyhodnými doporučujícími listy, alespoň přivezl gubernátorce jeden takový list od jedné neobyčejně vážené petrohradské staré dámy, jejíž muž byl jedním z nejvýznačnějších členů starší petrohradské společnosti. Tato dáma, kmotra Julie Michajlovny, ve svém dopise připomínala, že i hrabě K. Petra Stěpanoviče prostřednictvím Nikolaje Vsevolodoviče dobře zná, že ho zahrnul přízní a shledává ho „úctyhodným mladíkem přes jeho bývalé poblouznění“. Julie Michajlovna si neobyčejně vážila svých nepatrných a neobyčejně těžce udržovaných styků s „nejvyšší společností“ a měla ovšem neobyčejnou radost z dopisu vážené stařeny, nicméně bylo tu přece jen něco zvláštního. I vztah svého chotě k Petru Stěpanoviči upravila neobyčejně důvěrně, takže si pan von Lembke dokonce stěžoval... ale o tom také až později. Také jen připomínám, že i velký spisovatel se choval k Petru Stěpanoviči velmi blahosklonně a pozval ho ihned k sobě. Takový spěch tohoto nadutého člověka popudil Stěpana Trofimoviče nejvíce; sám jsem si to však vysvětloval jinak: při pozvání nihilisty měl pan Karmazinov jistě na zřeteli jeho styky s pokrokovými mladíky obou hlavních

měst. Velký spisovatel se bolestně chvěl před novou revoluční mládeží, neboť si ve své neznalosti představoval, že v jejích rukou jsou klíče k ruské budoucnosti, a poníženě jí podlézal, hlavně proto, že si ho vůbec nevšímal.

II

Petr Stěpanovič zaskočil asi dvakrát k otci, bohužel vždy za mé nepřítomnosti. Poprvé ho navštívil ve středu, to jest až čtvrtého dne po prvním setkání, a to ještě jen v nějaké záležitosti. Abych nezapomněl, jejich hospodářské účty byly vyrovnány jaksi bez šumu a hluku. Varvara Petrovna vzala všechno na sebe a všechno vyplatila, tím ovšem získala půdu, a Stěpana Trofimoviče uvědomila jen o tom, že je všechno skoncováno; plnomocník Varvary Petrovny, její komorník Alexej Jegorovič, mu přinesl cosi k podpisu a Stěpan Trofimovič podepsal listinu mlčky a neobyčejně důstojně. K této důstojnosti připomínám, že jsem našeho dřívějšího stařečka v těch dnech téměř nepoznával. Choval se jako nikdy předtím, stal se neobyčejně mlčelivým, dokonce už od neděle nenapsal Varvaře Petrovně ani jediný dopis, což bych samo o sobě pokládal za div, a hlavně se uklidnil. Bylo patrné, že se zachytil nějaké konečné a neobyčejné myšlenky, která mu dodávala klidu. Vymyslel si tu myšlenku, seděl a na cosi čekal. Zpočátku ostatně byl nemocen, hlavně v pondělí; měl cholerínu. Po celou tu dobu nemohl být beze zpráv, jakmile jsem však od faktů přešel k podstatě věci a vyslovil

nějaké předpoklady, začínal ihned mávat rukama, abych přestal. Přece však obě setkání se synkem působila na něho bolestně, třebaže jím neotřásla. V oba tyto dny po setkání ležel na divanu, s hlavouovázanou šátkem namočeným v octě, ale ve vyšším smyslu zůstával i nadále klidný.

Někdy ostatně na mne rukama nemával. Ba zdálo se mi mnohdy, že tajemná rozhodnost, kterou si osvojil, ho jaksi opouští a že se začíná rvát s jakýmsi novým vášním příbojem idejí. Byly to jen okamžiky, ale zmiňuji se o nich. Měl jsem podezření, že by se byl velmi rád zase ukázal, vyšel ze své samoty, učinil výzvu k boji a svedl poslední bitvu.

„Cher¹²⁴, já bych je rozdrtil!“ vyrvalo se mu z úst ve čtvrtek večer po prvé setkání s Petrem Stěpanovičem, když ležel na divanu s hlavou zavázanou ručníkem.

Až do této chvíle celý den neproněsl ke mně ani slova.

„Fils, fils chéri“¹²⁵ a tak dále, souhlasím, že všechny tyto výlevy jsou hlouposti, jsou z kuchyňského slovníku, ale ať jsou, vidím to teď sám. Nekrmil jsem ho ani nenapájel, poslal jsem ho jako kojence z Berlína do –ské gubernie poštou, a tak dále, souhlasím... ‚Ty – povídá – jsi mě nenapájel, poštou poslal, a taky ještě okradl.‘ Ale nešťastníku, křičím na něho, vždyť mě pro tebe celý život srdce

¹²⁴ miláčku

¹²⁵ Synu, drahý synu...

bolelo, třeba jsem tě poslal poštou! Il rit. ¹²⁶ Ale já souhlasím, souhlasím... třebaže poštou,“ skončil téměř blouznivě.

„Passons,“ ¹²⁷ začal za pět minut zase. „Nechápu Turgeněva. Jeho Bazarov je jakási fiktivní, vůbec neexistující figura. Mladí ho přeci tenkrát první zavrhli jako nemožnou figuru. Ten Bazarov je jakási nejasná směs Nozdrjova a Byrona, c'est le mot. ¹²⁸ Podívejte se na ně pozorně: metají kozelce a kňučí radostí jako štěňata na slunci, jsou šťastni, jsou vítězi! Jakýpak je tohle Byron! A přitom jaká všednost! Jak plebejsky podrážděná samolibost! Jaká ubohoučká touha faire du bruit autour de son nom, ¹²⁹ přičemž nepozorují, že son nom ¹³⁰... jaká karikatura! Prosím tě, křičím na něho, copak ty se chceš, takový jaký jsi, nabídnout lidem v náhradu za Krista? Il rit. Il rit beaucoup, il rit trop. ¹³¹ Má takový divný úsměv. Jeho matka takový úsměv neměla. Il rit toujours. ¹³²“ Nastalo zase mlčení.

„Jsou to chytráci; v neděli byli domluveni...“ vyhrkl pojednou.

„Ó bezpochyby!“ vykřikl jsem a natáhl uši, „to vše bylo tajně smluveno, sešito bílou nití a tak špatně sehráno.“

„O tom nemluví. Víte, to bylo schválně sešito bílou nití, aby to zpozorovali ti... kdo měli. Chápete?“

¹²⁶ Směje se.

¹²⁷ Nechme toho.

¹²⁸ to je to pravé slovo

¹²⁹ dělat kolem své osůbky rámus

¹³⁰ jejich osůbka

¹³¹ Směje se. Moc se směje, hrozně se směje.

¹³² Pořád se směje.

„Ne, nechápu.“

„Tant mieux. Passons.“¹³³ Jsem dnes velmi podrážděn.“

„A proč jste se s ním přel, Stěpane Trofimoviči?“ řekl jsem vyčítavě.

„Je le voulais convertir.“¹³⁴ Můžete se smát. Cette pauvre teta, elle entendra de belles choses!¹³⁵ Ó příteli, věříte, že jsem se nedávno cítil vlastencem? Ostatně cítil jsem se vždy Rusem... a opravdový Rus ani nemůže být jiný než já a vy. Il y a là dedans quelque chose d'aveugle et de louche.“¹³⁶

„Jistě,“ odpověděl jsem.

„Víte-li pak, příteli, že skutečná pravda je vždy nepravděpodobná? Abychom udělali pravdu pravděpodobnější, musíme k ní stůj co stůj přimíchat lži. Lidé to vždycky tak dělali. Snad tu je něco, co nechápeme. Co myslíte, je v tom vítězném vřeštění něco, co nechápeme? Chtěl bych, aby bylo. Chtěl bych.“

Umlkl jsem. Stěpan Trofimovič taky dlouho mlčel.

„Povídají, že prý to je francouzský rozum...“ zabreptal náhle jakoby v horečce, „to je lež, to bylo tak vždycky. Proč svádět vinu na francouzský rozum? Je to prostě ruská lenost, naše ponižující neschopnost myšlenkově produkovat, naše odporné příživnictví u

¹³³ Tím líp. Nechme toho.

¹³⁴ Chtěl jsem ho obrátit.

¹³⁵ Ta ubohá teta bude slyšet pěkné věci!

¹³⁶ Je tu něco jako v bajce o slepém a šilhavém.

řady národů. Ils sont tout simplement des paresseux ¹³⁷, a ne francouzský rozum. Oh, Rusové by měli být vyhlazeni pro blaho lidstva jako škodliví příživníci! My jsme usilovali o něco docela, docela jiného; já už nic nechápu. Přestal jsem chápat! Chápeš, křičím na něho, chápeš vůbec, že myslíte-li na prvním místě a s takovým nadšením na gilotinu, je to jen proto, že stínat hlavy je nejlehčí a mít myšlenku nejobtížnější! Vous êtes des paresseux! Votre drapeau est une guénille, une impuissance. ¹³⁸ Ty vozy, nebo jak to tam stojí, ‚rachot vozů, vezoucích lidstvu chléb‘, jsou prý potřebnější než Sixtinská madona, nebo jak to tam mají... une bétise dans ce genre. ¹³⁹ Ale chápeš, křičím na něho, chápeš vůbec, že člověk kromě štěstí právě tak nutně a ve stejné míře potřebuje i neštěstí? Il rit. ¹⁴⁰ Ty, povídá, tady střílíš duchaplnými slovy a ‚váliš se na břicho (vyjádřil se sprostěji) na sametovém kanapi‘. A všimněte si našeho zvyku, že si otec se synem tyká. Je to hezké, když jsou stejného názoru, ale co když si nadávají?“

Na minutu jsme opět zmlkli.

„Cher,“ zakončil náhle a rychle povstal, „víte, že to určitě něčím skončí?“

„Nu ovšem,“ řekl jsem.

¹³⁷ Jsou to docela jednoduše lenoši.

¹³⁸ Jste lenoši! Vaším praporem je hadr, nemohoucnost.

¹³⁹ nějaká hloupost tohoto druhu

¹⁴⁰ Směje se.

„Vous ne comprenez pas. Passons.“¹⁴¹ Totiž... na světě obyčejně nemívají věci žádný konec. Ale tady bude, docela jistě, docela jistě!“

Vstal, neobyčejně rozčilen se prošel pokojem, a když došel k divanu, bezmocně naň klesl.

V pátek ráno odjel Petr Stěpanovič někam do okresu a zůstal tam do pondělka. Dověděl jsem se o jeho odjezdu od Liputina a při té příležitosti jsem se taky dozvěděl, že oba Lebjadkinovi, bratr i sestra, jsou kdesi za řekou na Goršečném předměstí. „Já je tam sám přestěhoval!“ dodal Liputin, pak přerušil hovor o Lebjadkinových a oznámil mi, že Lizaveta Nikolajevna se vdá za Mavrikije Nikolajeviče, že zasnuby už byly a věc je hotová, třebaže to není veřejně ohlášeno. Druhého dne jsem potkal Lizavetu Nikolajevnu v průvodu Mavrikije Nikolajeviče na koni, vyjela si poprvé po nemoci. Zablýskla na mne zdáli očima, zasmála se a kynula velmi přátelsky hlavou. To všechno jsem sdělil Stěpanu Trofimoviči; povšiml si jen zprávy o Lebjadkinových.

A teď, když jsem popsal naši záhadnou situaci během těchto osmi dnů, kdy jsme ještě nic nevěděli, přistoupím k popisování dalších událostí své kroniky, tak říkajíc už se znalostí věcí v takové podobě, v jaké se teď odhalily a vysvětlily. Začnu právě osmým dnem po oné neděli, to jest pondělním večerem – protože od toho večera se ve skutečnosti také začala „nová historie“.

¹⁴¹ Nerozumíte mi. Nechme toho.

III

Bylo sedm hodin večer. Nikolaj Vsevolodovič seděl samotěn ve své pracovně – už dříve si zamiloval tento pokoj, vysoký, vystlaný koberci, zastavěný trochu těžkým, staromódním nábytkem. Seděl v koutě na divanu, oblečen jakoby na procházku, ale nezdálo se, že by se někam chystal. Před ním na stole stála lampa se stínítkem. Kouty i stěny velkého pokoje zůstávaly ve stínu. Nikolaj Vsevolodovič vypadal zamyšleně a soustředěně, ne zcela klidně, tvář měl unavenou a trochu pohublou. Měl opravdu zánět dásní, ale pověst o vyraženém zubu přeháněla. Zub se jen viklal, teď se však znovu usadil. Horní ret byl zvnitřku taky rozražen, ale i to se zahojilo. Zánět pak nepřecházel po celý týden proto, že nemocný nechtěl zavolat doktora a dát si otok rozříznout, čekal, až se hnis provalí sám. Nejen že odmítal přijmout doktora, ale i matku pouštěl k sobě jen na chvíli, jednou za den a jen navečer, kdy už se začínalo šerit a světlo nebylo ještě rozžato. Nepřijímal dokonce ani Petra Stěpanoviče, který přesto zaběhl dvakrát i třikrát denně k Varvaře Petrovně, pokud byl ve městě. Až konečně onoho pondělí, když se byl Petr Stěpanovič k ránu vrátil po třídní nepřítomnosti, oběhal celé město a poobědval u Julie Michajlovny, objevil se nakonec k večeru u Varvary Petrovny, která ho netrpělivě očekávala. Zákaz návštěv užodvolali, Nikolaj Vsevolodovič opět přijímal. Varvara Petrovna přivedla sama hosta ke dveřím pracovny; přála si už dávno, aby se sešli, a Petr Stěpanovič se

jí zaručil svým slovem, že k ní od Nikolaje Vsevolodoviče zaskočí a podá zprávu. Zaťukala plaše u Nikolaje Vsevolodoviče, a když nedostala odpověď, osmělila se pootevřít dveře.

„Nicolasi, mohu ti přivést Petra Štěpanoviče?“ zeptala se tiše a zdrženlivě, snažíc se zahlédnout Nikolaje Vsevolodoviče za lampou.

„Ano, ano, ovšem že ano!“ vykřikl nahlas a vesele sám Petr Štěpanovič, otevřel si dveře a vstoupil.

Nikolaj Vsevolodovič neslyšel zaťukání na dveře, zaslechl až nesmělou otázku matčinu, ale neměl kdy na ni odpovědět. V tu chvíli leželo před ním právě přečtené psaní, nad nímž se hluboce zamyslel. Zachvěl se, když zaslechl náhlý výkřik Petra Štěpanoviče, rychle zakryl psaní těžítkem, jež se mu naskytlo po ruce, ale nepovedlo se mu to zcela: vykukoval roh psaní a téměř celá obálka.

„Vykřikl jsem schválně tak hlasitě, abyste měl kdy se připravit,“ zašeptal spěšně a podivuhodně naivně Petr Štěpanovič, přistoupil ke stolu a okamžitě upřel svůj pohled na těžítko a roh psaní.

„A povedlo se vám ovšem zahlédnout, jak jsem schovával pod těžítko psaní, které jsem právě obdržel,“ pronesl klidně Nikolaj Vsevolodovič, nehýbaje se z místa.

„Psaní? Bůh s vámi i s tím vaším psaním, co je mi do toho!“ zvolal host, „ale... hlavní věc je...“ zašeptal zas, obraceje se k zavřeným už dveřím a kývaje na ně hlavou.

„Ona nikdy nenaslouchá,“ podotkl chladně Nikolaj Vsevolodovič.

„Totiž... může klidně naslouchat,“ začal ihned Petr Štěpanovič

vesele zvýšeným hlasem a usedl do křesla. „Nemám nic proti tomu, ale přiběhl jsem právě proto, abych si s vámi pohovořil o samotě... No tak, konečně jsem se k vám dostal! Především, jak je se zdravím? Vidím, že skvěle, a zítra se snad ukážete – co?“

„Snad.“

„Rozřešte konečně celou situaci, i tu mou!“ začal zuřivě gestikulovat se šprýmovnou a příjemnou tváří. „Kdybyste věděl, co jsem jim musel nažvanit. Ostatně vy to víte.“ Zasmál se.

„Všechno nevím. Slyšel jsem jen od matky, že jste se hodně... činil.“

„Totiž já nic určitého...“ zneklidněl náhle Petr Stěpanovič, jako by se bránil před strašným útokem, „víte, pustil jsem do oběhu Šatovovu ženu, totiž pověsti o vašich stycích v Paříži, čímž byl ovšem vysvětlen onen nedělní případ... Nezlobíte se?“

„Jsem přesvědčen, že jste se hodně činil.“

„Nu, právě toho jsem se bál. Co ostatně znamená to ‚hodně činil‘? Vždyť to je výčitka. Jdete ostatně na věc rovnou a já se cestou sem nejvíc bál, že nebudete chtít jít na věc rovnou.“

„Já taky nechci jít na nic rovnou,“ pronesl Nikolaj Vsevolodovič trochu rozčileně, ale hned se usmál.

„Nepřišel jsem kvůli tomu; kvůli tomu ne, nemylte se, kvůli tomu jsem nepřišel!“ zamával rukama Petr Stěpanovič, sypaje slova jako hrách, zároveň však rozradován rozčilením hostitele. „Nebudu vás rozčilovat *naší* věci, zvláště ne ve vašem dnešním stavu. Přiběhl jsem

jen kvůli nedělní příhodě, a to ještě jen v nejnútnejší míře, jinak by to přece ani nešlo. Přiběhl jsem, abych si s vámi docela otevřeně promluvil, což potřebuji já, a ne vy – to říkám, abych upokojil vaši samolibost, ale zároveň je to i pravda. Přišel jsem, abych byl ode dneška k vám vždy upřímný.“

„Dřív jste tedy upřímný nebyl?“

„To víte sám. Mnohokrát jsem chytračil... vy jste se usmál, to mě těší, váš úsměv je záminkou k vyjasnění; vždyť jsem ten úsměv schválně vzbudil chvástavým slovem 'chytračil', kvůli tomu, abyste se na mne okamžitě rozzlobil: jak se opovážil myslit si, že může se mnou chytračit, a abych na to mohl hned navázat své vysvětlení. Vidíte, vidíte, jak jsem teď upřímný! No, je libo poslouchat?“

Na tváři Nikolaje Vsevolodoviče, která přes veškerou zřejmou hostovu snahu podráždit hostitele drzostí předem připravených a úmyslně hrubých naivností měla pohrdavě klidný a dokonce výsměšný výraz, se konečně ukázala trochu neklidná zvědavost.

„Poslyšte,“ zavrtěl sebou ještě víc než prve Petr Stěpanovič. „Když jsem se před deseti dny ubíral sem, totiž vůbec sem, do tohoto města, umínil jsem si ovšem hrát roli. Nejlepší by to ovšem bylo bez role, hrát svou vlastní osobu, že ano? Není nic chytřejšího než vlastní osoba, poněvadž tomu přece nikdo neuvěří. Abych se přiznal, chtěl jsem hrát prost'áčka, protože hrát prost'áčka je lehčí než hrát vlastní osobu; protože však prost'áček je přece jen určitá krajnost, a krajnost vzbuzuje zvědavost, vybral jsem si definitivně vlastní osobu. Nu a

jaká je má vlastní osoba? Zlatý střed: ani hloupý, ani chytrý, dost netalentovaný, z nebe spadlý člověk, jak říkají zdejší rozvášní lidé, že ano?“

„Což, snad ano,“ neznatelně se usmál Nikolaj Vsevolodovič.

„Á, souhlasíte – jsem velmi rád; věděl jsem předem, že to jsou vaše vlastní myšlenky... nebojte se, nebojte, nezlobím se a necharakterizoval jsem sám sebe vůbec proto, abyste mi to vyvracel: ‚Ne, ne, jářku, vy nejste vůbec bez talentu, ne, jářku, vy máte rozum...‘ Á, vy se usmíváte!... Zase jsem nalít. Vy byste neřekl: ‚Vy máte rozum‘, no, dejme tomu; já připustím všechno. Passons,¹⁴² jak říká tatínek, a mimochodem, nezlobíte se, že moc mluvím? Když už o tom je řeč, dám vám příklad: vždycky mluvím mnoho, totiž mnoho slov, a spěchám, ale nikdy z toho u mne nic nevyleze. A proč mluvím mnoho slov a nikdy z toho nic nevyleze? Poněvadž neumím mluvit. Ten, kdo umí dobře mluvit, mluví krátce. Jsem asi obdařen netalentovaností, pravda? A když tedy tento talent k netalentovanosti mám už od přírody, tak proč ho neužívat úmyslně? Taky že ho užívám. Když jsem se chystal sem, umínil jsem si zpočátku mlčet; mlčet však je velký talent, a proto se to ke mně nehodí, za druhé mlčet je přece jen nebezpečné; a tak jsem se definitivně rozhodl, že nejlíp bude mluvit, ale mluvit právě netalentovaně, to jest mnoho, mnoho, mnoho, pořád něco spěšně dokazovat a nakonec se ve svých

¹⁴² nechme toho

vlastních důkazech stále zamotávat, aby posluchač od vás odešel, než se dostanete ke konci, spráskl ruce a měl chuť si odplivnout. To pak znamená, že jste za prvé přesvědčil o své prostodušnosti, dále že jste posluchače strašně omrzel a nebyl pochopen – všechny tři výhody najednou! Kdo vás potom, prosím, bude podezřívát z tajných záměrů? Každý z nich se pak osobně urazí, když mu někdo řekne, že mám tajné záměry. Vedle toho mnohdy i lidi rozesměju– a to je velmi cenná věc. Vždyť oni mi tu teď všechno odpustí už jen proto, že mudrc, který tam za hranicemi vydával proklamace, se tady ukázal hloupější než oni sami – není tomu tak? Podle vašeho úsměvu soudím, že to schvalujete.“

Nikolaj Vsevolodovič se ostatně vůbec neusmíval, poslouchal naopak zachmuřeně a trochu netrpělivě.

„Á? Co? Řekl jste, tuším, ‚to je jedno‘?“ zarepetil Petr Stěpanovič (Nikolaj Vsevolodovič neřekl vůbec nic). „Ovšem, ovšem; ujišťuji vás, že to nevypravuji proto, abych vás svým přátelstvím kompromitoval. Ale víte, vy jste dnes úžasně popudlivý, přiběhl jsem k vám s duší otevřenou a veselou, ale vy každé slovo vážíte na lékárnických vážkách. Ujišťuji vás, že dnes nebudu mluvit o ničem choulostivém, dávám na to své slovo a souhlasím už předem se všemi vašimi podmínkami!“

Nikolaj Vsevolodovič úporně mlčel.

„A? Co? Řekl jste něco? Vidím, vidím, že jsem si, jak se zdá, zas šlápl na jazyk; vy jste nepoložil žádné podmínky a nepoložíte, věřím,

věřím, ale uklidněte se, vždyť já sám vím, že nejsem hoden, aby mně byly nějaké podmínky kladeny, že ano? Odpovídám předem za vás – ovšem na základě své netaalentovanosti; netaalentovanost a netaalentovanost... Smějete se? Á? Co?“

„Eh, nic,“ usmál se konečně Nikolaj Vsevolodovič, „vzpomněl jsem si teď, že jsem vás skutečně nazval kdesi netalementovaným, ale vy jste u toho tenkrát nebyl, tedy vám to řekli... Prosil bych vás, abyste mluvil přímo k věci.“

„Ale vždyť mluvím k věci, právě že jde o tu neděli!“ zabreptal Petr Stěpanovič, „co myslíte, čím, čím jsem byl v neděli? Právě tou pospíchavou, průměrnou netalementovaností, a ovládl jsem co nejnetalementovaněji mocí rozhovor. Ale všechno mi odpustili, předně proto, že jsem spadl z nebe, to jetady tuším teď všem jasné, a za druhé proto, že jsem vypravoval hezounkou historku a vás všechny vytáhl z kaše. Bylo to tak nebo ne?“

„Totiž vypravoval jste právě tak, abyste zanechal v posluchačích pochybnost a naznačil, že je mezi námi nějaká tajná úmluva, zatímco vůbec žádné úmluvy nebylo a já vás vůbec o nic neprosil.“

„Ovšemže, ovšemže,“ přerušil ho jakoby u vytržení Petr Stěpanovič, „jednal jsem tak právě proto, abyste si všiml pružiny celé této věci. Vždyť já jsem tu komedii hrál hlavně kvůli vám, poněvadž jsem vás chtěl nachytat a zkompromitovat. Hlavně jsem chtěl poznat, do jaké míry se bojíte.“

„Je zajímavé, že jste teď tak otevřený.“

„Nezlobte se, nezlobte se, neblýskejte očima... ostatně vy neblýskáte. Jste zvědav, proč jsem tak otevřený? Ale právě proto, že se teď všechno změnilo, všechno je skončeno, minulo a travou zarostlo. Nenadále jsem změnil o vás mínění. Stará cesta je docela u konce; teď vás už nikdy nezkompromituji starou cestou, teď už jen novou.“

„Změnil jste taktiku?“

„Tady není žádná taktika. Teď máte ve všem zcela svobodnou vůli: budete chtít, řeknete *ano*, nebudete chtít, řeknete *ne*. To je má nová taktika. A o *naší* věci ani nemuknu tak dlouho, dokud sám neporučíte. Vy se smějete? Ať slouží ke zdraví; já se taky směju. Ale teď mluvím vážně, vážně, vážně, třebaže člověk, který tak pospíchá, je ovšem netalentovaný, pravda? To je jedno, třeba netalentovaný, ale přece mluvím vážně, vážně.“

Pronesl to vskutku vážně, docela jiným tónem a v jakémsi zvláštním vzrušení, takže Nikolaj Vsevolodovič se na něho zvědavě podíval.

„Říkáte, že jste změnil o mně mínění?“ zeptal se.

„Změnil jsem o vás mínění v tu chvíli, když jste po příhodě se Šatovem stáhl ruce zpět, ale prosím, teď dost, dost, už žádné otázky, teď už nic neřeknu.“

Téměř vyskočil, mávaje rukama, jako by ty otázky zaháněl, poněvadž však nebylo žádných otázek, tedy ani důvodu k odchodu, sklesl zase do křesla a trochu se uklidnil.

„Mimochodem, abych nezapomněl,“ zarepetil ihned, „tady někteří lidé žvaní, že ho prý zabijete, a uzavírají na to sázky, takže Lembke chtěl dokonce upozornit policii, ale Julie Michajlovna to zakázala... Dost, dost už o tom, já jen abych vás informoval. Ještě abych nezapomněl – Lebjadkinovy jsem téhož dne přestěhoval, jak víte. Dostal jste můj lístek s jejich adresou?“

„Dostal, hned tenkrát.“

„To jsem nedělal z ‚netalentovanosti‘, to jsem dělal upřímně, z ochoty. Dopadlo-li to netalentovaně, bylo to zato upřímné.“

„To nic nedělá, snad to tak bylo dobře...“ zamyšleně promluvil Nikolaj Vsevolodovič, „jenom mi už neposílejte žádné lístky, prosím vás.“

„Nebylo zbylí, poslal jsem všeho všudy jeden.“

„Tak Liputin to ví!“

„Nebylo zbylí, ale Liputin, jak víte sám, se neopovází... Abych nezapomněl, bylo by třeba zajít k našim, totiž k nim, ne k *našim*, abyste zas nevážil slova na lékárnických vážkách. Buďte klidný, ne hned, ale někdy. Teď venku prší. Uvěďomím je, sejďou se, a my tam večer zajdem. Čekají s otevřenou hubou jako kavčata v hnízdě, jaké jsme jim přinesli mlsáníčko. Je to horkokrevné plémě. Sehnali knížky, chystají se debatovat. Virginskij hlásá všelidství, Liputin je fourierista s policejními sklony; řeknu vám, člověk v jednom směru drahocenný, ale ve všech ostatních směrech potřebuje přísnost. A konečně ten s dlouhýma ušima, ten, co přednášívá o svém vlastním

systemu. A představte si, že jsou uraženi, že se k nim chovám nedbale a že na ně spouštím studenou sprchu, che-che! Ale budeme tam muset zajít stůj co stůj.“

„Vy jste mě tam představil jako nějakého šéfa?“ prohodil co možno nejnedbaleji Nikolaj Vsevolodovič. Petr Stěpanovič na něho rychle pohlédl.

„Abych nezapomněl,“ vpadl mu do řeči, jako by neslyšel otázku a chtěl ji co nejrychleji zamluvit, „navštívil jsem dvakrát nebo třikrát veleváženou Varvaru Petrovnu a byl jsem tam taky nucen mnoho mluvit.“

„To si dovedu představit.“ „Ne, nepředstavujte si nic, říkal jsem jednoduše, že nikoho nezabijete, a jiné takové řečičky. A představte si, druhého dne už věděla, že jsem přepravil Marju Timofejevnu za řeku, to jste jí řekl vy?“

„Ani mě nenapadlo.“

„Já věděl, že vy ne. Kdo to ale mohl udělat kromě vás? To je zajímavé.“

„Ovšem že Liputin.“

„N-ne, Liputin ne,“ zabručel zachmuřeně Petr Stěpanovič, „však já se dovím, kdo to byl. To se podobá Šatovovi... Ostatně, to jsou hlouposti, nechme toho! Ale je to strašně důležité... abych nezapomněl, pořád jsem čekal, že vaše maminka na mne náhle vyjede s hlavní otázkou... Ach ano, byla po všechny ty dny tak nesmírně mrzutá, ale dnes najednou přijíždím – celá jen září. Čím

to?“

„To proto, že jsem jí dnes dal slovo, že se za pět dní zasnoubím s Lizavetou Nikolajevnou,“ pronesl náhle neočekávaně upřímně Nikolaj Vsevolodovič.

„Á, no... ano, ovšemže,“ zabreptal Petr Stěpanovič jaksi zmateně. „Tam se mluví o zasnubách s jiným, víte o tom? Nejsou to plané řeči. Ale máte pravdu, příběhne od oltáře, když na ni jen kývnete. Nezlobíte se, že takhle mluvím?“

„Ne, nezlobím se.“

„Pozoruji, že je vás dnes strašně těžko rozzlobit, a začínám se bát. Jsem strašně zvědav, jak se objevíte zítra venku. Připravil jste si jistě hodně věcíček. Nezlobíte se na mne, že takhle mluvím?“

Nikolaj Vsevolodovič vůbec neodpovídal, což ovšem Petra Stěpanoviče docela popudilo.

„Aby řeč nestála – o té Lizavetě Nikolajevně jste říkal matce vážně?“ zeptal se.

Nikolaj Vsevolodovič se na něho upřeně a chladně podíval.

„Aha, rozumím, jenom abyste uklidnil, no ovšem.“

„A kdyby vážně?“ zeptal se pevně Nikolaj Vsevolodovič.

„No, tak spánembohem, jak se říká v takových případech. Věci to neuškodí (vidíte, neřekl jsem naší věci, vy nemáte rád slůvko *naše*) a já... copak já – víte sám, že jsem k vašim službám.“

„Myslíte?“

„Nic, vůbec nic nemyslím,“ pospíšil si se smíchem Petr

Stěpanovič, „poněvadž vím, že jste si své věci sám předem promyslel a že je všechno rozváženo. Říkám jen, že jsem vám vážně k službám, vždy a všude a v každém případě, v každém, chápete?“

Nikolaj Vsevolodovič zívá.

„Omrzel jsem vás,“ vyskočil pojednou Petr Stěpanovič a uchopil svůj tvrdý, docela nový klobouk, jako by se chystal k odchodu, zatím však zůstával pořád ještě v pokoji a mluvil nepřetržitě dál vstoje; chvílemi přešel pokojem a při vzrušených místech hovoru tloukl kloboukem do kolena.

„Chtěl jsem vás ještě pobavit Lembkovými,“ zvolal vesele.

„Už ne, snad později. Jak se ostatně daří Julii Michajlovně?“

„Jaké to máte vy všichni přece jen společenské manýry; jak se jí daří, do toho je vám právě tolik jako do zdraví strakatého pejska, a přece se ptáte. Tohle se mi líbí. Daří se jí dobře a vás si až pověřivě váží, až pověřivě mnoho od vás čeká. O té nedělní příhodě mlčí a je přesvědčena, že vy zdoláte všechny sám již tím, že se objevíte. Na mou duši, představuje si, že vy můžete pánbuví co. Jste teď ostatně víc než kdy jindy osoba záhadná a románová, a to je situace neobyčejně výhodná. Všichni na vás čekají, až to není hezké. Než jsem odjel, bylo to napjaté, ale teď je to ještě horší. Abych nezapomněl, děkuju ještě jednou za dopis. Všichni se bojí hraběte K. Víte, že vás pokládají, tuším, za špicla? Přitakávám, nezlobíte se?“

„Na tom nezáleží.“

„Ovšem že ne; bude to v budoucnu nutné. Mají tu svůj pořádek. Já

je ovšem povzbuzuji. V čele Julie Michajlovna, dále Gaganov... vy se smějete? Ale vždyť já postupuji takticky– kecám, kecám, a najednou řeknu i rozumné slovo, právě tenkrát, když je všichni hledají. Obklopí mě a já začnu kecat. Nade mnou všichni už udělali kříž; ‚má schopnosti‘, říkají, ‚ale je naivní, jako by spadl z nebe.‘ Lembke mě zve do služby, abych se polepšil. Víte, já s ním strašně zacházím, totiž kompromituji ho, až vyvaluje oči. A ještě něco, Gaganovse na vás strašně zlobí. Včera v Duchově mi o vás vykládal ošklivé věci. Já mu na to hned celou pravdu, totiž ovšem že ne celou. Byl jsem u něho v Duchově celý den. Nádherný statek, pěkný dům.“

„Cožpak on je i teď v Duchově?“ vyjel pojednou Nikolaj Vsevolodovič, téměř vyskočil a udělal prudký pohyb vpřed.

„Ne, vždyť mě dnes ráno přivezl sem, vrátili jsme se spolu,“ pronesl Petr Stěpanovič, jako by náhlé vzrušení Nikolaje Vsevolodoviče vůbec nezpozoroval. „Copak to dělám, shodil jsem knihu,“ sehnul se, aby zvedl knihu, kterou shodil. „Ilustrované Balzacovy *Ženy*“ rozevřel pojednou knihu, „neznám to. Lembke taky píše romány.“

„Opravdu?“ zeptal se Nikolaj Vsevolodovič, jako by ho to zajímalo.

„Rusky, ovšem tajně. Julie Michajlovna o tom ví, a dovolí mu to. Bačkora, ale má manýry; u nich je to hodně vyvinuto. Jaká přísnost forem, jaká důslednost! Takového něco bychom potřebovali.“

„Vy chválíte správní úřady?“

„Jakpak ne! To je to jediné, co je v Rusku přirozené a dokonalé... ne, ne,“ vyjel pojednou, „nebudu už o tom mluvit, o choulostivých věcech ani slova. Ale sbohem, jste nějak zelený.“

„Mám horečku.“

„To je možné, lehněte si. Ještě něco – tady v okrese jsou skopci, zajímaví lidé... Vlastně o tom až pak. Ale ostatně ještě příhodičku – tady v okrese je pěší pluk. V pátek večer jsem s důstojníky v B-cích flámoval. Máme tam tři přátele, vous comprenez? ¹⁴³ Mluvili o ateismu, a ovšem že Pánaboha oddělali nadobro. Radostí až řvali. Ještě něco – Šatov tvrdí, že bude-li v Rusku vzpoura, musí docela určitě začít ateismem. Snad má pravdu. Seděl tam taky jeden hrubiánský šedivý kapitán, seděl, pořád mlčel, neřikal ani slova, najednou se postaví doprostřed pokoje a nahlas, víte, tak jako by mluvil sám k sobě, povídá: ‚Není-li Boha, jaký jsem já potom kapitán?‘ Vzal čepici, pokrčil rameny a odešel.“

„Vyjádřil dost jasnou a celistvou myšlenku,“ zívá potřetí | Nikolaj Vsevolodovič.

„Opravdu? Nepochopil jsem; chtěl jsem se vás zeptat. No, ještě bych vám řekl – zajímavá je ta fabrika Špigulinových... je tam, jak víte, pět set dělníků. Semeniště cholery, patnáct let tam nečistili a dělníky šidí na mzdě. Majitelé jsou už milionáři. Ujišťuji vás, že někteří z dělníků mají pojem o internacionále. Co, vy jste se usmál?

¹⁴³ rozumíte?

Uvidíte sám, jen mi dejte lhůtu, docela malou lhůtu! Prosil jsem vás už o lhůtu a teď zase prosím, a pak... ale zas jsem se provinil, nebudu o tom mluvit, nemračte se. Tak sbohem. Mám to ale hlavu!“ vrátil se náhle ode dveří, „docela jsem zapomněl na hlavní věc: právě teď mi říkali, že z Petrohradu přišel náš kufr.“ „Nu a?“ vzhlédl Nikolaj Vsevolodovič nechápavě. „Totiž váš kufr, s vašimi věcmi, fraky, kalhotami a prádlem; přišel opravdu?“

„Ano, něco mi onehdy říkali.“ „Ach, nebylo by možno hned...“ „Zeptejte se Alexeje.“

„Tak tedy zítra, zítra? Vždyť tam s vašimi věcmi je i mé sako, frak a troje kalhoty, od Scharmera, na vaše doporučení, pamatujete se?“

„Slyšel jsem, že si tu prý hraje na gentlemana?“ usmál se Nikolaj Vsevolodovič. „Je to pravda, že se chcete učit v jízdárně jezdit na koni?“

Petr Stěpanovič se křivě usmál.

„Víte co,“ začal najednou neobyčejně rychle, jakýmsi rozechvělým a trhaným hlasem, „víte co, Nikolaji Vsevolodoviči, nechme osobních věcí, ano? Jednou provždy. Můžete mě ovšem přezírat, jak je vám libo, bavíli vás to, ale přece by bylo líp na nějaký čas se vystříhat osobních věcí, ne?“

„Dobrá, já už nebudu,“ pronesl Nikolaj Vsevolodovič. Petr Stěpanovič se usmál, ťukl kloboukem do kolena, přestoupil z jedné nohy na druhou a jeho tvář nabyla dřívějšího vzezření.

„Jsou tu lidé, kteří mě dokonce pokládají za vašeho soupeře u Lizavety Nikolajevny, jak bych se potom neměl starat o svůj zevnějšek?“ zasmál se. „Kdopak vám to ale donášší? Hm.

Právě osm hodin. No, musím jít. Slíbil jsem, že zaskočím k Varvaře Petrovně, ale odpustím si to; vy si lehněte a zítra vám bude líp. Venku prší a je tma, mám ostatně vůz, poněvadž v noci tady není na ulicích bezpečno... Ach, že si vzpomínám... tady v městě a okolí se potlouká jakýsi Fed'ka Kriminálník, uprchlý ze Sibíře, představte si, můj bývalý nevolník, kterého dal tatínek za peníze před patnácti lety odvést. Velmi zajímavá osoba.“

„Vy... jste s ním už mluvil?“ vzhlédl na něho Nikolaj Vsevolodovič.

„Mluvil. Předě mnou se neschovává. Je to osoba ke všemu hotová, ke všemu; rozumí se za peníze, ale má taky přesvědčení, ovšem svým způsobem. Ach ano, že si vzpomínám – jestli jste před chvílí mluvil vážně o tom úmyslu, pamatujete, stran Lizavety Nikolajevny, musím vám ještě jednou připomenout, že jsem taky osoba ke všemu hotová, k věcem všeho druhu, podle libosti, a úplně k vašim službám... Co to, vy hledáte hůl? Ach ne, nehledáte hůl... Představte si, mně se zdálo, že hledáte hůl!“

Nikolaj Vsevolodovič nic nehledal a nic neříkal, ale vstal opravdu jaksi náhle s jakýmsi divným výrazem v tváři.

„Kdybyste něco potřeboval taky stran pana Gaganova,“ vyhrkl pojednou Petr Stěpanovič, ukazuje už přímo na těžítka, „mohu

ovšem všechno zařídít a jsem přesvědčen, že mě neopominete.“

Pojednou vyšel, nevyčkav odpovědi, ale vstrčil ještě hlavu do dveří:

„Já jen proto,“ vykřikl rychle, „že Šatov například neměl taky tuhle v neděli právo riskovat svůj život, když k vám přistoupil, že ano? Chtěl bych, abyste si toho povšiml.“

Zmizel zase, nevyčkav odpovědi.

IV

Když odcházel, myslil snad, že Nikolaj Vsevolodovič, až zůstane sám, začne bít pěstmi do zdi, a ovšem že by se byl na to rád podíval, kdyby to bylo možno. Ale tuze by se zmýlil - Nikolaj Vsevolodovič zůstal klidný. Prostál asi dvě minuty u stolu v téže poloze, zřejmě hluboce zamyšlen; brzy však se na jeho rtech objevil slabý, chladný úsměv. Usedl pomalu na divan, do kouta na své staré místo, a zavřel jakoby únavou oči. Roh dopisu vykukoval jako dříve zpod těžítka, ale Nikolaj Vsevolodovič se nehnul, aby jej vytáhl.

Brzy se ponořil do snu. Varvara Petrovna, zmučená v oněch dnech starostmi, to nevydržela a po odchodu Petra Stěpanoviče, který slíbil, že k ní zaskočí, ale svůj slib nesplnil, se odvážila přes nevhodnou dobu navštívit Nicolase sama. Vábila ji neustále naděje, že konečně řekne něco definitivního. Zaťukala jako prve sama na dveře a zase sama otevřela, když nedostala odpověď. Vidouc, že Nicolas sedí jaksi příliš nehybně, přistoupila opatrně s tlukoucím srdcem k

divanu. Překvapilo ji jaksí, že tak brzy usnul a že může spát, když tak rovně a nehybně sedí; neslyšela téměř ani jeho dech. Jeho tvář byla bledá a zamračená, ale nehybná, jaksí úplně strnulá, obočí měl trochu staženo a nasupeno, docela se podobal bezduché voskové figuře. Prostála nad ním, sotva dýchajíc, asi tři minuty a najednou se jí zmocnil strach. Vyšla po špičkách, zastavila se ve dveřích, rychle se pokřižovala a vzdálila se nepozorovaně, s novým těžkým pocitem a s novým smutkem v duši.

Spal dlouho, déle než hodinu, stále v témž ustrnutí. Na jeho tváři se nehnul jediný sval, celým tělem neprojelo nejmenší hnutí, obočí bylo stále stejně mračně staženo. Kdyby byla Varvara Petrovna zůstala ještě tři minuty, nevydržela by jistě drtivý dojem z této letargické nehybnosti a vzbudila by ho. Ale Nikolaj Vsevolodovič otevřel náhle sám oči a stále bez hnutí proseděl ještě asi deset minut, jako by se upřeně a zvědavě díval na nějaký neobvyklý předmět v koutě pokoje, ač tam nebylo nic nového ani zvláštního.

Konečně se rozlehl tichý, tlumený zvuk velkých nástěnných hodin, které jednou odbily. Nikolaj Vsevolodovič obrátil jaksí nevlídně hlavu, aby se podíval na ciferník, ale skoro v téže chvíli se otevřely zadní dveře, vedoucí na chodbu, a objevil se komorník Alexej Jegorovič. V jedné ruce nesl teplý svrchník, šál a klobouk, v druhé stříbrný talířek s lístkem. “Půl desáté,“ pronesl tichým hlasem, složil přinesené šatstvo v koutě na židli a přinesl na talířku lístek, malý kus papíru bez obálky s dvěma řádky napsanými tužkou. Když

byl Nikolaj Vsevolodovič tyto řádky přelétl, vzal také se stolu tužku, připsal na konec lístku dvě slova a položil jej zpět na talíř.

„Odevzdejte hned, jak odejdu; a teď se chci oblékat,“ řekl, vstává z divanu.

Všiml si, že má na sobě lehké sametové sako, zamyslel se, nařídil přinést jiné, soukenné, kterého užíval k obřadnějším večerním návštěvám. Konečně se úplně oblékl, nasadil klobouk, zavřel dveře, jimiž k němu vstoupila Varvara Petrovna, pak vyndal zpod těžítka schovaný dopis a v průvodu Alexeje Jegoroviče vyšel mlčky na chodbu. Z chodby vstoupili na úzké, kamenné zadní schodiště, po němž sešli do předsíně vedoucí přímo do parku. V koutě předsíně stála připravená lucerna a velký deštník.

„Následkem mimořádných dešťů je v našich ulicích strašně mnoho bláta,“ prohlásil Alexej Jegorovič s poslední slabou nadějí, že se mu podaří odvrátit pána od cesty. Ale pán rozevřel deštník a vyšel mlčky do starého sadu, temného jako sklep, provlhlého deštěm. Vítr šuměl a kolébal korunami napolo holých stromů, úzké pískové cesty byly kluzké a blátivé. Alexej Jegorovič šel tak jak byl, ve fraku a bez klobouku, a osvětloval lucernou cestu na tři kroky dopředu.

„Nebude nás vidět?“ zeptal se nenadále Nikolaj Vsevolodovič.

„Z oken vidět není, a kromě toho jsem na to už dohlédl předem,“ řekl sluha tiše a odměřeně.

„Maminka spí?“

„Zavřela se právě v devět hodin, jako vždy teď v posledních

dnech, a není možno se o ní nic dovědět. V kolik hodin vás mám čekat?“ dodal, osměluje se položit otázku.

„V jednu, v půl druhé, ne později než ve dvě.“

„Ano prosím.“

Když prošli křivolakými stezičkami celý park, který znali oba jako své boty, došli ke kamenné zdi parku a tam až v samém rohu našli malá dvířka vedoucí do těsné, osamělé uličky.

Dvířka byla téměř vždy zamčena, ale Alexej Jegorovič měl teď v ruce klíč.

„Nebudou dvířka skřípat?“ zeptal se zase Nikolaj Vsevolodovič.

Alexej Jegorovič však prohlásil, že už včera je namazal olejem, „a právě tak i dnes“. Promokl už naskrz. Otevřel dvířka a podal Nikolaji Vsevolodovičovi klíč.

„Ráčíte-li jít daleko, dovoluji si upozornit, že nevěřím zdejšími lidem v osamělých uličkách, a nejvíce za řekou,“ nezdržel se ještě jednou promluvit. Byl to starý sluha, bývalý opatrovník Nikolaje Vsevolodoviče, kterého kdysi chovával na rukou, člověk přísný a vážný; rád poslouchal a čítal o nábožných věcech.

„Bud klidný, Alexeji Jegoryči.“

„Požehnej vám pánbůh, pane, ale jen v dobrých věcech.“

„Jak?“ zastavil se Nikolaj Vsevolodovič už v uličce.

Alexej Jegorovič opakoval pevně své přání; nikdy předtím by se byl neodvážil pronést je těmito slovy nahlas před svým pánem.

Nikolaj Vsevolodovič zavřel dveře, vložil klíč do kapsy a dal se

uličkou. Na každém kroku uvázl na tři palce v blátě. Konečně se dostal do dlouhé a pusté ulice na dláždění. Město znal jako svou dlaň, ale Bogojavlenská ulice byla stále ještě daleko. Bylo po desáté, když se konečně zastavil před zavřenými vraty temného starého domu Filippovových. Přízemí bylo teď po odjezdu Lebjadkinových docela prázdné, okna byla zabeďněna, ale v mezaninu u Šatova svítlo světlo. Poněvadž dům byl bez zvonku, začal Nikolaj Vsevolodovič tlouci pěstí do vrat. Otevřelo se okno a Šatov vyhlédl na ulici: tma jako v pytlí, bylo těžko něco rozeznat. Šatov vyhlížel dlouho, téměř minutu.

„To jste vy?“ zeptal se náhle.

„Já,“ odpověděl nezvaný host.

Šatov zabouchl okno, sestoupil dolů a otevřel vrata. Nikolaj Vsevolodovič překročil vysoký práh a beze slova šel kolem Šatova přímo do křídla domu ke Kirillovu.

V

Tam bylo všechno odemčeno, ba nebylo ani přivřeno. Předsíň a první dva pokoje byly temné, ale v posledním pokoji, kde Kirillov bydlil a pil čaj, svítlo světlo; ozýval se odtamtud smích a jakési divné výkřiky. Nikolaj Vsevolodovič šel směrem k světlu, nevstoupil však, zastavil se na prahu. Na stole byl připraven čaj.

Uprostřed pokoje stála stařena, příbuzná domácího, bez šátku, jen v sukni, v bačkorách naboso a v kacabajce ze zaječí kůže. Na rukou

držela jedenapůlroční dítě s bosýma nožkama a rozpálenými tvářičkami, světlými rozčuchanými vlásky, jen v košilce, právě vyndané z kolébky. Před chvílí se asi rozplakalo, pod očima se ještě leskly slzičky, teď však natahovalo ručičky, tleskalo a smálo se zajíkávě, jako se smávají malé děti. Kirillov házel před ním na zem velký červený gumový míč; míč vyskakoval až ke stropu, padal zase dolů, dítě křičelo: „Bác, bác!“ Kirillov chytal „bác“ a podával dítěti, dítě jej házelo samo svýma nemotornýma ručkama a Kirillov jej běžel zvednout. Nakonec se míč zakutálel pod skříň. „Bác, bác!“ křičelo dítě. Kirillov si lehl na podlahu a natáhl se, aby vylovil „bác“ rukou zpod skříně. Nikolaj Vsevolodovič vstoupil do pokoje; dítě ho spatřilo, přitulilo se k stařence a dalo se do dlouhého dětského pláče. Stařena je ihned odnesla.

„Stavrogin?“ řekl Kirillov bez nejmenšího podivu nad neočekávanou návštěvou, vstávaje z podlahy s míčem v rukou. „Chcete čaj?“

Vztyčil se docela.

„Ano, neodmítnu, je-li teplý,“ řekl Nikolaj Vsevolodovič; „jsem celý promoklý.“

„Teplý, dokonce vřelý,“ potvrdil spokojeně Kirillov. „Sedněte si, jste celý zablácený, ale to nevadí; já potom vytrů podlahu mokrým hadrem.“

Nikolaj Vsevolodovič se posadil a vypil téměř jediným hltem nalitý koflík.

„Ještě?“ zeptal se Kirillov.

„Děkuji.“

Kirillov, který se až dosud neposadil, usedl najednou proti němu a zeptal se ho:

„Proč jste přišel?“

„V jedné záležitosti. Tady si přečtete tenhle dopis, je od Gaganova; pamatujete se, říkal jsem vám o něm v Petrohradě?“

Kirillov vzal dopis, přečetl jej, položil na stůl a vyčkávavě se díval.

„Potkal jsem tohohle Gaganova,“ začal vysvětlovat Nikolaj Vsevolodovič, „jak víte, poprvé v životě před měsícem v Petrohradě. Setkali jsme se asi třikrát ve společnosti. Ač se se mnou neseznámil a do řeči nepouštěl, našel přece záminku k velké drzosti. Říkal jsem vám o tom tenkrát, ale tohle nevíte. Když tehdy ještě přede mnou odjížděl z Petrohradu, poslal mi náhle dopis, ne sice takový jako tento, ale přece nanejvýš neslušný a podivný, už proto, že v něm nevysvětlil důvod, proč byl napsán. Okamžitě jsem mu odpověděl taky dopisem a napsal v něm zcela otevřeně, že se asi na mne hněvá pro onu historku s jeho otcem tady v klubu před čtyřmi lety a že já ze své strany jsem ochoten ke každé omluvě, na základě toho, že můj čin byl neúmyslný a provedl jsem jej v nemoci. Prosil jsem ho, aby o mé omluvě uvažoval. Neodpověděl a odjel; ale teď jsem ho tady zastal už ve stavu úplné zuřivosti. Vyřídili mi několik jeho veřejných výroků o mně, plných nadávek a podivných obvinění. Dnes konečně

přišel tento dopis, jaký asi nikdo nikdy nedostal, s nadávkami a s výrazem ‚vaše rozmlácená huba‘. Přišel jsem s nadějí, že neodmítnete být mým sekundantem.“

„Řekl jste, že takový dopis nikdo nedostal,“ podotkl Kirillov; „v zuřivosti je možné tak psát, stává se to. Puškin psal Heckerenovi... Dobrá, půjdu. Řekněte jak!“

Nikolaj Vsevolodovič vysvětlil, že si přeje už zítra a že se má stůj co stůj začít obnovením nabídky omluvy, ba dokonce slibem druhého dopisu s omluvou, ale zároveň aby i Gaganov slíbil, že už nebude psát takové dopisy. Dopis, který poslal, bude pokládán za neposlaný.

„Příliš mnoho ústupků, nebude souhlasit,“ pronesl Kirillov. „Především bych rád věděl, chcete-li tam vyřídít tyto podmínky.“

„Vyřídím. To je vaše věc. Ale nebude souhlasit.“

„Vím, že nebude souhlasit.“

„Chce se bít. Řekněte jak!“

„To je právě to, že bych chtěl, aby zítra bylo všechno stůj co stůj skoncováno. Budete u něho v devět hodin ráno. Vyslechne vás a nebude souhlasit, ale seznámí vás se svým sekundantem – dejme tomu okolo jedenácté. Domluvte se s ním, abychom pak v jednu nebo ve dvě mohli být všichni na místě. Hledte prosím, abyste to tak udělal. Zbraní budou ovšem pistole a jmenovitě vás prosím, abyste to zařídil tak, že bariéry se určí na vzdálenost deseti kroků, pak nás postavíte každého na deset kroků od bariéry a na dané znamení

budeme postupovat. Každý musí dojít bezpodmínečně až ke své bariéře, ale vystřelit může i dřív, v chůzi. A to je všechno, tuším.“

„Deset kroků mezi bariérami je blízko,“ podotkl Kirillov.

„Tak dvanáct, ne však víc, chápete, že se chce být vážně. Umíte nabíjet pistole?“

„Umím. Mám pistole; dám čestné slovo, že jste z nich nestřílel. Jeho sekundant dá taky slovo za své; dva páry, a rozhodne los, zda jeho nebo naše.“

„Znamenitě.“

„Chcete se podívat na pistole?“

„Třeba.“

Kirillov si sedl na bobek v koutě před svým kufrem, který stále ještě nebyl vyprázdněn, vytahoval z něho věci podle toho, jak je potřeboval. Vyhledal na dně skříňku z palmového dřeva, vyloženou uvnitř rudým sametem, a vyndal z ní pár elegantních, neobyčejně drahých pistolí.

„Všecko mám: prach, kule, patrony. Mám ještě revolver, počkejte.“

Sáhl opět do kufru a vytáhl druhou skříňku s americkým revolverem o šesti hlavních.

„Máte hodně zbraní a velmi drahých.“

„Hodně. Neobyčejně drahých.“

Chudák Kirillov, téměř žebrák, který si ostatně svou chudobu nikdy neuvědomoval, ukazoval teď se zřejmou chlubitostí své

drahocenné zbraně, které si bezpochyby koupil za cenu neobyčejných obětí.

„Zanášíte se stále ještě stejnou myšlenkou?“ zeptal se Stavrogin po minutě mlčení, jaksi opatrně.

„Stejnou,“ odpověděl krátce Kirillov, poznáv okamžitě podle hlasu, kam otázka míří, a začal uklízet zbraně se stolu.

„Kdy?“ zeptal se zase po chvíli mlčení ještě opatrněji Nikolaj Vsevolodovič.

Kirillov mezitím uložil obě skříňky do kufru a usedl na staré místo.

„O tom, jak víte, nerozhoduju; až řeknou,“ zamumlal, jako by ho otázka tížila, zároveň však se zřejmou ochotou odpovídat na všechny ostatní otázky. Díval se upřeně na Stavrogina svýma černýma očima bez lesku, s jakýmsi klidným, ale dobrým a přívětivým výrazem.

„Chápu ovšem, zastřelit se...“ začal zase po dlouhém třiminutovém zamyšleném mlčení Nikolaj Vsevolodovič, poněkud zachmuřen; „mnohdy jsem si to i sám představoval, a napadla mě přitom tahle nová myšlenka: kdyby tak člověk udělal zločin, nebo ještě lépe ohavnost, to jest způsobil si hanbu, velmi hnusnou a... směšnou, takže by lidé na to vzpomínali tisíc let a tisíc let by si při vzpomínce na to odplivovali – a pak by mu náhle blesklo: Jediná rána do spánku a nebude nic.' Co bude pak člověku do lidí a do toho, že si budou tisíc let odplivovat, je to tak?“

„Tomu vy říkáte nová myšlenka?“ pronesl Kirillov zamyšleně.

„Neříkám... když jsem o tom jednou přemýšlel, pocítil jsem to jako docela novou myšlenku.“

„Pocítil myšlenku?“ pokračoval Kirillov, „to je pěkně řečeno. Existuje mnoho myšlenek, které jsou stále a které najednou začnou být nové. To je pravda. Vidím teď mnoho věcí jakoby poprvé.“

„Dejme tomu, že jste žil na Měsíci,“ přerušil ho Stavrogin, neposlouchaje ho a pokračuje ve své myšlence, „dejme tomu, že jste všechny ty směšné ohavnosti udělal tam... Víte najisto, že tam se budou smát tisíc let a na vaše jméno plivat tisíc let, věčně, pokud bude Měsíc Měsícem. Ale teď jste tady a díváte se na Měsíc odtud: co je vám tady do toho všeho, co jste tam nadělal, a do toho, že ti z Měsíce budou na vás tisíc let plivat, je to tak?“

„Nevím,“ odpověděl Kirillov, „já na Měsíci nežil,“ dodal bez jakékoliv ironie, jen aby vyjádřil fakt.

„Čí to bylo dítě prve?“

„Přijela stařenina tchyně, ne, snacha... to je přec jedno. Před třemi dny. Leží nemocná, s dítětem... v noci tuze křičí, břicho. Když matka spí, stařena dítě přinese; bavím je míčem. Míč mám z Hamburka. Koupil jsem jej v Hamburku – když se hází a chytá, posiluje to záda. Je to děvče.“

„Máte rád děti?“

„Mám,“ ozval se Kirillov, ostatně dost lhostejně.

„Tedy máte rád i život?“

„Ano, i život – proč?“

„No, když jste se rozhodl zastřelit se.“

„A co? Proč to dávat dohromady? Život a tohle jsou dvě různé věci. Život existuje, ale smrt neexistuje vůbec.“

„Začal jste věřit v budoucí věčný život?“

„Ne, ne v budoucí věčný, ale ve zdejší věčný. Existují jisté chvíle; dožijete se takové chvíle, čas se pojednou zastaví a bude věčnost.“

„Doufáte, že se dožijete takové chvíle?“

„Ano.“

„To je v naší době sotva možné,“ ozval se pomalu a jakoby zádumčivě Nikolaj Vsevolodovič, také bez jakékoliv ironie. „Ve zjevení svatého Jana se anděl zaklíná, že čas už nebude existovat.“

„Vím. To je tam velmi správné; velmi přesné a zřetelné. Až všichni lidé dosáhnou štěstí, nebude času, poněvadž ho nebude třeba. Velmi správná myšlenka.“

„Kampak jej schovají?“

„Nikam. Čas není předmět, ale idea. Zhasne v mysli.“

„Stále stejná filosofie, stejná už od počátku věků,“ zamumlal Stavrogin s jakýmsi opovržlivým soucitem.

„Stále stejná! Stále táž od počátku věků a nikdy žádná jiná!“ přisvědčil Kirillov, blýskaje očima, jako by v této ideji bylo proň obsaženo téměř vítězství.

„Jste, tuším, velmi šťasten, Kirillove?“ „Ano, velmi šťasten,“ odpověděl tázaný, jako by to byla nejobyčejnější odpověď.

„Ale ještě nedávno jste se rozhořčil a rozzlobil na Liputina!“

„Hm... teď nehubuju. Tenkrát jsem ještě nevěděl, že jsem šťasten. Viděl jste list, list stromu?“ „Viděl.“

„Nedávno jsem viděl žlutý, malinko ještě nazelenalý, na krajích nahnílý list. Nesl jej vítr. Když mi bylo deset let, tu jsem schválně zavíral v zimě oči a představoval jsem si zelený list, světlý, s jemnými žilkami, slunce naň svítí. Otvíral jsem oči a nevěřil skutečnosti, poněvadž to ve snu bylo velmi pěkné, a zase jsem je zavřel.“

„Co to má být, alegorie?“

„N-ne... Proč? Žádná alegorie, jenom list, pouhý list. List je dobrý. Všechno je dobré.“ „Všechno?“

„Všechno. Člověk je nešťasten, protože neví, že je šťasten; jen proto. To je vše, vše! Kdo to pozná, začne být ihned šťasten, v tu chvíli. Ta tchyně umře, ale děvče zůstane; všechno je dobré. Nenadále jsem to objevil.“

„A když někdo umře hladu, někdo děvčátku ublíží a zneuctí je – to je taky dobré?“

„Dobré. A někdo si pro dítě rozdrťí hlavu, i to je dobré. A někdo si ji nerozdrťí, i to je dobré. Všechno je dobré, všechno. Dobře je všem těm, kdo vědí, že všechno je dobré. Kdyby lidé věděli, že jim je dobře, bylo by jim dobře, pokud však nevědí, že jim je dobře, bude jim nedobře. To je celá ta myšlenka, celá. Jiné už není!“

„Kdy jste poznal, že jste tak šťasten?“ „Minulý týden v úterý, ne, ve středu, poněvadž již byla středa, v noci.“ „A z jakého popudu?“

„Nepamatuju se, tak; chodil jsem po pokoji... na tom nesejde. Zastavil jsem hodiny. Byly dvě hodiny a třicet sedm minut.“

„Na znamení toho, že se čas musí zastavit?“

Kirillov zmlkl.

„Lidé jsou nedobří,“ začal znenadání zas, „poněvadž nevědí, že jsou dobří. Až to poznají, nebudou znásilňovat děvčátko. Je třeba, aby poznali, že jsou dobří, a všichni se ihned stanou dobrými, všichni do jednoho.“

„Vy jste to přec poznal, jste tedy dobrý?“

„Ano, jsem.“

„Já s tím ostatně souhlasím,“ zamumlal zachmuřeně Stavrogin.

„Kdo lidem dá poznat, že jsou všichni dobří, zakončí svět.“

„Toho, kdo to učil, ukřižovali.“

„Přijde a jeho jméno bude člověkobůh.“

„Bohočlověk?“

„Člověkobůh, v tom je rozdíl.“

„To vy snad rozsvěcujete lampičku před obrazy světců?“

„Ano, rozsvítil jsem ji.“

„Uvěřil jste?“

„Stařena má ráda, když lampička svítí... a dnes neměla kdy,“ zamumlal Kirillov.

„Ale vy sám se ještě nemodlíte?“

„Ke všemu se modlím. Vidíte, pavouk leze po zdi, dívám se na něho a jsem mu vděčen za to, že leze.“

Jeho oči se opět rozzářily. Díval se neustále pevným a neodbytným pohledem přímo na Stavrogina. Stavrogin ho sledoval zachmuřeně a s odporem, ale výsměchu v jeho pohledu nebylo.

„Vsadím se, že až zase přijdu, budete už věřit i v Boha,“ pronesl vstávaje a uchopil klobouk.

„Proč?“ povstal i Kirillov.

„Kdybyste poznal, že v Boha věříte, tak byste věřil; poněvadž však nevíte, že věříte v Boha, tak taky nevěříte,“ usmál se Nikolaj Vsevolodovič.

„To není to,“ zamyslíl se Kirillov, „převrátil jste myšlenku. To je žert pro společnost. Vzpomeňte si, Stavrogine, čím jste v mém životě byl.“

„Sbohem, Kirillove.“

„Přijďte v noci. Kdy?“

„Copak jste už zapomněl na zítřek?“

„Ach, skoro zapomněl. Budte klidný, nezaspím; v devět hodin. Umím se vzbudit, kdy chci. Ulehnu a říkám si: v sedm hodin, a vzbudím se v sedm hodin; v deset hodin, a vzbudím se v deset.“

„Máte pozoruhodné vlastnosti,“ pohleděl na jeho bledou tvář Nikolaj Vsevolodovič.

„Půjdu vám otevřít vrata.“

„Nenamáhejte se, otevře mi Šatov.“

„Á, Šatov. Dobrá, sbohem.“

VI

Vchod do prázdného domu, ve kterém bydlel Šatov, nebyl uzavřen. Když však Stavrogin vstoupil do předsíně, octl se v úplné tmě a začal rukou hledat schody do mezaninu. Najednou se nahoře otevřely dveře a ukázalo se světlo. Šatov nevyšel, otevřel jen dveře. Když se Nikolaj Vsevolodovič zastavil na prahu jeho pokoje, zahlédl ho, jak stojí v očekávání v koutě u stolu.

„Přijmete mě ve vážné věci?“ zeptal se na prahu.

„Vstupte a sedněte si,“ odpověděl Šatov, „zavřete dveře, počkejte, zavřu sám.“

Zavřel dveře na klíč, vrátil se ke stolu a sedl si proti Nikolaji Vsevolodovičovi. Za ten týden zhubeněl a teď měl, jak se zdálo, horečku.

„Zmučil jste mě,“ pronesl tichým pološeptem a sklopil oči, „proč jste tak dlouho nešel?“

„Byl jste tak přesvědčen, že přijdu?“

„Ano, počkejte, blouznil jsem... Snad i teď blouzním... počkejte.“

Povstal a vzal s horní ze tří svých poliček s knihami hned z kraje nějakou věc. Byl to revolver.

„Jedné noci jsem blouznil, že mě přijdete zabít, a ráno jsem si u toho ničemy Ljamšina koupil za poslední peníze revolver; nechtěl jsem se vám jen tak dát. Pak jsem přišel k sobě... Nemám ani kulky, ani prach. Od té doby tak leží na polici. Počkejte...“

Vstal a chystal se otevřít vyhlídku.

„Nevyhazujte jej, proč?“ zastavil ho Nikolaj Vsevolodovič, „stál peníze a zítra si začnou lidé povídat, že pod Šatovovými okny se válejí revolvery. Položte jej zase na místo, tak, sedněte si. Řekněte, pročpak se tváříte, jako byste se přede mnou kál ze své myšlenky, že vás přijdu zabít? Nepřišel jsem se ani teď smířit, ale pohovořit si o nutných věcech. Předně mi vysvětlete: neuhodil jste mě přec pro mé styky s vaší ženou?“

„Víte sám, že ne,“ sklopil opět oči Šatov.

„Ani proto, že byste byl uvěřil hloupému klepu o Darje Pavlovně?“

„Ne, ne, arci že ne! Hloupost! Sestra mi hned na počátku řekla...“ pronesl Šatov netrpělivě a ostře, div že nedupl přitom nohou.

„Uhodl jsem tedy a vy jste také uhodl,“ pokračoval klidným hlasem Stavrogina. „Máte pravdu, Marja Timofejevna Lebjadkinová je moje zákonná žena, oddaná se mnou v Petrohradě před půlpátým rokem. Uhodil jste mě přec kvůli ní?“

Svrchovaně překvapený šatov poslouchal a mlčel.

„Uhodl jsem to a nevěřil,“ zamumlal konečně, dívaje se podivně na Stavrogina.

„A přece uhodil?“

Šatov zrudl a zabreptal skoro nesouvisle:

„To pro váš pád... pro lež. Nešel jsem k vám, abych vás potrestal. Když jsem tam šel, nevěděl jsem, že uhodím... To proto, že jste pro

můj život tolik znamenal... To...“

„Chápu, chápu, šetřte slov. Je mi líto, že máte horečku. Mám naprosto neodkladnou věc.“

„Příliš dlouho jsem vás čekal,“ Šatov se celý div neroztřásl a povstal z místa. „Řekněte mi svou věc, já taky řeknu... potom...“

Usedl.

„Ta věc není toho druhu,“ začal Nikolaj Vsevolodovič, dívaje se na něho zvědavě, „z jistých důvodů jsem byl dnes nucen vybrat si takovou hodinu a jít vás upozornit, že vás možná zabijí.“

Šatov se na něho divoce podíval.

„Vím, že by mi mohlo hrozit nebezpečí,“ pronesl odměřeně, „ale jak to víte vy, právě vy?“

„Poněvadž patřím k nim právě tak jako vy a jsem právě tak jako vy členem jejich svazu.“ „Vy jste... členem svazu?“

„Vidím vám na očích, že jste ode mne očekával všechno, jen ne tohle,“ usmál se téměř Nikolaj Vsevolodovič, „ale dovolte, vy tedy jste už věděl, že na vás chystají atentát?“ „Ani jsem na to nemyslel. Ani teď nemyslím, i přes vaše slova, ačkoliv... ačkoliv kdo se může u těch pitomců za něco zaručit!“ vykřikl znenadání zuřivě a uhodil pěstí do stolu. „Nebojím se jich! Rozešel jsem se s nimi. Tamten ke mně čtyřikrát přiběhl a říkal, že možná... ale,“ vzhlédl na Stavrogina, „ale co vy vlastně v téhle věci víte?“

„Buďte klidný, neklamu vás,“ dost chladně pokračoval Stavrogin s tváří člověka, který plní jen svou povinnost. „Zkoušíte mě, co vím?“

Vím, že jste vstoupil před dvěma lety v cizině do tohoto svazu, a to ještě za jeho staré organizace, těsně před svým odjezdem do Ameriky, tuším že hned po našem posledním rozhovoru, o němž jste mi toho z Ameriky ve svém dopise tolik napsal. Abych nezapomněl, odpusťte, že jsem vám neodpověděl taky dopisem, ale omezil se...“

„Na posláním peněz. Počkejte,“ zarazil se Šatov, spěšně vytáhl zásuvku stolu a vyndal zpod papíru duhovou bankovku, „tady máte sto rublů, které jste mi poslal; bez vás bych byl zahynul. Dlouho bych je nemohl vrátit, kdyby nebylo vaší maminky. Těch sto rublů mi darovala pro mou chudobu před devíti měsíci, po mé nemoci. Ale pokračujte prosím...“ Byl udýchán.

„V Americe jste změnil své smýšlení a po návratu do Švýcar jste se chtěl s nimi rozejít. Vůbec vám neodpověděli, ale přikázali, abyste tady v Rusku převzal od kohosi jakousi tiskárnu a ochraňoval ji až do té doby, kdy ji budete moci odevzdat osobě, která k vám od nich přijde. Neznám všecko zcela přesně, ale v hlavních rysech je to přece tak, že? Vy jste svolil v naději, či lépe s podmínkou, že to bude jejich poslední požadavek a že vás potom docela propustí. Tohle všechno, ať už je to tak nebo ne, jsem se dověděl od nich, ale zcela náhodně. Je tu však něco, co dosud, jak se zdá, nevíte. Ti pánové nemají vůbec v úmyslu se s vámi rozejít.“

„Ale to je nesmysl!“ vykřikl Šatov, „prohlásil jsem poctivě, že se s nimi ve všem rozcházím! To je moje právo, právo mého svědomí a mého smýšlení... Tohle nestrpím! Neexistuje žádná síla, která by

mohla...“

„Víte co, nekřičte,“ zarazil ho velmi vážně Nikolaj Vsevolodovič, „tenhle Verchovenskij je takový člověk, že nás teď snad svýma nebo cizíma ušima poslouchá, třeba právě ve vaší předsíni. I ten opilec Lebjadkin měl téměř za úkol vás stopovat, a možná i vy jeho, pravda? Řekněte raději, přistoupil teď Verchovenskij na vaše důvody nebo ne?“

„Přistoupil. Řekl, že je to možné a že mám na to právo...“

„Nu, tak vás klame. Víím, že dokonce i Kirillov, který k nim skoro vůbec nepatří, podal o vás informace; neboť agentů mají mnoho, dokonce i takové, kteří ani nevědí, že slouží svazu. Nad vámi vždycky měli pilný dozor. Petr Verchovenskij sem mezi jiným přijel kvůli tomu, aby dal vaši záležitost definitivně do pořádku, a má na to plnou moc. Totiž zničit vás ve vhodné chvíli jako člověka, který příliš mnoho ví a může udat. Opakuji vám, že je to pravda. A dovolte, abych dodal, že jsou z jakéhosi důvodu naprosto přesvědčeni, že jste špicl, a jestli jste je dosud neudal, tedy ještě udáte. Je to pravda?“

Šatov zkrřivil ústa, když uslyšel takovou otázku, vyslovenou tak obyčejným tónem.

„Kdybych i špiclem byl, komu bych udával?“ zlostně pronesl, neodpovídaje přímo, „ne, nechte teď na pokoji mou osobu, k čertu s mou osobou!“ vykřikl, zachytiv se náhle prvotní myšlenky, která jím příliš silně otřásla, podle všeho nesrovnatelně víc než zpráva o

vlastním nebezpečí: „Jak jste mohl vy, vy, Stavrogine, padnout do takové nestydaté, hloupé, lokajské ohavnosti! Vy členem svazu! Je to čin hodný Nikolaje Stavrogina?“ vykřikl téměř v zoufalství.

Spráskl dokonce ruce, jako by pro něho nemohlo být nic horšího a nic bezútešnějšího nad tento objev.

„Odpusťte,“ podivil se opravdu Nikolaj Vsevolodovič, „vy se, tuším, na mne díváte jako na nějaké slunce a na sebe ve srovnání se mnou jako na nějakého broučka. Všiml jsem si toho už ve vašem psaní z Ameriky.“

„Víte... víte přec... Ach, nechme raději mou osobu docela stranou, docela!“ přerušil ho náhle Šatov. „Můžete-li mi dát ještě nějaké vysvětlení, tedy dejte... Na mou otázku!“ opakoval vzrušeně.

„Rád. Ptáte se, jak jsem mohl zapadnout do takového pelechu? Když už jsem vás informoval, jsem dokonce zavázán v této věci k jisté otevřenosti. Hled'te, přísně vzato, k onomu svazu vůbec nepatřím, nepatřil jsem ani dřív, a mám mnohem víc práva než vy od nich odejít, protože jsem k nim ani nevstoupil. Prohlásil jsem naopak hned na začátku, že nejsem jejich soudruhem, a jestliže jsem jim náhodně pomáhal, tedy jen jako člověk, který nemá nic na práci. Účastnil jsem se zčásti reorganizace spolku podle nového plánu a to bylo vše. Teď se však rozmyslili a mezi sebou dohodli, že je nebezpečné pustit i mne, a zdá se mi, že jsem taky odsouzen.“

„Oh, mají na všechno trest smrti a všechno je podle předpisů, na listinách s pečeti, s podpisy tří a půl lidí. A vy vskutku věříte, že

jsou s to to provést?“

„V tom zčásti máte pravdu, zčásti nemáte,“ pokračoval Stavrogin lhostejně jako dřív, ba dokonce ochable. „Není pochyby, že je v tom mnoho fantazie, jak bývá vždy v takových případech: houfeček zveličuje svou sílu a význam. Chcete-li, tedy podle mého názoru tvoří svaz jediný Verchovenskij a je to od něho až příliš hezké, že se pokládá jen za agenta svého svazu. Základní myšlenka není ostatně hloupější než jiná toho druhu. Mají styky s internacionálou, dovedli rozhodit po Rusku síť agentů, ba přišli na dost originální metodu... ovšem že jen teoreticky. Co se týče jejich zdejších záměrů, je pohyb naší ruské organizace přec věcí tak temnou a téměř vždy tak nevypočitatelnou, že je u nás opravdu možno všechno zkusit. Nezapomínejte, že Verchovenskij je člověk umíněný.“

„Je to štěnice, nevědomec, blbec, který Rusku vůbec nerozumí!“ vykřikl vztekle Šatov. „Málo ho znáte. Je pravda, že oni všichni Rusku málo rozumějí, ale snad jen o málo méně než my dva, a přitom je Verchovenskij nadšenec.“

„Verchovenskij nadšenec?“

„Ó ano, existuje určitý bod, kde přestává být šaškem a mění se... v polovičního blázna. Prosím, abyste si vzpomněl na jeden svůj vlastní výrok: ‚Víte, jakou sílu může mít jediný člověk?‘ Nesmějte se, prosím, je dočista schopen zmáčknout kohoutek. Jsou přesvědčeni, že já jsem taky špicl. Nedovedou pořádně dělat svou práci, proto všichni strašně rádi viní lidi ze špiclovství.“

„Vy se přece nebojíte?“

„Ne-ne... moc se nebojím... Ale vaše záležitost je docela jiná. Varoval jsem vás, abyste věc přece jen nepouštěl ze zřetele. Podle mého názoru není příčiny se urážet kvůli tomu, že to nebezpečí hrozí ze strany hlupáků. Tady nejde o jejich rozum; pozvedli ruku na jiné lidi, než jsme my dva. Ostatně, je čtvrt na dvanáct,“ podíval se na hodinky a vstal ze židle, „rád bych se vás zeptal na docela jinou věc.“

„Proboha!“ vykřikl Šatov a prudce vyskočil ze svého místa.

„Copak?“ podíval se na něho tázavě Nikolaj Vsevolodovič.

„Ptejte se, ptejte se, proboha,“ opakoval Šatov v nevýslovném rozčilení, „ale s tou podmínkou, že i já se vás na něco zeptám. Prosím vás snažně, abyste dovolil... Já nemohu... ptejte se!“

Stavrogin chvíli počkal a pak začal:

„Slyšel jsem, že jste tu měl určitý vliv na Marju Timofejevnu a že vás ráda viděla a poslouchala. Je to tak?“

„Ano... poslouchala...“ upadl trochu do rozpaků Šatov.

„Mám v úmyslu prohlásit v těchto dnech tady ve městě veřejně svůj sňatek s ní.“

„Což je to možné?“ zašeptal skoro s hrůzou Šatov.

„Totiž jak to myslíte? Není tu žádných překážek, svatební svědci jsou po ruce. To všechno se tenkrát v Petrohradě stalo způsobem svrchovaně zákonným a klidným, a jestliže se to až dosud neprozradilo, tedy jen proto, že jediní svědci sňatku, Kirillov a Petr Verchovenskij, a konečně i sám Lebjadkin (kterého mám teď

potěšení pokládat za svého příbuzného), se tenkrát zavázali slovem, že budou mlčet.“

„Tohle jsem nemyslel... mluvíte tak klidně... ale pokračujte! Poslyšte, přinutili vás přec k tomu sňatku násilím?“

„Ne. Nikdo mě nepřinutil násilím,“ usmál se Nikolaj Vsevolodovič vyzývavému spěchu Šatovovu.

„A co to vykládá o svém dítěti?“ spěchal Šatov horečně a nesouvisle.

„Vykládá o svém dítěti? Hm! To jsem nevěděl, to slyším poprvé. Dítě neměla a nemohla mít – Marja Timofejevna je pannou.“

„Á! To jsem si hned myslil! Poslyšte!“

„Co je vám, Šatove?“

Šatov zakryl tvář rukama, obrátil se, náhle však chytil Stavrogina pevně za ramena.

„Víte vůbec, víte alespoň,“ vykřikl, „proč jste tohle všechno udělal a proč jste se teď odhodlal snášet takový trest?“

„Vaše otázka je rozumná a jízlivá, ale mám taky v úmyslu vás překvapit: ano, skoro bych věděl, proč jsem se tehdy oženil a proč jsem se teď odhodlal k takovému trestu, jak jste se vyjádřil.“

„Nechme toho... o tom až později, s tímhle počkejte. Budeme mluvit o té hlavní věci, o té hlavní. Čekal jsem na vás dva roky.“

„Opravdu?“

„Čekal jsem vás už strašně dávno a nepřetržitě jsem o vás přemýšlel. Jste jediný člověk, který by mohl... Psal jsem vám o tom

ještě z Ameriky.“

„Pamatuji se dobře na váš dlouhý dopis.“

„Příliš dlouhý, než aby mohl být celý přečten? Souhlasím – šest archů dopisního papíru. Mlčte, mlčte! Řekněte, můžete mi věnovat ještě deset minut, ale teď, hned... Čekal jsem vás příliš dlouho!“

„Prosím, věnuji vám půl hodiny, ale ne víc, je-li vám to možné.“

„Ale s tou podmínkou,“ vpadl zlostně Šatov, „že změníte svůj tón. Slyšíte, já žádám, kde bych měl prosit... Chápete, co to je žádat tam, kde by se mělo prosit?“

„Chápu, že takovým způsobem se povznášíte nad všechno všední, k vyšším cílům,“ usmál se téměř Nikolaj Vsevolodovič. „Bohužel taky vidím, že máte horečku.“

“Prosím o úctu k sobě, vyžaduji ji!“ křičel Šatov, „ne ke své osobě, tu vem čert, ale k někomu jinému, jen na chvíli, jen na několik slov... Jsme dvě lidské bytosti a sešli jsme se v nekonečnu... naposledy na světě. Zanechte svého tónu a mluvte lidsky! Promluvte aspoň jednou v životě lidským hlasem. Nežádám to kvůli sobě, ale kvůli vám. Chápete, že mi musíte tu ránu do obličeje odpustit už z toho jediného důvodu, že jsem vám poskytl příležitost, abyste poznal svou nekonečnou sílu... Zase se usmíváte svým pohrdlivým společenským úsměvem. Ó, kdy mě pochopíte! Pryč s tváří panského synka! Chápejte přec, že to žádám, žádám, jinak nebudu hovořit, nebudu ani za nic!“

Jeho zuřivost přecházela až v delirium. Nikolaj Vsevolodovič se

zamračil a začal být jaksi opatrnější.

„Když už jsem půl hodiny zůstal,“ promluvil naléhavě a vážně, „ač je mi čas tak drahý, můžete věřit, že mám v úmyslu poslouchat vás přinejmenším se zájmem a... a že jsem přesvědčen, že od vás uslyším mnoho nového.“

Usedl na židli.

„Sedněte si!“ vykřikl Šatov a posadil se i sám jaksi nenadále.

„Ale dovolte, abych vám připomněl,“ podotkl ještě jednou Stavrogin, „že jsem začal s prosbou k vám stran Marji Timofejevny. Ta prosba je pro ni přinejmenším velmi důležitá...“

„Co?“ zamračil se pojednou Šatov, s tváří člověka, kterého na nejdůležitějším místě náhle přerušili, a ač se na vás dívá, ještě se mu nepodařilo pochopit vaši otázku.

„A nenechal jste mě domluvit,“ dokončil s úsměvem Nikolaj Vsevolodovič.

„Ech, hlouposti, to až pak!“ zamával s odporem rukou Šatov, uvědomiv si konečně připomínku Stavroginovu, a přešel přímo k svému hlavnímu tématu.

VII

„Víte,“ začal téměř výhruzně, nahnut na židli kupředu, blýskaje očima, se zdviženým ukazováčkem pravé ruky (zřejmě si to sám neuvědomil), „víte, který národ je dnes na celém světě jediným nositelem ideje Boha, ‚bohonosným‘ národem, který přichází ve

jménu nového Boha obnovit a spasit svět a jemuž jedinému jsou dány klíče života a nového slova... Víte, který je to národ a jak se jmenuje?“

„Podle toho, jak jste položil otázku, musím nezbytně dojít k závěru – a jak se zdá, co nejrychleji-, že je to národ ruský.“

„A už se smějete, ó vy...“ vyjel málem Šatov.

„Uklidněte se, prosím vás. Naopak, já právě něco takového čekal.“

„Čekal... něco takového? A vy sám ta slova neznáte?“

„Velmi dobře znám, vidím až příliš dobře předem, k čemu směřujete. Vaše celá věta, ba i výraz ‚bohonosný‘ národ, je jen závěrem mého rozhovoru s vámi před více než dvěma lety v cizině, krátce před vaším odjezdem do Ameriky... Pokud se aspoň mohu rozpomenout.“

„Celá věta je vaše, nikoli moje. Vaše vlastní, a ne jen závěr našeho rozhovoru. My spolu vůbec nerozmlouvali. Byl učitel, pronášející věštecká slova, a byl žák, který vstal z mrtvých. Já byl tím žákem a vy učitelem.“

„Vzpomínám-li si dobře, právě po těchto mých slovech jste vstoupil do onoho svazu a až potom odjel do Ameriky.“

„Ano, psal jsem vám o tom z Ameriky, o všem jsem vám psal. Ano, já jsem se nemohl hned s krvácejícím srdcem odtrhnout od toho, k čemu jsem od dětství přirostl, čemu patřily všechny mé nadšené naděje a všechny slzy mé nenávisti... Je těžko měnit bohy.

Já vám tenkrát neuvěřil, poněvadž jsem nechtěl věřit, a přichytil jsem se naposled této stoky plné špíny... Ale sémě utkvělo a vyrostlo. Doopravdy, řekněte doopravdy – nedočel jste mé psaní z Ameriky? Snad jste je nečetl vůbec?“

„Přečetl jsem z něho tři stránky, prvé dvě a poslední, kromě toho jsem zběžně přelétl prostředek. Ostatně stále jsem se chystal...“

“Ech, to je jedno, nechte toho, k čertu!“ mávl rukou Šatov. „Jestli se teď zříkáte tehdejších slov o národě, jak jste je mohl tenkrát pronést? To mě teď trápí.“

„Netropil jsem si z vás ani tenkrát blázně. Když jsem vás přesvědčoval, šlo mi možná ještě víc o mne než o vás,“ pronesl záhadně Stavrogin.

„Netropil blázně! Ležel jsem v Americe na slámě tři měsíce vedle jednoho... nešťastníka a dověděl jsem se od něho, že v téže době, kdy jste vštěpoval do mého srdce Boha a vlast, v téže době, ba snad i v týchž dnech jste otrávil jedem srdce toho nešťastníka, toho maniaka Kirillova... Utvrzoval jste v něm víru ve všemohoucnost lži a nepravdy a přivedl jste jeho rozum až do nepříčetnosti... Jděte, podívejte se teď na něho, to je vaše dílo... Ostatně jste ho viděl.“

„Předně podotýkám, že Kirillov mi právě teď sám řekl, že je šťasten a že je dobrý člověk. Váš předpoklad, že se to vše dalo v jedné a téže době, je téměř správný; nu, a co z toho všeho vyplývá? Opakuji, neklamal jsem ani jednoho, ani druhého z vás.“

„Vy jste ateista? Jste teď ateista?“

„Ano.“

„A tenkrát?“

„Právě tak jako tenkrát.“

„Neprosil jsem na začátku rozhovoru o úctu ke své osobě; se svým rozumem byste to mohl pochopit,“ zamumlal rozhořčeně Šatov.

„Nevstal jsem po prvním vašem slově, neskončil jsem hovor, neodešel jsem od vás, ale naopak odpovídám klidně na vaše otázky a... výkřiky, neporušil jsem tedy ještě úctu k vám.“

Šatov ho přerušil mávnutím ruky.

„Vzpomeňte si na svá slova: ‚ateista nemůže být Rusem, ateista ihned přestává být Rusem‘, pamatujete se?“

„Ano?“ jako by opakoval otázku Nikolaj Vsevolodovič.

„Vy se ptáte? Vy jste zapomněl? A přece je to jedna z nejpřesnějších pouček o nejdůležitější zvláštnosti ruského ducha, kterou jste odhalil. Což jste to mohl zapomenout? Připomenu vám ještě víc – tenkrát jste řekl: ‚Kdo není pravoslavný, nemůže být Rusem.‘,

„Myslím, že to je slavjanofilská myšlenka.“ „Nikoli. Dnešní slavjanofilové se jí zříkají. Dnes národ zmoudřel. Ale vy jste šel ještě dál. Věřil jste, že římský katolicismus není už křesťanstvím; tvrdil jste, že Řím hlásal Krista, který podlehl třetímu pokušení d'áblu, a že katolictví, které rozhlásilo po celém světě, že Kristus nemůže na zemi existovat bez pozemského království, právě už tím provolalo

Antikrista a tak zničilo veškeren západní svět. Jmenovitě jste poukazoval na to, že trpí-li Francie, je to jediné vinou katolictví, neboť odvrhla smrdutého Boha římského, ale nového si nenašla. Tohle jste tenkrát mohl říkat? Pamatuji se na naše rozmluvy.“

„Kdybych věřil, opakoval bych to bezpochyby i teď. Nelhal jsem, když jsem mluvil jako věřící,“ pronesl velmi vážně Nikolaj Vsevolodovič. „Ale ubezpečuji vás, že toto opakování mých bývalých myšlenek na mne působí velmi nepříjemným dojmem. Nemohl byste s tím přestat?“

„Kdybyste věřil?“ vykřikl Šatov, nevšímaje si vůbec prosby. „Neříkal jste mi, že kdyby vám matematicky dokázali, že pravda je mimo Krista, chtěl byste raději zůstat s Kristem než s pravdou? Říkal jste to? Říkal?“

„Ale dovolte konečně i mně otázku,“ zvýšil hlas Stavrogin, „k čemu směřuje celá tahle netrpělivá a... vzteklá zkouška?“

„Tato zkouška navždy mine a už nikdo vám ji nikdy nepřipomene.“

„Vy trváte stále na tom, že jsme mimo čas a prostor.“

„Mlčte!“ vykřikl náhle Šatov, „jsem neobratný hlupák, ale ať zajde mé jméno v přemíře směšnosti! Dovolíte mi opakovat ve vaší přítomnosti celou vaši tehdejší základní myšlenku?... Ó, jen deset řádek, jen závěr.“

„Opakujte, jde-li jen o závěr...“

Stavrogin udělal pohyb, jako by se chtěl podívat na hodinky, ale

zdržel se a nepodíval.

Šatov se opět nahnul na židli a na okamžik zdvihl dokonce zase prst.

„Ani jeden národ,“ začal, jako by četl řádek za řádkem, dívaje se zároveň dál hrozným pohledem na Stavrogina, „ani jeden národ ještě nezaložil svůj život na principu vědy a rozumu; v dějinách není ani jeden takový případ, leda snad na chvílku, z hlouposti. Socialismus musí už podle své podstaty být ateismem, neboť prohlásil jmenovitě hned na počátku, že je směrem ateistickým a že chce budovat výhradně na principu vědy a rozumu. Rozum a věda hrály v životě národů vždy, dnes i od věků věkoucích, jen roli druhořadou a služebnou, a tu budou taky hrát až do skonám věků. Národové se formují a pohybují silou jinou, silou vládnoucí a velitelskou, jejíž původ je neznámý a nevysvětlitelný. Tato síla je silou neuhasitelné touhy dorazit do konce a zároveň tento konec popírající. Je to síla nepřetržitého a neustálého přitakávání životu a popírání smrti. Je to duch života, jak říká Písmo, ‚řeky vody živé‘, jejichž vyschnutím tolik hrozí Apokalypsa. Je to princip estetický, říkají filosofové a identifikují jej s principem mravním. Je to ‚hledání Boha‘, jak to nejprostěji nazývám já. Cílem všeho národního pohybu v každém národě a v každém období jeho existence je jedině hledání Boha, vlastního Boha, právě jen svého, a víra v něho jako v Boha jedině pravého. Bůh je syntetická osobnost celého národa, pojatého od jeho počátku do konce. Ještě nikdy se nestalo, aby všichni nebo mnozí

národové měli společného Boha, vždy měl každý Boha zvláštního. Je příznakem rozkladu národů, když začínají mít bohy společné. Když bohové začnou být společní, pak umírají bohové i víra v ně a spolu s nimi i samy národy. Čím silnější je národ, tím osobitější je jeho Bůh. Ještě nikdy neexistoval národ bez náboženství, to jest bez pojetí dobra a zla. Každý národ má své vlastní pojetí dobra a zla a své vlastní zlo a dobro. Když pojetí zla a dobra *zatíná* být u mnoha národů společné, národové vymírají a začíná se stírat a mizet i sám rozdíl mezi zlem a dobrem. Nikdy nebyl rozum s to definovat zlo a dobro, dokonce ani oddělit zlo od dobra, třeba jen přibližně. Rozum je naopak vždy hanebně a žalostně směšoval, věda pak dávala řešení v podobě ran pěstí. V tom vynikala zvlášť polověda, nejstrašnější bič lidstva, neznámý až do tohoto století, horší než mor, hlad a války. Polověda je despotou, jakého až dosud ještě nikdy nebylo. Despotou, který má své kněze i otroky, despotou, před nímž se vše sklonilo s pověřivostí a láskou dosud netušenou, před nímž se chvěje i sama věda a hanebně nad ním přimhuřuje oči. To vše jsou vaše vlastní slova, Stavrogine, kromě slov o polovědě; ta jsou má, poněvadž já sám jsem jen polovědou, a proto ji obzvlášť nenávidím. Na vašich myšlenkách, ba dokonce slovech jsem nezměnil nic, ani jediné slůvko.“

„Myslím, že jste změnil,“ podotkl opatrně Stavrogin, „vášnivě jste přijal a vášnivě jste přejinačil, aniž jste to zpozoroval. Už jen to, že snižujete Boha na pouhý atribut národnosti...“

Začal najednou se zvýšenou a zvláštní pozorností sledovat Šatova, ani ne tak jeho slova, jako jeho samého.

„Snižuji Boha na atribut národnosti?“ vykřikl Šatov, „naopak, povznáším národ k Bohu. Což tomu bylo někdy jinak? Národ – to je tělo Boha. Každý národ je jen dotud národem, pokud má svého zvláštního Boha a všechny ostatní bohy na světě nesmiřitelně zavrhuje, pokud věří, že svým Bohem zvítězí a vyžene ze světa všechny ostatní bohy. Tak věřili všichni od počátku věků, aspoň všichni velcí národové, všichni aspoň poněkud význační, všichni, kteří stáli v čele lidstva. Faktům nelze odporovat. Židé žili jen kvůli tomu, aby se dočkali pravého Boha a zanechali pravého Boha světu. Řekové zbožstili přírodu a odkázali světu své náboženství, to jest filosofii a umění. Řím zbožstil národ ve státě a zanechal národům stát. Francie byla po celou dobu své veliké historie jen ztělesněním a rozvitím myšlenky římského Boha, a svrhla-li konečně do propasti svého římského Boha a vrhla se v náruč ateismu, který se tam prozatím nazývá socialismem, je to jen proto, že ateismus je přec jen zdravější než římský katolicismus. Jestliže velký národ nevěří, že pravda je jenom v něm (právě jen v něm a jmenovitě a výhradně v něm), jestli nevěří, že jen on je schopen a povolán vzkřísit a spasit všechny svou pravdou, přestává být ihned velkým národem a mění se okamžitě v etnografický materiál. Opravdu velký národ se nikdy nemůže smířit s druhořadou úlohou v lidstvu, ba ani s prvořadou, ale výhradně a bezpodmínečně jen s úlohou první. Ztrácí-li tuto víru,

není již národem. Ale pravda je jen jedna, a může tedy taky jen jediný z národů mít pravého Boha, byť i ostatní národové měli své zvláštní a velké bohy. Jediný národ je ‚bohonosný‘ – a to je národ ruský a... a... opravdu, opravdumě máte za takového vrtáka, Stavrogine,“ vykřikl pojednou zuřivě, „který neumí už ani rozeznat, že jeho slova v tuto chvíli jsou buď starým, vypelichaným žvastem, přemílaným ve všech moskevských slavjanofilských mlýnech, nebo docela novým slovem, posledním slovem, jediným slovem obnovy a vzkříšení a... a co je mně v tuto chvíli do vašeho smíchu! Co je mi do toho, že mi docela nic, ale docela nic nerozumíte, že nechápete ani slova, ani jediné hlásky!... Ó, jak opovrhuji vašim pyšným smíchem a pohledem v této chvíli!“

Vyskočil a na jeho rtech se dokonce objevila pěna.

„Naopak, Šatove, naopak,“ pronesl neobyčejně vážně a zdrželivě Stavrogin, nevstáváje z místa, „naopak. Svými vroucími slovy jste ve mně vzbudil množství neobyčejně silných vzpomínek. Ve vašich slovech poznávám svou vlastní náladu před dvěma lety a teď už vám neřeknu jako před chvílí, že jste mé tehdejší myšlenky přehnal. Zdá se mi dokonce, že byly ještě výlučnější, ještě vládychtivější, a ubezpečuji vás potřetí, že bych si tuze přál potvrdit všecko to, co jste teď řekl, až do posledního slova, ale...“

„Ale potřebujete zajíce?“

„Có-Ó?“

„Váš vlastní cynický výraz,“ zasmál se zlostně Šatov, sedaje si

opět. „Abychom mohli udělat omáčku na zajíce, potřebujeme zajíce, abychom uvěřili v Boha, potřebujeme Boha,' říkal prý jste v Petrohradě jako Nozdrjov, který chtěl chytit zajíce za zadní běhy.“

„Ne, ten se právě chlubil, že už ho chytil. Mimochodem, dovolte, abych i já vás obtěžoval otázkou, tím spíš, že i já na ni teď mám snad plné právo. Řekněte mi, váš zajíc je už chycen, nebo ještě běhá?“

„Neopovažujte se ptát se mne takovými slovy, ptejte se jinak, ptejte se jinak!“ zachvěl se náhle po celém těle Šatov.

„Prosím, tedy jinak,“ podíval se na něho tvrdě Nikolaj Vsevolodovič. „Chtěl jsem jen vědět, věříte vy sám v Boha, či nevěříte?“

„Věřím v Rus, věřím v její pravoslaví... Věřím v tělo Kristovo... věřím, že nový příchod Páně se uskuteční na Rusi... věřím...“ zakoktal bez sebe Šatov.

„Ale v Boha? V Boha?“

„Já... já budu věřit v Boha.“

V tváři Stavroginově se nehnul jediný sval. Šatov se na něho díval vyzývavě, s vášnivým zápallem, jako by ho chtěl svým pohledem spálit.

„Neřekl jsem vám přec, že nevěřím vůbec!“ vykřikl nakonec. „Dávám jen najevo, že jsem nešťastná, nudná kniha a prozatím nic jiného, prozatím... Ale necht' zapadne mé jméno! Jde o vás, a ne o mne... Já jsem člověk bez talentu a mohu jen vycedit svou krev a nic víc, jako každý netalentovaný člověk. Ať se tedy má krev vycedí! Já

mluvím o vás, dva roky jsem vás očekával... Kvůli vám tu teď tancuju půl hodiny docela nahý. Vy, jen vy byste mohl zdvihnout tento prapor!“

Nedomluvil, opřel se jakoby v zoufalství o stůl a položil hlavu do dlaní.

„Ještě vás jen upozorním na jednu zajímavost,“ přerušil ho náhle Stavrogin, „proč právě mně všichni vnucují nějaký prapor? Petr Verchovenskiij je taky přesvědčen, že bych mohl ‚zdvihnout jejich prapor‘, tak mi aspoň donesli jeho slova. Má utkvělou myšlenku, že bych mohl hrát u nich roli Stěnky Razina, ‚poněvadž mám neobyčejnou schopnost k zločinu‘, to jsou taky jeho slova.“

„Jak?“ zeptal se Šatov, „neobyčejnou schopnost k zločinu‘ „?

„Právě tak.“

„Hm! A je to pravda, že vy,“ zlostně se usmál, „je to pravda, že jste v Petrohradě byl členem tajné, hovadsky prostopášné společnosti? Je to pravda, že markýz de Sade by se mohl u vás učit? Je to pravda, že jste k sobě lákal a prznil malé děti? Mluvte, neopovažujte se lhát!“ vykřikl zcela bez sebe. „Nikolaj Stavrogin nemůže lhát Šatovu, který ho uhodil do tváře. Řekněte všechno, a je-li to pravda, zabiju vás teď, hned, tady na místě!“

„Ta slova o markýzi de Sade jsem řekl, ale dětem jsem neublížoval,“ pronesl po velmi dlouhém mlčení Stavrogin. Zbledl a jeho oči zaplály.

„Ale ta slova jste řekl!“ pokračoval velitelsky Šatov, nespouštěje z

něho své blýskající oči. „Je to pravda, že jste ujišťoval, že neznáte rozdíl v kráse mezi nějakým zvířecím vilným excesem a hrdinským činem, třeba i obětováním života pro lidstvo? Je to pravda, že jste v obou pólech shledal shodnou krásu, stejnou rozkoš?“

„Tak není možno odpovídat... nechci odpovídat,“ zamumlal Stavrogin, který by byl mohl lehce vstát a odejít, ale nevstával ani neodcházel.

„Já taky nevím, proč je zlo ošklivé a dobro krásné, ale vím, proč je setřeno a ztraceno cítění tohoto rozdílu u takových pánů, jako jsou Stavroginové,“ neustával Šatov, třesa se na celém těle. „Víte, proč jste se tenkrát tak hanebně a podle oženil? Právě proto, že v tomto případě hanba a nesmyslnost dosahovaly až geniality! Ó, vy nechodíte po okraji propasti, ale směle letíte střemhlav dolů. Ženil jste se z vášně pro mučednictví, z vášně pro výčitky svědomí, z mravní chlípnosti. Bylo to vzrušení nervů... Výzva zdravému rozumu byla přespříliš lákavá! Stavrogin a ošklivá, slabomyslná, žebrácká, chromá žena! Když jste kousl gubernátora do ucha, cítil jste taky rozkoš? Cítil? Vy lajdácký, ničemný panský synku, cítil?“

„Jste psycholog,“ bledl stále víc a víc Stavrogin, „třebaže jste se částečně zmýlil, pokud jde o příčiny mého sňatku... Ostatně, kdo vám mohl dát všechny tyhle zprávy,“ usmál se násilně, „snad Kirillov? Ale on při tom nebyl...“

„Vy blednete?“

„Ale co vlastně chcete říct“ zvýšil konečně hlas Nikolaj

Vsevolodovič, „prosedl jsem pod vašimi dŭtkami pŭl hodiny a mohl byste mě aspoň zdvořile propustit... nemáte-li opravdu žádný rozumný dŭvod, abyste se mnou takovým způsobem jednal.“

„Rozumný dŭvod?“

„Bezpochyby. Bylo aspoň vaší povinností říci mi konečně, čeho chcete dosáhnout. Čekal jsem stále, že to uděláte, ale našel jsem jen zběsilý vztek. Prosím vás, otevřte mi vrata!“

Vstal ze židle. Šatov se za ním zuřivě vrhl.

„Líbejte zemi, skropte ji slzami, proste za odpuštění!“ vykřikl, uchopiv ho za rámě.

„A přece jsem vás nezabil... onoho rána... a stáhl jsem obě ruce zpět...“ pronesl Stavrogin téměř bolestně se sklopenýma očima.

„Domluvte, domluvte! Přišel jste mě varovat před nebezpečím, nechal jste mě mluvit, chcete zítra veřejně prohlásit svůj sňatek!... Cožpak nevidím na vaší tváři, že vás přemáhá nějaká nová hrozná myšlenka... Stavrogine, proč jsem odsouzen věřit ve vás na věky věků? Cožpak bych mohl takhle mluvit s někým jiným? Mám cudnou duši, ale nebál jsem se své nahoty, poněvadž jsem mluvil se Stavroginem. Nebál jsem se zkarikovat svým dotekem velkou myšlenku, poněvadž mě poslouchal Stavrogin... Copak nebudu líbat stopy vašich nohou, až odejdete? Nemohu vás vyrvat ze svého srdce, Nikolaji Stavrogine!“

„Je mi líto, že vás nemohu mít rád, Šatove,“ chladně řekl Nikolaj Vsevolodovič.

„Vím, že nemůžete, a vím, že nelžete... Poslyšte, mohu všechno napravit; seženu vám zajíce!“ Stavrogin mlčel.

„Vy jste ateista, poněvadž jste panský synáček, poslední panský synáček. Ztratil jste smysl pro rozdíl mezi dobrem a zlem, poněvadž jste přestal poznávat svůj národ... Přichází nové pokolení, přichází přímo ze srdce národa a vy je vůbec nepoznáváte, ani vy, ani Verchovenští, syn ani otec, ani já, poněvadž já jsem taky panský synek, já, syn vašeho lokaje, nevolníka Pašky... Poslyšte, dobud'te si Boha prací, v tom je celá podstata, nebo zmizíte jako mizerná plíseň; dobudte si ho prací.“

„Boha si dobýt prací? Jakou prací?“ „Selskou. Jděte, odvrhněte své bohatství... Á! Vy se smějete, vy se bojíte, že se z toho vyklube nějaká lest?“ Ale Stavrogin se nesmál.

„Vy myslíte, že je možno dobýt si Boha prací, a právě selskou,“ opakoval zamyšleně, jako by se vskutku setkal s něčím novým a důležitým, co stálo za promyšlení. „A ještě něco,“ chytíl se náhle nové myšlenky, „teď jste mi to připomněl; víte, že já nejsem vůbec bohat, takže nemám co odvrhnout? Nejsem téměř ani s to zabezpečit budoucnost Marji Timofejevny. A ještě něco: přišel jsem vás poprosit, abyste pokud možno aniv budoucnu neopouštěl Marju Timofejevnu, poněvadž jen vy byste mohl mít nějaký vliv na její ubohý rozum... Říkám vám to pro všechny případy.“

„Dobře, dobře, mluvíte o Marje Timofejevně,“ zamával rukou Šatov, drže v druhé ruce svíčku, „dobrá, pak ovšem... Poslyšte, jděte

k Tichonovi.“

„Ke komu?“

„K Tichonovi. Tichon, bývalý biskup, žije pro nemoc na odpočinku, tady u nás, na kraji města, v našem Jefimjevském klášteře Narození Páně.“

„Nu a co?“

„Nic. Chodí a jezdí k němu lidé. Jděte, co vám to udělá?

Co vám to udělá?“

„Slyším o něm poprvé a... ještě nikdy jsem takové lidi neviděl. Děkuji vám, půjdu.“

„Tudy,“ svítil Šatov na schodech, „jděte,“ otevřel dokořán branku na ulici.

„Už k vám nepřijdu, Šatove,“ pronesl tiše Stavrogin, procházeje brankou.

Venku byla tma a přšelo jako dřív.

HLAVA DRUHÁ

Noc (pokračování)

I

PROŠEL CELOU BOGOJAVLENSKOU ULICÍ; KONEČNĚ ŠLA cesta s kopce, nohy v blátě klouzaly, a náhle se objevilo široké, tmavé, jakoby prázdné prostranství – řeka. Domy se změnily v chajdy, ulice se ztratila v množství nepořádných zákoutí. Nikolaj Vsevolodovič se dlouho prodíral kolem plotů, nevzdaluje se od břehu, vyhledával bezpečně cestu, aniž o ní mnoho přemýšlel. Byl zabrán do zcela jiných věcí a udiveně se rozhlédl, když se probral z hlubokého zamyšlení a náhle shledal, že je téměř uprostřed našeho dlouhého, mokrého pontonového mostu. Kolem nebylo ani človíčka, takže se podivil, když se znenadání téměř u jeho lokte ozval uctivě důvěrný, ostatně dost příjemný hlas, s oním naslédle skandujícím přízvukem, s jakým dělají u nás frajeřinu přespříliš civilizovaní měšťané nebo mladí kudrnatí příručí z bazarů.

„Dovolíte, milostivý pane, abych taky použil vašeho deštníku?“

Nějaká postava opravdu vlezla pod deštník, nebo aspoň chtěla naznačit, že vlezla. Tulák šel vedle něho, „cítit ho takřka loktem“, jak říkají vojáčekové. Nikolaj Vsevolodovič zpomalil krok a trochu se sehnul, aby si ho prohlédl, pokud to ve tmě bylo možné. Byl to člověk nevelké postavy, něco jako zchátralý měšťáček, oblečen byl málo a nepořádně; na rozcuhané kudrnaté hlavě seděla soukenná

mokrá čepice se štítkem napolo utrženým. Byl pohublý a snědý, velmi tmavých vlasů, jak se zdálo. Měl velké oči, nepochybně černé, silně se lesknoucí, s nažloutlým odstínem, jako mívají cikáni, to se dalo tušit i ve tmě. Bylo mu asi čtyřicet let, opilý nebyl.

„Ty mě znáš?“ zeptal se Nikolaj Vsevolodovič.

„Pan Stavrogin, Nikolaj Vsevolodovič. Ukazovali mi vás na nádraží minulou neděli, jak jen vlak zastavil. Kroměvá toho jsem se o vás doslechl už dřív.“

“Od Petra Stěpanoviče? Ty... ty jsi Fed'ka Kriminálník?”

„Při křtu mi dali jméno Fjodor Fjodorovič. Mám doposud tady v kraji vlastní matku, bohulibou stařenku, do země roste každý den a každou noc se za mne modlí, aby za pecí svůj stařecký čas zbůhdarma nemarnila.“

„Ty jsi utekl z kriminálu?“

„Pomohl jsem osudu. Uklidil jsem knihy a zvony a kostelní věci, tak mi to nalinkovali doživotně a nechtěl jsem tak dlouho čekat.“

„Co tu děláš?“

„Tak. Den a noc, noc a den, zas jsme starší o týden. Můj strejčinek předešlého týdne umřel ve zdejší vězení, seděl pro falešné peníze, a já při smuteční hostině rozházel psům dva tucty kamenů – hele, co jsem doteďka dělal. Kromě toho mi Petr Stěpanovič milostivě slíbil kupecký pas pro celou Rus, a tak tady na jeho milost čekám. Proto, povídá, že tě tatínek tenkrát v anglickém klubu v kartách prohrál; a já, povídá, tuhle nelidskost shledávám nespravedlivou. Nepodaroval

byste mi, milostpane, tři ruble na zahřátí, na čaj?“

„Tak tys mě tu hlídal? To nemám rád. Na čí rozkaz?“

„Abych tak řekl, na žádný rozkaz, jenom proto, že vím o vaší lidumilnosti, po celém světě známé. Co si našinec vydělá, víte sám. Dnes kus chleba, tu máš, žer – zejtra ránu do žeber! Tuhle v pátek jsem se nadlábl koláčů, až jsem měl břicho jako oblázek, od těch dob jsem jeden den nejedl, druhý den čekal a třetí zase nejedl. Vody v řece je, co ti libo, nasadil jsem si do břicha mřenky... Tak snad vaše milost bude od té dobroty. Čeká mě tady nedaleko kmotra, jenže bez prachů se jí nesmím ukázat.“

„Co ti Petr Stěpanovič mým jménem slíbil?“

„Ne že by něco slíbil, ale povídal tak mezi řečí, že se snad vaší milosti mohu hodit, jestliže příkladně taková karta padne, ale oč vlastně jde, to dobře neřekl, poněvadž Petr Stěpanovič mě zkouší, abych tak řek, z kozácké trpělivosti a nepřehání ve své důvěře ke mně.“

„Proč?“

„Petr Stěpanovič je gastronom a zná všechny boží planety, ale i on je podroben kritice. Před vámi, milostpane, mluvím jako před Pánembohem, poněvadž jsem toho o vás moc slyšel. Petr Stěpanovič je jedna věc, ale vy prosím, milostpane, vy jste zas možná jiná věc. Když on uslyší o člověku, že je holomek, tak kromě holomka nic o něm neví. Nebo se řekne hlupák, a už mimo hlupáka pro toho člověka jiného jména nemá. Ale já snad jsem hlupák jen každý

úterek a každou středu, ale ve čtvrtek jsem možná chytřejší než on. Tak například teď o mně ví, že strašně pasu po pasportu, poněvadž v Rusku se bez dokumentu nedá vůbec žít, a tak si myslí, že mě má celého v hrsti. Petru Stěpanoviči se, jářku, milostpane, na světě strašně lehce žije, poněvadž si člověka sám představí a s tím člověkem žije. Mimoto je to strašná držgrešle. Domýšlí se, že vás nesmím obtěžovat jinou cestou než přes něho, ale já jsem před vámi, milostpane, jako před Pánembohem – tuhle na tom mostě čekám už čtvrtou noc na vás, kvůli tomu samému, že já si můžu potichoučku vyšlapat i vedle něho svou vlastní cestičku. Líp je, myslím, jít ke kováři než ke kováříčkovi.“

„A kdo ti řekl, že půjdu v noci po mostě?“

„Abych se vám přiznal, toho jsem se domák oklikou, víc z hlouposti kapitána Lebjadkina, poněvadž neumí vůbec udržet jazyk za zuby... Tak dostanu od vaší milosti příkladně tři ruble, za tři dny a tři noci, za dlouhou chvíli. A to nebudu ani povídat, co na mně promoklo šatstva, musel bych se stydět.“

„Teď je konec mostu, já jdu napravo a ty nalevo. Poslouchej, Fjodore, byl bych rád, aby sis zapamatoval jednou provždy: neuvidíš ode mne ani halíř, koukej, abych tě už nikdy neviděl na mostě ani nikde jinde, nepotřebuju tě a nebudu potřebovat, a neposlechněš-li, svážu tě a na policii. Marš!“

„Huch, hod'te mi něco aspoň za to, že jsem vám dělal společnost, šlo se vám veseleji.“

„Syp!“

„A znáte tady cestu, prosím? Tady jsou takové uličky... mohl bych vás vést, poněvadž tohle město jako by čert v nůši nesl a rozsypal.“

„Svážu tě!“ obrátil se hrozivě Nikolaj Vsevolodovič.

„Snad si to rozmyslíte, milostpane; sirotkovi každý ublíží.“

„Ty si o sobě moc myslíš, jak je vidět?“

„O vás si moc myslím, milostpane, a ne o sobě.“

„Já tě vůbec nepotřebuju, povídám!“

„Ale já vás, milostpane, potřebuju, to je to. Počkám na vás, až půjdete zpátky. Tak to udělám.“

„Dávám ti čestné slovo: jak tě potkám – svážu tě.“

„Tak já si už připravím řemen. Šťastnou cestu, milostpane, přece jen jste sirotka pod deštníkem zahřál, a už za to vám budu vděčen až do hrobu tmavého.“

Ustoupil. Nikolaj Vsevolodovič došel pln starostí na místo. Tento z nebe spadlý člověk byl pevně přesvědčen, že mu je nezbytně nutný, a přespříliš drze si pospíšil mu to projevít. Nedělali s ním vůbec okolky. Ale byla tu i ta možnost, že tulák ve všem neselhal a nabízel své služby opravdu sám od sebe a vůbec bez vědomí Petra Stěpanoviče; a to bylo ze všeho nejzajímavější.

II

Dům, k němuž Nikolaj Vsevolodovič došel, stál v pustém zákoutí

mezi ploty, za nimiž se táhly zahrady, doslova na samém konci města. Byl to docela osamělý, nevelký dřevěný domek, právě dostavěný, ještě nepobitý prkny. Okenice v jednom z oken byly schválně otevřeny a na podokenní římsce stála svíčka, patrně aby byla majákem pozdnímu hostu, jež dnes očekávali. Už na třicet kroků rozeznal Nikolaj Vsevolodovič postavu vysokého člověka, patrně pána tohoto stavení, který netrpělivě vyšel, aby se podíval na cestu. Ozval se i jeho netrpělivý a jaksi nesmělý hlas: „To jste vy, prosím? Vy, prosím?“

„Ano,“ odpověděl Nikolaj Vsevolodovič, až když už došel docela k zápraží a zavíral deštník.

„Konečně, konečně!“ rozpačitě přešlápl a zavrtěl sebou kapitán Lebjadkin – neboť to byl on – „raďte mi prosím dát deštníček. Je strašně mokro, roztáhnu jej tady na podlaze v koutečku. Raďte prosím dovnitř, raďte.“

Dveře z předsíně do pokoje, osvětleného dvěma svíčkami, byly dokořán otevřeny.

„Kdybych neměl vaše slovo, že určitě přijdete, tak bych už ani nebyl doufal.“

„Tři čtvrti na jednu,“ podíval se na hodinky Nikolaj Vsevolodovič, vstupuje do pokoje.

„A přitom prší a taková dálka... Hodinky nemám a oknem vidím jen zahrady, takže... člověk neví, co se kde děje... Ale ne že bych si nějak stěžoval, poněvadž ani nesmím, ani nesmím, to já jen z

netrpělivosti, která mě hryzla celý týden, aby... se konečně rozhodlo.“

„Co ř“

„Svůj osud bych chtěl slyšet, Nikolaji Vsevolodoviči. Račte prosím.“

Uklonil se, ukazuje na místo u stolku před divanem.

Nikolaj Vsevolodovič se rozhlédl; pokoj byl nizoučkový a malinký. Jen nejnnutnější nábytek, dřevěné židle a divan, všechno nově udělané, bez potahu a bez podušek, dva lipové stolečky, jeden u divanu a druhý v koutě. Tento stolek byl pokryt ubrusem, byl celý něčím zastavěn a svrchu byl přehozen jiný bělostný ubrus. I celý pokoj byl zřejmě udržován ve velké čistotě. Kapitán Lebjadkin nebyl už osm dní opilý; jeho tvář jaksí opuchla a zežloutla, jeho pohled byl nepokojný, zvědavý. Bylo až příliš dobře vidět, že sám ještě neví, jakým tónem by měl začít a na jaký tón by bylo pro něho nejvýhodnější přímo uhodit.

„Tuhle,“ ukázal rukou kolem, „žiju jako stárec Zosima. Střízlivost, samota a chudoba – jak se zaslibovali staří rytíři.“

„Vy myslíte, že staří rytíři se tomu zaslibovali?“

„Splet jsem se snad? Běda, nemám žádné vzdělání! Všechno jsem zkazil! Věříte, Nikolaji Vsevolodoviči, že tady poprvé jsem se dostal z hnusných vášní – ani skleničku, ani kapku! Mám svůj koutek a šest dní už cítím blaho čistého svědomí. I ze stěn voní smola a připomíná přírodu. A čím jsem byl, co jsem byl?“

V noci toulky beze spaní, ve dne jazyk vyplazený – jak říká geniálně básník! Ale... promok jste... Nebude libo trochu čaje?“

„Neobtěžujte se.“

„Samovar vřel od osmi, ale uhas... jako všechno na světě. I slunce prý zhasne, až na ně dojde řada... ostatně může se ještě udělat, je-li třeba. Agafja nespí.“

„Řekněte, Marja Timofejevna je...“

„Tady, tady,“ vpadl ihned šeptem Lebjadkin. „Ráčíte se podívat?“ ukázal na přivřené dveře do druhého pokoje.

„Nespí?“

„Ó ne, ne, copak by to bylo možné? Naopak, čeká už od samého večera, jakmile se to dověděla, ihned se vyparádila,“ zkrivil ústa do šprýmovného úsměvu, ale ihned se zarazil.

„A jak je jí, tak vůbec?“ zeptal se zachmuřeně Nikolaj Vsevolodovič.

„Tak vůbec? Ráčíte sám vědět,“ pokrčil soucitně rameny, „a teď... teď sedí, vykládá si karty...“

„Dobrá, až pak; nejdříve to musím skoncovat s vámi.“

Nikolaj Vsevolodovič usedl na židli.

Kapitán se už neodvážil usednout na divan, přitáhl si okamžitě druhou židli a nahnul se v rozechvělém očekávání, připraven poslouchat.

„Co to máte tam v koutě pod ubrusem?“ všiml si znenadání

Nikolaj Vsevolodovič.

„To?“ obrátil se i Lebjadkin, „to je následek vaší štědrosti, abych tak řekl na oslavu přestěhování do nového bytu, a taky jsme přitom uvážili dalekou cestu a přirozenou únavu,“ ušklíbl se dojatě, pak vstal z místa, a stoje na špičkách, sundal uctivě a opatrně se stolku v koutě ubrus. Pod ním se objevilo připravené pohoštění: šunka, telecí, sardinky, sýr, malá zelená lahvička a dlouhá láhev bordeauxského vína. Vše bylo upraveno čistě, znalecky a téměř elegantně.

„To vy jste se o to postaral?“

„Já, prosím. Začal jsem už včera a udělal jsem všecko, co bylo v mé moci, abych uctil... Marja Timofejevna se o ty věci, jak víte, nestará. Ale hlavně, je to z vaší dobroty, je to vaše, poněvadž vy jste tu pánem domu a ne já, já jsem tu tak říkajíc jenom váš správce, ale přece jen, přece jen, Nikolaji Vsevolodoviči, přece jen můj duch je nezávislý! Neberte mi tuto poslední mou důstojnost!“ dodal pohnutě.

„Hm.., měl byste si zas sednout.“

„Vděčný, vděčný a nezávislý!“ (Usedl.) „Ach Nikolaji Vsevolodoviči, v tomto srdci toho tolik překypovalo, že jsem nevěděl, jak se vás dočkám. Rozhodněte teď osud můj a...oné nešťastnice a pak... pak tak jako dřív, za starých dob, vylijí vám své srdce jako před čtyřmi lety! Uznal jste mě tenkrát za hodna poslouchat, verše jste četl... i když mě tenkrát nazývali vaším Falstaffem ze Shakespeara, znamenal jste přec v mém životě tolik!... Mám teď velký strach a jedině od vás čekám radu i světlo. Petr

Stěpanovič se mnou hrozně jedná!“

Nikolaj Vsevolodovič ho zvědavě poslouchal a prohlížel si ho upřeně. Bylo zřejmo, že kapitán Lebjadkin, třebaže přestal pít, přec ještě daleko nebyl v harmonickém stavu. V takových mnoholetých pijácích se nakonec usazuje vždycky něco rozháraného, nečistého, cosi jakoby narušeného a malomocného, i když ostatně napalují lidi, chytračí a taškaří stejně jako jiní, když je třeba.

„Vidím, kapitáne, že jste se za celá ta čtyři léta vůbec nezměnil,“ pronesl jaksí trochu laskavěji Nikolaj Vsevolodovič. „Je vskutku vidět, že celá druhá polovina lidského života se skládá obvykle jen ze zvyků nahromaděných v půli prvé.“

„Vznešená slova! Řešíte záhadu života!“ vykřikl kapitán napůl z taškařiny, napůl z opravdového, nefalšovaného nadšení, protože byl velkým milovníkem aforismů. „Zapamatoval jsem si, Nikolaji Vsevolodoviči, ze všech vašich výroků především jeden, který jste pronesl ještě v Petrohradě: Je třeba být opravdu velkým člověkem, abychom uměli stát na svém i proti zdravému rozumu.' (To je ten výrok!)“

„Nu, a taky hlupákem.“

„Ano prosím, třeba i hlupákem, jenže vy jste celý svůj život oplýval duchaplností, ale tamti? Ať Liputin, ať Petr Stěpanovič řeknou něco podobného! Och, jak krutě se mnou jednal Petr Stěpanovič!...“

„Ale i vy přec, kapitáne, jak vy sám jste se choval?“

„Opilost a k tomu nescíslné množství mých nepřátel! A teď je všechno, všechno pryč a převlékám kůži jako had. Nikolaji Vsevolodoviči, víte, že píšu svou závěť a že jsem ji už napsal?“

„To je zajímavé. A co komu odkazujete?“

„Vlasti, lidstvu, studentům. Nikolaji Vsevolodoviči, četl jsem v novinách životopis jednoho Američana. Odkázal celé své ohromné jmění továrnám a praktickým vědám, svou kostru studentům tamní akademie a svou kůži na buben, aby na něm dnem i nocí bubnovali americkou národní hymnu. Běda, jsme pidimužáci ve srovnání s myšlenkovým vzletem Severoamerických států. Rusko je hříčka přírody, ne rozumu. Kdybych tak odkázal svou kůži na buben, dejme tomu akmolinskému pěšímu pluku, v němž jsem měl tu čest začínat svou službu, s přáním, aby na ní bubnovali denně před plukem ruskou národní hymnu, budou to pokládat za liberalismus, mou kůži zabaví... a proto jsem se omezil jen na studenty. Chci odkázat svou kostru akademii, avšak s poznámkou, aby byla pro věčné časy na jejím čele nálepka se slovy ‚kající volnomyšlenkář‘. Tak, prosím!“

Kapitán mluvil vřele a ovšem sám věřil v krásu americké závěti, ale byl i šibal a tuze rád by taky byl rozesmál Nikolaje Vsevolodoviče, jemuž dělal dříve dlouhý čas šaška. Ale host se neusmál, naopak zeptal se jaksí podezřívavě:

„Chcete tedy uveřejnit svou závěť za života a dostat za ni odměnu?“

„A kdyby, Nikolaji Vsevolodoviči, a kdyby?“ vzhlédl na něho

opatrně Lebjadkin. „Takový už je můj osud! Přestal jsem i verše psát, a kdysi i vás bavily mé veršičky, Nikolaji Vsevolodoviči, pamatujete se – při víně? Ale konec psaní! Napsal jsem jen jednu báseň, jako Gogol *Poslední povídka*, pamatujete se, oznamoval ještě Rusku, že jeho hrud' už dozpívala!. Tak i já, dozpíval jsem a basta.“

„Jakou báseň?“

„*Co kdyby si zlámala nohu!*“

„Có-Ó?“

Jenom na to kapitán čekal. Svých veršů si sice nesmírně vážil a velmi je cenil, ale líbilo se mu taky z jakési taškářské rozdvojenosti jeho duše, že Nikolaj Vsevolodovič se jeho veršičky vždy bavival a druhdy se jim smával, až se za břicho popadal. Takovým způsobem se dosáhlo obou cílů, básnického i služebního; teď však měl ještě třetí, zvláštní a velmi choulostivý cíl. Tím, že kapitán začal mluvit o této básni, chtěl se ospravedlnit v jednom bodě, jehož se z jakéhosi důvodu nejvíce obával a v němž se cítil nejvíc vinen.

„*Co kdyby si zlámala nohu*!, totiž v případě jízdy na koni. Fantazie, Nikolaji Vsevolodoviči, blouznění, ale blouznění básníka. Zarazil jsem se jednou při setkání s jezdkyňí a dal jsem si věcnou otázku: ‚*Co by pak bylo?*‘ – totiž v takovém případě. Věc je jasná. Všichni ctitelé fuč, všichni ženiši nohy na ramena, vrátí se, až naprší a uschne, jen básník by zůstal věren se zkrušeným srdcem v hrudi. Nikolaji Vsevolodoviči, i veš by mohla být zamilována a není jí to zákonem zakázáno. A přec ta osoba byla uražena dopisem i verši. I

vy prý jste se rozzlobil, ano? To rmoutí, nechtěl jsem tomu ani věřit. Ale komu bych mohl uškodit pouhou fantazií? A k tomu, na mou čest, tadyhle Liputin: „Pošli a pošli, každý člověk má právo korespondovat!“ – a já to tedy poslal.“

„Tuším, že jste udělal nabídku k sňatku?“

„Nepřátelé, nepřátelé a nepřátelé!“

„Řekněte ty verše,“ přerušil ho d'rsně Nikolaj Vsevolodovič.

„Blouznění, především je to blouznění.“

Ale přece se vzpřímil, natáhl ruku a spustil:

Má kráska nohu zlámala si, ctitelé už ji neobletují: já dvojnásob v ní ale vidím krásy a dvojnásob ji miluji.

„Tak dost,“ mávl rukou Nikolaj Vsevolodovič.

„Sním o Pitěru,“ přeskočil honem Lebjadkin na jiné téma, jako by nikdy žádných veršů nebylo, „sním o znovuzrození... d'obrodinče! Mohu se spolehnout, že mi neodepřete prostředky na cestu? Čekal jsem na vás celý týden jako na slunce.“

„Ne, odpusťte, nezůstalo mi skoro nic, a proč bych vám dával peníze?...“

Nikolaj Vsevolodovič se náhle jaksí rozzlobil. Vypočítalsuše a krátce všechny kapitánovy přečiny: pití, lhaní, utrácení peněz určených pro Marju Timofejevnu, tu okolnost, že ji odvedl z kláštera, drzé dopisy s hrozbami, že tajemství přijde na veřejnost, jednání s

Darjou Pavlovnou a tak dále a tak dále. Kapitán se houpal ze strany na stranu, gestikuloval, začínal namítat, ale Nikolaj Vsevolodovič ho pokaždé velitelsky zastavoval.

„A dovolte,“ podotkl nakonec, „píšete pořád o ‚rodinné hanbě‘. Jaká je v tom pro vás hanba, že vaše sestra je zákonitě provdána za Stavrogina?“

„Ale svatba pod pokličkou, Nikolaji Vsevolodoviči, svatba pod pokličkou, osudové tajemství. Dostávám od vás peníze, ale co když se mě zeptají: za co jsou ty peníze? Jsem vázán a nemohu dát odpověď, na škodu sestřinu, na škodu rodinné důstojnosti.“

Kapitán zvýšil hlas; měl rád toto téma a pevně na ně spoléhal. Netušil, běda, jak bude ohromen! Klidně a přesně, jako by šlo o nejvšednější domácí věc, ohlásil mu Nikolaj Vsevolodovič, že má v úmyslu v těchto dnech, snad už zítra nebo pozítří, ohlásit všude svůj sňatek, „jak policii, tak společnosti“, otázka rodinné důstojnosti se tedy sama sebou skončí a s ní i otázka podpory. Kapitán vykulil oči, dokonce ani nepochopil, oč jde; bylo třeba mu to vyložit.

„Ale vždyť ona je... poloblázen!“

„Učiním už svá opatření.“

„Ale... co vaše matka?“

„Ať se s tím vyrovná, jak chce.“

„A uvedete svou ženu do vašeho domu?“

„Snad ano. Ostatně to není naprosto vaše věc a vás se to vůbec netýká.“

„Jakpak netýká!“ vykřikl kapitán, „a co já?“

„Vy ovšem do domu nepůjdete.“

„Ale vždyť jsem příbuzný.“

„Před takovými příbuznými nás pánbůh chraň! Proč bych vám tedy měl dávat peníze, posuďte sám.“

„Nikolaji Vsevolodoviči, Nikolaji Vsevolodoviči, to nemůže být, vy si to možná ještě rozmyslíte. Nebudete chtít vztáhnout sám na sebe ruku... Co si pomyslí, co řeknou ve společnosti?“

„Já se té vaší společnosti zrovna tak bojím. Oženil jsem se tenkrát s vaší sestrou, když se mi zachtělo, po opilém obědě ze sázky o víno, a teď to veřejně ohlásím... když mě to teď těší.“

Pronesl to nějak zvlášť podrážděně, takže Lebjadkin začal s hrůzou věřit.

„Ale co já, vždyť já přece, vždyť hlavní věci jsem tu já!... nad žertujete, Nikolaji Vsevolodoviči?“

„Ne, nežertuji.“

„Jak chcete, Nikolaji Vsevolodoviči, ale já vám nevěřím... pak bych si podal žádost.“

„Jste strašný vrták, kapitáne.“

„Ale vždyť to je přece jediné, co mi zbývá!“ popletl se docela kapitán, „dřív jste nám najímal aspoň byt za její službu tam v těch zákoutích, ale co teď bude, jestli mě docela vyhodíte?“

„Vždyť vy chcete jet do Petrohradu a změnit život. Abych nezapomněl, slyšel jsem, že chcete jet s udáním a doufáte, že vám

odpustí, když ostatní všechny udáte, je to pravda?“

Kapitán otevřel ústa, vykulil oči a neodpovídal.

„Poslyšte, kapitáne,“ začal znenadání neobyčejně vážně Stavrogin a nahnul se ke stolu. Až dotud mluvil jaksi dvojsmyslně, takže Lebjadkin, zkušený v roli šaška, přece jen do posledního okamžiku měl trošku pochybnosti, zlobí-li se jeho pán opravdu, či jen žertuje, má-li opravdu splašený úmysl prohlásit sňatek, nebo jen hraje. Neobyčejně přísný pohled Nikolaje Vsevolodoviče byl teď tak přesvědčivý, že kapitánovi běžel až mráz po zádech. „Poslyšte, Lebjadkine, mluvte pravdu: udal jste už něco, nebo ještě ne? Povedlo se vám opravdu už něco provést? Neposlal jste z hlouposti nějaký dopis?“

„Ne, nic jsem neprovedl a... ani nechtěl,“ bez hnutí hleděl kapitán.

„Vy lžete, že jste nechtěl. Kvůli tomu taky chcete do Petrohradu. A když jste nepsal, nevyžvanil jste tady někomu něco? Mluvte pravdu, něco jsem zaslechl.“

„V opici Liputinovi. Liputin je zrádce. Otevřel jsem mu srdce,“ zašeptal ubohý kapitán.

„Nechte srdce srdcem, ale není přece nutné, abyste zesebe dělal blbečka. Jestli vás něco takového napadlo, měl byste si to nechat pro sebe; rozumní lidé teď mlčí a nevykládají.“

„Nikolaji Vsevolodoviči!“ zachvěl se kapitán, „vždyť vy sám jste se ničeho neúčastnil. Vždyť já na vás ne...“

„Však taky na svou dojnou krávu byste se udání udělat neopovážil.“

„Nikolaji Vsevolodoviči, posuďte sám, posuďte!...“ a kapitán v zoufalství a v slzách začal spěšně vykládat svou historii za celá čtyři léta. Byla to velmi ubohá historie hlupáka, zataženého do záležitostí, do nichž mu nic nebylo a jejichž vážnost ve svém opilství a hýření nepochopil skoro až do poslední minuty. Vypravoval, že už v Petrohradě se dal zprvu strhnout prostě z kamarádství, „jako správný student, ač nebyl studentem“, nic nevěděl, „k ničemu se nezavázal“, rozhazoval po schodištích různé papíry, nechávaje je po desítkách u dveří, u zvonků, vkládal je místo novin, nosil do divadla, strkal do klobouků, pouštěl do kapes. A pak začal od nich dostávat i peníze, „poněvadž ty mé finance, ty mé finance!“ Ve dvou guberniích rozhazoval po všech okresech „všelijaké svinstvo“. „Ó Nikolaji Vsevolodoviči,“ křičel, „nejvíc mě trápilo, že je to vůbec proti občanským a hlavně vlasteneckým zákonům! Bylo tam třeba vytištěno, aby lidé vyšli s vidlemi a aby byli pamětlivi, že kdo vyjde ráno jako chudák, může se večer vrátit domů jako boháč – pomyslete si! Sám se třesu, ale rozhazuju. Nebo zase z ničeho nic pět šest řádek k celému Rusku: ‚Zavírejte honem kostely, sesad'te Boha, odstraňte sňatky, zničte dědičné právo, vemte do rukou nože' a dost, a čert ví, co bude dál. A s tím papírem, s těmi pěti řádky jsem div nebyl dopaden, v pluku mě důstojníci seřezali a pak, dej jim pánbůh zdraví, pustili. Ale minulého roku mě div nechytily, když jsem odevzdával

Korovajevu padesátirublovky, francouzské padělky; ale díky bohu, Korovajev byl opilý a utopil se právě tenkrát v rybníce, tak se jim nepodařilo usvědčit mě. Tady uVirginského jsem hlásal sociální svobodu ženy. V červnu jsem rozhazoval zase v –ském okrese. Ještě prý mě donutí... Petr Stěpanovič najednou naznačuje, že musím poslouchat. Už dávno vyhrožuje. Jak tenkrát v neděli se mnou jednal!

Nikolaji Vsevolodoviči, jsem otrok, jsem červ, ne Bůh, jen tím se liším od Děržavina. Ale ty mé finance, ty mé finance!“

Nikolaj Vsevolodovič se zájmem vše vyslechl.

„Mnohé jsem vůbec nevěděl,“ řekl, „vám se ovšem mohlo všechno stát... Poslyšte,“ řekl po chvíli přemýšlení, „chcete-li, řekněte jim, nu, tam, víte komu, že Liputin si zalhal a že jste mě chtěl jen udáním polekat. Předpokládal jste, že jsem taky kompromitován, abyste tak ode mne dostal víc peněz... Rozumíte?“

„Nikolaji Vsevolodoviči, drahoušku, copak mi hrozí takové nebezpečí? Čekal jsem na vás, abych se zeptal.“

Nikolaj Vsevolodovič se usmál.

„Do Petrohradu vás ovšem nepustí, i kdybych vám dal na cestu peníze... ale ostatně je čas jít k Marje Timofejevně,“ a vstal ze židle.

„Nikolaji Vsevolodoviči, a co bude s Marjou Timofejevnu?“

„To, co jsem řekl.“

„Copak je to pravda?“

„Vy pořád ještě nevěříte?“

„Copak mě vyhodíte jako starý sešlapaný střevíc?“

„Uvidíme,“ zasmál se Nikolaj Vsevolodovič, „pusťte mě.“

„Nebudete poroučet, abych stál na zápraží, abych náhodou něco nevyslechl?... Pokoje jsou totiž maličké.“

„To by šlo; stůjte na zápraží. Vemte si deštník.“

„Váš deštník... jsem ho hoden?“ přeháněl kapitán.

„Deštníku je každý člověk hoden.“

„Definujete jedním rázem minimum lidských práv...“

Breptal už jen mechanicky; byl přespříliš zkrúšen zprávami a úplně zmaten. Jakmile vyšel na zápraží a roztáhl nad sebou deštník, přece však se začala v jeho lehkomyšlné a taškárské hlavě téměř ihned zas usazovat obvyklá uklidňující myšlenka, že s ním chytračí a že mu lžou, a když je tomu tak, že se nemusí bát on jich, ale oni jeho.

„Jestli lžou a chytračí, v čem je tu vlastně háček?“ začalo mu vrtat hlavou. Oznámení sňatku se mu zdálo nesmyslem, jenže „od takového kouzelníka je ovšem možno očekávat všechno, žije lidem pro zlost. A co jestli se po nedělní facebojí sám, a to tak jako ještě nikdy? Příběhne mě tady ujišťovat, že ohlásí sám, ze strachu, abych to neohlásil já. Hej, hej, Lebjadkine, nenech se napálit! A proč přichází úkradkem v noci, když to chce sám veřejně ohlásit? A bojí-li se, tedy se bojí teď, právě teď, zrovna v těchto několika dnech... Hej, Lebjadkine, nedej se!

Straší Petrem Stěpanovičem. Och, těžko je mi, och, těžko! Ne, tak

je mi tu teď těžko! A co mě to napadlo začít o Liputinovi. Čert ví, co ti čerti mají za lubem, nikdy jsem se v tom nemohl vyznat. Začli se zase vrtět jako před pěti lety. Komu bych co udával? 'Nenapsal jste někomu z hlouposti?' Hm, tedy je možno psát a tvářit se, jako by to bylo z hlouposti? Nedává mi to radu? ‚Vy proto jedete do Petrohradu! Holomek! Mně se o tom jen zazdalo, a on už i sen uhodl! Jako by mě sám pošťoval, abych jel. Tu jsou jistě dva háčky, jeden nebo druhý – buď se přece jen sám bojí, poněvadž něco natropil, nebo se sám nebojí ničeho, ale jen pošťová, abych je všechny udal! Och, těžko je ti, Lebjadkine, och, jen aby ses nenechal napálit!...‘

Tak se zamyslel, že až zapomněl poslouchat. Poslouchat se dalo ostatně těžko; dveře byly tlusté, jednokřídlové a hovor nebyl hlasitý, doléhaly sem jen jakési nejasné zvuky. Kapitán si až odplivl a zase zamyšleně vyšel zahvízdat si na zápraží.

III

Pokoj Marji Timofejevny byl dvakrát tak velký jako pokoj kapitánův a nábytek byl právě tak hrubý, ale stůl před divanem byl pokryt pestrým parádním ubrusem, na stole svítila lampa; po celé podlaze byl prostřen krásný koberec. Postel byla oddělena dlouhou, po celém pokoji se táhnoucí zelenou záclonou a kromě toho u stolu bylo velké měkké křeslo, v kterém však Marja Timofejevna neseděla. V koutě byl jako v předešlém bytě svatý obraz s rozsvícenou

lampičkou a na stole byly rozloženy stále tytéž nezbytné věcičky: karty, zrcátko, zpěvník, ba i máslová houska. Kromě toho tam byly dvě knížky s barevnými obrázky, první – výňatky z jednoho populárního cestopisu upraveného pro chlapce, druhá – sbírka lehounkých mravoučných, většinou rytířských novel, určená za vánoční dárek a pro penzionáty. Bylo tam taky album rozmanitých fotografií. Marja Timofejevna hosta ovšem očekávala, jak kapitán oznámil, když však Nikolaj Vsevolodovič k ní vstoupil, spala pólo ležíc na divanu, opřená o podušku z česané příze. Host zavřel za sebou neslyšně dveře, a nehýbaje se z místa, začal si prohlížet spící.

Kapitán si zalhal, když ohlašoval, že se naporádila. Měla na sobě tytéž tmavé šaty jako v neděli u Varvary Petrovny. Její vlasy byly právě tak zavázány do maličkého uzlíčku v týlu, dlouhý a hubený krk byl právě tak obnažen. Černý šál, který dostala od Varvary Petrovny, ležel pečlivě složen na divanu. Jako dřív byla silně bíle a červeně nalíčena. Nikolaj Vsevolodovič nestál ještě ani minutu, když se náhle probudila, jako by cítila na sobě jeho pohled, otevřela oči a rychle se vztyčila. Ale i s hostem se asi stalo něco divného, stál dále na témž místě u dveří, díval se jí bez hnutí do tváře pronikavým pohledem, mlčky a upřeně. Ten pohled byl snad příliš drsný, snad v něm byl výraz odporu, ba zlomyslná radost z jejího leknutí, jestli se to Marje Timofejevně jen tak ze spaní nezdálo. Tu se však náhle po téměř minutové přestávce objevil v tváři ubohé ženy výraz svrchované hrůzy. Proběhla jí křeč, zdvihla ruce, aby ji zahнала, a dala se

pojednou do pláče, právě tak jako polekané dítě; ještě chvíli, a byla by vykřikla. Ale host se vzpamatoval, jeho tvář se náhle změnila a přistoupil ke stolu s nejpřívětivějším a nejlaskavějším úsměvem:

„Odpusťte, Marjo Timofejevno, vyděsil jsem vás svým neočekávaným příchodem ze spánku,“ pronesl, podávaje jí ruku.

Zvuky laskavých slov se neminuly s účinkem, polekání zmizelo, ač se dívala stále ještě bázlivě, snažíc se zřejmě cosi pochopit. Podala mu bojácně ruku. Nakonec se kmitl na jejích rtech plachý úsměv.

„Dobrý den, kníže,“ zašeptala, dívajíc se na něho jaksi podivně.

„Měla jste asi ošklivý sen?“ usmíval se stále přívětivěji a laskavěji.

“A jak jste poznal, že se mi zdálo *o tom*?”

Najednou se zase zachvěla a stáhla zpět, zdvíhajíc před sebou ruku jakoby na ochranu, znovu s pláčem na krajíčku.

„Vzpamatujte se, dost; čeho se bojíte, copak jste mě nepoznala?“ domlouval jí Nikolaj Vsevolodovič, ale tentokrát ji nemohl dlouho uklidnit. Dívala se na něho mlčky, se stále stejnou mučivou nechápavostí, s tíživou myšlenkou ve své ubohé hlavě, a snažila se stále ještě něco domyslit. Hned klopile oči, hned ho měřila rychlým, zkoumavým pohledem. Nakonec – ne že by se uklidnila, ale jakoby rozhodla.

„Sedněte si, prosím vás, vedle mne, abych si vás pak mohla prohlédnout,“ pronesla náhle dost pevně, zřejmě s jakýmsi novým úmyslem. „A teď buďte klidný, ani já se nebudu dívat na vás, ale

dolů. Vy se na mne taky nedívejte, pokud vás sama nepoprosím. Sedněte si přec,“ dodala dokonce netrpělivě.

Zmocňoval se jí zřejmě stále víc a víc nový pocit.

Nikolaj Vsevolodovič usedl a čekal; nastalo dost dlouhé mlčení.

„Hm! Mně je to všechno divné,“ zamumlala náhle a téměř s odporem, „přemohly mě ovšem ošklivé sny, ale proč jste se mi ve snu objevil v téže podobě?“

„Nu, nechme snů,“ pronesl netrpělivě, obraceje se přes zákaz k ní, a v jeho očích se snad opět kmitl nedávný výraz. Viděl, že měla několikrát velkou chuť podívat se na něho, že se však úporně ovládala a dívala na zem.

„Poslyšte, kníže,“ zvýšila najednou hlas, „poslyšte, kníže...“

„Proč jste se odvrátila, proč se na mne nedíváte, k čemu ta komedie?“ nezdržel se a vykřikl.

Ale ona jako by ho vůbec neslyšela.

„Poslyšte, kníže,“ opakovala potřetí pevným hlasem, s nepříjemným, ustaraným výrazem v tváři, „jak jste mi tenkrát v kočáře řekl, že manželství bude prohlášeno, polekala jsem se, že se tajemství skončí. Teď už ani nevím, jak by bylo nejlíp; stále jsem o tom přemýšlela a vidím jasně, že se k tomu vůbec nehodím. Umím se pěkně ustrojít a přijímat hosty snad také mohu, jaképak to je umění pozvat na šálek čaje, zvlášť když jsou lokajové! Ale jak se přec jen na to budou dívat jiní lidé. Tenkrát v neděli jsem si v tom domě všimla mnoha věcí. Ta hezounká slečna se na mne celou dobu dívala,

zvlášť když jste vstoupil. To vy jste tenkrát vstoupil, že ano? Její matka je jednoduše směšná stařenka ze společnosti. Ten můj Lebjadkin se taky vyznamenal. Dívala jsem se na strop, abych se nemusila smát, pěkně je tam strop vymalován. *Jeho* matka by měla být abatyši; bojím se jí, třebaže mi dala černý šál. Všichni mě asi tenkrát posuzovali z falešné stránky. Nezlobím se, jenom tam tak sedím a myslím si: jakápak já jsem pro vás příbuzná? Od hraběnky se ovšem žádají jen duševní vlastnosti, poněvadž na hospodářství má mnoho lokajů, a pak ještě je nutná jakási společenská koketérie, aby uměla přijímat cizí cestovatele. Ale přece jen se tenkrát v neděli na mne dívali docela beznadějně. Jenom Dáša je anděl. Strašně se bojím, aby *jeho* nějak neurazili neopatrnou narážkou o mně.“

„Nebojte se a nerozčilujte se,“ zkrivil ret Nikolaj Vsevolodovič.

„Ostatně, i když se za mne bude trošku stydět, nebude mě to mrzet, jak ho znám, bude v tom víc soucitu než studu. Vždyť on ví, že bych měla spíš litovat já je než ony mne.“

„Zdá se, Marjo Timofejevno, že se na ty dámy hodně zlobíte?“

„Kdo, já? Ne,“ usmála se prostodušně Marja Timofejevna. „Docela ne. Prohlédla jsem si vás tenkrát všechny: všichni se zlobíte, všichni jste se pohádali. Sejdou se a nedovedou se od srdce zasmát. Tolik bohatství a tak málo radosti – hnusí se mi to všechno. Ostatně teď mi není nikoho líto kromě mne samé.“

„Slyšel jsem, že se vám s bratrem beze mne špatně žilo?“

„Kdo vám to říkal? Hlouposti! Teď je mnohem hůř; teď mám

nepěkné sny, a ty nepěkné sny začaly, poněvadž jste přijel. Chtěla bych vědět, proč jste se vlastně objevil, řekněte prosím.“

„Nechtěla byste zase do kláštera?“

„No, to jsem věděla, že mi zase navrhnou klášter! To je mi nějaká věc, ten váš klášter! Proč bych tam šla, s čím tam teď půjdu? Ted' už jsem sama v širém světě! Pro mne je pozdě začínat třetí život.“

„Něco vás velmi rozrušuje, bojíte se snad, že jsem vás přestal mít rád?“

„O vás se vůbec nestarám. Bojím se, abych já sama nepřestala mít někoho ráda.“

Usmála se opovržlivě.

„Nějakou velmi vážnou věcí jsem se asi v *jeho* očích provinila!“ dodala pojednou jaksi pro sebe, „nevím jen čím, a to je ta má bída na věky věkoucí. Neustále, neustále po celých těch pět let jsem se ve dne v noci bála, že jsem v jeho očích něčím vinna. Modlím se, modlím a neustále myslím na svou velkou vinu před ním. A tu vyšlo najevo, že jsem měla pravdu.“

„A co vyšlo najevo?“

„Bojím se jen, není-li v tom něco z *jeho* strany,“ pokračovala, neodpovídajíc na otázku, vlastně ji vůbec ani neslyšela. „Ale nemohl se přec shodnout s těmi lidičkami. Hraběnka by mě ráda utopila na lžici vody, třebaže mě posadila vedle sebe do kočáru. Všichni jsou spiknutí – copak i on? Copak i on mě zradil?“ Brada a rty se jí zachvěly. „Poslyšte, četl vy jste o Griškovu Otrepjevovi, jak byl v

sedmi chrámech proklet?“

Nikolaj Vsevolodovič mlčel.

„Teď se ostatně obrátím a budu se na vás dívat,“ jako by se znenadání rozhodla, „i vy se obraťte ke mně a podívejte se na mne, ale upřeně. Chci se naposled přesvědčit.“

„Dívám se na vás už dávno.“

„Hm,“ pronesla Marja Timofejevna, upřeně se na něho dívajíc, „hodně jste ztloustl...“

Chtěla asi ještě něco říci, ale pojednou zase, již potřetí, znetvořilo leknutí na okamžik její tvář, opět se odsunula a vztáhla před sebe ruku.

„Ale co je vám?“ vykřikl Nikolaj Vsevolodovič skoro zuřivě.

Leknutí však trvalo jen chvílku. Její tvář zkřivil jakýsi divný, podezřívavý, nepříjemný úsměv.

„Prosím vás, kníže, vstaňte a vstupte,“ pronesla náhle pevným a naléhavým hlasem.

„Jak to? Kam mám vstoupit?“

„Celých pět let jsem si stále jen představovala, jak *on* vstoupí. Vstaňte teď a odejděte za dveře, do tamtoho pokoje. Budu sedět, jako bych nikoho nečekala, vezmu do ruky knížku a náhle po pětiletém cestování vstoupíte vy. Ráda bych se podívala, jaké to bude.“

Nikolaj Vsevolodovič zaskřípal v duchu zuby a zabručel něco nesrozumitelného.

„Dost,“ vykřikl a uhodil dlaní do stolu. „Prosím vás, Marjo

Timofejevno, abyste mě vyslechla. Buďte tak laskava a seberte všechnu svou pozornost, můžete-li. Nejste přece docela šílená!“ vybuchl netrpělivě. „Zítřa prohlásím náš sňatek. Nebudete nikdy žít v paláci, to nečekejte. Chcete žít po celý život se mnou, ale velmi daleko odtud? Je to v horách, ve Švýcarech, je tam jedno takové místo... Nebojte se, neopustím vás nikdy... ani do blázince vás nedám. Budu mít dost peněz, abychom nebyli odkázáni na cizí milost. Budete mít služku. Nebudete pracovat. Všechno, co budete chtít, dostanete, bude-li to jen možné. Budete se modlit, můžete chodit, kam vám bude libo, a dělat, co vám bude libo. Nedotknu se vás. Ani já se po celý život nehnu z místa. Budete-li chtít, nebudu s vámi celý život mluvit, budete-li chtít, vypravujte mi každého večera své příběhy, jako tenkrát v petrohradských zákoutích. Budete-li si přát, budu vám číst knihy. Ale celý život na jednom místě, a to místo je pochmurné. Chcete? Jste rozhodnuta? Nebudete litovat, trápit mě slzami a kletbami?“

Poslouchala neobyčejně zvědavě a dlouho mlčela a přemýšlela.

„Nechce se mi tomu všemu věřit,“ pronesla nakonec výsměšně a opovržlivě. „To já pak budu v těch horách žít třeba čtyřicet let.“ Rozesmála se.

„Nu což, budu žít třeba čtyřicet let,“ silně se zamračil Nikolaj Vsevolodovič.

„Hm. Nepojedu ani za nic.“

„Ani se mnou ne?“

„A kdo jste vy, abych měla s vámi jet? Sedět tam s ním čtyřicet let v jednom kuse na hoře – hm, podívejme se, s čím přišel! A jak jsou dnes lidé najednou trpěliví, opravdu! Ne, to není možné, aby se sokol stal výrem. Ne, takový můj kníže není!“ zvedla hlavu hrdě a triumfálně.

Jako by dostal náhlé vnuknutí.

„Proč mě nazýváte knížetem a... za koho mě máte?“ zeptal se rychle.

„Jak to, copak nejste kníže?“

„Vůbec nikdy jsem jím nebyl.“

„Tak vy sám, sám takhle rovnou do očí se přiznáváte, že nejste kníže!“

„Povídám, nikdy jsem jím nebyl.“

„Bože na nebi!“ spráskla ruce, „všechno jsem od *jeho* nepřátel očekávala, ale takovou drzost – nikdy! Je živ?“ vykřikla bez sebe, naklánějíc se k Nikolaji Vsevolodovičovi, „zabils ho, či ne? Přiznej se!“

„Za koho mě máš?“ vyskočil z místa se znetvořenou tváří; ale ji už bylo těžko polekat, triumfovala:

„A kdoví co jsi zač a odkud jsi přivandroval! Jen mé srdce tušilo dlouhých pět let celé to spiknutí! A já tu sedím, divím se, jaká slepá sova to sem přilítla. Ne, miláčku, ty jsi špatný herec, ještě horší než Lebjadkin. Pozdravuj ode mne uctivě hraběnku a řekni, aby poslala někoho lepšího, než jsi ty. Najala tě? Mluv! Žiješ z milosti v její

kuchyni? Celý váš podvod vidím jako na dlani, rozumím vám všem do jednoho!“ Chytil ji pevně za ruku nad loktem, smála se mu do tváře: „Hodně jsi mu podoben, snad jsi jeho příbuzný – pěkní ptáčkové! Jenže ten můj je jasný sokol a kníže, a ty jsi jen kulich a kupčik! Ten můj, když bude chtít, Bohu se pokloní, když nebude chtít, nepokloní, ale tebe Šatuška (miláček můj hodný, drahý) zpoličkoval, vypravoval mi to můj Lebjadkin. A čeho ses tenkrát poděsil, jak jsi vstoupil? Kdo tě tenkrát polekal? Když jsem spatřila tvou podlou tvář, když jsem upadla a tys mě zachytil, jako by se mi červ do srdce zakousl: to není *on*, myslím si, to není *on*! Nezastyděl by se za mne můj sokol nikdy před slečinkou ze společnosti! Bože na nebi, jen to mě dělalo celých pět let šťastnou, že můj sokol někde tam za horami žije a létá, dívá se do slunce... Mluv, samozvanče, kolik jsi dostal? Za hodně peněz tě najali? Ani groše bych ti nedala, ha-ha-ha! Ha-ha-ha!...“

„Uch, idiotko!“ zaskřípal zuby Nikolaj Vsevolodovič, drže ji stále pevně za ruku.

„Pryč, samozvance!“ vykřikla velitelsky, „jsem žena svého knížete, nebojím se tvého nože!“

„Nože!“

„Ano, nože! Máš v kapse nůž. Myslels, že spím, ale já to viděla: když jsi před chvílí vstoupil, vyndával jsi nůž!“

„Cos to řekla, nešťastnice, co se ti to zdálo!“ zařval a vší silou ji od sebe odstrčil, takže se uhodila hlavou a ramenem bolestně o

divan. Dal se na útěk; vyskočila však ihned, běžela kulhajíc a poskakujíc za ním a ještě na zápraží, vší mocí zadržena poplašeným Lebjadkinem, stačila za ním do tmy vykřiknout ječivě a chechtavě:

„Griško O-trep-je-ve, za-tra-cen-če!“

IV

„Nůž, nůž!“ opakoval v nenasytném vzteku, kráčeje zeširoka blátem a loužemi, nehledě na cestu. Sice se mu strašlivě chtělo hlasitě a vztekle se zachechtat, ale z jakéhosi důvodu se ovládl a smích zdržoval. Vzpatoval se až na mostě, právě na tom místě, kde se s ním nedávno setkal Fed'ka. Ten na něho čekal i teď, a když ho spatřil, smekl čepici, vesele vycenil zuby a začal ihned o čemsi kurážně a vesele švadronit. Nikolaj Vsevolodovič ho zpočátku přešel bez zastavení a nějakou chvíli vůbec ani neslyšel tuláka, který se na něho opět přilepil. Náhle ho překvapilo, že na něho dočista zapomněl, a to právě ve chvíli, kdy si v duchu ustavičně opakoval: „Nůž, nůž.“ Chytil tuláka za límec a vší silou, se vším vztekem, který se v něm nahromadil, s ním praštil o most. Tulákovi se na okamžik zachtělo pustit se do rvačky, vytušil však ihned, že je pouhým stéblem slámy proti svému protivníkovi, který ho ke všemu ještě napadl nečekaně, proto ztichl a zmlkl, ba dokonce se vůbec nepokusil o odpor. Chytrý tulák klečel na kolenou, přitisknut k zemi, s lokty dozadu vyvrácenými; čekal klidně na rozuzlení a nevěřil, jak se zdá, vůbec v nebezpečí.

Nezmýlil se. Nikolaj Vsevolodovič už sundal levicí s krku teplý šál, aby svému zajatci svázal ruce, ale náhle z jakéhosi důvodu ho odstrčil a pustil. Tulák okamžitě vyskočil na nohy, obrátil se a v ruce mu blýskl krátký, široký knejp, který v okamžiku odněkud vylovil.

„Pryč s nožem, schovej to, hned to schovej!“ *rozkázal* s netrpělivým gestem Nikolaj Vsevolodovič a nůž zmizel právě tak rychle, jako se objevil.

Nikolaj Vsevolodovič šel zase svou cestou mlčky a neohlížel se, ale tvrdošíjný ničema ho přece neopustil, třebaže teď už nešvadronil, ba zachovával teď od něho uctivou vzdálenost jednoho kroku. Oba tak přešli most a vyšli na břeh; obrátili se tentokrát nalevo, rovněž do dlouhé, zapadlé uličky, kterou bylo blíže do středu města než ulicí Bogojavlenskou.

„Je to pravda, že jsi prý vykradl teď někdy tady v okrese kostel?“ zeptal se náhle Nikolaj Vsevolodovič.

„Já totiž vlastně jsem se tam zašel nejprve pomodlit,“ vážně a uctivě odpovídal tulák, jako by se vůbec nic nestalo, dokonce ani ne vážně, ale skoro důstojně. Po nedávné „kamarádké“ důvěrnosti nebylo ani zdání. Bylo vidět člověka příčinlivého a vážného, jemuž bylo zbytečně ukřivděno, který však umí zapomínat i na křivdy.

„Ale když už mě tam Pánbůh přivedl,“ pokračoval, „ech, myslím si, požehnání nebes! Přišlo to tak s ohledem na moji sirobu, poněvadž bez podpory to v našem životě nejde. A přísámbohu, milostpane, Pánbůh mě potrestal za hříchy, měl jsem z toho skoro

škodu: za kadidelnici a řehtačku a za jáhnův řemen jsem dostal všeho všudy jen dvanáct rublů. Pásku pod bradu svatého Nikolaje, čistě stříbrnou, jsem musil dát nádavkem. Je prý z falešného stříbra.“

„Kostelníka jsi zabil?“

„Totiž my tam s tím kostelníkem makali dohromady, až pak k ránu u řeky jsme se dostali do hádky, kdo má nést pytel. Zhřešil jsem, trošininku jsem mu ulehčil.“

„Zabíjej ještě, krad' dál!“

„Totiž mi radí i Petr Stěpanovič, doslova tak, poněvadž je strašně lakomý a má tvrdé srdce, má-li někomu pomoci. Kromě toho, poněvadž v Stvořitele nebeského, který nás z prsti zemské stvořil, ani za mák nevěří a říká, že všecko stvořila jen příroda, všecko až do posledního zvířátka, kromě toho, povídám, nechápe, že při našem životě to vůbec bez dobročinné podpory nijak nejde. Začneš mu vykládat, dívá se jako tele na nová vrata, až se mu divíš. Nebudete věřit, prosím, u kapitána Lebjadkina, kde jste teď ráčil být na návštěvě, bývaly, když ještě bydlel u Filippova, prosím, mnohdy celou noc dveře nezavřené a dokořán, kapitán spí ožralý jako prase a peníze se mu ze všech kapes na zem jen sypou. Viděl jsem to, prosím, na vlastní oči, poněvadž při našich příjmech to, prosím, bez podpory vůbec nejde...“

„Jak – na své vlastní oči? Tys byl v noci u něho?“

„Možná že byl, jenomže to nikdo neví.“

„Proč jsi ho nezabil ř?“

„Zdržel jsem se, prosím, když jsem si to rozpočetl, poněvadž jsem podrobně poznal, že půldruhého sta rublů můžu vždycky trhnout, tak proč bych se do toho pouštěl, když můžu trhnout půldruhého tisíce, jestli jen počkám. Protože kapitán Lebjadkin (slyšel jsem to na vlastní uši) se na vás vždycky, když byl ožralý, pevně spoléhal, a není tu ani jediné krčmy ani putyky, kde by to právě takhle neprohlašoval. A když jsem to tak z mnoha úst slyšel, začal jsem taky na vaši jasnost skládat všechnu svou naději. Mluvím k vám, milostpane, jako k otci nebo k vlastnímu bratru, a Petr Stěpanovič se to ode mne nikdy nedozví, ani živá duše ne. Tak co, vaše jasnosti, tři rubličky, ráčíte, či ne? Rozhodněte, milostpane, abych se dozvěděl a poznal skutečnou pravdu, poněvadž v našem životě to bez podpory, prosím, vůbec nejde.“

Nikolaj Vsevolodovič se hlasitě zasmál, vyndal z kapsy toboleku, v níž bylo asi padesát rublů v drobných bankovkách, a vyhodil mu z chumáče jednu, pak druhou, třetí, čtvrtou. Fedka je chytal v letu, skákal po nich, bankovky padaly do bláta, Fedka je chytal a křičel: „Ech, ech!“ Nikolaj Vsevolodovič hodil po něm konečně celým chumáčem, a stále se směje, pustil se uličkou, nyní už sám. Tulák zůstal hledat bankovky, které se rozletěly ve větru a zapadly do kaluží, plazil se po kolenou v blátě a ještě celou hodinu bylo ve tmě slyšet jeho trhané výkřiky: „Ech, ech!“

HLAVA TŘETÍ

Souboj

I

DRUHÉHO DNE VE DVĚ HODINY ODPOLEDNE SE KONAL smluvený souboj. Rychlému vyřízení celé záležitosti přispěla nezkrotná touha Artěmije Pavlovice Gaganova bít se stůj co stůj. Nechápal chování svého protivníka a byl rozzuřen. Urážel ho beztrestně už celý měsíc a stále ještě nemohl zlomit jeho trpělivost. Potřeboval vyzvání Nikolaje Vsevolodoviče, poněvadž sám neměl k vyzvání přímé záminky. Z jakéhosi důvodu se styděl přiznat se k svému tajnému popudu, totiž prostě k chorobné nenávisti k Stavroginovi pro rodinnou urážku před čtyřmi lety. Ba i sám pokládal takovou záminku za nemožnou, zvlášť přihlédl-li k smířlivým omluvám, které mu Nikolaj Vsevolodovič už dvakrát nabídl. V duchu rozhodl, že je to nestoudný zbabělec. Nemohl pochopit, jak mohl snést Šatovův políček; a tak se nakonec rozhodl poslat onen neobyčejně hrubý dopis, který konečně i Nikolaje Vsevolodoviče pohnul k tomu, že navrhl souboj. Když byl minulého dne dopis odeslal a v horečné netrpělivosti očekával vyzvání, uvažoval zatím chorobně o možných vyhlídkách: hned trnul v zoufalství, hned překypoval nadějemi. Opatřil si pro všechny případy taky hned toho večera sekundanta, a to Mavrikije Nikolajeviče Drozdova, svého přítele a kamaráda ze školy, kterého si neobyčejně vážil. A tak Kirillov, když se druhého

dne v devět hodin ráno se svým posláním objevil, našel půdu už docela připravenou. Všechny omluvy a neslychané ústupky Nikolaje Vsevolodoviče byly ihned po prvních slovech neobyčejně prudce odmítnuty. Mavrikij Nikolajevič, který se o průběhu věci dozvěděl až v předvečer souboje, otevřel údivem skoro ústa při takových neslychaných návrzích a chtěl už málem naléhat na smír, ale když viděl, že Artěmij Pavlovic, který jeho záměr vytušil, se na své židli až zachvěl, umklkl a neřekl ani slova. Kdyby byl nedal kamarádu slovo, byl by bez meškání odešel; zůstal jen proto, že doufal, že bude moci nějak přispět k vyřešení věci. Kirillov přednesl vyzvání; všechny podmínky, navržené Stavroginem, byly ihned bez nejmenší námítky do písmene přijaty. Připojen byl jen jeden, ostatně velmi tvrdý dodatek: jestli se souboj nerozhodne po prvních výstřelech, utkají se soupeři podruhé, neskončí-li rozhodně ani druhé utkání, následuje třetí výstřel. Kirillov se zamračil, smlouval stran třetího utkání, když však nic neusmlouval, souhlasil, avšak s poznámkou, že „třikrát je možno, ale čtyřikrát naprosto ne“. V tom mu ustoupili. A tak se ve dvě hodiny odpoledne odbýval souboj v Brykově, malém háječku nedaleko za městem, mezi Skvorešniky na jedné straně a továrnou špigulinových na druhé. Včerejší déšť docela ustal, ale bylo mokro, sychravo a větrno. Nízká špinavá mračna v útržcích plula rychle studeným nebem, v korunách stromů temně a trhaně šumělo a v kořenech skřípalo. Byl velmi smutný den.

Gaganov a Mavrikij Nikolajevič přijeli na místo v elegantním

kočárku, taženém párem koní, které řídil Artěmij Pavlovič. Měli s sebou sluhu. Téměř současně s nimi se objevil i Nikolaj Vsevolodovič s Kirillovem, ne však v kočáře, ale na koních, i sluha, který je provázel, jel na koni. Kirillov seděl na koni poprvé a držel se v sedle směle a zpříma, pravicí přidržuje těžké pouzdro s pistolemi, které nechtěl svěřit sluhovi, levicí šhubaje a trhaje z neznalosti věci uzdou, následkem čehož kůň házel hlavou a projevoval přání se vzepnout, což ostatně jezdce nelekalo. Podezřívavý Gaganov, který se rád snadno a hluboce urazil, viděl v příchodu jezdců novou urážku, totiž tu, že protivníci mají asi příliš velkou naději na úspěch, když nepokládali ani za nutné přijet v kočáře pro případ, že by bylo nutno raněného odvézt. Vystoupil ze svého kočárku všecek žlutý zlostí a cítil, že se mu třesou ruce, o čemž taky zpravil Mavrikije Nikolajeviče. Na úklon Nikolaje Vsevolodoviče vůbec neodpověděl a odvrátil se. Sekundanti metali los – padl pro pistole Kirillovovy. Vyměřili bariéry a rozestavili soupeře. Vůz a koně s lokaji poslali o tři sta kroků zpět. Zbraně byly nabity a podány soupeřům.

Škoda, že je třeba vésti vypravování rychleji a není kdy na popisy, ale vůbec bez poznámek se obejít nemůžeme. Mavrikij Nikolajevič byl smuten a pln starostí. Zato Kirillov byl úplně klidný a lhostejný, velmi přesný v podrobnostech převzaté úlohy, ale bez nejmenšího neklidu a skoro bez zvědavosti k osudnému a tak blízkému konci celé věci. Nikolaj Vsevolodovič byl bledší než obyčejně, oblečen dost lehce, ve svrchníku a bílém plstěném klobouku. Zdálo se, že je

velmi unaven, chvílemi se mračil a nepokládal vůbec za nutné skrývat svou mrzutou náladu. Ale Artěmij Pavlovič byl v tu chvíli pozoruhodnější než všichni ostatní, takže se nemůžeme obejít bez několika slov zvláště jen o něm.

II

Nenahodilo se nám až dosud zmínit se o jeho zevnějšku. Byl to člověk veliké postavy, bílý, vypasený, jak se lidově říkává, téměř tučný, s řídkými plavými vlasy, bylo mu asi třiatřicet let a rysy jeho obličeje byly snad i krásné. Šel do výslužby jako plukovník, a kdyby sloužil dál až na generála, byl by v této hodnosti ještě impozantnější a stal by se z něho možná dobrý frontový generál.

Nelze k jeho charakteristice nedodat, že hlavním důvodem jeho odchodu do výslužby byla představa, že celá rodina je pohaněna urážkou způsobenou Nikolajem Stavroginem před čtyřmi lety v klubu jeho otci, představa, která ho tak dlouho a mučivě pronásledovala. Nepokládal ve svém svědomí za čestné sloužit dál a byl v duchu přesvědčen, že jeho osoba hanobí pluk i kamarády, ačkoliv nikdo z nich o příhodě vůbec nevěděl. Chtěl sice už dřív jednou jít do výslužby (dávno před urážkou a ze zcela jiného důvodu), ale až do této doby byl na vahách. Ať je to napohled jakkoliv divné, první popud nebo lépe touhu k odchodu do výslužby vzbudil v něm manifest o osvobození sedláků z 19. února 1861. Artěmij Pavlovič, nejbohatší statkář naší gubernie, který nejenže

manifestem mnoho neztratil, ale mohl se sám přesvědčit o humánnosti tohoto opatření a rovněž pochopit hospodářské výhody reformy, náhle pocítil, jako by manifestem byl osobně uražen.

Bylo to něco podvědomého, neurčitý pocit, ale tím silnější, čím více se vymykal kontrole. Ostatně až do smrti svého otce se neodhodlal k definitivnímu rozhodnutí, ale v Petrohradě proslul „ušlechtilostí“ svých myšlenek u mnoha pozoruhodných lidí, s nimiž udržoval pečlivé styky. Byl to člověk uzavřený, do sebe zahloubaný. Ještě jeden rys: patřil k oněm podivným, ale na Rusi ještě se vyskytujícím šlechticům, kteří si neobyčejně vysoko cení starodávnost a čistokrevnost svého šlechtického rodu a mají o ni zájem až přílišný. Zároveň nemohl vystát ruské dějiny, pokládal všechny ruské obyčeje za svinstvo. Už v dětství, v oné speciální vojenské škole pro vznešené a bohaté chovance, v níž měl čest začít i ukončit své vzdělání, zakořenily se v něm některé poetické názory. Našel zálibu v zámcích, ve středověkém životě, v celé jeho operní části, v rytířství. Už tenkrát div hanbou neplakal, že car mohl ruského bojara za časů moskevského carství tělesně trestat, a rudl při srovnání se Západem. Tento tvrdý, neobyčejně přísný člověk, který výtečně znal svou službu a plnil své povinnosti, byl v duši blouznivec. Tvrdilo se o něm, že by mohl mluvit na schůzích a že má dar slova, ale přesto mlčel celých svých třiatřicet let. I v onom vážném petrohradském prostředí, v němž se pohyboval v poslední době, choval se neobyčejně zvysoka. Setkání s Nikolajem

Vsevolodovičem, který se vrátil z ciziny, ho připravilo v Petrohradě skoro o rozum. V této chvíli, stojí na bariéře, byl v strašném neklidu. Stále se mu zdálo, že do celé věci ještě něco vlezle, nejmenší zdržení ho rozechvívalo. Na jeho tváři se objevil výraz až chorobný, když Kirillov, místo aby dal znamení k boji, začal náhle hovořit, pravda, jen pro forma, což taky veřejně prohlásil:

„Mluvím jen pro forma. Ted, když už máte pistole v rukou a čekáte jen na povel, ptám se naposledy, není-li libo se smířit. Povinnost sekundanta.“

Mavrikij Nikolajevič, který až potud mlčel, ale už od včerejška v duchu pro svou ústupnost a ohleduplnost trpěl, jakoby naschvál se náhle chytil Kirillovy myšlenky a začal taky mluvit:

„Připojuji se docela ke slovům pana Kirillova... myšlenka, že na bariéře se nelze smířit, je předsudek čistě francouzský...“

A já ani nechápu, v čem je urážka, dělejte si co chcete, chtěl jsem už dávno říci... poněvadž jsou přece navrhovány všemožné omluvy, že ano?“

Všecek se začervenál. Měl jen zřídka příležitost mluvit tak mnoho a v takovém rozčilení.

„Potvrzuji znovu svůj návrh nabídnout jakoukoliv omluvu,“ vpadl neobyčejně spěšně Nikolaj Vsevolodovič.

„Copak je to možné?“ vykřikl zuřivě Gaganov, obraceje se k Mavrikiji Nikolajevičovi, a všecek bez sebe dupl nohou do země.

„Mavrikiji Nikolajeviči, jste-li mým sekundantem a ne nepřitelem,

vysvětlíte tomu člověku (ukázal pistolí na Nikolaje Vsevolodoviče), že takové ústupky urážku jen zesilují! Nepokládá za možné být ode mne uražen!... Nevidí hanbu v tom, že by odešel od bariéry! Za koho mě pak má, ve vašich očích... a vy jste k tomu mým sekundantem! Jen mě rozčilujete, abych netrefil...“ dupl zase nohou, od úst mu stříkaly sliny.

„Vyjednávám je skončeno. Prosím, abyste uposlechli povelu!“ vykřikl vši silou Kirillov. „Jedna! Dvě! Tři!“

Při slově *tři* vykročili soupeři proti sobě. Gaganov ihned zdvihl pistolí a při pátém nebo šestém kroku vystřelil. Na vteřinu se zastavil, a když se přesvědčil, že netrefil, přistoupil rychle k bariéře. Přistoupil k ní i Nikolaj Vsevolodovič, zdvihl pistolí, ale nějak neobyčejně vysoko, a vystřelil téměř bez míření. Potom vyndal kapesník a zabalil do něho malíček své pravé ruky. Až teď uviděli, že Artěmij Pavlovič úplně nechybil, že však jeho kule po prstu jen sklouzla, sjela po měkkých částech kloubu a nedotkla se kosti; zbylo po ní jen nepatrné škrábnutí. Kirillov ihned prohlásil, že souboj pokračuje, nejsou-li soupeři uspokojeni.

„Prohlašuji,“ zachrptěl Gaganov (vyschlo mu v krku), obraceje se zase k Mavrikiji Nikolaj evičovi, „že tento člověk,“ ukázal zase směrem ke Stavroginovi, „vystřelil do vzduchu schválně... úmyslně... To je zase urážka! Chce souboj znemožnit!“

„Mám právo střílet, jak chci, jen když se to děje podle pravidel,“ prohlásil pevně Nikolaj Vsevolodovič.

„Ne, nemá! Vyložte mu to, vyložte!“ křičel Gaganov.

„Souhlasím docela s míněním Nikolaje Vsevolodoviče,“ prohlásil Kirillov.

„Proč mě šetří?“ běsnil Gaganov neposlouchaje. „Opovrhuji jeho velkodušností,.. kašlu na ni... kašlu...“

„Dávám vám své slovo, že jsem vás nechtěl vůbec urazit,“ pronesl netrpělivě Nikolaj Vsevolodovič. „Vystřelil jsem nahoru proto, že už nechci nikoho zabít, ani vás, ani koho jiného; vás osobně se to netýká. Je pravda, že se nepokládám za uraženého, a je mi líto, že vás to dráždí. Nedovolím však nikomu, aby mě omezoval v mém právu.“

„Když se bojíte krve, zeptejte se ho, proč mě vyzýval?“ zařval Gaganov, obraceje se stále k Mavrikiji Nikolajevičovi. „Copak bylo možné vás nevyzvat?“ vmísil se Kirillov, „nechtěl jste o ničem slyšet, jakpak se vás mohl zbavit!“

„Poznamenávám jen tolik,“ pronesl Mavrikij Nikolajevič, který namáhavě a trpitelsky o věci uvažoval, „že prohlašuje-li soupeř předem, že bude střílet do vzduchu, nemůže souboj skutečně pokračovat... z důvodů delikátních a... jasných...“ „Neprohlásil jsem vůbec, že budu pokaždé střílet do vzduchu,“ vykřikl Stavrogin, ztrácející už docela trpělivost. „Nevíte vůbec, co mám v úmyslu a jak teď zas vystřelím... Souboj nijak neporušuji.“

„Je-li tomu tak, v utkání se může pokračovat,“ obrátil se Mavrikij Nikolajevič ke Gaganovu.

„Pánové, na svá místa!“ zavelel Kirillov. Opět se utkali, Gaganov

zase netrefil a Stavrogin zase vystřelil do vzduchu. O těch výstřelech do vzduchu bylo by se možno i přít. Nikolaj Vsevolodovič mohl přímo tvrdit, že střílí, jak se sluší, kdyby se sám k úmyslně špatným ráám nepřiznal. Nemířil pistolí přímo do nebe nebo do stromu, ale tvářil se, jako by mířil na soupeře, ač si bral na mušku bod o loket výš nad jeho hlavou. Teď podruhé mířil dokonce ještě níže, ještě pravděpodobněji, ale Gaganov se už nedal přesvědčit, že chyba nebyla úmyslná.

„Zase!“ zaskřípal zuby. „Ale to je jedno! Jsem vyzván a používám svého práva. Chci střílet potřetí... bud jak bud’.“ „Máte na to plné právo,“ odsekl Kirillov. Mavrikij Nikolajevič neřekl nic. Rozestoupili se potřetí, padl povel, Gaganov tentokrát došel až k bariéře a od bariéry, na dvanáct kroků, začal mířit. Jeho ruce se příliš třásly, než aby mohl správně mířit. Stavrogin stál s pistolí spuštěnou k zemi a bez hnutí čekal na jeho výstřel.

„Příliš dlouho, příliš dlouho míříte!“ vykřikl prudce Kirillov, „střílejte! Stří-lej-te!“ Ale výstřel se rozlehl a tentokrát bílý plstěný klobouk s hlavy Nikolaje Vsevolodoviče sletěl na zem. Výstřel byl dost přesný, dno klobouku bylo prostřeleno hodně nízko; o čtvrt palce níž a vše by bylo skončeno. Kirillov zvedl klobouk a podal jej Nikolaji Vsevolodovičovi.

„Střílejte, nezdržujte soupeře!“ vykřikl Mavrikij Nikolajevič neobyčejně rozčilen, když viděl, že Stavrogin, jako by zapomněl na výstřel, prohlíží si s Kirillovem klobouk. Stavrogin se zachvěl,

pohlédl na Gaganova, odvrátil se a tentokráte už beze všech ohledů vystřelil stranou do lesa. Bylo po souboji. Gaganov stál jako do země vrytý. Mavrikij Nikolajevič k němu přistoupil a začal něco říkat, ale oslovený jako by nechápal. Kirillov smekl při odchodu klobouk a kývl hlavou na Mavrikije Nikolajeviče, ale Stavrogin zapomněl na dřívější zdvořilost; vystřeliv do lesa, neobrátil se ani k bariéře, dal svou pistoli Kirillovu a zamířil spěšně ke koním. Na jeho tváři byl výraz zlosti, mlčel. Kirillov mlčel také. Sedli na koně a tryskem odjeli.

III

„Proč mlčíte?“ zeptal se Stavrogin netrpělivě Kirillova už blízko domu.

„Co chcete?“ odpověděl Kirillov, který div nespádl se vzepnuvšího se koně.

Stavrogin se ovládl.

„Nechtěl jsem urazit toho... hlupáka, a urazil jsem ho zas,“ pronesl tiše.

„Ano, urazil jste ho zas,“ odsekl Kirillov, „a přitom to není hlupák.“

„Udělal jsem přece vše, co jsem mohl.“

„Ne“

„Co jsem měl ještě udělat?“

„Nevyzývat.“

„Snést ještě ránu do tváře?“ „Ano, snést i ránu.“

„Přestávám tomu všemu rozumět!“ pronesl zlostně Stavrogin, „proč všichni ode mne očekávají něco, co od jiných neočekávají? Proč mám snášet to, co nesnáší nikdo, a brát na sebe břemena, která nikdo nemůže unést?“ „Myslil jsem, že hledáte sám břímě.“ „Já hledám břímě?“ „Ano.“

„Vy jste to... zpozoroval?“ „Ano.“

„Je to tak nápadné?“ „Ano.“

Mlčeli asi minutu. Stavrogin měl tvář velmi starostlivou, byl skoro zaražen.

„Nestřílel jsem proto, poněvadž jsem nechtěl zabíjet, a z žádného jiného důvodu, ujišťuji vás,“ řekl chvatně a poplašeně, jako by se ospravedlňoval. „Ale neměl jste ho urážet.“ „A co jsem měl dělat?“ „Měl jste ho zabít.“ „Litujete, že jsem ho nezabil?“

„Ničeho nelituji. Myslil jsem, že ho chcete opravdu zabít. Nevíte, co hledáte.“

„Hledám břímě,“ zasmál se Stavrogin. „Když jste sám nechtěl krev, proč jste dovoloval zabíjet jemu?“

„Kdybych ho nevyzval, zabil by mě tak, bez souboje.“ „To není vaše věc. Možná že by nezabil.“ „Ale jen přizabil?“

„To není vaše věc. Neste své břímě. Jinak nebudete mít žádnou zásluhu.“

„Nakašlat na vaši zásluhu, nehledám ji u nikoho.“ „Myslil jsem, že hledáte,“ uzavřel Kirillov strašně chladnokrevně.

Dojeli na dvůr.

„Chcete ke mně?“ navrhl Nikolaj Vsevolodovič.

„Ne, domů; sbohem.“ Slezl s koně a vzal své pouzdro pod paždí.

„Nezlobíte se na mne aspoň vy?“ podal mu ruku Stavrogin.

„Vůbec ne!“ vrátil se Kirillov, aby mu stiskl ruku, „je-li mně mé břímě lehké, poněvadž mám takovou povahu, vám asi je břímě těžší, poněvadž máte povahu jinou. Není proč se za to příliš stydět, jen tak trochu.“

„Vím, že mám nicotnou povahu, ale nevtírám se přece mezi silné.“

„Taky nevtírejte; nejste silný člověk. Přijďte ke mně na čaj.“

Nikolaj Vsevolodovič vešel do svého pokoje silně rozrušen.

IV

Hned se dověděl od Alexeje Jegoroviče, že Varvara Petrovna, velmi spokojená s vyjížděnkou Nikolaje Vsevolodoviče koňmo na procházku – první po osmi dnech nemoci –, rozkázala zapřáhnout do kočáru a „jako za dřívějších dnů se vydala nadýchat se čerstvého vzduchu, neboť po celých osm dní nevěděla, co to je nadýchat se čistého vzduchu“.

„Jela sama nebo s Darjou Pavlovnou?“ přerušil Nikolaj Vsevolodovič starce rychlou otázkou a silně se zamračil, když slyšel, že Darja Pavlovna „pro nevolnost odmítla zúčastnit se vyjížděky a je teď ve svých pokojích“.

„Poslyš, starce,“ pronesl, jako by se náhle rozhodl, „hlídej ji dnes celý den, a zpozoruješ-li, že jde ke mně, zastav ji hned a vyříd', že aspoň několik dní ji nemohu přijmout... že ji o to prosím... a až přijde čas, pozvu ji sám – slyšíš?“

„Vyřídím, prosím,“ pronesl Alexej Jegorovič zasmušilým hlasem, sklopiv oči k zemi.

„Ale ne dřív, než jasně uvidíš, že jde sama ke mně.“

„Račte být klidný, nezmýlím se. Návštěvy procházely až dosud mým prostřednictvím; obracely se ke mně vždy o pomoc.“

„Vím. Ale ne dřív, než půjde sama. Dones mi čaj, pokud možno co nejdřív.“

Stařec jen vyšel, když téměř v téže chvíli se otevřely tytéž dveře a na prahu se objevila Darja Pavlovna. Pohled měla klidný, ale tvář bledou.

„Jak jste se sem dostala?“ vykřikl Stavrogin.

„Stála jsem tady a čekala, až se vzdálí, abych k vám vešla. Slyšela jsem, co jste mu nařídil, a když teď vyšel, schovala jsem se napravo za výstupek a on mě nezpozoroval.“

„Chtěl jsem s vámi, Dášo, už dávno přerušit styky... pokud je... tahle doba. Nemohl jsem vás dnes v noci přijmout, i přes váš lístek. Chtěl jsem vám psát sám, ale já neumím psát,“ dodal mrzutě, dokonce jaksi s odporem.

„Myslíla jsem taky, že bude třeba styky přerušit. Varvara Petrovna nás silně podezírá, že se stýkáme.“

„Ať podezírá.“

„Není třeba, aby se rozčilovala. A tak to tedy teď zůstane do konce?“

„Čekáte stále ještě nezbytně nějaký konec?“

„Ano, jsem přesvědčena, že přijde.“

„Na světě se nic nekončí.“

„Tady bude konec. Pak mě zavolejte a já přijdu. Teď sbohem.“

„A jaký bude ten konec?“ usmál se Nikolaj Vsevolodovič.

„Nejste raněn a... neprolil jste krev?“ zeptala se, neodpovídajíc na otázku o konci.

„Bylo to hloupé; buďte klidna, nezabil jsem nikoho. Budete ještě dnes ode všech o všem slyšet. Nejsem docela zdrav.“

„Půjdu. Prohlášení sňatku dnes nebude?“ dodala nerozhodně.

„Dnes ne, zítra taky ne, pozítří ještě nevím, snad pomřeme všichni a tím líp. Opusťte mě, opusťte mě už konečně.“

„Tu druhou... nerozumnou – nezničíte?“

„Nezničím žádnou nerozumnou, ani tu, ani onu, ale zničím asi rozumnou. Jsem tak podlý a špatný, Dášo, že vás, jak se mi zdá, opravdu zavolám ‚až na sám konec‘, jak říkáte, a vy přes svůj rozum přijdete. Proč se sama ničíte?“

„Vím, že na sám konec s vámi zůstanu sama, a... čekám na to.“

„A jestli vás na sám konec nezavolám, ale uteču od vás?“

„To nemůže být, jistě mě zavoláte.“

„V tom je mnoho opovržení ke mně.“

„Víte, že ne jen opovržení.“

„Ale opovržení tedy přece?“

„Nevyjádřila jsem se dobře. Bůh je můj svědek, velmi bych si přála, abyste mě nikdy nepotřeboval.“

„Přání za přání – já bych si taky přál nezničit vás.“

„Vy mne nemůžete nikdy ničím zničit a víte to sám nejlíp,“ pronesla Darja Pavlovna rychle a pevně. „Nepůjdu-li k vám, půjdu k milosrdným sestřám za ošetřovatelku, pečovat o nemocné nebo roznášet po domech Písmo svaté. Tak jsem se rozhodla. Nemohu být ničí ženou. Nemohu ani žít v takových domech, jako je tento. Toužím po něčem jiném... To všechno víte.“

„Ne, nikdy jsem nemohl poznat, co vlastně chcete. Mně se zdá, že váš zájem o mne se podobá zájmu zestárlých ošetřovatelek, které se z jakéhosi důvodu starají o některého nemocného víc než o ostatní; nebo ještě líp, podobá se zájmu nábožné babičky, která chodí po pohřbech a dává vzhlednějším mrtvolám přednost před jinými. Co se na mne tak divně díváte?“

„Jste hodně nemocen?“ zeptala se účastně, dívajíc se na něho jaksi zvláště. „Bože! A tenhle člověk se chce obejít beze mne!“

„Poslyšte, Dášo, já teď mívám pořád vidění. Jeden dasík mi včera na mostě navrhoval zabít Lebjadkina a Marju Timofejevnu, abych tím ukončil své zákonité manželství a aby po něm nezbylo ani stopy... Chtěl závdavkem tři ruble a jasně naznačil, že celá operace bude stát neméně než půldruhého tisíce. Byl to vypočítavý das!

Opravdový účetní! Ha-ha!“

„A jste pevně přesvědčen, že to bylo vidění?“ „Ó ne, vůbec žádné vidění! Byl to prostě Fed'ka Kriminálník, lupič, který utekl z káznice. Ale o to nejde; co myslíte, že jsem udělal? Dal jsem mu všechny své peníze z tobolky a on teď bezpečně věří, že jsem mu dal závdavek!...“

„Potkal jste ho v noci a on vám udělal takovou nabídku? Cožpak nevidíte, že jste kolem dokola omotán jejich síťí!“ „Ať! Ale víte co, máte na mysli jednu otázku, vidím vám to na očích,“ dodal se zlostným a podrážděným úsměvem.

Dáša se poplašila.

„Vůbec žádnou otázku, vůbec žádnou pochybnost, mlčte radši!“ vykřikla rozčileně, jako by otázku zapuzovala.

„Jste tedy přesvědčena, že nepůjdu do Fed'kova krámečku?“

„Bože můj!“ spráskla ruce, „proč mě tak mučíte?“

„Nu, odpusťte mi můj hloupý žert. Snad přejímám jejich Špatné manýry. Víte, mně se od včerejší noci strašně chce smát, pořád se smát, nepřetržitě, dlouho, moc. Jsem jakoby nakažen smíchem... Pst! Matka přijela; poznám podle rachotu kol, když se její kočár zastavuje u vchodu.“

Dáša ho chytila za ruku.

„Ať vás chrání Bůh před vaším démonem a... zavolejte, zavolejte mě co nejdřív!“

„Jakýpak můj démon! Je to jednoduše maličký, odporný, krtičnatý

dasík, který má rýmu a nevyvedl se. Ale vždyť vy, Dášo, zase nemáte odvahu něco říci, že ne?“

Podívala se na něho bolestně a vyčítavě a obrátila se ke dveřím.

„Poslyšte!“ vykřikl za ní se zlobným, zkřiveným úsměvem. „Kdybych... nu, tam do toho... krátce *kdybych*... chápete, kdybych tedy do toho krámečku šel a pak vás zavolal – přišla byste i po tom krámečku?“

Odešla bez odpovědi a bez ohlédnutí, s tváří zakrytou rukama.

„Přijde i po krámečku!“ zašeptal po chvíli přemýšlení a na jeho tváři se objevil štítivý, pohrdlivý výraz.

„Ošetřovatelka! Hm!... Ale ostatně – snad potřebuji právě to.“

HLAVA ČTVRTÁ

Všichni jsou plni očekávání

I

DOJEM, KTERÝ V CELÉ NAŠÍ SPOLEČNOSTI VZBUDILA rychle se rozletěvší historka o souboji, byl zvlášť pozoruhodný jednomyslností, s níž si všichni pospíšili prohlásit, že souhlasí bezpodmínečně s Nikolajem Vsevolodovičem. Mnozí z jeho bývalých nepřátel se rozhodně prohlásili za jeho přátele. Tento neobyčejný převrat veřejného mínění byl hlavně způsoben několika slovy, pronesenými neobyčejně trefně nahlas osobou, která se až dosud nevyсловila; tato slova dodala příhodě rázem významu, jenž neobyčejně zaujal velkou většinu z nás. Stalo se to tak. Právě druhého dne po té příhodě sešlo se celé město u ženy šlechtického maršálka naší gubernie. V té společnosti byla nebo lépe řečeno vévodila jí i Julie Michajlovna, která se dostavila s Lizavetou Nikolajevnou, zářící krásou a zvláštní veselostí, což se mnohým našim dámám tenkrát hned zdálo podezřelé. Abych nezapomněl, o jejím zasnoubení s Mavrikijem Nikolajevičem už nemohlo být žádné pochyby. Na žertovnou otázku jednoho penzionovaného, ale váženého generála, o němž budeme ještě mluvit, odpověděla Lizaveta Nikolajevna onoho večera sama přímo, že je nevěstou. A co byste tomu řekli? Ani jedinká z našich dam nechtěla v toto zasnoubení věřit. Všechny věřily zatvrzele dál v nějaký román, v

nějaké osudové rodinné tajemství, které se událo ve Švýcarech a určitě prý za účasti Julie Michajlovny. Těžko říci, proč se tak úporně udržovaly všechny tyto pověsti, nebo tak říkajíc dokonce sny, a proč do toho pletli za každou cenu právě Julii Michajlovnu. Sotva vstoupila, všichni se k ní obrátili s podivnými pohledy, přeplněnými očekáváním. Musím poznamenat, že se o příhodě mluvilo na večírku jaksí opatrně, ne nahlas, protože byla nedávná a provázely ji jisté okolnosti. Také se ještě vůbec nevědělo, jak se k věci zachovají úřady. Oba duelanti, pokud bylo známo, znepokojováni nebyli.

Všichni například věděli, že Artěmij Pavlovič se odebral časně ráno bez jakékoliv překážky do své vsi Duchova. Zatím arci všichni toužili, aby někdo o tom začal první mluvit nahlas a otevřel tak dveře všeobecné netrpělivosti. Skládali své naděje jmenovitě na uvedeného už generála a nezklamali se.

Tento generál, jeden z nejdůstojnějších členů našeho klubu, statkář nepříliš bohatý, ale se znamenitým rozumem, staromódní kavalír v poměru k ženám, mezi jiným mluvíval s neobyčejnou oblibou ve velkých společnostech nahlas, s generálským důrazem, zvláště o tom, o čem všichni hovořili ještě opatrně a šeptem. To byla jeho tak říkajíc speciální úloha v naší společnosti. Přitom měl zvláštní způsob řeči, roztahoval a sladce vyslovoval slova. Vypůjčil si patrně tento zvyk od Rusů cestujících v cizině nebo od těch kdysi bohatých ruských statkářů, kteří po pozemkové reformě nejvíc zchudli. Stepan Trofimovič dokonce jednou poznamenal, že čím víc

nějaký statkář sešel, tím sladčeji šišlá a roztahuje slova. Ostatně i on sám sladce roztahoval slova a pošišťával, ale u sebe to nepozoroval.

Generál promluvil jako člověk kompetentní. Kromě toho, že byl s Artěmijem Pavlovičem v jakémsi vzdáleném příbuzenstvu, třebaže měli spolu spory, ba i proces, měl taky sám kdysi dva souboje a za jeden z nich byl dokonce poslán jako řadový voják na Kavkaz. Kdosi připomněl Varvaru Petrovnu, která už druhý den „po nemoci“ vyjížděla, a nepřipomněl vlastně ji, ale její skvěle vybrané čtyřspřeží šedivých kočárových koní vlastního stavroginského chovu. Generál náhle poznamenal, že dnes potkal „mladého Stavrogina“ na koni... Všichni okamžitě umkli. Generál zamlaskal rty a pojednou prohlásil, otáčeje v prstech zlatou tabatěrku, kterou dostal za své zásluhy:

„Lituji, že jsem tu nebyl před několika lety... byl jsem tenkrát v Karlových Varech... Hm, tento mladý člověk, o kterém jsem toho tehdy tolik slyšel, mě velmi zajímá. Hm. A je to pravda, že je pomatený? Tenkrát to někdo povídal. Najednou slyším, že ho tady před sestřenicemi urazí nějaký student a on před ním zaleze pod stůl; a včera slyším od Stěpana Vsockého, že se Stavrogin bil s tímhle... Gaganovem. A jens tím galantním cílem, aby nastavil své čelo rozzuřenému člověku, jen aby se ho zbavil. Hm, to se podobá mravům gardy z dvacátých let. Chodívá k někomu z přítomných?“

Generál umkl, jako by očekával odpověď. Dveře všeobecné netrpělivosti byly otevřeny.

„A není to přirozené?“ zvýšila náhle hlas Julie Michajlovna,

podrážděna tím, že všichni obrátili náhle jako na povel své zraky k ní. „Kdo se může divit, že Stavrogin se bil s Gaganovem a neodpověděl studentovi? Nemohl přec vyzvat na souboj svého bývalého nevolníka!“

Pozoruhodná slova! Prostá a jasná myšlenka, a přece dotud nikoho nenapadla. Slova, která měla neobyčejné následky. Všechno skandální a klepařské, všechno malicherné a anekdotické bylo rázem odsunuto: do popředí vystupovalo něco jiného. Objevovala se nová osobnost, v níž se všichni mýlili, muž s téměř ideální přísností pojmů. Uražen na smrt studentem, tedy člověkem vzdělaným a ne už poddaným, pohrdá urážkou, poněvadž ten, kdo ho urazil, je jeho bývalým nevolníkem. Ve společnosti je hluk a klepy, lehkomyšlná společnost se dívá pohrdavě na člověka, kterého udeřili do tváře; ten však pohrdá míněním společnosti, která nedorostla pravých pojmů, a přesto o nich mluví.

„A zatím my dva tady, Ivane Alexandroviči, sedíme a vykládáme o pravých pojmech,“ poznamenává jeden klubový stařeček druhému s ušlechtilou odvahou k sebeobžalobě.

„Á-ano, Petře Michajloviči, áno,“ přitakává s rozkoší druhý, „a pak něco říkejte o naší mládeži.“

„Tady nejde o mládež, Ivane Alexandroviči,“ podotýká třetí, který se náhodou naskytl, „tady nejde o mládež, tady je hvězda, prosím, a ne nějaký náhodný jednotlivec z řad mládeže; tak tomu musíte rozumět.“

„Toho je nám právě třeba, chybějí nám praví lidé.“

Jádro věci bylo v tom, že „nový člověk“, kromě toho, že se projevil jako „nepochybný šlechtic“, byl nadto i nejbohatším statkářem gubernie a nemohl tedy nebýt sloupem společnosti a významným činitelem. Ostatně jsem se už dříve letmo zmínil o náladě našich statkářů.

Dokonce se rozhorlili:

„Nejenom že studenta nevyzval, ale stáhl dokonce ruce zpět, všimněte si toho, všimněte si právě toho, excellence,“ vykládal jeden.

„A nehnal ho ani před nový soud,“ dodával druhý. „Přesto, že u nového soudu by mu za šlechtickou *osobní* urážku přisoudili patnáct rublů, he, he, he!“

„Ne, já vám řeknu tajemství nových soudů,“ rozčiloval se třetí, „ukradni nebo vyšvindluj někde něco, a když tě chytanou při činu a usvědčí, běž honem domů, dokud je ještě čas, a zab svou matku. Okamžitě tě ze všeho osvobodí a dámy z publika ti budou mávat batistovými kapesníčky. Pravda pravdoucí!“ „Pravda, pravda!“

Neobešlo se to bez anekdot. Vzpomněli styků Nikolaje Vsevolodoviče s hrabětem K. Přísné, ojedinělé mínění hraběte K. o posledních reformách bylo známo. Byla známa i jeho pozoruhodná činnost, která teprve v poslední době trochu polevila. A tu náhle vyvstávala jistota všech pochyb prostá, že Nikolaj Vsevolodovič je zasnouben s jednou z dcer hraběte K., ač tu nebylo nic, co by vznik takové pověsti podporovalo. A co se týče nějakých podivuhodných

švýcarských dobrodružství a Lizavety Nikolajevny, už i dámy je přestaly připomínat. Při této příležitosti připomeňme, že Drozdovovi právě do této doby stačili vykonat všechny dotud vynechané návštěvy. Všichni už bezpečně shledali, že Lizaveta Nikolajevna je docela obyčejná dívka, která „honí vodu“ se svými nemocnými nervy. Její mdloba v den příjezdu Nikolaje Vsevolodoviče teď byla vysvětlována prostě leknutím nad studentovým nepřístojným činem. Zesilovali dokonce prozaičnost všeho, čemu se dříve tolik snažili dodat jakéhosi fantastického koloritu. Na nějakou chromou zapomněli docela, styděli se i vzpomenout na ni. „A kdyby bylo sto chromých – kdopak nebyl mlád!“ Poukazovali na úctu Nikolaje Vsevolodoviče k matce, hledali na něm různé ctnosti, hovořili dobromyslně o jeho učenosti, nabyté za čtyři léta na německých universitách. Jednání Artěmije Pavloviče prohlásili definitivně za beztaktní: „svůj svého nepoznává“, Julii Michajlovně přisoudili definitivně nejbystřejší ostrovtip.

Tak se stalo, že když se nakonec objevil sám Nikolaj Vsevolodovič, uvítali ho všichni s nejnaivnější vážností, ve všech očích na něho upřených jsi mohl číst velmi netrpělivé očekávání. Nikolaj Vsevolodovič se ihned obestřel nejpřísnější mlčenlivostí, čímž arci všechny přesvědčil mnohem víc, než kdyby toho namluvil, až by se hory zelenaly. Krátce všechno se mu dařilo, byl v módě. Jak se někdo jednou objeví v gubernské společnosti, nemůže se vůbec už schovat. Nikolaj Vsevolodovič začal jako dřív plnit do puntíku

všechny gubernské návyky. Neshledávali, že by byl veselý: „Je to člověk, který mnoho protrpěl, ne takový jako ostatní; má o čem přemýšlet.“ Líbila se jim teď a vzbuzovala u nich úctu i hrdost a opovržlivá nepřístupnost, pro kterou ho u nás před čtyřmi lety tak nenáviděli.

Nejvíce triumfovala Varvara Petrovna. Nemohu říci, zda se nějak příliš rmoutila kvůli zničeným snům o Lizavetě Nikolajevně. Pomohla tu ovšem rodinná hrdost. Jedna věc byla podivná: Varvara Petrovna najednou zcela bezpečně uvěřila, že Nicolas „zvolil“ vskutku u hraběte K., ale co je nejdívnějšího, uvěřila na základě pověstí, které jí jako všem ostatním jen vítr donesl. Zeptat se Nikolaje Vsevolodoviče přímo se bála. Dvakrát nebo třikrát se nezdržela a zvesela mu nenápadně vytkla, že k ní není docela upřímný. Nikolaj Vsevolodovič se usmíval a mlčel dál. Mlčení pokládala za znamení souhlasu. A přece při tom všem nezapomínala nikdy na chromou. Myšlenka na ni ležela jí na srdci jako kámen, jako můra, trápila ji divná vidění a tuchy, a to vše zároveň a současně se sny o dcerách hraběte K. Ale o tom budeme ještě hovořit. Ve společnosti se ovšem začali chovat k Varvaře Petrovně zas neobyčejně přívětivě a uctivě, čehož málo využívala a vyjížděla neobyčejně zřídka.

Přece však vykonala slavnostní návštěvu u gubernátorky. Nikdo ovšem nebyl víc než ona uchvácen a okouzlen výše vzpomenutými významnými slovy Julie Michajlovny na večírku u maršálkové. Ta

slova sňala mnoho smutku s jejího srdce a vyřešila jedním rázem mnohé z toho, co ji tak trápilo od oné nešťastné neděle. „Já tu ženu nechápala!“ vyslovila se a se svou vrozenou prudkostí oznámila Julii Michajlovně přímo, že přijela, aby jí *poděkovala*. Julii Michajlovně to polichotilo, ale zachovala si svou nezávislost. V té době se už začínala vysoko cenit, snad až přespříliš. Prohlásila například mezi hovorem, že o činnosti a učenosti Stěpana Trofimoviče nikdy nic ani nezaslechla.

„Přijímám ovšem a zasypávám pozornostmi mladého Verchovenského. Je to člověk nerozvázný, ale je ještě mladý, má ostatně solidní vědomosti. Ale přece jen to není žádný kritik na penzi.“

Varvara Petrovna si pospíšila ihned podotknout, že Stěpan Trofimovič nebyl vůbec nikdy kritikem, naopak prožil celý život v jejím domě. Proslul pak okolnostmi, které provázely začátek jeho kariéry a které jsou dobře známy celému světu, a v poslední době svými pracemi ze španělských dějin. Chce taky psát o stavu dnešních německých universit a ještě myslím něco o drážďanské Madoně. Varvara Petrovna krátce nechtěla Julii Michajlovně Stěpana Trofimoviče ustoupit.

„O drážďanské Madoně? O té Sixtinské? Chéře Varvaro Petrovno, proseděla jsem před tím obrazem dvě hodiny a odešla jsem rozčarována. Nic jsem nepochopila a byla jsem velmi udivena. Karmazinov taky říká, že je tomu těžko rozumět. Teď v ní nikdo nic

nenachází, ani Rusové, ani Angličané. Celou tu její slávu rozkřikli stařečkové.“ „Tedy nová móda?“

„Já si myslím, že není třeba přezírat ani naši mládež. Křičí se, že jsou komunisty, ale po mém soudu je třeba se k nim chovat šetrně a vážit si jich. Čtu nyní všechno, všechny noviny, komunistické věci, přírodní vědy – všechno dostávám, poněvadž je třeba přec vědět, kde žijete a s kým máte co dělat. Nelze přece prožít celý život ve výšinách vlastní fantazie. Z toho jsem učinila závěr a stanovila svým pravidlem chovat se laskavě k mládeži a právě tím ji držet na pokraji propasti. Věřte, Varvaro Petrovno, že jen my, společnost, můžeme je blahodárným vlivem a jmenovitě laskavostí zadržet před propastí, do níž ji strká nesnášlivost všech těch staříků. Jsem ostatně ráda, že jsem se od vás dověděla o Stěpanu Trofimovičovi. Vnuklo mi to myšlenku, že by nám mohl být prospěšný na našem literárním večírku. Pořádám celý slavnostní den, na subskripci, ve prospěch chudých guvernanteček z naší gubernie. Jsou rozsety po celém Rusku, jen z našeho okresu je jich šest; kromě toho dvě telegrafistky, dvě studují na akademii, ostatní by chtěly, ale nemají peněz. Strašný je úděl ruské ženy, Varvaro Petrovno! Dělají teď z toho universitní otázku a zasedala kvůli tomu i státní rada. Na naší prapodivné Rusi je možno dělat vše, co se komu zlíbí. A proto zase jen laskavostí a bezprostřední vřelou účastí vši společnosti bychom mohli uvést toto velké obecné dílo na pravou cestu. Och bože, máme vskutku tolik světlých postav? Jsou sice, ale jsou roztroušeny. Spojme se a budeme

silnější. Jedním slovem, uspořádáme nejprve literární besedu, pak bude lehká svačina, pak pauza a téhož dne večer ples. Chtěli jsme večer začít živými obrazy, ale bylo by to asi spojeno s velkým vydáním, a proto bude pro obecenstvo jedna nebo dvě čtverylky v maskách a v charakteristických kostýmech, představujících známý literární svět. Tento žertovný návrh je od Karmazínova. Mnoho mi pomáhá. Přečte u nás svou poslední věc, kterou ještě nikdo nezná. Odkládá pero a nebude už psát; tato poslední stať je jeho rozloučení s publikem. Půvabná věcička, nazvaná *Merci*. Název je francouzský, ale shledává jej žertovnějším a dokonce jemnějším. Já též, dokonce jsem mu k tomu radila. Myslím, že by Stěpan Trofimovič mohl taky něco přednést, něco kratšího a... ne nějak příliš učeného. Petr Stěpanovič tuším a snad ještě někdo přednese něco takového. Petr Stěpanovič k vám zaběhne a sdělí program; nebo ještě lépe, dovolte, abych vám jej sama přivezla.“

„A vy dovolte, abych se i já podepsala na vašem seznamu.“

Stěpanu Trofimoviči to oznámím a sama ho poprosím.“ Varvara Petrovna se vrátila domů naprosto okouzlena; stála celým srdcem na straně Julie Michajlovny a z jakéhosi důvodu se zcela rozzlobila na Stěpana Trofimoviče, ale ten, chudák, seděl doma a o ničem ani nevěděl.

„Jsem do ní zamilována, nechápu, jak jsem se v té ženě mohla tak mýlit,“ řekla Nikolaji Vsevolodovičovi i Petru Stěpanovičovi, který k ní kvečeru zaběhl.

„Ale přec jen se musíte smířit i se starým,“ podotkl Petr Stěpanovič, „je celý zoufalý. Vykázala jste ho až do kuchyně.“

Potkal včera váš kočár, uklonil se, a vy jste se odvrátila. Víte, zdvihne ho, mám s ním určité úmysly a může být ještě potřebný.“

„Och, bude přednášet.“

„Nemluvím jen o tom. Chtěl jsem k němu dnes sám zaběhnout. Mám mu to říci?“

„Jestli chcete... Nevím ostatně, jak to zařídíte,“ řekla nerozhodně.

„Měla jsem v úmyslu prohovořit s ním sama naši situaci a chtěla jsem mu udat den a místo.“ Tuze se zamračila.

„No, to nestojí za to udávat den. Jednoduše mu to vyřídím.“

„Vyřídte, prosím vás. Dodejte ostatně, že mu rozhodně určím den. Určitě to řekněte.“

Petr Stěpanovič odběhl se zlomyslným úsměvem. Byl v této době vůbec, pokud si vzpomínám, nějak neobyčejně zlý, ba dovoloval si téměř ke všem výbuchy netrpělivé podrážděnosti. Je podivné, že mu to z jakéhosi důvodu všichni trpěli. Zakořenilo se vůbec mínění, že je třeba se na něho dívat zvláštním způsobem. Podotýkám, že souboj Nikolaje Vsevolodoviče v něm vzbudil neobyčejnou zlost. Zasařlo ho to zcela neočekávaně, když mu to vypravovali, až zezelenal. Možná že při tom trpěla i jeho samolibost: dověděl se o tom až druhého dne, když už to věděli všichni.

„Vždyť jste přec neměl práva se bít,“ zašeptal Stavroginovi pátého dne při náhodném setkání v klubu. Je pozoruhodné, že za těch

pět dní se nikde neseťkali, ač Petr Stěpanovič běhal téměř denně k Varvaře Petrovně.

Nikolaj Vsevolodovič se na něho podíval mlčky a roztržitě, jako by nechápal, oč jde, a šel bez zastavení dále. Prošel velkým sálem klubu do bufetu.

„Vy jste byl i u Šatova... chcete veřejně prohlásit Marju Timofejevnu...“ běžel za ním a jakoby z roztržitosti ho chytil za rámě.

Nikolaj Vsevolodovič náhle setřásl se sebe jeho ruku, rychle se k němu obrátil a hrozně se zamračil. Petr Stěpanovič se na něho podíval, usmívaje se divným, dlouhým úsměvem. To všechno trvalo jen okamžik. Nikolaj Vsevolodovič šel dál.

II

K starému zaběhl hned od Varvary Petrovny; jestliže si tak pospíšil, bylo to jen ze vzteku a z touhy pomstít se za jednu dřívější urážku, o níž jsem do toho dne neměl ani potuchy, šlo o to, že při posledním jejich shledání, ve čtvrtek minulého týdne, Stěpan Trofimovič, který ostatně sám začal hádku, skončil ji tím, že Petra Stěpanoviče vyhnal holí. Tento fakt přede mnou tenkrát zatajil, ale teď, když Petr Stěpanovič přiběhl se svým obvyklým výsměšným, naivně nadutým úsměvem a šmejdil nepříjemně zvědavým pohledem po všech koutech, dal mi Stěpan Trofimovič ihned tajné znamení, abych pokoj neopouštěl. Tak se mi odhalil jejich skutečný poměr,

neboť tentokrát jsem vyslechl celý jejich rozhovor.

Stěpan Trofimovič seděl rozložen na pohovce. Od onoho čtvrtka zhubeněl a zežloutl. Petr Stěpanovič se posadil velmi nenuceně vedle něho, neobřadně zkřížil před sebou nohy a zabral na pohovce mnohem víc místa, než kolik dovolovala úcta k otci. Stěpan Trofimovič se důstojně a mlčky uskrovnil. Na stole ležela otevřená kniha. Byl to román *Co dělat?* Běda, musím na našeho přítele prozradit jednu podivnou slabost – sen o tom, že musí vyjít ze samoty a svést poslední bitvu, ovládal stále víc a víc jeho fantazii svedenou na scestí. Tušil jsem, že si román opatřil a *prostudoval* jedině proto, aby v případě nepochybné srážky s „vřešticími“ protivníky znal předem jejich metody a argumenty z jejich vlastního „katechismu“ a tak se slavnostně připravil je všechny potřít *před jejíma očima*. Och, jak ho ta kniha mučila! Odhazoval ji někdy v zoufalství, vyskočil ze svého místa a chodil po pokoji rozčilením skoro bez sebe:

„Uznávám, že základní autorova myšlenka je správná,“ říkal mi v horečce, „ale vždyť je to tím hroznější. Je to naše, právě naše idea; my, my první jsme ji zasadili, pěstili, připravili – co by taky po nás mohli říci nového! Ale panebože, jak je to všechno vyjádřeno, zkaženo, zpotvořeno!“ volal, bubnuje prsty po knize. „K takovým závěrům jsme špěli? Kdo tu ještě pozná prvotní myšlenku?“

„Vzděláváš se?“ ušklíbl se Petr Stěpanovič, když byl vzal knihu se stolu a přečetl si titul. „Máš už dávno čas. Jestli chceš, přinesu ti ještě

lepší věci.“

Stěpan Trofimovič znovu důstojně umkl. Já jsem seděl v koutě na divanu.

Petr Stěpanovič rychle vyložil příčinu svého příchodu. Stěpan Trofimovič byl ovšem neobyčejně zaražen a poslouchal s leknutím, smíšeným s neobyčejnou nevolí.

„A ta Julie Michajlovna se spoléhá na to, že k ní přijdu přednášet?“

„Totiž, tebe oni vůbec nepotřebují. Naopak, to oni chtějí být laskaví k tobě, aby se zalichotili Varvaře Petrovně. Ale ty se ovšem neopovážíš přednášku odmítnout. A já myslím, že se tobě samotnému do toho chce,“ ušklíbl se, „vy dědečkové máte všichni ďábelskou ctižádost. Ale poslyš, je třeba, aby to nebylo nudné. O čem to bude? Španělská historie, ne? Tak za tři dny mi to dej a já se na to podívám, jinak bys je možná uspal.“

Překotná a příliš jasná hrubost těchto špiček byla zřejmě předem připravena. Byla zde snaha vzbudit dojem, že se Stěpanem Trofimovičem nelze mluvit jemnějším jazykem a jemnějšími výrazy. Stěpan Trofimovič si pevně umínil nevšímat si dál urážek. Ale události, o nichž se dovídal, otřásaly jím stále víc a víc.

„A ona sama, *sama žádala*, abyste mi to vyřídil... vy?“ zeptal se a zbledl.

„Totiž, víš, chce ti udat den a místo, kde byste se navzájem dohovoreli; zbytky vaší sentimentality. Dvacet let jsi s ní koketoval a

naučil ji nejkomičtějším způsobům. Ale nerozčiluj se, o to teď už vůbec nejde, sama každou chvíli říká, že až teprve teď ‚prohlédla‘. Vyložil jsem jí přímo, že celé to vaše přátelství je jen vzájemné vylévání pomýjí. Mnoho se mi toho, brachu, navykládala. Fuj, jakou lokaj skou roli jsi to hrál celý ten čas! Až jsem se za tebe červenal.“

„Já že hrál lokaj skou roli?“ nevydržel už Stěpan Trofimovič.

„Huř, byl jsi příživníkem, dobrovolným lokajem. Na práci jsme líní, ale na penízky si děláme zuby. To všechno ona teď taky chápe; aspoň to, co mi o tobě vykládala, je hrozné. Nu, brachu, to jsem se nasmál dopisům, které jsi jí psal, jedna hanebnost a podlost. Ale vždyť vy jste tak zkažení, tak zkažení! V almužně je něco, co člověka vždycky kazí – ty jsi toho zjevným příkladem!“

„Ona ti ukazovala má psaní!“

„Všechna. Ovšem kdepak bych je všechna přečetl? Fuj, kolik tys popsal papíru, myslím, že je tam víc než dva tisíce dopisů... A víš co, dědečku, já myslím, že byl mezi vámi okamžik, kdy byla ochotna se za tebe provdat. Propásl jsi to co nejloupěji! Mluvím ovšem z tvého hlediska, přece jen by to vše bylo lepší než teď, kdy tě div nezasnoubili s ‚cizími hříchy‘, jako šaška pro legraci, za peníze.“

„Za peníze? Ona, ona říká, že za peníze!“ bolestně záúpěl Stěpan Trofimovič.

„A jakpak jinak? A co chceš, já tě dokonce bránil. Vždyť to je jediný důvod k tvému ospravedlnění. Pochopila sama, žes jako každý jiný potřeboval peníze a že ze svého stanoviska máš, dejme tomu, i

pravdu. Dokázal jsem jí jako dvakrát dvě, že jste oba měli ze sebe navzájem prospěch – ona jako kapitalistka a ty u ní jako sentimentální šašek. Kvůli penězům se ostatně nezlobí, ačkoliv jsi ji dožil jako krávu. Vzteká se jen, že ti dvacet let věřila, že jsi ji chytil na udici ušlechtilosti a donutil tak dlouho lhát. Že si lhala sama, nepřizná nikdy, ale zato dostaneš ty na hřbet dvakrát. Nechápu, že ses nedovtípil, že budeš muset jednou účtovat. Vždyť jsi přeci měl aspoň špetku rozumu. Včera jsem jí poradil, aby tě dala do starobince, uklidni se, do slušného starobince, kde to nebude pro tebe ponižující. Tuším, že to taky udělá. Pamatuješ se na své poslední psaní, které jsi mi poslal do ch-ské gubernie před třemi nedělemi?“

„Copak jsi jí je ukázal?“ vyskočil s hrůzou Stěpan Trofimovič.

„No, jakpak ne! Ze všeho nejdřív. To psaní, v němž jsi mi sděloval, že tě vykořisťuje, poněvadž ti závidí tvůj talent, no a bylo tam i o ‚cizích hříšcích‘. Mimochodem, brachu, jsi ty přece jen samolibý! To jsem se nařehnal. Ty tvé dopisy jsou vůbec strašně nudné, máš hrozný sloh. Zhusta jsem je ani nečetl, jeden se u mne ještě teď válí neotevřený; zítra ti jej pošlu. Ale to poslední tvé psaní – to je vrchol dokonalosti! Jak já se nařehnal, jak já se nařehnal!“

„Vyvrheli, vyvrheli!“ záupěl Stěpan Trofimovič. „K čertu, s tebou se nedá ani mluvit. Poslouchej, ty jsi zase uražen jako minulý čtvrtek?“

Stěpan Trofimovič se hrozivě napřimil. „Jak se opovažuješ mluvit se mnou takovýmhle způsobem?“ „Jakým způsobem? Prostě a

jasně?“ „Řekni mi konečně, vyvrheli, jsi můj syn, či nejsi?“ „To musíš vědět ty líp. Každý otec má ovšem v tomto případě sklon k zaslepenosti...“

„Mlč, mlč!“ všecek se zachvěl Stěpan Trofimovič. „Vidíš, křičíš a nadáváš jako minulý čtvrtek; chtěl jsi zdvihnout na mne hůl, a já zatím tehdy hledal dokumenty. Ze zvědavosti jsem se celý večer hrabal v kufru. Není to ovšem nic určitého, to tě může utěšit. Je to jen lístek mé matky onomu Poláčkovi. Soudě však podle její povahy...“ „Ještě slovo a dám ti pár pohlavků.“ „To jsou lidé!“ obrátil se náhle ke mně Petr Stěpanovič. „Vidíte, to je mezi námi už od minulého čtvrtka. Jsem rád, že jste tady aspoň vy a rozsoudíte to. Nejprve fakt: dělá mi výčitky, že takhle mluvím o matce, ale nepřivedl mě k tomu on? Nebudil mě v Petrohradě, když jsem byl ještě gymnasistou, až dvakrát za noc, neobjímal mě a neplakal jako bába? A co myslíte, že mi vypravoval v těch nocích? Právě tyhle nečisté historky o mé matce! Já je slyšel nejdřív právě od něho!“

„Ó, já to tehdy říkal ve vyšším smyslu! Ó, tys mě nepochopil! Nic, pranic jsi nepochopil.“

„Ale přece jen to bylo od tebe podlejší než ode mne, přiznej se, přece jen podlejší. Vždyť vidíš, že mně je to docela jedno, chceš-li. Mluvím z tvého hlediska. Z mého hlediska se nemusíš rozčilovat, já matku neviním. Když ty, tak ty, když Polák, tak Polák, mně je všechno jedno. Nejsem vinen, že vám to v Berlíně tak hloupě dopadlo. A copak vám to mohlo dopadnout nějak líp? Ale nejste-li

pak vy po tom všem směšní lidé! A není to konec konců jedno, jsem-li tvým synem či ne? Poslyšte,“ obrátil se zase ke mně, „za celý život na mne nevydal ani rubl, do šestnácti let mě vůbec neznal, pak mě tuokradl, a teď kvílí, že ho kvůli mně celý život bolelo srdce, a kroutí se přede mnou jako herec. Ale vždyť já nejsem, prosím, Varvara Petrovna!“

Vstal a vzal klobouk.

„Proklínám tě od nynějška jako tvůj otec!“ vztáhl nad něho ruku Štěpan Trofimovič, bledý jako smrt.

„Ech, do jaké hlouposti člověk upadne!“ podivil se skoro Petr Štěpanovič, „no, sbohem, dědo, nikdy už k tobě nepřijdu. Článek pošli co nejdřív, nezapomeň, a koukej, můžeš-li, abys jej svedl bez hlouposti – fakta, fakta a fakta, a hlavní věc – krátké. Sbohem.“

III

Působily tu ostatně i vedlejší popudy. Petr Štěpanovič měl vskutku jakési úmysly s otcem. Po mém soudu zamýšlel uvést starce do zoufalství a tím ho dohnat k nějakému veřejnému skandálu známého druhu. To potřeboval kvůli vzdálenějším, vedlejším účelům, o nichž budeme ještě mluvit. Nahromadilo se mu v poslední době takových různých záměrů a plánů mimořádné množství – téměř vesměs ovšem fantastických. Měl na mysli kromě Štěpana Trofimoviče ještě jednoho mučedníka. Jak se potom ukázalo, neměl mučedníků málo, ale na tohoto si zvlášť zasedl, a byl to sám pan von

Lembke.

Andrej Antonovič von Lembke patřil k onomu přírodou favorizovanému plemeni, jehož je v Rusku podle údajů několik set tisíc a které snad ani samo neví, že tvoří v Rusku celou svou masou velmi pevně organizovaný svaz. Svaz, který ovšem nebyl předem vymyšlen a naplánován, ale existuje v celém tom plemeni automaticky, beze slov a bez dohody, jako něco mravně závazného; spočívá ve vzájemné podpoře všech členů tohoto plemene, a to vždy a za všech okolností. Andreji Antonovičovi se dostalo cti, že byl vychován v jednom z lepších ruských učilišť, která jsou naplněna jinochy z rodin nejpožehnanějších styky nebo bohatstvím. Chovanci tohoto ústavu byli určeni, aby hned po skončení školy zaujali v některém oboru státní služby dost významná místa. Jeden strýc Andreje Antonoviče byl plukovníkem technické služby, druhý byl pekařem, ale

Andrej Antonovič se vetřel do lepší školy a setkal se tam s množstvím podobných soukmenovců. Byl to veselý chlapík. Učil se dost špatně, ale všichni ho měli rádi, a zatímco mnozí z jinochů, většinou Rusů, se ve vyšších třídách už naučili hovořit o velmi vážných otázkách své doby, a to s takovou tváří, jako by chtěli všechny ty věci rozhodnout, jak jen opustí školu, *zabýval* se Andrej Antonovič stále ještě nejnevinnějšími školáckými kousky. Baval všechny, pravda, nápady nepřilíš chytrými, snad jen cynickými, ale vzal si to za úkol. Hned se nějak divně vysmrká, když se k němu při

hodině obrátí profesor s nějakou otázkou, čímž rozesměje kamarády i profesora; hned v ložnici za všeobecného potlesku představuje nějaký cynický živý obraz; hned zahraje jedině na svém nose (a dost obratně) ouverturu z *Fra Diavola*. Vynikal také úmyslnou nepořádností, pokládaje to z jakéhosi důvodu za duchaplné. V posledním ročníku začal psát ruské veršičky. Svůj vlastní mateřský jazyk znal docela negramaticky, jak ostatně mnozí členové tohoto plemene v Rusku. Náklonnost k veršičkům ho svedla s jedním zamračenýma jakoby nějak zakřiknutým kamarádem, který byl synem jakéhosi chudého generála, Rusa, a na ústavě byl pokládán za budoucího velkého literáta. Ten ho vzal pod svou ochranu. Dopadlo to ale tak, že po odchodu z ústavu, asi za tři léta, tento zamračený kamarád, který opustil svou služební dráhu kvůli ruské literatuře a následkem toho se honosil rozbitými botami a zuby drkotajícími chladem – potkal náhle náhodou u Aničkova mostu, sám jen v letním svrchníčku už pozdě na podzim, svého bývalého chráněnce, „Lembku“, jak ho v ústavě všichni nazývali. A co?

Na prvý pohled ho ani nepoznal a udiveně se zastavil. Před ním stál bezvadně oblečený mladík s dokonale načesanými licousy *nazrzlého* odstínu, se skřipcem, v lakýrkách, s docela novými rukavicemi, v širokém svrchníku od Scharmera s aktovkou pod pažďím. Lembke mu řekl několik laskavostí, dal mu svou adresu a pozval na některý večer k sobě. Ukázalo se, že to už není „Lembka“, ale von Lembke. Kamarád se však k němu vypravil, možná že jen ze

zlomyslnosti. Na schodech dost nehezky a vůbec nereprezentačních, potažených však rudým sukem, ho zastavil portýr a zeptal se na jméno. Nahoru zvučně zazvonil zvonek. Ale místo bohatství, které očekával, našel návštěvník svého „Lembku“ v postranním, velmi malém tmavém pokojičku, který vypadal ošuměle, byl rozdělen velkou tmavozelenou záclonou na dva díly a opatřen nábytkem temně zeleným, měkkým sic, ale velmi odřeným, a temně zelenými záclonami na úzkých, vysokých oknech. Von Lembke se usadil u jakéhosi vzdáleného příbuzného, generála, který ho protěžoval. Uvítal hosta přívětivě, byl vážný a vybraně zdvořilý. Pohovořili si o literatuře, ale ve skrovné míře. Lokaj s bílým nákrčníkem přinesl slabý čaj s malým, kulatým suchým pečivem. Kamarád ze zlomyslnosti požádal o minerálku. Přinesli mu ji, ale až po chvíli, přičemž přišel Lembke jaksi do rozpaků, když ještě jednou volal lokaje a dával mu rozkaz. Ptal se ostatně sám, nechce-li host něco pojíst, a byl zřejmě spokojen, když host odmítl a konečně odešel. Lembke krátce a dobře začínal svou kariéru a žil jako příživník u váženého generála, svého soukmenovce.

Tou dobou vzdychal po páté dceři generálově, a jak se zdálo, nalézal vzájemnou sympatii. Ale Amalii provdali, když přišel čas, přec jen za jednoho starého továrníka, Němce, dávného kamaráda starého generála. Andrej Antonovič přiliš neplakal, ale slepil z papíru divadlo. Opona se zdvíhala, herci vycházeli a gestikulovali rukama, v lóžích sedělo publikum, orchestr mechanicky jezdil smyčci po

houslích, kapelník mával taktovkou a v parteru tleskali rukama kavalíři a důstojníci. Všechno bylo z papíru, všechno bylo vymyšleno a uděláno samotným von Lembkem. Proseděl nad divadlem půl roku. Generál schválně uspořádal intimní večírek, divadlo ukazovali; všech pět generálových dcerek i s právě provdanou Amálií, její továrník, mnohé slečny a dámy se svými Němci pozorně si divadlo prohlíželi a chválili je. Pak tancovali. Lembke byl velmi spokojen a brzy se utěšil.

Uplynula léta a jeho kariéra pokračovala. Sloužil stále na význačných místech, stále pod vedením svých soukmenovců, a dosloužil se konečně hodnosti na svá léta velmi významné. Chtěl se už dávno oženit a dlouho už se opatrně kolem sebe rozhlížel. Bez vědomí představených poslal do redakce jedné revue povídku, ale nevytiskli mu ji. Zato sestrojil celou železniční dráhu a vlak a dopadlo to zase velmi podařeně: cestující vycházeli z nádraží s kufry a vaky, s dětmi a psíky a nastupovali do vagónů. Průvodčí a zřízenci běhali sem a tam, zvonek zvonil, dával signál a vlak se rozjel na cestu. Nad touhle důmyslnou věcí proseděl celý rok. Bylo však přece jen třeba, aby se oženil. Okruh jeho známostí byl dost široký, většinou v německém světě, pohyboval se však i v ruském prostředí, rozumí se samo sebou, že kvůli představeným. Když konečně už mu bylo osmatřicet let, dostalo se mu i dědictví. Jeho strýc pekař umřel a zanechal mu v závěti třináct tisíc. Teď šlo jen o to, aby dostal i vhodné místo.

Pan von Lembke přes svůj dost vysoký hodnostní stupeň byl člověk velmi skromný. Spokojil by se docela nějakým samostatným místečkem ve státních službách, spojeným s pobíráním erárního dříví podle vlastního přání nebo s nějakou příjemností toho druhu, a to by mu stačilo na celý život. Vtom však místo nějaké očekávané Míny nebo Ernestiny se náhle vyskytla Julie Michajlovna. Jeho kariéra se rázem vyšinula o celý stupeň. Skromný a přesný von Lembke pocítil, že i on může být ješitný.

Julie Michajlovna měla podle starého počtu dvě stě duší a kromě toho byla s ní spojena velká protekce. Na druhé straně byl von Lembke hezký člověk a jí už bylo přes čtyřicet. Je zajímavé, že se do ní pomaličku opravdu zamiloval, a to tím víc, čím víc se cítil ženichem. Svatebního dne ráno jí poslal verše. To všechno se jí tuze líbilo, dokonce i verše – čtyřicet let, to není žádná legrace. Brzy dostal významnou hodnost a významný řád a pak byl jmenován do naší gubernie.

Když se Julie Michajlovna vypravovala k nám, pečlivě svého manžela zpracovala. Po jejím soudu nebyl bez schopností, dovedl vystupovat a reprezentovat, dovedl hlubokomyslně poslouchat a mlčet, osvojil si několik velmi slušných póz, ba mohl i proslovit řeč, měl v hlavě nějaké útržky a zbytečky myšlenek, osvojil si lesk módního a nezbytného liberalismu. Ale přec ji zneklidňovalo, že už je jaksi příliš málo vnímavý a že začíná po dlouhém, věčném hledání kariérydefinitivně pociťovat potřebu klidu. Julie Michajlovna chtěla

do něho vlít svou ctižádost, ale on začal náhle lepit kostel – pastor vycházel ke kázání, modlící se návštěvníci nábožně poslouchali s rukama sepjatýma před sebou, jedna dáma si utírala kapesníkem slzy, jeden dědeček smrkal; nakonec zazněly varhany, které za velké peníze byly objednány ze Švýcar. Julie Michajlovna mu celou práci dokonce s jakýmsi strachem sebrala a zavřela do svého kufru, jakmile se o ní dověděla. Místo toho mu dovolila psát román, ale potají. Od těch dob začala spoléhat jen sama na sebe. Chyba byla v tom, že byla hodně lehkomyšlná a neznala míru. Osud ji nechal příliš dlouho starou pannou. Myšlenka stíhala teď myšlenku v její ctižádostivé a trochu předrážděné mysli. Měla odvážné plány, chtěla mermomocí spravovat gubernii, snila o tom, že bude ihned středem velké společnosti, vybrala si vhodný směr. Von Lembke se až trochu polekal, ač se svým úřednickým taktem dovtípl, že se gubernátorství vlastně bát vůbec nemusí. Prvé dva tři měsíce minuly dokonce velmi uspokojivě. Ale tu se namanul Petr Stěpanovič a začalo se dít něco neobyčejného.

Vtip byl v tom, že mladý Verchovenskij hned od počátku dával Andreji Antonoviči najevo naprostou neuctivost a osoboval si nad ním nějaká zvláštní práva, a Julie Michajlovna, jinak vždy tak řevnivá na autoritu svého manžela, jako by to vůbec nepozorovala; nepřikládala tomu aspoň váhy. Mladík se stal jejím oblíbencem, jedl, pil a téměř i spal v domě. Von Lembke se začal bránit, nazýval ho před lidmi „mladíkem“, poklepal mu protektorsky po rameni, ale

nic tím nezískal. Petr Stěpanovič jako by se mu stále rovnou do očí smál, i když rozmlouval zdánlivě vážně, a před lidmi mu říkal nejneočekávanější věci. Když se jednou vrátil domů, našel mladého muže ve své pracovně, spícího bez pozvání na divanu. Mladík prohlásil, že k němu přišel, když ho však nezastihl doma, že „si při této příležitosti zdřím“. Von Lembke byl uražen a stěžoval si znovu manželce. Julie Michajlovna se nejprve vysmála jeho podrážděnosti a pak štiplavě podotkla, že si patrně neumí sám zjednat respekt; k ní si aspoň „ten chlapec“ nedovolí nikdy takové důvěrnosti, ale ostatně „je to naivní a svěží chlapec, třebaže se vymyká z rámce společnosti“. Von Lembke se rozdurdil. V tomto případě je Julie Michajlovna smířila. Petr Stěpanovič sice nepoprosil za omluvu, ale odbyl věc jakýmsi hrubým žertem, který by jindy mohl být pokládán za novou urážku, ale byl v tomto případě přijat za omluvu. Slabina věci byla v tom, že Andrej Antonovič hned na počátku chybil, totiž svěřil se mu se svým románem. Představoval si ho jako ohnivého, poetického mladíka, a protože už dávno toužil po posluchači, přečetl mu hned v prvních dnech jejich známosti jednou večer dvě kapitoly. Petr Stěpanovič je vyslechl s neskrytým nudou, neuctivě zíval, ani jednou nic nepochválil, ale vyžádal si při odchodu rukopis, aby si doma ve volné chvíli mohl udělat svůj názor, a Andrej Antonovič mu jej dal. Od té doby rukopis nevracel, třebaže k nim chodil denně, a na otázky odpovídal jen smíchem. Nakonec prohlásil, že jej tenkrát ztratil na ulici. Když se Julie Michajlovna o tom dověděla, strašně se

na svého manžela rozzlobila.

„Snad jsi mu taky už neřekl o kostelu ř“ zneklidněla, téměř polekána.

Von Lembke začal být silně zádumčivý, ale zádumčivost mu škodila a lékaři mu ji zakázali. Kromě toho, že mu gubernie působila mnoho starostí, o čemž budeme ještě mluvit, byla tu zvláštní okolnost, pro kterou dokonce trpělo i srdce, nejenom gubernátorská ješitnost. Když se Andrej Antonovič ženil, nepředpokládal vůbec v budoucnosti možnost nějakých rodinných sporů a srážek. Tak si to vždy představoval ve svých snech o Míňě a Ernestině. Pocítil, že není s to snášet rodinné bouře. Julie Michajlovna s ním však konečně promluvila otevřeně.

„Zlobit se pro to nemůžeš,“ řekla, „už jen proto ne, že jsi třikrát rozvážnější než on a stojíš nesrovnatelně výš na společenském žebříku. V tom chlapci je ještě mnoho zbytků bývalých svobodomyšlných libůstek a po mém soudu jsou to prostě nezvedenosti, ale najednou to změnit nelze, musí se na to jít postupně. Je třeba vážít si naší mládeže, působím na ni laskavostí a držím ji nad propastí.“

„Ale on říká čert ví co,“ namítal von Lembke. „Nemohu přece snášet, aby v mé přítomnosti před lidmi tvrdil, že vladaopájí lid schválně vodkou, aby jej ohlupovala a tak držela před povstáním. Představ si mou situaci, když jsem nucen přede všemi to poslouchat.“

Při těchto slovech měl von Lembke na mysli svůj nedávný rozhovor s Petrem Stěpanovičem. S nevinným úmyslem odzbrojit ho liberalismem ukázal svou vlastní tajnou kolekci všech možných proklamací, ruských i zahraničních, které sbíral od devětapadesátého roku velmi pečlivě, ani ne tak amatérsky, jako prostě z užitečné zvědavosti. Petr Stěpanovič uhodl jeho úmysl a hrubě podotkl, že v jedné řádce takových proklamací je víc smyslu než v celé nějaké kanceláři, „nevyjímaje třeba ani vaši“.

Lembkovi to nebylo po chuti.

„Ale na to je u nás brzo, příliš brzo,“ pronesl téměř prosebně, ukazuje na proklamace.

„Ne, není brzo. Vy se přece bojíte, tedy není brzo.“ „Ale tady je například vyzvání k ničení kostelů.“ „Proč ne? Vy jste rozumný člověk a sám ovšem nevěříte, ale velmi dobře chápete, že víru potřebujete k ohlupování lidí. Jenže pravda je poctivější než lež.“

„Souhlasím, souhlasím, docela s vámi souhlasím, ale na to je u nás brzy, brzy...“ mračil se von Lembke.

„Jaký jste pak ale vládní úředník, když souhlasíte sám s ničením kostelů a s tím, aby se táhlo s klacky na Petrohrad, a celý rozdíl vidíte jen v jiné lhůtě?“

Lembke byl hrubě polapen a silně ho to podráždilo. „To není to, to není to,“ dával se strhnout ve své ješitnosti stále víc a víc k rozčilení, „jste člověk mladý a hlavně neobeznámený s našimi cíli, proto bloudíte. Hled'te, nejmilejší Petře Stěpanoviči, nazýváte nás

vládními úředníky? Ano. Samostatnými úředníky? Ano. Ale dovolte, jak působíme? Máme odpovědnost, tedy sloužíme společné věci jako vy. Udržujeme jen to, co rozvikláte a co by se bez nás rozpadlo na všechny strany. My nejsme vašimi nepřáteli, vůbec ne, říkáme vám – jděte kupředu, pokrokařte si, rozviklávejte dokonce, co je třeba, totiž všechno staré, co má býti předěláno, ale my vás, bude-li třeba, udržíme v nutných hranicích a tím vás zachráníme před vámi samými, poněvadž bez nás byste jen rozbouřili Rus a zbavili ji slušných způsobů. A naše úloha je právě starat se o ty slušné způsoby. Uvědomte si, že vy i my jsme si navzájem potřební. I whigové a toryové v Anglii jsou si navzájem potřební. Nu a co? My jsme toryové a vy whigové, tak tomu rozumím já.“

Andrej Antonovič dokonce upadl v patos. Už od petrohradských dob mluvil rád rozumně a liberálně, a tady, to bylo hlavní, nikdo potají nenaslouchal. Petr Stěpanovič mlčel a choval se jaksi neobvykle vážně. To řečníka ještě více rozohnilo: „Hled'te, já 'hospodář gubernie',“ pokračoval, procházeje se po pracovně, „hled'te, já pro množství povinností nemohu vykonat ani jednu, a na druhé straně mohu taktéž pravdivě říci, že tu nemám co dělat. Tajemství je v tom, že vše je taky závislé na názorech vlády. Ať si tam vláda zřídí třeba republiku, ať už z politiky nebo kvůli uklidnění vášní, a ať souběžně zesílí moc gubernátorskou – my gubernátoři spolkneme republiku. Ale co republiku, spolkneme všechno, co chcete. Já aspoň cítím, že jsem s to... zkrátka ať mi vláda přikáže

telegraficky activité dévorante a já budu dělat activité dévorante ¹⁴⁴. Já tu řekl jednou rovnou: ‚Vážení pánové, jedné věci je potřeba pro rovnováhu a rozkvět gubernských úřadů – zesílení gubernátorské moci.‘ Hled’te, je třeba, aby všechny tyto instituce – ať už správní, ať soudní – žily tak říkajíc dvojitým životem, jednak totiž je třeba, aby byly (souhlasím, že je to nezbytné), nu a z druhé strany je třeba, aby nebyly. Všechno podle názoru vlády. Vyskytne se taková nálada, že se náhle objeví nutnost těchto institucí: u mne jsou ihned zřejmé. Nutnost mine: nikdo je u mne nenajde. Tak já chápu activité dévorante, a ta nebude existovat bez zesílení gubernátorské moci. Mluvíme spolu mezi čtyřma očima. Víte, ohlásil jsem už do Petrohradu nutnost zvláštní stráže u dveří gubernátorského domu. Čekám na odpověď.“

„Potřebujete dva strážce,“ prohodil Petr Stěpanovič. „Proč dva?“ zastavil se před ním von Lembke. „Jednoho bude asi málo, aby si vás vážili. Musíte mít určitě dva.“

Andrej Antonovič zkřivil tvář.

„Co... pánbůh ví, co si dovolujete, Petře Stěpanoviči. Využíváte mé dobroty, mluvíte pichlavě a hraje si na jakéhosi bourru bienfaisant ¹⁴⁵ ...“

„Nu, jak chcete,“ zamumlal Petr Stěpanovič, „ale přece nám razíte cestu a připravujete náš úspěch.“

¹⁴⁴ rozvratnou činnost

¹⁴⁵ dobrotivého mrzouta

„Komu nám a jaký úspěch?“ pohlédl na něho udiveně von Lembke, ale nedostal odpověď.

Julie Michajlovna byla velmi nespokojena, když vyslechla referát o rozhovoru.

„Nemohu se přece,“ bránil se von Lembke, „chovat k tvému favoritu jako představený, a k tomu ještě mezi čtyřma očima... Snad jsem řekl víc, než bylo třeba... z dobroty srdce.“

„Z přílišné dobroty. Nevěděla jsem, že máš kolekci proklamací, buď tak laskav, ukaž mi ji.“ „Ale... ale on si ji vyžádal na den domů.“ „A vy jste mu to zase dal!“ rozzlobila se Julie Michajlovna, „jaká to beztaktnost.“

„Hned k němu pro ni pošlu.“ „Nevydá jí.“

„Nařídím mu!“ vzkypěl von Lembke, až vyskočil ze svého místa. „Kýmpak je, abych se ho bál, a kým jsem já, abych nesměl nic udělat?“

„Sedněte si a uklidněte se,“ zarazila ho Julie Michajlovna, „odpovídám na vaši první otázku: byl mi skvěle doporučen, má schopnosti a hovoří někdy neobyčejně rozumné věci. Karmazinov mě ujišťoval, že má téměř všude styky a neobyčejný vliv na mládež v hlavním městě. Jestliže jeho prostřednictvím je všechny připoutám a seskupím kolem sebe, odvrátím je od záhuby a ukáži jejich ctižádosti nový směr. Je mi oddán celým srdcem a poslouchá mě v každé maličkosti.“ „Jenže zatímco se s nimi budete mazlit, oni mohou... čert ví co udělat. To je ovšem jen předpoklad...“ matně se

bránil von Lembke, „ale... tuhle v –ském okrese se vynořily nějaké proklamace, jak jsem slyšel.“

„Ale vždyť tahle pověst se roznášela už v létě: proklamace, padělané bankovky, bůhví co ještě, ale až podnes nedodali ani jednu. Kdo vám to řekl?“

„Slyšel jsem to od von Bluma.“

„Ech, dejte mi pokoj s tím vaším Blumem a neopovažte se už nikdy se o něm zmiňovat!“

Julie Michajlovna vybuchla, takže nemohla skoro minutu mluvit. Von Blum byl úředníkem gubernátorské kanceláře a Julie Michajlovna ho zvláště silně nenáviděla. O tom dále.

„Nerozčilujte se, prosím, kvůli Verchovenskému,“ zakončila hovor, „kdyby se účastnil nějakých nezbedností, nemluvil by tak, jak tady mluví s tebou a se všemi. Frázisté nejsou nebezpeční a musím říci, že kdyby se něco stalo, dozvím se od něho všechno já první. Je mi fanaticky, fanaticky oddán.“ Předbíhaje událostem podotýkám, že kdyby nebylo ctižádosti a samolibosti Julie Michajlovny, nestalo by se třeba všechno to, co tito špatní chlapi u nás natropili. V tom je za mnohé odpovědná!

HLAVA PÁTÁ

Před slavností

I

DATUM SLAVNOSTI, KTEROU JULIE MICHAJLOVNA CHYSTALA na subskripci ve prospěch guvernanteček naší gubernie, stanovili a odsunuli už několikrát. Kolem Julie Michajlovny se ustavičně točil Petr Stěpanovič, malý úředníček Ljamšin, který obstarával pochůzky – kdysi navštěvoval Stěpana Trofimoviče a v domě gubernátora si teď dobyt přízně hrou na piano –, zčásti i Liputin, kterého Julie Michajlovna předem jmenovala redaktorem budoucích nezávislých gubernských novin, několik dam a slečen a konečně i Karmazinov, který se sice netočil, ale prohlásil veřejně se spokojenou tváří, že až začne čtverylka literatury, příjemně všechny překvapí. Dárců a subskribentů se objevilo neobyčejné množství, celá horní vrstva městské společnosti, ale vítáni byli i ti nejspodnější, jen když se ukázali s penězi. Julie Michajlovna podotkla, že je někdy dokonce nutno připustit míšení vrstev, neboť „kdo by je jinak kultivoval“? Byl utvořen neveřejný domácí výbor, který rozhodl, že slavnost bude demokratická. Neobyčejně velká subskripce sváděla k výdajům; chtěli udělat něco velkolepého, proto také odsunovali datum. Stále ještě nebyli rozhodnutí, kde uspořádat večerní ples, zda v ohromném domě, který maršáلكová na ten den dávala k dispozici, nebo u Varvary Petrovny ve Skvorešnikách. Do Skvorešníků bylo trochu

daleko, ale mnozí členové výboru tvrdili, že tam bude „volněji“. Sama Varvara Petrovna by byla velmi ráda, kdyby se byli rozhodli pro její dům.

Těžko říci, proč tato hrdá žena se téměř líkala k Julii Michajlovně. Pravděpodobně se jí líbilo, že gubernátorka se téměř ponizuje před Nikolajem Vsevolodovičem a je k němu laskavá jako k nikomu. Opakuj i ještě jednou – Petr Stěpanovič po celou tu dobu neustále šeptem rozšiřoval v gubernátorském domě myšlenku už dříve puštěnou do oběhu, totiž že Nikolaj

Vsevolodovič je člověk s nejdůvěrnějšími styky v nejdůvěrnějším světě a že je tu určitě s nějakým posláním.

Panova u nás tehdy podivná nálada. Zvláště v dámské společnosti se objevila jakási lehkomyšlnost a nelze říci, že pomaloučku. Jako by byly větrem přineseny nějaké neobyčejně nevázané způsoby. Rozšířila se jakási velmi veselá, lehká, nechci říci vždy příjemná nálada. Do módy přišel jakýsi zmatek pojmů. Později, když už všechno skončilo, obviňovali Julii Michajlovnu, její kruh a vliv, ale to všechno asi nepocházelo toliko od Julie Michajlovny. Naopak zpočátku velmi mnozí novou gubernátorku chválili o překot proto, že umí společnost sjednotit a že náhle začalo být veseleji. Zběhlo se dokonce několik skandálních příhod, jimiž Julie Michajlovna nebyla vůbec vinna, ale všichni se tehdy jen smáli a radovali a nebylo tu nikoho, kdo by je zadržel. Stranou se ovšem utvořila dost značná skupina lidí se zvláštním názorem na průběh

tehdejších záležitostí, ale ani ti tenkrát ještě nevrčeli, ba dokonce se usmívali.

Pamatuji se, že se tenkrát utvořil jaksi sám sebou dost velký kroužek, jehož střediskem byl snad opravdu salón Julie Michajlovny. V tomto intimním kroužku, který se okolo ní seskupil, se dovolovalo, ba dokonce stalo pravidlem, arci mezi mládeží, dělat různá šibalství, někdy vsutku dost nevázaná. V kroužku bylo několik velmi hezkých dam. Mládež pořádala pikniky, večírky, jezdili po městě druhdy v celé kavalkádě, v kočárech i na koních. Hledali dobrodružství, ba vymýšleli a připravovali si je sami, jen proto, aby mohli něco veselého vypravovat. K městu se chovali, jako by to byl učiněný Kocourkov. Nazývali je posměváčky nebo poštěváčky, poněvadž se neštíteli téměř ničeho. Tak se například stalo, že žena jednoho místního poručíka, ještě velmi mladounká brunetka, třebaže usouzená zacházením mužovým, si z lehkomyšlnosti na jednom večírku sedla k whistu o velké peníze, doufajíc, že vyhraje na mantilu, ale místo výhry prohrála patnáct rublů. Protože se bála muže a neměla čím zaplatit, odhodlala se, když si byla připomněla dřívější smělost, poprosit tajně hned na večírku o půjčku syna našeho městského starosty, prašeredného hochy, vyžilého víc, než se na jeho léta slušelo. Tennejen že ji odmítl, ale šel to s hlasitým smíchem říci jejímu muži. Poručík, který opravdu žil bídne jen ze svého platu, přivedl manželku domů a citelně ji odměnil, nedbaje jejích vzlyků, křiků a proseb za odpuštění. Tato pobuřující historie vzbudila všude

ve městě jenom smích. Ubohá poručíkova žena sice nepatřila k oné společnosti, která obklopovala Julii Michajlovnu, přece však jedna z dam této kavalkády, osoba excentrická a smělá, která poručíkovu ženu odněkud znala, k ní zajela a krátce a dobře ji odvezla k sobě na návštěvu. Tam se jí ihned zmocnili naši divoši, zasypali ji lichůtkami a dary a zdrželi čtyři dny, nevracejíce ji muži. Bydlila u smělé dámy a celé dny jezdila s ní a s celou rozkuráženou společností na toulky po městě, účastnila se zábav a tanců. Stále ji popichovali, aby pohnala muže před soud, aby udělala skandál. Ujišťovali ji, že jí všichni budou podporovat, půjdou za svědky. Muž mlčel, neosměluje se vstoupit v zápas. Ubožačka konečně pochopila, že se dostala do pěkné kaše, a čtvrtého dne navečer utekla strachy sotva živa od svých ochránců k svému poručíkovi. Neví se dobře, co se mezi manžely zběhlo, ale dvě okenice nízkého dřevěného domku, v němž měl poručík pronajatý byt, se dva týdny neotevřely. Julie Michajlovna se na šibaly rozzlobila, když se o všem dověděla, a byla velmi nespokojena s činem smělé dámy, třebaže jí představila poručíkovu ženu hned první den po únosu. Ostatně se na to brzy zapomnělo.

Podruhé se stalo, že mladý muž, který sem přijel z jiného okresu, malý úředník, se oženil s dcerou jiného úředníka, ctihodného otce rodiny. Dcera, sedmnáctiletá dívenka, byla kráska známá po celém městě. Najednou se však dověděli, že ve svatební noci jednal mladý muž se ženou velmi nezdvořile, aby na ní pomstil svou pohaněnou

čest. Ljamšin, který byl téměř svědkem celé té věci, poněvadž se na svatbě opil a zůstal v domě přes noc, oběhl všechny s veselou zprávou, jak jen svitlo ráno. Okamžitě se utvořila družina asi desíti lidí, všichni do jednoho na koních, někteří na najatých kozáckých, jako například Petr Stěpanovič a Liputin, který se tenkrát přes své šediny účastnil téměř všech skandálních vyjížděk naší bezstarostné mládeže. Když se novomanželé ukázali ve fiaku na ulici, aby vykonali návštěvy, předepsané našimi zvyky bezpodmínečně na druhý den po svatbě bez ohledu na jakékoliv nepředvídané náhody, obklopila celá kavalkáda s veselým smíchem kočár a provázela jej celé ráno po městě. Pravda, do domů nechodili, čekali u vrat na koních; zdrželi se zvláštních urážek ženicha i nevěsty, ale ztropili přece jen skandál. Začalo o tom hovořit celé město. Všichni se ovšem smáli. Tu se ale rozčilil von Lembke a měl zase s Julií Michajlovnou vzrušenou scénu. Julie Michajlovna se taky mimořádně rozzlobila a měla v úmyslu odepřít šibalům vstup do domu. Ale druhého dne všem odpustila na přímluvu Petra Stěpanoviče a na několik slov Karmazinových. Ten shledal „žert“ dost duchaplným.

„Takové už jsou přec zdejší mravy,“ řekl, „je to alespoň charakteristické a... smělé. A podívejte se, všichni se smějí, jen vy se rozčilujete.“

Vyskytly se ale nevázanosti jiného odstínu, které bylo už těžko snášet.

V městě se objevila podomní prodavačka evangelií, ctihodná žena, třebaže z měšťanského stavu. Začalo se o ní mluvit, poněvadž v novinách hlavního města se právě objevily o těchto roznašečkách zajímavé zprávy. Zase týž taškář Ljamšin za pomoci jednoho seminaristy, potloukajícího se po městě v očekávání učitelského místa, podstrčil potají roznašečce do pytle celý svazek svůdných, nemravných fotografií. Tvářil se, jako by od ní kupoval knihu. Fotografie byly z ciziny a obětoval je schválně k tomu účelu, jak se později zjistilo, jeden velmi úctyhodný stařeček s velkým řádem na šíji, jehož jméno vypouštím; měl rád zdravý smích a veselý žert, jak se vyjádřil. Když chuděrka začala na našem tržišti vyndávat svaté knihy, vysypaly se i fotografie. Začali se smát, reptat. Dav se srazil, začal nadávat, bylo by došlo i ke rvačce, kdyby se neobjevila včas policie. Roznašečku zavřeli do šatlavy a teprve večer ji pustili a vyvedli z města na přímluvu Mavrikije Nikolajeviče, který se s rozhorlením dověděl tajné detaily této škaredé historky. Tu už by byla Julie Michajlovna Ljamšina rozhodně vyhnala, ale téhož večera ho naši v celé kupě přivedli k ní se zprávou, že si vymyslel nový mimořádný kousek na piano, a přemluvili ji, aby to jen vyslechla. Ukázalo se, že kousek byl opravdu zábavný; měl směšný název *Francouzsko-pruská válka*. Začínal hrozivými zvuky *Marseillaisy* :

*Qu' un sang impur abreuve nos sillons!*¹⁴⁶

Bylo slyšet pyšnou výzvu, opojení z budoucích vítězství. Ale najednou zároveň s mistrovskými variacemi hymny ozval se někde stranou, dole, v koutku, ale velmi blízko protivný nápěv *Mein lieber Augustin*. *Marseillaisa* jej nepozoruje, *Marseillaisa* je na výsost opojena svou vznešeností; ale *Augustin* sílí, *Augustin* je stále drzejší a hle, takty *Augustina* začínají se jaksi nečekaně spojovat s takty *Marseillaisy*. Ta se začíná nějak zlobit; zpozoruje konečně *Augustina*, chce se ho zbavit, odehnat ho jako dotěrnou, nicotnou mouchu, ale *Mein lieber Augustin* se zachytil pevně, je veselý a sebevědomý, je radostný a drzý. A *Marseillaisa* náhle jaksi strašně hloupne, neskrývá už, že je rozčilena a uražena; je to rozhorlený nářek, jsou to slzy a kletby s rukama vzepjatýma k Prozřetelnosti:

Pas un pouce de notre terrain, pas une pierre de nos forteresses!
147

Ale je už přinucena zpívat s *Mein lieber Augustin* do taktu. Píseň přechází jaksi nesmírně hloupě do nápěvu *Augustina*, sklání se, zhasíná. Jen zřídka ještě zaplápolá: *qu' un sang impur...* ale ihned se urážlivě přehoupne do ohavného valčíku. *Marseillaisa* se úplně

¹⁴⁶ At' nečistá krev svlaží naše nivy!

¹⁴⁷ Ani pící naší půdy, ani kámen našich pevností!

smiřuje: je to Jules Favre, vzlykající na hrudi Bismarckově a odevzdávající všechno, všechno... Ale tu už začíná běsnit i *Augustin*, je slyšet chraptivé zvuky, je cítit moře vypitého piva, šilenství sebechvály, požadavky miliard, jemných doutníků, šampaňského a záložníků; *Augustin* přechází do zuřivého řevu... Francouzsko-pruská válka je skončena. Naši tleskají, Julie Michajlovna se usmívá a říká: „Jakpak ho mám vyhnat?“ Mír je uzavřen. Padouch měl vskutku něco talentu. Stěpan Trofimovič mě jednou ujišťoval, že největší umělecké talenty mohou být nejstrašnějšimi padouchy, že se to navzájem nevylučuje. Později se proslýchalo, že Ljamšin ten kousek ukradl jednomu talentovaněmu skromněmu mladíkovi, svěmu známěmu, který projížděl městem a zůstal neznám. Ale to jen tak mimochodem. Tento ničemna, který se několik let točil okolo Stěpana Trofimoviče a představoval na jeho večircích na požádání různé židáčky, zpověd hluchě baby nebo porod dítěte, u Julie Michajlovny mnohdy mezi jiným k prasknutí karikoval i samotného Stěpana Trofimoviče pod názvem „liberál čtyřicátých let“. Všichni se váleli smíchy, takže nakonec ho opravdu nebylo lze vyhnat, stal se příliš potřebným člověkem. K tomu se otrocky lísal k Petru Stěpanovičovi, který v té době získal až podivně silný vliv na Julii Michajlovnu...

Nemluvil bych o tom holomkovi zvlášt', ani by za to nestál, abych se s ním zdržoval, ale stala se jedna pobuřující příhoda, jíž se prý taky zúčastnil, a tu historku nemohu ze své kroniky vypustit.

Jednoho rána se roznesla po celěm městě zpráva o nestoudném a

pobuřujícím rouhačství. U vchodu na naše ohromné tržiště je starý kostel Narození Bohorodičky, který je v našem starobylém městě podivuhodnou znamenitostí. U brány byla od dávných dob umístěna velká ikona Bohorodičky, zapuštěná do zdi a chráněná mříží. A tu jedné noci byla ikona vykradena, sklo schránky rozbito, mříž prolomena a z koruny a řízy bylo vyndáno několik kamenů a perel, nevím, zda příliš drahých. Ale hlavní věc, že kromě krádeže bylo spácháno i nesmyslné výsměšné rouhačství – za rozbitým sklem ikony prý ráno našli živou myš. Ted, po čtyřech měsících, je bezpečně známo, že zločin spáchal Fedka Kriminálník, ale z jakési příčiny i v tom přikládali účast Ljamšinovi. Tenkrát o Ljamšinovi nikdo nemluvil a vůbec ho nepodezřivali, ale teď všichni tvrdí, že to byl on, kdo tam myš tenkrát vpustil. Pamatuji se, že všechny naše úřady byly trochu zmateny. Lid se kupil od rána u místa činu. Dav, sice nevelký, ale přec jen asi na sto lidí, stál tam neustále. Jedni přicházeli, druzí odcházeli. Ti, kteří přicházeli, se křížovali a líbali ikonu. Jali se dávat dárky, objevila se kostelní miska a u misky mnich; až ke třetí hodině odpoledne se úřady dovtípily, že je možno lidu rozkázat, aby se nekupil v davu, ale aby po modlitbě, políbení a podarování odešel. Na von Lembka působil tento nešťastný případ velmi smutným dojmem. Julie Michajlovna se prý pak vyjádřila, že od onoho zlověstného rána začala u svého manžela pozorovat tu divnou skleslost, která ho pak neopustila až do samého odjezdu z našeho města – odjel před dvěma měsíci kvůli nemoci – a která ho,

tuším, provází i nyní ve Švýcarech, kde odpočívá po svém krátkém působení v naší gubernii.

Pamatuji se, že jsem tenkrát v jednu hodinu po poledni zašel na náměstí. Dav mlčel s tváří vážnou a zachmuřenou. Přijel tlustý žlutý kupec, vylezl z kočáru, poklonil se až k zemi, políbil, daroval rubl, vyškrábal se se vzdechy do kočáru a odjel. Přijel i kočárek s dvěma našimi dámami v průvodu dvou našich šibalů. Mladí lidé (jeden z nich už nebyl docela nic mladý) vystoupili také z kočáru a protlačili se k ikoně, odstrkující lid dost nešetrně. Oba nesmekli, jeden si nasadil na nos skřípec. Z davu bylo slyšet reptání, temné sic, ale nepřívětivé. Chlapík se skřípcem vyndal z tobolky napěchované bankovkami měděnou kopejku a hodil ji na misku. Oba se vrátili za smíchu a hlasitého hovoru ke kočáru. V tu chvíli přijela náhle Lizaveta Nikolajevna v průvodu Mavrikije Nikolajeviče. Seskočila s koně, hodila uzdu svému průvodci, který na její rozkaz zůstal na koni, a přistoupila k obrazu právě v tu chvíli, kdy byla hozena kopejka. Rozhorlení jí zbarvilo tváře ruměncem; sundala svůj okrouhlý klobouk a rukavice, upadla na kolena před obrazem, přímo na špinavý chodník, a nábožně se poklonila třikrát až k zemi. Pak vyndala tobolku, poněvadž však v ní bylo jen několik šestáků, sundala okamžitě své briliantové náušnice a položila je na misku.

„Mohu? Je to možné? Na ozdobení řízy?“ ptala se mnicha všecka rozčilená.

„Je to dovoleno,“ odpověděl mnich, „každý dar je Bohu milý.“

Lid mlčel, neprojevuje ani chválu, ani hanu. Lizaveta Nikolajevna sedla ve svých zašpiněných šatech na koně a odjela.

II

Dva dny po příhodě právě popsané jsem ji potkal ve velké společnosti, jeli někam ve třech kočárech obklopených jezdci. Zakývala na mne rukou, zastavila povoz a naléhavě žádala, abych se připojil k jejich společnosti. Ve voze se našlo pro mne místo a Lizaveta Nikolajevna mě se smíchem představila svým společnícím, bohatě oblečeným dámám, a vysvětlila mi, že všichni jedou na neobyčejně zajímavou výpravu. Smála se a vypadala jaksi až nepřiměřeně šťastně. V poslední době začala být skoro až rozpustile veselá. Podnik byl vskutku excentrický. Všichni se ubírali za řeku, do domu kupce Sevost'janova, u něhož žil v jednom křídle domu už deset let v klidu, dostatku a bezstarostnosti náš blahoslavený prorok Semjon Jakovlevič, známý nejen u nás, ale i v okolních guberniích, ba i v hlavním městě. Všichni ho navštěvovali, zvláště ti, kteří přijeli do města, prosili o věštecké slovo, klaněli se mu a dávali dary. Dary byly druhdy velmi značné; jestliže si je Semjon Jakovlevič neponechal sám, byly zbožně dopravovány do chrámu Páně, většinou do našeho kláštera Bohorodičky, proto měl u Semjona Jakovleviče neustále službu mnich z kláštera. Všichni očekávali velkou legraci. Z této společnosti Semjona Jakovleviče ještě nikdo neviděl. Jen Ljamšin u něho už dřív jednou byl a teď ujišťoval, že ho prorok

poručil vyhnat koštětem a že za ním vlastní rukou hodil dvě velké vařené brambory. Mezi jezdci jsem zpozoroval i Petra Stěpanoviče, zase na najatém kozáckém koni, na kterém seděl velmi špatně, a Nikolaje Vsevolodoviče, taky na koni. Nikolaj Vsevolodovič se občas nevyhýbal společenským zábavám a v takových případech se tvářil vždy příslušně vesele, ač mluvil jako obvykle málo a zřídka. Když výprava sjížděla k mostu a přiblížila se k městskému hostinci, kdosi náhle hlásil, že v pokoji hostince právě teď našli cizince, který se zastřelil, a že čekají na policii. Ihned kohosi napadlo podívat se na sebevraha. Nápad se líbil; naše dámy ještě nikdy neviděly sebevraha. Pamatuji se, že jedna z nich hned prohlásila, že „všechno už je tak nudné, že není třeba si v zábavách vybírat, jen když jsou zajímavé“. Jen někteří zůstali čekat u vchodu, ostatní celým houfem vstoupili na špinavou chodbu. Mezi jinými jsem tam k svému údivu spatřil i Lizavetu Nikolajevnu. Pokoj sebevrahův byl otevřen a neodvážili se ovšem zakázat nám přístup. Byl to ještě mladičkový hoch, asi devatenáctiletý, jistě ne starší, asi tuze hezký, s hustými plavými vlasy a pravidelným oválným obličejem, s čistým, krásným čelem. Ztuhl už a jeho bělouňká tvář se zdála být z mramoru. Na stole ležel lístek jeho rukou psaný, aby z jeho smrti nikoho nevinili, že se zastřelil proto, že „prohýřil“ čtyři sta rublů. Právě slovo „prohýřil“ stálo v lístku, na jehož čtyřech řádcích byly tři gramatické chyby. Zvláště nad ním vzdychal tlustý statkář, patrně jakýsi jeho soused, který přijel za svými záležitostmi a bydlel ve vedlejším pokoji. Z

jeho slov bylo patrné, že rodina, matka vdova, sestry a tety, ho vypravily z jejich vsi do města, aby tam pod vedením příbuzné, žijící v městě, provedl a pak dopravil domů různé nákupy do výbavy pro nejstarší sestru, která se vdávala. Svěřily mu čtyři sta rublů, nastřádaných za celá desetiletí, vzdychající strachy a dávající mu na cestu nekonečná napomenutí, modlitby a křížky. Chlapec byl až dotud skromný a spolehlivý. Když před třemi dny přijel do města, neukázal se u příbuzné, ubytoval se v hostinci a odešel přímo do klubu; doufal, že tam někde v zadním pokoji najde nějakého cizího návštěvníka, držícího bank, nebo že si tam aspoň bude moci trochu přisadit. Ale toho večera tam nic takového nebylo. Když se vrátil už kolem půlnoci do svého pokoje v hostinci, objednal si šampaňské, havanská cigára a večeři o šesti nebo sedmi chodech. Ale šampaňským se opil, z cigár mu bylo zle, takže se přinesených jídel ani nedotkl a ulehl téměř v bezvědomí do postele. Když se druhého dne probudil, svěží jako jablíčko, odebral se ihned do cikánského tábora, rozloženého v předměstí za řekou, o kterém zaslechl včera v klubu, a v hostinci se neukázal dva dny. Konečně včera kolem páté odpoledne přišel opilý, ihned ulehl a spal do deseti večer. Když se probudil, objednal si kotletu, láhev chateau d'Yquem, hrozny, papír, inkoust a účet. Nikdo na něm nezpozoroval nic zvláštního. Byl klidný, tichý a přívětivý. Zastřelil se asi hned kolem půlnoci, ač kupodivu nikdo výstřel neslyšel. Až dnes v jednu hodinu odpoledne u něho zakleпали, a když nedostali odpověď, vypáčili dveře. Láhev

château d'Yquem byla z poloviny vyprázdněna, hroznů zůstalo taky asi půl talíře. Vystřeleno bylo z maličkého trojhlavňového revolveru rovnou do srdce. Krve vyteklo velmi málo; revolver vypadl z ruky na koberec. Jinoch sám ležel v koutě na divanu. Smrt nastala asi okamžitě, na jeho tváři nebylo stop po smrtelném zápase, výraz byl klidný, téměř šťastný, jen vstát a žít. Všichni naši se dívali s dychtivou zvědavostí. V každém neštěstí bližního je vůbec vždy něco, co potěší oko diváka, ať už je to kdokoliv. Naše dámy se dívaly mlčky, kavalíři pak vynikali důvtipem a zvláštní duchaplností. Jeden podotkl, že je to nejlepší východisko a že si chlapec nic lepšího ani nemohl vymyslet. Druhý udělal závěr, že aspoň na okamžik si pěkně požil. Třetí náhle vyhrkl, proč se u nás lidé začali tak často věšet a střílet, jako by měli kořeny přesekané nebo jako by všem uklouzla půda pod nohama. Na rozumáře se podívali nepřívětivě. Zato Ljamšin, který si pokládal za čest hrát úlohu šaška, vzal z talíře hrozen vína, se smíchem udělal totéž i druhý, třetí už natahoval ruku k château d'Yquem. Ale zarazil ho policejní komisař, který se již objevil, a dokonce požádal, „aby pokoj byl vyklizen“. Poněvadž se všichni už dost vynadávali, odešli ihned bez hádky, třebaže Ljamšin už chtěl s čímsi začít na komisaře dorážet. Všeobecné veselí, smích a rozpustilý hovor se v druhé polovině cesty téměř zdvojnásobily.

K Semjonu Jakovleviči dorazili právě v jednu hodinu. Vrata velkého kupeckého domu byla dokořán a přístup do křídla byl volný. Ihned se dověděli, že Semjon Jakovlevič ráčí obědvat, ale přijímá.

Celá naše skupina vstoupila najednou. Pokoj, v němž blahoslavený prorok obědval a přijímal, byl dosti prostorný, měl tři okna a byl napříč od zdi ke zdi přehrazen na dvě stejné půle dřevěnou, po pás vysokou mříží. Obyčejní návštěvníci zůstávali za mříží, šťastlivci na pokyn blahoslaveného byli vpuštěni dvířky v mříží do jeho poloviny a prorok je usadil, chtěl-li, na svá stará kožená křesla a na divan; sám pak sedával vždy jen ve starém, odřeném voltairovském křesle. Byl to dosti velký muž, naduřelý, v obličeji žlutý, asi pětapadesátník, rusý a lysý, s řídkými vlasy, vyholenou bradou, s pravou tváří oteklou a ústy jakoby trochu zkřivenými, s velkou bradavicí u levé nozdry, s úzkýma očkama a se spokojeným, solidním, ospalým výrazem obličeje. Oblečen byl po německu do černého kabátku, neměl však ani vestu, ani nákrčník. Pod kabátkem vykukovala dost hrubá, ale bílá košile; nohy, patrně nemocné, měl v bačkorách. Slyšel jsem, že byl kdysi úředníkem a měl jistou hodnost. Snědl právě rybí polévku a chystal se k druhému jídlu – bramborům na loupáčku se solí. Nikdy nic jiného nejedl, pil jen mnoho čaje, jehož byl milovníkem. Okolo něho šukali tři sluhové, vydržovaní kupcem. Jeden z nich byl ve fraku, druhý se podobal nosiči, třetí kostelníkovi. Byl tam ještě šestnáctiletý, tuze rozpustilý hoch. Kromě sluhů byl přítomen i úctyhodný šedivý mnich s pokladničkou, trochu příliš silný. Na jednom stole syčel ohromný samovar a stál podnos téměř s dvěma tucty sklenic. Naproti na druhém stole byly umístěny dary: několik homolí a sáčků cukru, nějaké dvě libry čaje, pár vyšívavých

bačkor, hedvábný šátek, kus sukna, stůčka plátna apod. Peněžní dárky plynuly téměř vesměs do mnichova džbánu. V pokoji bylo hodně lidí, jen návštěvníků asi tucet, dva z nich seděli u Semjona Jakovleviče za mříží: šedivý stařeček, poutník, „prost’áček“, a jeden malinký, hubeňoučký cizí mnich, který seděl způsobně se sklopenýma očima. Ostatní návštěvníci stáli vesměs před mříží; byli to většinou také prostí lidé, kromě jednoho tlustého kupce, který přijel z okresního města, vousáče v ruském oděvu, známého svým stotisícovým jménem, jedné starší chudé šlechtičny a jednoho statkáře. Všichni očekávali své štěstí a neodvažovali se sami promluvit. Čtyři lidé klečeli, ale ze všech nejnapadnější byl tlustý statkář, asi pětáctýřicátník, klečící až u samé mříže všem na očích, nábožně očekávající blahosklonný pohled nebo slovo Semjona Jakovleviče. Klečel už téměř hodinu, ale prorok si ho stále nevšímal.

Naše dámy se prodraly až k samé mříži, vesele mezi sebou šeptající. Klečící i všechny ostatní návštěvníky zatlačily nebo zaclonily, kromě statkáře, který zůstal tvrdošijně na svém místě, chytiv se dokonce rukama mříže. Na Semjona Jakovleviče se upřely veselé, žádostivě zvědavé pohledy, lorněty, skřipce, ba i kukátka; aspoň Ljamšin se díval kukátkem. Semjon Jakovlevič přelétl všechny klidně a líně svýma malýma očkama.

„Kokety! Kokety!“ ráčil pronést chraptivým báskem s lehkým výkřikem.

Naši se dali do smíchu: „Pročpak jim říká kokety?“ Ale Semjon

Jakovlevič se pohroužil v mlčení a dojídal své brambory. Konečně se utřel ubrouskem a podali mu čaj.

Čaj nepil obyčejně sám, ale naléval i svým návštěvníkům, daleko ne však každému. Prikazoval obvykle sám, koho z nich obšťastnit. Tyto příkazy vždy překvapovaly svou neočekávaností. Pomíjeje boháče a hodnostáře, nařizoval druhdy dát čaj mužiku nebo nějaké vetché stařence, podruhé pomíjeje chudáky, dával některému tlustému a bohatému kupci. Čaj se taky podával různě, jeden slazený, druhý s cukrem k přikusování a třetí vůbec neslazený. Tentokrát byl obšťastněn cizí mnich sklenicí s cukrem a staříčkový poutník, kterému dali čaj zcela neslazený. Tlustý klášterní mnich se džbánkem z jakéhosi důvodu nedostal vůbec nic, ačkoliv až podnes dostával každého dne svou sklenici.

„Semjone Jakovleviči, řekněte mi něco, toužila jsem už tak dlouho seznámit se s vámi,“ *zazpívala* s úsměvem a s přimhouřenýma očima ona elegantní dáma z našeho kočáru, která před chvílí poznamenala, že není třeba si v zábavách vybírat, jen když jsou zajímavé. Semjon Jakovlevič na ni ani nepohlédl. Klečící statkář vzdychl zvučně a zhluboka, jako by vytáhli a spustili velké měchy.

„Slazený!“ ukázal náhle Semjon Jakovlevič na stotisícového kupce. Ten postoupil a zastavil se vedle statkáře.

„Dejte mu ještě cukr!“ rozkázal Semjon Jakovlevič, když už sklenici nalili; vložili do ní ještě porci. „Ještě, dejte ještě!“ Vložili ještě třetí a konečně čtvrtou porci. Kupec začal bez reptání pít svůj

sirup.

„Panebože!“ zašeptali a pokřížovali se lidé. Statkář zase zvučně a zhluboka vzdychl.

„Otče! Semjone Jakovleviči!“ ozval se náhle bolestný, ale až trapně nepříjemný hlas ubohé dámy, kterou naši zatlačili až ke stěně.

„Celou hodinu, můj milý, čekám na milost.

Vyslov se, rozhodni nade mnou, ubohou a opuštěnou!“ „Ptej se!“ přikázal Semjon Jakovlevič sluhovi-kostelníkovi. Kostelník přistoupil k mříži.

„Udělala jste to, co Semjon Jakovlevič posledně poručil?“ zeptal se vdovy tichým, odměřeným hlasem.

„Jakpak bych to, otče Semjone Jakovleviči, mohla udělat, co s nimi pořídíš!“ zaúpěla vdova, „jsou to lidojedi. Podávají žádost k okresnímu soudu, senátem hrozí. A tohle vlastní matce!...“

„Dát jí!...“ ukázal Semjon Jakovlevič na homoli cukru. Chlapec přiskočil, chytil homoli a táhl ji k vdově.

„Ach otče, jak jsi dobrý. Ale co budu dělat s takovým množstvím?“ zaúpěla vdova.

„Ještě, ještě!“ obdarovával ji Semjon Jakovlevič. Přivlekli ještě homoli. „Ještě, ještě!“ kázal blahoslavený; přinesli třetí a konečně čtvrtou. Vdovu obstavili ze všech stran cukrem. Mnich z kláštera vzdychl: to vše se mohlo dnes dostat do kláštera jako vždy dříve.

„Ale kam to všechno dám?“ vzdychala vdova pokorně, „bude mi z toho samotné špatně!... Není to nějaké proroctví, otče?“

„Ano, proroctví,“ pronesl někdo v davu. „Ještě libru, ještě!“ nedal se Semjon Jakovlevič. Na stole zůstala ještě celá homole, ale Semjon Jakovlevič velel dát libru a vdově dali libru.

„Panebože, panebože!“ vzdychali a křížovali se lidé. „Určitě proroctví.“

„Osladte napřed srdce své dobrotou a milostí a pak teprve si přijďte stěžovat na vlastní děti, krev krve své, to asi znamená tato alegorie,“ tiše, ale samolibě pronesl tlustý mnich z kláštera, kterému nedali čaj, snaže se v návalu uražené ješitnosti o výklad.

„Co to říkáš, otče,“ rozhorlila se náhle vdova, „vždyť oni mě tahali na smyčce do ohně, když u Verchušinů hořelo. Zavřeli mi chcípou kočku do kufru, ke každému neřádstvu jsou hotovi...“

„Ven, ven!“ zamával náhle rukama Semjon Jakovlevič. Kostelník a chlapec vyrazili za mříž. Kostelník vzal vdovu za ruku, vdova se uklidnila a šla ke dveřím, dívajíc se na darované cukrové homole, které za ní táhl hoch.

„Jednu vzít, vem!“ rozkázal Semjon Jakovlevič sluhovi-nosiči, který zůstal u něho. Sluha se vrhl za odcházejícími a za několik minut se všichni tři sluhové vrátili nazpět s jednou darovanou a teď vdově odňatou homolí cukru; přece jen odnesla tři.

„Semjone Jakovleviči,“ ozval se vzadu až u dveří čísi hlas, „viděl jsem ve snu ptáka, kavku, vyletěla z vody a letěla do ohně. Co ten sen znamená?“

„To bude mráz,“ pronesl Semjon Jakovlevič.

„Semjone Jakovleviči, proč jste mi nic neodpověděl, tak dávno se o vás zajímám,“ začala už zase naše dáma.

„Ptej se!“ ukázal Semjon Jakovlevič náhle na statkáře, klečícího na zemi, dámu vůbec neposlouchaje.

Mnich z kláštera, kterému bylo nakázáno se ptát, přistoupil vážně k statkáři.

„Čím jste zhřešil? A nebylo vám poručeno něco vykonat?“

„Neprat se, nedávat rukám vůli,“ odpověděl chraptivě statkář.

„Vykonal jste to?“ zeptal se mnich.

„Nemohu to plnit, přemáhá mě vlastní síla.“

„Ven, ven! Vyžeňte ho koštětem, koštětem!“ zamával rukama Semjon Jakovlevič. Statkář, nečekaje na výkon trestu, vyskočil a vyrazil z pokoje.

„Nechal na místě zlatník,“ prohlásil mnich, zdvíhaje se země peníz.

„Tomuhle!“ ukázal prstem na stotisícového kupce Semjon Jakovlevič. Kupec se neodvážil odmítnout a přijal.

„Zlato k zlatu,“ nezdržel se klášterní mnich.

„A tomuhle slazený,“ ukázal náhle Semjon Jakovlevič na Mavrikije Nikolajeviče. Sluha nalil čaje a chtěl jej omylem zanést švihákovi ve skřipci.

„Dlouhému, dlouhému,“ opravil ho Semjon Jakovlevič.

Mavrikij Nikolajevič vzal sklenici, napolo vojensky se uklonil a začal pít. Nevím proč, ale všichni naši se jen váleli smíchy.

„Mavrikiji Nikolajeviči!“ obrátila se k němu náhle Liza, „ten klečící pán odešel, klekněte si na jeho místo.“

Mavrikij Nikolajevič se na ni nechápavě podíval. „Prosím vás, uděláte mi velkou radost. Poslyšte, Mavrikiji Nikolajeviči,“ začala náhle rychle, naléhavě, úporně a vášnivě hovořit. „Klekněte si, chci stůj co stůj vidět, jak budete klečct. Jestliže si nekleknete, nechod'te ke mně. Chci bud jak bud, chci bud jak bud'!...“

Nevím, co tím chtěla říci, ale žádala naléhavě, neúprosně, jako by měla záchvat. Mavrikij Nikolajevič si vykládal, jak dále uvidíme, takové její vrtošivé výbuchy, zvlášť časté v poslední době, jako výstřelky slepé nenávisti k němu, ne snad ze zlé vůle – naopak, vážila si ho, měla ho ráda a měla k němu úctu, jak sám věděl-, ale z nějaké zvláštní podvědomé nenávisti, kterou chvílemi nemohla vůbec ovládnout.

Podal mlčky sklenici nějaké stařence stojící za ním, otevřel dveře mříže, vstoupil bez pozvání do intimní půlky Semjona Jakovleviče a před očima všech klekl uprostřed pokoje. Myslím, že byl ve své jemné a prosté duši výsměšným a hrubým činem Liziným před očima vši společnosti hodně rozechvěn. Snad ho napadlo, že se zastydí, až uvidí jeho ponížení, na něž tak naléhala. Kromě něho by se ovšem nikdo neodhodlal napravovat ženu takovým naivním a riskantním způsobem. Klečel se svou neotřesnou vážností v tváři, dlouhý, neohrabaný, směšný. Ale naši se nesmáli, neočekávanost činu vzbudila trapný dojem. Všichni hleděli na Lizu.

„Balzám, balzám!“ zamumlal Semjon Jakovlevič.

Náhle Liza zbledla, vykřikla, vzdychla a vrhla se za mříž. Tam nastala rychlá, hysterická scéna. Začala vši silou zdvíhat Mavrikije Nikolajeviče, cloumajíc oběma rukama jeho loktem.

„Vstávejte, vstávejte!“ křičela jako bez sebe, „vstaňte hned, hned! Jak jste se mohl opovážit kleknout!“

Mavrikij Nikolajevič se vztyčil, Liza stiskla svými rukama jeho ruce nad lokty a dívala se mu upřeně do obličeje. V jejím pohledu byl strach.

„Kokety, kokety!“ opakoval ještě jednou Semjon Jakovlevič.

Liza zatáhla konečně Mavrikije Nikolajeviče zpět za mříž. Celou naší skupinou proběhl neobyčejný vzruch. Dáma z našeho kočáru, patrně ve snaze smýt dojem, zeptala se potřetí hlasitě a pištivě Semjona Jakovleviče, opět se strojeným úsměvem:

„Nu což, Semjone Jakovleviči, což ‚nepronesete‘ i ke mně něco? Tolik jsem na to spoléhala.“

„Vyliž mi..., vyliž mi...!“ pronesl Semjon Jakovlevič náhle velmi necenzurní slova, obraceje se k ní. Slova byla pronesena vztekle a strašně zřetelně. Naše dámy zavřískly a vyrazily úprkem ven, páni se homérsky rozesmáli. A tak se skončila naše jízda k Semjonu Jakovlevičovi.

A přece prý se tam zběhla ještě jedna neobyčejně záhadná příhoda. Přiznávám se, že kvůli ní jsem se taky o této jízdě tak podrobně zmínil.

Když se všichni v houfu vrhli ven, tu prý se Liza, podporovaná Mavrikijem Nikolajevičem, srazila ve shluku u dveří s Nikolajem Vsevolodovičem. Musím říci, že ti dva se od onoho nedělního jitra a mdloby sice nejednou potkali, ale nepřistoupili k sobě a nevyměnili ani slova. Viděl jsem, jak se ve dveřích srazili: zdálo se mi, že se oba na okamžik zastavili a jaksi divně se na sebe navzájem podívali. Ale ve shluku jsem mohl jen špatně vidět. Ujišťovali naopak – a docela vážně –, že Liza, když vzhlédla na Nikolaje Vsevolodoviče, zdvihla rychle ruku asi do stejné výše s jeho obličejem a jistě by ho byla udeřila, kdyby se včas neuhnul. Snad se jí nezalíbil výraz jeho obličeje nebo nějaký jeho úsměšek, zvláště teď, po takové epizodě s Mavrikijem Nikolajevičem. Přiznávám se, že sám jsem neviděl nic, ale zato všichni ujišťovali, že to viděli, ačkoliv to mohli ve zmatku vidět jen někteří a jistě ne všichni. Jenže jsem tomu tenkrát neuvěřil. Pamatuji se však, že Nikolaj Vsevolodovič byl po celou zpáteční cestu poněkud bledý.

III

Téměř v té době a právě téhož dne došlo konečně i k setkání Stěpana Trofimoviče s Varvarou Petrovnou; měla je už dávno na mysli a už dávno je svému bývalému příteli ohlásila, až dodnes však stále odkládala. Došlo k němu ve Skvorešnikách. Varvara Petrovna přijela do svého domu za městem celá ustaraná. Den předtím bylo definitivně rozhodnuto, že chystaná slavnost se bude konat u

maršálkové. Ale Varvara Petrovna si naráz svým bystrým rozumem vykombinovala, že po slavnosti jí nikdo nebude překážet, aby uspořádala slavnost vlastní, tentokrát ve Skvorešnikách, a sezvala znovu celé město. Pak by se všichni mohli přesvědčit na vlastní oči, čím dům je lepší, kde umějí líp přijímat a s větším vkusem uspořádat ples. Nebylo možno ji vůbec poznat. Zdálo se, že se přerodila a z dřívější nedostupné „nejvznešenější dámy“ (výraz Stěpana Trofimoviče) se změnila v nejobyčejnější, společností poblázněnou ženu. Ostatně možná se to jen tak zdálo.

Když dorazila do prázdného domu, obešla pokoje v průvodu starého a věrného Alexeje Jegoroviče a Fomušky, člověka světem protřelého a dekoračního odborníka. Začaly porady a úvahy, který nábytek přenést z městského domu, které věci a obrazy, kde je rozestavit, kde zařídit co nejpříhodněji skleník a květiny, kam zavěsit nové záclony, kde zařídit bufet a zda jeden nebo dva atd. atd. A tu jí pojednou uprostřed nejhorlivějších starostí napadlo poslat kočár pro Stěpana Trofimoviče.

Stěpan Trofimovič byl už dávno zpraven a připraven, čekaje denně právě na takové nenadálé pozvání. Když sedal do vozu, pokřižoval se; rozhodovalo se o jeho osudu. Svou přítelkyni zastal ve velkém salónu, na malém divánku ve výklenku, před malým mramorovým stolem, s papírem a tužkou v ruce. Fomuška vyměřoval loktem výšku galerií a oken, Varvara Petrovna zapisovala sama číslice a dělala na okrajích poznámky. Nevytrhujíc se z práce,

kývla hlavou směrem k Stěpanu Trofimovičovi, a když její starý přítel zamumlal něco na pozdrav, podala mu narychlo ruku a ukázala na místo vedle sebe, nedívajíc se na něho.

„Seděl jsem a čekal pět minut, „drže své srdce na uzdě“,“ vypravoval mi potom. „Viděl jsem jinou ženu, než byla ta, kterou jsem dvacet let znal. Pevné přesvědčení, že je všemu konec, dodalo mi síly, která překvapila i ji. Přísahám vám, že byla udivena mou pevností v této poslední hodině.“

Varvara Petrovna náhle odložila tužku na stolek a obrátila se rychle k Stěpanu Trofimoviči.

„Stěpane Trofimoviči, musíme promluvit o vaší záležitosti.

Jsem přesvědčena, že jste si připravil všechna svá vypínavá slova a všelijaké řečnické obraty, ale bylo by líp přistoupit přímo k věci, pravda?“

Zachvělo jí to. Příliš si pospíšila udat tón pro nastávající rozmluvu. Co asi bude následovat?

„Počkejte, mlčte, nechte mě mluvit, pak budete vy, ač nevím opravdu, co byste mi mohl odpovědět,“ pokračovala v rychlém hovoru. „Až do konce vašeho života pokládám tisíc dvě stě rublů vaší penze za svou svatou povinnost. Ostatně proč za svou svatou povinnost? Prostě za dohodu, to bude mnohem reálnější, pravda? Chcete-li, sepíšeme to. Pro případ mé smrti je učiněno zvláštní opatření. Vy však dostáváte kromě toho ode mne byt a obsluhu a celé zaopatření. Když to převedeme na peníze, dělá to tisíc pět set rublů,

pravda? Přidám ještě mimořádně tři sta rublů a bude to dělat dohromady tři tisíce. Stačí vám to na rok? Tuším, že to není málo. V docela mimořádných případech ostatně přidám. Vezměte peníze, pošlete mi mé lidi a žijte si sám pro sebe, kde chcete, v Petrohradě, v Moskvě, v cizině nebo tady, jen ne u mne. Slyšíte?“

„Nedávno mi byl vysloven z týchž úst právě tak naléhavě a právě tak rychle jiný požadavek,“ pronesl pomalu a se smutnou zřetelností Štěpan Trofimovič. „Podfídl jsem se a... tančil jsem pro vaše potěšení kozáčka. Oui, la comparaison peut être permise. C'était comme un petit cozak du Don qui sautait sur sa propre tombe.¹⁴⁸ Ted'...“

„Zadržte, Štěpane Trofimoviči, jste strašně výřečný. Netančil jste, ale vyšel jste ke mně v rukavičkách, v novém nákrčníku a v čistém prádle, napomádovaný a navoněný. Ujišť'uji vás, že vy sám jste měl velkou chuť se oženit, bylo to napsáno na vaší tváři, a věřte mi, že ten výraz byl docela nechutný. Jestli jsem se vám tenkrát o tom nezmínila, bylo to jen z jemnocitu. Ale vy jste chtěl, vy jste se chtěl oženit, přes mrzkosti, které jste důvěrně psal o mně a o své nevěstě. Ted' jde o něco zcela jiného. A k čemu cozak du Don nad nějakým vašim hrobem? Nechápu toto přirovnání. Naopak, neumírejte, ale buďte živ. Buďte živ co nejdéle, budu velmi ráda.“

„V starobinci?“

¹⁴⁸ Ano, toto přirovnání může být dovoleno. Byl jsem jako malý donský kozáček, který tančí na svém hrobě.

„V starobinci? Do starobince se nechodívá s třemi tisíci důchodu. Ach, vzpomínám si,“ usmála se, „opravdu, Petr Stěpanovič jednou zažertoval o starobinci. Ba, je to opravdu zvláštní starobinec, který stojí za úvahu. Je určen pro nejváženější osoby, jsou tam plukovníci, teď tam chce jít dokonce jeden generál. Vstoupíte-li tam se všemi svými penězi, budete mít pokoj, spokojenost, posluhu. Budete se tam zabývat vědami a vždy budete moci sehnat partii na preferans...“

„Passons.“¹⁴⁹

„Passons?“ pronesla Varvara Petrovna nepříjemně dotčena. „V tom případě jsem vám řekla všechno. Jste informován a ode dneška žijeme každý zcela zvlášť.“

„To je všechno? Všechno, co zůstalo z dvaceti let? Poslední naše rozloučení?“

„Máte strašně rád patos, Stěpane Trofimoviči. To už není vůbec v módě. Oni mluví hrubě, ale prostě. Těch našich dvacet let se vám povedlo! Dvacet let oboustranné samolibosti a ničeho jiného. Každý dopis, který jste mi poslal, nebyl psán pro mne, ale pro potomstvo. Vy jste stylist, a ne přítel. Přátelství – to je jen krásné slovo pro škaredou skutečnost, pro vzájemné vylévání pomyjí...“

„Panebože, kolik přejetých slov! Nazpaměť naučené lekce! I vás už nastrčili do svého mundúru! I vy se radujete, i vy jste na výsluní!

¹⁴⁹ Nechme toho.

Chére, chére ¹⁵⁰, za jakou to čočovici jste jim prodala svou svobodu!“

„Nejsem papoušek, abych opakovala cizí slova,“ vzkypěla Varvara Petrovna. „Budte jist, že se u mne nakupila slova vlastní. Co jste pro mne udělal za těch dvacet let? Odpíral jste mi i knihy, které jsem pro vás objednávala a které, nebýt knihaře, by zůstaly nerozřezány. Co jste mi dával číst, když jsem vás v prvních letech prosila, abyste mě vedl? Stále Capefigue a Capefigue. Žárlil jste dokonce na můj vývoj a učinil jste svá opatření. A zatím se vám všichni smějí. Přiznávám se, že jsem vás vždycky pokládala jen za kritika; jste literární kritik a nic jiného. Když jsem vám prohlásila cestou do Petrohradu, že mám v úmyslu vydávat revue a zasvětit jí celý život, podíval jste se na mne ihned ironicky a začal jste být náhle strašně nadutý.“

„To nebylo to, to nebylo to... Báli jsme se tenkrát pronásledování...“

„Bylo to to, a pronásledování jste se v Petrohradě bát vůbec nemusel. Pamatujete se, jak potom v únoru, když se rozšířila ona pověst, jste znenadání ke mně ustrašeně přiběhl a žádal, abych vám ihned dala osvědčení ve formě dopisu, že chystaná revue se vás vůbec netýká, že ti mladí lidé chodí ke mně, ne k vám a že jste jen domácí učitel, který žije v domě, poněvadž mu ještě nevyplatili mzdu. Bylo to tak? Pamatujete se? Vy jste se v celém svém životě –

¹⁵⁰ má drahá, má drahá

skvěle vyznamenával, Stěpane Trofimoviči.“

„Byla to jen chvíle duševní skleslosti, chvíle mezi čtyřma očima,“ bolestně vykřikl, „ale opravdu, opravdu má být všechno zpřetrháno pro takové malicherné dojmy? Což nám za ta dlouhá léta už nic jiného nezůstalo?“

„Jste strašně vypočítavý! Chcete všechno zařídit tak, abych zůstávala stále vaší dlužnicí. Když jste se vrátil z ciziny, díval jste se na mne z vysoka a nedovolil jste mi pronést ani slova. Když jsem tam pak jela sama a začala s vámi mluvit o svém dojmu z Madony, nevyslechl jste mě a začal jste se z vysoka do svého nákrčníku usmívat, jako bych já nemohla mít tytéž pocity jako vy.“

„To nebylo to, jistě ne to... J'ai oublié.“¹⁵¹

„O ano, bylo to právě to, neměl jste se už čím přede mnou vypínat, poněvadž to všechno je hloupost a jen váš výmysl. Dnes nikdo, nikdo už není Madonou nadšen a neztrácí na ni čas, kromě zatvrzelých staříků. To je dokázáno.“

„To je tedy už dokázáno?“

„Není zhola k ničemu. Tento džbánek je užitečný, poněvadž do něho můžeme nalít vodu, tato tužka je užitečná, poněvadž tužkou můžeme všechno zapisovat, ale tam je ženská tvář, horší než všechny ostatní skutečné tváře. Zkuste namalovat jablko a položte vedle něho skutečné jablko – které si vezmete? Sotva se zmýlíte. Takhle tedy

¹⁵¹ Zapomněl jsem.

vypadají všechny vaše teorie, když je ozáří první paprsek svobodného bádání.“ „Tak, tak.“

„Usmíváte se ironicky. A co například jste mi říkal o almužně? A přec rozkoš z almužny je rozkoš nemravná a vypínavá, rozkoš boháče z vlastního bohatství, z moci a ze srovnání vlastního významu s významem žebráka. Almužna kazí dárce i obdarovaného a kromě toho nedosahuje svého cíle, poněvadž jen podporuje žebráctví. Lenoši, kteří nechťejí pracovat, se jen kupí kolem dárců jako hráči kolem hracího stolku, doufajíce ve výhru. Zatím však z mizerných grošů, které se jim házejí, se jich podělí sotva setina. Kolik vy jste rozdál za svého života? Ne víc než osmdesát kopejek, jen si vzpomeňte. Račte si vzpomenout, kdy jste daroval naposled; před dvěma lety, snad to budou i čtyři. Křičíte jen a překážíte obecné věci. Už v dnešní společnosti by měla být almužna zakázána zákonem. V nové společnosti nebude vůbec chudých.“

„Och, jaké plýtvání cizími výroky! Tak už jste se dostala až k nové společnosti? Bůh vám pomoz, nešťastnice!“

„Ano, dostala, Stěpane Trofimoviči. Pečlivě jste přede mnou skrýval všechny nové, teď už všem známé ideje a dělal jste to jedinež ze žárlivosti, abyste měl nade mnou moc. Teď už je i ta Julie sto verst přede mnou. Ale teď jsem prohlédla i já. Chránila jsem vás, Stěpane Trofimoviči, pokud jsem mohla; všichni šmahem vám dělají výtky.“

„Dost!“ začal se už zvedat k odchodu, „dost! Co bych vám přál

víc, než abyste své řeči litovala?“

„Sedněte si na chvíli, Stěpane Trofimoviči, musím se vás ještě na něco zeptat. Vyřídili vám pozvání na přednášku při literární besedě? To jsem já zařídila. Řekněte, o čem chcete vlastně přednášet?“

„Právě o té vladařce vladařek, o tom ideálu lidstva, o Madoně sixtinské, která podle vás se nevyrovná ani sklenici nebo tužce.“

„Tedy ne z historie?“ rozhořčeně se podívala Varvara Petrovna. „Vždyť vás nebudou poslouchat. Ta Madona se vám ale povedla! Jenže co z toho budete mít, když všechny uspíte? Budte přesvědčen, Stěpane Trofimoviči, že mluvím jedině ve vašem zájmu. Něco jiného by bylo, kdybyste si vzal nějakou krátkou, ale zajímavou středověkou dvorskou historku ze španělských dějin, nebo ještě lépe jednu anekdotu, a doplnil ji dalšími anekdotami i vlastními duchaplnými nápady. Karmazinov říká, že by bylo divné, kdybyste ani ze španělských dějin nedovedl přednést něco zajímavého.“

„Karmazinov, ten hlupák, který sám už nemá co psát, hledá pro mne témata!“

„Karmazinov, tento duch téměř univerzální! Máte příliš opovážlivý jazyk, Stěpane Trofimoviči.“

„Váš Karmazinov je stará, vypsaná, rozezlená baba! Chère, chère, už dávno vás tak zpracovali? Och bože!“

„Já ho ani teď nemohu snést pro jeho domýšlivost, ale spravedlivě vzdávám čest jeho rozumu. Opakuji, chránila jsem vás ze všech sil, pokud to bylo v mé moci. Ale proč stůj co stůj ukazovat svou

směšnost a nudnost! Naopak, vyjděte na pódium s úctyhodným úsměvem jako představitel minulé doby a vypravujte jim tři anekdoty se vši svou duchaplností, jak umíte někdy vypravovat jen vy. Ať jste stařec, ať jste z minulé doby, ať konečně jste se za nimi opozdil, sám se k tomu s úsměvem v úvodu přiznáte a všichni rádi uvidí, že jste milá, dobrá, duchaplná troska... Krátce, člověk staré ráže a natolik pokrokový, že je sám s to ocenit jak náleží všechnu nesmyslnost některých názorů, kterých se dotud přidržoval. Nu, udělejte mi tu radost, prosím vás.“

„Chére, dost! Neproste, nemohu. Budu mluvit o Madoně, ale způsobím bouřku, která buď smete je všechny, nebo srazí mne samotného.“

„Jistě jen vás, Stěpane Trofimoviči.“

„Takový je můj osud. Budu vypravovat o tom podlém otroku, o tom smrdutém lotrovském lokaji, který první vystoupí s nůžkami v rukou na žebřík a rozřízne božskou tvář velikého ideálu ve jménu rovnosti, závisti a... *zažívání*. Ať zahřmí mé prokletí a pak, pak...“

„Do blázince?“

„Snad. Ale v každém případě, ať už budu přemožen nebo zvítězím, ještě téhož večera vezmu svou mošnu, svou žebráckou mošnu, opustím svůj ubohý majetek, všechny vaše dary, všechny penze a sliby budoucího štěstí a odejdu pěšky, abych skončil svůj život u kupce jako vychovatel nebo umřel hladu někde za plotem.“

Tak jsem řekl. Alea iacta est! ¹⁵²“

Znovu povstal.

„Věděla jsem,“ povstala s blýskajícíma očima Varvara Petrovna, „po léta jsem už věděla, že žijete jen kvůli tomu, abyste na sám konec pohaněl mne a můj dům klevetou! Co chcete říci tím svým vychovatelstvím u kupce nebo smrtí za plotem? Zlomyslnost, kleveta a nic jiného!“

„Vy jste mnou vždycky pohrdala, ale já skončím jako rytíř věrný své dámě, neboť vaše mínění mi bylo vždy dražší než všechno ostatní. Od této chvíle nepřijímám už nic a zbožňuji vás nezištně.“

„Jak je to hloupé!“

„Vy jste si mne nikdy nevážila. Měl jsem jistě spoustu slabostí. Ano, vyjídal jsem vás; mluvím jazykem nihilismu, ale vyjídát nebylo nikdy nejvyšším principem mého jednání. Stalo se to jaksí samo sebou, nevím jak... Vždycky jsem myslíval, že mezi námi zůstává něco vyššího než jídlo, a – nikdy, nikdy jsem nebyl lumpem! Tedy vzhůru na cestu, aby se věc napravila! Na pozdní cestu, venku je pozdní jeseň, nad poli leží mlha, chladná, stařecká jinovatka pokrývá mou budoucí cestu a vítr skučí o blízkém hrobě... Ale vzhůru na cestu, na cestu, na novou cestu:

Čistou jdu láskou napojen, věren svým bláhovým snům...

¹⁵² Kostky jsou vrženy!

Ó sbohem, mé sny! Dvacet let! Alea iacta est.“

Jeho tvář byla skropena náhle vytrysknuvšími slzami; vzal svůj klobouk.

„Nerozumím vůbec latinsky,“ pronesla Varvara Petrovna, držíc se ze všech sil.

Kdo ví, snad i ona by byla ráda zaplakala, ale rozhorlení a vrtoch ještě jednou zvítězily:

„Vím jen tolik, že to všechno jsou nechutnosti. Vy nikdy nebudete s to splnit své egoistické hrozby. Nepůjdete nikam, k žádnému kupci, ale skončíte velmi pokojně na mých rukou, budete brát penzi a scházet se každé úterý se svými kamarádíčky. Sbohem, Stěpane Trofimoviči.“

„Alea iacta est!“ hluboce se jí uklonil a vrátil se domů jedva živ rozčilením.

HLAVA ŠESTÁ

Petr Stěpanovič má sháňku

I

DATUM SLAVNOSTI BYLO DEFINITIVNĚ STANOVENO, ALE von Lembke byl stále smutnější a zádumčivější. Byl pln podivných a zlověstných předtuch, což silně znepokojovalo Julii Michajlovnu. Pravda, nebylo všechno, jak být mělo. Náš bývalý měkký gubernátor nezanechal správu gubernie docela v pořádku; právě se začala šířit cholera, na některých místech se objevil zhoubný dobytčí mor, po celé léto zuřily ve městech i na vesnicích požáry a mezi lidem se stále víc a více rozšiřovaly hloupé povídačky o žhářích. Loupeže se proti dřívějšímu zdvojnásobily. To vše by arci bylo víc než obvyklé, kdyby při tom nepůsobily jiné závažné příčiny, které rušily klid dotud tak šťastného Andreje Antonoviče.

Julii Michajlovnu nejvíce překvapovalo, že byl den ode dne mlčelivější, a co bylo zvláště divné, tajemnější. Jaképak by však mohl mít tajnosti? Pravda, měl jen zřídka nějaké námitky a většinou se jí úplně podřizoval. Na její naléhání byla například provedena dvě nebo tři neobyčejně odvážná a téměř protizákonná opatření pro posílení gubernátorské moci. Za tímž účelem se několikrát až nápadně přimhouřily obě oči. Například lidé zralí pro soud a na Sibiř byli jedině na její naléhání navrženi k odměně; bylo rozhodnuto na některé stížnosti a dotazy systematicky neodpovídat. To vše vyšlo

najevo později. Lembke nejen všechno podpisoval, ale ani neuvažoval o tom, jestli snad účast manželky v plnění jeho vlastních povinností nepřesahuje míru. Zato se začal občas stavět na zadní pro „naprosté hlouposti“ a překvapoval tím Julii Michajlovnu. Cítil arci potřebu vynahradit si dny poslušnosti malými chvíličkami vzpoury. Julie Michajlovna přes svůj pronikavý rozum bohužel nedovedla pochopit tuto ušlechtilou jemnost v jeho ušlechtilém charakteru. Běda! Neměla na to kdy a z toho vzniklo mnoho nedorozumění.

Nesluší se pro mne vypravovat o některých věcech, taky to ani neumím. Rovněž není mou věcí posuzovat administrativní chyby, celou tuto administrativní stránku vůbec pomíjím. Když jsem začal kroniku, dal jsem si jiné úkoly. Kromě toho mnoho věcí vyjde najevo vyšetřováním, které se teď má v naší gubernii zahájit; stačí jen trochu počkat. Přece však musím přičinit několik vysvětlivek.

Ale pokračuji o Julii Michajlovně. Ubohá dáma (tuze ji lituji) mohla dosíci všeho, co ji tak lákalo a vábilo (slávy i ostatních věcí), i bez oněch silných a výstředních kousků, kterými se u nás chtěla uvést hned při prvním kroku. Bud z přemíry poetičnosti, nebo snad následkem dlouhých a smutných nezdarů své časné mladosti pocítila však náhle zároveň se změnou osudu, že je jaksi až příliš výjimečně povolana, ne-li dokonce pomazanou „ženou, na niž se snesl onen jazyk“, a v tom jazyku byla taky všechna bída: vždyť jazyk přece není drdol, který může přikrýt každou ženskou hlavu. Nejobtížnější

však je přesvědčit o této pravdě ženu; úspěch má naopak ten, kdo jí přitakává, tedy jí přitakávali o závod. Chuděrka se rázem stala hříčkou nejrůznějších vlivů, pokládajíc se přitom za zcela originální. Za krátkou dobu jejího gubernátorování mnoho chlapíků si u ní přihřálo polívčičku a využilo její prostodušnosti. A jaká kaše se zavařila z její zdánlivé samostatnosti! Líbil se jí feudalismus a aristokracie, posílení gubernátorské moci i demokracie, nové instituce a pořádek i volnomyšlenkářství a sociální ideje, přísný tón aristokratických salónů i téměř hospodská nevázanost mládeže, která ji obklopovala. Snila o tom, že bude „rozdávat štěstí“ a smiřovat nesmiřitelné, lépe řečeno spojovat všechno a všechny ve zbožňování své vlastní osoby. Měla i své favority: Petr Stěpanovič, který byl schopen mezi jiným i nejhrubšího pochlebování, se jí tuze líbil. Ale líbil se jí i z jiného důvodu, velmi zvláštního a velmi charakteristického pro tuto ubohou dámu – stále doufala, že jí odhalí celé protistátní spiknutí! Jakkoli je to neuvěřitelné, bylo tomu tak. Z jakéhosi důvodu se jí zdálo, že v gubernii je zcela jistě skryto protistátní spiknutí. Petr Stěpanovič svým mlčením v některých případech a narážkami v případech jiných přispíval k tomu, že se v ní tato podivnámyšlenka zakořenila. Domnívala se, že on je ve styku se vším, co je v Rusku revolučního, zároveň však že je jí oddán až k zbožňování. Odhalené spiknutí, vděčnost Petrohradu, budoucí kariéra, působení na mládež „laskavostí“, aby ji udržela na pokraji propasti – to všechno se dohromady snášelo v její vrtošivé hlavě.

Vždyť přece spasila a pokořila Petra Stěpanoviče (o tom byla z jakéhosi důvodu nezvratně přesvědčena), spásí tedy i ostatní. Nikdo, nikdo z nich nezahyne, ona všechny zachrání; roztřídí je do různých kategorií a bude pak o nich podávat zprávy; bude postupovat se zřetelem k nejvyšší spravedlivosti a snad i historie a celý ruský liberalismus bude žehnat jejímu jménu, ale spiknutí bude přece jen odhaleno. Všechny mouchy jednou ranou.

Přece jen však bylo třeba, aby se Andrej Antonovič trochu rozveselil, aspoň k slavnosti. Musí se buď jak buď rozveselit a uklidnit. Za tím účelem nakomandovala k němu Petra Stěpanoviče, doufajíc, že zapůsobí nějakým jen jemu známým uklidňujícím způsobem na jeho roztesknění. Snad dokonce nějakými zprávami tak říkajíc rovnou z první ruky. Na jeho obratnost pevně spoléhala. Petr Stěpanovič nebyl už dávno v pracovně pana von Lembka. Rozběhl se k němu právě ve chvíli, kdy byl pacient ve zvlášť špatné náladě.

II

Vyskytla se složitá záležitost, kterou pan von Lembke nemohl vůbec rozřešit. V okrese (právě v tom, kde nedávno flámoval Petr Stěpanovič) dostal jeden podporučík od svého nejbližšího velitele ústní důtku. Stalo se to před celou rotou. Podporučík byl ještě mladý člověk, přijel nedávno z Petrohradu, byl mlčelivý a mrzutý, ale vypadal důstojně, třebaže byl malý, tlustý a červenolící. Důtku nesnesl a vrhl se náhle na velitele, s hlavou podivně skloněnou, a s

jakýmsi neočekávaným vyjeknutím, které překvapilo celou rotu, ho uhodil a vši silou se mu zakousl do ramene; odtrhli ho jen násilím. Nebylo pochyby, že se zbláznil, vyšlo aspoň najevo, že byly u něho v poslední době pozorovány nejnemožnější podivnůstky. Vyhodil například ze svého bytu dvě ikony, které patřily domácím, a jednu z nich rozsekal sekyrou; na třech podstavcích na způsob kostelních pultů rozložil ve svém pokoji díla Vogta, Moleschotta a Büchnera a před každým pultem rozžihal voskové svíce. Podle množství knih, které se u něho našly, bylo lze soudit, že je to člověk sčertlý. Kdyby měl padesát tisíc franků, odplul by možná na Marqueské ostrovy, jako onen „kadet“, kterého připomíná v jednom ze svých spisů tak humorně p. Gercen. Když ho zatkli, našli u něho po kapsách i v bytě celou hromadu nejbláhovějších proklamací.

Proklamace samy o sobě jsou hloupost a podle mého je zbytečné si kvůli nim vůbec lámat hlavu. Copak jsme jich už dost neviděli? A nebyly to ani proklamace nové, právě takové, jak se potom vyprávělo, byly nedávno rozhozeny v ch-ské gubernii a Liputin, který před půldruhým měsícem zajel do okresu i do sousední gubernie, ujišťoval, že už tehdy tam viděl právě takové letáky. Ale Andreje Antonoviče zarazilo právě to, že správce fabriky Špigulinových dodal právě v tu dobu na policii dva nebo tři balíčky stejných letáků, jaké byly nalezeny u podporučíka; balíčky byly hozeny v noci do továrny. Nebyly ještě ani rozbaleny a nikomu z dělníků se nepodařilo přečíst jeden jediný leták. Andrej Antonovič

usilovně přemýšlel. Věc se mu zdála nepříjemně složitá.

Ve fabrice Špigulinových se právě tenkrát začala ta „špigulinská historie“, o níž se toho u nás tolik napovídalo a která v různých obměnách přešla i do novin hlavního města. Asi před třemi nedělemi tam onemocněl jeden člověk na asijskou cholera a umřel; pak jich onemocnělo ještě několik. Celé město se polekalo, poněvadž cholera se šířila ze sousední gubernie. Podotýkám, že u nás byla na přivítání nezvaného hosta učiněna pokud možno uspokojivá sanitní opatření. Ale fabriku Špigulinových, milionářů a lidí velkých styků, jaksi přehlédli. A náhle začali všichni naříkat, že právě v ní je skryt kořen a semeniště nemoci, že přímo v továrně, jmenovitě v místnostech pro dělníky, je taková zastaralá špína, že i kdyby nebylo vůbec žádné cholery, musela by se tam sama zrodit. Byla ovšem učiněna ihned opatření a Andrej Antonovič trvale energicky na tom, aby byla okamžitě uskutečněna. Továrnu vyčistili asi za tři neděle, ale Špigulinové ji z neznámého důvodu zavřeli. Jeden bratr Špigulin žil neustále v Petrohradě, druhý odjel do Moskvy hned po tom, když bylo úřady nařízeno vyčištění. Správce začal dělníky vyplácet, a jak se teď ukazuje, drze je okrádal. Dělníci se dali do reptání, chtěli spravedlivou výplatu, ve své hlouposti šli i na policii, ostatně bez velkého křiku a již s daleko menším rozčilením. A právě v tu dobu byly zaslány Andreji Antonoviči od správce proklamace.

Petr Stěpanovič vrazil do pracovny bez ohlášení jako dobrý známý a domácí člověk a kromě toho se vzkazem od Julie

Michajlovny. Když ho von Lembke uviděl, mrzutě se zamračil a nepřívětivě se zastavil u stolu. Až dotud se procházel po pracovně a rozprávěl o čemsi mezi čtyřma očima s úředníkem své kanceláře Blumem, neobyčejně nemotorným a mrzutým Němcem, kterého si přivezl z Petrohradu přes velmi energické námitky Julie Michajlovny. Když vkročil Petr Stěpanovič, ustoupil úředník ke dveřím, ale neodešel. Petru Stěpanoviči se dokonce zdálo, že vyměnil se svým představeným jakýsi významný pohled.

„Oho, přeci jsem vás dopadl, tajuplná hlavo města!“ vyjel se smíchem Petr Stěpanovič a přikryl dlaní proklamaci ležící na stole, „to rozmnoží vaši sbírku, co?“

Andrej Antonovič vzplanul. Così jako by znenadání zkřivilo jeho tvář.

„Nechte to, hned to nechte!“ vykřikl, chvěje se hněvem, „a neopovažujte se... vážený pane...“

„Pročpak vy takhle? Zdá se, že se zlobíte?“

„Dovolte, vážený pane, abych vás upozornil, že nemám od nynějška vůbec v úmyslu snášet vaše nezpůsoby, a prosím vás, abyste si uvědomil...“

„Fuj, u kozla, vždyť on doopravdy!“

„Mlčte, ani slova!“ zadupal na koberci von Lembke, „a neopovažujte se...“

Bůh ví, k čemu by bylo došlo. Běda! Byla tu kromě všeho ostatního ještě jedna okolnost, zhola neznámá nejen Petru

Stěpanoviči, ale i Julii Michajlovně. Rozčilení nešťastného

Andreje Antonoviče dosáhlo takového stupně, že v posledních dnech začal v duchu na svou manželku kvůli Petru Stěpanovičovi žárlit. Prožíval o samotě, zvláště za noci, velmi nepříjemné chvíle.

„A já myslil, když někdo dva dny po sobě čte přes půlnoc mezi čtyřma očima jinému svůj román a ptá se ho na jeho mínění, že přinejmenším už odhodil tyhle oficiálnosti... Julie Michajlovna mě přijímá zcela familiárně, jakpak se v tom má člověk vyznat?“ pronesl Petr Stěpanovič dokonce s jistou důstojností. „Abych nezapomněl, tady je váš román,“ položil na stůl velký, těžký sešit, svinutý do trubky, pevně zabalený do modrého papíru.

Lembke se začervenal a zmátl.

„Kde jste jej našel?“ zeptal se opatrně v návalu radosti, kterou nemohl utlumit, ač ji tlumil ze všech sil.

„Představte si, jak byl svinutý, tak se skutálel za prádelník. Když jsem tenkrát přišel, hodil jsem jej asi nešikovně na prádelník. Našli to teprve předevcírem při mytí podlahy. Dal jste mi to ale práce!“

Lembke přísně sklopil oči.

„Dvě noci jsem kvůli vám nespal. Už předevcírem sešit našli, ale nechal jsem si jej a neustále četl; ve dne nemám kdy, tak po nocích. No – nejsem spokojen: nesouhlasím s myšlenkou. Kritikem jsem ovšem nikdy nebyl, ale – nakašlat na to – odtrhnout jsem se, pane drahá, od toho nemohl, třeba jsem nebyl spokojen! Čtvrtá a pátá

kapitola, to je... něco... něco... čert ví co! A jakým humorem je to nabito, uf, to jsem se nasmál! Jak vy se dovedete podívat na věci z komické stránky sans que cela paraisse ¹⁵³! Tam v deváté a v desáté kapitole je samá láska, to není můj obor, ale je to efektní; při Igreněvově dopise jsem se div nerozbrečel, ač jste to tak jemně podal... Víte, je to dojemné, ale zároveň jako byste ho chtěl ukázat po falešné stránce, je to tak? Uhodl jsem, či ne? No, a za konec bych vám chtěl jednoduše napráskat. Copak to provádíte? Vždyť to je stále totéž uctívání rodinného štěstí, rozmnožování dětí a kapitálu, žili a žili, jedli a pili, dobře se měli, odpusťte! Okouzλίte čtenáře, ani já sám jsem se nemohl odtrhnout, ale to je tím horší. Čtenář je hloupý jako dřív, rozumní lidé by ho měli osvětit, ale vy... No, dost už, sbohem. Podruhé se nezlobte; přišel jsem vám totiž říci pár nutných slov, ale vy jste takový nějaký...“

Andrej Antonovič mezitím vzal svůj román a zavřel jej na klíč do dubové knihovny. Mrkl přitom na Bluma, aby zmizel. Blum vyklouzl s tváří smutnou a protaženou.

„Nejsem takový nějaký, ale mám prostě... samé nepříjemnosti,“ zamumlal zachmuřeně, ale už bez hněvu a usedl ke stolu. „Sedněte si a řekněte svých pár slov. Dávno jsem vás už neviděl, Petře Stěpanoviči, jen sem už nevrázejte takovým způsobem... Je-li člověk někdy tak pohroužen do práce, tak...“

¹⁵³ nenápadně

„Mám už takový způsob...“

„Vím, a věřím, že to nebylo úmyslné, ale někdy mívá člověk starosti... Sedněte si přece.“

Petr Stěpanovič se rozvalil na divan a okamžitě dal nohy pod sebe.

III

„Jaképak starosti, snad ne tyhle hlouposti?“ kývl hlavou na proklamace, „takových lístků vám přinesu, kolik budete chtít, viděl jsem je už v ch-ské gubernii.“

„V té době, když jste tam byl?“

„No samo sebou se rozumí, že ne tenkrát, když jsem tam nebyl. Měly ještě vinětu, nahoře byla nakreslena sekera. Dovolte (vzal proklamaci do ruky); no ano, tady je taky sekera, přesně ta, na chlup taková.“

„Ano, sekera. Tak vidíte, sekera.“

„No a co, to jste se tak lekl sekery?“

„Sekery ne... a nelekl jsem se, ale jde o to... totiž taková věc, jsou tu určité okolnosti.“

„Jaké? Že to přinesli zrovna z továrny? He-he-he, víte co? V té vaší továrně budou brzy psát proklamace dělníci sami.“

„Jak to?“ přísně se na něho podíval von Lembke.

„A tak. Jen si na ně důkladněji posviťte! Jste příliš měkký člověk, Andreji Antonoviči; píšete romány. Ale tady by bylo třeba postaru.“

„A jaképak postaru, copak je to za radu? Továrnu vyčistili; dal jsem rozkaz a vyčistili ji.“

„Ale mezi dělníky je vzpoura. Napráskat jim pěkně jednomu jako druhému, a hotovo.“

„Vzpoura? To je hloupost; dal jsem rozkaz a vyčistili to tam.“

„Ech, Andreji Antonoviči, vy jste měkký člověk!“

„Předně nejsem vůbec tak měkký, a za druhé...“ chtěl se opět urazit von Lembke. Rozmlouval s mladíkem, násilně se přemáhaje, neboť byl zvědav, neřekne-li snad nějakou novinku.

„Á-á, zase stará známá!“ přerušil ho Petr Stěpanovič, když zpozoroval druhý papír pod těžítkem, také něco na způsob proklamace, zřejmě tištěné v cizině, ale ve verších. „No, tuhle znám nazpaměť: ‚Světlá postava! Heleme, taky že to je ‚Světlá postava‘. Znam tuhle postavu ještě z ciziny. Kde jste to vyhrabal?“

„Říkáte, že jste to viděl v cizině?“ zachvěl se von Lembke.

„Jak by ne, před čtyřmi nebo dokonce pěti měsíci.“ „Ale vy jste toho viděl za hranicemi hodně,“ ostře na něho pohlédl von Lembke. Nevšímaje si ho, rozbalil Petr Stěpanovič papír a přečetl nahlas báseň:

SVĚTLÁ POSTAVA

Sám jsa zrozen z lůna lidu, hoře jeho znal i bídu; carská msta ho Rusí štvála, šlechtická zášť poštvála; káznici a šibenici dal svůj život mladistvý: hlásal v městech, na vesnici rovnost, volnost, bratrství.

Místo slov když přišly činy, útek' z Ruska do ciziny, vale mučírám dal, katům, vale carským kasematům. Lid, ve kterém vfe to vzpourou od Smolenska do Taškenta, netrpělivě a s touhou čekal, čekal na studenta.

Čekal ho, že přijde brzy setřít bídy slané slzy, zlomit šlechty pouta stará, zbavit cara jména cara, rozdělití lidu zemi, zrušit cirkve, rodiny, vyúčtovati tak s všemi starého světa zločiny.

„To jste asi sebrali u toho důstojníka, co?“ zeptal se Petr Štěpanovič.

„A vy ráčíte znát i toho důstojníka?“

„Jakpak ne. Flámoval jsem tam s nimi dva dny. Na tom bylo vidět, že se zblázní.“

„Snad se ani nezbláznil.“

„Nezbláznil, když začal kousat?“

„Ale dovolte, když jste tyhle verše viděl v cizině, a pak se objeví u toho důstojníka...“

„Co? To je moc chytré! Jak vidím, zkoušíte mě, Andreji Antonoviči. Hledte,“ začal náhle neobyčejně vážně, „o tom, co jsem viděl v cizině, jsem po návratu už leckomus vykládal a mé výklady byly uznány za uspokojivé, jinak bych neobšťastňoval svou přítomností zdejší město. Domnívám se, že má záležitost je v tomto

ohledu ukončena a že nejsem nikomu vázán dávat z toho počet. A je skončena ne proto, že bych byl udavač, ale proto, že jsem nemohl jednat jinak. Ti, kdož psali Julii Michajlovně, znali celou věc a psali o mně jako o člověku poctivém... Ale to všechno ať jde k čertu, neboť já vám přišel říci jednu vážnou věc, a je dobře, že jste toho svého kominíka poslal pryč. Je to pro mne věc důležitá, Andreji Antonoviči; mám k vám mimořádnou prosbu.“

„Prosbu? Hm, račte, čekám velmi zvědav, mám-li se přiznat. A musím dodat, že mě vůbec hodně překvapujete, Petře Stěpanoviči.“

Von Lembke byl trochu rozčilen. Petr Stěpanovič přehodil nohu přes nohu.

„V Petrohradě,“ začal vypravovat, „jsem byl v mnoha směrech upřímný, ale o něčem, jako například o tomhle (třukl prstem do „Světlé postavy“), jsem mlčel: předně proto, že to nestálo za řeč, a za druhé proto, že jsem odpovídal jen na to, nač se ptali. V těchto věcech nerad předbíhám, a v tom právě vidím rozdíl mezi padouchem a člověkem poctivým, kterého krátce a dobře okolnosti přemohly... No, zkrátka, nechme toho. No, ale teď... teď, když ti hlupáci... no, když to vyšlo najevo a je to už tady ve vašich rukou, a před vámi, jak vidím, nelze nic utajit – poněvadž jste člověk bystrozraký a předem se ve vás nikdo nevyzná, tedy ti hlupáci zatím pokračují, proto jsem přišel... přišel jsem... no, ano, krátce, přišel jsem vás prosit, abyste zachránil jednoho člověka, taky hlupáka, snad šilence, abyste ho zachránil ve jménu jeho mládí, neštěstí, ve jménu

vaší humánnosti... Nejste přec tak humánní jen v románech vlastní výroby!“ přerušil se náhle netrpělivě a s hrubým sarkasmem.

Slovem, bylo vidět člověka přímého, ale neobratného a nediplomatického, přemoženého přemírou humánních citů a snad i přílišnou citlivostí, hlavně člověka omezeného, jak ihned neobyčejně bystře odhadl von Lembke, který ho tak už dávno ocenil, zvláště když mu v posledním týdnu o samotě ve své pracovně, obzvláště za noci, v duchu ze všech sil nadával pro jeho nepochopitelné úspěchy u Julie Michajlovny.

„Za koho prosíte a co to všecko znamená?“ vyptával se pln důstojnosti, snaže se zatajit svou zvědavost.

„To je... to je... ke všem kozlům... to přece není má vina, že ve vás věřím! Což je to má vina, že vás pokládám za nejušlechtilejšího člověka a hlavně za člověka rozumného, který je s to... no prostě... pochopit... ke všem kozlům...“ Chuděrka nebyl zřejmě s to se ovládnout. „Chápejte přec,“ pokračoval, „chápejte, že řeknu-li jeho jméno, tím vám ho zrazuji; zrazuji přece, že ano? Že ano?“ „Ale jak se mohu dovtípit, o koho jde, když se nechcete vyslovit?“

„To je právě to, vy vždycky člověka zaskočíte tou svou logikou, ke všem kozlům... no, ke všem... ta ‚světlá postava‘...ten ‚student‘, to je... Šatov... teď víte všechno!“

„Šatov? Jak to Šatov?“

„Šatov, to je ten ‚student‘, o němž se tu mluví. Bydlí tady; bývalý nevolník, no, tuhle dal facku.“

„Vím, vím!“ přihmouřil oči Lembke. „No, ale dovolte, z čeho je vlastně obviňován a hlavně zač se přimlouváte?“

„Prosím, abyste ho zachránil, chápete? Vždyť jsem ho znal už před osmi lety, vždyť jsem snad byl jeho kamarádem,“ rozčiloval se Petr Stěpanovič. „No, nejsem vám přec povinen počtem za svůj předešlý život,“ mávl rukou, „to vše je malichernost, je jich dohromady tři a půl, i s těmi v cizině jich není víc než deset, a hlavní věc – skládal jsem naději ve vaši humánnost, ve váš rozum. Pochopíte a ukážete věc tak, jak vskutku je, a ne jako pánbůh ví co, ukážete to jako hloupý sen pomateného člověka... pomateného z neštěstí, uvědomte si, z mnohých neštěstí, a ne jako čert ví jaké nevídané spiknutí proti státu!...“

Nedostávalo se mu téměř dechu.

„Hm, vidím, že je vinen v příčině proklamací se sekyrou,“ usoudil téměř velebně Lembke, „ale dovolte, kdyby byl sám, jak by je mohl rozhodit tady i na venkově, a dokonce v ch-ské gubernii a... a to nejhlavnější ovšem, kde je vzal?“

„Ale vždyť vám říkám, že je jich zřejmě všeho všudy pět lidí, no, řekněme deset, copak já vím?“

„Vy nevíte?“

„Jak to mám vědět, ke všem kozlům?“

„Ale věděl jste přec, že jeden z účastníků je Šatov?“

„Ech!“ mávl rukou Petr Stěpanovič, jako by zaháněl tísnivou jasnovidnost tazatelovu, „poslyšte, řeknu vám plnou pravdu: o

proklamacích nevím nic, načisto nic, ke všem kozlům, chápete, co je to nic?... Ovšem, je tu podporučík a ještě někdo, pak ještě někdo tady... no a snad Šatov, no a ještě někdo, a to je všechno, sebranka a banda... Ale já přišel prosit za Šatova, je potřeba ho zachránit, poněvadž ta báseň je jeho, jeho vlastní práce, a byla vytištěna v cizině jeho přičiněním; to je všechno, co vím určitě, ale o proklamacích nevím vůbec nic.“

„Jsou-li verše jeho, tedy jistě i proklamace. Ale jakými fakty odůvodňujete své podezření proti panu Šatovovi?“

Petr Stěpanovič s tváří člověka, který už úplně ztratil trpělivost, vyndal z kapsy zápisník a z něho lístek.

„Tuhle jsou ta vaše fakta!“ vykřikl a hodil lístek na stůl. Lembke jej rozložil; ukázalo se, že byl napsán před půl rokem odtud kamsi do ciziny, že je krátký a obsahuje jen pár slov:

*„Světlou postavu“ tady tisknout nemohu, a vůbec nic nemohu.
Tiskněte v cizině.*

Iv. Šatov

Lembke se zadíval upřeně na Petra Stěpanoviče. Varvara Petrovna měla pravdu, že má tak trochu beraní pohled, zvláště v některých chvílích.

„Tak to tedy znamená,“ trhl sebou Petr Stěpanovič, „že před půl rokem tady ty verše napsal, ale nemohl je vytisknout dejme tomu v

nějaké tajné tiskárně – a proto prosí, aby byly vytištěny za hranicemi... To je, tuším, jasné?“

„A-ano, jasné, ale koho prosí? To ještě jasné není!“ podotkl Istivě a posměšně Lembke.

„No Kirillova přece; lístek je napsán Kirillovu do ciziny... To jste nevěděl? Člověka zlobí, že se tady přede mnou možná jen přetvařujete, ale sám už dávno a dávno víte o těch verších i o všem. Jak by se jinak octly na vašem stole? Nenašly si k vám přece cestu samy! Proč mě však mučíte, víte-li všechno sám?“

Křečovitě oťel kapesníkem pot s čela.

„Vím snad něco...“ obratně se vyhnul Lembke; „ale kdo je to ten Kirillov?“

„Ale to je přec ten inženýr, který sem přijel, byl Stavroginovým sekundantem, maniak, šílenec; váš podporučík měl snad vskutku jen delirium, ale tenhle, ten je docela blázen – docela, za to ručím. Ech, Andreji Antonoviči, kdyby vláдавěděla, jací jsou to šmahem lidé, tak by na ně ani ruku nevztáhla. Všichni dohromady nestojí ani za fajfku tabáku; prokoukl jsem je už ve Švýcarech a na kongresech.“

„Tam, odkud řídí zdejší hnutí?“

„A kdo řídí, prosím? Tři a půl člověka. Koukej se na ně a umřeš dlouhou chvílí. A jaképak zdejší hnutí? Snad ty proklamace? A koho zverbovali? Podporučíky v deliriu a dva tři studenty! Vy jste rozumný člověk, zeptám se vás na něco. Proč se k nim nepřidávají významní lidé, proč jen studenti a dvaadvacetiletí výrostci? Akolik je

jich? Hledá je snadmilión psů, a kolik jich všeho všudy našli? Sedm lidí. Povídám vám, umřete dlouhou chvílí.“

Lembke poslouchal pozorně, ale s výrazem, na němž bylo napsáno: mne, chlapečku, rohlíkem neopijješ.

„Ale dovolte, ráčíte tu tvrdit, že lístek byl adresován do ciziny; adresa na něm však není. Jak jste se dověděl, že lístek byl adresován na pana Kirillova do ciziny a... a... že byl skutečně napsán panem Šatovem?“

„Tak sežeňte hned rukopis Šatovův a porovnejte. Ve vaší kanceláři se jistě najde nějaký jeho podpis. A že na Kirillova – Kirillov mi to sám tenkrát ukazoval.“

„Vy sám tedy...“

„Nu ano, ovšem, už asi sám. Copak se mi tam toho málo naukazovali ř A co se týče těchto veršů, tak je prý napsal nebožtík Gercen Šatovovi, když se Šatov ještě potloukal po cizině, jako na památku setkání, na jeho pochvalu, doporučení, no, ke všem rohatým... a Šatov je rozšiřuje mezi mládeží. Říká, že je to mínění samotného Gercena o něm.“

„Ahá, a-há,“ dovtípil se konečně Lembke, „a já si lámal hlavu – proklamace, to je pochopitelné, ale proč verše?“

„Jak byste taky nepochopil. Čert ví, proč jsem se vám tak o všem rozžvanil! Poslyšte, dejte mi Šatova, ty ostatní ať vezme čert všechny i s Kirillovem, který se teď zavřel v domě Filippova, kde je i Šatov, a schovává se. Nemají mě rádi, poněvadž jsem se vrátil... ale slibte mi

Šatova a já vám je všechny budu servírovat jako na talíři. Budu vám k užitku, Andreji Antonoviči. Počítám, že v té ubohé hromádce je tak devět deset lidí. Sleduji je sám, z vlastního popudu. Známe už tři: Šatova, Kirillova a toho podporučíka. Ostatní mám teprv *na mušce*... Nejsem ostatně docela krátkozraký. Je to tak jako v ch-ské gubernii: tam chytili s proklamacemi dva vysokoškoláky, jednoho gymnastu, dva dvacetileté šlechtice, jednoho učitele a jednoho penzionovaného šedesátiletého majora, slaboduchého z pití, to je všecko, věřte, že je to všecko, docela jste se podivil, že je. to všecko. Ale potřebuju šest dnů. Já si to už vypočítal. Šest dnů a o nic méně. Jestli chcete dosáhnout nějakého výsledku, nechte je v klidu ještě šest dnů a já vám je svážu do uzlíčku; vyplašíte-li je dřív, hnízdo se rozletí. Ale dejte mi Šatova. Mluvím za Šatova... Nejlépe by bylo, kdybyste ho pozval soukromě a přátelsky, třeba sem do pracovny, sáhl mu na zoubek a rozhrnul před ním oponu... Jistě se vám vrhne k nohám a dá se do pláče! Je to člověk nervózní, nešťastný; jeho žena má něco se Stavroginem. Spusťte na něho laskavě a odhalí vám všechno sám, ale je třeba šesti dnů... a hlavně, hlavně – ani muk Julii Michajlovně. Tajemství. Umíte zachovat tajemství?“

„Jak?“ vykulil oči Lembke, „copak jste Julii Michajlovně vůbec nic neřekl?“

„Jí? Pánbůh mě chraň a opatruj! Och, och, Andreji Antonoviči! Podívejte se, tuze si vážím jejího přátelství a vysoko si cením... nu, to všechno... ale neudělám botu. Neodporuju jí, poněvadž odporovat

jí, jak sám víte, je nebezpečno. Snad jsem jí i nadhodil nějaké slůvko, poněvadž to má ráda, ale abych jí, jako teď vám, prozradil jména nebo takového něco, och, pane drahý! Proč se teď obracím na vás? Poněvadž jste přec jen muž, člověk seriózní, s dlouholetou, bezpečnou služební zkušeností. Něco jste už zažil! Znáte myslím nazpaměť ještě z petrohradských dob každý krok v takových věcech. Ale jí kdyby člověk řekl například tahle dvě jména, ta by spustila poplach... vždyť chce odtud překvapit Petrohrad. Ne, ne, je příliš hr, tak je to, prosím.“

„Ano, je v ní trochu moc temperamentu,“ zamumlal Andrej Antonovič ne právě bez potěšení, ale zároveň se strašnou lítostí, že se tenhle klacek opovažuje vyjadřovat se o Julii Michajlovně jaksi trochu až příliš volně. Avšak Petru Stěpanoviči se pravděpodobně zdálo, že je toho ještě málo a že je třeba ještě přidat páry, aby se „Lembka“ cítil polichocen a docela zkontrol.

„Právě moc temperamentu,“ přitakal, „i když je to snad žena geniální, žena literárně vzdělaná, ale – vrabce by vyplašila. Nevydrží mlčet ani šest hodin, neřkuli šest dní. Ech, Andreji Antonoviči, neukládejte ženě lhůtu šesti dnů! Uznáte přec, že mám určitou zkušenost v těchhle věcech; vždyť leccos vím a vy sám víte, že mohu leccos znát. Nežádám na vás šest dní pro legraci, ale ze zájmu o věc.“

„Slyšel jsem...“ nemohl se rozhodnout vyslovit svou myšlenku Lembke, „slyšel jsem, že po návratu z ciziny jste na příslušném místě

dal vysvětlení... něco na způsob pokání?“

„Nu, ať to bylo co bylo.“

„Rozumí se, že se nechci do těch věcí míchat... ale přec jen se mi zdálo, že jste tady až dosud mluvil v docela jiném stylu, například o křesťanské víře, o společenských zřízeních a konečně i o vládě samé...“

„Copak jsem toho málo napovídal? I teď říkám totéž, jenže ty myšlenky nelze provádět tak, jak to dělají ti hlupáci, v tom je ten háček. Co to má za smysl kousat do ramene? Vždyť vy jste se mnou souhlasil, jen jste říkal, že je to brzy.“

„Tohle jsem nemyslel, když jsem souhlasil a říkal, že je to brzy.“

„Vy ale vážíte každé slovíčko na lékárnických vážkách, opatrný člověče!“ podotkl náhle zvesela Petr Stěpanovič. „Poslyšte, otče můj drahý, bylo přec třeba vás blíže poznat, proto jsem hovořil ve svém stylu. Poznal jsem tak nejen vás, ale mnohé jiné lidi. Možná, že jsem potřeboval poznat váš charakter.“

„A proč potřebujete znát můj charakter?“

„Copak já vím proč?“ opět se rozesmál, „hledte, vážený a drahý Andreji Antonoviči, jste chytrý člověk, ale *k tomu* ještě nedošlo a jistě nedojde, chápete? Chápete snad? Třebaže jsem na patřičných místech po návratu z ciziny dal své vysvětlení, nevím opravdu, proč by člověk určitého přesvědčení nemohl pracovat ve prospěch svého upřímného přesvědčení... ale na vaši povahu se mne *tam* ještě nikdo neptal a žádné takovéhle úkoly jsem *odtamtud* zatím nepřevzal.

Rozvažte sám: vždyť jsem nemusel odhalit ta dvě jména zrovna vám, ale mrsknout je přímo *tam*, totiž tam, kde jsem svá vysvětlení dával poprvé; a kdybych to dělal kvůli penězům nebo kvůli nějakému prospěchu, byl by to ovšem z mé strany špatný výpočet, poněvadž teď budou vděčni vám, a ne mně. Já vám to říkal jen kvůli Šatovovi,“ dodal šlechetně Petr Stěpanovič, „z bývalého přátelství, jedině kvůli Šatovovi... No, a až vezmete pero a budete referovat *tam*, pak mě třeba pochvalte, jestli chcete... Nebudu říkat ne, che-che! Adieu, poseděl jsem si a nebylo třeba tolik žvanit!“ dodal s příjemným výrazem a vstal z divanu.

„Jsem naopak velmi rád, že se věc tak říkajíc vybarvuje,“ vstal von Lembke také s laskavým úsměvem, zřejmě pod vlivem posledních slov. „Přijímám vaše služby se vši uznalostí a budete přesvědčen, že vše, co z mé strany bude možné ohledně uznání vaší horlivosti...“

„Hlavní věc šest dní, lhůta šesti dnů, abyste těch šest dní nechal věc v klidu, na tom mi záleží.“

„Budiž.“

„Ovšem že vám ruce nesvazuju, ani nesmím. Vy se nemůžete vzdát sledování; jenom neplašte předčasně hnízdo, v tom spoléhám na váš rozum a na vaši zkušenost. Jistě máte v záloze dost svých honících psů a všelijakých takových stopařů, hehe!“ vyhrkl vesele a lehkomylně (jako mladý člověk) Petr Stěpanovič.

„Docela takhle to není,“ vyhýbavě se usmál Lembke. „To je

takový mladický předpoklad, že toho máme tak moc v zásobě... Ale ještě něco, když už jsme u toho, dovolte otázku: jestli tenhle Kirillov byl Stavroginovým sekundantem, v tom případě přece i pan Stavrogin...“

„Co Stavrogin?“

„Totiž když jsou takovými přáteli...?“

„Ó ne, ne, ne! V tom jste šlápl vedle, třebaže jste tak důvtipný. Až mě překvapujete. Já myslil, že máte stran té věci nějaké zprávy... Hm, Stavrogin – to je něco docela opačného, ale docela... avis au lecteur¹⁵⁴.“

„Opravdu? A je to možné?“ pronesl nedůvěřivě Lembke. „Julie Michajlovna mi říkala, že podle jejích zpráv z Petrohradu je to člověk, který má dokonce, abych tak řekl, jisté instrukce...“

„Já nic nevím. Já nic nevím, docela nic. Adieu. Avis au lecteur!“ vysmekl se náhle a zcela zjevně Petr Stěpanovič.

Vrhl se ke dveřím.

„Dovolte, Petře Stěpanoviči, dovolte,“ vykřikl Lembke, „ještě jednu maličkost a nebudu vás zdržovat.“

Vyndal ze zásuvky stolu obálku.

„Tady je ještě jeden exemplářík téže kategorie a já vám tím dokazuji, že vám v nejvyšší míře důvěřuji. Tu to máte, jaké je vaše mínění?“

¹⁵⁴ byl jste zpraven (dosl. – upozornění čtenáři)

V obálce byl dopis – divný dopis, anonymní, adresovaný Lembkovi a teprve včera doručený. Petr Stěpanovič k nesmírné své zlosti četl toto:

Vaše Excellence!

Tou totiž podle hodnosti jste. Tímhle dávám zprávu o úkladu na život různých generálů a taky vlasti. Nebot to k tomu rovnou směřuje. Já sám rozšiřoval nepřetržitě po mnoho let. Taky věci bezbožné. Chystá se spiknutí a proklamací je několik tisíc a za každou běží s vyplazeným jazykem sto lidí, neseberou-li je úřady dřív, nebot za odměnu je slíbeno mnoho věcí a prostý lid je hloupý a pak taky vodka. Lid, který si váží viníka, zničí toho i onoho a já se bojím obou stran, proto jsem začal litovat toho, čeho jsem se neúčastnil, nebot mé okolnosti jsou už takové. Chcete-li udání ke spáse vlasti, kostelů a ikon, to mohu podat jedině já. Ale s tím, abych dostal neprodleně jediný ze všech telegraficky odpuštění od třetího oddělení, ti druzí at pykají. Každý večer postavte na portýrovo okno v sedm hodin na znamení svíčku. Až ji spatřím, uvěřím a přijdu zulíbat milosrdnou dlaň z hlavního města, ale s tím, abych dostal penzi, nebot z čeho budu živ? Nebudete pak toho litovat, poněvadž Vám vyjde hvězda. Musím se tajit, poněvadž jde o hlavu.

Vaší Excelenci padá k nohám zoufalý člověk, kající volnomyšlenkář Incognito

Von Lembke vysvětlil, že dopis se octl včera ve vrátnici, když tam nikdo nebyl.

„Tak co o tom myslíte?“ zeptal se téměř hrubě Petr Stěpanovič.

„Řekl bych, že je to anonymní paskvil, k smíchu!“

„Pravděpodobně je to tak. Vás nenapálí.“

„Soudím hlavně podle toho, že je to tak hloupé.“

„A dostal jste ještě nějaké paskvily?“

„Asi dvakrát, anonymní.“

„To se ví, že to nepodepíšou. A byly různého stylu? Různého rukopisu?“

„Různého stylu a různého rukopisu.“

„A byly tak tatrmanšské jako tenhle?“

„Ano, tatrmanšské. A víte... strašně sprosté.“

„No, když už tamty byly takové, tedy jistě i tenhle je stejného druhu.“

„Ale hlavně proto, že je to tak hloupé. Poněvadž tamti jsou přec lidé vzdělaní a nebudou jistě tak hloupě psát.“

„No baže, ovšem.“

„A co když někdo chce opravdu něco udat?“

„To není pravděpodobné,“ odsekl suše Petr Stěpanovič. „Co znamená telegram od třetího oddělení a penze? Zřejmý paskvil.“

„Ano, ano,“ zastyděl se Lembke.

„Víte co, nechte to u mne. Docela jistě vám to vypátrám. Vypátrám to dříve než tamty.“

„Vezměte si to,“ souhlasil von Lembke, ovšem až po jistém váhání.

„Ukazoval jste to někomu ř“

„Ne, kdepak, nikomu.“

„Ani Julii Michajlovně?“

„Ale bůh chraň! A propánaboha, vy jí to taky neukazujte!“ vykřikl polekaný Lembke. „Moc by jí to rozčililo... a strašně by se na mne rozzlobila.“

„Ano, dostal byste nejprve vy, řekla by, že jste sám vinen, že vám tak píšou. Známe přec ženskou logiku. No, sbohem. Snad vám za tři dny toho pisatele dokonce představím. Hlavně nezapomeňte na naši dohodu!“

IV

Petr Stěpanovič snad ani nebyl hloupý člověk, ale Fed'ka Kriminálník o něm řekl správně, že „si stvoří člověka sám a s tou představou taky žije“. Odešel od von Lembka zcela jist, že ho uklidnil aspoň na šest dní, a tuto lhůtu nutně potřeboval. Ale jeho předpoklad byl mylný a vyplýval jedině z toho, že si stvořil hned od počátku a jednou provždy Andreje Antonoviče jako svrchovaného prost'áčka.

Andrej Antonovič, jako každý chorobně podezřívavý člověk, býval pokaždé mimořádně a radostně důvěřivý v první chvíli poté, když se dostal z nejistoty. Viděl zpočátku nový obrat věcí v dost příznivém světle, přes některé obtížné komplikace, které se nově

vyskytly. Aspoň se rozpadly v prach staré pochyby. Kromě toho byl za poslední dny tak unaven, cítil se tak bezmocný a zmučený, že jeho duše mimoděk toužila po klidu. Ale běda, klid byl opět tentam. Dlouhý pobyt v Petrohradě zanechal v jeho duši nezahladitelné stopy. Oficiální, ba i tajná historie „nové generace“ byla mu dostatečně známa – byl to člověk zvědavý a sbíral proklamace –, ale nerozuměl z toho všeho nikdy ani slůvku. Teď mu bylo, jako by zabloudil v lese: tušil všemi svými instinkty, že ve slovech Petra Stěpanoviče bylo něco nepatřičného, něco docela neslučitelného se všemi společenskými formami – „ač čert ví, co se v této *nové generaci* může všechno stát, a čert ví, co se to tam u nich děje!“ přemýšlel, ztrácejí se ve svých úvahách.

Tu jako naschvál vsunul zase hlavu do dveří Blum. Po celou dobu návštěvy Petra Stěpanoviče vyčkával nablízku. Tento Blum byl dokonce vzdálený příbuzný Andreje Antonoviče, příbuzný po celý život pečlivě a bázlivě skrývaný. Prosím čtenáře za odpuštění, že si tady dovolím o této nicotné postavičce napsat několik slov. Blum patřil do podivného rodu „nešťastných“ Němců – vůbec však ne proto, že by byl docela bez talentu, ale právě těžko říci proč. „Nešťastní“ Němci nejsou mýtem, ale vskutku existují, i v Rusku, a mají svůj vlastní typ. Andrej Antonovič choval k Blumovi po celý život velmi dojemné sympatie a všude, kde jen mohl, ho nechal podle stupně svých vlastních služebních úspěchů postupovat na nižší, jemu podřízené místečko; ale Blumovi se nikde nevedlo. Hned se

místo rušilo, hned byli vyměněni představení, jednou ho s ostatními div nepohnali před soud. Byl přesný, ale jaksi zbytečně a ke své škodě zachmuřený; zrzavý, vysoký, shrbený, smutný, ba sentimentální, a při vší své poníženosti umíněný a tvrdošíjný jako vůl, třebaže vždy nevhodně. K Andreji Antonoviči choval se ženou i množstvím svých dětí dlouholetou a nábožnou přichylnost. Kromě Andreje Antonoviče ho nikdy nikdo neměl rád. Julie Michajlovna ho chtěla ihned hodit do starého železa, ale nemohla přemoci zatvrzelost svého manžela. Byla to jejich první manželská hádka a došlo k ní hned po svatbě, v první dny líbánek, když se před ní náhle objevil až dosud pečlivě skrývaný Blum s urážlivým tajemstvím své příbuznosti s ní. Andrej Antonovič prosil se sepjatýma rukama, dojemně vypravoval celou historii Bluma a jejich přátelství hned od dětství, ale Julie Michajlovna se pokládala za zhanobenou navěky, a dokonce strategicky upadla do mrákot. Von Lembke neustoupil ani o krok a prohlásil, že Bluma neopustí a od sebe nevzdálí ani za nic, až se nakonec podivila a byla nucena Bluma schválit. Rozhodli jen, že příbuzenství bude skrýváno ještě pečlivěji než dosud, bylo-li to vůbec možné, a že bude změněno křestní i otcovské jméno Blumovo, poněvadž se jmenoval z jakéhosi důvodu také Andrej Antonovič. Blum se u nás s nikým neseznámil kromě jednoho Němce lékárníka, nikoho nenavštívil a podle svého obyčeje začal žít skoupě a osaměle. Už dávno znal i literární hříchy Andreje Antonoviče. Býval zvláště zván, aby o samotě v tajných čteních poslouchal jeho román;

proseděl až šest hodin po sobě jako socha. Potil se, napínal všechny své síly, aby neusnul a usmíval se; když přišel domů, hekal spolu se svou dlouhonohou, hubenou ženou nad nešťastnou slabostí jejich dobrodince pro ruskou literaturu.

Andrej Antonovič se podíval trpitelně na vstoupivšího Bluma.

„Prosím tě, Blume, abys mě nechal na pokoji,“ začal rychle a neklidně, chtěje se zřejmě vyhnout obnovení dřívější rozmluvy, přerušené příchodem Petra Štěpanoviče.

„Ale vždyť se to může zařídit nenápadně, úplně bez poplachu. Máte přec veškerou plnou moc,“ uctivě, ale úporně naléhal Blum a shrben přistupoval krátkými krůčky stále blíž a blíž k Andreji Antonoviči.

„Blume, ty jsi tak úslužný a jsi mi tak oddán, že se na tebe pokaždé koukám strachem celý bez sebe.“

„Vy říkáte vždycky takové vtipné věci a pak spokojen se svými výroky klidně usínáte, ale právě tím si škodíte.“

„Blume, já se teď přesvědčil, že to všechno není vůbec ono, vůbec to není ono.“

„Snad ne ze slov toho falešného neřestného mladíka, kterého máte sám v podezření? Dostal vás pochlebnou pochvalou vašeho literárního talentu.“

„Blume, ty ničemu nerozumíš; tvůj plán je nesmysl, povídám ti. Nenajdeme nic a strhne se strašný křik, pak smích, a pak Julie Michajlovna...“

„Najdeme jistě všechno, co hledáme,“ pokročil k němu pevně Blum s pravicí na srdci, „prohlídku uděláme nenadále, časně ráno, a zachováme všechny formy k té osobě i veškerou přísnost předepsanou zákonem. Pánové Ljamšin i Těljatnikov pevně ujišťují, že najdeme všechno, co potřebujeme. Byli tam mnohokrát na návštěvě. Panu Verchovenskému není nikdo příliš nakloněn. Generálka Stavroginová zřejmě odmítla prokazovat mu dál dobrodiní a každý čestný člověk, je-li vůbec nějaký v tomto barbarském městě, je přesvědčen, že tam vždycky býval pramen bezbožnosti a socialistického učení. Má všechny zakázané knihy, Rylejevovy *Dumy*, všechna díla Gercenova... Mám pro všechny případy přibližný seznam...“

„Ach bože, ty knihy má každý. Jak jsi naivní, ubohý můj Blume!“

„A mnohé proklamace,“ pokračoval Blum, neposlouchaje poznámky. „Závěr bude, že jistě najdeme stopu skutečných zdejších proklamací. Ten mladý Verchovenskij se mi docela, ale docela nic nelíbí.“

„Ale ty si pleteš otce se synem. Jsou spolu na kordy, syn se otcí zřejmě směje.“

„To je jen maska.“

„Blume, ty sis umínil mě trápit! Považ, že to je přece jen známá osobnost. Byl universitním profesorem, je to člověk proslulý, strhne křik, hned budou z toho v městě úšťepky a všechno prohrajeme... a považ, co bude s Julií Michajlovnou.“

Blum lezl kupředu a neposlouchal.

„Byl jen docentem, všeho všudy jen docentem, a když šel do výslužby, měl jen hodnost koležského asesora,“ udeřil se rukou do prsou, „vyznamenání nemá, ze služby byl propuštěn pro podezření, že kuje něco proti vládě. Byl pod tajným dozorem a bezpochyby ještě je. A s ohledem na nynější nepokoje je to bezpochyby vaše povinnost. Jenže vy nedbáte toho, abyste se vyznamenal, a mazlíte se se skutečným původcem.“

„Julie Michajlovna! Syp, Blume, syp!“ vykřikl náhle von Lembke, když zaslechl ve vedlejším pokoji hlas své manželky.

Blum se zachvěl, ale nevzdal se.

„Dovolte přec, dovolte,“ přistupoval blíž a tiskl ještě silněji obě ruce k hrudi.

„Syp! Syp!“ zaskřípal zuby Andrej Antonovič, „udělej, co chceš... pak... ach můj bože!“

Rozhrnul se závěs a objevila se Julie Michajlovna. Když uviděla Bluma, majestátně se zastavila a změřila ho z vysoka opovržlivým pohledem, jako by už přítomnost toho člověka v pracovně byla pro ni urážkou. Blum se jí mlčky hluboko poklonil a shrben úctou ubíral se po špičkách ke dveřím s rozpačitě rozhozenýma rukama.

Ať už pochopil poslední hysterický výkřik Andreje Antonoviče vskutku jako přímé dovolení jednat tak, jak naléhal, nebo si ve snaze prospět svému dobrodinci zašvindloval, s nezvratnou vírou, že konec korunuje dílo, fakt je, jak uvidíme dále, že z tohoto rozhovoru

představeného s jeho podřízeným se vyvinula věc zcela neočekávaná, která pobavila mnohé lidi, roznesla se, vzbudila krutý hněv Julie Michajlovny, tím vším definitivně popletla Andreje Antonoviče a uvrhla ho v nejožehavější době do stavu velmi žalostné nerozhodnosti.

V

Petr Stěpanovič měl toho dne sháňku. Od von Lembka běžel rychle Bogojavlenskou ulicí, ale procházející Bykovou ulicí kolem domu, v němž bydlil Karmazinov, najednou se zastavil, usmál a vešel do domu. Odpověděli mu: „Jste očekáván,“ což ho velice zajímalo, poněvadž svůj příchod předem vůbec neohlásil.

Velký spisovatel ho však vskutku očekával, ba už včera a předevečirem. Před čtyřmi dny dal mu svůj rukopis *Merci*, který chtěl předčítat na literární besedě v den slavnosti Julie Michajlovny, a udělal to z laskavosti, plně přesvědčen, že jeho samolibosti příjemně zalichotí, když mu dá poznat předem velkou věc. Petr Stěpanovič už dávno zpozoroval, že tento ctižádnostivý, rozmazlený a pro nevyvolené urážlivě nedostupný pán, tento „téměř univerzální rozum“, krátce a dobře se až žádnostivě vtírá do jeho přízně. Mladý muž se asi konečně dovtípil, že velký spisovatel, nepokládá ho za vůdce celého tajného revolučního hnutí na celé Rusi, má ho aspoň za člověka hluboce zasvěceného do tajemství ruské revoluce a nepopíratelně ovlivňujícího mládež. Duševní rozpoložení

„nejchytřejšího člověka v Rusku“ zajímalo Petra Stěpanoviče, ale až dotud se z jakési příčiny vyhýbal otevřené rozmluvě.

Velký spisovatel bydlel v domě své sestry, ženy komořího a statkářky; oba, muž i žena, zbožňovali proslulého příbuzného, ale při nynějším jeho příjezdu byli oba k veliké své lítosti v Moskvě, takže cti přijmout ho se dostalo staré, velmi vzdálené a chudé příbuzné komořího, která bydlela v domě a už dávno vedla celé hospodářství. Od příjezdu pana Karmazinova chodil celý dům po špičkách. Stařenka psala do Moskvy téměř každodenně, jakou měl noc a co ráčil papat, a jednou poslala telegram se zprávou, že po obědě, na nějž byl pozván k starostovi města, byl nucen vzít lžičku jisté medicíny. Jen zřídka se odvažovala vstoupit do jeho pokoje, ač se k ní choval zdvořile, třebaže suše, a mluvil s ní, jen když bylo třeba. Když vstoupil Petr Stěpanovič, jedl svou ranní kotletku s malou sklenkou červeného vína. Petr Stěpanovič býval u něho už dřív a vždycky ho zastihl při této ranní kotletě, kterou pojídal v přítomnosti hosta, ale ani jednou ho nepočastoval. Po kotletě byla ještě podávána malá číška kávy. Lokaj, který přinesl jídlo, měl na sobě frak, měkké, tiché střevíce a rukavičky.

„A-a!“ povstal Karmazinov z divanu, utíraje se ubrouskem, a s tváří vyjadřující nejčistší radost ho šel podelovat – charakteristický to zvyk Rusů, jsou-li až příliš proslulí. Ale Petr Stěpanovič si už z dřívějšíka zapamatoval, že se Karmazinov jde sice líbat, ale nastavuje jen tvář, a proto udělal tentokrát totéž. Obě tváře se dotkly.

Karmazinov nedal na sobě znát, že si toho povšiml, usedl na divan a přívětivě ukázal Petru Stěpanovičovi na křeslo proti sobě, v němž se host také rozvalil.

„Ještě jste... nechcete snídat?“ zeptal se hostitel, zpronevěřuje se tentokrát svému zvyku, ovšem s takovým vzezřením, které jasně napovídalo uctivou zápornou odpověď. Petr Stěpanovič ihned vyslovil přání posnídat. Tváří hostitelovou přelétl stín uraženého překvapení, ale jen na okamžik. Nervózně zazvonil na sluhu a přes veškeré své vychování pohrdavě zvýšil hlas, když nařizoval, aby podali ještě jednu snídani.

„Co si přejete, kotletu nebo kávu?“ ptal se ještě jednou.

„I kotletu i kávu, a nařídte, aby přinesli ještě víno, vyhladověl jsem,“ odpověděl Petr Stěpanovič, prohlížeje si klidně a pozorně úbor svého hostitele. Pan Karmazinov měl na sobě jakousi domácí vatovanou kazajku s perleťovými knoflíky, něco na způsob žakýtku, ale příliš krátkou, takže se nehodila k jeho hodně vypapanému břichu a k silně zaokrouhleným partiím horních částí jeho nohou; vkus ovšem bývá rozličný. Na kolenou měl rozprostřen až na podlahu vlněný kostkovaný pléd, ač v pokoji bylo teplo.

„Jste nemocen, co?“ podotkl Petr Stěpanovič.

„Ne, nejsem nemocen, ale bojím se, že v tomto klimatu onemocním,“ odpověděl spisovatel svým pronikavým hlasem, skanduje ostatně měkce každé slovo a přívětivě, po pansku přitom pošišlávaje, „čekal jsem vás už včera.“

„Proč? Vždyť jsem vám řekl, že přijdu.“

„Ano, ale máte můj rukopis. Přece jste jej přečetl?“

„Rukopis? Jaký?“

Karmazinov byl strašně překvapen. „Přinesl jste jej přec s sebou?“ znepokojil se náhle tak, že přestal dokonce jíst a díval se na Petra Stěpanoviče s přestrašenou tváří.

„Ach, to mluvíte o tom *Bonjour*¹⁵⁵, ne?...“

„Merci.“¹⁵⁶

„Tak třeba. Docela jsem na to zapomněl a nečetl jsem to, neměl jsem kdy. Opravdu nevím, v kapse to nemám... asi to bude na mém stole. Nebojte se, najdeme to.“

„Ne, já k vám raději hned pošlu. Může se to ztratit, i ukrást to mohou.“

„Ale kdo by to kradl! A pročpak jste se tak polekal? Vždyť děláte, jak říkala Julie Michajlovna, vždycky několik opisů, jeden do ciziny notáři, druhý do Petrohradu, třetí do Moskvy a čtvrtý posíláte, tuším, do banky nebo co.“

„Ale vždyť i Moskva může shořet a s ní i můj rukopis. Ne, pošlu k vám raději hned.“

„Počkejte, tady je!“ vyndal Petr Stěpanovič ze zadní kapsy svazek archů dopisního papíru, „trochu je to pomačkané. Považte, jak jsem to tenkrát od vás odnesl, tak to leželo celou tu dobu v zadní kapse s

¹⁵⁵ Dobrý den

¹⁵⁶ Dík

kapesníkem. Zapomněl jsem na to.“

Karmazinov popadl dychtivě rukopis, pečlivě si jej prohlédl, lístky spočítal a uctivě je prozatím položil vedle sebe na zvláštní stolek, ale tak, aby je měl neustále na očích.

„Zdá se, že mnoho nečtete?“ neovládl se a zasyčel.

„Ani tak moc ne.“

„A co z ruské beletrie – nic?“

„Z ruské beletrie? Počkejte, něco jsem četl... *Cestou...* nebo *Na cestu...* nebo *Na rozcestí*, tak nějak, nepamatuju se. Četl jsem to už dávno, asi před pěti lety. Nemám kdy.“

Odmlčeli se na chvíli.

„Když jsem přijel, všechny jsem ujistil, že jste neobyčejně rozumný člověk, a teď, jak se zdá, všichni o vás blouzní.“

„Děkuji vám,“ klidně odvětil Petr Stěpanovič.

Přinesli snídani. Petr Stěpanovič se na kotletku vrhl s neobyčejnou chutí a v okamžiku ji snědl, vypil víno a vyzunkl kávu.

„Ten klacek,“ prohlížel si ho úkosem a zamyšleně Karmazinov, jak dojídá poslední sousto a dopíjí poslední hlt, „ten klacek asi okamžitě pochopil mou pichlavou větičku... A také rukopis si asi žádostivě přečetl a lže jen z nějakého úmyslu. Ale snad ani nelže a je úplně a načisto hloupý. Mám rád, když geniální člověk je trochu hloupý. Není-li mezi nimi opravdu nějakým géniem, aby ho kat spral!“

Vstal z divanu a začal se procházet po pokoji z kouta do kouta,

aby měl pohyb, což dělal každého dne po snídani.

„Odjedete brzy?“ zeptal se Petr Stěpanovič, sedě v křesle se zapálenou cigaretou.

„Přijel jsem vlastně prodat svůj statek a jsem teď závislý na svém správci.“

„Vždyť jste snad přijel proto, že jste tam čekal po válce epidemii?“

„N-ne, proto právě ne,“ pokračoval pan Karmazinov, blahovolně skanduje věty; při každém obratu z kouta do kouta bodře švihl pravou nožkou, ostatně ani ne příliš svižně. „Opravdu,“ usmál se s jakousi jedovatostí, „chci žít co nejdéle. Ruské panstvo ve všech směrech jaksi neobyčejně rychle chátrá. Ale já chci zchátrat co nejpozději a teď se stěnuji docela do ciziny. Klíma je tam lepší, i kamenné domy tam jsou a všechno je pevnější. Evropa, tuším, vydrží, pokud budu živ. Co myslíte?“

„Jak bych to mohl vědět?“

„Hm. Jestli se ten Babylón skutečně zřítí – a jeho pád bude velký, v tom s vámi úplně souhlasím, ač myslím, že pokud já budu živ, vydrží –, pak u nás v Rusku se nemá ani co zřítit, celkem vzato. U nás se nezřítí kameny, ale všechno se rozplyne v bláto. Svatá Rus ze všeho nejméně je schopna něčemu čelit. Prostý lid se ještě jakž takž drží ruským Bohem; jenže ruský Bůh je podle posledních zpráv velmi nespolehlivý a sotva obstál při zemědělské reformě, aspoň se silně zakymácel. A jsou tady železnice a jste tady vy a vaši... v

ruského Boha už vůbec nevěřím.“

„A v evropského?“

„V žádného. Nadělali o mně klepy u ruské mládeže. Sympatizoval jsem s každým jejím hnutím. Ukazovali mi ty zdejšíproklamacce. Dívají se na ně rozpačitě, poněvadž je všechny leká forma, ale všichni jsou přece přesvědčeni o jejich moci, třebaže si to neuvědomují. Všichni už dlouho padají a všichni dlouho vědí, že není čeho se chytit. Jsem o úspěchu této tajné propagandy přesvědčen už proto, že Rusko je dnes povýtce oním místem na celém světě, kde se může stát všechno podle libosti bez nejmenšího odporu. Chápu velmi dobře, proč se bohatí Rusové šmahem hnali do ciziny a každým rokem víc a víc. Je to prostě pud. Tone-li koráb, utíkají z něho nejprv krysy. Svatá Rus je země dřevěná, žebrácká a... nebezpečná, země ctižádnostivých žebráků ve svých nejvyšších vrstvách, ale ohromnou většinou žije v chaloupkách na kuřích nožkách. Bude ráda každému východisku, stačí jen vyložit jí to. Jen vláda se chce ještě stavět na odpor, ale mává klackem ve tmě a bije do svých. Tady je všechno ztraceno a odsouzeno. Rusko ve svém dnešním stavu nemá budoucnost. Stal jsem se Němcem a pokládám si to za čest.“

„Ne, začal jste o těch proklamacích; řekněte všechno, jak se na ně díváte.“

„Všichni se jich bojí, je v nich tedy moc. Odhalují podvod a dokazují, že u nás není čeho se chytit ani oč se opřít. Mluví hlasitě,

když všichni mlčí. Je v nich (bez ohledu na formu) něco nesmírně vítězného, totiž ona dosud neslýchaná odvaha dívat se pravdě tváří v tvář. Schopnost dívat se pravdě tváří v tvář je jediné ruskou schopností. Ne, v Evropě nejsou ještě tak smělí, tam je kamenná říše, tam mají ještě oč se opřít. Pokud vidím a mohu soudit, podstata ruské revoluční myšlenky je v tom, že popírá čest. Líbí se mi, že je to tak směle a nebojácně vyjádřeno. Ne, Evropa to ještě nepochopí, ale u nás se vrhnou právě na to. Pro Rusa je čest jen zbytečným břemenem. A byla břemenem vždycky, v celé jeho historii. Otevřeným „právem na bezectnost“ je možno Rusa nejspíš strhnout. Jsem ze starého pokolení a doznávám, že se držím ještě cti, ale jen ze zvyku. Líbí se mi staré formy, dejme tomu ze slabosti; člověk přece musí nějak dožít svůj život.“

Náhle se zarazil.

„Ale já tu mluvím,“ pomyslí si, „a on stále mlčí a kouká.“

Přišel kvůli tomu, abych mu dal přímou otázku. Já mu ji také dám.“

„Julie Michajlovna mě prosila, abych z vás vylákal, jaké překvapení chystáte k zítřejšímu plesu?“ zeptal se náhle Petr Stěpanovič.

„Ano, chystám skutečně překvapení, a nebude malé...“ zatvářil se důstojně Karmazinov, „ale neřeknu vám, jaké je to tajemství.“

Petr Stěpanovič nenaléhal.

„Je tu nějaký Šatov,“ zjišťoval velký spisovatel, „a představte si,

já ho neviděl.“

„Náramně výtečný člověk. Proč se ptáte?“

„Tak. Bude tam o něčem mluvit. To je on, co uhodil Stavrogina do obličeje?“

„Ano.“

„A co si myslíte o Stavroginovi?“

„Nevím; nějaký holkař.“

Karmazinov pojal k Stavroginovi nenávisť, poněvadž Stavrogin si vzal do zvyku vůbec si ho nevšímat.

„Toho holkaře,“ řekl pochechtávaje se, „asi pověsí prvního na větev, uskuteční-li se někdy to, co prorokují proklamace.“

„Snad i dřív,“ řekl náhle Petr Stěpanovič.

„Tak se to taky patří,“ přitakal Karmazinov už bez smíchu a jaksi příliš vážně.

„To jste říkal už jednou a já mu to vyřídil, víte?“

„Jak, opravdu vyřídil?“ rozesmál se zase Karmazinov.

„Řekl, že zaslouží-li on, aby ho pověsili, pak vám stačí nařezat, ale ne jen tak pro jméno, ale bolestně, jako řežou mužiky.“

Petr Stěpanovič vzal klobouk a vstal. Karmazinov mu podal na rozloučenou obě ruce.

„A co,“ zapištěl náhle medovým hláskem a s jakousi zvláštní intonací, drže stále ještě jeho ruce ve svých, „jestli se to všechno má uskutečnit... co zamýšlejí... kdy by to asi mohlo být?“

„Jak bych to mohl vědět?“ odpověděl trochu hrubě Petr

Stěpanovič. Dívali se jeden druhému upřeně do očí.

„Nu, tak například? Přibližně?“ zapištěl ještě sladčeji Karmazinov.“Budete mít kdy ještě prodat panství a odtáhnout,“ zamumlal ještě hruběji Petr Stěpanovič. Oba se na sebe navzájem dívali ještě upřeněji.

Minula chvíle mlčení.

„Začne to začátkem příštího máje a do října bude všechno hotovo,“ pronesl náhle Petr Stěpanovič.

„Děkuji vám upřímně,“ pronesl dojatým hlasem Karmazinov a stiskl mu ruce.

„Ještě se, kryso, z lodi vystěhuješ!“ myslel si Petr Stěpanovič, vycházejí na ulici. „Ale když i tento ‚téměř univerzální rozum‘ se tak najisto vyptává na den a hodinu a tak uctivě děkuje za získanou zprávu, pak už nemůžeme o sobě pochybovat. (Usmál se.) Hm, ale zdá se, že opravdu není takový hlupák, jen... stěhující se krysa; ta neudá!“

Běžel do Bogojavlenské ulice do domu Filippova.

VI

Petr Stěpanovič šel nejprve ke Kirillovu. Kirillov byl jako obvykle sám a dělal tentokrát uprostřed pokoje gymnastiku, to jest rozkročen točil jaksi zvláštně nad hlavou rukama. Na zemi ležel míč. Na stole stál ještě neuklizeny ranní čaj, už chladný. Petr Stěpanovič se zastavil asi na minutu na prahu.

„Vy se ale staráte o své zdraví!“ pronesl hlasitě a vesele, vcházející do pokoje, „jaký hezký míč a jak skáče; ten je taky na gymnastiku?“

Kirillov si oblékl kabát.

„Ano, taky pro zdraví,“ zamumlal suše Kirillov, „sedněte si.“

„Přišel jsem jen na chvíli. Ale sednu si. Zdraví je zdraví, já jsem přišel připomenout úmluvu. ‚V jistém smyslu‘ se blíží náš termín,“ zakončil neobratnou kličkou.

„Jaká úmluva?“

„Jak to, jaká úmluva?“ poplašil se, ba polekal Petr Stěpanovič.

„To není úmluva ani povinnost, ničím jsem se nezavázal – to je z vaší strany omyl.“

„Poslyšte, co to děláte?“ vyskočil už docela Petr Stěpanovič.

„Co chci.“

„A co chcete?“

„To co dřív.“

„Jak tomu mám rozumět? Máte tedy stejné úmysly jako dřív?“

„Mám. Jenomže nebylo žádné úmluvy a taky teď není, a já se ničím nezavázal. Bylo jen to, co jsem chtěl, a taky teď je jen to, co chci.“

Kirillov vysvětloval ostře a s odporem.

„Souhlasím, souhlasím, třeba co chcete, jen aby se to, co chcete, nezměnilo,“ sedl si zase s uklidněnou tváří Petr Stěpanovič. „Mrzíte se pro slova. V poslední době jste nějak tuze podrážděný, proto jsem vás nechtěl navštěvovat. Ostatně byl jsem pevně přesvědčen, že

nezradíte.“

„Mám vás strašně nerad, ale můžete být pevně přesvědčen. Ačkoliv neuznávám zradu ani nezradu.“

„Ale víte,“ zneklidněl zase Petr Stěpanovič, „měli bychom si pohovořit rozumně, aby nebylo omylů. Věc vyžaduje přesnosti, ale víte, vy mě strašně lekáte. Dovolíte, abych mluvil?“

„Mluvte,“ odsekl Kirillov, dívaje se do kouta.

„Umínil jste si už dávno zbavit se života... totiž měl jste takovou myšlenku. Vyjádřil jsem se dobře? Není v tom nějaký omyl?“

„I teď mám takovou myšlenku.“

„Znamenitě. Všimněte si, že vás k tomu nikdo nenutil.“

„To by tak hrálo; mluvíte hloupě.“

„No třeba, třeba, vyjádřil jsem se hloupě. Bezpochyby by bylo velmi hloupé vás k tomu nutit. Pokračuji: byl jste členem svazu ještě za staré organizace a svěřil jste se tenkrát jednomu členu svazu.“

„Já se nesvěřoval, jednoduše jsem mu to řekl.“

„Třeba. A bylo by také směšné ‚svěřovat se‘ s takovouhle věcí, jakápak zpověď? Jednoduše jste mu to řekl a hotovo.“

„Ne, žádné hotovo, protože chodíte kolem věci jako kočka kolem horké kaše. Nejsem vám povinen žádnými výklady a mým myšlenkám nemůžete rozumět. Chci se zbavit života proto, žemám takovou myšlenku, poněvadž nechci mít strach před smrtí, poněvadž... poněvadž vám do toho nic není... Co chcete? Chcete čaj? Studený. Ukažte, přinesu vám jinou sklenici.“

Petr Stěpanovič držel opravdu čajník a hledal prázdnou nádobu. Kirillov zašel ke skříni a přinesl čistou sklenici.

„Snídal jsem teď u Karmazinova,“ podotkl host, „potom jsem poslouchal, když mluvil, a zapotil jsem se – a běžel jsem sem a taky jsem se zapotil. Strašně se mi chce pít.“

„Pijte. Čaj je pěkně studený.“

Kirillov zase usedl na židli a zase se zadíval do kouta.

„Ve svazu vznikla myšlenka,“ pokračoval týmž hlasem, „že mohu být prospěšný tím, že se zabiju, a že když tu něco natropíte a budou hledat viníky, já se najednou zastřelím a zanechám dopis, že to všechno jsem udělal já, takže vás po celý jeden rok nemohou podezřívát.“

„Třeba jen po několik dní; i jeden den je vzácný.“

„Dobrá. V tomto smyslu mi řekli, abych počkal, chci-li. Řekl jsem, že počkám, až mi určí ze svazu termín, poněvadž je mi všechno jedno.“

„Ano, ale vzpomeňte si, že jste se zavázal, až budete psát před smrtí psaní, že to uděláte jenom se mnou, a až přijedete do Ruska, že budete k mé... no krátce k mé dispozici, ovšem jen v tomto případě, ve všech ostatních jste arci volný,“ dodal téměř líbezně Petr Stěpanovič.

„Nezavázal jsem se, ale souhlasil jsem, poněvadž je mi všechno jedno.“

„Znamenitě, znamenitě, nemám vůbec v úmyslu dotýkat se vaší

samolibosti.“

„Tady není žádná samolibost.“

„Ale vzpomeňte si, že pro vás sebrali na cestu sto dvacet dolarů, vzal jste tedy peníze.“

„Vůbec ne,“ vybuchl Kirillov, „peníze s tím nemají co dělat. Za to se peníze neberou.“

„Někdy berou.“

„Lžete. Ohlásil jsem to psaním z Petrohradu a v Petrohradě jsem vám zaplatil sto dvacet dolarů, vám do ruky... A byly tam taky poslány, jestli jste si je nenechal.“

„Dobrá, dobrá, já se nehádám, byly poslány. Hlavní věc je, že máte tytéž myšlenky jako dřív.“

„Tytéž. Až přijдете a řeknete ‚ted‘, všechno udělám. A co – bude to brzy?“

„Nebude to dlouho trvat... Ale pamatujte, že psaní napíšeme spolu, téže noci.“

„Třeba i ve dne. Řekl jste, že budu muset vzít na sebe proklamace?“

„A ještě něco.“

„Všechno na sebe nevezmu.“

„Co nevezmete?“ vzrušil se opět Petr Stěpanovič.

„Co nebudu chtít; dost. Já už o tom nechci mluvit.“

Petr Stěpanovič se ovládl a změnil téma.

„Budu mluvit o jiném,“ upozornil, „budete dnes večer u našich?“

Virginskij má svátek, proto se sejdou.“

„Nechci.“

„Budte tak laskav, přijďte. Je to nutné. Je třeba dodat odvahy počtem i tváří... Vy máte takovou tvář... no, krátce, vy máte osudovou tvář.“

„Myslíte?“ rozesmál se Kirillov, „dobrá, přijdu, jenomže ne kvůli tváři. V kolik?“

„Ó, co nejdřív, v půl sedmé. A víte, můžete vstoupit, sednout a s nikým nemluvit, ať je jich tam kolik chce. Jen si nezapomeňte vzít papír a tužku, víte?“

„Nač?“

„Ale vždyť je vám všechno jedno, to je moje zvláštní prosba. Budete jen sedět, vůbec s nikým nemluvit, poslouchat a tu a tam si dělat jakoby poznámky; kreslete si třeba něco.“

„Co je to za hloupost, proč?“

„Ale vždyť je vám všechno jedno. Říkáte přece pořád, že je vám všechno jedno.“

„Ne, proč?“

„Ale proto, že jeden člen svazu, revizor, zkysl v Moskvě a já tu leckomu už ohlásil, že nás snad navštíví revizor. Oni si budou myslet, že ten revizor jste vy, a poněvadž jste tu už tři neděle, budou ještě udivenější.“

„Samé kejkle. Žádného revizora v Moskvě nemáte.“ „Ať nemáme, vem ho čert, co je vám do toho a co vám to udělá? Jste přece členem

svazu.“

„Řekněte jim, že jsem revizor. Budu sedět a mlčet, ale papír a tužku nechci.“

„Ale proč?“

„Nechci.“

Petr Stěpanovič se rozzlobil, až zezelenal, ale zase se ovládl, vstal a vzal klobouk.

„*Tamten* je u vás?“ pronesl náhle polohlasně.

„U mne.“

„To je dobře. Nebojte se, brzy ho odvedu.“

„Nebojím se. Jen tu přespává. Stařena je v nemocnici, snacha zemřela; jsem dva dny samotný. Ukázal jsem mu v plotě místo, kde se dá prkno odsunout. Proleze a nikdo ho neuvidí.“

„Brzy ho odvedu.“

„Říká, že má mnoho míst na přespání.“

„Lže. Hledají ho a tady je to prozatím nenápadné. Cožpak vy s ním hovoříte?“

„Ano, celou noc. Strašně na vás nadává. Četl jsem mu v noci Apokalypsu a dal jsem mu čaj. Pilně poslouchal, dokonce velmi pilně, celou noc.“

„Ale k čertu, vždyť ho obrátíte na křesťanskou víru!“

„I tak je křesťanské víry. Nebojte se, zabije. Koho chcete zabít?“

„Nemám ho na to, ale na něco jiného... A Šatov o Fedkovi ví?“

„Já s Šatovem nemluvím a nevidám ho.“

„Hněváte se?“

„Ne, nehněváme, jen si chodíme navzájem z cesty. Příliš dlouho jsme spolu v Americe leželi.“

„Zajdu hned k němu.“

„Jak chcete.“

„Možná že k vám dnes večer se Stavroginem odtamtud také zajdeme, tak v deset hodin.“

„Přijďte.“

„Musím s ním prohovořit něco důležitého... Víte co, dejte mi svůj míč, nač byste jej teď potřeboval? Chci s ním taky dělat gymnastiku. Zaplatím vám jej třeba.“

„Vemte si jej tak.“

Petr Stěpanovič vsunul míč do zadní kapsy.

„Ale proti Stavroginovi vám nedám do ruky nic,“ zamumlal Kirillov za odcházejícím hostem. Petr Stěpanovič se na něho udiveně podíval a neodpověděl.

Poslední slova Kirillovova Petra Stěpanoviče neobyčejně poplašila. Neměl ještě kdy je uvážít, ale už na schodech k Šatovovi se snažil změnit svůj nespokojený výraz v laskavý. Šatov byl doma a trochu stonal. Ležel v posteli, ale oblečen.

„To je směla!“ vykřikl Petr Stěpanovič hned na prahu, „jste opravdu nemocen?“

Laskavý výraz jeho tváře náhle zmizel. V očích mu zablýskal jakýsi vztek.

„Ne,“ nervózně vyskočil Šatov, „nejsem vůbec nemocen, hlava trošku...“

Byl až zmaten, nečekaný příchod takového hosta ho opravdu polekal.

„Přicházím zrovna v takové záležitosti, že stonání se k ní vůbec nehodí,“ začal Petr Stěpanovič rychle a do jisté míry velitelsky, „dovolte, abych se posadil (sedl si), a vy se posadte zas na svou palandu, tak. Pod záminkou svátku Virginského se dnes u něho sejdou naši; jsou ostatně učiněna opatření, aby měl večer jednotný ráz. Já přijdu s Nikolajem Stavroginem. Netahal bych vás tam ovšem, znám vaše nynější duševní rozpoložení... totiž proto netahal, abych vás tam nemučil, ne proto, že bychom si mysleli, že nás udáte. Ale okolnosti se spikly tak, že tam budete muset jít. Setkáte se tam s lidmi, s nimiž rozhodneme definitivně, jakým způsobem opustíte svaz a komu odevzdáte to, co je u vás. Uděláme to nenápadně, odvedu vás někam do koutku; bude tam mnoho lidí a všichni to nemusí vědět. A bych se přiznal, musil jsem za vás hodně šermovat jazykem, ale teď, zdá se, souhlasí i oni, ovšem s tou podmínkou, že vydáte tiskárnu a všechny papíry. Pak si běžte, kam vás nohy ponesou.“

Šatov poslouchal zamračeně a zlostně. Nedávné nervózní leknutí ho docela opustilo.

„Neuznávám, že bych byl povinen vydávat čert ví komu ze svého jednání počet,“ pronesl úsečně, „nikdo mě nemůže pouštět na

svobodu.“

„Tak docela ne. Bylo vám mnoho svěřeno. Neměl jste práva poměr náhle přerušit. A konečně jste se o tom nikdy jasně nevyjádřil, takže jste je uváděl do dvojsmyslné situace.“

„Hned jak jsem přijel sem, prohlásil jsem jasně dopisem svůj rozchod.“

„Ne, jasně ne,“ klidně odporoval Petr Stěpanovič, „poslal jsem vám například *Světlou postavu*, abyste ji tady vytiskl a exempláře tady někde u vás uložil, dokud na ně nedojde. Taky dvě proklamace. Vrátil jste to s dvojsmyslným psaním, které nic neříkalo.“

„Odmítl jsem přímo to tisknout.“

„Ano, ale ne přímo. Napsal jste: ‚Nemohu,‘ ale nevysvětlil proč. ‚Nemohu‘ neznamena ‚nechci‘. Mohli jsme si myslet, že nemůžete prostě z materiálních důvodů. Tak to také chápali a sjednotili se na tom, že chcete přece jen udržovat dál svůj styk se svazem, tedy vám mohli zase něco svěřit a tak se kompromitovat. Tady říkají, že jste je chtěl prostě oklamat, abyste je po získání nějaké vážné zprávy mohl udat. Hájil jsem vás ze všech sil a ukázal vaši písemnou dvouřádkovou odpověď jako dokument ve váš prospěch. Ale musil jsem sám přiznat, když jsem ji teď přečetl, že ty dvě řádky jsou nejasné a uvádějí v omyl.“

„To jste ten dopis tak bedlivě schovával?“

„Nejen že se u mne zachoval; mám jej u sebe i teď.“

„Tak ať, hrome!...“ vztekle vykřikl Šatov. „Ať jen si ti vaši blbci

myslí, že jsem je udal, co je mi do toho! Chtěl bych se na to podívat, co mi můžete udělat.“

„Zaznamenali by si vás a při prvním úspěchu revoluce oběsili.“

„To až uchvátíte svrchovanou moc a podrobíte si Rusko?“

„Nesmějte se. Opakuji, že jsem vás hájil. Tak či onak, přece jen vám radím, abyste dnes přišel. Nač ztrácet slova pro falešnou hrdost? Nebuďte líp rozloučit se přátelsky? V každém případě přec budete muset odevzdat tiskařský lis a písmena a staré papíry, a o tom právě si pohovoříme.“

„Přijdu,“ pronesl Šatov, sklopiv zadumaně hlavu. Petr Stěpanovič si ho prohlížel úkosem ze svého místa.

„Stavrogin tam bude?“ zeptal se náhle Šatov a pozvedl hlavu.

„Docela určitě.“

„He – he!“

Mlčeli zase asi minutu. Šatov se podrážděně a štítivě usmíval.

„A ta vaše zatracená *Světlá postava*, kterou jsem nechtěl vytisknout, už je vytištěna?“

„Ano.“

„Přesvědčujete zase gymnasisty, že vám ji napsal do alba sám Gercen?“

„Sám Gercen.“

Mlčeli zase asi tři minuty. Konečně Šatov vstal z postele.

„Táhněte odtud, nechci s vámi sedět v jednom pokoji.“

„Jdu,“ pronesl jaksi až vesele Petr Stěpanovič a okamžitě se zvedl,

„jen slůvko: Kirillov je teď prý v tom křídle sám a sám, bez služky?“

„Sám a sám. Táhněte, nemohu být s vámi v jednom pokoji.“

„No, ty teď pěkně vypadáš!“ přemýšlel vesele Petr Stěpanovič, vycházejí na ulici. „I večer budeš pěkně vypadat, tak tě teď právě potřebuju, ani si nemohu nic lepšího přát! Sám ruský Bůh mi pomáhá!“

VII

Onoho dne měl patrně velkou sháňku a mnoho pochůzek, asi úspěšných, což se také odráželo v samolibém výrazu jeho tváře, když večer přesně v šest se ukázal u Nikolaje Vsevolodoviče. Nepustili ho k němu hned; s Nikolajem Vsevolodovičem se právě zavřel v pracovně Mavrikij Nikolajevič. Tato zpráva ho na okamžik zarazila. Sedl si až k samým dveřím pracovny, hodlaje očekávat hostův odchod. Bylo slyšet hovor, ale slova nemohl rozeznat. Návštěva netrvala dlouho. Náhle bylo slyšet hluk, rozlehl se neobyčejně silný a pronikavý hlas, vzápětí pak se otevřely dveře a Mavrikij Nikolaj evič vyšel tváří svrchovaně bledou. Nezpozoroval Petra Stěpanoviče a rychle ho minul. Petr Stěpanovič vběhl ihned do pracovny.

Nemohu tu vynechat podrobnou zprávu o tomto neobyčejně krátkém setkání dvou „soupeřů“, setkání zřejmě nemožném za poměrů, které se vyvinuly, ale přece uskutečněném.

Došlo k němu takhle: Nikolaj Vsevolodovič dřímá po obědě ve své pracovně na pohovce, když mu Alexej Jegorovič hlásil příchod

neočekávaného hosta. Když uslyšel hlášené jméno, až vyskočil z místa a nechtěl věřit. Ale brzy mu kmitl ústy úsměv – úsměv zpupného triumfu a zároveň jakéhosi tupého, nedůvěřivého úžasu. Když Mavrikij Nikolajevič vstoupil, byl, jak se zdálo, výrazem tohoto úsměvu zaražen, zastavil se aspoň náhle uprostřed pokoje, jako by se rozhodoval: má jít dál, či se vrátit? Hostiteli se ihned podařilo změnit tvář a s výrazem vážného údivu pokročil mu vstříc. Host se nechopil podávané ruky, neobratně si přitáhl židli a usedl beze slova ještě dřív než hostitel, nečekaje ani na vyzvání. Nikolaj Vsevolodovič usedl šikmo na pohovku, a dívaje se na Mavrikije Nikolajeviče, mlčel a čekal.

„Můžete-li, ožeňte se s Lizavetou Nikolajevnou,“ vyrazil náhle Mavrikij Nikolajevič, a co bylo nejzajímavější – z intonace hlasu nebylo lze vůbec poznat, má-li to být prosba, doporučení, ústupek nebo rozkaz.

Nikolaj Vsevolodovič mlčel dál, ale host řekl už patrně vše, proč přišel, a díval se úporně, očekávaje odpověď.

„Nemýlím-li se (ostatně je to zcela jisté), je Lizaveta Nikolajevna zasnoubena už s vámi,“ řekl konečně Stavrogin.

„Zaslíbila se mi a je se mnou zasnoubena,“ pevně a jasně potvrdil Mavrikij Nikolajevič.

„Vy jste... se pohádali?... Odpusťte mi, Mavrikiji Nikolajeviči.“

„Ne, ona ‚mě má ráda a váží si mne‘, to jsou její vlastní slova. Její slova jsou mi nade vše.“

„O tom není pochyby.“

„Ale víte, i když už bude stát až u oltáře a vy ji zavoláte, nechá mne i všechny ostatní a půjde k vám.“

„Od oltáře?“

„I po oltáři.“

„Nemýlíte se?“

„Ne. Z neustálé nenávisti k vám, upřímné a opravdové, blýskne každou chvílí láska a... šílenství... nejupřímnější a bezměrná láska a – šílenství! A naopak z lásky, kterou cítí ke mně, taky upřímné, blýskne každou chvílí nenávist – největší nenávist! Dříve bych si byl nikdy neuměl představit všechny tyhle... metamorfózy.“

„Ale já se divím, jak jste přec jen mohl přijít a nabízet ruku Lizavety Nikolajevny? Máte na to právo? Či vás zplnomocnila?“

Mavrikij Nikolajevič se zamračil a na chvílí sklonil hlavu.

„Vždyť to jsou od vás jen slova,“ pronesl náhle, „pomstychtivá a triumfální slova. Jsem přesvědčen, že chápete to, co je nedopověděno, ale což tu je místo pro malichernou ješitnost? Cožpak nejste ještě dost uspokojen? Což to musíte ještě rozmazávat, dělat tečku nad i? Dovolte, udělám tu tečku, je-li vám tak zapotřebí mého ponížení: práva nemám, plná moc je vyloučena, Lizaveta Nikolajevna o ničem neví, její ženich ztratil poslední krapet rozumu a je zralý pro blázinec a k dovršení všeho přichází sám podat vám o tom hlášení. Na celém světě jedině vy ji můžete učinit šťastnou a jedině já – nešťastnou. Zápasíte o ni, pronásledujete ji, ale neženíte

se s ní, nevím proč. Je-li to milostný spor, který vznikl za hranicemi, a musím-li být já obětován, aby byl skončen, obětujte mě. Je příliš nešťastná a já to nemohu snést. Má slova nejsou ani dovolením, ani předpisem, proto v nich není úhony pro vaši samolibost. Kdybyste chtěl zaujmout mé místo u oltáře, mohl byste to udělat bez jakéhokoliv mého dovolení a já bych k vám ovšem nemusil zbytečně chodit s takovým šíleným nápadem. Tím spíš, že naše svatba po mém dnešním kroku je už zcela nemožná. Nemohu ji přece vést k oltáři jako padouch? To, co teď dělám, i to, že ji odevzdávám vám, jejímu snad nejnesmiřitelnějšímu nepříteli, je podle mého soudu takové padoušství, že je ovšem nikdy nepřenesu přes srdce.“

„Zastřelíte se, až nás budou oddávat?“

„Ne, mnohem později. Nač třísnit krví její svatební šat? Snad se vůbec ani nezastřelím, ani teď, ani později.“

„Těmi slovy mě chcete patrně uklidnit?“

„Vás? Co pro vás může znamenat jedno zbytečné vystříknutí krve?“

Zbledl a jeho oči zablýskaly. Následovala chvíle mlčení.

„Odpusťte, že jsem vám dal tyto otázky,“ začal zase Stavrogin, „neměl jsem práva některé z nich vám dávat, ale na jednu mám tuším plné právo: řekněte mi, jaká fakta vás přiměla činit si závěry o mých citech k Lizavetě Nikolajevně? Myslím o takovém stupni těchto citů, že by vám víra v ně dovolila přijít ke mně a... riskovat takový návrh?“

„Jak?“ trochu se až zachvěl Mavrikij Nikolajevič, „cožpak jste se o ni neucházel? Neucházíte a nechcete ucházet?“

„O svých citech k té či oné ženě nemohu mluvit nahlas s třetím člověkem, ať je to kdokoliv, ale právě jen s onou ženou. Odpusťte, to už je taková zvláštnost mé povahy. Ale místo toho vám řeknu ostatní pravdu: jsem ženat a nemohu se vůbec ženit ani ‚ucházet‘.“

Mavrikij Nikolajevič byl tak překvapen, že se zvrátil na lenoch křesla a díval se chvíli nehnutě do Stavroginovy tváře.

„Ale... to mě nikdy ani v duchu nenapadlo,“ zamumlal, „tenkrát onoho rána jste řekl, že nejste ženat... a tak jsem uvěřil, že nejste ženat...“

Strašně zbledl. Náhle vši silou udeřil pěstí do stolu.

„Nenecháte-li po tomto přiznání Lizavetu Nikolajevnu a uděláte ji nešťastnou, ubiju vás holí jako psa za plotem!“

Vyskočil a rychle vyšel z pokoje. Petr Stěpanovič vběhl dovnitř a zastihl hostitele v náladě zcela neočekávané.

„Á, to jste vy!“ hlasitě se zasmál Stavrogin; smál se, jak se zdálo, jen osobě Petra Stěpanoviče, který vběhl s tak neskrývanou zvědavostí.

„Poslouchal jste u dveří? Počkejte, proč jste přišel? Slíbil jsem vám něco... Aha! Pamatuji se: k ‚naším‘! Pojd'me, jsem tuze rád, nemohl jste si k této příležitosti nic lepšího vymyslet.“

Chytil klobouk a oba vyšli bez prodlení z budovy.

„Smějete se už předem, že uvidíte ‚naše‘?“ vesele se vrtěl kolem

něho Petr Stěpanovič; hned se snažil jít vedle svého průvodce po úzkém cihlovém chodníku, hned sbíhal až do bláta na ulici, poněvadž jeho průvodce vůbec neznamenal, že jde sám právě prostředkem chodníku a zabírá jej tak celý svou osobou.

„Vůbec se nesměji,“ hlasitě a vesele odpověděl Stavrogin, „jsem naopak přesvědčen, že tam máte jen velmi vážné lidi.“

„'Pochmurné vrtáky', jak jste se ráčil jednou vyjádřit.“

„Není nic veselejšího než nějaký ten pochmurný vrták.“

„Á, to mluvíte o Mavrikiji Nikolajeviči! Jsem jist, že vám právě přišel postoupit nevěstu, co? To jsem já mu nepřímo našuškal, představte si. A nepostoupí-li, tak mu ji vezmeme sami – co?“

Petr Stěpanovič arci věděl, že mnoho riskuje, pouští-li se do takových kliček, byl-li však jednou podrážděn, chtěl raději riskovat třeba všechno než tápat v tmách. Nikolaj Vsevolodovič se jen rozesmál.

„Vy si stále ještě myslíte, že mi budete muset pomáhat?“ zeptal se.

„Když mě zavoláte. Ale víte, že existuje jedna nejlepší cesta?“

„Znám tu vaši cestu.“

„Ne, to je zatím tajemství. Pamatujte jen, že tajemství stojí peníze.“

„Vím i, kolik stojí,“ zavrčel pro sebe Stavrogin, ale ovládl se a zmlkl.

„Kolik? Co jste řekl?“ zachvěl se Petr Stěpanovič.

„Řekl jsem, aby vás čert vzal i s tím vaším tajemstvím! Řekněte mi raději, kdo tam bude. Víím, že jdeme slavit svátek, ale kdo tam vlastně bude?“

„Och, naprosto pestrá všehochuť. Dokonce i Kirillov tam bude.“

„Vesměs členové kroužků?“

„Ke všem kozlům, vy spěcháte! Tady nebyl zřízen ještě ani jeden kroužek.“

„Jak to, že jste rozhodili tolik proklamací?“

„Tam, kam jdeme, jsou všeho všudy jen čtyři členové kroužku. Ostatní jsou v očekávání, o závod špehují jeden druhého a mně donášejí. Spolehliví lidé. To všechno je materiál, který je třeba zorganizovat, a pak koukat mazat. Ostatně jste psal sám statuty, vám není co vysvětlovat.“

„A co, jde to těžko? Vázne to?“

„Jak to jde? Lépe to ani jít nemůže. Pobavím vás: první, co strašně působí, je uniforma. Není nic působivějšího než uniforma. Vymyslím si schválně tituly a úřady; mám sekretáře, tajné špehy, pokladníky, předsedy, registrátory, jejich zástupce – tuze se to líbí a znamenitě se to ujalo. Další pohonná síla je ovšem sentimentalita. Víte, socialismus se u nás šíří převážně ze sentimentality. Ale chyba je v těch kousavých podporučících; kde nic tu nic, a najednou začnou řídit. Pak následují ryzí darebáci. Nejsou to špatní chlapíci a někdy jsou velmi prospěšní, ale stojí mnoho času, vyžadují neustálého dozoru. No, a konečně hlavní síla, cement, který všechno spojuje, to

je ostych před vlastním míněním. To je vám síla! Kdo tu tak dobře pracoval, kterýpak ‚miláček‘ se to namáhal, že nikomu nezůstala v hlavě ani jediná vlastní myšlenka? Stydí se za vlastní myšlenku.“

„Je-li tomu tak, proč se tak klopotíte?“

„Ale když si takový chlapík leží, na všechny hubu otvírá, tak proč ho nenachytat! Ech, víra tu je, ale je třeba chtít. A právě s takovými je úspěch možný. Já vám říkám, že mi skočí do ohně, jen když na něho vykřiknu, že není dost liberální. Hlupáci mi vyčítají, že jsem je tu všechny napálil centrálním výborem a ‚nesčíslnými odbočkami‘. Vy jste mi to jednou sám vytýkal, ale jaképak je to napalování? Centrální výbor – to jsem já a vy, a odboček bude, kolik je libo.“

„A všechno je to jen taková chamrad!“

„Materiál. I ti se hodí.“

„A na mne stále ještě spoléháte?“

„Vy jste hlava, vy jste síla. Budu jen po vašem boku jako sekretář. Sedneme si, víte, do člunu, vesla jsou z javoru, hedvábné plachty vytáhnem nahoru, ke kormidlu sedne krasavice, zářící Lizaveta Nikolajevna... nebo jak se to tam v té písničce, ke všem kozlům, zpívá...“

„Zbreptal jste to!“ zachechtal se Stavrogin. „Ne, já vám řeknu lepší konec pohádky. Vy tady vypočítáváte na prstech, jaké síly tvoří kroužky? Všechno to úřadování a sentimentalita – to všechno je dobrý kliš, ale je ještě něco lepšího: přemluvte čtyři členy kroužku, aby oddělali pátého, pod záminkou, že donáščí, a ihned je všechny

svážete prolitou krví jako jediným uzlem. Stanou se vašimi otroky, neodváží se ani vzepřít se vám, ani žádat od vás počet. Ha, ha, ha!“

„Však ty... však ty mi tahle slova zaplatíš,“ pomyslně si v duchu Petr Stěpanovič, „a ještě dnes večer. Dovoluješ si už trochu mnoho.“

Tak nebo téměř tak přemýšlel asi Petr Stěpanovič. Docházeli už ostatně k domu Virginského.

„Arci že jste tam ze mne udělal nějakého zahraničního člena, který je ve spojení s internacionálou, nebo revizora?“ zeptal se náhle Stavrogin.

„Ne, revizora ne. Vy revizorem nebudete, ale jste zakládajícím členem z ciziny, který zná největší tajemství, to je vaše úloha. Ovšem že budete mluvit?“

„Proč myslíte?“

„Teď jste přímo povinen mluvit.“

Stavrogin se údivem až zastavil uprostřed ulice, nedaleko lucerny. Petr Stěpanovič směle a klidně jeho pohled vydržel. Stavrogin si odplivl a kráčel dál.

„A vy budete mluvit?“ zeptal se náhle Petra Stěpanoviče.

„Ne, budu vás raději poslouchat.“

„Aby vás čert vzal! Vnukl jste mi opravdu myšlenku!“

„Jakou?“ vyskočil Petr Stěpanovič.

„Já tam třeba mluvit budu, zato vám pak ale nařežu. A víte – pěkně nařežu.“

„Abych nezapomněl, řekl jsem o vás dnes Karmazinovovi, že jste

se o něm vyjádřil, že je mu třeba nařezat, a ne jen tak pro jméno, ale tak, jak řezou mužika, bolestně.“

„Ale já to nikdy neřekl, ha-ha!“

„Nevadí. Si non è vero...¹⁵⁷“

„No, děkuju, srdečně děkuju.“

„Víte, co říká Karmazinov? Že naše učení je ve skutečnosti popírání cti a že otevřeným právem na bezectnost lze Rusa nejsnáze s sebou strhnout.“

„Znameníta slova! Zlatá slova!“ vykřikl Stavrogin. „Strefil se přímo do černého! Právo na bezectnost – na to k vám všichni přiběhnou, ani jeden nezůstane na druhé straně! Ale poslyšte, Verchovenskij, nejste vy členem tajné policie, co?“

„Kdo v duchu chová takové otázky, ten je přece nevyslovuje.“

„Chápu, ale jsme přec mezi sebou.“

„Ne, doposud nejsem členem tajné policie. Dost, jsme na místě. Nalad'te svou tvář, Stavrogine; já ji vždycky naladím, když k nim jdu. Trochu víc pochmurnosti a dost, jiného není potřeba. Je to tuze jednoduchá věc.“

¹⁵⁷ Není-li to pravda... (doplň: je to dobře vymyšleno)

HLAVA SEDMÁ

U našich

I

VIRGINSKIJ BYDLIL VE VLASTNÍM DOMĚ, TOTIŽ V DOMĚ své ženy v Muravjiné ulici. Dům byl dřevěný, přízemní a jiných obyvatel v něm nebylo. Pod záminkou hostitelových jmenin se sešlo asi patnáct hostů. Večírek se však vůbec nepodobal obvyklému provinciálnímu oslavnému večírku. Hned na počátku svého soužití se manželé Virginských jednou provždy navzájem shodli, že zvat hosty na jmeniny je svrchovaná hloupost a že „není vůbec z čeho se radovat“. Za několik let se jim jaksi podařilo docela se odcizit společnosti. Virginskij, ač člověk talentovaný a vůbec ne „nějaký chudinka“, byl z jakéhosi důvodu považován všemi lidmi za podivína, který si zamiloval osamění a který mimoto mluví „nadutě“. Madame Virginská pak, která se zaměstnávala babictvím, stála už tímto faktem nejniž na společenském žebříku; přes důstojnickou hodnost svého muže stála dokonce níž než popova žena. Nebylo v ní však vůbec pokory, příslušející jejímu povolání. Po jejím velmi hloupém a neodpuštělně otevřeném (z principu) poměru s jakýmsi darebákem, kapitánem Lebjadkinem, odvrátily se od ní se zjevným opovržením i nejblahovlnější naše dámy. Ale madame Virginská to všechno přijímala tak, jako by jí právě toho bylo třeba. Pozoruhodné je, že tytéž velmi přísné dámy, když se octly v jiném stavu, obracely

se pokud možno na Arinu Prochorovnu, to jest na Virginskou, pomíjejíce ostatní tři porodní babičky našeho města. Dokonce i z okresu pro ni statkářky posílaly, tak pevně všechny věřily jejím znalostem, štěstí a obratnosti v rozhodných případech. Skončilo to tím, že začala provozovat svou praxi jedině v nejbohatších domech; peníze měla ráda až skoupě. Když si uvědomila plně svou moc, neskrývala nakonec už vůbec svůj charakter. Při své praxi v nejznámějších domácnostech strašila, dokonce snad schválně, nervózní rodičky jakýmsi neslýchaným nihilistickým prezíráním náležitě slušnosti, ba i úsměšky nad „vším posvátným“ právě v takových chvílích, kdy „všechno posvátné“ by se nejvíc hodilo. Náš štábní lékař Rozanov, též porodník, se vši rozhodností dosvědčoval, že jednou, když rodička v mukách úpěla a vzývala všemohoucí jméno boží, právě jeden takový volnomyšlenkářský kousek Ariny Prochorovny, podobný „nenadálému výstřelu z ručnice“, polekal nemocnou a přispěl tak k tomu, že co nejrychleji slehla. Ale Arina Prochorovna, třeba nihilistka, v nutných případech nijak neopovrhovala nejen vznešenými, ale i starodávnými, venkoncem pověřivými obyčeji, jen když jí mohly přinést užitek. Například by si za nic nenechala ujít křtiny dítěte, při jehož porodu pomáhala. Na křtinách se objevovala v zelených hedvábných šatech s vlečkou a rozčesávala si drdol v kadeřavé lokýnky, ačkoliv jinak vždy nacházela ve své nedbalosti až rozkoš. I když při naplňování svátosti zachovávala vždy „velmi drzé vzezření“, které až uvádělo ve zmatek

církevní asistenci, přece po vykonání obřadu roznášela sama šampaňské (kvůli tomu taky přicházela a strojila se), a mohli byste si zkusit vzít číši a nedat jí „dáreček“.

Hosté, kteří se tentokrát u Virginského sešli, téměř vesměs muži, měli jakési zvláštní, slavnostní vzezření. Nebyly ani karty, ani zákusky. Uprostřed velkého přijímacího pokoje, vylepeného hezky starými modrými tapetami, byly k sobě přistaveny dva stoly, pokryté velkým, ostatně ne zcela čistým ubrusem, a na nich stály dva samovary. Konec stolu zaujímal ohromný podnos s pětadvaceti číškami a koš s prostým bílým chlebem, nakrájeným na množství skývek, jaké se připravují pro chovance mužských i ženských penzionátů. Čaj nalévala třicetiletá slečna, sestra paní domu, světlovláska bez obočí, bytost mlčelivá a jízlivá, sdílející však nové názory; sám Virginskij se jí v domácím životě hrozně bál. V pokoji byly celkem tři dámy: hostitelka, její světlovlásá sestra a vlastní sestra Virginského, slečna Virginská, která právě přijela z Petrohradu. Arina Prochorovna, statná, asi sedmadvacetiletá dáma, ne ošklivá, trochu rozcuchaná, ve všedních vlněných šatech zelenavého odstínu, seděla a prohlížela si smělyma očima hosty, jako by svým pohledem chtěla říci: „Koukejte, já se vůbec ničeho nebojím.“ Slečna Virginská, která právě přijela, taky ne ošklivá, vysokoškolačka a nihilistka, dobře živená a tlustá jako kulička, malé postavy a červených tváří, téměř ještě v cestovním kostýmu a s jakýmsi svítkem papíru v ruce, usadila se vedle Ariny Prochorovny a

prohlížela si hosty netrpělivýma, těkavýma očima. Virginskij sám nebyl onoho večera zcela zdrav, ale přece přišel posadit se do křesla u čajového stolku. Hosté také vesměs seděli a z onoho obřadného rozsazení na židlích kolem stolu se dalo předpokládat, že jde o nějakou schůzi. Všichni zřejmě na cosi čekali a ve svém očekávání mluvili sice hlasitě, ale přece jen jaksi ne k věci. Když se objevil Stavrogin a Verchovenskij, všechno rázem utichlo.

Ale dovolím si ze snahy o přesnost ještě několik vysvětlivek.

Myslím, že všichni tito pánové se tenkrát skutečně sešli s příjemnou nadějí, že uslyší něco zvlášť zajímavého, a sešli se na předběžné upozornění. Představovali výkvět nejostřejšího rudého liberalismu v našem starobylém městě a byli Virginským pro tuto „schůzi“ vesměs pečlivě vybráni. Podotýkám, že někteří z nich – ostatně ne mnozí – ho dříve vůbec nenavštěvovali. Většina hostů ovšem jasně nechápala, proč je sezval. Všichni, pravda, pokládali tenkrát Petra Stěpanoviče za zahraničního emisáře se zvláštní plnou mocí. Ta myšlenka se hned jaksi ujala a přirozeně všem zalichotila. A přece v této skupince občanů, kteří se shromáždili pod záminkou oslavy jmenin, byli někteří, kterým už byly učiněny určité návrhy. Petru Verchovenskému se podařilo slepit u nás „pětku“, podobnou té, kterou už založil v Moskvě a také v našem okrese mezi důstojníky, jak se teď ukázalo. V ch-ské gubernii prý měl taky jednu. Těch pět vyvolených teď sedělo u společného stolu a velmi obratně si dodávalo vzhledu docela obyčejných lidí, takže je nikdo nemohl

poznat. Byli to – neboť teď to už není tajemstvím – předně Liputin, pak sám Verchovenskiĭ, dlouhouchý Šigalev, bratr paní Virginské, Ljamšin a konečně jakýsi Tolkačenko, divná osobnost, člověk už čtyřicetiletý, proslulý pečlivým studiem lidu, jmenovitě darebáků a lupičů, který chodil úmyslně po putykách (ostatně netoliko za účelem studia lidu) a honosil se mezi námi špatnými šaty, namaštěnými botami, lstivě přimhouřenýma očima a všelijak překroucenými lidovými rčeními. Ljamšin ho už dřív jednou nebo dvakrát přivedl na večírky k Stěpanu Trofimovičovi, kde ostatně nevzbudil zvláštního dojmu. Objevoval se občas v městě, většinou když býval bez místa, jinak sloužil u dráhy. Celá tato pětka politiků tvořila prvý kroužek s pevnou vírou, že je jen jednou jednotkou mezi sty a tisíci právě takových po Rusku rozptýlených pětěk a že všichni podléhají jakémusi ohromnému centrálnímu, ale tajemnému vedení, které je opět organicky spojeno s evropskou světovou revolucí. Ke své velké lítosti musím přiznat, že už v této době se začal i mezi nimi objevovat nesoulad. Šlo o to, že ač očekávali už od jara Petra Verchovenského, ohlášeného jim zprvu Tolkačenkem a později přibylým Šigalevem, ač od něho čekali neobyčejné divy a ač šli všichni ihned na jeho první výzvu a beze slova kritiky do kroužku, přece všichni jako by se rázem pro cosi pohoršili, jakmile do pětky vstoupili; předpokládám, že právě pro velkou rychlost svého souhlasu. Do kroužku vstoupili ovšem z velkomyslného ostychu, aby se potom nemohlo říci, že neměli odvahu do něho vstoupit. Ale Petr

Verchovenskij byl by měl přece ocenit ušlechtilost jejich činu a vypravovat jim v náhradu nějakou velkolepou historku. Jenže Verchovenskij nechtěl vůbec uspokojit jejich oprávněnou zvědavost a nevypravoval nic zbytečného; jednal s nimi vůbec velmi přísně, ba pohrdavě. To je definitivně popudilo a člen Šigalev už štvál ostatní, aby „si vynutili referát“, ovšem že ne teď u Virginského, kde se sešlo tolik cizích lidí.

Pokud jde o ty cizí lidi, taky si myslím, že nahoře jmenovaní členové první pětky byli náchylní podezřívát onoho večera některé hosty Virginského, že jsou také členy nějakých jim neznámých, rovněž ve městě vzniklých skupin, založených z téže tajné organizace a taky Verchovenským, takže konec konců všichni shromáždění se navzájem podezřívali a jeden před druhým se všelijak vytahovali, což dodávalo celému shromáždění velmi nejasného, ba zčásti romantického vzhledu. Byli tam ostatně i lidé mimo veškeré podezření. Tak například jeden aktivní major, blízký příbuzný Virginského, člověk docela nevinný, kterého ani nepozvali, přišel však na oslavu jmenin, takže nebylo možné ho nepřijmout. Oslavenec však byl klidný, poněvadž major „nemohl vůbec udat“, neboť přes svou hloupost chodíval po celý život rád všude tam, kde se scházeli krajní liberálové; sám s nimi nesympatizoval, ale tuze rád poslouchával. A nedosti na tom, byl dokonce kompromitován. Stalo se to tak, že jeho rukama v mládí prošly celé sklady *Kolokolu* a proklamací, a ač se je bál i jen otevřít, přec by pokládal za

svrchované padoušství odřící jejich rozšiřování – takoví jsou někteří Rusové až dodnes. Ostatní hosté patřili jednak k typu až žlučovitě potlačované ušlechtilé samolibosti, jednak k typu prvního nejušlechtilějšího rozmachu ohnivé mladosti. To byli dva nebo tři profesoři, z nichž jeden, kulhavý, asi pětáctýřicetiletý člověk, velmi jízlivý a neobyčejně ješitný, učil na gymnasiu, a dva nebo tři důstojníci. Jeden z nich byl velmi mladý dělostřelec, právě před několika dny přijel z vojenského učiliště. Byl to mlčelivý hoch, který ještě neměl kdy navázat v městě známosti a octl se teď náhle u Virginského s tužkou v ruce; neúčastnil se téměř hovoru a každou chvíli si cosi poznamenával do svého zápisníku. Všichni to viděli, ale všichni se z jakéhosi důvodu snažili tvářit se, že to nevidí. Byl tam ještě seminarista, potloukající se bez zaměstnání, ten, který s Ljamšinem podstrčil roznašečce sprosté fotografie. Byl to statný mládenec s nevázanými, zároveň však nejistými způsoby, se stálým úsměvem žalobce a zároveň s klidným vzezřením triumfující dokonalosti, jež se pro něho soustředila v jeho osobě. Byl tam, nevím proč, i syn městského starosty, ohavný mládeneček, zkažený víc, než se na jeho stáří slušelo, o kterém jsem se už zmínil, když jsem vypravoval historii malinké poručíkovy ženy. Celý večer mlčel. A konečně na závěr jeden gymnasista, velmi prudký a rozježený chlapík asi osmnáctiletý, který seděl s mračnou tváří mladíka uraženého ve své důstojnosti a zřejmě trpěl pro svých osmnáct let. Tento drobeček byl už hlavou samostatné skupinky spiklenců, která

se utvořila v nejvyšší třídě gymnasia, jak se později k všeobecnému údivu ukázalo. Zapomněl jsem na Šatova: usadil se u zadního rohu stolu, vysunuv svou židli z řady, díval se do země, zamračeně mlčel, odmítl čaj i chléb a po celou dobu nedal z ruky svou čepici, jako by tím chtěl dát najevo, že není hostem, že přišel kvůli určité záležitosti, a když se mu zachce, vstane a odejde. Nedaleko něho se posadil i Kirillov, taky tuze mlčelivý, ale nedíval se do země, naopak úporně si prohlížel každého řečníka svým nehybným pohledem bez lesku a poslouchal všechno beze stopy rozrušení nebo údivu. Někteří hosté, kteří ho dříve neznali, prohlíželi si ho úkradkem a potají. Není známo, zda sama madame Virginská něco o existenci pětky věděla. Předpokládám, že věděla o všem, totiž od muže. Studentka ovšem nebyla v ničem účastna, ale měla svou starost. Zamýšlela zůstat tu jako host celkem jen den nebo dva, pak se odebrat dál a dál, do všech universitních měst, aby „pomáhala v utrpení chudým studentům a povzbudila je k protestu“. Vzala s sebou několik set exemplářů litografovaného vyzvání, jež patrně sama složila. Je pozoruhodno, že gymnasista ji začal hned na první pohled nenávidět téměř k smrti, ač ji viděl poprvé v životě, právě tak jako ona jeho. Major byl jejím vlastním strýcem a setkal se s ní po deseti letech dnes poprvé. Když vstoupil Stavrogin a Verchovenskij, byly její tváře červené jako rajská jablíčka; právě se pohádala se strýcem o názor na ženskou otázku.

II

Verchovenskij se rozvalil s nápadnou nedbalostí na židli u horního rohu stolu, nepozdraviv téměř nikoho. Tvářil se pohrdavě, ba nadutě. Stavrogin se ukláněl zdvořile, ale přesto, že všichni čekali jen na ně, zatvářili se jako na povel, že je vůbec nepozorují. Hostitelka se stroze obrátila k Stavroginovi, jakmile usedl.

„Stavrogine, chcete čaj?“

„Dejte mi,“ odvětil.

„Stavroginovi čaj,“ poručila Virginská sestře u čajníku. „Vy také chcete?“ (To platilo Verchovenskému.)

„Dejte mi, samo sebou, kdopak se na to hostů ptá? A dejte mi i smetanu. U vás se vždycky dávají místo čaje nějaké patoky; a ke všemu je v domě člověk, který má svátek.“

„Tak i vy uznáváte svátek?“ zasmála se náhle studentka, „právě jsme o tom mluvili.“

„To je staré,“ zavrčel gymnasista z druhého konce stolu.

„Co je staré? Zapomínat na předsudky, třeba sebenevinnější, není staré, naopak dodnes k všeobecné ostudě stále ještě nové,“ prohlásila rázně studentka, div že nespadla ze židle. „Nevinné předsudky pak vůbec neexistují,“ dodala rozhorleně.

„Chtěl jsem jen prohlásit,“ strašně se rozčilil gymnasista, „že třeba jsou předsudky věc zastaralá a musí se potírat, přece jen o jmeninách všichni už vědí, že je to hloupost, a to velmi stará, než abychom s ní ztráceli drahocenný čas, kterého celý svět i tak už dost ztratil, takže

bychom měli užívat svého ostrovtipu na věci důležitější...“

„Roztahujete to příliš, člověk tomu nerozumí,“ vykřikla studentka.

„Mně se zdá, že každý má právo mluvit, jeden jako druhý, a chci-li jako každý jiný projevit své mínění, tu...“

„Nikdo vám vaše právo nebere,“ přerušila ho ostře sama hostitelka, „vyzývají vás jen, abyste nežvanil, poněvadž vám nikdo nemůže rozumět.“

„Dovolte však, abych poznamenal, že mě nerespektujete. Jestliže jsem nemohl dokončit svou myšlenku, není to proto, že myšlenku nemám, ale spíš že jich mám příliš mnoho...“ zabreptal téměř v zoufalství gymnasista a dočista se popletl.

„Neumíte-li mluvit, tak mlčte,“ dorazila ho studentka.

Gymnasista až vyskočil ze židle.

„Chtěl jsem jen prohlásit,“ vykřikl všecek rudý hanbou a bál se rozhlédnout kolem, „že jste se chtěla zablýsknout svým rozumem jenom proto, že vstoupil pan Stavrogin. Tak je to!“

„Vaše myšlenka je špinavá a nemravná a ukazuje zcela nízký stupeň vašeho vývoje. Prosím, abyste se na mne už neobracel,“ vyrazila studentka.

„Stavrogin,“ začala hostitelka, „než jste přišli, tak tu křičeli o právech rodiny. Tuhleten důstojník (kývla na svého příbuzného majora). Nebudu vás ovšem obtěžovat takovou starou, dávno už vyřešenou hloupostí. Ale přece jen, jak asi vznikla práva a povinnosti rodiny, jak se jeví ve světle dnešních předsudků. To je má otázka. A

vaše mínění?“

„Jak to, jak asi vznikla?“ zeptal se Stavrogin.

„Víme totiž například to, že předsudek o Bohu vznikl z hromu a blesku,“ vyjela náhle zase studentka, div nepropíchlá Stavrogina očima, „je až příliš dobře známo, že primitivní lidé ze strachu před hromem a bleskem zbožštili neviditelného nepřítele, před nímž cítili svou slabost. Ale z čeho vznikl předsudek o rodině? Z čeho asi vznikla sama rodina?“

„To není docela totéž...“ chtěla ji zarazit hostitelka.

„Myslím, že odpověď na takovou otázku je neslušná,“ odpověděl Stavrogin.

„Jak to?“ šklubla sebou studentka.

Ale z profesorské skupiny bylo slyšet pochechtávání, na něž ihned odpověděl z druhého konce Ljamšin a gymnasista a po nich chraptivým chechtotem i příbuzný major.

„Měl byste psát frašky,“ podotkla hostitelka k Stavroginovi.

„To vám není příliš ke cti, pane... nevím, jak vám říkají,“ odsekla studentka v úplném pohoršení.

„A ty se nevytahuj!“ broukl major, „jsi dívka, máš se chovat skromně, ale ty jako bys seděla na jehlách.“

„Račte mlčet a neopovažujte se obracet se tak důvěrně ke mně se svým hnusným přirovnáním. Vidím vás poprvé a o vašem příbuzenství nechci ani vědět.“

„Ale vždyť já jsem tvůj strýc, nosil jsem tě na rukou, když tě ještě

maminka kojila!“

„Co je mi po tom, ať jste nosil co nosil. Neprosila jsem se vás tenkrát, abyste mě nosil, dělalo vám to tedy, nezdvořilý pane důstojníku, tenkrát asi samotnému radost. A dovolte, abych vás upozornila, že mi nesmíte tykat, není-li to míněno jako tykání občana s občankou; já vám to jednou provždy zakazuji.“

„Takhle to dělají všechny!“ uhodil major pěstí do stolu, obraceje se k Stavroginovi sedícímu naproti. „Ne, prosím, dovolte, já mám rád liberalismus a dnešní dobu a poslouchám rád rozumné hovory, ale upozorňuji předem – mezi muži.“

Avšak od žen, od těch dnešních pudivítrů – ne, prosím, to nesnesu! Nevrt' sebou!“ vykřikl na studentku, která vyskakovala na židli, „ne, já prosím taky o slovo, já jsem uražen, prosím.“

„Vy jen druhým překážíte, ale povědět něco sám neumíte,“ nevrle zavrčela hostitelka.

„Ne, já teď řeknu, co chci,“ rozhorloval se major, obraceje se k Stavroginovi. „Spoléhám na vás, pane Stavrogine, jako na člověka, který právě do společnosti přišel, ač jinak nemám čest vás znát. Bez mužů zajdou jako mouchy, to je moje mínění. Celá ženská otázka je jen nedostatek originality. Ujišťuji vás, že celou tuhle ženskou otázku jim vymysleli muži, z pitomosti, ke své vlastní škodě – děkuji Pánubohu, že nejsem ženat! Nevymyslí si ani nejmenší drobnost, ani obyčejný vzorek na vyšívání; i vzorky jim vymýšlejí muži! Hled'te, nosil jsem ji na rukou, tancoval jsem s ní mazurku, když jí bylo deset

let, dnes přijede, letím ovšem rovnou, abych ji objal, ale ona mi při druhém slově prohlásí, že není Boha. Kdyby aspoň při třetím, ale to ne, ona hned při druhém slově, tak pospíchá! Nu, dejme tomu, že rozumní lidé nevěří, jenže ti to mají z rozumu, ale co ty, spratku, rozumíš, jářku, o Pánubohu? Vždyť tě tomu naučil nějaký student, a kdyby tě naučil rozsvěcovat lampičku před svatými, tak bys rozsvěcovala lampičku.“

„Lžete, pořád jenom lžete, jste strašně zlý člověk a před chvílí jsem vám přesvědčivě dokázala vaši neuvědomělost,“ odvětila studentka pohrdavě, jako by bylo pod její důstojnost s takovým člověkem moc vykládat. „Zrovna před chvílí jsem vám říkala, že nás všechny učili z katechismu: ‚Budeš-li ctít svého otce a své rodiče, budeš dlouho žít na zemi a bude ti dáno bohatství.‘ To je z desatera přikázání. Shledal-li Bůh nutným nabízet za lásku odměnu, je váš Bůh ergo nemravný. Těmito slovy jsem vám to před chvílí dokázala, ne při druhém slově, ale proto, že jste uplatňoval svá práva. Kdopak za to může, že jste tupec a až doteďka jste to nepochopil. Urážíte se a rozčilujete – to je klíč k celé vaší generaci.“

„Hloupá huso!“ prohodil major.

„Hloupý husák mi to povídá.“

“Jen nadávej!”

„Ale dovolte, Kapitone Maximoviči, vždyť jste mi sám říkal, že v Boha nevěříte,“ zapištěl na konci stolu Liputin.

„Co na tom, co jsem já říkal, já – to je něco jiného! Já snad věřím,

jenomže ne docela. Já třeba ani plně nevěřím, ale přece neřeknu, že je třeba Boha odstřelit. Já přemýšlel o Bohu, ještě když jsem sloužil u husarů. Je zvykem psát ve všech básničkách, že husar pije a hýří; ano prosím, já možná i pil, ale někdy – věříte? – člověk vyskočil v noci z postele, jen tak v ponožkách, a začal se křížovat před ikonou, aby Bůh poslal víru, poněvadž už tehdy mi nedalo pokoje, je-li Bůh či není. Tak mě tenkrát ta věc páčila! Ráno se ovšem člověk rozptýlil a víra zase jako by zmizela. Zpozoroval jsem vůbec, že ve dne víra vždycky trochu mizívá.“

„A karty si dnes u vás nehodíme?“ zívá na celé kolo Verchovenskiij, obrací se k hostitelce.

„Sympatizuji docela, docela s vaší otázkou!“ vyjela studentka, rdíc se nevolí nad slovy majorovými.

„Ztrácíme drahocenný čas posloucháním takových hovorů,“ odsekla hostitelka a podívala se vyčítavě na muže.

Studentka se sebrala:

„Chtěla jsem na schůzi učinit prohlášení o utrpení a protestu studentů, poněvadž však ztrácíme čas nemravnými hovory...“

„Na světě není nic ani mravného, ani nemravného!“ neovládl se gymnasista a vyhrkl ihned, jakmile studentka začala.

„To jsem, pane gymnasisto, věděla mnohem dřív, než vás tomu naučili.“

„A já tvrdím,“ rozběsil se gymnasista, „že vy jste batolátko, které přijelo z Petrohradu, aby nás tu všechny osvítilo, ač my všechno už

sami víme. To o tom přikázání ‚Cti otce svého i matku svou‘, které jste neuměla správně opakovat a o kterém jste tvrdila, že je nemravné, zná už od dob Bělinského celá Rus.“

„Bude tomu vůbec někdy konec?“ energicky pronesla k muži madame Virginská. Jako hostitelka se červenala nad malicherností hovoru, zvláště když zpozorovala několik úsměvů, ba rozpaky u nově pozvaných hostů.

„Pánové,“ zvýšil náhle hlas Virginskij, „chce-li někdo začít o nějaké vhodnější věci, nebo má-li co prohlásit, navrhuji, aby k tomu bez prodlení přistoupil.“

„Dovoluji si jednu otázku,“ měkce pronesl chromý profesor, který až dotud seděl zvláště vážně a mlčel, „chtěl bych vědět, tvoříme-li tak, jak tu teď sedíme, nějakou schůzi, nebo jsme-li prostě shromážděním obyčejných smrtelníků, kteří přišli na návštěvu? Ptám se spíš pro pořádek, aby nikdo nebyl v pochybnostech.“

„Chytrácká“ otázka vzbudila dojem; všichni se na sebe navzájem podívali, každý jako by očekával odpověď od druhého, a náhle jako na povel se obrátily všechny pohledy na Verchovenského a Stavrogina.

„Navrhuji prostě, aby se hlasovalo o odpovědi na otázku: je to schůze, či není?“ prohlásila madame Virginská.

„Souhlasím docela s návrhem,“ ozval se Liputin, „ačkoliv je trochu neurčitý.“

„Já taky, já taky,“ ozvaly se hlasy.

„I mně se vskutku zdá, že pak bude lepší pořádek,“ potvrdil Virginskij.

„Tak hlasovat!“ rozhodla hostitelka. „Prosím vás, Ljamšine, sedněte si k pianu, budete moci i odtamtud dát svůj hlas, až se začne hlasovat.“

„Zas!“ zvolal Ljamšin, „vždyť jsem se vám už dost nabrnkal.“

„Prosím vás důrazně, abyste sedl a hrál. Nechcete prospět věci?“

„Ujišťuji vás, Arino Prochorovno, že nikdo venku neposlouchá. To je jen vaše fantazie. A pak, okna jsou vysoko a kdo bude čemu rozumět, i když by poslouchal?“

„Ani my sami nechápeme, oč jde,“ zavrčel čísi hlas.

„A já vám říkám, že opatrnosti nikdy nezbyvá. To já pro případ, kdyby poslouchali nějací špiclové,“ obrátila se s výkladem k Verchovenskému, „aby bylo už z ulice slyšet, že tu slavíme svátek a že tu je hudba.“

„Ech, ke všem kozlům!“ zaklel Ljamšin, sedl k pianu a začal brnkat valčík tak nedbale, div že netloukl pěstmi do kláves.

„Navrhuji, aby zdvihli pravou ruku ti, kdo si přejí, aby se odbývala schůze,“ navrhla madame Virginská.

Jedni zdvihli, druzí nezdvihli. Někteří zdvihli a zase ruku spustili. Spustili a zase zdvihli.

„Fuj, hrome! Já ničemu nerozumím,“ vykřikl jeden důstojník.

„Ani já ne,“ zvolal druhý.

„Ne, já rozumím,“ vykřikl třetí, „jestli *ano*, ruku nahoru.“

„A co to *ano* znamená?“

„Znamená to, že je schůze.“

„Ne, není schůze.“

„Hlasoval jsem pro schůzi,“ vykřikl gymnasista, obrací se k madame Virginské.

„Tak proč jste nezdvihl ruku?“

„Díval jsem se pořád na vás, vy jste nezdvihla, tak já taky ne.“

„To je hloupost, já nezdvihla proto, že jsem sama podala návrh. Pánové, navrhuji znovu hlasovat, ale opačně: kdo chce schůzi, ať sedí a nezdvíhá ruku, a kdo nechce, ať zdvihne pravou ruku.“

„Kdo nechce?“ zeptal se ještě jednou gymnasista.

„To vy schválně, že jo?“ vykřikla hněvivě madame Virginská.

„Ne, dovolte prosím, kdo chce, či kdo nechce? To je třeba přesněji určit,“ rozlehly se dva tři hlasy.

„Kdo nechce, *nechce*.“

„Nu ano, ale co se má dělat, zdvihnout či nezdvihnout, když *nechce*?“ vykřikl důstojník.

„Ech, ještě jsme si nezvykli na parlamentní formy!“ podotkl major.

„Pane Ljamšine, buďte tak hodný, vy do toho tak mlátíte, že nikdo neslyší vlastního slova,“ poznamenal chromý profesor.

„Na mou duhu, Arino Prochorovno, nikdo neposlouchá,“ vyskočil Ljamšin. „A já nechci hrát! Přišel jsem k vám na návštěvu, a ne brkat!“

„Pánové,“ navrhl Virginskij, „odpovězte všichni ústně: je to schůze, či není?“

„Schůze, schůze!“ rozlehlo se ze všech stran.

„Je-li tomu tak, není proč hlasovat, dost. Jste spokojeni, pánové, nebo se má ještě hlasovat?“

„Ne, ne, pochopili jsme!“

„Je tu snad někdo, kdo si schůzi nepřeje?“

„Ne, ne, všichni chceme.“

„A co je to za schůzi?“ vykřikl jeden hlas. Nikdo neodpověděl.

„Je třeba zvolit předsedu,“ vykřikli z různých stran.

„Hostitele, ovšem že hostitele!“

„Pánové, je-li tomu tak,“ začal zvolený Virginskij, „opakuji svůj nedávný návrh, má-li kdo něco vhodnějšího, o čem chce promluvit, nebo má-li nějaké prohlášení, ať přistoupí neprodleně k věci.“

Všeobecné mlčení. Pohledy všech se znovu obrátily na Stavrogina a Verchovenského.

„Vy, Verchovenskij, nemáte žádné prohlášení?“ zeptala se přímo hostitelka.

„Naprosto žádné,“ protáhl se na židli se zívnutím Petr Stěpanovič. „Ostatně prosil bych o sklenku koňaku.“

„Stavrogine, vy nechcete?“

„Děkuji, já nepiji.“

„Povídám, chcete-li mluvit či ne, nemluvím o koňaku.“

„Mluvit, o čem? Ne, nechci.“

„Koňak vám přinesou,“ odpověděla Virginská Verchovenskému. Studentka vstala. Už několikrát se chystala vyskočit.

„Přijela jsem učinit prohlášení o utrpení nešťastných studentů a o tom, že je třeba povzbudit je všude k protestu...“

Ale zarazila se; na druhém konci stolu vstal už jiný konkurent a všechny pohledy se otočily na něho. Dlouhouchý Šigalev se zamračenou a ponurou tváří pomalu vstal ze svého místa a melancholicky položil tlustý a neobyčejně drobně popsany sešit na stůl. Nesedal si a mlčel. Mnozí se dívali na sešit zmateně, ale Liputin, Virginskij a chromý profesor byli, jak se zdálo, s čímsi spokojeni.

„Prosím o slovo,“ ozval se ponuře, ale pevně Šigalev.

„Máte slovo,“ rozhodl Virginskij. Řečník se usadil, asi půl minuty mlčel a pronesl vážným hlasem:

„Pánové...“

„Tady je koňak!“ vjela do toho s opovržením a odporem příbuzná, která nalévala čaj a teď odešla pro koňak, přinesla jen tak v ruce, bez podnosu a bez talířku, láhev i se sklenkou a postavila před Verchovenského.

Přerušovaný řečník se důstojně odmlčel.

„To nic, pokračujte, já neposlouchám,“ vykřikl Verchovenskij, nalévaje si sklenku.

„Pánové, prosím o vaši pozornost,“ začal znovu Šigalev, „a požádám, jak v dalším uvidíte, o vaši pomoc ve věci nesmírně

důležité, musím však předeslat určitý úvod.“

„Arino Prochorovno, nemáte nůžky?“ zeptal se náhle Petr Stěpanovič.

„Nač potřebujete nůžky?“ vyvalila na něho oči tázaná.

„Zapomněl jsem si ostříhat nehty, tři dny se už na to chystám,“ promluvil, prohlížeje si bez jakéhokoliv zmatku své dlouhé, nečisté nehty.

Arina Prochorovna se hněvem zarděla, ale slečna Virginská jako by v čemsi našla zalíbení.

„Tuším, že jsem je viděla před chvílí tady na okně,“ vstala od stolu, šla hledat nůžky a okamžitě je přinesla. Petr Stěpanovič se na ni ani nepodíval, vzal nůžky a začal se s nimi okamžitě obírat. Arina Prochorovna pochopila, že je to realistický způsob chování, a zastyděla se za svou prchlivost. Účastníci schůze se na sebe mlčky dívali. Chromý profesor pozoroval zlostně a závistivě Verchovenského. Šigalev pokračoval :

„Věnoval jsem svou energii studiu sociální struktury budoucí společnosti, která zamění společnost dnešní, a přišel jsem k přesvědčení, že všichni zakladatelé sociálních systémů od nejstarších dob až po náš rok ... byli jen snilkové, pohádkáři a hlupáci, kteří si navzájem odporovali a nevyznali se vůbec v přírodních vědách ani v onom podivném živočichu, který bývá nazýván člověkem. Plato, Rousseau, Fourier jsou jen sloupy z hliníku, to všechno se hodí snad pro vrabce, ale ne pro lidskou společnost. Ježto však je obraz

budoucí společenské formy nezbytný právě teď, když se všichni konečně chystáme jednat, a ne už dále přemýšlovat, navrhuji svůj vlastní systém uspořádání světa. Tady je!“ ťukl do sešitu. „Chtěl jsem na schůzi vyložit svou knihu pokud možno zkráceně, vidím však, že je třeba dodat ještě množství ústních vysvětlivek, proto bude celý výklad potřebovat aspoň deset večerů, podle počtu hlav mé knihy. (Ozval se smích.) Kromě toho prohlašuji předem, že můj systém není zakončen. (Zase smích.) Zamotal jsem se ve vlastních vývodech a můj závěr je v přímém rozporu s prvotní idejí, ze které vychází. Vycházejí z neobmezené svobody, končím neobmezeným despotismem. Dodávám však, že mimo mé řešení společenské formy nemůže existovat žádné jiné.“

Smích se rozrůstal víc a víc, ale smáli se hlavně mladí a tak říkající málo ještě zasvěcení hosté. Na tvářích hostitelky, Liputina i chromého profesora se objevil jakýsi výraz mrzutosti.

„Když jste neuměl svůj systém slepit dohromady sám a jste z toho zoufalý, co si tu počneme my?“ podotkl opatrně jeden důstojník.

„Máte pravdu, pane aktivní důstojníku,“ obrátil se k němu ostře Šigalev, „a nejvíc proto, že jste užil slova 'zoufalství'. Ano, dospěl jsem k zoufalství, nicméně všechno to, co je vyloženo v mé knize – změnit nelze a není jiného východiska; nikdo nic jiného nevymyslí. A proto neztrácím čas a spěchám vyzvat celou společnost, aby po vyslechnutí mé knihy, což bude trvat deset večerů, projevila své mínění. Nechtějí-li mě účastníci vyslechnout, rozejdem se hned na

začátku – muži aby se věnovali státní službě, ženy do svých kuchyní, poněvadž zavrhnou-li mou knihu, jiného východiska nenajdou. Vůbec žád-né-ho! Ztrátou času uškodí sami sobě, poněvadž se pak k mým návrhům nezbytně vrátí.“

Nastal rozruch: „Co je s ním, je to snad blázen?“ rozlehly se hlasy.

„Celá věc se tedy točí okolo Šigalevova zoufalství,“ uzavřel Ljamšin, „a vtip je v tom, má-li být zoufalý, či ne?“

„Otázka Šigalevova zoufalství je otázkou osobní,“ prohlásil gymnasista.

„Navrhuji hlasování, nakolik se týká zoufalství Šigalevovo společné věci, a také máme-li poslouchat nebo ne,“ vesele navrhl důstojník.

„Tady jde o něco jiného,“ vmísil se konečně chromec. Mluvil vůbec jaksi s poněkud posměšným úsměvem, takže bylo až těžko rozeznat, zda mluví upřímně nebo žertuje. „Tady, pánové, jde o něco jiného. Pan Šigalev je příliš vážně zahloubán do své úlohy a přitom je to člověk až příliš skromný. Jeho knihu znám. Navrhuje jako konečné rozřešení otázky – rozdělit lidstvo na dvě nestejně části. Desetina dostane osobní svobodu a neobmezenou moc nad ostatními devíti desetinami. Ty pak musí ztratit svou osobnost, stát se jakýmsi stádem a při neobmezené poslušnosti dosáhnout řadou přerodů prvotní nevinnosti, čehosi jako prvotního ráje, třebaže ostatně budou i pracovat. Opatření navrhovaná autorem k tomu, aby bylo devět

desetin lidstva zbaveno vůle a přetvořeno pomocí převýchovy celých generací v stádo, jsou velmi pozoruhodná, jsou založena na faktech z přírody a velmi logická. S některými jeho vývody je možno nesouhlasit, ale těžko je pochybovat o autorově rozumu a znalostech. Škoda, že okolnosti tak docela odporují podmínce deseti večerů, jinak bychom uslyšeli velmi mnoho zajímavých věcí.“

„Mluvíte vážně?“ obrátila se k chromému profesoru madame Virginská téměř znepokojeně. „Když tento člověk neví, co si s lidmi počít, a chce proto proměnit devět desetin lidstva v otroky? Už dávno jsem ho měla v podezření.“

„Vy takhle mluvíte o svém bratru?“ zeptal se chromý profesor.

„Příbuzenství? Co tu má co dělat příbuzenství? Vysmíváte se mi, ne?“

„A kromě toho pracovat na aristokraty a podřizovat se jim jako bohům, to je hanebnost!“ vztekle podotkla studentka.

„Nenavrhují hanebnost, ale ráj, pozemský ráj. Žádný jiný na zemi nemůže existovat,“ velitelsky uzavřel Šigalev.

„Já bych místo ráje,“ vykřikl Ljamšin, „vzal těch devět desetin lidstva, nevíme-li už, co s nimi, vyhodil je do vzduchu a nechal jen tu skupinu vzdělaných lidí, kteří by pak začali žít na vědeckém podkladě.“

„Takhle může mluvit jen tatrman!“ vybuchla studentka.

„Je to tatrman, ale užitečný,“ zašeptala jí madame Virginská.

„A možná že by to bylo nejlepší rozřešení úlohy!“ obrátil se

Šigalev vřele k Ljamšinovi, „nevíte ovšem ani, jak hlubokou věc se vám podařilo říci, pane veselý člověče. Poněvadž však je vaše myšlenka téměř neuskutečnitelná, musíme se omezit na pozemský ráj, když jsme to už tak nazvali.“

„Ale to je pěkná hovadina!“ vylítlo Verchovenskému z úst. Stříhal si ostatně stále nanejdvůj lhostejně nehty, nepozvedaje přitom oči.

„Proč hovadina?“ vpadl mu ihned do řeči chromý profesor, jako by čekal na jeho první slovo, aby se ho chytil. „Proč zrovna hovadina? Pan Šigalev je částečně fanatik lásky k lidstvu. Vzpomeňme však, že Fourier, Cabet zvláště, ba i sám Proudhon mají množství velmi despotických a velmi fantastických pokusů řešení této otázky. Snad dokonce pan Šigalev jde na věc mnohem střízlivěji než oni. Ujišťuji vás, že po přečtení jeho knihy není téměř možno s některými věcmi nesouhlasit. Snad se vzdálil od realismu méně než všichni ostatní a jeho pozemský ráj je téměř opravdový, stejný jako ten, nad jehož ztrátou lidstvo vzdychá –jestli tento ráj vůbec kdy existoval.“

„No, já věděl, že nalítnu,“ zamumlal zase Verchovenskij.

„Dovolte,“ rozčiloval se stále víc chromec, „dovolte prosím, hovory a úvahy o budoucí sociální struktuře jsou téměř naléhavou nezbytností všech dnešních myslících lidí. Gercen se staral celý život jenom o to. Bělinskij, jak z dobrých pramenů vím, trávil celé večery se svými přáteli v debatách a předem řešil i nejnepatrnější, takřka kuchyňské detaily budoucího sociálního zřízení.“

„Někteří se z toho i zblázní,“ podotkl náhle major.

„Přece jen je možno hovorem aspoň k něčemu dojít, spíš než seděním a diktátorským mlčením,“ zasyčel Liputin, jako by se konečně odvážil zahájit útok.

„Já neřekl o Šigalevovi, že je to hovadina,“ zamumlal Verchovenskiij. „Hled'te, pánové,“ pozdvihl kapánek očí, „podle mého všechny ty knihy, Fourierové, Cabetové, všechna ta, práva na práci', šigalevština – to vše je na způsob románů, kterých je možno napsat sto tisíc. Estetické zabíjení času. Chápu, že máte ve zdejšíh městěčku dlouhou chvíli, tak se vrháte na nepopsaný papír.“

„Dovolte,“ zaškubal sebou na židli chromý profesor, „ač jsme lidé z provincie a už proto ovšem politováníhodní, přece jen víme, nad čím bychom museli plakat, že jsme to přehlédli. Prostřednictvím různých podstrčených letáků cizího původu se nám tady činí návrhy, abychom se semkli a zakládali skupiny jedině s cílem všechno zničit; odůvodňuje se to tím, že svět nevyléčíš, ať jej léčíš tak či onak. Když však radikálně srazíš sto miliónů hlav a tím si ulehčíš, můžeš líp přeskočit příkop. Myšlenka je bezpochyby překrásná, ale je se skutečností právě tak neslučitelná jako 'šigalevština', o níž jste se teď tak pohrdavě vyjádřil.“

„Ano, ale já nepřijel kvůli úvahám,“ prořekl se Verchovenskiij významnou větičkou, a jako by vůbec své prořeknutí nepozoroval, přitáhl k sobě svíčku, aby bylo líp vidět.

„Škoda, opravdu škoda, že jste nepřijel kvůli úvahám, a opravdu

škoda, že vás teď vaše toaleta tak zaměstnává.“

„Co je vám do mé toalety?“

„Srazit sto miliónů hlav je právě tak těžké jako předělat svět propagandou. Snad i těžší, zvlášť na Rusi,“ odvážil se zase Liputin.

„Právě v Rusko teď všichni skládají naděje,“ prohodil důstojník.

„Taky jsme slyšeli, že skládají naděje,“ vpadl do řeči chromec. „Víme, že k naší krásné vlasti je obrácen tajemný index jako k zemi nejzpůsobilejší vyplnit velký úkol. Chtěl bych ale upozornit na jednu věc: bude-li úkol řešen ponenáhlu propagandou, získám aspoň něco osobně, třeba si příjemně požvaním a od představenstva dostanu třeba hodnost za své zásluhy o socialismus. Ale při rychlém řešení, totiž srazí-li se sto miliónů hlav, jakou budu mít vlastně odměnu? Člověk začne pro to dělat propagandu a ještě mu možná jazyk vyříznou.“

„Vám jej docela jistě vyříznou,“ řekl Verchovenskij.

„Vidíte, prosím. Ale poněvadž ani za nejpříznivějších podmínek se nedodělá taková řež dřív než za padesát, řekněme za třicet let, protože tamti přece nejsou berani a nedají se jen tak utloukat – nebylo by líp sebrat svých pět švestek, přestěhovat se někam za tichá moře na tiché ostrovy a tam klidně zavřít oči? Věřte,“ zaťukal významně prstem do stolu, „takovou propagandou vzbudíte jen emigraci a nic jiného!“

Ukončil se zjevným triumfem. Byla to silná gubernská hlava. Liputin se potměšile usmíval, Virginskij poslouchal poněkud sklesle,

všichni ostatní, zvláště dámy a důstojníci, sledovali spor neobyčejně pozorně. Všichni chápali, že agenta pro sražení sta miliónů hlav přitlačili ke zdi, a čekali, co z toho bude.

„To jste řekl ostatně dobře,“ zamumlal Verchovenskiij ještě lhostejněji než dřív, ba dokonce s jakousi nudou. „Emigrovat je dobrý nápad. Vždyť se každým dnem objevuje stále víc a víc vojáků společné věci bez ohledu na zjevné nevýhody, které tušíte, tedy se to obejde i bez vás. Tady, pane milý, přichází nové náboženství vyměnit náboženství staré, proto se objevuje tak mnoho vojáků, a věc je to veliká. A vy si emigrujte! Víte co, radím vám do Drážďan, ne na tiché ostrovy. Předně je to město, které nepoznalo ještě nikdy epidemie, a vy jako člověk vzdělaný se jistě bojíte smrti, za druhé je to blízko ruských hranic, takže můžete z milované otčiny dostávat dřív důchody; za třetí jsou tam takzvané poklady umění a vy jste člověk estetický, tuším bývalý profesor literatury. No, a konečně je tam blízko kapesní vydání Švýcar – to kvůli poetické inspiraci, poněvadž jistě píšete veršičky. Jedním slovem, poklad v kapse u vesty!“

Nastal rozruch, zvláště do důstojníků vjel neklid. Ještě okamžik, a všichni by se byli najednou rozhovořili. Ale chromec se vrhl podrážděně na vnaidlo:

„Ne, my možná ještě neodjedeme od společné věci! To se musí umět chápat, prosím...“

„Je-li tomu tak, vstoupil byste do pětky, kdybych vám udělal

návrh?“ vyjel náhle Verchovenskij a položil nůžky na stůl.

Všichni se zachvěli. Záhadný člověk se odhalil příliš náhle. Začal mluvit dokonce přímo o „pětce“: „Každý se pokládá za čestného člověka a nevyhne se společné věci,“ naježil se chromec, „ale...“

„Ne, prosím, tady už neplatí žádné *ale*,“ velitelsky a ostře ho přerušil Verchovenskij. „Pánové, prohlašuji, že žádám přímou odpověď. Chápu velmi dobře, že když jsem sem přišel a svolal vás, jsem vám povinen vysvětlením (zase nečekané odhalení), ale nemohu vám žádné vysvětlení podat, pokud nepoznám vaše smýšlení. Nebudeme přece zas ještě třicet let žvanit, jako se žvanilo třicet let až dotud. Ptám se vás proto, co je vám milejší: pomalá cesta, to jest psaní sociálních románů a pomalé řešení osudů lidstva na papíře v kancelářích na třicet let dopředu, zatímco bude despotismus žrát pečené holuby, kteří lítají sami do úst a které necháte lítat kolem úst, nebo jste pro řešení rychlé, ať je jakékoliv, jen když vám rozváže definitivně ruce a umožní lidstvu, aby se volně samo sociálně uspořádalo, a to ve skutečnosti, ne už na papíře? Křičí se: ‚Sto miliónů hlav!‘ Možná že je to metafora, ale proč se jich bát, když při pomalém papírovém snění despotismus za nějakých sto let sežere ne sto, ale pět set miliónů hlav? Uvažte ještě, že nevyлéčitelně nemocný se nevyлéčí, ani když se mu předepíšou na papíře kdovíjaké recepty, a naopak, budeme-li váhat, začne hnít, že nakazí i nás, rozloží všechny svěží síly, na něž je možno nyní spoléhat, takže nakonec všichni zahyneme. Rád přiznávám, že je neobyčejně

příjemně liberálně a krásně žvanit, ale začít s akcí trochu šimrá... Ostatně já nedovedu mluvit; přijel jsem s určitými zprávami, a proto prosím celou ctěnou společnost, ne aby hlasovala, ale přímo a prostě prohlásila, co je vám příjemnější: želví chůze v blátě, či plnou parou přes bláto?“

„Jsem rozhodně pro plnou páru!“ vykřikl nadšeně gymnasista.

„Já taky,“ ozval se Ljamšin.

„O volbě není samo sebou pochyby,“ zamumlal jeden důstojník, po něm druhý, po něm ještě kdosi. Hlavně všechny zarazilo, že Verchovenskij má „zprávy“ a sám slíbil, že bude hovořit.

„Vidím, pánové, že téměř všichni se rozhodují v duchu proklamací,“ pravil, rozhlížeje se po společnosti.

„Všichni, všichni,“ rozlehla se většina hlasů.

„Přiznávám se, že jsem spíš pro řešení humánní,“ řekl major, „když však jsou všichni pro řešení jiné, souhlasím se všemi.“

„Tedy ani vy nic nenamítáte?“ obrátil se Verchovenskij k chromému profesoru.

„Ne že bych...“ zrudl trochu profesor, „ale i když teď souhlasím se všemi, je to jen proto, abych nestál v cestě...“

„Takoví jste všichni! Je hotov hádat se půl roku pro krásná liberální slova, ale skončí to přece jen tím, že hlasuje se všemi! Ale uvažte, pánové, jste-li vskutku všichni připraveni.“ (K čemu připraveni? Otázka byla neurčitá, ale strašně svůdná.)

„Ovšem, všichni...“ ozvaly se hlasy. Ostatně každý se díval na

druhého.

„Ale pak vás snad bude mrzet, že jste hned souhlasili? Vždyť tomu tak u vás bývá skoro vždy.“

Všemi projelo vzrušení v různém smyslu, velmi ostré vzrušení. Chromec se vrhl na Verchovenského.

„Dovolte však, abych vás upozornil, že odpovědi na podobné otázky jsou podmíněné. I když jsme se rozhodli pro jedno řešení, uvažte, že přece jen otázka daná takovým divným způsobem...“

„Jakým divným způsobem?“

„Takové otázky se přec takhle nedávají.“

„Poučte mě, prosím vás. Ale víte co, já byl hned od počátku jist, že to bude mrzet vás prvního.“

„Vytáhl jste z nás odpověď o naší pohotovosti k okamžité akci, ale jaké právo jste měl tak jednat? Jaká plná moc vám dovoluje takové otázky?“

„Měl jste se dříve dovtípit, abyste se na to zeptal! Proč jste odpovídal? Souhlasil jste a teď najednou jste se vzpamatoval.“

„Podle lehkomyšlné otevřenosti vaší hlavní otázky myslím, že nemáte vůbec plnou moc ani právo a že jste byl zvědav jen ze své iniciativy.“

„A o čem to mluvíte, o čem?“ vykřikl Verchovenskij, jako by se ho začínal zmocňovat nepokoj.

„O tom, že vstup do svazu, ať už jakéhokoliv, bývá prováděn mezi čtyřma očima, a ne v neznámé společnosti dvaceti lidí!“ vyrazil

chromec. Vyslovil už všechno, poněvadž byl venkoncem popuzen. Verchovenskij se rychle obrátil ke společnosti se znamenitě líčeným nepokojem.

„Pánové, pokládám za svou povinnost všem prohlásit, že to všechno jsou hlouposti a že náš hovor zašel příliš daleko. Já ještě nikdy nikoho do žádného svazu nepřijal a nikdo nemá práva o mně říci, že přijímám členy, hovořili jsme jednoduše o svých názorech, že ano? Tak či onak, vy mě strašně znepokojujete,“ obrátil se k chromému profesorovi, „nemyslil jsem vůbec, že se tady musí o takových téměř nevinných věcech mluvit mezi čtyřma očima. Nebo se bojíte udání? Což mezi námi teď může být udavač?“

Nastalo neobyčejné vzrušení; všichni začali mluvit.

„Je-li tomu tak, pánové,“ pokračoval Verchovenskij, „tak jsem se nejvíce kompromitoval sám, a proto navrhuji, abyste odpověděli na jednu otázku, chcete-li ovšem. Všechno záleží na vás.“

„Na jakou otázku? Na jakou otázku?“ zahučeli všichni.

„Ale na takovou, že po ní nastane jasno, máme-li zůstat pohromadě, nebo mlčky sebrat čepice a rozejít se každý svou cestou.“

„Ptejte se, ptejte se!“

„Kdyby jeden každý z nás věděl o chystané politické vraždě, šel by to udat, předvídaje všechny následky svého kroku, či by zůstal doma, očekávaje, co se stane? Tu mohou býti názory rozličné. Odpověď na otázku ukáže jasně, máme-li se rozejít, nebo zůstat

pohromadě, a to nejen dnešního večera. Dovolte, abych se obrátil nejprve k vám,“ obrátil se k chromému.

„Proč nejprve ke mně?“

„Poněvadž vy jste začal. Račte být tak laskav, nevyhýbejte se, tady nepomůže žádná obratnost. Ostatně však, jak chcete; máte svobodnou vůli.“

„Odpusťte, ale taková otázka je až urážlivá.“

„Ne, odpovězte přesněji!“

„Agentem tajné policie jsem nikdy nebyl, prosím,“ naježil se profesor ještě víc.

„Račte být tak laskav, přesněji, nezdržujte.“

Chromec se rozčilil, že až přestal odpovídat. Díval se zpod brejlí vzteklým pohledem úporně na svého trapiče.

„Ano, či ne? Udal byste, či neudal?“ vykřikl Verchovenskij.

„Ovšem že neudám!“ vykřikl dvojnásob hlasitě chromec.

„A nikdo neudá, samo sebou neudá,“ bylo slyšet mnoho hlasů.

„Dovolte, pane majore, abych se obrátil k vám. Udal byste, či neudal?“ pokračoval Verchovenskij. „A všimněte si, že se k vám obracím schválně.“

„Neudám, prosím.“

„No, ale kdybyste věděl, že někdo chce zabít a oloupit někoho jiného, obyčejného smrtelníka, pak byste přece udal, oznámil byste to?“

„Ovšem že ano, ale to je přec případ civilní, a tamto je udání

politické. Nebyl jsem ještě nikdy agentem tajné policie.“

„A nikdo z nás jím nebyl,“ bylo slyšet opět hlasy. „Zbytečná otázka. Všichni máme jednu odpověď. Mezi námi nejsou udavači!“

„Proč ten pán vstává?“ vykřikla studentka.

„To je Šatov. Šatove, proč jste vstal?“ vykřikla hostitelka.

Šatov opravdu vstal; čepici držel v ruce a díval se na Verchovenského. Zdálo se, že mu chce něco říci, ale váhal. Jeho obličej byl bledý a zlostný, ovládl se však, nepronесl ani slova a vyšel mlčky z pokoje.

„Ale Šatove, to je pro vás přec nevýhodné!“ vykřikl za ním záhadně Verchovenskij.

„Zato pro tebe je to výhodné, ty špicle a mizero!“ křikl na něho ze dveří Šatov a vyšel.

Zase výkřiky a volání.

„Hele, tak to byla zkouška!“ vykřikl hlas.

„Osvědčila se!“ zvolal druhý.

„Nepřišla pozdě?“ poznamenal třetí.

„Kdo ho pozval?“ „Kdo ho přijal?“ „Kdo je to?“ „Kdo je ten Šatov?“ „Udá, či neudá?“ sypaly se otázky.

„Kdyby to byl udavač, tak by se přetvařoval, ale on se na všecko vykašlal a odešel,“ podotkl kdosi. „I Stavrogin vstává, Stavrogin taky neodpověděl na otázku!“ vykřikla studentka.

Stavrogin vskutku vstal a společně s ním na druhém konci stolu vstal i Kirillov.

„Dovolte, pane Stavrogine,“ obrátila se na něho prudce hostitelka, „my jsme tu odpověděli všichni na otázku, a vy mlčíte a odcházíte.“

„Nepokládám za nutné odpovídat na otázku, která vás zajímá,“ zabručel Stavrogin.

„Ale my jsme se zkompromitovali, a vy ne!“ vykřiklo několik hlasů.

„Co je mi do toho, že jste se zkompromitovali?“ zasmál se Stavrogin, ale oči mu blýskaly.

„Jak to, co je vám do toho? Jak to, co je vám do toho?“ ozvaly se výkřiky. Mnozí vyskočili ze židlí.

„Dovolte, pánové, dovolte,“ křičel chromec. „Vždyť ani pan Verchovenskij neodpověděl na otázku, jen ji dal.“

Poznámka vzbudila pronikavý dojem. Všichni se na sebe podívali. Stavrogin se hlasitě zasmál chromému do očí a odešel, za ním Kirillov. Verchovenskij vyběhl za nimi do předsíně.

„Co to se mnou děláte?“ zakoktal a chytil Stavrogina za ruku, mačkaje ji vši silou ve své. Stavrogin ji mlčky vyškubl.

„Jděte teď ke Kirillovu, přijdu tam... Musím nutně s vámi mluvit, nutně!...“

„Ale já necítím žádnou nutnost,“ odsekl Stavrogin.

„Stavrogin bude u mne,“ zakončil Kirillov. „Stavrogine, je to pro vás nutné. Tam vám to vysvětlím.“

Odešli.

HLAVA OSMÁ

Carevič Ivan

I

ODEŠLI, PETR STĚPANOVÍČ SE CHTĚL ZPOČÁTKU VRÁTIT do „schůze“, aby chaos uklidnil, uváživ však patrně, že to nestojí za námahu, nechal všeho a za dvě minuty už letěl za těmi, kteří odešli. V běhu si vzpomněl na postranní uličku, kterou bylo možno nadejít si k domu Filippova; zapadaje po kolena do bláta, pustil se uličkou a opravdu přiběhl v téže chvíli, kdy Stavrogin a Kirillov vcházeli do vrat.

„Vy jste už tady?“ poznamenal Kirillov, „to je dobře. Vstupte.“

„Jak to, že jste říkal, že bydlíte sám?“ zeptal se Stavrogin, když šli v předsíni kolem připraveného samovaru, v němž již vřela voda.

„Hned uvidíte, s kým bydlím,“ zamumlal Kirillov, „vstupte.“

Jakmile vstoupili, Verchovenskij vyndal okamžitě z kapsy anonymní psaní, které dnes sebral u Lembka, a položil je před Stavrogina. Všichni usedli. Stavrogin přečetl mlčky psaní.

„Nu?“ zeptal se.

„Ten darebák udělá to, co napsal,“ vysvětlil Verchovenskij. „Poněvadž je ve vaší moci, řekněte, co dělat. Ujišťuji vás, že půjde snad už zejtra k Lembkovi.“

„Tak ať jde.“

„Jak můžete takhle mluvit? Zvlášť když je možno tomu zabránit.“

„Mýlíte se, není v mé moci. A kromě toho mně je to jedno. Mně nehrozí, hrozí jen vám.“

„Vám taky.“

„Nemyslím.“

„Ale druzí vás třeba nebudou šetřit, což to nechápete? Poslyšte, Stavrogine, to je jen hra se slovy. Což je vám líto peněz?“ „Copak je třeba peněz?“

„Docela jistě, tak asi dvou tisíc, nebo minimálně půldruhého. Dejte mi je zejtra, nebo ještě líp dnes, a já vám ho zejtra večer doprovodím do Petrohradu, tam se mu právě chce. Chcete-li, zmizí i s Marjou Timofejevnou – pamatujte si to.“

Něco se v něm docela popletlo, mluvil jaksi neopatrně, vyhrkla mu nepromyšlená slova. Stavrogin se na něho díval překvapeně.

„Nemám proč posílat Marju Timofejevnu pryč.“

„Snad dokonce ani nechcete?“ usmál se ironicky Petr Stěpanovič.

„Snad ani nechci.“

„Krátce, budou peníze či nebudou?“ vykřikl se vzteklou netrpělivostí a jaksi velitelsky Verchovenskij na Stavrogina. Nikolaj Vsevolodovič se na něho vážně podíval.

„Nebudou.“

„Poslyšte, Stavrogine, buď něco víte nebo jste už něco udělal! Vysoko hrajete!“

Tvář se mu zkřivila, v koutcích úst zaškubalo a nenadále se rozesmál jakýmsi bezdůvodným, nevhodným smíchem.

„Vždyť jste dostal od svého otce peníze za statek,“ klidně podotkl Nikolaj Vsevolodovič. „Maman vám odevzdala šest nebo osm tisíc za Štěpana Trofimoviče. Zaplat'te tedy půldruhého tisíce ze svého. Nechci už platit za jiné, i tak jsem mnoho rozdál, mrzí mě to...“ usmál se sám svým slovům.

„A, začínáte žertovat...“

Stavrogin vstal ze židle, okamžitě vyskočil i Verchovenskij a mechanicky se postavil zády ke dveřím, jako by zahrazoval východ. Nikolaj Vsevolodovič už udělal gesto, aby ho odsunul ode dveří a vyšel, ale náhle se opět zastavil.

„Já vám Šatova neustoupím,“ řekl. Petr Štěpanovič se zachvěl, oba na sebe hleděli.

„Řekl jsem vám už tuhle, nač potřebujete Šatovovu krev,“ zablýskal očima Stavrogin. „Chcete touto mastí stmelit své skupinky. Právě jste Šatova skvěle vyhnal: věděl jste tuze dobře, že by neřekl 'neudám' a lhát před vámi že by pokládal za podlost. Ale nač mne, nač právě mne teď potřebujete?“

Dorážíte na mne už od pobytu v cizině. To, čím jste to dnes odůvodňoval, je blouznění, a přece mě přemlouváte, abych dal Lebjadkinovi půldruhého tisíce a poskytl tak Fed'kovi příležitost ho zabít. Víím, že si myslíte, že bych se rád zbavil zároveň i ženy. Pak si také myslíte, že získáte nade mnou moc, když mě spoutáte zločinem, že ano? K čemu potřebujete tu moc? Pro kterého čerta mě potřebujete? Podívejte se už jednou provždy blíž, zda jsem vskutku

pravý člověk pro vás, a dejte mi pak pokoj.“

„Fed'ka k vám přišel sám?“ prohodil udýchaně Verchovenskij.

„Ano, přišel. Jeho cena je taky půldruhého tisíce... Ale řekne vám to sám, tady stojí...“ ukázal rukou Stavrogin.

Petr Stěpanovič se rychle obrátil. Na prahu z temnoty vystoupila nová postava – Fed'ka v polokožíšku, ale bez čepice, jako doma. Stál a usmíval se, ceně své pravidelné bílé zuby. Jeho černé oči s nažloutlým odstínem jezdily opatrně po pokoji a pozorovaly pány. Něčemu nerozuměl; Kirillov ho patrně zrovna přivedl a právě na něho byl upřen Fed'kův tázavý pohled; stál na prahu, ale vstoupit do pokoje nechtěl.

„Máte ho tu po ruce patrně proto, aby vyslechl naše jednání, ba viděl dokonce v rukou peníze, že ano?“ zeptal se Stavrogin, a nevyčkávaje odpovědi, odcházel z domu. Verchovenskij ho dohonil u vrat skoro v záchvatu šílenství.

„Stát! Ani krok!“ zvolal na něho, chytaje ho za loket. Stavrogin trhl rukou, ale nevyrvál se. Zmocnila se ho zuřivost, popadl Verchovenského levicí za vlasy, mrštil jím vší silou o zem a vyšel vraty. Neudělal však ještě ani třicet kroků, když ho Verchovenskij zase dohonil.

„Smiřme se, smiřme se,“ zašeptal mu křečovitým šeptem.

Nikolaj Vsevolodovič pokrčil rameny, ale nezastavil se a neobrátil.

„Poslyšte, přivedu vám zítra Lizavetu Nikolajevnu, chcete? Ne?“

Proč neodpovídáte? Řekněte, co chcete, já to udělám. Poslyšte, dám vám Šatova, chcete?“

„Tedy je to pravda, že ho chcete zabít?“ zvolal Nikolaj Vsevolodovič.

„Ale nač potřebujete Šatova? Nač?“ pokračoval Verchovenskijski takřka bez sebe, udýchaně a rychle, každou chvíli předbíhaje Stavrogina a chytaje ho za loket. Patrně si to ani neuvědomil. „Poslyšte, dám vám ho, smiřme se. Váš účet je velký, ale smiřme se!“

Stavrogin na něho konečně vzhlédl a byl překvapen. To nebyla ona tvář, to nebyl onen hlas jako před chvílí tam v pokoji; viděl tvář téměř jinou. Ani intonace hlasu nebyla táž, Verchovenskijski prosil, úpěl. Byl to člověk, kterému berou anebo už vzali nejdrahocennější věc a ještě se z toho nevzpamatoval.

„Co je vám?“ vykřikl Stavrogin. Petr Stěpanovič neodpověděl, ale běžel za ním a díval se na něho týmž prosebným, ale zároveň neoblomným pohledem.

„Smiřme se!“ zašeptal ještě jednou. „Poslyšte, mám v holínce nůž, jako Fedka, ale s vámi se smiřím.“

„Ale k čemu mě, k sakru, potřebujete?“ zvolal Stavrogin v prudkém hněvu a údivu. „Je to nějaké tajemství nebo co? Cožpak jsem nějaký váš talisman?“

„Poslyšte, uděláme revoluci,“ breptal rychle a téměř blouznivě Verchovenskijski. „Nevěříte, že uděláme revoluci? Uděláme takovou

revoluci, že všechno od kořene vypáčíme; Karmazinov má pravdu, že tu není zač se chytit. Karmazinov je velmi moudrý. Jen deset takových skupin po Rusku, a nebude k udržení.“

„Samí právě takoví hlupáci,“ vyhrkl mimoděk Stavrogin.

„Ó Stavrogin, buďte taky hloupější, budete sám trochu hloupější! Víte, nejste přec vůbec tak moudrý, aby vám to člověk musil teprve přát. Vy se bojíte, vy nevěříte, vás leká velikost podniku. A proč by to byli hlupáci? Nejsou takoví hlupáci; dnes nemá nikdo svůj rozum. Dnes je strašně málo originálních rozumů. Virginskij je člověk neobyčejně čistý, desetkrát čistší než my. Ale ať je! Liputin je darebák, ale znám jeho slabou stránku. Neexistuje darebák, který by neměl svou slabou stránku. Jen Ljamšin ji nemá, zato však ho mám docela v rukou. Ještě několik takových skupin, a budu mít všude pasy a peníze a nejen to! Kdyby jen to! I útočiště, a pak ať si hledají. Jednu skupinu vyberou, ale druhá nastoupí. Rozehrajem revoluci... Což nevěříte, že my dva na to docela stačíme?“

„Vemte si k tomu Šigaleva a mně dejte pokoj...“

„Šigalev je geniální člověk! Víte, že je to génus druhu Fourierova? Ale silnější než Fourier, odvážnější; vezmu ho do práce. Vymyslil ‚rovnost‘!“

„Má horečku a blouzní, jistě se mu něco zvláštního stalo,“ podíval se na něho ještě jednou Stavrogin. Oba šli bez zastavení.

„V tom sešitě to má pěkné,“ pokračoval Verchovenskiij, „počítá se špiclovstvím. Každý člen spolku slídí za druhým a má povinnost

udávat. Každý patří všem a všichni každému. Všichni jsou otroky a v otroctví jsou si rovni. V krajních případech možno pracovat i osočením a vraždou, ale hlavní věc je rovnost. Především se sníží podle jeho systému úroveň vzdělání, věd a talentů. Vysoká úroveň věd a talentů je přístupna jen vyšším schopnostem, není však třeba vyšších schopností! Schopnější vždy tíhli k moci a stali se despoty. Schopnější nemohou nebyť despoty a vždy víc rozkládali, než přinášeli užitku; budou vyhnáni nebo popraveni. Ciceronovi se vyřízne jazyk, Koperníkovi se vypíchnou oči, Shakespeara ukamenují, hle – to je šigalevština! Otroci si musí býti rovni: bez despotismu nebylo ještě nikdy ani svobody, ani rovnosti, ale ve stáde musí býť rovnost, hle – to je šigalevština! Ha-ha-ha, vám je to divné? Jsem pro šigalevštinu!“

Stavrogin se snažil zrychlit chůzi a dostat se co nejdřív domů. „Jeli ten člověk opilý, kde se opil?“ napadlo ho. „Že by snad ten koňak?“

„Poslyšte, Stavrogine, srovnat hory – to je dobrá myšlenka, není směšná. Jsem pro Šigaleva! Není třeba vzdělání, dost vědy! I bez vědy materiál stačí na tisíc let. Ale je třeba organizovat poslušenství. Touha po vzdělání je už touhou aristokratickou. Přejde rodina nebo láska – a už vznikne touha po majetku. Vyleptáme tuhle touhu: pustíme ze řetězu pijáctví, klepařství, udavačství; pustíme ze řetězu neslýchanou zkaženost; udusíme každého génia v kolébce. Uvedeme všechno na jednoho jmenovatele, bude úplná rovnost. Vyučili jsme

se řemeslu a jsme poctiví lidé, nic jiného nepotřebujeme' – to je nedávná odpověď anglických dělníků. Nezbytné je jen to, co je nezbytné, to je ode dneška heslo zeměkoule. Ale bude třeba taky jistých křečí, o to se postaráme my, vládci. Otroci musí mít vládce. Naprostá poslušnost, naprosté zničení osobnosti, ale jednou za třicet let pustí Šigalev ze řetězu i křeč a všichni se rázem začnou navzájem požírat až do určité meze, jenom aby nebylo nudno. Nuda je pocit aristokratický. V šigalevštině nebudou existovat touhy. Touhy a utrpení pro nás, ale pro otroky šigalevština.“

„Sebe vylučujete?“ utrl se zase Stavrogin.

„I vás. Víte, měl jsem v úmyslu dát svět papeži. Ať vyjde pěšky a bos a ukáže se chátře: ‚Koukejte, kam až mě přivedli!‘ A všechno se za ním pohrne, i vojsko. Papež nahoře, my okolo a pod námi šigalevština. Bude jen třeba, aby se s papežem shodla internacionála, a to se stane. Děda se shodne hned, neboť nemá jiného východiska. Vzpomeňte si na má slova, ha-ha-ha, je to hloupé? Mluvte, je to hloupé, či není?“

„Dost,“ zamumlal nevrle Stavrogin.

„Dost! Poslyšte, nechal jsem papeže! Vem čert šigalevštinu! Vem čert papeže! Potřebujeme něco aktuálního, a ne šigalevštinu, poněvadž šigalevština je přec jen klenotnická věc. To je ideál, to je pro budoucnost. Šigalev je klenotník a hlupák jako každý filantrop. Potřebujeme hrubou práci, ale Šigalev hrubou prací pohrdá. Poslyšte, na Západě bude papež a u nás, u nás budete – vy!“

„Sypte pryč, ožralo!“ zamumlal Stavrogin a uspíšil chůzi.

„Stavrogine, vy jste krásný člověk!“ vykřikl téměř opojeně Petr Stěpanovič, „víte, že jste krásný člověk! Nejcennější na vás je to, že o tom mnohdy ani nevíte. Och, já vás prostudoval! Koukám se na vás často ze strany, z koutku! Víte to, že je ve vás dokonce prostodušnost a naivnost? Je, ještě je! Možná že trpíte, upřímně trpíte právě touto prostodušností. Já miluji krásu. Jsem nihilista, ale miluji krásu. Cožpak nihilisté nemilují krásu? Nemají jen rádi idoly, no, ale já mám rád idol! Vy jste můj idol! Vy nikomu neubližujete, a přece vás všichni nenávidí. Vypadáte, jako byste byl se všemi spřízněn, a všichni se vás bojí, to je dobře. K vám nikdo nepřijde, aby vám poklepal na rameno. Jste hrozný aristokrat. Když se sníží aristokrat k demokracii, je okouzující! Obětovat život svůj i cizí je vám ničím. Jste právě takový, jakého je třeba.

Já, já potřebuji právě takového člověka, jako jste vy. Neznám nikoho kromě vás. Jste vůdce, jste slunce a já jsem váš červíček...“

Nenadále mu políbil ruku. Stavroginovi běžel mráz po zádech a polekaně ruku vytrhl. Zastavili se.

„Blázen!“ zašeptal Stavrogin.

„Snad blouzním, snad i blouzním!“ vpadl spěšně Verchovenskij, „ale já vymyslel první krok. Šigalev nevymyslí nikdy první krok. Šigalevů je mnoho! Ale jen jeden jediný člověk na Rusi vymyslel první krok a ví, jak jej udělat. Ten člověk jsem já. Co se na mne díváte? Potřebuju vás, vás, bez vás nejsem ničím. Bez vás jsem sláb

jako moucha, myšlenka pod sklem, Kolumbus bez Ameriky.“

Stavrogin stál a díval se upřeně do jeho šílených očí.

„Poslyšte, zpočátku roznítíme revoluci,“ vyřázel strašně spěšně Verchovenskij, chytaje chvílemi Stavrogina za levý rukáv. „Já už vám říkal, pronikneme až k samému lidu. Víte, že už teď jsme strašně silní? Naši nejsou jen ti, kdo zabíjejí a pálí a potrpí si na klasické výstřely nebo kousají do ramene. Takoví jen překážejí. Bez disciplíny ničemu nerozumím. Vždyť jsem darebák, a ne socialista, ha-ha! Poslyšte, já je už všechny spočítal. Učitel, který se posmívá s dětmi jejich Bohu a jejich kolébce, už je náš. Advokát, který hájí vzdělaného vraha tím, že je vzdělanější než jeho oběti, a tím, že nemohl nezabít, aby získal peníze, už je náš. Školáci, kteří zabíjejí mužika, aby zakusili pocit zabíjení, jsou naši. Porotci, osvobozující šmahem zločince, jsou naši. Prokurátor, chvějící se u soudu, že není dost liberální, je náš, náš. Administrativní úředníci, literáti, ó, našich je mnoho, strašně mnoho, a sami to nevědí! Na druhé straně poslušnost žáků a prostřáčeků dosáhla nejvyššího stupně; učitelům ale praskl žlučník, všude je vypínavost neslýchaných rozměrů, zvířecí, neslýchaná žádostivost... Víte, víte vy, kolik jich získáme jen hotovými idejkami? Odjížděl jsem – zuřila teze Littréa, že zločin je šílenstvím. Přijíždím – a zločin už není šílenstvím, ale právě naopak zdravým rozumem a téměř povinností nebo alespoň ušlechtilým protestem. „Nu, proč by duševně velmi vyspělý vrah někoho nezabil, když potřebuje peníze?“ Ale to jsou jen mandličky. Ruský Bůh už

ustoupil své místo 'neřádstvu'. Lid je opilý, matky pijí, děti pijí, kostely jsou prázdné a na soudech: ‚Dvě stě ran metlou, nebo přival vědro kořalky!‘ Och, dejte jen této generaci dorůst! Škoda jen, že nemáme kdy vyčkat, až by byli ještě opilejší. Och, jaká škoda, že není proletářů! Ale budou, budou, k tomu to všechno spěje...“

„A taky škoda, že jsme zhloupli,“ zamumlal Stavrogin a znovu vykročil.

„Poslyšte, sám jsem viděl šestileté dítě, jak vede domů opilou matku, která mu sprostě nadávala. Myslíte, že jsem z toho měl radost? Až lidé padnou do našich rukou, snad je vyléčíme... Bude-li třeba, vyženeme všechno na čtyřicet let na poušť... Ale teď nezbytně potřebujeme jednu nebo dvě prostopášné generace; prostopášné neslýchané, podlé, až se člověk obrátí v hnusný, zbabělý, krutý, do sebe zamilovaný sliz – toho je třeba! A pak mu musíme ještě dát ‚trošku čerstvé krve‘, aby si zvykl. Co se smějete? Neodporuju si. Ne sobě, ale jen filantropům a šigalevštině odporuju. Jsem darebák, a ne socialista. Ha-ha-ha! Škoda jen, že mám málo času. Slíbil jsem Karmazinovu, že to v máji začne a do října skončí. Je to brzy? Ha-ha! Víte, co vám řeknu, Stavrogine? V ruském národě nebylo až dotud cynismu, třebaže nadával co nejsprostěji. Víte, že takový nevolnický otrok si sebe vážil víc, než si sebe váží Karmazinov? Řezali ho, ale on neupustil od svých bohů. Karmazinov upustil.“

„Nu, Verchovenskij, to od vás slyším poprvé a poslouchám s údivem,“ promluvil Nikolaj Vsevolodovič, „vy tedy vskutku nejste

socialista, ale jakýsi politický... ctižádostivec?“

„Darebák, darebák. Zajímá vás, kdo já jsem? Řeknu vám hned, kdo jsem, k tomu právě mířím. Nepochybuji jsem vám ruku nadarmo. Ale je třeba, aby i lid uvěřil, že víme, co chceme, a tamti že jen ‚mávají klackem a bijí do svých‘. Ech, kdybychom jen měli čas! Času není, to je neštěstí. Vyhlásíme rozvrat... proč, proč? Ta myšlenka je přece tak okouzující! Ale je třeba, je třeba kostičky protáhnout. Rozdujeme požáry... roztrousíme legendy... tady se bude hodit každá prašivá ‚skupinka‘. Vyhledám vám právě v těch skupinkách takové lovce, že půjdou na každou zvěř, a ještě budou vděční za čest. No, a začne povstání. Bude takový taneček, jaký svět ještě neviděl... Mlhy zahalí Rus, zapláče země po starých bozích. No a pak pustíme ze řetězu... koho?“

„Koho?“ Careviče Ivana.“

„Co-o?“

„Careviče Ivana. Vás, vás!“

Stavrogin se na chvíli zamyslel.

„Samozvance?“ zeptal se náhle hluboce udiven, dívaje se na svého rozrušeného průvodce. „Á, tak to tedy je váš plán!“

„Řekneme, že se ‚skrývá‘,“ pronesl tiše, jakýmsi zamilovaným šepotem Verchovenskij, jako by byl opravdu opilý. „Víte, co znamená to slovíčko ‚skrývá se‘? Ale on se zjeví, zjeví. Roztrousíme legendu lepší než legenda skopců. Existuje, ale nikdo ho neviděl. Ó, jakou legendu je tu možno dát do oběhu! A co hlavního, nastupuje

nová síla. A právě té je třeba, po ní vzdychají a pláčou. No, co je na socialismu: staré síly zničil, ale nové nepřinesl. Ale tady je síla, a jaká, přímo neslýchaná. Potřebujeme přece jen páky, abychom vyzdvihli zemi. Všechno se zdvihne!“

„Tak vy jste na mne vážně spoléhal?“ usmál se zlostně Stavrogin.

„Proč se smějete, a proč tak zlostně? Nestrašte mě. Jsem teď jako dítě, na smrt mě můžete postrašit takovým úsměvem. Poslyšte, já vás nikomu neukážu, nikomu. Tak to musí být. Existuje, ale nikdo ho neviděl, skrývá se. Ale víte, že se může i ukázat, například jednomu ze sta tisíc? A po celé zemi se roznese: ‚Viděl jsem, viděl.‘ I Ivana Filippoviče, boha Sabaotha, viděli, jak se vznesl před zraky lidí ve voze na nebe, na ‚své vlastní‘ oči viděli. Ale vy nejste Ivan Filippovič; vy jste krásný člověk, hrdý jako Bůh, který nehledá nic pro sebe, který má kolem sebe svatozář oběti, který ‚se skrývá‘. Hlavní věc je legenda! Vy nad nimi zvítězíte, podíváte se a zvítězíte. Nese novou pravdu a skrývá se. A tu pustíme mezi lidi dva tři šalamounské rozsudky. Máme skupinky, máme pětky – noviny nepotřebujeme! Jestli se vyplní jen jedna prosba z deseti tisíc, všichni přijdou s prosbami. V každém okrese každý mužik bude vědět, že existuje, jářku, někde taková výduť vestromě, kam se mají spouštět prosby. I zavzdychá země hlubokým vzdechem: ‚Nový, pravý zákon přichází.‘ I rozbouří se moře a jarmareční bouda se zřítí, a pak budeme uvažovat, jak postavit místo ní stavení z kamene. Poprvé! *My budeme stavět, my, jedině my!*“

„Šílenství!“ pronesl Stavrogin.

„Proč, proč nechcete? Bojíte se? Vždyť jsem se vás proto chytil, že se ničeho nebojíte. Nemá to smysl, co? Ale vždyť já jsem posud ještě Kolumbus bez Ameriky; copak má Kolumbus bez Ameriky smysl?“

Stavrogin mlčel. Mezitím došli až k domu a zastavili se u podjezdu.

„Poslyšte,“ naklonil se Verchovenskij k jeho uchu, „udělám to pro vás bez peněz, zítra skončím s Marjou Timofejevnou... bez peněz. A hned zítra vám přivedu Lizu; chcete Lizu, hned zítra?“

„Copak se opravdu zbláznil?“ usmál se Stavrogin. Dveře na zápraží se otevřely.

„StavroGINE, co naše Amerika?“ chytil ho naposled za ruku Verchovenskij.

„K čemu?“ pronesl vážně a přísně Nikolaj Vsevolodovič.

„Nemáte chuť, to jsem věděl!“ vykřikl v záchvatu zuřivé zloby Verchovenskij. „Lžete, vy mizerný, prostopášný, podlomený panský synku, nevěřím – žral byste jako vlk... Pochopte přec, že dnes je váš účet už příliš velký a že se vás nemohu zříci! Ne, kromě vás není na zemi žádný jiný! Vymyslel jsem si vás už v cizině. Vymyslel jsem si vás, když jsem vás pozoroval. Kdybych se na vás byl z kouta nedíval, nic by mě nenapadlo!...“

Stavrogin bez odpovědi stoupal vzhůru po schodech.

„StavroGINE!“ vykřikl za ním Verchovenskij, „dávám vám den na

rozmyšlenou... dejme tomu dva... no, tři; víc než tři nemohu, ale pak
– čekám odpověď.“

HLAVA DEVÁTÁ

Domovní prohlídka u Stěpana Trofimoviče

I

MEZITÍM SE STALA U NÁS PŘÍHODA, KTERÁ MNE UDIVILA, ale Stěpanem Trofimovičem otrásla. Ráno v osm hodin přiběhla od něho ke mně Nastasja se zprávou, že pána „zabavili“. Zpočátku jsem nemohl nic pochopit; vytáhl jsem z ní jen, že „zabavili“ úředníci, přišli, vzali papíry, voják je zavázal do rance a „odvezl na trakaři“. Zpráva byla docela divoká. Ihned jsem pospíšil k Stěpanu Trofimovičovi.

Zastal jsem ho v podivném stavu: byl rozrušen a tuze rozčilen, ale měl zároveň i nepochybně triumfální vzezření. Uprostřed pokoje stál na stole samovar a nalitá, ale netknutá zapomenutá sklenice čaje. Stěpan Trofimovič se potloukal kolem stolu a po všech koutech pokoje, nedávaje si počet ze svých pohybů. Měl svou každodenní červenou kazajku, když mě však spatřil, pospíšil si obléci vestu a kabát, což dříve nikdy nedělal, když ho někdo známý v této kazajce zastal. Chytil mě hned prudce za ruku.

„Enfin un ami,“¹⁵⁸ vzdychl z plných plic. „Cher,“¹⁵⁹ poslal jsem pro vás a nikdo nic neví. Musím nařídít Nastasje, aby zavřela dveře a

¹⁵⁸ Konečně přítel!

¹⁵⁹ Drahý!

nepouštěla nikoho, ovšem kromě *nich*... Vous comprenez?“¹⁶⁰

Díval se na mne neklidně, jako by očekával odpověď. Jal jsem se ho arci vyptávat a těžce jsem se z nejasné, přerušované a zbytečně prokládané řeči dověděl, že v sedm hodin ráno k němu přišel „náhle“ gubernský úředník...

„Pardon, j'ai oublié son nom. Il n'est pas du pays,¹⁶¹ a přivezl ho, tuším, Lembke, quelque chose de bete et d'allemand dans la physionomie. Il s'appelle Rosenthal.“¹⁶²

„Snad Blum?“

„Blum. Ano, tak se jmenoval. Vous le connaissez? Quelque chose d'hébéte et de tres content dans la figure, pourtant tres severe, roide et sérieux.¹⁶³ Policajtská figura, je m'y connais.¹⁶⁴ Spal jsem ještě a představte si, poprosil mě, aby se směl ‚podívat‘ na mé knihy a rukopisy. Oui, je m'en souviens, il a employé ce mot.¹⁶⁵ Mne nezatkl, jen knihy zabavil... Il se tenait á distance¹⁶⁶, a když mi začal vysvětlovat svůj příchod, měl vzezření, jako bych... enfin il avait l'air de croire que je tomberai sur lui immédiatement et que je commencerai á le battre comme plâtre. Tous ces gens du bas étage

¹⁶⁰ Rozumíte?

¹⁶¹ Pardon, zapomněl jsem jeho jméno. Není odtud.

¹⁶² ... v tváři něco zvířecího a německého. Jmenuje se Rosenthal.

¹⁶³ Znáte ho? Má v tváři něco tupého a velmi spokojeného, ale přece je velmi přísný, prkenný a vážný.

¹⁶⁴ já se v tom vyznám

¹⁶⁵ Ano, vzpomínám si, že toho slova užil.

¹⁶⁶ Byl zdvořilý.

sont comme 9a ¹⁶⁷, když mají co dělat s pořádným člověkem. Ovšem že jsem hned všecko pochopil. Voilà vingt ans que je m'y prépare. ¹⁶⁸ Otevřel jsem mu všechny zásuvky a předal všechny klíče; sám jsem mu je podal, všecko jsem mu podal. J'étais digne et calme. ¹⁶⁹ Z knih vzal zahraniční vydání Gercena, vázaný exemplář *Kolokolu*, čtyři opisy mé básně a enfin tout 9a ¹⁷⁰. Pak listiny a dopisy et quelques unes de mes ébauches historiques, critiques et politiques ¹⁷¹. To všechno odnesli. Nastasja říká, že to odvezl voják na trakaři a přikryl zástěrou; oui, c'est cela ¹⁷², zástěrou...“

To bylo blouznění. Kdo by se v tom vyznal? Znovu jsem ho zahrnul otázkami: Zda přišel Blum sám či ne? Jakým jménem? Jakým právem? Jak se mohl odvážit! Čím to vysvětloval?

„Il était seul, bien seul, ¹⁷³ ostatně ještě někdo byl dans l'antichambre, oui, je m'en souviens, et puis... ¹⁷⁴ Ostatně tu byl, tuším, ještě někdo a v předsíni stál strážník. Budeme se muset zeptat Nastasji, ta ví všechno líp. J'étais surexcité, voyez-vous. Il parlait, il parlait... un tas de choses ¹⁷⁵; ostatně mluvil málo, mluvil jsem pořád

¹⁶⁷ Bylo mu na tváři vidět, že se bojí, že se na něho hned vrhnu a začnu do něho řezat jako do žita. Všichni tihle lidé z nižších vrstev jsou takoví...

¹⁶⁸ Připravuji se na to už dvacet let.

¹⁶⁹ Byl jsem důstojný a klidný.

¹⁷⁰ a to je vše

¹⁷¹ a některé z mých skic historických, kritických a politických

¹⁷² ano, právě že...

¹⁷³ Byl sám, docela sám.

¹⁷⁴ v předsíni, ano, vzpomínám si, a pak...

¹⁷⁵ Byl jsem rozrušen, vidíte. Mluvil, mluvil... spoustu věcí.

já... vypravoval jsem o svém životě, arci toliko z jednoho hlediska...
J'étais surexcité, mais digne, je vous l'assure. ¹⁷⁶ Mimochodem
řečeno, bojím se, že jsem se myslím dal do pláče. Trakař vzali vedle
u hokynáře.“

„Och bože, jak se to všechno mohlo stát! Proboha, mluvte
přesněji, Stěpane Trofimoviči, vždyť to, co vypravujete, zní jako
sen!“

„Cher, já si připadám sám jako ve snu... Savez-vous, il a
prononcé le nom de Těljatnikov ¹⁷⁷ a myslím, že v předsíni byl
schován právě on. Ano, vzpomínám si, navrhoval prokurátora,
myslím Dmitrije Mitriče... qui me doit encore quinze roubles de
whist, soit dit en passant. Enfin, je n'ai pas trop compris. ¹⁷⁸ Ale
vyzrál jsem na ně, a co je mi do Dmitrije Mitriče. Zdá se mi, že jsem
ho začal tuze prosit, aby to držel pod pokličkou, tuze jsem prosil,
bojím se, že jsem se až ponížil, comment croyez-vous? Enfin il a
consenti... ¹⁷⁹ Ano, vzpomínám si, on sám prosil, že bude líp, když
se to nechá pod pokličkou, poněvadž se přišel jen ,podívat' et rien de
plus, nic víc, nic... a když se nic nenajde, že z toho nic nebude, takže
jsme to skončili en amis, je suis tout-à-fait content. ¹⁸⁰“

„Odpusťte, vždyť vám navrhoval postup a záruku, jaké jsou v

¹⁷⁶ Byl jsem rozrušen, ale důstojný, ujišťuji vás.

¹⁷⁷ Víte, pronesl jméno Těljatnikova...

¹⁷⁸ ... který je mi, mimochodem řečeno, ještě dlužen z whistu patnáct rublů.
Ostatně jsem mu moc nerozuměl.

¹⁷⁹ ... co myslíte? Konečně souhlasil...

¹⁸⁰ ...přátelsky, jsem docela spokojen.

takových případech obvyklé, a vy jste je sám odmítl!“ zvolal jsem v přátelském rozhořčení.

„Ne, bude to líp tak, bez záruk. Nač skandál? Ať je to dočasně en amis... ¹⁸¹ Víte, dovědí-li se to v našem městě... mes ennemis... et puis á quoi bon ce procureur, ce cochon de notre procureur qui deux fois m'a manqué de politesse et qu'on a rossé á plaisir l'autre année chez cette charmante et belle Natalja Pavlovna, quand il se cacha dans son boudoir. Et puis, mon ami, ¹⁸² nedělejte mi výčitky a neberte mi odvalu, prosím vás, poněvadž není nic nesnesitelnějšího, než když je člověk v neštěstí a sto přátel mu hned ukazuje, jak prohloupil. Sedněte si však a vezměte si čaj, přiznám se, jsem tuze unaven... Co myslíte, neměl bych si na chvíli lehnout a dát si na hlavu ocet?“

„Dozajista,“ zvolal jsem, „a led taky. Nejste vůbec ve své míře. Jste bledý a ruce se vám třesou. Lehněte si, odpočiňte si a počkejte s vyprávěním. Sednu si k vám a počkám.“

Nemohl se odhodlat, aby ulehl, ale já stál na svém. Nastasja přinesla ve skleničce ocet, namočil jsem ručník a dal mu jej na hlavu. Potom si stoupla Nastasja na židli a chtěla rozžehnout lampičku před obrazem v rohu. Zpozoroval jsem to s údivem; lampička tam dřív nikdy nebývala, až teď se najednou objevila.

¹⁸¹ po přátelsku

¹⁸² ...moji nepřítelé... a pak, k čemu toho prokurátora, tu svini prokurátora, který se ke mně zachoval dvakrát nezdvořile a kterého loni spráskali u té rozkošné a krásné Natalji Pavlovny, když se schoval v jejím budoáru. A pak, příteli...

„To jsem zařídil já, hned jak odešli,“ zamumlal Stěpan Trofimovič a lživě se na mne podíval, „quand on a de ces choses-lá dans sa chambre et qu'on vient vous arreter ¹⁸³, dobře to působí a oni musí referovat, co viděli...“

Když Nastasja rozsvítila lampičku, postavila se do dveří, dala pravou dlaň na tvář a dívala se na něho úzkostným pohledem.

„Eloignez la ¹⁸⁴ pod nějakou záminkou,“ kývl na mne z divanu, „já nemohu snést tenhle ruský soucit et puis ca m'em-béte ¹⁸⁵.“

Ale odešla sama. Všiml jsem si, že se Stěpan Trofimovič stále ohlíží ke dveřím a naslouchá do předsíně.

„Il faut être prêt, voyez-vous,“ ¹⁸⁶ podíval se na mne významně, „chaque moment ¹⁸⁷ přijdou, seberou a frrr... – člověk je fuč!“

„Panebože, kdo přijde? Kdo vás sebere?“

„Voyez-vous, mon cher, ¹⁸⁸ zeptal jsem se ho rovnou, když odcházel, co teď se mnou udělají.“

„To jste se ho měl raději zeptat, kam vás pošlou do vyhnanství!“ vykřikl jsem stejně rozhorleně.

„To jsem měl také na mysli, když jsem se ptal, ale on odešel a neodpověděl. Voyez-vous, ¹⁸⁹ co se týče prádla, šatů, zvláště teplých

¹⁸³ má-li člověk v pokoji tyhle věci a přijdou ho zatknout

¹⁸⁴ odstraňte ji

¹⁸⁵ a pak mě to otravuje

¹⁸⁶ Víte, člověk musí být připraven.

¹⁸⁷ každou chvíli

¹⁸⁸ Hled'te, můj drahý...

¹⁸⁹ hled'te

šatů, sami nařídí, co budou chtít; když poručí vzít s sebou – dobrá, jinak člověka pošlou třeba ve vojenském plášti. Ale pětaticet rublů jsem (náhle začal šeptat, dívaje se na dveře, jimiž odešla Nastasja) potají zastrčil do díry v kapse u vesty, tady, hmátněte si... Myslím, že mi vestu nevezmou, a naoko jsem si v tobolce nechal sedm rublů, jako, ehm... všechno, co mám'. Víte, drobné a mědáky jsou tady na stole, takže se nedovtípí, že jsem peníze schoval, a budou si myslet, že je tady všechno. Vždyť pánbůh ví, kde dnes budu musít spát.“

Svěsil jsem hlavu při takovém bláznovství. Bylo patrné, že nemohli ani zatýkat, ani dělat prohlídku tak, jak vypravoval, a že byl ovšem docela popleten. To všechno se, pravda, odehrálo tenkrát, ještě než vstoupily v platnost dnešní zákony. I to je pravda, že mu navrhovali (podle jeho slov) správnější postup, ale on na ně *vyzrál* a odmítl... Dříve ovšem, to jest ještě před nedávnou dobou, mohl gubernátor v krajních případech... Ale jaký tu mohl být tak krajní případ? To bylo to, co mě pletlo.

„Jistě přišel z Petrohradu telegram,“ řekl náhle Stěpan Trofimovič.

„Telegram! Stran vás? Kvůli Gercenovým spisům a vaší básni! Vy jste se zbláznil, proč by vás měli zatýkat?“

Jednoduše jsem se rozzlobil. Ušklíbl se, byl zřejmě uražen – ne mým křikem, ale urazila ho myšlenka, že není proč ho zatýkat.

„Kdo dnes může vědět, proč člověka zatknou?“ zamumlal záhadně. Hrubá, velmi nepěkná myšlenka mi kmitla hlavou.

„Stěpane Trofimoviči, řekněte mi jako kamarádu,“ vykřikl jsem, „jako upřímnému kamarádu, já vás neprozradím: jste členem nějakého tajného svazu či ne?“

A hle, k mému údivu si nebyl jist ani tím, je-li či není členem nějakého tajného svazu.

„Podle toho, voyez-vous ¹⁹⁰ ...“

„Jak to, ‚podle toho‘?“

„Když náležíte celým srdcem pokroku a... kdo to může zaručit? Myslíš, že členem nejsi, a tu koukáš a vidíš, že někde jsi.“

„Jak je to možné? Tady platí jen ano nebo ne!“

„Cela date de Pétersbourg, ¹⁹¹ když jsme chtěli já a ona založit tam revue. V tom je kořen celé věci. Tenkrát jsme jim vyklouzli a oni na nás zapomněli, ale teď si vzpomněli. Cher, cher ¹⁹², což to neznáte!“ vykřikl bolestně, „člověka seberou, posadí do krytého vozu a marš navzdýcky na Sibiř, nebo vás zapomenou v kasematech...“

Dal se náhle do pláče a ronil vřelé, horoucí slzy. Slzy se mu jen valily po tváři. Dal si na oči svůj červený šátek a vzlykal, vzlykal křečovitě asi pět minut. Zachvěl jsem se po celém těle. Tento člověk, který nám dvacet let prorokoval, kázal, učil nás, patriarcha, Kukolnik, který stál tak vysoko a vznešeně nad námi všemi, jemuž jsme se tak upřímně klaněli a pokládali si to ještě za čest – teď

¹⁹⁰ víte

¹⁹¹ To je ještě z Petrohradu...

¹⁹² drahý příteli

najednou vzlykal, vzlykal jako malý kluk, který provedl nezbednost a čeká na metlu, pro niž šel pan učitel. Začalo mi ho být strašně líto. Zřejmě věřil v „krytý vůz“ jako v to, že sedím vedle něho, a čekal jej hned dnes ráno, každou chvíli, okamžitě, a to všechno kvůli Gercenovým spisům a kvůli jakési své básničce! Taková čirá, naprostá neznalost denní skutečnosti byla tklivá i jaksí odporná.

Konečně přestal plakat, vstal z pohovky a začal zase chodit po pokoji; pokračoval v hovoru se mnou, ale ohlížel se co chvíli do okna a naslouchal směrem k předsíni. Náš hovor pokračoval bez ladu a skladu. Všechno mé ujišťování a uklidňování se odráželo jako hrách od stěny. Poslouchal mě špatně, ale přece jen cítil strašnou potřebu, abych ho uklidňoval, a bez přestání v tomto smyslu mluvil. Viděl jsem, že se teď beze mne neobejde a že by mě teď nepustil ani za nic na světě. Zůstal jsem a proseděli jsme tak přes dvě hodiny. Mezi hovorem si vzpomněl, že Blum si odnesl dvě proklamace, které u něho našel.

„Jakže! Proklamace?“ polekal jsem se hloupě, „copak vy...“

„Podstrčili mi deset kusů,“ odpověděl mrzutě (mluvil se mnou hned mrzutě a z vysoka, hned zase strašně poníženě a uboze), „ale osm jsem už rozdál a Blum sebral jen dvě...“

Náhle se začervenál nevolí.

„Vous me mettez avec ces gens-là! ¹⁹³ Copak se domníváte, že

¹⁹³ Házíte mě do jednoho pytle s tamtějšími lidmi.

jsem ve spojení s těmi padouchy, s těmi podvrhovači, se svým synáčkem Petrem Stěpanovičem, avec ces esprits-forts de la lâcheté¹⁹⁴! Och bože!“

„Ba, jen jestli vás do něčeho nezapletli... ostatně to je hloupost, to nemůže být!“ podotkl jsem.

„Savez-vous,“ uklouzlo mu znenadání, „chvílemi cítím, que je ferai lá-bas quelque esclandre.“¹⁹⁵ Ó neodcházejte, neopouštějte mě, nenechávejte mě o samotě! Ma carrière est finie aujourd'hui, je le sens.¹⁹⁶ Víte, já snad na někoho skočím a kousnu ho jako onen podporučík...“

Podíval se na mne podivným pohledem – polekaně a také jaksi s touhou polekat. Rozčiloval se vskutku stále na kohosi a na cosi, tím víc, čím víc míjel čas a krytý vůz se neukazoval; byl dokonce rozhorlen. Náhle Nastasja, která pro cosi vyšla z kuchyně do předsíně, zavadila tam o věšák a shodila jej. Stěpan Trofimovič se zachvěl a strnul na místě. Když se však věc vysvětlila, div si na Nastasju nevyjel, a dupaje nohama, vyhnal ji zpět do kuchyně. Po chvíli prohodil, dívaje se na mne pln zoufalství:

„Po mně je veta! Cher,“ usedl si náhle vedle mne a díval se mi lítostivě, přelítostivě do očí upřeným pohledem, „cher, Sibire se

¹⁹⁴ s těmi hlasateli podlosti

¹⁹⁵ Víte... že tam udělám nějaký skandál.

¹⁹⁶ Má kariéra je dnes skončena, cítím to.

nebojím, to vám přísahám, ó, je vous jure ¹⁹⁷ (z očí mu vyhrkly slzy), bojím se něčeho jiného...“

Už podle jeho vzezření jsem se dovtípl, že mi chce konečně sdělit něco mimořádného, co se však až dotud zdržoval mi říci.

„Bojím se hanby,“ zašeptal tajuplně.

„Jaké hanby? Naopak! Věřte, Stěpane Trofimoviči, že to všechno se dnes vysvětlí a skončí pro vás dobře.“

„Jste si tak jist, že mi odpustí?“

„Jaképak odpustí! Co je to za řeči! Co jste tak hrozného udělal? Ujišťuji vás, že jste neudělal nic!“

„Qu'en savez-vous, ¹⁹⁸ celý můj život byl... cher... Ti si na všechno vzpomenou... I když nic nenajdou, *tím hůř*,“ dodal náhle neočekávaně.

„Jak to, tím hůř?“

„Hůř.“

„Nechápu.“

„Příteli, příteli, třeba na Sibiř, do Archangelska, třeba zbavení práv – když zajít, tak zajít! Ale... bojím se jiné věci –“ (zase šeptání, polekaný pohled a tajuplnost).

„Ale čeho, čeho?“

„Nařežou mi,“ pronesl a podíval se na mne nepřítomným pohledem.

¹⁹⁷ přísahám vám

¹⁹⁸ co vy o tom víte

„Kdo vám nařeže? Kde? Proč?“ vykřikl jsem polekán, zda nezačíná šílet.

„Kde? No tam... Kde se to dělá.“

„A kde se to dělá?“

„Och, cher,“ zašeptal mi takřka do ucha, „náhle se pod vámi rozevře podlaha, propadnete se do půl těla... To zná každé malé dítě.“

„Báchorky!“ vykřikl jsem dovtípiv se, „staré báchorky, copak jste jim až dodnes věřil?“ rozchechtal jsem se.

„Báchorky! Ale nějak musely vzniknout ty báchorky; ten, komu nařezali, vypravovat nebude. Desettisíckrát jsem si to v duchu představoval!“

„Ale proč vás, proč právě vás? Vždyť jste nic neudělal!“

„Tím hůř, uvidí, že jsem nic neudělal, a nařežou mi.“

„A vy jste přesvědčen, že vás kvůli tomu zavezou do Petrohradu?“

„Kamaráde, už jsem řekl, že mi není ničeho líto, ma carrière est finie ¹⁹⁹. Od oné hodiny ve Skvorešnikách, kdy se se mnou rozloučila, mi není mého života líto... ale je mi hanba, hanba, que dira-t-elle, ²⁰⁰ až se to dozví?“

Podíval se na mne zoufale a celý se chudinka začervenál. Já taky sklopil oči.

„Nic se nedozví, poněvadž vám nic neudělají. Jako bych s vámi

¹⁹⁹ má kariéra je skončena

²⁰⁰ co řekne ona

mluvil poprvé v životě, Stěpane Trofimoviči, tak jste mě dnes ráno překvapil.“

„Ale vždyť to není, kamaráde, strach. I když mi odpustí, i když mě zase přivezou sem a nic mi neudělají – i pak je po mně veta. Elle me soupçonnera toute sa vie ²⁰¹ ... mne, mne, básníka, myslitele, člověka, kterému se klaněla dvaadvacet let!“

„Ani ji to nenapadne.“

„Napadne,“ zašeptal v hlubokém přesvědčení. „Mluvili jsme o tom několikrát v Petrohradě, po masopustu, před odjezdem, když jsme se oba báli... Elle me soupçonnera toute sa vie... A jak ji přesvědčit, že to není pravda? Bude to vypadat nepravděpodobně. A kdo tady v městečku uvěří, c'est invraisemblable. Et puis les femmes... ²⁰² Bude mít radost. Bude velmi rozhořčena, velmi, upřímně, jako opravdová přítelkyně, ale v duchu – bude mít radost... Dám jí do ruky proti sobě zbraň na celý život. Och, po mém životě je veta! Dvacet let naprostého štěstí s ní... a teď!“

Zakryl si rukama tvář.

„Stěpane Trofimoviči, neměli bychom Varvaru Petrovnu ihned zpravit o tom, co se stalo?“ navrhl jsem.

„Pánbůh nás chraň!“ zachvěl se a vyskočil. „Ani za nic na světě, nikdy, po tom, co bylo řečeno ve Skvorešnikách při loučení, nikdy!“

Oči se mu zajiskřily.

²⁰¹ Bude mě podezřívat celý svůj život.

²⁰² Je to nepravděpodobné. A pak, ženy...

Proseděli jsme myslím ještě hodinu, snad i víc, stále něco očekávající, tak v něm utkvěla ta myšlenka. Zase si lehl, dokonce zavřel oči a proležel dvacet minut bez jediného slova, takže mě napadlo, že usnul nebo je v mdlobách. Náhle se prudce zvedl, strhl s hlavy ručník, vyskočil z pohovky, třesoucícma se rukama si uvázal nákrčník a hromovým hlasem vykřikl na Nastasju, aby mu přinesla svrchník, nový klobouk a hůl.

„Už to déle nesnesu,“ pronesl přerývaným hlasem, „nemohu, nemohu... Jdu sám.“

„Kam?“ vyskočil jsem taky.

„K Lembkovi. Cher, musím. Je to má povinnost. Jsem občan a člověk, nejsem onuce, mám svá práva, chci svá práva... Dvacet let jsem se neodvolával na svá práva, po celý život jsem na ně zločinně zapomínal... ale teď se na ně odvolám. Musí mi říci všechno, všechno. Dostal telegram. Nesmí mě mučit, nesmí, to at' mě raději zatkne, zatkne, zatkne!“

Vykřikl to ječivě a dupal nohama.

„Schvaluji vám to,“ řekl jsem úmyslně pokud možno co nejklidněji, ač jsem se o něho bál, „opravdu to bude lepší než sedět a mít dlouhou chvíli, ale nelíbí se mi vaše nálada; hleďte, v jakém jste stavu a jak tam půjdete. Il faut être digne et calme avec Lembke.²⁰³ Mohl byste se tam teď opravdu na někoho vrhnout a pokousat ho.“

²⁰³ S Lembkem je nutno jednat důstojně a chladně.

„Vydám se sám. Jdu přímo do lví tlamy.“

„Tak já půjdu s vámi.“

„Neočekával jsem od vás méně, přijímám vaši oběť, oběť opravdového přítele, ale jen k domu, jen k domu; nesmíte, nemáte práva sám sebe mou společností dál kompromitovat.

O, croyez-moi, je serai calme!²⁰⁴ Vím, že jsem v této chvíli á la hauteur de tout ce qu'il y a de plus sacré...²⁰⁵“

„Půjdu s vámi možná i do domu,“ přerušil jsem ho. „Včera mi po Vysockém z toho jejich pitomého komitétu oznámili, že na mne spoléhají a zvou mě jako pořadatele na tu zítřejší slavnost, nebo jak tomu říkají, za jednoho z těch šesti mladých lidí, kteří jsou určeni dohlížet na podnosy, starat se o dámy, vodit hosty na místo a nosit na levém rameni červenobílou stužku. Chtěl jsem to odmítnout, ale proč bych teď nešel do domu pod záminkou, že to dojednám se samou Julií Michajlovnou... Tak tedy tam půjdeme spolu.“

Poslouchal, pokyvuje hlavou, tuším však, že ničemu nerozuměl. Stáli jsme na prahu.

„Cher,“ vztáhl ruku k lampičce v rohu, „cher, nikdy jsem tomu nevěřil, ale... at', at'! (Pokřičoval se.) Allons!“²⁰⁶

„No, takhle to bude lepší,“ pomyslíl jsem si, vycházeje s ním z domu, „cestou pomůže čerstvý vzduch, uklidníme se, vrátíme se

²⁰⁴ Ó věřte mi, budu klidný!

²⁰⁵ na úrovni všech nejsvětějších věcí

²⁰⁶ Pojďme!

domů a lehneme si...“

Ale dělal jsem účet bez hospodského. Právě po cestě se stala příhoda, která jím ještě víc otřásla a definitivně ho v jeho záměru posílila... takže, abych se přiznal, jsem od našeho přítele ani neočekával takovou ráznost, jakou onoho rána projevil. Ubohý přítel, dobrý přítel!

HLAVA DESÁTÁ

Flibustýři. Osudné ráno

I

PŘÍHODA, KTERÁ SE NÁM CESTOU STALA, BYLA VSKUTKU podivuhodná. Ale musím vypravovat všechno po pořádku. Hodinu před tím, než jsme se Stěpanem Trofimovičem vyšli na ulici, mnoho lidí zvědavě pozorovalo dav dělníků ze špigulinské fabriky; šli městem, bylo jich asi sedmdesát, snad i víc. Šli vážně, téměř mlčky, disciplinovaně. Pak se říkalo, že těch sedmdesát lidí bylo zvoleno všemi dělníky, jichž bylo u Špigulinů asi devět set, a že měli jít ke gubernátorovi a domáhat se u něho za nepřítomnosti továrníků spravedlnosti proti správci, který je všechny při uzavření továrny a propouštění dělníků drze okradl – to je fakt, o kterém dnes nemůže být nejmenší pochybnosti. Jiní u nás až dodnes volbu popírají a tvrdí, že na deputaci by bylo sedmdesát lidí příliš mnoho, že prostě dav tvořili ti, kterým bylo nejvíce ublíženo, a že přišli prosit jen sami za sebe, takže všeobecná tovární „vzpouře“, o níž se potom nadělalo tolik řečí, vůbec neexistovala. Třetí tvrdí horlivě, že těch sedmdesát lidí nebyli obyčejní vzbouřenci, ale docela jistě vzbouřenci političtí, tedy nejodvážnější chlapíci, kteří byli navíc ještě poštváni ničím menším než podvrženými letáky. Krátce, až dodnes není přesně známo, byl-li tu něčí vliv nebo návod. Podle mého osobního přesvědčení dělníci podvržené letáky vůbec nečtli, a kdyby je i

přečtli, nepochopili by z nich ani slova, už z toho jediného důvodu, že pisatelé letáků při vši snaze o prostý styl píší strašně nejasně. Poněvadž se však dělníkům vedlo opravdu zle a policie, na niž se obraceli, nechtěla jim v jejich křivdě pomoci – co bylo přirozenější než nápad jít houfně k „samému generálovi“, pokud možno dát dokonce někoho s písemnou stížností do čela průvodu, seřadit se důstojně před „generálovým“ domem, a jakmile se ukáže, vrhnout se na kolena a volat o své právo jakoby k samotné Prozřetelnosti? Podle mého názoru neexistovala ani vzpoura, ba ani deputace, neboť tento prostředek je starý, historický; ruský lid od pradávných časů měl rád hovor se „samotným generálem“, vlastně jen z pouhé záliby, ať už ten hovor končil jakkoli.

Proto jsem pevně přesvědčen, že třebaže Petr Stěpanovič, Liputin a možná ještě někdo, snad i Fed'ka, mezi dělníky před touto událostí poletovali a mluvili s nimi (jak o tom svědčí vskutku dost průkazné náznaky), nemluvili však jistě víc než s dvěma, třemi, řekněme pěti, jen tak na zkoušku, a z toho hovoru nebylo vůbec nic. Co pak se týče vzpoury, tedy i když dělníci z jejich propagandy něco pochopili, přestali je jistě ihned poslouchat, pokládajíce to za věc hloupou a zcela nevhodnou. Něco jiného je Fedka: tomu se, tuším, dařilo líp než Petru Stěpanoviči. V požáru, který o tři dny později v městě vypukl, měli prsty spolu s Fed'kou vskutku dva dělníci, jak se teď nepochybně ukázalo, a za měsíc byli v okrese chyceni ještě tři bývalí dělníci, také při zhářství a loupeži. Jestli však se Fed'kovi skutečně

podářilo je vést k přímé, bezprostřední činnosti, svedl zase jen těchto pět lidí, neboť o jiných se nic takového neproslychalo.

Tak či onak, dělníci přišli konečně v celém zástupu na náměstíčko před gubernátorovým domem a seřadili se mlčelivě a vážně. Pak rozevřeli ústa na dveře a začali čekat. Kdosi mi vyprávěl, že ihned smekli čapky, jakmile se zastavili, či smekli snad půl hodiny před příchodem správce gubernie, který jakoby schválně v tu chvíli nebyl náhodou doma. Ihned se objevila policie, zpočátku jednotlivě, pak kompletní četa. Začali ovšem nahánět lidem strachu a poroučeli jim, aby se rozešli. Ale dělníci stáli úporně jako stádo beranů, zastavené plotem, a odpovídali lakonicky, že jdou k „samotnému jenerálovi“; bylo vidět pevnou rozhodnost. Nepřirozené okřikování ustalo; vystřídala je stísněnost, tajemné šuškáni a nevlídné, starostlivé rozčilení, stahující obočí úředníků. Policejní komisař se rozhodl vyčkat raději příchodu samotného von Lembka. Že se gubernátor přihnál na trojce plným tryskem a začal se ještě ve voze s lidmi pořádat, to je nesmysl. Skutečněvelmi rád lítal ve svém kočárku se žlutým zadkem, a čím víc pološílené spřežení běsnilo, uvádějíc v nadšení všechny kupce z bazaru, tím víc se zvedal ve voze a ukazoval celou svou figuru, drže se řemenu, připevněného schválně pro tento účel po straně, a vztahuje do prázdna pravici, jako tomu bývá na pomnicích; takovým způsobem obhlížel celé město. Ale v tomto případě se na lidi nevrhl, a ač se nezdržel ostrého slůvka, vylézaje z vozu, udělal to jedině proto, aby neztratil popularitu. Ještě

větší nesmysl je, že byli přivedeni vojáci s bajonetami a že bylo kamsi telegrafováno pro artilerii a kozáky. To jsou báchorky, kterým teď nevěří ani ti, kdo je vymysleli. Nesmysl taky je, že byly přivezeny požární sudy s vodou, kterou lidi polévali. Ilja Iljič jednoduše a krátce vykřikl v plném rozhorlení, že v tom budou všichni namočení; z toho pravděpodobně byly udělány sudy s vodou, které pak přešly do svých zpráv i moskevské a petrohradské noviny. Nejsprávnější varianta byla, jak nutno předpokládat, že obklopili dav hned na počátku všichni strážníci, kteří byli po ruce, a pro Lembka byl poslán zvláštní posel, komisař první čtvrti, který taky hned odjel v policejním voze do Skvorešniků, neboť věděl, že von Lembke se tam před půlhodinou ve svém kočárku odebral...

Přiznávám se však, že neumím přece jen rozřešit otázku, jak mohli neškodný, to jest docela obyčejný dav prosebníků – pravda, v počtu sedmdesáti lidí – jen tak na první pohled a při prvním kroku proměnit ve vzpouru, hrozící otřesením samých základů... Proč se této myšlenky chytil sám Lembke, když se za dvacet minut objevil, hned po návratu zvláštního posla? Klonil bych se k předpokladu (je to však zase jen můj osobní názor), že Iljovi Iljičovi, spřátelenému se správcem továrny, bylo dokonce výhodno ukázat von Lembkovi dav v tomto světle a odvrátit ho tak právě od toho, aby situaci analyzoval; tuto myšlenku mu vnukl sám Lembke. V posledních dvou dnech s ním měl dva tajuplné a zvláštní rozhovory, ostatně hodně popletené, z nichž však Ilja Iljič přece jen vytušil, že představený se utkvěle drží

myšlenky o proklamacích a o tom, že špigulinští jsou kýmisi sváděni k socialistické vzpouře, a do této myšlenky se tak zakousl, že by snad sám litoval, kdyby se pověst ukázala nesmyslem. „Chce si udělat v Petrohradě oko,“ řekl si po rozmluvě s von Lembkem mazaný Ilja Iljič, „no což, nám se to jen hodí.“

Jsem přesvědčen, že ubohý Andrej Antonovič by si nepřál vzpuru, ani kdyby se měl při ní osobně vyznamenat. Byl to úředník svrchovaně svědomitý, který až do své ženitby žil v úplné nevinnosti. Copak byl on vinen, že místo nevinného erárního dříví a právě tak nevinné Míničky ho k sobě povznesla čtyřicetiletá princezna? Vím skoro určitě, že právě od tohoto osudného jitra se začaly objevovat první zjevné stopy onoho stavu, který pak prý přivedl ubohého Andreje Antonoviče do jistého zvláštního ústavu ve Švýcarech, kde teď snad nabírá nových sil. Připustíme-li však, že onoho rána byly objeveny zřejmé příznaky „jistého stavu“, tu můžeme podle mého názoru taky připustit, že se stopy podobných příznaků mohly vyskytnout už i den předtím, třeba ne tak zřetelně. Je mi to známo z nejdůvěrnějších pramenů; předpokládejte třeba, že mi sama Julie Michajlovna později sdělila malou část této historie, ne už triumfálně, ale téměř kajicně – neboť žena se nikdy *docela* nekaje. Je mi známo, že den před touto událostí přišel Andrej Antonovič pozdě v noci, kolem třetí hodiny, ke své choti, probudil ji a žádal, aby vyslechla „jeho ultimátum“. Žádost byla tak naléhavá, že Julie Michajlovna byla nucena vstát z postele, s natočenými vlasy

rozmrzele usednout na pohovku a přece jen ho vyslechnout, třebaže se sarkastickým opovržením. Až teď poprvé pochopila, kam až se její Andrej Antonovič dostal, a v duchu se zhrzla. Bylo by se slušelo, aby se konečně vzpamatovala a povolila, ale Julie Michajlovna zatajila svou hrůzu a projevila ještě větší tvrdošijnost než dřív. Měla (jako snad každá žena) vlastní způsob jednání s Andrejem Antonovičem, způsob nejednou už vyzkoušený, který ho přivedl často až k zuřivosti. Způsob Julie Michajlovny spočíval v tom, že mlčela opovržlivě hodinu, dvě hodiny, čtyřiadvacet hodin, div ne třikrát čtyřiadvacet hodin – mlčela, ať se dělo co dělo, ať hovořil jakkoli, ať dělal cokoli, ba mlčela by i v tom případě, kdyby lezl na okno, aby se vrhl z třetího patra – byl to způsob pro citlivého člověka nesnesitelný! Ať už trestala svého chotě za jeho přehmaty v posledních dnech a za jeho řevnivou závist k jejím administrativnímschopnostem, ať už byla nespokojena proto, že kritizoval její chování k mládeži a k celé naší společnosti a nechápal její jemné a prozíravé cíle, ať už se zlobila kvůli jeho hloupé a nesmyslné žárlivosti na Petra Stěpanoviče – ať už to bylo z té či oné příčiny, Julie Michajlovna se i teď rozhodla nedat se obměkčit, nehledíc na tři hodiny v noci ani na nevídané dosud rozčilení Andreje Antonoviče. Přecházejí celý bez sebe sem a tam a všemi směry po koberci jejího budoáru, vyložil jí všecko, všecko, ovšem bez jakékoliv souvislosti, ale zato *všecho*, co v něm nakypělo, neboť – „to už přesahuje všechny meze“. Začal tím, že se mu všichni smějí a

„vodí ho za nos“. „Já kašlu na to, že to není salonní výraz!“ zaječel ihned, zachytiv její úsměv. „Právě za nos, vždyť je to pravda! Ne, milostivá paní, ta chvíle teď přišla; vězte, že teď není na místě smích ani nějaké triky ženské koketérie. Nejsme v budoáru afektované dámy, ale jsme jako dvě abstraktní bytosti, které se sešly v balóně, aby si řekly pravdu.“ Ovšem že se mátl a nenacházel správných slov pro své ostatně správné myšlenky. „To vy, milostivá paní, vy jste mě vyvedla z mého dřívějšího stavu, já přijal toto místo jen kvůli vám, kvůli vaší ctižádosti... Usmíváte se sarkasticky? Nejásejte, nespíchejte. Vězte, milostivá paní, vězte, že bych mohl, že bych uměl se s takovým místem vypořádat, a nejen s tímhle jedním, ale s deseti takovými místy, poněvadž mám schopnosti. Ale s vámi, milostivá paní, s vámi – to nejde, neboť ve vaší přítomnosti své schopnosti ztrácím. Dvě centra existovat nemohou, ale vy jste zařídila dvě – jedno u mne a druhé u sebe v budoáru – dvě centra moci, milostivá paní, ale já to nepřipustím, nepřipustím! Dvě centra nelze připustit ani ve službě, ani v manželství, v obou je třeba jednoho jediného... Čím jste se mi odměnila?“ křičel dále, „naše manželství záleželo v tom, jen v tom, že jste mi po celou tu dobu každou hodinu dokazovala, že jsem nula, hloupá, ba sprostá, a já po celou tu dobu každou hodinu byl nucen vám poníženě dokazovat, že nejsem nula, že nejsem vůbec hlupák a že všechny lidi až překvapuji svou ušlechtilou myslí. Není to ponižující pro obě strany?“ Tu začal rychle a vytrvale oběma nohama dupat do koberce, takže Julie

Michajlovna byla nucena s krutou důstojností vstát. Andrej Antonovič se brzy utišil, zato však přešel v rozcitlivění a začal vzlykat (ano, vzlykat!), bije se přitom do prsou, což trvalo téměř celých pět minut; hluboké mlčení Julie Michajlovny jej přivádělo stále víc a víc do stavu zuřivosti. Nakonec se dopustil zásadní chyby a prohlásil, že žálí kvůli Petru Stěpanovičovi. Dovtípil se, že udělal nemožnou hloupost, zuřivě se rozběsil a začal vykřikovat, že „nedovolí zavrhnout Boha“, že rozežene „její bezohledný nevěrecký salón“, že on jako hlava města je dokonce povinen věřit v Boha, „a tedy i jeho žena“, že mladé lidi nebude v domě trpět, že „vy, vy, milostivá paní, byste se měla z vlastní důstojnosti trochu starat o svého muže a hájit jeho rozum, i kdyby měl jen nepatrné schopnosti (a to se o mně vůbec nedá říci!), ale místo toho jste právě vy příčinou, že mě tu všichni přezírají, právě vy jste je k tomu všechny přivedla!...“ Křičel, že vyhledá ženskou otázku, že tento puch vykouří, že hned zítra zakáže tu její nechutnou slavnost ve prospěch guvernanteček (kat aby je spral!) a že ji dá rozehnat; že první guvernantečku, kterou potká, dá hned zítra ráno vyhnat z gubernie „kozákem, prosím“! „Schválně, schválně!“ zavřeštěl. „Víte-li pak, víte-li pak,“ křičel, „že ti vaši lumpové svádějí v továrně lid a že já o tom vím? Víte-li, že rozhazují schválně proklamace, schválně! Víte vy, že znám jména těch čtyř lumpů a že se zblázním, zblázním docela jistě, docela jistě!!!“ Tu však přerušila Julie Michajlovna náhle mlčení a přísně prohlásila, že už dávno sama ví o zločinných

plánech a že to všechno je hloupost, že to všechno bere příliš vážně, a co se týče těch nezvedenců, že ona nezná jen čtyři, ale všechny (v tom zalhala), že však kvůli tomu nemá vůbec v úmyslu se zbláznit, ale naopak věří ještě víc ve svůj rozum a doufá, že všechno dovede k harmonickému konci – povzbudí mládež, přivede ji k rozumu, najednou neočekávaně mladým dokáže, že jejich úmysly jsou známy, a pak jim ukáže nové cíle rozumného a lepšího snažení. Oh, co se stalo v tu chvíli s Andrejem Antonovičem! Když poznal, že Petr Stěpanovič ho zase oklamal a tak hrubě se mu vysmál, že jí odhalil mnohem víc a dřív než jemu a že konečně snad i sám Petr Stěpanovič může být hlavním strůjcem všech zločinných plánů – rozzuřil se: „Věz, nechápavá, jedovatá ženo,“ vykřikl, trhaje rázem všechna pouta, „věz, že tvého nehodného milence hned teď zatknou, zakovám do řetězů a pošlu na pevnost nebo vyskočím teď sám před tvýma očima z okna!“ Julie Michajlovna, zelená vztekem, vybuchla v odpověď na tuto tirádu ve smích, dlouhý, hlasitý smích, kaskádovitý a trylkovitý, právě tak jako ve francouzském divadle, když pařížská herečka, angažovaná za sto tisíc pro role koketek, se směje do očí svému muži, který se odvážil na ni žárlit. Von Lembke se chtěl už vrhnout k oknu, ale náhle se zastavil jako do země vrytý, složil ruce na prsou a bledý jako mrtvola se díval zlověstným pohledem na rozesmátou ženu: „Víš ty, víš ty, Julie...“ pronesl náhle udýchaně a prosebně, „víš, že i já mohu něco provést?“ Ale při novém, ještě silnějším výbuchu smíchu, který následoval po jeho slovech, stiskl

zuby, zasténal a náhle se vrhl – ne k oknu – ale na svou ženu, zdvívaje na ni ruku! Nespustil ji, ne, třikrát ne; ale zato rázem zmizel. Necítě pod sebou nohou, doběhl do svého pokoje, vrhl se, jak byl oblečen, obličejem na rozestlanou postel, křečovitě se zahrabal i s hlavou do prostěradla a tak proležel dvě hodiny, bez spánku, bez myšlenky, s balvanem na srdci a s tupým, nehybným zoufalstvím v duši. Tu a tam se zachvěl po celém těle horečným mučivým chvěním. V duchu viděl nějaké nesouvislé nevhodné věci, hned například myslel na staré nástěnné hodiny, které měl před patnácti lety v Petrohradě a které měly utrženou minutovou ručičku; hned na veselého úředníka Milbua, jak spolu v Alexandrovském parku jednou chytili vrabce, a když ho chytili, vzpomněli si, smějíce se na celý park, že jeden z nich už je koležským asesorem. Myslím, že usnul kolem sedmé ráno, sám toho nepozoruje, spal s chutí a měl rozkošné sny. Když se kolem desáté probudil, vyskočil divoce z postele, rázem si všechno připomněl a udeřil se silně dlaní do čela. Nepřijal ani snídani, ani Bluma, ani policejního komisaře, ani úředníka, který přišel hlásit, že členové jakéhosi shromáždění čekají toho rána na jeho předsednictví, nic neslyšel a nechtěl ničemu rozumět, ale běžel jako splašený rovnou do pokojů Julie Michajlovny. Tam mu řekla Sofja Antropovna, stará dáma šlechtického původu, která bydlila už dlouho u Julie Michajlovny, že jeho paní se ráčila už v deset hodin odebrat s velkou společností ve třech vozech do Skvorešniků k Varvaře Petrovně, aby si tam prohlédla místnosti určené pro další, už

druhou slavnost, chystanou za dvě neděle, jak to bylo umluveno už před třemi dny se samou Varvarou Petrovnou. Andrej Antonovič se vrátil zaražen touto zprávou do pracovny a poručil okamžitě zapřáhnout koně. Nemohl se jich ani dočkat. Jeho duše žíznila po Julii Michajlovně – chtěl se jen na ni podívat, zůstat jen na pět minut v její společnosti; snad se na něho podívá, všimne si ho, usměje se jako dřív, odpustí – ó – ó! „Co je s koňmi?“ Mechanicky otevřel tlustou knihu ležící na stole (mnohdy tak hádal budoucnost z knih; otevřel je nazdařbůh a přečetl na pravé straně nahoře tři řádky). Narazil na větu: „Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.“²⁰⁷ Voltaire, *Candide*. Odplivl si a běžel do vozu: „Do Skvorešniků!“ Kočí vypravoval, že pán ho hnál celou cestu, ale když už se blížili k panskému domu, poručil náhle obrátit a vézt zas do města, „ale rychle, prosím, hezky rychle!“ Ještě než dojeli k městským hradbám, „poručil mi zase zastavit, vystoupil z vozu a šel přes cestu do pole, až jsem myslil, že chce na stranu, ale on se zastavil, začal si prohlížet kvítí a stál tak hodně dlouho. Bylo to opravdu divné, takže jsem si už všelicos myslil.“ To říkal kočí. Vzpomínám si na počasí onoho rána: byl chladný, jasný, ale větrný zářijový den. Když Andrej Antonovič přešel silnici, rozprostírala se před ním holá pole, obilí bylo už dávno sklizeno; nárazy větru kolébaly jakýmisi ubohými zbytky odumírajících žlutých kvítků...

²⁰⁷ Vše je nejlepší na tomto nejlepším ze všech světů.

Chtěl snad srovnávat sebe a svůj osud s ubohými, podzimem a mrazem spálenými květy? Nemyslím. Dokonce jsem přesvědčen, že nikoli, že si vůbec kvítky ani neuvědomoval, i když to tvrdil kočí i komisař prvního okresu, který tehdy právě přijel na policejní drožce a potom tvrdil, že zastal svého představeného skutečně s kytíčkou žlutých květin v ruce. Tento komisař, Vasilij Ivanovič Flibustěrov, osobnost plná nadšení pro administrativu, nebyl ještě dlouho v našem městě, ale vyznamenal se už a byl znám svou neobyčejnou horlivostí ve službě, všestrannou dravostí, s jakou se vrhal na exekutivu ve svém úřadě, a vrozenou neschopností být střízlivý. Když seskočil z drožky, hlásil krátce a ostře, že „v městě je neklid“, nejsa vůbec zmaten pohledem na to, co jeho představený dělá s tak šíleným, ale přitom klidným vzezřením.

„Á? Co?“ obrátil se k němu Andrej Antonovič s přísnou tváří, ale bez nejmenší stopy údivu nebo vzpomínky na kočár a kočího, jako by byl doma v pracovně.

„Komisař prvního okresu Flibustěrov, vaše excelence. V městě je vzpoura.“

„Flibustýři?“ zeptal se zadumaně Andrej Antonovič.

„Tak jest, vaše excelence. Špigulinští se bouří.“

„Špigulinští!...“

Při slově „špigulinští“ jako by si na něco vzpomněl.

Až se zachvěl a zdvihl prst k čelu: „Špigulinští!“ Mlčky, ale stále ještě zadumaně kráčel pomalu ke kočáru, nasedl a poručil jet do

města. Komisař jel v drožce za ním.

Domnívám se, že se mu cestou zmateně vybavily mnohé velmi zajímavé věci nejrůznějšího druhu, ale při vjezdu na náměstí před gubernátorský dům měl sotva nějakou pevnou myšlenku nebo nějaký určitý plán. Sotva však zahlédl seřaděný a pevně stojící zástup „vzbuřenců“, řetěz strážníků a (snad i schválně bezmocného) policejního ředitele a vycítil všeobecné očekávání, nahrnula se mu všechna krev k srdci. S bledou tváří vystoupil z kočáru.

„Čepice dolů!“ pronesl jedva slyšitelně a udýchaně. „Na kolena!“ vypískl neočekávaně, neočekávaně i pro sebe sama, a snad právě v této neočekávanosti byl klíč k dalšímu vývoji událostí. Bylo to jako na horách o masopustě: mohou se saně letící dolů zastavit uprostřed svahu? Bylo to jako z udělání, neboť Andrej Antonovič se jinak celý život vyznamenával povahovou jasností a nikdy na nikoho nekřičel ani nedupal nohama; ale u takových lidí je to tím nebezpečnější, přihodí-li se jim jednou, že jejich saně se z nějakého důvodu utrhnou a letí dolů. Všecko se mu před očima začalo točit.

„Flibustýři!“ zaječel ještě pisklavěji a ošklivěji a hlas mu selhal. Stál tu a ještě nevěděl, co bude dělat, věděl však a cítil celou svou bytostí, že ihned neprodleně něco udělá.

„Panebože!“ ozvalo se z davu. Jakýsi mládenec se začal křížovat; tři nebo čtyři z davu chtěli skutečně pokleknout, ale ostatní pokročili celým houfem asi o tři kroky vpřed a náhle všichni zahučeli: „Vaše excelence... Najali nás po čtyřiceti... správce... nemluv tak s námi!“

a tak dále a tak dále. Nebylo ničemu rozumět.

Běda! Andrej Antonovič nemohl vůbec ničemu rozumět. Květinky měl ještě v ruce. Byl pevně přesvědčen o vzpouře, jako byl předtím přesvědčen Štěpan Trofimovič o „krytém voze“. A v davu „vzbuřenců“, vyvalujících na něho oči, domníval se vidět před sebou Petra Štěpanoviče, který je svádí, Petra Štěpanoviče, kterého od včerejšího dne ani na okamžik nemohl pustit z mysli, nenáviděného Petra Štěpanoviče... „Metly!“ vykřikl ještě neočekávaněji.

Nastalo mrtvé ticho.

Tak to asi probíhalo od samého počátku, soudím-li podle velmi přesných svědectví a podle svých vlastních dohadů. Ale další svědectví nejsou už tak přesná, právě tak jako mé dohady. Existují však některá fakta.

Za prvé se metly objevily jaksi příliš rychle, byly zřejmě připraveny předvídavým policejním ředitelem, ještě když se čekalo na gubernátora. Potrestáni ostatně byli všeho všudy dva lidé, myslím, že tři jistě ne; na tom trvám. Je holým výmyslem, že byli potrestáni všichni nebo alespoň polovina z davu. Nesmysl taky je, že by byla jakási chudá, ale úctyhodná dáma, která šla právě kolem, chycena a bez meškání pro cosi seřezána; přesto jsem o této dámě četl za nějaký čas ve zprávách jedněch petrohradských novin. Mnozí lidé u nás vypravovali o jakési ženě z chudobince u hřbitova, Avdoťje Petrovně Tarapyginové, že vracejíc se z návštěvy zpět do

chudobince, šla přes náměstí a protlačila se z přirozené zvědavosti mezi diváky. Když viděla, co se děje, vykřikla prý: „Hanba!“ a odplivla si. Za to prý ji chytili a taky přivlekli k „raportu“. O tomto případě se nejen psalo v tisku, ale uspořádali pro ni v našem městě ze samého zápalu dokonce sbírku. Dal jsem sám dvanáct kopejek. Nu a co? Vychází teď najevo, že v našem chudobinci žádná Tarapyginová vůbec neexistovala! Šel jsem se sám informovat do chudobinceu hřbitova. O žádné Tarapyginové tam vůbec neslyšeli, ba byli tuze rozhořčeni, když jsem jim vykládal, co se o tom proslýchá. Připomínám tuto neexistující Avdot'ju Petrovnu vlastně proto, že se Stěpanu Trofimovičovi přihodilo málem totéž, co jí (kdyby skutečně existovala); je dokonce možné, že trapná pověst o Tarapyginové pocházela právě od něho, to jest prostě z dalšího rozvíjení klepu, vzali jej a předělali sami v jakousi Tarapyginovou. Hlavní je, že nechápu, jak mi uklouzl, jakmile jsme jen vstoupili na náměstí. Tušil jsem něco velmi nepříjemného a chtěl jsem ho vésti kolem náměstí přímo ke vchodu gubernátorského domu, ale uchvácen zvědavostí zastavil jsem se jen na chvíli, abych se vyptal prvního člověka, kterého potkám, oč jde. Náhle vidím, že Stěpan Trofimovič po mém boku už není. Instinktivně jsem se ihned vrhl hledat ho na nejnebezpečnějším místě. Měl jsem jakousi předtuchu, že i jeho saně se řítí s kopce. Našel jsem ho skutečně v samém středu událostí. Pamatuji se, že jsem ho chytil za ruku, podíval se však na mne tiše a hrdě s nesmírnou autoritou:

„Cher,“ pronesl hlasem, v němž se zachvěla jakási přetržená struna, „jestliže se tady na náměstí před námi všichni tak bezohledně chovají, co můžeme čekat od *toho tady*... bude-li mu snad někdy jednati samostatně?“

A chvěje se rozhorlením a nesmírnou touhou po boji, ukázal – jako by někoho obviňoval – svým hrozivým prstem na Flibustěrova, který stál dva kroky od nás a vyvalil na nás oči.

„Od *toho tady!*“ vykřikl komisař, až se mu v očích zatmělo. „Jakéhopak *toho*? A kdo jsi ty?“ přistoupil, sevřev ruku v pěst. „Kdo jsi ty?“ *zařval* zuřivě, bolestně a zoufale (přičemž upozorňuji, že Stěpana Trofimoviče osobně velmi dobře znal). Ještě okamžik, a jistě by ho byl chytil za límec; naštěstí však se Lembke na tento výkřik obrátil. Podíval se nechápavě, ale upřeně na Stěpana Trofimoviče, jako by o něčem uvažoval, a náhle mávl netrpělivě rukou. Flibustěrov umkl. Vytáhl jsem Stěpana Trofimoviče ze zástupu. Ostatně si snad už sám přál ustoupit.

„Domů, domů,“ naléhal jsem, „jestliže nám nenabíli, můžeme za to děkovat jen Lembkovi.“

„Jděte domů, kamaráde, je to moje vina, že vás přivádím do nebezpečí... Máte před sebou budoucnost a svou vlastní kariéru, kdežto já – *mon heure a sonné*.²⁰⁸“

Vystoupil odhodlaně na schůdky gubernátorského domu. Portýr

²⁰⁸ má hodina odbila

mě znal; prohlásil jsem, že jdeme oba k Julii Michajlovně. V salóne jsme usedli a čekali. Nechtěl jsem svého přítele opustit, ale shledával jsem zbytečným něco mu vykládat. Měl vzezření člověka zasvěceného jistě smrti pro vlast. Nesedli jsme si vedle sebe, ale do různých rohů, já blíž ke dveřím, jimiž se vstupovalo, a on daleko naproti, skloniv zádumčivě hlavu a opíraje se oběma rukama lehce o hůl. Svůj klobouk se širokým okrajem držel v levici. Proseděli jsme tak asi deset minut.

II

Náhle vstoupil rychlými kroky Lembke v průvodu policejního ředitele, podíval se roztržitě na nás, a nevšímaje si nás, chtěl projít pokojem napravo do své pracovny; Stěpan Trofimovič mu však zastoupil cestu a postavil se před něho. Vysoká, nápadná postava Stěpana Trofimoviče vzbudila dojem, Lembke se zastavil.

„Kdo je to?“ zamumlal nechápavě, jako by se obracel s otázkou k policejnímu řediteli, ač jinak k němu hlavu neobrátil a prohlížel si neustále Stěpana Trofimoviče.

„Koležský asesor ve výslužbě Stěpan Trofimovič Verchovenskij, vaše excelence,“ odpověděl Stěpan Trofimovič, nakláněje důstojně hlavu. Jeho excelence si ho prohlížela dál, ostatně velmi tupým pohledem.

„V jaké věci?“ zeptal se lakonickým způsobem člověka zvyklého poroučet a naklonil pohrdavě a netrpělivě ucho směrem k Stěpanu

Trofimovičovi, pokládaje ho nakonec za obyčejného prosebníka, který přináší nějakou písemnou žádost.

„Dnes byla u mne vykonána domovní prohlídka úředníkem, který vystupoval jménem vaší excelence, proto bych si přál...“

„Jméno? Jméno?“ zeptal se netrpělivě Lembke, jako by ho náhle něco napadlo. Stěpan Trofimovič opakoval ještě důstojněji své jméno.

„Á,á-á! To je to... to je ta líheň... Vážený pane, ukázal jste se z takové stránky... Jste universitní profesor? Profesor?“

„Svého času jsem měl čest přednášet několik semestrů mládeži – ské university.“

„Mlá-de-ži!“ zachvěl se jaksi Lembke, ačkoliv bych se chtěl vsadit, že sotva chápal, oč jde, ba snad i s kým mluví. „Já, velectěný pane, to nepovolím,“ rozčilil se náhle strašně. „Já mládež nepovolím. To všechno jsou jen proklamace. Je to útok na společnost, velectěný pane, námořní útok pirátů, flibustýrství... Oč prosíte?“

„Naopak, vaše paní mě prosila, abych přednášel zítra na její slavnosti. Neprosím, ale přišel jsem hledat své právo...“

„Na slavnosti? Slavnost nebude. Já vaši slavnost nepovolím! Přednášky? Přednášky?“ vykřikl zběsile.

„Žádal bych snažně, abyste se mnou, excelence, hovořil trochu zdvořileji, nedupal a nekřičel na mne jako na malého kluka.“

„Víte vůbec, s kým mluvíte?“ zrudl Lembke.

„Velmi dobře, excelence.“

„Já chráním svou osobou společnost, a vy ji kazíte. Ka-zí-te! Vy... Ostatně, vzpomínám si na vás – to vy jste byl vychovatelem v domě generálové Stavroginové?“

„Ano, byl jsem... vychovatelem... v domě generálové Stavroginové.“

„A po dvacet let tam byla líheň všeho toho, co se teď nakupilo... to vše jsou plody... Tuším, že jsem vás teď viděl na náměstí. Dejte si ale pozor, velectěný pane, dejte si pozor, známe vaše smýšlení. Buďte jist, že vás mám v patrnosti. Já, velectěný pane, vaše přednášky nemohu povolit, nemohu povolit. S takovými prosbami se na mne neobracejte.“

Chtěl už odejít.

„Opakuji, že se ráčíte mýlit, excelence. To vaše paní mě prosila, abych na zítřejší slavnosti přečetl – ne vědeckou přednášku, ale něco z literatury. Ale já teď sám přednášku odříkám. Má nejposlušnější žádost je, aby se mi vysvětlilo, je-li to možno, proč a zač a v jakém smyslu byla u mne dneska vykonána domovní prohlídka. Vzali mi některé knihy, listiny, soukromé dopisy, které jsou mi drahé, a vezli to po městě na trakaři...“

„Kdo dělal prohlídku?“ zachvěl se Lembke, docela se vzpamatoval a znenadání všecek zrudl. Rychle se obrátil k policejnímu řediteli. V tu chvíli se ve dveřích objevila dlouhá, shrbená, nemotorná postava Blumová.

„Právě tento úředník,“ ukázal na něho Stěpan Trofimovič. Blum

přistoupil s provinilým výrazem, který však nenasvědčoval tomu, že by se vzdával.

„Vous ne faites que des bêtises ²⁰⁹“,“ hodil po něm mrzutě a zlostně Lembke, jako by se náhle zcela proměnil a přišel rázem k sobě.

„Odpusťte...“ zamumlal neobyčejně zmaten a hrozně se červenaje, „to všechno... to všechno byla pravděpodobně jen neobratnost, nedorozumění... toliko nedorozumění.“

„Excelence,“ poznamenal Stěpan Trofimovič, „byl jsem v mládí svědkem jedné charakteristické příhody. Jednou na chodbě divadla se kdosi rychle přiblížil k jednomu člověku a dal mu přede vším obecenstvem hlasitý políček. Shledal však, že postižená osoba nebyla vůbec tou, které byl políček určen, ale osobou docela jinou, jen trochu jí podobnou, a pronesl doslova tak jako teď vaše excelence, zlostně a spěšně, jako člověk, který nemá kdy ztrácet drahocenný čas: ‚Zmýlil jsem se... odpusťte, to je nedorozumění, to je jen nedorozumění.‘ A když člověk, kterému bylo ublíženo, byl přesto uražen a začal křičet, upozornil ho neobyčejně zlostně: ‚Vždyť vám povídám, že to je nedorozumění, tak co ještě křičíte?‘,

„To je... to je ovšem velmi komické...“ křivě se zasmál Lembke, „ale... cožpak nevidíte, jak jsem sám nešťasten?“

Vykřikl téměř a... a chtěl si tuším zakrýt tvář rukama.

Tento neočekávaný bolestný výkřik, téměř vzlyk, byl

²⁰⁹ Děláte samé hlouposti!

nesnesitelný. Byla to pravděpodobně chvíle, kdy si poprvé od včerejšího dne úplně a ostře uvědomoval všechno, co se stalo – a kdy se ho hned nato zmocnilo zoufalství, zoufalství úplné, ponižující, odevzdané. Kdo ví – snad ještě okamžik a Andrej Antonovič by se byl rozvzlykal na celý salón. Stěpan Trofimovič se zpočátku na něho nechápavě podíval, pak náhle sklonil hlavu a pronesl hluboce dojatým hlasem:

„Excelence, neznepokojte se už mou svárlivou stížností a poručte jen, aby mi vrátili mé knihy a dopisy...“

Vtom byl přerušen. Julie Michajlovna se vracela s hlukem v průvodu celé své společnosti. Ale tady bych rád vypravoval co možná nejpodrobněji.

III

Především do salónu vstoupili najednou a v houfu všichni ze tří kočárů. Vchod do komnat Julie Michajlovny byl zvláštní, nalevo přímo zvenku. Tentokrátě však se ubírali všichni salónem – a domnívám se, že právě proto, že tam byl Stěpan Trofimovič a že všechno, co se s ním stalo, právě tak jako všechno o špigulinských bylo Julii Michajlovně hlášeno hned při vjezdu do města. Oznamil jí to Ljamšin, který pro jakési provinění byl ponechán doma, vyjíždky se neúčastnil a mohl se tak dovědět všechno dřív než ostatní. Se zlomyslnou radostí nasedl na nájemnou kozáckou herku a hnal se cestou do Skvorešniků; nesl vracející se kavalkádě veselé zprávy.

Myslím, že Julie Michajlovna přes svůj nanejvýš rozhodný charakter byla přece trochu na rozpacích, slyšíc takové podivuhodné novinky; rozpaky ostatně trvaly pravděpodobně jen okamžik. Politická stránka věci ji například z rovnováhy přivést nemohla : Petr Stěpanovič jí už asi čtyřikrát naléhavě naznačoval, že by bylo třeba všem špigulinským zbůjníkům nařezat, a Petr Stěpanovič se jí od jisté doby stal skutečně neobyčejnou autoritou. „Ale... on si to u mne přece jen vypije,“ pomyslela si ještě v duchu, přičemž *on* znamenalo ovšem jejího muže. Podotýkám mimochodem, že Petr Stěpanovič se tentokrát všeobecné vyjíždky taky jakoby úmyslně neúčastnil a už od rána ho nikdo nikde neviděl. Při této příležitosti ještě připomínám, že Varvara Petrovna, když byla přijala hosty v svém domě, vrátila se s nimi do města (v témž voze jako Julie Michajlovna), aby se mohla najisto zúčastnit poslední schůze komitétu pro zítřejší slavnost. Ovšem že ji taky jistě zaujaly a snad i vzrušily zprávy, které Ljamšin sděloval o Stěpanu Trofimoviči.

Vyúčtování s Andrejem Antonovičem začalo bez meškání. Běda, pocítil to hned při prvním pohledu na svou krásnou manželku. S upřímnou tváří a okouzlujícím úsměvem přistoupila rychle k Stěpanu Trofimovičovi, podala mu půvabně ruku v rukavičce a zasypávala ho nejlichotivějšími slovy na přivítanou – jako by po celé ráno neměla jiné starosti, než co nejrychleji přiběhnout a zahrnout laskavostmi Stěpana Trofimoviče za to, že se konečně ukázal v jejím domě. Nepadla ani jediná narážka na ranní domovní prohlídku, jako by o

ničem vůbec ještě nevěděla. Ani slůvko mužovi, ani jeden pohled jeho směrem, jako by v sále vůbec nebyl. Ke všemu ještě Julie Michajlovna ihned Stěpana Trofimoviče velitelsky zkonfiskovala a odvedla do přijímacího pokoje, jako by nebylo žádných rozkladů mezi ním a Lembkem, jako by nestálo za to pokračovat v nich, kdyby snad opravdu byly. Opakuji opět: zdá se mi, že Julie Michajlovna přes všechnu svou společenskou obratnost v tomto případě udělala zase jednou velkou chybu. V tom jí pomohl zvlášť Karmazinov, který se na její zvláštní prosbu vyjíždky zúčastnil a tak konečně vykonal aspoň nepřímo návštěvu u Varvary Petrovny, čímž ji při její malodušnosti uvedl v svrchované nadšení. Hned ve dveřích (vstoupil až za ostatními) vykřikl, když uviděl Stěpana Trofimoviče, a hnal se k němu s otevřenou náručí, přerušuje dokonce Julii Michajlovnu.

„Jak dlouho jsme se neviděli! Kolik let, kolik zim! Konečně... Excellent ami.“^{210c}

Dělal, jako by ho chtěl políbit, a nastavil ovšem tvář. Zmatený Stěpan Trofimovič byl nucen ji políbit.

„Cher,“ pravil mi večer, vzpomínaje na všechny příhody dnešního dne, „myslil jsem si v tu chvíli – kdo z nás je podlejší? On, když mě objímá, aby mě hned na místě ponížil, či já, když jím pohrdám, a přece ho líbám na tvář, ač jsem se mohl odvrátit... Fuj!“

²¹⁰ Vzácný příteli!

„Nu, povídejte, povídejte všechno!“ šišlal a přežvykoval Karmazinov, jako by bylo opravdu možno tak beze všeho mu vypravovat celý život za dvacet pět let. Ale taková hloupá povrchnost patřila k „nejvybranějšímu“ tónu.

„Považte, že jsme se viděli naposled v Moskvě při obědě na počest Granovského a že od těch dob minulo už čtyřadvacet let...“ začal velmi rozumně (a tedy ne docela nejvybranějším tónem) Stěpan Trofimovič.

„Ce cher homme,“²¹¹ přerušil ho důvěrně a křiklavě Karmazinov, svíraje až příliš přátelsky rukou jeho rámě, „ale odvedte nás honem do svých pokojů, Julie Michajlovno, tam si sedne a bude všechno vypravovat.“

„A já zatím s tou předrážděnou babou nebyl nikdy v blízkém přátelství,“ stěžoval si mi téhož večera Stěpan Trofimovič, chvěje se zlostí, „byli jsme téměř ještě mladíci a já ho začal už tenkrát nenávidět... Právě tak ovšem i on mne...“ Salón Julie Michajlovny se rychle naplnil. Varvara Petrovna byla ve zvlášť rozrušeném stavu, třebaže předstírala klid, ale zachytil jsem její dva tři nenávistné pohledy na Karmazinova a hněvivé na Stěpana Trofimoviče. Hněvala se na něho už předem, hněvala se ze žárlivosti, z lásky. Kdyby tentokrát Stěpan Trofimovič provedl nějakou nešikovnost a dal se přede všemi Karmazinovem zahanbit, byla by, tuším, ihned

²¹¹ Drahý člověk...

vyskočila a nařezala mu. Zapomněl jsem říci, že byla přítomna i Liza, a ještě nikdy jsem ji neviděl radostnější, bezstarostně veselejší a šťastnější. Ovšem že byl přítomen i Mavrikij Nikolajevič. Vedle toho v houfu mladých dam a polozhýralých mladíků, kteří tvořili obvyklou družinu Julie Michajlovny a mezi nimiž tato bezuzdnost byla pokládána za veselí a laciný cynismus za rozum, jsem zpozoroval dvě tři nové tváře; jakéhosi právě přicestovalého, tuze úlisného Poláka, jakéhosi Němce – doktora, zdravého starého muže, který se nahlas a s rozkoší každou chvíli smál svým vlastním vtipům, a konečně jakési velmi mladé knížátko z Petrohradu, vypadající jako automat, s důstojným gestem státníka a strašně vysokými škrobenými límcí. Ale bylo zřejmo, že si Julie Michajlovna tohoto hosta neobyčejně váží a až se obává o svůj salón...

„Cher monsieur Karmazinov,“²¹² pronesl Stěpan Trofimovič, usednuv malebně na pohovku a začínaje náhle šišlat ne hůře než Karmazinov, „cher monsieur Karmazinov, život člověka naší staré doby a určitých názorů musí se i v intervalu pětadvaceti let zdát dost jednotvárný...“

Němec se hlasitě a trhaně zasmál, přímo zařehal, domnívaje se patrně, že Stěpan Trofimovič řekl něco strašně komického. Mluví se na něho obrátil s předstíraným údivem, ale to na Němce ostatně neudělalo docela žádný dojem. Podíval se na něho i kníže, obrátiv se

²¹² drahý pane Karmazinove

k Němci všemi svými škrobenými límci a nasadiv si bez nejmenší známky zvědavosti skřípec.

„...Musí se zdáti jednotvárný,“ opakoval úmyslně Stěpan Trofimovič, přičemž roztahoval co nejvíc a co nejneostýchavěji každé slovo. „Takový byl i můj život za celé to čtvrtstoletí, et comme on trouve partout plus de moines que de raison ²¹³ a poněvadž já s tím úplně souhlasím, dopadlo to tak, že jsem za celé to čtvrtstoletí...“

„Cest charmant, les moines,“ ²¹⁴ zašeptala Julie Michajlovna, obračejíc se k Varvaře Petrovně, která seděla vedle ní. Varvara Petrovna odpověděla hrdým úsměvem. Ale Karmazinov nesnesl úspěch francouzské fráze a rychle a křiklavě Stěpana Trofimoviče přerušil:

„Co mne se týče, jsem v tomto ohledu uklidněn a žiji si už sedmý rok v Karlsruhe. A když se městská rada loni usnesla položit nové kanalizační potrubí, ucítil jsem v srdci, že tato důležitá kanalizační otázka města Karlsruhe je mi milejší a dražší než všechny otázky mé milé vlasti... za celou dobu těch zdejších takzvaných reforem.“

„Jsem nucen s vámi sympatizovat, třebaže mé srdce se tomu brání,“ vzdychl Stěpan Trofimovič, nakláněje významně hlavu.

Julie Michajlovna triumfovala: hovor začínal být hluboký a nabýval i určitého směru.

„Potrubí pro nečistotu?“ zeptal se nahlas doktor.

²¹³ a poněvadž je všude víc mnichů než rozumu

²¹⁴ To je rozkošné, s těmi mnichy.

„Kanalizace, doktore, kanalizace, a já tehdy dokonce pomáhal kreslit plán.“

Doktor se hlučně zasmál. Po něm mnozí jiní, a tentokrát už doktoru do očí; ten to stále ještě nepozoroval a byl strašně spokojen, že se všichni smějí.

„Dovolte, Karmazinove, abych s vámi nesouhlasila,“ vmísila se honem do hovoru Julie Michajlovna. „Karlsruhe je věc pro sebe, ale vy rád mystifikujete a my vám tentokrát na lep nesedneme. Kterýpak Rus, spisovatel, vylíčil tolik nejmodernějších typů, rozřešil tolik nejmodernějších otázek, ukázal právě hlavní body, z nichž se skládá typ moderního veřejného pracovníka? Vy, jediný vy a nikdo jiný. Vykládejte nám pak o své lhostejnosti k vlasti a o svém hrozném zájmu o kanalizaci v Karlsruhe! Ha, ha!“

„Ano, ovšem,“ zašišlal Karmazinov, „zobrazil jsem ovšem v typu Pogoževa všechny nedostatky slavjanofilů a v typu Nikodémova všechny nedostatky západníků...“ „Jen kdyby *všechny*,“ zašeptal tiše Ljamšin. „Dělám to však jen tak levou rukou, jen tak abych nějak ubil dotěrný čas a... uspokojil různé ty dotěrné požadavky svých krajanů.“

„Je vám asi známo, Stěpane Trofimoviči,“ pokračovala nadšeně Julie Michajlovna, „že budeme mít zítra potěšení slyšet půvabné řádky... poslední duchaplnou beletristickou inspiraci Semjona Jegoroviče, zvanou *Merci*. Prohlašuje tam, že už psát nebude, nebude ani za nic, ani kdyby ho prosili kůrové andělští, nebo ještě líp, kdyby

ho prosila celá vznešená společnost, aby své rozhodnutí změnil. Slovem, odkládá pero na celý život a toto půvabné *Merci* se obrací k publiku z vděčnosti za stálé nadšení, kterým provázelo jeho mnoholeté služby poctivé ruské myšlence.“

Julie Michajlovna byla na vrcholu štěstí. „Ano, rozloučím se. Řeknu své *Merci*, odjedu a tam... v Karlsruhe... zavru oči,“ počal se pomalu rozplývat Karmazinov.

Jako mnozí z našich velkých spisovatelů (a my máme velkých spisovatelů velmi mnoho) nesnášel pochvalu a začínal hned přes všechnu svou duchaplnost slábnout. Myslím však, že to je omluvitelné. Jeden z našich Shakespearů prý v soukromém hovoru přímo vyjel s tím, že „my *velcí lidé* ani jinak nemůžeme“, a tak dále, a ani to vůbec nezpozoroval.

„Tam v Karlsruhe zavru oči. Nám, velkým lidem, nezbývá než zavřít po vykonané práci co nejdříve oči a nehledat odměny. Tak učiním i já.“

„Dejte mi adresu, já přijedu do Karlsruhe na váš hrob,“ rozřehtal se bezuzdně Němec.

„Dnes mohou být mrtví expedováni i po železnici,“ pronesl neočekávaně jeden z bezvýznamných mladíků.

Ljamšin nadšením až zaječel. Julie Michajlovna se zamračila. Vstoupil Nikolaj Stavrogin.

„A mně říkali, že jste byl odveden na komisařství?“ pronesl hlasitě, obraceje se především k Stěpanu Trofimovičovi.

„Ne, věc skončila *nekomisionálně*,“ udělal slovní hříčku Stěpan Trofimovič.

„Doufám však, že to nebude mítí nejmenšího vlivu na mou prosbu,“ vmísila se zase do hovoru Julie Michajlovna, „doufám, že bez ohledu na tuto nešťastnou nepříjemnost, o níž nemám až dosud jasný obraz, nezklamete naše nejkrásnější očekávání a nezbavíte nás potěšení vyslechnout vaši přednášku na literární besedě.“

„Já nevím, já... ted...“

„Jsem vskutku nešťastna, Varvaro Petrovno... pomyslete si, právě když jsem zatoužila co nejdřív poznat osobně jednoho z nejpozoruhodnějších a nejsamostatnějších ruských duchů, prohlašuje náhle Stěpan Trofimovič, že nás chce připravit o svou přítomnost.“

„Chvála byla vyslovena tak hlasitě, že bych ji ovšem neměl slyšet,“ rázně namítl Stěpan Trofimovič, „ale nevěřím, že by má maličkost byla tak nezbytná pro vaši zítřejší slavnost. Ostatně...“

„Ale vy ho rozmazlíte!“ vykřikl Petr Stěpanovič, který rychle vběhl do pokoje. „Jen jsem si ho vzal do prádla, náhle za jediné ráno – prohlídka, zatčení, policie ho chytá za límec, a teď ho tu chlácholí dámy v salóne hlavy města! To ho musí každá kůstka radostí bolet; o takové benefici se mu ani nezdálo. To teď začne udávat socialisty!“ „To je nemožné, Petře Stěpanoviči. Socialismus je příliš velká myšlenka, než aby ji Stěpan Trofimovič neuznával,“ ujala se hosta energicky Julie Michajlovna.

„Myšlenka je velká, ale vyznavači nejsou vždy velikány, et

brisonslá, mon cher ²¹⁵,“ uzavřel Stěpan Trofimovič, obraceje se k synovi a elegantně vstáváje.

Tu se však přihodilo něco zcela neočekávaného. Von Lembke byl už nějakou dobu v salóne, ale všichni se tvářili, jako by ho nepozorovali, ač ho viděli vcházet. Julie Michajlovna, držíc se pevně dřívější myšlenky, ignorovala ho i nadále. Lembke se postavil u dveří a zamračeně, s přísnou tváří poslouchal hovory. Když uslyšel narážku na ranní události, začal sebou nepokojně vrtět a civět na knížete, patrně překvapen jeho trčícím, silně naškrobeným límcem; pak se náhle zachvěl, když uslyšel hlas Petra Stěpanoviče a uviděl jej vběhnout, a jakmile Stěpan Trofimovič dořekl svoji sentenci o socialistech, přistoupil náhle k němu, vrazil cestou do Ljamšina, který ihned uskočil stranou s gestem překvapení a strojeného úžasu, třel si rámě a tvářil se, že ho šťouchl strašně bolestně.

„Dost!“ pronesl von Lembke, chytil polekaného Stěpana Trofimoviče energicky za ruku a svíral ji vší silou ve své. „Dost, flibustýři naší doby jsou odhaleni. Už ani slova. Opatření jsou učiněna...“

Mluvil hlasitě, na celý sál, závěr byl energický. Dojem, který způsobil, byl trapný. Všichni začali tušit něco neblahého. Viděl jsem, jak Julie Michajlovna zbledla. Efekt byl dovršen hloupou náhodou. Když Lembke prohlásil, že opatření jsou učiněna, prudce se obrátil a

²¹⁵ a zanechme tohoto tématu, můj milý

rychle vyšel z pokoje, po dvou krocích však škobrtl o koberec, udělal pochopa vpřed a div neupadl. Na okamžik se zastavil, podíval se na ono místo, o které zaškobrtl, a prohodiv nahlas: „Přeměnit!“, vyšel ze dveří. Julie Michajlovna vyběhla za ním. Po jejím odchodu nastal hluk, v němž bylo obtížno něco rozeznat. Říkali, že „není ve své míře“, jiní tvrdili, že je „přepracován“. Třetí ukazovali prstem na čelo; Ljamšin v koutku držel dva prsty nad čelem. Dělali narážky na jakési domácí příhody, ovšem šeptem. Nikdo se neměl k odchodu, všichni čekali. Nevím, čeho se Julii Michajlovně podařilo dosáhnout, ale za pět minut se vrátila, snažíc se ze všech sil vypadat klidně. Odpovídala vyhýbavě, že Andrej Antonovič je trochu rozrušen, že to však nic není, že to má už od dětství, že ona to musí „nejlíp“ znát a že ho zítřejší slavnost jistě rozptýlí, pak řekla ještě několik lichotných slov Stěpanu Trofimoviči, jen však ze slušnosti, a vyzvala hlasitě členy komitétu, aby zasedli ihned teď ke schůzi. Až teď teprve se začali sbírat domů ti, kteří nebyli členy; ale trapné příhody toho osudového dne nebyly ještě u konce...

Hned v tu chvíli, když vešel Nikolaj Vsevolodovič, jsem pozoroval, že se Liza na něho bystře a upřeně podívala a pak dlouho z něho nespouštěla oči – tak dlouho, až to nakonec vzbudilo pozornost. Viděl jsem, že Mavrikij Nikolajevič se k ní zezadu nahnul, a jak se zdálo, chtěl jí něco pošeptat, zřejmě však změnil svůj úmysl a rychle se vzpřimil, rozhlížeje se po přítomných, jako by byl něčím vinen. Také Nikolaj Vsevolodovič budil pozornost. Jeho tvář

byla bledší než obyčejně a jeho pohled nezvykle roztržitý. Když byl při vstupu vrhl svou otázku na Stěpana Trofimoviče, jako by na ni hned zapomněl, a tuším, že vskutku zapomněl pozdravit i paní domu. Na Lizu se ani jednou nepodíval, nikoliv proto, že nechtěl, ale jsem přesvědčen, že ji vůbec ani nezpozoroval. Tu náhle po chvíli mlčení, jež následovalo po vyzvání Julie Michajlovny, aby byla bez meškání zahájena poslední schůze – rozlehl se náhle jasný, úmyslně zvučný hlas Lizin. Zavolala na Nikolaje Vsevolodoviče:

„Nikolaji Vsevolodoviči, mně píše neustále neslušné dopisy nějaký kapitán Lebjadkin, který tvrdí, že je vaším příbuzným, bratrem vaší ženy, a v dopisech si na vás stěžuje a nabízí se, že mi odhalí o vás nějaké tajemství. Je-li vskutku vaším příbuzným, zakažte mu, aby mě urážel, a zbavte mě těch nepříjemností.“

V těchto slovech zněla strašná výzva, všichni to pochopili. Obvinění bylo jasné, třebaže přišlo nečekaně snad i pro Lizu samu. Podobalo se to onomu okamžiku, kdy člověk zamhouří oči a vrhá se se střechy. Ale ještě podivuhodnější byla odpověď Nikolaje Vsevolodoviče. Předně bylo divné i to, že se vůbec nepodivil a vyslechl Lizu velmi klidně a pozorně. V jeho tváři nebylo ani stopy po zmatku nebo hněvu. Prostě, pevně, ba s výrazem naprosté ochoty odpověděl na osudnou otázku:

„Ano, mám to potěšení, že jsem příbuzným tohoto člověka. Jsem mužem jeho sestry, rozené Lebjadkinové, skoro už pět let. Buďte jista, že mu co nejdříve vaši žádost sdělím, a ručím za to, že vás

obtěžovat už nebude.“

Nikdy nezapomenu na hrůzu, která znetvořila tvář Varvary Petrovny. S šiléným pohledem povstala ze židle, s pravicí zdviženou vpřed jakoby na ochranu. Nikolaj Vsevolodovič se podíval na ni, na Lizu, na diváky a náhle se usmál nesmírně pyšně; pomalu vyšel z pokoje. Všichni viděli, jak Liza vyskočila z pohovky, jakmile se Nikolaj Vsevolodovič obrátil k odchodu, a zjevně se chystala běžet za ním, vzpamatovala se však a nevyběhla, ale tiše vyšla, aniž komu řekla jediné slovo a aniž se na koho podívala – ovšem v průvodu Mavrikije Nikolajeviče, který se vrhl za ní...

O hluku a hovorech ve městě onoho večera nebudu se ani zmiňovat. Varvara Petrovna se zavřela do svého domu ve městě a Nikolaj Vsevolodovič, jak se tvrdilo, jel přímo do Skvorešniků, aniž matku předtím viděl. Štěpan Trofimovič mě večer poslal k „cette chère amie“²¹⁶, abych mu vyprosil dovolení ji navštívit, ale nepřijala mě. Byl strašně dojat, plakal: „Takový sňatek, takový sňatek! Taková hanba pro rodinu!“ opakoval každou chvíli. Vzpomněl si však i na Karmazinova a strašně mu nadával. Připravoval se energicky i na zítřejší přednášku a – umělecká povaha! – připravoval se před zrcadlem a všechny své duchaplné výroky a slovní hříčky za celý život, které měl napsány ve zvláštním sešitku, si uváděl na paměť, aby je mohl při zítřejší přednášce uplatnit.

²¹⁶ k té drahé přítelkyni

„Příteli, dělám to v zájmu velké ideje,“ říkal mi, chtěje se zřejmě ospravedlnit, „cher ami ²¹⁷, pohnul jsem se z místa, na němž jsem žil pětadvacet let, a nenadále jsem se rozjel, kam – nevím, ale rozjel jsem se...“

²¹⁷ drahý příteli

DÍL TŘETÍ
HLAVA PRVNÍ
Slavnost. Část první

I

SLAVNOST SE OVŠEM KONALA PŘES VŠECHNY PODIVUHODNÉ příhody včerejšího „špigulinského“ dne. Myslím, že slavnost by se ráno konala, i kdyby byl Lembke téže noci umřel – takový význam jí přikládala Julie Michajlovna. Běda, byla zaslepena až do poslední chvíle a nechápala náladu společnosti! Nakonec nikdo nevěřil, že slavnostní den mine bez nějaké kolosální události, bez „rozuzlení“, jak se někteří vyjadřovali, mnouce si už předem ruce. Mnozí se, pravda, snažili tvářit zachmuřeně a politicky, celkem však Rusa každý společenský skandál nesmírně baví. Bylo zde však i něco mnohem vážnějšího než jen touha po skandálu – všeobecné podráždění, něco nenasytně zlobného; zdálo se, že se všechno všem strašně omrzelo. Rozšířil se jakýsi všeobecný cynismus, cynismus přehnaný, jaksi z donucení. Jen mezi dámami nevládl zmatek, arci i u nich jen v jednom bodě – v kruté nenávisti k Julii Michajlovně. V tom byly všechny dámské směry zajedno. A ta chuděrka neměla ani podezření, až do poslední chvíle byla stále ještě přesvědčena, že je „středem společnosti“ a že všichni jsou jí „fanaticky oddáni“.

Naznačil jsem, že se u nás objevily pochybné elementy. V nejistých dobách otřesů a přechodů se vždy a všude objevují

všelijaké elementy. Nemluvím o takzvaných „pokrokářích“, kteří spěchávají vždy přede všemi (to je jejich hlavní starost), i když přitom velmi často sledují docela hloupý, přece však více či méně určitý cíl. Ne, mluvím jen o lůze. Tato lůza vstává v každé přechodné době, je v každé společnosti, a nejenže nemá žádný cíl, ale nemá ani stín myšlenky a vyjadřuje jen velmi energicky neklid a netrpělivost. Přitom tato lůza, aniž si to uvědomuje, upadne skoro vždy pod komando oné malé skupinky „pokrokářů“, kteří pracují s určitým cílem, a tato skupinka vede všechn tento plevel, kam je jí libo, netvoří-li ji ovšem svrchovaní idioti, což se ostatně taky stává. Ted, když už je po všem, se u nás říká, že Petra Stěpanoviče dirigovala internacionála, Petr Stěpanovič že dirigoval Julii Michajlovnu, Julie Michajlovna pak na jeho komando regulovala činnost všelijaké holoty. Naše nejsolidnější hlavy se teď v duchu diví, jak se mohly tenkrát dopustit tolika přehlédnutí! V čem byla vlastní podstata neklidu oné doby a od čeho k čemu měl jítí onen přechod – nevím, neví to myslím nikdo, leda snad někteří cizí lidé, kteří se v tu dobu v městě zdržovali. A přece nabyli náhle nejnicotnější lidé převahy, začali nahlas kritizovat všechny posvátné věci, kdežto dříve se neopovažovali ani ústa otevřít. Přední pak lidé, kteří až dotud tak šťastně drželi otěže, začali je najednou poslouchat a sami mlčeli, ba mnozí je dokonce svým pochechtáváním zcela hanebně povzbuzovali. Takoví Ljamšinové, Těljatnikovové, statkáři na způsob Gogolova Těntětnikova, uvozhření Radiščevové domácího

chovu, židáčkové s melancholickým, ale nadutým úsměvem, posměváčci, kteří nakrátko přibyli do města, básníci, zastupující směr hlavního města, básníci, kteří místo směru a talentu ukazovali namaštěné boty a kazajky bez rukávů, majoři a plukovníci, kteří se smáli nesmyslnosti svého povolání a byli ochotni za rubl ihned složit zbraně a upíchnout se jako úředníci u železnice, generálové, kteří přeběhli k advokacii, pokrokářsky vzdělaní komisionáři, kramáři, nesčetní seminaristé, ženy, reprezentující ženskou otázku – to vše se u nás najednou úplně zmocnilo vlády – a nad kým? Nad klubem, nad ctihodnými hodnostáři, nad generály s dřevěnými nohama, nad naší velmi přísnou a zcela nepřístupnou dámskou společností. Když i Varvara Petrovna se až do samé katastrofy se synkem snižovala téměř na poslíčka celé této holoty, pak lze ostatním našim Minervám jejich tehdejší omámení částečně i odpustit. Dnes, jak jsem už řekl, se všechno připisuje internacionále. Tato myšlenka se tak zakořenila, že v tom smyslu bývá referováno i cizincům, kteří přijdou do města. Ještě nedávno rada Kubrikov, dvaasedesátník s řádem Stanislava na krku, vystoupil bez vyzvání a pohnutým hlasem prohlásil, že po celé tři měsíce byl zcela nepochybně pod vlivem internacionály. Když pak s veškerou úctou k jeho letům a zásluhám ho vyzvali, aby se vyjádřil jasněji, nemohl sice uvést žádné důkazy kromě toho, že to „cítil všemi svými nervy“, přece však trval pevně na svém prohlášení, takže se ho už dále nevyptávali.

Opakuji ještě jednou. I u nás zůstal malý hlouček opatrných osob,

které se ihned na počátku stáhly, ba zavřely na klíč. Ale který zámek odolá přírodním zákonům? I v nejopatrnějších rodinách jsou děvčata, která si musí zatancovat. A tak všechny tyto osoby subskribovaly nakonec taky na ples ve prospěch guvernanteček. Ples se chystal skvělý, s ničím nesrovnatelný. Vypravovaly se divy, rozšiřovaly se zprávy o knížatech s lorněty, kteří přijedou, o deseti pořadatelích, samých mladých šviháčích se stuhami na levém rameni, o nějakých petrohradských hostech, vynikajících ve veřejném životě; o tom, že Karmazinov prohlásil, že je ochoten číst *Merci* v úboru guvernanky naší gubernie, aby zvýšil příjem; o tom, že bude „čtverylka literatury“, taky vesměs v kostýmech, a každý kostým že bude představovat nějaký směr; konečně zatančí v kostýmu i jakási „pocitivá ruská myšlenka“, což už samo o sobě bylo naprostou novinkou. Jak by pak bylo možno nesubskribovat? Všichni subskribovali.

II

Slavnostní den byl podle programu rozdělen na dvě části: literární beseda, která měla trvat od dvanácti do čtyř, a pak ples od devíti hodin až do rána. Ale už v tomto uspořádání se skrývaly zárodky nepořádku. Předně se v obecnstvu hned od počátku zakořenila pověst o svačině hned po literární besedě nebo dokonce i při ní, o přestávce vsunuté schválně kvůli tomu – ovšem o svačině zdarma, patřící do programu, a to se šampaňským. Ohromná cena vstupenky

(tři ruble) přispívala k rozšíření této pověsti. „Cožpak bychom byli zbytečně subskribovali? Slavnost trvá čtyřicet hodin, tak nás nakrmte! Jinak lidé vyhladovějí,“ tak se u nás usuzovalo. Musím přiznat, že sama Julie Michajlovna svou lehkomyšlností přispěla k rozšíření této zhoubné pověsti. Před měsícem, ještě v prvním okouzlení svým velkým plánem, žvatlala o své slavnosti každému, koho potkala, a o tom, že budou u ní pronášeny přípitky, poslala zprávu dokonce do jedné novin v hlavním městě. Nejvíc ji tenkrát lákaly ty přípitky; chtěla je proslovit sama a v netrpělivém očekávání je už skládala. Měly vrhnout světlo na náš hlavní prapor (jaký? vsadím se, že chudinka nakonec vůbec nic nesložila), přejít jako místní zprávy do novin hlavního města, okouzlit a uvést v nadšení nejvyšší představené, pak se rozletět po všech guberniích a vyvolat v nich údiv a napodobení. K přípitku však je nezbytně třeba šampaňského, a poněvadž šampaňské nelze pít na lačný žaludek, musí být samozřejmě i svačina. Pak, když už byl jejím úsilím zvolen komitét a přistoupili k věci vážněji, dokázali jí hned jasně, že budou-li snít o hodech, zůstane na guvernanky i při nejbohatším výnosu subskripce velmi málo. A tak zbyla jen dvě východiska: baltazarské hody s přípitky a devadesát rublů pro guvernanky – nebo velký příjem a slavnost takřka jen pro forma. Komitét ostatně chtěl jen trochu nahnat strachu a vymyslel si ovšem řešení třetí, kompromisní a rozumné, totiž slavnost ve všech směrech jak se patří, jen bez šampaňského, a tak potom zůstane pro vlastní účel slušná suma,

mnohem více než devadesát rublů. Ale Julie Michajlovna nesouhlasila; její povaha opovrhovala měšťáckou střední cestou. Rozhodla ihned, že když je neuskutečnitelná myšlenka první, je třeba bez váhání a úplně se vrhnout v krajnost opačnou, uskutečnit totiž kolosální subskripci, která by vzbuzovala závist všech gubernií. „Obecenstvo musí konečně pochopit,“ uzavřela svou plamennou řeč v komitétu, „že je mnohem důležitější dosáhnout všelidských cílů než chvilkových tělesných požitků, že slavnost je ve skutečnosti jen prohlášením velké ideje a že se proto musíme spokojit úsporným německým plesíkem, jen pro alegorii, když už se nemůžeme vůbec obejít bez tohoto nesnesitelného plesu!“ Tak jej začala náhle nenávidět. Ale nakonec ji uklidnili. V té době například vymysleli a navrhli „čtverylku literatury“ a ostatní estetické věci, aby jimi nahradili požitky tělesné. V té době právě i Karmazinov projevil definitivní souhlas s tím, že přečte *Merci* (až dotud totiž v komitétu jen trápil lidi a žvanil), čímž vyhladí v představách našeho nezdrželivého obecenstva i samu myšlenku na jídlo. A tak ples začínal zase být nejvelkolepější slavností, třebaže jiného druhu. Aby se neztratili docela v oblacích, stanovili, že na začátku plesu se může podávat čaj s citrónem a kulatým pečivem, pak oranžáda a limonáda a ke konci i zmrzlina, ale nic jiného. Pro ty, kdo vždy a všude nevyhnutelně cítí hlad a hlavně žízeň, je možno otevřít v posledním z řady pokojů zvláštní bufet, který obstará Prochoryč (vrchní klubový kuchař), a bude tam podávat – ostatně pod nejostřejším dozorem –

co bude komu libo, ale za zvláštní cenu, a kvůli tomu se na dveřích sálu vylepí schválně plakát s prohlášením, že bufet není v programu. Rozhodli se při literární besedě bufet vůbec neotvírat, aby nerušil přednášku, ač byl určen o pět pokojů dále než bílý salón, v němž Karmazinov svolil číst *Merci*. Je zajímavé, že této části programu, totiž čtení *Merci*, dodávali ve výboru, jak se zdá, i lidé nejpraktičtější přílišného významu. Co se týče lidí poetických, prohlásila například maršalková Karmazinovovi, že dá ihned po čtení zasadit do zdi svého bílého sálu mramorovou desku se zlatým nápisem, že toho a toho dne a toho a toho roku tady, na tomto místě, velký ruský a evropský spisovatel, odkládaje pero, přečetl *Merci* a tak se rozloučil poprvé s ruskou veřejností, reprezentovanou zástupci našeho města, a že tuto desku budou všichni číst už na plese, totiž všeho všudy pět hodin po přečtení *Merci*. Víím bezpečně, že právě Karmazinov naléhal, aby při besedě, pokud on bude číst, za žádných okolností bufet otevřen nebyl; nepomohly námitky mnohých členů komitétu, že to docela odporuje našim zvykům.

Taková byla situace, když se v městě stále ještě věřilo v baltazarské hody, totiž v bufet jako část programu; věřili až do poslední chvíle. I slečinky snily o množství cukroví a zavařenin a ještě čehosi neslýchaného. Všem bylo známo, že se subskripcce vydařila co nejlépe, že se přihrne celé město, že přijedou z okresů a že lístky už nejsou. Bylo taky známo, že byly mimo stanovené ceny upsány i velké dary, například Varvara Petrovna zaplatila za svůj

lístek tři sta rublů a dala na výzdobu sálu všechny květiny ze svého skleníku. Maršálková (člen komitétu) dala dům a světlo, klub se postaral o hudbu a obsluhu a postoupil na celý den Prochoryče. Byly i jiné dary, třebaže už ne tak velké, takže se vyskytla myšlenka snížit prvotní cenu lístku ze tří rublů na dva. Komitét se vskutku zprvu obával, že při třech rublech mladá děvčata nepojedou, a navrhl zavést nějaké lístky rodinné, a to tak, že by každá rodina platila jen za jedno děvče, a všechna ostatní děvčata, patřící k této rodině, i kdyby jich bylo deset kousků, by měla vstup zdarma. Ale všechny obavy se ukázaly zbytečné, naopak právě děvčata se hrnula nejvíc. I nejchudší úředníci přivezli své dcery a bylo zcela zřejmé, že by je ani v duchu nenapadlo subskribovat, nebýt dcer. Jeden zcela nepatrný sekretář přivezl svých sedm dcer, ovšem i manželku, a k tomu neteř, a každá z nich držela v ruce třírublovou vstupenku. Můžeme si představit, jaká revoluce byla ve městě. Uvažme jen to, že slavnost byla rozdělena na dvě části, tedy každá dáma potřebovala dvě toalety – odpolední a plesovou. Jak se potom ukázalo, mnohé rodiny středního stavu zastavily k onomu dni všechno, dokonce i rodinné prádlo, ba i prostěradla, div ne i matrace, našim židům, kterých se v našem městě jakoby schválně za poslední dvě léta strašně mnoho usadilo a jejichž počet roste čím dál tím víc. Téměř všichni úředníci si vybrali gáži předem a mnozí statkáři prodali potřebný dobytek, a to všechno jen proto, aby své dámy mohli vystrojit jako markýzy, aby nebyly o nic horší než ostatní. Nádhera toalet byla tentokrát na naše město

nevídaná. Město bylo už dvě neděle před slavností přeplněno rodinnými anekdotami, které naši posměváčci ihned donášeli ke dvoru Julie Michajlovny. Byly rozšiřovány rodinné karikatury. Viděl jsem sám v albu Julie Michajlovny několik kreseb tohoto druhu. To všechno bylo velmi dobře známo tam, odkud anekdoty vycházely; právě proto se, tuším, taky v poslední době rozmohla v rodinách taková nenávist k Julii Michajlovně. Teď všichni nadávají a skřípají zuby při vzpomínce na ni. Ale bylo již dříve jasné, že selže-li v něčem komitét, nevyvede-li se ples v některém ohledu, výbuch nespokojenosti bude neslýchaný. Proto také každý v duchu skandál očekával; a když už jej tak čekali, jak se mohl nedostavit?

Právě v poledne zahřměl orchestr. Byl jsem pořadatelem, to jest jedním z dvanácti „mladíků se stuhou“, viděl jsem tedy na vlastní oči, jak začal tento den neblahé paměti. Začalo to nesmírným návaem u vchodu. Jak se stalo, že všechno selhalo hned při prvním kroku, počínajíc policií? Opravdové publikum obviňovat nelze; otcové rodiny se nejenom nemačkali a přes svoje hodnostní třídy nikoho netísnil, ale upadli naopak do rozpaků už na ulici, vidouce na naše město nezvyklý nával davu, který obléhal vchod a rval se o přístup, místo aby prostě vcházel. Mezitím přijížděly stále kočáry a zatarasily konečně ulici. Dnes, když to píš, mám dobrý důvod tvrdit, že někteří zástupci nejhorší pakáže našeho města byli Ljamšinem a Liputinem vpuštění prostě bez lístku, možná že i ještě někým jiným, kdo byl pořadatelem jako já. Objevily se aspoň docela neznámé

osoby, které přijely z okresů a ještě odkudsi. Tito křupani, jakmile vstoupili do sálu, vyptávali se ihned a jako na komando, kde je bufet, a když se dověděli, že bufet neexistuje, začínali bez obalu a se směřostí dotud u nás nezvyklou nadávat. Mnozí z nich ovšem přišli opilí. Někteří byli zaraženi jako divoši nádherou sálu paní maršáلكové, poněvadž něco takového ještě nikdy neviděli, a po příchodu na chvílku ztichli a koukali s otevřenými ústy. Třebaže stavba byla stará, tento velký „bílý“ sál byl opravdu nádherný: ohromné rozměry, světlo z obou stran, strop starobyle malovaný a zlacený, galerie, zrcadla na stěnách mezi okny, rudé drapérie na bílém podkladě, mramorové sochy (sice leccjaké, ale přece jen sochy), starý, těžký napoleonský nábytek, bílý a zlatý, potažený rudým sametem. V této chvíli se tyčilo na konci sálu vysoké pódium pro přednášející literáty a celý sál byl jako parter divadla hustě zastavěn židlemi, s širokými průchody pro obecnstvo. Ale po prvních minutách údivu se začaly sypat nejnesmyslnější otázky a výroky. „Možná, že ani žádnou přednášku nechceme... Zaplatili jsme si své peníze... Obecnstvo je drze podvedeno... My jsme tu páni, ne Lembkovic!...“ Slovem, jako by je byli do sálu pustili právě proto. Vzpomínám si zvlášť na jednu srážku, jejímž hrdinou bylo nedávno přibylé knížítko, které bylo včera ráno se svými stojatými límci a vzezřením dřevěné loutky u Julie Michajlovny. Na její neodbytnou prosbu se taky uvolilo přišpendlit si na levé rámě stuhu a stát se jedním z pořadatelů. Ukázalo se, že tato nemá vosková figura

na pérách uměla ne-li mluvit, tedy svým způsobem jednat. Když na něho dotíral jeden ohromný, od neštovic podobaný kapitán ve výslužbě, za nímž se tlačila a podporovala ho celá tlupa všelijaké pakáže, kudy se jde k bufetu – mrkl na strážníka. Pokyn byl neprodleně proveden; opilého kapitána vyhodili přes jeho nadávky ze sálu. Mezitím se začalo objevovat i „opravdové“ publikum a táhlo se jako tři dlouhé nitě třemi průchody mezi židlemi. Rušivý živel začínal tichnout, ale publikum, i to „nejlepší“, se tvářilo nespokojeně a udiveně; mnohé z dam byly přímo polekány.

Konečně se usadili; i hudba ztichla. Začali smrkat a rozhlížet se. Čekali se vzezřením až příliš slavnostním, což už samo o sobě bývá špatným znamením. „Lembkovic“ však pořád ještě nešli. Ze všech stran svítilo a hořelo hedvábí, samet a brilianty, vzduchem pluly vůně. Muži měli všechny řády, starší generace byla dokonce v uniformách. Konečně se objevila i maršálková v průvodu Lizy. Ještě nikdy nebyla Liza tak oslnivě půvabná jako na tomto matiné, v této nádherné toaletě. Vlasy měla sčesaný do loken, oči jí blýskaly, na tváři zářil úsměv. Zřejmě vzbudila dojem, prohlíželi si ji, šeptali si o ní. Říkali, že hledá očima Stavrogina, ale ani Stavrogin, ani Varvara Petrovna ještě nepřišli. Nepochopil jsem tenkrát výraz její tváře. Proč v té tváři bylo tolik štěstí, radosti, energie, síly? Vzpomněl jsem si na včerejší případ a dostal jsem se do slepé uličky. Ale „Lembkovic“ stále ještě nepřicházeli. To už byla chyba. Dověděl jsem se potom, že Julie Michajlovna až do poslední chvíle čekala na Petra Stěpanoviče,

bez něhož v poslední době nemohla udělat ani krok, i když si to vůbec nepřiznávala. V závorkách poznamenávám, že Petr Stěpanovič den předtím, při poslední schůzi komitétu, odmítl pořadatelskou stužku, čímž ji rozrušil až k pláči. K jejímu údivu a později k neobyčejnému jejímu zmatku (na což upozorňuji předem) zmizel na celé dopoledne, na literární odpoledne vůbec nepřišel a až do večera ho nikdo neviděl. Konečně začalo obecenstvo projevovat zřejmou netrpělivost. Na pódiu se taky nikdo neukazoval. V zadních řadách začali tleskat jako na divadle. Dámy a starší páni se mračili: „Lembkovi si patrně o sobě trochu moc myslí.“ I v nejlepší části obecenstva se začalo nepěkně špitat, že prý se slavnost ani konat nebude, protože sám Lembke prý je churav, atd. atd. Ale Lembkovi se nakonec, sláva pánubohu, objevili; Lembke vedl ženu pod pažím. Přiznávám se, že jsem se taky strašně bál, zda přijdou, ale báje padaly a pravda vycházela najevo. Publikum jako by si oddechlo. Jak se zdálo, těšil se Lembke úplnému zdraví, tak aspoň, pokud se pamatuji, usoudili všichni, poněvadž není těžké si představit, kolik pohledů se naň obrátilo. Jako charakteristickou věc poznamenávám, že v naší vyšší společnosti bylo vůbec málo těch, kdož předpokládali, že Lembke je nějak nemocen; jeho jednání shledávali úplně normálním, schvalovali dokonce i historku na náměstí včerejšího rána. „Tak se na ně mělo hned od začátku,“ říkali hodnostáři. „Ale to to sem přijede s filantropií, jenže to končí vždycky stejně, a ani přitom nepozorují, že staré prostředky jsou nezbytné právě kvůli té

filantropii,“ tak aspoň soudili v klubu. Odsuzovali jen, že se přitom rozčílil. „Mělo se to provést chladnokrevněji, ale vždyť není ještě tak dlouho v úřadě,“ říkali znalci. Stejně dychtivě se obracely všechny pohledy k Julii Michajlovně. Nikdo nebude ovšem ode mne chtít, abych jako vyprávěč tady podával příliš přesné podrobnosti týkající se jednoho bodu – jde tu o ženu, stvoření záhadné. Víím jen jedno – včerejšího večera vstoupila do pracovny Andreje Antonoviče a zůstala s ním hodně přes půlnoc. Andreji Antonoviči se dostalo odpuštění a útěchy. Manželé se o všem dohodli, všechno bylo zapomenuto, a když ke konci rozpravy se von Lembke přece jen vrhl na kolena, vzpomínaje s hrůzou na hlavní závěrečnou epizodu minulé noci, tu půvabná ručka a po ní i ústa manželčina zastavila plamenné výlevy kajících řečí člověka sic rytířsky jemnocitného, ale zeslabeného pohnutím.

Na její tváři viděli všichni štěstí. Šla s jasným pohledem, v nádherné toaletě. Zdálo se, že je na vrcholu svých tužeb, slavnost – cíl a koruna její politiky – se uskutečnila. Jdouce na svá místa až před samým pódiem, Lembkovi se klaněli a odpovídali na poklony. Byli ihned obstoupeni. Maršálková vstala, aby je uvítala... Ale tu se stalo ošklivé nedorozumění. Orchestr spustil z ničeho nic tuš – ne nějaký pochod, ale prostě tuš stolní jako při hostině u nás v klubu, když se na oficiálním obědě pije na něčí zdraví. Teď víím, že to zařídil ve své pořadatelské funkci Ljamšin, jakoby na počest vcházejících Lembkových. Byl by měl vždycky ovšem po ruce

výmluvu, že to udělal z hlouposti nebo z přílišné horlivosti... Běda, tehdy jsem ještě nevěděl, že se o výmluvy už nestarali a že dnešním dnem všechno končili. Ale tuším se to neskončilo. Zároveň s mrzutým nedopatřením a úsměvy obecnstva se rozlehlo náhle na konci sálu a na galerii *hurá*, také jakoby na počest vcházejících Lembkových. Hlasů nebylo mnoho, ale trvalo nějakou dobu, než ztichly. Julie Michajlovna zrudla, oči jí zablýskaly. Lembke se zastavil u svého místa, a obrátiv se směrem ke křičícímu hloučku, rozhlížel se majestátně a přísně po sále... Honem se usadili. Se strachem jsem na jeho tváři opět zpozoroval onen nebezpečný úsměv, s nímž stál včera dopoledne v salóne své choti a díval se na Štěpana Trofimoviče, než k němu přistoupil. Zdálo se mi, že má ve tváři i teď jakýsi zlověstný výraz, a co horšího, trochu i komický – výraz tvora, který přináší, děj se vůle Páně, sám sebe za oběť, aby jen posloužil vyšším cílům své choti... Julie Michajlovna mě spěšně zavolala k sobě a zašeptala, abych běžel ke Karmazinovovi a poprosil ho, aby *začal*. Ale sotva jsem se otočil, stala se druhá ohavnost, jenomže mnohem ošklivější než první. Na pódiu, na prázdném pódiu, kam se do této chvíle obracely všechny pohledy a všechno očekávání a kde obecnstvo vidělo jen nevelký stolec, před ním židli a na stole na stříbrném podnose sklenici vody – na prázdném pódiu se náhle kmitla ohromná figura kapitána Lebjadkina ve fraku a v bílé kravatě. Byl jsem tak překvapen, že jsem nevěřil vlastním očím. Jak se zdálo, kapitán přišel do rozpaků a zastavil se v

pozadí pódia. Najednou se ozval v publiku výkřik: „Lebjadkine, to jsi ty?“ Hloupá rudá larva kapitánova (byl namol opilý) se roztáhla při tomto výkřiku do širokého tupého úsměvu. Zdvihl ruku, pohladil si čelo, zatřásl svou kosmatou hlavou, a jako by byl připraven na všecko, pokročil o dva kroky vpřed a – vyprskl náhle v smích, ne hlasitý, ale prskavý, dlouhý, šťastný, který roztrásal celé jeho tučné tělo a zúžil očka. Při pohledu na to se rozesmála téměř polovina sálu a asi dvacet lidí zatleskalo. Vážné obecnstvo vyměňovalo zamračené pohledy; ale to vše trvalo ne déle než půl minuty. Náhle na pódium vyběhl Liputin se svou pořadatelskou stužkou a dva sluhové, vzali kapitána opatrně pod paždí, Liputin mu něco zašeptal, kapitán se zamračil a zamumlal: „No, když to musí být,“ mávl rukou, obrátil svá ohromná záda k obecnstvu a zmizel se svými průvodci. Ale za chvíli vyskočil Liputin na pódium zas. Na rtech měl nejsladší ze svých obvyklých úsměvů, které připomínaly obyčejně ocet s cukrem, v ruce držel list dopisního papíru. Malými rychlými kroky přikročil k přednímu okraji pódia.

„Pánové,“ obrátil se k obecnstvu, „nedopatřením se přihodilo komické nedorozumění, které je už odstraněno; ale s plnou nadějí vzal jsem na sebe úlohu a hlubokou, nejuctivější prosbu jednoho našeho zdejšího básníka... Proniknut humánním a vznešeným cílem... přes svůj vzhled... týmž cílem, který svedl nás všechny... setřít slzu chudých vzdělaných dívek naší gubernie... tento pán, totiž chci říci tento zdejší básník... chtěje zachovat inkognito, tuze by si

přál slyšet svou báseň před začátkem plesu... totiž chtěl jsem říci besedy. Ač jeho báseň není na programu, ani se tam nedostane... poněvadž byla dodána teprve před půl hodinou... zdálo se *nám* přece (komu nám? Uvádím jeho popletenou, trhanou řeč slovo za slovem), že vzhledem k pozoruhodné naivitě citu, spojeného s rovněž pozoruhodným humorem, by báseň mohla být čtena, ne jako něco vážného, ale jako něco, co se hodí k slavnosti... krátce k ideji... tím spíš, že je to několik řádek... a chtěl jsem prosit laskavé obecnstvo o dovolení.“

„Čtěte!“ zařval hlas na konci sálu.

„Mám tedy číst, prosím?“

„Čtěte, čtěte!“ rozlehlo se mnoho hlasů.

„S dovolením obecnstva to tedy přečtu,“ zkřivil zase Liputin ústa k témuž cukrovému úsměvu. Přece však se zdálo, že se nemůže dobře rozhodnout, a měl jsem dokonce dojem, že je rozrušen. Tito lidé i při vši své drzosti někdy klopýtnou. Seminarista by ostatně neklopýtl, ale Liputin byl přec jen členem staré společnosti.

„Upozorňuji předem, totiž mám čest předem upozornit, že to přece jen není žádná óda, jaké se psávaly na slavnosti dříve, ale téměř tak říkajíc žert, avšak prolutý nepochybným citem, spojeným s hravým veselím, a to vše v rámci tak říkajíc velmi reálné pravdy.“

„Cti! Čti!“

Roztáhl papír. Nikomu se ovšem nepovedlo ho zarazit. Kromě toho se objevil se svou pořadatelskou stužkou. Hlasitě zadeklamoval:

„Vlastenecké guvernantce zdejšího kraje věnuje v den slavnosti básník.

Zdráva budiž, guvernantko! Vesel se a zaraduj; zpátečnice či George-Sandko, tobě platiž pozdrav můj!"

„Ano, to je od Lebjadkina! To je Lebjadkin!“ ozvalo se několik hlasů. Rozlehl se smích, ba i potlesk, ač jen slabý.

Usmrkané děti učíš francouzsky a bontonu; i na kostelníka mrkáš, nechce-li tě za ženu!

„Hurá! Hurá!“

V době našich velkých reform, ty má drahá bledule, i kostelník tebe nechá, jestli nemáš prašule.

„To je ono, to je ono, to je realismus, bez prachů ani ránu!“

Proto tady tancovat zří, hodovat nás tento sál, na věno že chceme tobě sebrat pěkný kapitál: Zpátečnice či George-Sandko, to je jedno – pozdrav měj! Ted' máš věno, guvernantko, plivni na vše – zajásej!

Přiznávám se, že jsem nevěřil svým uším. Byla to taková zjevná

drzost, že nebylo možná Liputina omluvit ani hloupostí. Liputin pak nebyl vůbec žádný hlupák. Záměr byl jasný, aspoň mně. Spěchali způsobit nepořádek. Některé verše této idiotské básně, například poslední, byly takového druhu, že by je nemohla připustit žádná hloupost. Liputin tuším ucítil sám, že vzal na sebe příliš mnoho. Když svůj kousek provedl, dostal ze své drzosti takový strach, že z pódia neodcházel a stál, jako by chtěl ještě něco přidat. Jistě předpokládal, že to skončí jinak, ale dokonce i hlouček halamů, kteří mu při vstupu na scénu tleskali, náhle umkl, jako by byl taky zaražen. Nejhloupější bylo, že mnozí z nich celou scénu chápali pateticky, totiž vůbec ne jako paskvil, ale jako skutečnou pravdu, vztahující se ke guvernankám, jako verše s tendencí. Ale přílišná nevázanost veršů zarazila nakonec i je. Co pak se týče ostatního obecnstva, celý sál byl nejen pohoršen, ale zřejmě i uražen. Nemýlím se, vykládám-li vzbuzený dojem takto. Julie Michajlovna pak říkala, že ještě okamžik a byla by padla do mdlob. Jeden z nejúctyhodnějších stařečků města vybídl svou ženu, aby vstala, a oba odešli ze sálu, provázeni neklidnými pohledy obecnstva. Kdo ví, možná že by tento příklad byl svedl ještě i jiné, kdyby se v této chvíli neobjevil na pódiu sám Karmazinov ve fraku a bílé kravatě, se sešitem v ruce. Julie Michajlovna se podívala na něho nadšeně jako na spasitele... Ale já už byl za kulisami; musel jsem mluvit s Liputinem.

„To vy schválně!“ pronesl jsem, chytaje ho rozhořčeně za ruku.

„Na mou duši, nemyslil jsem, že to tak dopadne,“ skrčil se ihned, začal se vykrucovat a tvářil se nešťastně, „verše před chvílí přinesli a já si myslel, že to bude povedený žert...“

„To jste si vůbec nemyslel. Copak pokládáte tuto nechutnou ubohost za povedený žert?“

„Ano, prosím, pokládám, prosím.“

„Jednoduše lžete, a před chvílí vám to vůbec nepřinesli. Složil jste to sám s Lebjadkinem, snad už včera, abyste způsobil skandál. Poslední verš je zcela určitě váš, právě tak ten o kostelníkovi. Proč vystoupil ve fraku? To znamená, že jste ho připravil k deklamaci a že by mluvil, kdyby se vám byl neopil!“

Liputin se na mne podíval chladně a jízlivě.

„Co je vám do toho?“ zeptal se náhle s podivným klidem.

„Jak to? Vy taky nosíte tuhle stužku... Kde je Petr Stěpanovič?“

„Nevím; tady někde. A co má být?“

„Jenom to, že vám vidím až do žaludku. Je to jednoduše spiknutí proti Julii Michajlovně, aby slavnost byla zesměšněna...“

Liputin se zase na mne podíval úkosem:

„A co je vám do toho?“ usmál se, pokrčil rameny a odešel ode mne.

Jako by mnou mráz projel. Všechna má podezření se ukazovala správná. A já ještě doufal, že se mýlím! Co jsem měl dělat? Chtěl jsem se jít poradit se Stěpanem Trojmovičem, ale ten stál před zrcadlem, zkoušel různé úsměvy a nahlížel neustále do papíru, na

kterém měl napsány poznámky. Měl vystoupit hned po Karmazinovovi a nebyl už s to se mnou mluvit. Běžet k Julii Michajlovně? Na to však bylo ještě brzy; ta potřebovala mnohem ostřejší lekci, aby byla vyléčena z přesvědčení, že je „středem společnosti“ a že jsou jí všichni „fanaticky oddáni“. Neuvěřila by mi a pokládala by mě za člověka, který vidí ve dne strašidla. A pak, jak by mohla pomoci? „Ech,“ pomyslel jsem si, „copak je mi taky opravdu do toho, sundám stuhu a odejdu domů, až to praskne.“ Tak jsem to skutečně řekl – „až to praskne“, pamatuji se dobře.

Bylo však třeba jít si poslechnout Karmazinova. Když jsem se rozhlédl naposled za kulisami, zpozoroval jsem, že se tam fláká hodně cizích lidí, dokonce i žen, že přicházejí a odcházejí. Toto „zákulisí“ byl dost úzký prostor, oddělený úplně záclonou od obecnstva a spojený vzadu chodbou s ostatními pokoji. Tam naši přednášeči čekali, až na ně dojde. Zvláště mě v tom okamžiku zarazil přednášeč následující po Stěpanu Trofimovičovi. Byl také něco na způsob profesora (nevím ani dnes přesně, kdo to vlastně byl). Odešel dobrovolně z jakéhosi ústavu po nějaké studentské výtržnosti a přijel teprve před několika dny z neznámého důvodu do našeho městečka. I on byl doporučen Julii Michajlovně, která ho s nábožnou úctou přijala. Dnes vím, že byl u ní před slavností všeho všudy na jednom večírku, kde celou dobu mlčel, dvojsmyslně se usmíval vtipům a tónu společnosti, která obklopovala Julii Michajlovnu, a u všech vzbudil nepříjemný dojem svým nadutým a zároveň až přecitlivěle

nedůtklivým chováním. K přednášce ho získala sama Julie Michajlovna. Chodil teď z kouta do kouta a šeptal si právě tak jako Štěpán Trofimovič, díval se však do země, ne do zrcadla. Úsměvy nezkoušel, třebaže se často a krvežíznivě usmíval. Bylo patrné, že ani s ním nemohu mluvit. Byl malé postavy, napohled asi čtyřicátník, lysý, s prošedlou bradkou, slušně oblečený. Nejzajímavější bylo, že při každém obratu zdvíhal pravici sevřenou v pěst, mával jí ve vzduchu nad hlavou a pouštěl náhle dolů, jako by drtil v prach nějakého protivníka. Tento kousek prováděl co minutu. Zmocnila se mě úzkost. Běžel jsem honem poslechnout si Karmazinova.

III

V sále zase viselo ve vzduchu něco nedobrého. Prohlašuji předem, že se skláním před majestátem génia, proč se však ti naši páni géniové na konci svých slavných let chovají někdy docela jako malé děti? Co na tom, že on je Karmazinov a že vystoupil s důstojností pěti komořích? Což je možno udržet celou hodinu jedinou statí zájem takového publika, jako je naše? Mám vůbec zkušenost, že sebeslavnější génius nemůže svou osobou při lehké literární přednášce udržet zájem obecnstva beztretně déle než dvacet minut. Je pravda, že vystoupení velkého génia bylo uvítáno neobyčejně uctivě. I nejpřísnější staří páni projevíli zvědavost a pochvalu, dámy dokonce i nadšení. Potlesk však byl krátký, jaksi nejednotný a zmatený. Zato však v zadních řadách se nepříhodila ani jedna

výstřednost až do okamžiku, kdy Karmazinov začal mluvit, a ani pak se nestalo nic zvlášť ošklivého, jen jakési nedorozumění. Připomněl jsem už dřív, že měl tuze křiklavý, až trochu ženský hlas a přitom pošišlával jako opravdový urozený šlechtic. Jakmile pronesl několik slov, dovolil si náhle kdosi dát se do smíchu – pravděpodobně nějaký nezkušený hlupák, který ještě nikdy neviděl nic ze společnosti a přitom byl rozený posměváček. Nebylo v tom však ani stopy po demonstraci. Naopak, na hlupáka zasyčeli a on umlkl. Tu však, hle, pan Karmazinov afektovaně a se zvláštní modulací prohlašuje, že „zpočátku nechtěl za nic na světě přednášet“ (toho prohlášení bylo vskutku třeba!). Existují prý řádky, které tryskají z takové hloubky srdce, že to nelze ani vypovědět, takže takovou posvátnou věc nelze obecnstvu vůbec ukazovat. (Tak proč ji ukazuje?) Poněvadž ho však uprosili, tedy ji ukazuje, a poněvadž kromě toho odkládá navždy pero a zapřísahá se, že už nebude za nic na světě psát, napsal – děj se vůle Páně – tuto poslední věc; poněvadž pak se zapřísáhl, že za nic na světě nebude nikdy nic veřejně přednášet – tož tedy přečte s pomocí boží obecnstvu tuto svou poslední stať – atd. atd., stále tímto způsobem.

Ale to všechno by nebylo nejhorší, kdopak nezná autorské úvody? Přec bych však chtěl podotknout, že i to všechno mohlo mít vliv při nízkém stupni vzdělání našeho obecnstva a při podrážděnosti zadních řad. Nebylo by líp přečíst malou povídku, drobnou novelku toho druhu, jak je kdysi psával – sice afektovaně a šroubovaně, ale

přec druhdy duchaplně? Tím by bylo všechno zachráněno. Ale ne, prosím, přišlo něco docela jiného! Začal vzdělávací proslav! Panebože, co v něm všechno nebylo! Řeknu upřímně, že i obecnstvo hlavního města by nad tím ustrnulo, nejen naše. Představte si téměř dva tiskové archy nejafektovanějšího a nejzbytečnějšího žvanění; kromě toho ještě přednášel tento pán jaksi zvysoka a tvářil se pochmurně, jako by prokazoval nějakou milost, až to bylo pro naše obecnstvo urážlivé. Téma... ale kdo by mohl analyzovat to téma? Byl to jakýsi referát o nějakých dojmech, o nějakých vzpomínkách. Ale o jakých dojmech? O jakých vzpomínkách? Ať se mračila naše gubernská čela po celou půli přednášky sebevíc, nemohla z ní zmoudřet, takže druhou půli vyslechli jen ze zdvořilosti. Mluvílo se sic mnoho o lásce, o lásce génia k jakési osobě, přiznám se však, že to dopadlo trochu neohrabaně. Podle mého soudu se jaksi nehodilo k nevelké přítloustlé postavičce geniálního spisovatele, aby vypravoval o svém prvním polibku... A zase rozhořčoval fakt, že tyto polibky nebyly takové, jaké bývají u celého lidstva! Tady kolem roste zcela jistě kručinka (zcela jistě kručinka nebo taková nějaká bylina, o níž se člověk musí informovat v botanice). Na obloze je přitom zcela jistě nějaký fialový odstín, kterého si ovšem nikdo ze smrtelníků nikdy nevšiml, totiž všichni jej viděli, nedovedli jej však postřehnout, a „hle, jářku, já jsem se jen koukl a popisuji vám to, hlupáci, jako nejobyčejnější věc“! Strom, pod kterým zajímavý párek usedl, byl

docela jistě nějaké oranžové barvy. Sedí si pod ním někde v Německu. Najednou vidí Pompeia nebo Cassia v předvečer nějaké bitvy a oba proniká chlad vytržení. Nějaká rusalka zapiští v křovinách. V rákosí zahrál na housle Gluck. Kus, který hraje, je jmenován plným titulem, nikdo z přítomných však jej nezná, takže se musí o něm informovat v hudebním slovníku. Zatím však mlha zhoustla, tak zhoustla, tak zhoustla, že se podobá spíše miliónu podušek než mlze. A náhle vše mizí a velký génius se přepravuje v zimě za tání přes Volhu. Půltřetí stránky vyplňuje přeprava, ale génius přesto zapadne do díry v ledu. Génius tone – myslíte, že se utopí? Ani nápad! To všechno bylo kvůli tomu, aby se před ním kmitla malá kra, když už se docela potopil a zajíkal, kříčka velká jako hrášek, ale čistá a průzračná „jako zmrzlá slza“, a v té kříčce se odrazilo Německo, nebo lépe nebe Německa, a tento obraz připomínal svou duhovou hrou onu slzu, která – „pamatuješ? – skanula z tvých očí, když jsme seděli pod smaragdovým stromem a tys radostně vykřikla: ‚Není zločinu!‘ ‚Ano,‘ řekl jsem skrze slzy, ‚ale je-li tomu tak, není ani spravedlivých.‘ Zavzlykali jsme a rozloučili se navždy.“ Ona kamsi na břeh moře, on do jakýchsi jeskyň; a hle, on sestupuje, tříroky sestupuje v Moskvě pod Sucharevskou věží, až náhle v samém středu země najde lampičku a před lampičkou poustevníka. Poustevník se modlí. Génius se přitiskne k malému zamřížovanému okénku a slyší náhle vzdechy. Vy myslíte, že to vzdychl poustevník? Kampak s vaším poustevníkem! Ne, prosím,

jednoduše a dobře tento vzdech mu připomněl její první vzdech před třiceti sedmi lety, když „v Německu – pamatuješ? – jsme seděli pod akátovým stromem a tys mi řekla: ‚K čemu milovat? Hled, kolem roste okr a miluji, ale okr přestane růst a já přestanu milovat.‘„ Tu mlha zase zhoustla, objeví se Hoffmann, víla zapíská něco z Chopina a z mlhy se náhle nad střechami Říma s vavřínovým věncem na hlavě zjeví Ancus Marcius. „Chlad vytržení běžel nám po zádech a my se rozloučili navždy“ – a tak dále a tak dále. Krátce, nepodávám obsah snad správně a ani to neumím, ale smysl toho žvastu byl právě takového druhu. A jakou to hanebnou vášeň mají naši velikáni pro slovní hříčky ve vyšším smyslu! Velký evropský filosof, velký učenec, vynálezce, mučedník a otrok práce – všichni tito obtíženi a pracující nejsou našemu velkému ruskému géniovi rozhodně ničím víc než kuchaři v jeho kuchyni. On je vznešený pán, oni pak přistupují k němu s čepicemi v rukou a čekají na jeho rozkazy. Vysmívá se sice taky Rusku a nezná příjemnějšího zaměstnání než ohlašovat před velikými duchy Evropy bankrot Ruska ve všech směrech, ale co se týká jeho sama – ne, prosím, on už je povznesen nad ty velké duchy Evropy; ti všichni jsou jen materiálem pro jeho slovní hříčky. Vezme cizí myšlenku, přidá k ní její protiklad a slovní hříčka je hotova. Je zločin, není zločin; není spravedlnosti, není spravedlivých; ateismus, darwinismus, moskevské zvony... Ale běda, on už nevěří v moskevské zvony! Řím, vavříny... Ale on už nevěří ani ve vavříny... Tady následuje obligátní záchvat byronského

světobolu, heinovského úšklebku, něco z Pečorina – a mašina zahvízdala a rozjela se, rozjela... „Ostatně chvalte mě, chvalte, vždyť já to mám strašně rád, vždyť to já jen tak povídám, že odkládám pero. Počkejte, polezu vám ještě třistakrát z krku, až vás unaví mě číst...“

Ovšem že to nemohlo dobře skončit; bylo však zlé, že popud dal právě on sám. Už dávno začalo šoupání nohama, smrkání, kašel a všechno to, co nastává, když na literární přednášce literát, ať už je kdo je, drží obecnost déle než dvacet minut. Ale geniální spisovatel nezpozoroval z toho nic. Šišlal a žvýkal slova dále, bez nejmenšího ohledu na publikum, takže tím byli všichni až udiveni. Tu náhle zazněl v zadních řadách osamocený, ale silný hlas:

„Panebože, to je blbost!“

Výkřik uklouzl mimoděk a jsem přesvědčen, že bez jakéhokoliv demonstrativního úmyslu. Vykřikl prostě unavený člověk. Ale pan Karmazinov se zastavil, pohlédl posměšně na publikum a zašišlal náhle s důstojností uraženého komořího: „Zdá se mi, pánové, že jsem vás pořádně znudil?“

A právě v tom je jeho vina, že začal první hovořit, neboť tak vyzval lidi k odpovědi a poskytl všelijaké sebrance možnost dát se taky do hovoru, ba tak říkajíc oprávněně, kdežto kdyby se byl zdržel, posmrkali by si, posmrkali a nějak by to bylo dopadlo... Čekal snad potlesk jako odpověď na svou otázku, ale potlesk se nerozlehl, naopak všichni jako by se byli polekali, schoulili se a ztichli.

„Vy jste Anca Marcia vůbec nikdy neviděl, to všechno jsou jen prázdná slova,“ rozlehl se náhle podrážděný, ba jaksi rozbolžený hlas.

„Ba právě,“ připojil se ihned jiný hlas, „dnes neexistují žádná strašidla, ale přírodní vědy. Vyrovnejte se s přírodními vědami.“

„Pánové, takové námitky jsem vůbec nečekal,“ strašně se podivil Karmazinov. Velký génius v Karlsruhe docela odvykl vlasti.

„V naší době byste se mohl stydět říkat, že svět spočívá na třech rybách,“ zavřeštěla náhle jedna dívka. „Vy, Karmazinove, jste se nemohl spouštět do jeskyně k poustevníkovi. A kdo dnes bude ještě mluvit o poustevnících?“

„Pánové, nejvíc mě překvapuje, že to říkáte tak vážně. Ostatně... ostatně máte docela pravdu. Nikdo si neváží skutečnosti a reálné pravdy více než já...“

Ač se ironicky usmíval, byl tuze překvapen. Výraz jeho obličeje říkal: Vždyť já nejsem takový, jak si myslíte, vždyť já jsem s vámi, jen mě chvalte, chvalte ještě víc, chvalte co možno nejvíc, já to mám strašně rád...

„Pánové,“ vykřikl konečně už svrchovaně rozhořčen, „vidím, že má ubohá poéma nepřišla na pravé místo. A tuším, že i já sám jsem přišel na nepravé místo.“

„Mířil na vrány, trefil do krávy,“ vykřikl z plna hrdla nějaký hlupák, patrně ožraly, a neměl se ovšem na něho brát zřetel. Rozlehl se arci neuctivý smích.

„Do krávy, povídáte?“ vpadl ihned do řeči Karmazinov. Jeho hlas

byl stále křiklavější. „Nerad bych mluvil, pánové, o vránách a krávách. Vážím si příliš každého obecnstva, než abych si dovolil třeba nevinné přirovnání. Myslel jsem však...“

„Ale neměl byste, milostpane, příliš...“ vykřikl někdo ze zadních řad.

„Předpokládal jsem však, když odkládám pero a loučím se s čtenářem, že budu vyslechnut...“

„Ne, ne, chceme poslouchat, chceme,“ rozlehlo se konečně z první řady několik hlasů, které si dodaly odvahy.

„Čtěte, čtěte!“ připojilo se několik nadšených dámských hlasů a konečně propukl potlesk, pravda, slabý a prořídlý. Karmazinov se křivě usmál a povstal ze svého místa.

„Věřte, Karmazinove, že si to všichni pokládáme za čest...“ nezdržela se ani sama maršálová.

„Pane Karmazinove,“ ozval se náhle mladý, svěží hlas z hloubi sálu. Byl to hlas mladoučkého učitele okresní školy, pěkného mladíka, tichého a ušlechtilého, který k nám přibyl teprve nedávno. Vstal dokonce ze svého místa.

„Pane Karmazinove, kdybych měl to štěstí a zamiloval se tak, jak jste nám to napsal, nedal bych svou lásku jistě do článku určeného k veřejnému přednášení...“

Až celý zrudl.

„Pánové,“ vykřikl Karmazinov, „skončil jsem. Vynechávám konec a odcházím. Dovolte mi však přečíst jen šest závěrečných

řádek.

Ano, příteli čtenáři, sbohem!“ začal ihned podle rukopisu a už si nesedl do křesla. „Sbohem, čtenáři; ani tuze nenaléhám na to, abychom se rozloučili jako přátelé. Opravdu, proč tě obtěžovat? Spílej mi dokonce, spílej, kolik chceš, působí-li ti to potěšení. Ale nejlíp by bylo, kdybychom na sebe navzájem zapomněli navždy. A kdybyste vy všichni, čtenáři, byli náhle tak dobří, že byste mě na kolenou prosili: ‚Piš pro nás, ó piš pro nás, Karmazinove, piš pro vlast, pro potomky, pro vavřínové věnce‘ – i pak bych vám odpověděl, poděkovav se arci co nejuctivěji: ‚Ne, už dost jsme se navzájem natrápili, milí krajané, merci! Je čas, abychom se rozloučili! Merci, merci, merci!‘,,

Karmazinov se obřadně uklonil a všecek červený, jako by ho uvařili, odešel za kulisy.

„Nikoho ani nenapadne klekat. Ten má fantazii!“

„Je to ale samolibost!“

„To je jen humor,“ opravil ho někdo rozumnější.

„Ne, jen nás ušetřte takového humoru.“

„Ale je to drzost, pánové!“

„No, aspoň to teď skončilo.“

„Byla to ale otrava!“

Ale všechny tyto nezdvořilé výkřiky zadních řad (ostatně nejen zadních) byly přehlušeny potleskem druhé části obecenstva. Vyvolávali Karmazinova. U pódia se seskupilo několik dam s Julii

Michajlovnou a maršálkovou v čele. V rukou Julie Michajlovny se objevil nádherný vavřínový věnec na bílé sametové podušce, orámovaný druhým věncem z čerstvých růží.

„Vavříny,“ prohodil Karmazinov s jemným a trochu jízlivým úsměškem. „Jsem ovšem dojat a přijímám s živou vděčností tento předem připravený věnec, který ještě nestačil uvadnout, ale ujišťuji vás, mesdames, stal jsem se pojednou takovým realistou, že dnes vidím vavřín raději v rukou dovedného kuchaře než ve svých...“

„Ano, kuchař je užitečnější,“ vykřikl týž seminarista, který byl na „schůzi“ u Virginského. Pořádek byl poněkud porušen. Z mnohých řad přivstali, aby viděli obřad s vavřínovým věncem.

„Na kuchaře bych teď přidal ještě tři ruble,“ hlasitě se připojil druhý hlas, až příliš hlasitě, s hlučnou naléhavostí.

„Já taky.“

„Já taky.“ „Copak tu není bufet?“

„Pánové, to je jednoduše podvod...“

Ostatně je třeba přiznat, že všichni tito nevázaní pánové se ještě tuze báli našich hodnostářů a policejního komisaře, který byl v sále přítomen. Za deset minut se všichni zase jakž takž usadili, ale dřívějšího pořádku už nebylo. A právě do tohoto počínajícího chaosu vpadl ubohý Stěpan Trofimovič...

IV

Zaběhl jsem sice k němu ještě jednou za kulisy a podařilo se mi

ho v rychlosti upozornit, že podle mého mínění všecko prasklo a že by bylo pro něho výhodnější vůbec nevystoupit, jet domů a vymluvit se třebaš na cholerínu; sundal bych taky stuhu a vypravil bych se s ním. V tom okamžiku byl už na cestě k pódiu, rázem se zastavil, přeměřil si mě zvysoka od hlavy až po paty a slavnostně prohlásil:

„Proč mě, vážený pane, pokládáte za schopna provést takovou nízkost?“

Ustoupil jsem. Byl jsem přesvědčen, že bez katastrofy odtud nevyjde, jako že dvakrát dvě jsou čtyři. Mezitím co jsem tak naprosto sklesle stál, kmitla se přede mnou opět postava cizího profesora, který měl vystoupit po Stěpanu Trofimoviči a který před chvílí stále zdvíhal a s mohutným rozmachem spouštěl pěst. Procházel se tak stále ještě sem a tam, pohřížen v myšlenky, a bručel si něco pod nos se zlomyslným, ale triumfálním úsměvem. Jaksi zcela bez úmyslu (čert mi to tenkrát našeptal) jsem k němu přistoupil:

„Víte,“ řekl jsem, „příklady ukazují, že když se přednáší déle než dvacet minut, obecenstvo už neposlouchá. Ani největší znamenitost neudrží zájem publika půl hodiny...“

Profesor se náhle zastavil a zdálo se, že jím urážka až zatřásla. Na tváři se mu zjevil výraz neskonale nafoukanosti.

„Nebojte se,“ zamumlal pohrdavě a šel dál. V tu chvíli se rozlehl v sále hlas Stěpana Trofimoviče.

„Aby hrom do vás do všech!“ pomyslel jsem si a utíkal do sálu.

Stěpan Trofimovič usedl do křesla, zatímco nepořádek ještě trval.

Z prvních řad ho přivítaly pohledy zřejmě nepřívětivé (v klubu ho v poslední době nějak přestali mít rádi a chovali se k němu s mnohem menší úctou než dříve). Bylo ostatně štěstí už to, že nesyčeli. Od včerejšího dne jsem měl podivnou představu, že ho vypískají, jak jen se ukáže. Ale zatím si ho pro nepořádek, který stále ještě trval, ani hned nevšimli. A več mohl doufat tento člověk, když tak jednali s Karmazinovem? Byl bledý, deset let nestál před obecnstvem. Bylo mi jasné z jeho rozčilení i z jiných známek, které jsem na něm dobře znal, že i on sám se na své dnešní vystoupení na pódiu dívá jako na rozhodnutí svého osudu nebo něco takového. Právě toho jsem se nejvíc bál. Tento člověk mi byl drahý. A jak mi bylo, když otevřel ústa a já uslyšel jeho první větu!

„Pánové,“ pronesl náhle, jako by byl na všecko připraven, zároveň však téměř selhávajícím hlasem. „Pánové! Ještě dnes ráno ležel přede mnou jeden z oněch nezákonných letáčků, které tu nedávno byly rozhozeny, a já se postě ptal sám sebe, v čem je jeho tajemství.“

Celý sál rázem ztichl, všechny pohledy byly na něho upřeny, mnohé dokonce polekaně. Musím přiznat, zaujmout uměl hned prvním slovem. I ze zákulisí vystrčili hlavy; Liputin a Ljamšin žádostivě naslouchali. Julie Michajlovna na mne opět zakývala rukou:

„Zarazte ho, zarazte ho za každou cenu!“ zašeptala mi poplašeně. Pokrčil jsem jen rameny; copak bylo možno zarazit člověka, který *se rozhodl*? Běda, pochopil jsem úmysl Stěpana Trofimoviče.

„Aha, mluví o proklamacích!“ ozval se šepot z obecnstva a celý sál se pohnul.

„Pánové, já rozřešil celé toto tajemství. Celé tajemství je v jejich hlouposti! (Oči mu zablýskaly.) Ano, pánové, kdyby tato hloupost byla záměrná, vypočítavě padělaná – bylo by to až geniální! Ale musíme k nim být zcela spravedliví – nic nepadělali. Je to docela holá, venkoncem prostoduchá a krátkozraká hloupost, c'est la bétise dans son essence la plus pure, quelque chose comme un simple chimique ²¹⁸. Kdyby to bylo řečeno jen o kapánek chytřeji, každý by hned viděl celou ubohost této krátkozraké hlouposti. Nyní však stojí všichni nad tím nechápavě, nikdo nevěří, že by to bylo tak primitivně hloupé. ‚Není možno, aby v tom ještě něco nebylo,‘ říká si každý a hledá tajnost, vidí tajemství, chce číst mezi řádky – účinku je dosaženo! Ó, ještě nikdy nebyla hloupost odměněna tak skvěle, přestože si toho už zaslouhovala tak často... neboť, en parenthese ²¹⁹, hloupost je právě tak užitečná v osudech lidstva jako největší génus...“

„Slovní hříčky ze čtyřicátých let!“ ozval se čísi hlas, ostatně zcela skromný, ale hned potom vypukla přímo bouře; zdvihl se křik a povyk.

„Pánové, hurá! Navrhují přípitek na hloupost,“ vykřikl Stěpan Trofimovič, vyzýváje sál už v úplném vytržení.

²¹⁸ je to hloupost ve své nejčistší podstatě, něco jako chemický prvek

²¹⁹ v závorkách

Běžel jsem k němu, jako pod záminkou, že mu chci nalít vody.

„Stěpane Trofimoviči, nechte toho, Julie Michajlovna vás prosí.“

„Ne, nechte mě, vy prázdný mladíku!“ vykřikl na mne z plna hrdla. Utekl jsem. „Messieurs!“²²⁰ pokračoval, „nač to rozčilení, k čemu ty výkřiky nevole, které slyším? Přišel jsem s olivovou ratolestí. Přinesl jsem poslední slovo, neboť v této věci mám já poslední slovo – a smíříme se.“

„Ven!“ křičeli jedni.

„Ticho, nechte ho vymluvit, ať se vypovídá,“ řvala druhá část. Zvlášť se rozčiloval mladý učitel, který se zřejmě už nemohl zastavit, když jednou našel odvahu mluvit.

„Messieurs, poslední slovo v téhle věci jest všeobecné odpuštění. Já, starý člověk, který má svůj život za sebou, já prohlašuji slavnostně, že duch života vane dnes, jako vál dříve, a že živá síla v mladé generaci nevyschla. Entuziasmus dnešní mládeže je právě tak čistý a jasný, jako byl za našich dob. Stalo se jen to, že se změnil cíl, jedna krása byla zaměněna druhou! Jde jen o to, co je krásnější: Shakespeare či boty, Raffael či petrolej?“

„To je denunziace?“ vrčeli jedni.

„Kompromitující otázky!“

„Agent provokatér!“

„Já pak prohlašuji,“ zaječel v posledním stadiu rozčilení Stěpan

²²⁰ Pánové!

Trofimovič, „já pak prohlašuji, že Shakespeare a Raffael jsou výš než osvobození rolníků, výš než národ, výš než socialismus, výš než mladá generace, výš než chemie, výš než téměř všechno lidstvo, neboť oni jsou už plodem, opravdovým plodem všeho lidstva a snad nejvyšším plodem, jaký vůbec může být! Jsou formou krásy, které je už dosaženo – a kdyby jí dosaženo nebylo, nemohl bych snad ani žít... Ó bože!“ spráskl ruce, „před deseti lety jsem právě tohle křičel z pódia v Petrohradě, právě tohle a týmiž slovy, a ti tam právě tak nic nechápali, smáli se a syčeli jako teď tady. Krátkozrací lidé, co vám chybí, že to nemůžete pochopit? Víte vy, víte-li pak, že bez Angličana by ještě lidstvo mohlo dál žít, bez Německa by mohlo, bez Rusa by až přespříliš dobře mohlo, bez vědy je možno žít, bez chleba také, jediné bez krásy není možno žít, neboť by nebylo na světě vůbec co dělat. V tom je veškeré tajemství, v tom je veškerá historie! Sama věda se neobejde ani na chvíli bez krásy – víte o tom, vy, kteří se smějete? Neobejde, změní se v lokajství, a pak nevymyslíte ani hřebík!... Neustoupím!“ vykřikl nesmyslně závěrem a vší silou udeřil pěstí do stolu.

Zatímco však ječel beze smyslu a souvislosti, vzrůstal zmatek i v sále. Mnoho lidí povstalo z míst, jiní se tlačili k pódiu. To vše se dalo mnohem rychleji, než popisují, a protiopatření nebylo kdy učinit. Snad nebylo ani dobré vůle.

„Vám se to povídá, vy rozmazlenci, když si žijete z hotového!“ zařval až u pódia zmíněný už seminarista a cenil na Stěpana

Trofimoviče spokojeně zuby. Stěpan Trofimovič to zpozoroval a přiskočil k samému kraji:

„Neprohlásil jsem právě sám, že entuziasmus mladé generace je právě tak čistý a jasný, jako byl dřív, a že generace hyne jen proto, že se mýlí ve formách krásy? Je vám to málo? A uvážíte-li, že to prohlásil ubitý, uražený otec, je možno – ó vy krátkozrací – je možno stát výš v nestrannosti názoru a vyjádřit jej klidněji?... Ó vy nevděčníci... nespravedliví... proč, proč se nechcete s námi smířit!...“ A pojednou se hystericky rozvzlykal. Utíral si prsty tekoucí slzy. Jeho ramena a prsa se chvěla vzlyky... Zapomněl na všecko na světě.

Obecenstva se zmocnilo nesmírné leknutí, téměř všichni vstali ze svých míst. I Julie Michajlovna rychle vyskočila, chytila svého chotě pod paži a zdvihla ho z křesla... Rozpoutal se nesmírný skandál.

„Stěpane Trofimoviči!“ *zařval* vesele seminarista. „Tady v městě a po okolí se teď potuluje Feďka Kriminálník. Utekl z káznice. Loupí a právě nedávno spáchal novou vraždu. Dovolte mi otázku; kdybyste ho byl před patnácti lety nedal odvést na vojnu, pro peníze, které jste potřeboval na zaplacení karetního dluhu, totiž kdybyste ho jednoduše neprohrál v kartičkách, řekněte, dostal by se do káznice? Zabíjel by lidi v boji o existenci, jako to dělá teď? Co na to řeknete, pane estetiku?“

Odmítám líčit scénu, která následovala. Předně se rozlehl zuřivý potlesk. Netleskali všichni, jen asi pětina sálu, ale tleskali zuřivě.

Všecko ostatní obecnstvo se hrnulo k východu, poněvadž však tleskající část obecnstva se stále tlačila kupředu k pódiu, nastal všeobecný zmatek. Dámy křičely, některá děvčata se dala do pláče a chtěla domů. Lembke stál u svého křesla a rozhlížel se divoce kolem. Julie Michajlovna ztratila docela hlavu – poprvé od té doby, co se objevila u nás v městě. Co pak se týče Stěpana Trofimoviče, zdálo se v prvním okamžiku, že je slovy seminaristovými docela zdrcen; pojednou však zdvihl obě ruce, jako by je rozpínal nad obecnstvem, a zavyl:

„Střásám prach s obuvi své a proklínám... Konec... konec.“

Obrátil se a vyběhl za kulisy, mávaje a hroze rukama.

„Urazil společnost!... Podejte ho sem! Chceme Verchovenského!“ zařvali zuřivci. Chtěli se dokonce vrhnout za ním. Bylo nemožné je uklidnit, aspoň v tu chvíli, a – náhle konečná katastrofa padla jako bomba do shromáždění a explodovala právě v jeho středu – třetí přednášeč, onen maniak, který v zákulisí neustále mával rukama, vyběhl náhle na scénu.

Působil dojmem hotového šilence. Prohlížel si vzrušený sál s širokým triumfálním úsměvem, plným nesmírné samolibosti, a zdálo se, že je vskutku rád. Nemátlo ho ani dost málo, že bude přednášet v takovém chaosu, naopak měl z toho zřejmou radost. Bylo to tak zjevné, že to vzbudilo rázem pozornost.

„A co je tohle ještě?“ sypaly se otázky, „kdo je tohle ještě? Pst! Co chce říci?“

„Pánové!“ vykřikl z plna hrdla ztřeštěnec, stojí u samého kraje pódia, téměř právě takovým pištivě ženským hlasem jako Karmazinov, avšak bez jeho šlechtického pošišlávání. „Pánové! Před dvaceti lety, v předvečer války s polovinou Evropy, bylo Rusko ideálem v očích všech státních a tajných radů. Literatura sloužila cenzuře, na universitách byla pochodová cvičení povinným předmětem, vojsko se proměnilo v balet, ale lid platil daně a mlčel pod knutou nevolnictví. Patriotismus se změnil ve vydírání úplatků od živých a mrtvých. Ti, kdo nebrali úplatky, byli pokládáni za rebely, neboť rušili harmonii. Březové háje byly pleněny k udržení pořádku. Evropa se chvěla... Ale Rus ještě nikdy, za celé nesmyslné tisíciletí svého života, neklesla do takové hanby...“

Zdvihl pěst, mávaje jí slavnostně a hrozivě nad hlavou, náhle ji pustil zuřivě dolů, jako by drtil protivníka na prach. Ze všech stran se ozval zuřivý řev a vytryskl ohlušující potlesk. Tleskala už téměř polovina sálu, i nejnevinnější byli strženi; Rusko bylo veřejně přede všemi hanobeno, kdo by neřval nadšením?

„To je něco! Tak se na to musí! Hurá! Ano, to je jiná estetika!“

Ztřeštěnec nadšeně pokračoval: „Od těch dob minulo dvacet let. University jsou otevřeny a rozmnoženy. Pochodová cvičení se stala legendou, tisíce důstojníků chybějí do předepsaného stavu. Železnice pohltily všechen kapitál a pokryly Rusko jako pavučinou, takže za patnáct let budeme snad moci opravdu někam jet. Mosty hoří jen zřídka, zatímco města hoří stanoveným tempem pěkně po pořádku v

době požárové sezóny. Na soudech jsou vynášeny šalamounské rozsudky a porotcové berou úplatky toliko v boji za existenci, když by musili umřít hladu. Nevolníci mají svobodu, a jestliže je dřív mrskali statkáři, mrskají se teď metlami sami navzájem. K udržení rozpočtu se vypíjejí moře a oceány kořalky, ale v Novgorodě protistaré a zbytečné katedrále svaté Sofie je postavena ohromná bronzová koule na paměť tisíciletí bývalého nepořádku a nerozumu. Evropa se mračí a začíná být znovu znepokojena... Patnáct let reforem! A přece nikdy, ani v nejměšnějších obdobích svých zmatků, nikdy Rus neklesla...“

Pro řev davu nebylo poslední slova už ani slyšet. Bylo jen vidět, jak zase zdvihl ruku a vítězně ji ještě jednou spustil. Nadšení překročilo všechny meze; řvali, tleskali, mnohé dámy dokonce křičely: „Dost! Nic lepšího už neřeknete!“ Byli jako opilí. Řečník přelétl všechny očima a téměř tál pod vlivem svého triumfu. Viděl jsem letmo, že Lembke v nevýslovném rozčilení někomu něco ukazoval, Julie Michajlovna, celá bledá, spěšně něco říkala knížeti, který k ní přiskočil... Ale v té chvíli se vyřítla ze zákulisí na pódium celá kupa – asi šest – lidí více či méně oficiálních, popadli řečníka a odvěkli ho do zákulisí. Nechápu, jak se mohl vyrvat, ale vyrval se, znovu přiskočil k samému kraji pódia a stačil ještě vykřiknout ze všech sil, mávaje pěstí:

„Ale nikdy ještě Rus tak neklesla...“

Ale už ho zase táhli. Viděl jsem, jak se asi patnáct lidí vrhlo do

zákulisí, aby ho osvobodili. Nešli však přes pódium, nýbrž ze strany a rozbili přitom lehkou přehradu, takže se nakonec svalila. Viděl jsem pak, a nevěřil jsem svým očím, že se na pódium náhle odněkud vyhoupla studentka (příbuzná Virginského), opět se svitkem pod paždí, právě tak oblečená, právě tak červená, právě tak dobře živená, jako když jsem ji viděl posledně. Provázeli ji dva tři muži, dvě tři ženy, a následoval ji její smrtelný nepřítel, gymnasista. Podařilo se mi ještě zaslechnout větu:

„Pánové, přijela jsem, abych učinila prohlášení o utrpení nešťastných studentů a povzbudila je všude k protestu.“

Ale tu jsem už utíkal. Svou stuhu jsem schoval do kapsy a zadním východem, o němž jsem věděl, jsem se dostal z domu na ulici. Spěchal jsem arci především k Stěpanu Trofimoviči.

HLAVA DRUHÁ

Zakončení slavnosti

I

NEPŘIJAL MĚ. ZAVŘEL SE A PSAL. NA MÉ OPĚTOVNÉ zaťukání a volání odpovídal skrze dveře:

„Všechno jsem, příteli, skoncoval, kdo může ode mne žádat víc?“

„Nic jste neskoncoval, pomáhal jste jen k tomu, že všechno prasklo. Prosím vás, nechte slovních hříček, Stěpane Trofimoviči, a otevřte. Je třeba učinit jistá opatření. Mohou k vám ještě přijít a urazit vás...“

Domníval jsem se, že mám právo být zvlášť přísný, ba naléhavý. Báł jsem se, aby neprovedl něco ještě šílenějšího. Ale k svému údivu jsem u něho narazil na neobyčejnou pevnost:

„Neurážejte mě tedy sám nejdřív. Děkuji vám za všechnu dřívější laskavost, opakuji však, že jsem zúčtoval s lidmi, dobrými i zlými. Píši psaní Darje Pavlovně, na kterou jsem dosud tak neodpustitelně zapomínal. Zítřa je odneste, chcete-li, ale teď merci ²²¹.“

„Stěpane Trofimoviči, ujist'ujuji vás, že věc je vážnější, než myslíte. Vy si myslíte, že jste tam někoho rozdrtil? Nikoho jste nerozdrtil, ale sám jste se rozbil jako prázdná sklenička (ó, byl jsem nezdořilý a hrubý; se zármutkem na to myslím!). Darje Pavlovně nemáte vůbec

²²¹ děkuji

co psát... a kam se teď beze mne podějete? Co si počnete v praktickém životě? Jistě zase něco máte v plánu? Máte-li něco v plánu, dostanete se zase jen do nějaké bryndy...“

Vstal a přistoupil až ke dveřím.

„Nebyl jste s nimi dlouho, ale nakazil jste se jejich jazykem i tónem, Dieu vous pardonne, mon ami, et Dieu vous garde.²²² Pozorovával jsem však u vás náběhy ke slušnosti, a snad se ještě můžete vzpamatovat, ovšem apres le temps,²²³ jako my Rusové vůbec. Co se týče vaší poznámky o mé nepraktičnosti, připomínám vám jednu svou dávnou myšlenku – u nás v Rusku se spousta lidí zabývá toliko tím, že co nejzuřivěji a se zvláštní protivností, jako mouchy v létě, napadají cizí nepraktičnost, obviňujíce z ní všechny a každého kromě sebe. Cher, uvažte zkrátka, že jsem rozrušen, a netrapte mě. Ještě jednou merci za všechno a rozlučme se navzájem jako Karmazinov s obecenstvem, to jest zapomeňme jeden na druhého co možno velkodušně. U Karmazinova to byl jen chytrácký manévr, když vroucně prosil své bývalé čtenáře, aby na něho zapomněli. Quant á moi,²²⁴ nejsem tak samolibý a skládám největší naději v mládí vašeho nezkušeného srdce; co byste dlouho vzpomínal na nepotřebného starce?, Žijte víc', příteli, jak mi o mých předešlých jmeninách přála Nastasja (ces pauvres gens ont quel-quefois des

²²² Bůh vám, příteli, odpusť a Bůh vás opatruj.

²²³ po čase

²²⁴ co mne se týče

mots charmants et pleins de philosophie ²²⁵). Nepřeji vám mnoho štěstí – to znudí; nepřeji vám ani neštěstí, nýbrž opakuji jednoduše ve smyslu lidové filosofie: ‚žijte víc‘ a snažte se nějak, abyste se příliš nenudil. Toto marné přání přidávám už sám od sebe. Nu sbohem, sbohem definitivně. A nestůjte u mých dveří, neotevřu.“

Odešel a ničeho jsem od něho už nedosáhl. Přes svoje rozrušení mluvil plyně, beze spěchu a důrazně, chtěje zřejmě vzbudit dojem. Zlobil se arci na mne trochu, dokonce snad za ty včerejší „kryté vozy“ a „rozevírající se podlahy“. Avšak veřejně prolité slzy tohoto dne ho přes jakési vítězství přivedly – a to věděl dobře – do postavení trochu komického, a nikdo se nestaral o krásu a přísnost forem v přátelských stycích víc než Štěpan Trofimovič. Ó ne, já ho neobviňuji! Ale tato pedanterie a sarkastičnost, kterou si přes všechny otřesy zachoval, mě tenkrát až uklidnila; člověk, který zřejmě tak málo změnil své ustálené zvyky, neměl ovšem v tu chvíli sklon k něčemu tragickému nebo neobyčejnému. Tak jsem tenkrát usoudil; panebože, jak jsem se zmýlil! Příliš mnoho věcí jsem pustil ze zřetele...

Předbíhaje událostem, uvedu několik prvních řádek onoho psaní Darje Pavlovně, které adresátka skutečně nazítří dostala.

‚Mon infant ²²⁶, ruka se mi chvěje, ale já se vším zúčtoval. Nebyla jste při mé poslední srážce s lidmi; nepřijela jste na tu ‚přednášku‘, a

²²⁵ ti ubozí lidé mají někdy rozkošná rčení, plná filosofického smyslu

²²⁶ mé dítě

dobře jste udělala. Ale řeknu vám, že na naší Rusi, tak chudé na charaktery, povstal jeden smělý člověk a přes smrtelné hrozby, které se ze všech stran sypaly, řekl těm hlupáčkům pravdu, totiž že jsou hlupáčkové. Ó, ce sont des pauvres petits vauriens et rien de plus, des petits hlupáčkové – voilà le mot! ²²⁷ Kostky jsou vrženy; odcházím navždy z tohoto města a nevím kam. Všichni, jež jsem měl rád, se ode mne odvrátili. Ale vy, vy, stvoření čisté a naivní, vy bytost jemná a líbezná, jejíž osud se podle vůle jednoho panovačného a vrtošivého srdce div nesloučil s mým, vy, která jste se snad s pohrdáním dívala, když jsem proléval své malomyslné slzy v předvečer našeho neuskutečněného sňatku, vy, která se nemůžete, ať už jste jakákoliv, dívat na mne jinak než jako na komickou figuru – vám, ó vám platí poslední výkřik mého srdce, k vám, jedině k vám cítím poslední povinnost! Nemohu navždy zanechat ve vás myšlenku na mne jako na nevděčného hlupáka, nevědomce a egoistu, jak mě pravděpodobně každodenně líčí jedno nevděčné a kruté srdce, na které, běda, nemohu zapomenout...“ A tak dále a tak dále, celkem čtyři strany velkého formátu.

V odpověď na jeho „neotevřu“ zabouchal jsem pěstí třikrát do dveří, vykřikl na něho, že ještě dnes pro mne třikrát pošle Nastasju, já však že nepřijdu, pak jsem ho opustil a běžel k Julii Michajlovně.

²²⁷ Ó, jsou to ubozí darebáčkové a nic jiného, malí hlupáčkové – to je to pravé slovo.

II

Zde jsem se stal svědkem pobuřující scény – ubohé ženě lhali do očí a já nemohl proti tomu nic dělat. Co jsem jí taky ve skutečnosti mohl říci? Už jsem se trochu vzpamatoval a uvážil, že mám jen jakési pocity a podezřívavé předtuchy, ale nic jiného. Zastal jsem ji v slzách, téměř v hysterickém záchvatu, s náčinky namočenými v kolínské vodě a se sklenicí vody. Před ní stál Petr Stěpanovič, který bez ustání hovořil, a kníže, který mlčel, jako by mu zavřeli ústa na zámek. Se slzami a výkřiky vytýkala Petru Stěpanoviči „odpadlictví“. Rázem mě překvapilo, že všechen neúspěch, všechnu hanbu tohoto odpoledne, krátce všechno připisovala jediné nepřítomnosti Petra Stěpanoviče.

Na něm jsem vyzoroval jednu podstatnou změnu. Byl jaksi příliš ustaraný, téměř vážný. Obvykle nikdy vážně nevypadal, vždy se smával, i tenkrát, když se zlobil, a zlobíval se často. I teď byl rozzloben, mluvil hrubě, nedbale, netrpělivě a mrzutě. Ujišťoval, že onemocněl zvracením a bolením hlavy v bytě Gaganova, k němuž náhodou časně ráno zajel. Běda, ubohá žena tak toužila, aby ji ještě klamali! Projednávala se právě hlavní otázka – má se konat ples, to jest celá druhá polovina slavnosti, či nemá? Julie Michajlovna nechtěla se ani za nic po „dnešních urážkách“ objevit na plese, jinými slovy, chtěla k tomu být vší mocí přinucena, a to právě jím, Petrem Stěpanovičem. Dívala se na něho jako na orákulum, a trvám, že kdyby teď odešel, ulehla by do postele. Petr Stěpanovič však

nechtěl vůbec odejít; pro něho samého bylo naprosto nutné, aby se ples dnes stůj co stůj konal a aby Julie Michajlovna na něm zcela jistě byla...

„Nač ten pláč! Musíte dělat stůj co stůj scény? Vylít si na někom zlost? Tak si ji vylejte na mně, ale honem, poněvadž čas kvapí a je třeba se rozhodnout. Co se zkazilo přednáškou, napravíme plesem. I kníže tuhle je téhož mínění. Ano, kdyby nebylo knížete, čím by to tam bylo všechno skončilo?“

Kníže byl zpočátku proti plesu (totiž proti tomu, aby se na plese objevila Julie Michajlovna, ples však se musel konat za všech okolností), ale po dvou třech protestech proti jeho názoru začal pomaličku bručet na znamení souhlasu.

Překvapila mě taky až příliš neobvyklá nezdvěřilost tónu Petra Stěpanoviče. Ó, rozhořčeně odmítám nízký klep, který se později rozšířil, že mezi Julií Michajlovnou a Petrem Stěpanovičem byl nějaký poměr. Nebylo a nemohlo být nic podobného. Získal ji jen tím, že hned od počátku ze všech sil přitakával k jejím snům o vlivu na společnost a na ministerstvo, že přistoupil na její plány, sám jí navrhol nové, působil na ni nejhrubším lichocením, omotal ji od hlavy do pat a stal se jí nezbytným jako vzduch.

Když mě spatřila, vykřikla s blýskajícima očima:

„Zeptejte se tady jeho, on se ode mne taky po celou dobu nehnul, právě tak jako kníže. Řekněte, zda není jasné, že to vše je spiknutí, sprosté a lstivé spiknutí, aby bylo způsobeno co nejvíc zla mně i

Andreji Antonovičovi? Ó, oni se smluvili! Měli plán. Je to strana, je to celá strana!“

„Přeháníte, jako vždycky. Máte věčně v hlavě básnické kombinace. Ostatně jsem rád, že pan... (zatvářil se, jako by zapomněl mé jméno) přišel, řekne nám své mínění.“

„Mé mínění,“ pospíšil jsem si, „souhlasí ve všem s míněním Julie Michajlovny. Spiknutí je příliš zjevné. Přinesl jsem vám, Julie Michajlovno, tyto stuhy. Bude-li se ples konat či nebude, to není ovšem má věc, poněvadž o tom nerozhoduji, ale má úloha jako pořadatele je skončena. Odpusťte mi mou prudkost, ale já nemohu jednat proti svému zdravému rozumu a proti svému přesvědčení.“

„Slyšíte, slyšíte!“ spráskla ruce.

„Slyším, prosím, a poslyšte, co vám řeknu,“ obrátil se ke mně, „myslím, že jste se všichni něčeho najedli a z toho blouzníte. Podle mého názoru se nestalo nic, docela nic, co už se nestalo i dřív a co by se nemohlo v tomto městě stát častěji. Jaké spiknutí? Dopadlo to nepěkně, hloupě, až ostudně, ale kde je tu spiknutí? Notabene spiknutí právě proti Julii Michajlovně, proti jejich miláčkovi, protektorce, která jim odpouštěla bez rozdílu všechna jejich skotáctví? Julie Michajlovno! Co jsem vám vtloukal celý měsíc neúnavně do hlavy? Před čím jsem vás varoval? K čemu, k čemu vám bylo třeba všech těch lidí? Bylo vám třeba snižovat se k těm lidičkám? K čemu, proč? Sjednocovat společnost? Copak se, prosím vás, někdy sjednotí?“

„Kdy jste mě varoval? Vy jste to naopak schvaloval, a dokonce vyžadoval... přiznávám se, že jsem tak udivena... přiváděl jste ke mně sám množství divných lidí.“ „Naopak, hádal jsem se s vámi, a ne schvaloval. Co se týče druhé výčitky, ano, přiváděl jsem lidi, ale když už sem po tuctech našli sami, a to až v poslední době, abych mohl uskutečnit ‚čtverylku literatury‘, která by bez té sebranky nebyla možná. Ale vsadil bych se, že dnes pustili do sálu bez lístků ještě tucet nebo dva právě takové sebranky!“

„Docela jistě,“ potvrdil jsem.

„Tak vidíte, už souhlasíte. Vzpomeňte, jaký zde, totiž v celém městečku, byl v poslední době tón? Vždyť se to všechno zvrhlo v jedinou drzost a nestydatost, vždyť to byl nepřetržitý do nebe volající skandál! A kdo je povzbuzoval? Kdo je kryl svou autoritou? Kdo všechny popletl? Kdo všechnu tu chamrad' rozeštvál? Vždyť vy máte v albu zachycena všechna zdejší rodinná tajemství. Nemazlila jste se právě vy se svými básníky a malíři? Nedávala jste vy Ljamšinovi ruku k políbení? Nebylo to ve vaší přítomnosti, když seminarista státnímu radovi vynadal a jeho dceři zkazil šaty nadehtovanými botami? Jak se můžete divit, že je obecenstvo proti vám zaujato?“

„Ale vždyť to všechno jste si přál vy, vy sám! Ó panebože!“

„Ne, prosím, já vás varoval, hádali jsme se, slyšíte, hádali jsme se!“

„Vždyť vy do očí lžete.“

„Nu ano, to se vám lehce řekne, vždyť to nic nestojí. Potřebujete

teď obět', na níž byste si vylila zlost; no, vylijte si ji na mně, jak už jsem řekl. Obrátím se raději na vás, pane... (stále si nemohl vzpomenout na mé jméno). Na prstech vám vypočítám, že kromě Liputina žádné spiknutí neexistovalo, vůbec žádné! Dokážu vám to, ale rozeberme nejdřív případ Liputinův. Vystoupil s verši toho hlupáka Lebjadkina – copak to je podle vašeho mínění spiknutí? Copak víte, zda se to Liputinovi nezdálo prostě duchaplné? Vážně, docela vážně duchaplné? Vystoupil prostě proto, aby všechny pobavil a rozveselil, v první řadě protektorku, Julii Michajlovnu, a to je vše. Nevěříte? Nebylo to v témž duchu jako všechno, co se tu po celý měsíc dalo? Chcete-li, řeknu vám všecko: na mou duši, za jiných okolností by to snad i prošlo. Byl to hrubý žert, trochu silný, ale přece jen směšný, přece jen směšný.“

„Jak, vy máte Liputinův čin za duchaplný?“ vykřikla v strašlivém rozhorlení Julie Michajlovna, „takovou hloupost, takovou beztaktnost, tuhle nízkost, padoušství, tuhle potměšilou úmyslnost? Ó, to vy tak mluvíte naschvál? Pak jste ale sám také v tom spiknutí!“

Docela jistě, seděl jsem pěkně vzadu schován a natahoval jsem péro celé té mašinky! Vždyť kdybych já byl účasten spiknutí – chápejte přec! – neskončilo by to jen Liputinem! Podle vašeho mínění jsem se tedy domluvil i s papínkem, aby naschvál udělal takový skandál? No prosím, kdopak je vinen, že nechali papínka přednášet? Kdo vás ještě včera z toho zrazoval, ještě včera, včera?“

„Oh, hier il avait tant d'esprit ²²⁸, tak jsem na něho spoléhala a mimoto má skvělé způsoby. Myslíla jsem, že on a Karmazinov... a bác!“

„Ano prosím, a bác! Ale přes všechno tant esprit ²²⁹ to papínek zpackal, a kdybych věděl předem, že to tak zpacká, tu jako člen spiknutí, pracujícího beze vší pochyby proti vaší slavnosti, byl bych vás včera určitě nezačal přemlouvát, abyste nedělala kozla zahradníkem, ne? Ale já vás včera z toho zrazoval – zrazoval, protože jsem měl tušení. Předvídat všechno bylo ovšem nemožno: jistě nevěděl minutu předtím ani sám, čím vystřelí. Tihle nervózní staří páni jsou docela jiní než ostatní lidé. Ale ještě je možno věc zachránit. Pošlete k němu zítra k uspokojení obecnstva úřední cestou a se vším respektem dva lékaře, aby vyšetřili jeho zdravotní stav, ba i dnes by se to mohlo udělat, a šup s ním do nemocnice na studené obklady. Všichni se aspoň rozesmějí a uvidí, že není důvodu urážet se. Ještě dnes na plese to ohlásím, protože jsem jeho syn. Něco jiného je Karmazinov. Vystoupil jako zelenáč a protáhl své pojednání na celou hodinu – ten je taky docela jistě se mnou ve spiknutí! Nechte mě, jářku, udělat ostudu, abych ublížil Julii Michajlovně!“

„Och, Karmazinov, quelle honte ²³⁰! Hořela jsem, hořela hanbou

²²⁸ Oh, včera byl tak duchaplný...

²²⁹ duchaplnost

²³⁰ jaká hanba!

za naše obecenstvo!“

„No, já bych nehořel, ale jeho samého bych přismažil.

Vždyť obecenstvo mělo pravdu. A kdo je zase vinen Karmazinovem? Vnucoval jsem vám ho já, či ne? Účastnil jsem se jeho zbožňování, či ne? Ale vem ho d'as, ten třetí ztřeštěnec, ten politický, to je jiná věc. Tady to zbodli všichni, nezavinilo to jen mé spiknutí.“

„Ach, nemluvte, to je strašné, strašné! To jsem zavinila jen já!“

„Ovšem, ale v tomto bodě vás omlouvám. Kdopak je prokoukne, ty upřímné! Těch se ani v Petrohradě člověk neuchrání. Vždyť vám byl doporučen, a k tomu jak! Tak uznejte, že teď jste dokonce povinna objevit se na plese. Vždyť to je vážná věc, vždyť jste ho sama uvedla na katedru. Teď musíte právě vy prohlásit veřejně, že se s ním neztotožňujete, že chlapík už je v rukou policie a že jste byla nevysvětlitelným způsobem oklamána. Musíte rozhodně prohlásit, že jste byla obětí šíleného člověka. Protože je to šílenec a nic jiného. Tak je taky potřeba o něm referovat. Já nemohu snést tyhle kousající chlapy. Mluvím sám třeba ještě horší věci, ale přece ne z katedry. A právě teď je všude tolik řečí o tom senátoru.“

„O jakém senátoru? Jaké řeči?“

„Vidíte, nerozumím sám ničemu. Vy, Julie Michajlovno, nevíte nic o nějakém senátoru?“

„Senátoru?“

„Víte, jsou přesvědčeni, že sem byl jmenován senátor a že vás z

Petrohradu vystřídají. Slyšel jsem to na mnoha místech.“

„Já to taky slyšel,“ potvrdil jsem.

„Kdo to povídal?“ všechna zrudla Julie Michajlovna.

„Totiž kdo to řekl první? Jakkak bych věděl? Tak, mluví se. Masa mluví. Zvláště včera se o tom mluvilo. Tvářili se jaksi velmi vážně, ačkoliv z toho člověk nezmoudří. Rozumnější a informovanější lidé ovšem nemluví, ale i z nich mnozí naslouchají.“

„Jaká ničemnost!... Jaká hloupost!“

„No, a právě proto se teď musíte objevit, abyste těm hlupákům vytřela zrak.“

„Přiznávám, cítím sama, že jsem dokonce povinna, ale... co když mě čeká nový skandál? Co když se nesejdou? Vždyť nikdo nepříjde, nikdo, nikdo!“

Jaká vášeň! Ti že nepříjdou? A co ušité šaty a toalety děvčat? No, pak jako žena ničemu nerozumíte. Tomu se říká znalost lidí!“

„Maršálková nepříjde, nepříjde!“

Ale co se konec konců stalo! Proč by nepřišli?“ vykřikl konečně netrpělivě a vztekle.

Ostuda, hanba – to se stalo. Nevím co, ale bylo to něco takového, že se tam už nedá jít.“

„Proč? Čím jste konec konců právě vy vinna? Proč berete vinu na sebe? Není vinno spíše obecenstvo, vaši staří páni, vaši otcové rodin? Ti měli ty darebáky a povaleče usadit – poněvadž to byli jen povaleči a darebáci, ale nic vážného. Nikde a v žádné společnosti se s nimi

nespravíš jen pomocí policie. U nás každý hned při vstupu požaduje, aby mu dali policajta, který by ho ohlídal. Ti lidé nechápou, že společnost se chrání sama. A co u nás dělají za podobných okolností otcové rodin, hodnostáři, ženy a slečinky? Mlčí a durdí se. Není ani tolik společenské iniciativy, aby takové nezvedence usadili.“

„Ach, to je svatá pravda! Mlčí, durdí se a... koukají kolem sebe.“

„A když to je pravda, máte ji také vyslovit, nahlas, hrdě, přísně. Právě ukázat, že nejste zdcena, a právě těm starým pánům a matkám. Ó, vy to svedete, máte k tomu talent, když máte jasnou hlavu. Seskupíte je a budete mluvit nahlas, nahlas. A pak pošlete referát do *Hlasu* a do *Burzovních*. Počkejte, sám se do toho dám. Všechno vám zařídím. Musíme ovšem být pozornější, střežit bufet; poprosit knížete, poprosit pana... Nemůžete nás přec opustit, monsieur, když je právě potřeba začít všechno znovu. No a nakonec vy, zavěšena do Andreje Antonoviče. Jak se ostatně daří Andreji Antonoviči?“

„Ó, jak nespravedlivé, nesprávné, urážlivé mínění jste vždycky měl o tom andělském člověku!“ v neočekávaném výbuchu a div ne s pláčem vykřikla náhle Julie Michajlovna, příkládajíc k očím kapesník. Petr Stěpanovič se v prvním okamžiku až zarazil:

„Dovolte, já přec... a copak já... já vždycky...“

„Ne, nikdy, nikdy! Nikdy jste k němu nebyl spravedlivý!“ „Z ženy nejsi nikdy moudrý!“ zavrčel Petr Stěpanovič s křivým úsměskem.

„Je to nejpravdivější, nejjemnocitnější, nejandělštější člověk!“

Nejhodnější člověk ze všech!“

„Odpusťte, ale já přece o dobrotě... já o dobrotě vždycky jenom to...“

„Nikdy! Ale nechme toho. Zastala jsem se ho příliš neobratně. Před chvílí ta jezuitská maršálková taky několikrát sarkasticky narazila na včerejšek.“

„Oh, ta teď nebude mít chuť na narážky o včerejšku, má dost dnešku. A proč se tak znepokojujete, že nepřijde na ples? Ovšem že nepřijde, když se zapletla do takového skandálu. Není snad vinna, ale tady jde o pověst, pošpinila si ruce.“

„Oč jde? Nechápu. Proč si pošpinila ruce?“ pohlédla na něho nechápavě Julie Michajlovna.

„Totiž, já to přece netvrdím, ale v městě se už povídá, že je svedla ona.“

„Co? Koho svedla?“

„Ách, tak vy o tom ještě nevíte?“ vykřikl s údivem skvěle napodobeným, „přece Stavrogina a Lizavetu Nikolajevnu!“

„Jak? Co?“ vykřikli jsme všichni.

„Copak to ještě nevíte? Ffí! Vždyť se tu zběhly tragické romány! Lizaveta Nikolajevna ráčila přímo z vozu maršálkové přesehnout do vozu Stavrogina a pláchla s ‚posledně jmenovaným‘ do Skvorešniků, a to za bílého dne. Asi před hodinou, ani ne před hodinou.“

Ustrnuli jsme. Vrhli jsme se ovšem na něho s otázkami o podrobnostech, ale k našemu údivu nemohl nic podrobnějšího říci,

třebaže byl sám „náhodně“ svědkem příhody. Věc se prý zběhla takto: Když maršálková přivezla po „přednášce“ Lizu a Mavrikije Nikolajeviče k domu Liziny matky, která stále ještě stonala na nohy, čekal nedaleko podjezdu, asi dvacet kroků stranou, čísi vůz. Liza před domem vystoupila, běžela k onomu vozu, dvířka se otevřela a pak zase zabouchla. Liza vykřikla na Mavrikije Nikolajeviče: „Odpusťte mi!“ a vůz se plným tryskem rozjel do Skvorešniků. Na naše kvapné otázky, zda byli domluveni a kdo seděl ve voze, Petr Stěpanovič odpovídal, že neví; že domluveni ovšem byli, že však Stavrogina samotného ve voze nezahlédl, možná že tam seděl komorník, starý Alexej Jegorovič. Na otázku: „Jak to, že jste se tam zrovna octl? A jak víte tak jistě, že jela do Skvorešniků?“ odpověděl, že se k tomu namanul; když šel kolem a uviděl Lizu, dokonce prý přiběhl k vozu. (A přitom přec nezahlédl při své zvědavosti, kdo sedí ve voze!) Připojil, že Mavrikij Nikolajevič nejen že se za ní nepustil, ale ani se nepokusil Lizu zadržet, ba vlastní rukou zdržoval maršálkovou, která z plna hrdla křičela: „Ona jde k Stavroginovi, ona jde k Stavroginovi!“ Tu jsem náhle ztratil trpělivost a vykřikl jsem zuřivě na Petra Stěpanoviče:

„To ty, lumpe, jsi to všechno nastrojil! Proto jsi promeškal besedu. To ty jsi pomáhal Stavroginovi, ty jsi přijel ve voze, ty jsi ji do něho usadil... Ty, ty, ty! Julie Michajlovno, to je váš nepřítel, ten zahubí i vás! Střežte se ho!“

A vyběhl jsem úprkem z domu.

Nechápu dodnes a sám se divím, jak jsem to mohl tenkrát na něho vykřiknout. Ale uhodl jsem dobře. Všechno se stalo téměř tak, jak jsem mu řekl, a vyšlo to později najevo. Hlavně byl nápadný zřejmě falešný způsob, jakým nám tu zprávu oznámil. Neřekl ji ihned, jak vstoupil do domu, jako hlavní a mimořádnou novinku, ale tvářil se, že my už o všem i bez něho víme, což nebylo v tak krátké době možné. Ale i kdybychom o tom věděli, přece bychom o tom nemohli mlčet, dokud by nezačal on. Rovněž nemohl slyšet, co se v městě povídá o maršálkové – taky pro krátkost času. Kromě toho se při vypravování dvakrát jaksi padoušsky a lehkomyšlně ušklíbl, pokládaje nás patrně za docela už oklamané hlupáky. Ale do něho mi nic nebylo; podstatě zprávy jsem věřil a vyběhl jsem od Julie Michajlovny téměř bez sebe. Zpráva o katastrofě mi protkla srdce jako nůž. Cítil jsem bolest, až se mi chtělo plakat, ba snad jsem i plakal. Nevěděl jsem vůbec, co mám dělat. Běžel jsem k Stěpanu Trofimovičovi, ale ten protivný člověk mi zase neotevřel. Nastasja mě nábožným šeptem ujišťovala, že si šel lehnout, ale nevěřil jsem jí. V Lizině domě se mi podařilo vyptat se sluhů; potvrdili útěk, ale sami nic nevěděli. V domě byl zmatek, nemocná paní dostala záchvat mdloby a Mavrikij Nikolajevič byl u ní. Zdálo se mi nemožné vyvolat Mavrikije Nikolajeviče. Na mé otázky o Petru Stěpanoviči mi potvrdili, že v posledních dnech se po domě potloukal a přicházel druhdy dvakrát za den. Sluhové byli smutni a mluvili o Lize jaksi zvlášť uctivě. Měli ji rádi. Že je ztracena, docela ztracena – o tom

jsem nepochyboval, ale vůbec jsem nechápal psychologickou stránku celé věci, zvláště po její včerejší scéně se Stavroginem. Běhat po městě a informovat se u známých škodolibých rodin, kam ovšem teď už zpráva dolétla, zdálo se mi protivné a pro Lizu ponižující. Kupodivu však jsem zaběhl k Darje Pavlovně, kde mě ostatně nepřijali (u Stavroginů od včerejška nikoho nepřijímali). Nevím ani, co bych jí mohl říci a proč jsem k ní zaběhl. Od ní jsem se vydal k jejímu bratrovi. Šatov mě vyslechl mrzutě a mlčky. Podotýkám, že jsem ho zastal v neobvykle špatné náladě, byl hluboce zamyšlen a jen s největší námahou mě vyslechl. Neřekl téměř nic a začal chodit po své komůrce sem a tam, z kouta do kouta, jak míval ve zvyku, dupaje botami víc než obvykle. Když už jsem sestupoval se schodů, vykřikl za mnou, abych zaskočil k Liputinovi. „Tam se všechno dovíte.“ K Liputinovi jsem však nezašel, ale vrátil jsem se zase k Šatovovi, ač jsem už byl hodně daleko; otevřel jsem naplno dveře, nevstoupil jsem však dovnitř a zeptal jsem se lakonicky bez jakýchkoliv vysvětlivek, nezajde-li dnes k Marje Timofejevně. Za to mi Šatov vynadal a já jsem odešel. Zapisuji tu, abych nezapomněl, že Šatov téhož večera šel schválně až na konec města k Marje Timofejevně, kterou už dlouho neviděl. Zastal ji při velmi dobrém zdraví a v dobré náladě, ale Lebjadkin byl opilý do němoty a spal na divanu v prvním pokoji. Bylo to přesně v devět hodin. Tak mi sám referoval druhého dne, když mě potkal v chvatu na ulici. Já pak jsem se kolem desáté rozhodl zajít na ples, ale ne už jako „mladý

pořadatel“ (nechal jsem ostatně svou stuhu u Julie Michajlovny), ale z neodolatelné zvědavosti poslechnout si (bez vyptávání), co se u nás v městě o všech těch událostech vůbec mluví. A byl bych taky rád viděl Julii Michajlovnu, třeba zdaleka. Tuze jsem si vyčítal, že jsem od ní dnes tak utekl.

III

Celá tato noc se svými téměř nesmyslnými příhodami a se strašným „rozuzlením“ k ránu kmitá se přede mnou dodnes jako nestvůrná můra a je – aspoň pro mne – nejtěžší částí kroniky. Třebaže jsem se na ples opozdil, přišel jsem přece na jeho konec, tak rychlý konec mu byl souzen. Bylo už jedenáct hodin, když jsem dospěl ke vchodu maršálčina domu. Bílý sál, v němž se nedávno konalo literární odpoledne, byl v nejkratším čase uklizen a upraven jako hlavní taneční sál pro celé město, jak se předpokládalo. Ale ať jsem se ještě dopoledne díval na ples sebečerněji, přece jsem netušil plnou pravdu; z vyšších vrstev města se neukázala ani jedna rodina, ba ani úředníci jen trochu význační se nedostavili – a to byl velmi pozoruhodný rys. Co pak se týče dam a děvčat, ukázaly se nedávné výpočty Petra Stěpanoviče (ted' už bylo zřejmé, že byly potměšilé) v nejvyšší míře nesprávné. Sjelo se jich neobyčejně málo, na čtyři muže sotva jedna dáma, a k tomu jaká dáma! „Nějaké“ ženy důstojníků od pluku, různá poštovní a úřednická chamrad', tři ženy lékařů se svými dcerami, dvě tři dost chudoučké statkářky, sedm dcer

a jedna neteř onoho sekretáře, o němž jsem se už kdesi zmínil, ženy kupců – takové publikum čekala Julie Michajlovna? Ani kupci se z poloviny nesjeli. Co se týče mužů, bylo jich přec jen velké množství, i když naprosto chyběl celý náš vznešený svět, ale působili dvojsmyslným a podezřelým dojmem. Bylo tam ovšem několik klidných a úctyhodných důstojníků se ženami, několik velmi ukázněných otců rodin, jako například stále týž sekretář, otec sedmi dcer. Všechn ten klidný, bezvýznamný lid se objevil tak říkajíc „z nezbytnosti“, jak se jeden z těchto hostů vyjádřil. Na druhé straně však masa drzounů, jak se zdálo, vzrostla proti dopoledni ještě víc; vzrostla také masa těch lidí, o nichž jsme dopoledne já i Petr Stěpanovič měli podezření, že byli vpuštěni bez lístků. Prozatím seděli všichni v bufetu; jak se objevili, šli přímo do bufetu, jako na místo předem smluvené. Tak se mi aspoň zdálo. Bufet byl umístěn na konci rady pokojů, v prostorném sále, kde se usadil Prochoryč se svými lákadly klubové kuchyně a se svůdnou výstavkou jídel a nápojů. Zpozoroval jsem tam několik osob v téměř roztrhaných kabátech, v podezřelých, docela neplesových šatech.

Tito lidé zřejmě vystřízlivěli jen velmi namáhavě a na krátkou dobu a bůhví odkud se tu vzali, dokonce snad i z jiného města. Bylo mi ovšem známo, že na návrh Julie Michajlovny bylo stanoveno uspořádat ples zcela demokratický a „neodmítnout ani plebs, kdyby si náhodou někdo přál koupit lístek“. Mohla pronést tato slova ve svém komitétu zcela směle, pevně přesvědčena, že nikoho z

měšťanů, téměř vesměs chudých, ani nenapadne koupit si lístek. Ale přec jsem pochyboval, že by bylo možno tyto ponuré lidi v téměř roztrhaných kabátech vpustit dovnitř, i když jsem bral v úvahu demokratické zásady komitétu. Ale kdo je vpustil a za jakým účelem? Liputin a Ljamšin byli už zbaveni svých pořadatelských stuh (ač byli na plese přítomni jako účastníci „čtverylky literatury“), ale Liputinovo místo zaujal k mému údivu onen seminarista, který udělal na literární besedě největší skandál srážkou se Štěpanem Trofimovičem, a místo Ljamšinovo – sám Petr Štěpanovič. Co se mohlo v takovém případě očekávat? Snažil jsem se poslouchat hovory. Mnohé názory zarážely svou podivností. V jedné skupině například tvrdili, že celou historii Stavrogina s Lizou připravila Julie Michajlovna a že za to dostala od Stavrogina peníze. Jmenovali i sumu. Tvrdili dokonce, že i slavnost pořádala s tímto záměrem. Proto též nepřišla polovina města, když se dověděli, oč jde, a sám Lembke byl tak zdrcen, že mu „přeskočilo kolečko“ a že Julie Michajlovna ho nyní „vodí“ pomateného. Bylo tam i mnoho smíchu, chraptivého, hrubého a lstivého. Všichni také kritizovali ostře ples a nadávali docela bez ostychu Julii Michajlovně. Žvanilo se vůbec bez ladu a skladu, trhaně, podnapile a neklidně, takže bylo těžké učinit si nějakou představu a zmoudřet z toho. V bufetu se také uvelebili lidé prostě veselí, ba bylo tam i několik dam, které se ničím nedají překvapit a polekat, velmi milých a velmi veselých, z větší části to byly ženy důstojníků se svými muži. Usadili se ve skupinách u

jednotlivých stolků a pili neobyčejně vesele čaj. Bufet se proměnil v teplé útočiště téměř poloviny shromážděných hostů. A přece se za nějakou dobu celá tato masa musila nahrnout do sálu. Hrůza na to i jen pomyslit!

Ale zatím byly v bílém sále za účasti knížete utvořeny tři nevalné čtverylky. Slečinky tancovaly a rodiče se z nich radovali. Ale i tak už začaly mnohé z těchto úctyhodných osob přemýšlet, jak by se ještě včas ztratily, až poskytnou svým dcerám zábavu, ne až pak, „až to praskne“. Všichni byli rozhodně přesvědčeni, že to docela jistě praskne. Bylo by mi těžko popsat duševní stav samé Julie Michajlovny. Nemluvil jsem s ní, ač jsem byl několikrát blízko ní. Na mou poklonu při vstupu neodpověděla, poněvadž mě neviděla (opravdu neviděla). Její tvář měla bolestný výraz, pohled byl pohrdavý a povýšený, zároveň však těkavý a neklidný. Přemáhala se se zřejmým utrpením – proč a pro koho? Měla by stůj co stůj odjet a hlavně odvézt svého manžela, ale zůstávala v sále! Už z její tváře bylo možno vyčísti, že „docela prokoukla“ a že nemá nač čekat. Nevolala k sobě dokonce ani Petra Stěpanoviče, který se jí, tuším, taky vyhýbal. Viděl jsem ho v bufetu, byl neobyčejně veselý. Ale Julie Michajlovna zůstávala přesto na plese a nepouštěla Andreje Antonoviče ani na okamžik od sebe. Ó, až do poslední minuty, dokonce i za odpolední slavnosti, by s nejupřímnějším rozhořčením byla zavrhlá jakoukoli narážku na jeho zdraví. Teď však asi prokoukla i v tomto ohledu. Co mne se týče, zpozoroval jsem na

první pohled, že Andrej Antonovič vypadá hůř než ráno. Jak se zdálo, byl ve stavu úplného sebezapomenutí a neuvědomoval si vůbec, kde je. Mnohdy se náhle neočekávaně přísně ohlížel, na mne například dvakrát. Jednou zkusil o něčem mluvit, začal hlasitě, ale nedokončil, polekav téměř jednoho pokojného starého úředníka, který se octl náhodou vedle něho. Ale i ta polovina obecnstva, která byla v bílém sále, se stranila bázlživě a zamračeně Julie Michajlovny, vrhají zároveň neobyčejně zvláštní pohledy na jejího muže, pohledy, které byly svou úporností a otevřeností v naprostém rozporu s obvyklou ulekaností těchto lidí.

„Právě to mě překvapilo a začala jsem náhle tušit pravdu o stavu Andreje Antonoviče,“ přiznávala se mi pak Julie Michajlovna. Ano, byla zase vinna! Pravděpodobně dnes, když po mém útěku bylo za přítomnosti Petra Stěpanoviče rozhodnuto, že ples se konat bude a ona že se ho zúčastní, zašla zase do pracovny Andreje Antonoviče, už definitivně „otřeseného přednáškou“, zase užila všech svých kouzel a přivlékla ho s sebou. Ale jak teď asi trpěla! A přece neodjížděla! Zda ji trýznila hrdost nebo prostě ztratila hlavu – nevím. Přes svou pýchu poníženež a s úsměvy zkoušela *navázat* hovor s některými dámami, ale dámy přicházely ihned do rozpaků a odpovídaly jednoslabičným, nedůvěřivým „ano prosím“ a „ne prosím“ a zřejmě se jí vyhýbaly.

Z nesporných veličin našeho města byla na plese jen jedna – týž důstojný penzionovaný generál, kterého jsem už jednou popsal a

který po souboji Stavrogina s Gaganovem u maršáلكové „otevřel dveře všeobecné netrpělivosti“. Chodil důstojně sály, díval se, poslouchal a snažil se vzbudit dojem, že spíš přišel proto, aby studoval mravy lidí, než pro skutečné potěšení. Skončil tím, že se přilepil na Julii Michajlovnu a nehnul se od ní ani na krok, chtěje ji zřejmě povzbudit a uklidnit. Byl to beze vší pochyby velmi dobrý člověk, velmi důstojný a tak starý, že od něho bylo možno přijmout i soucit. Ale Julii Michajlovně bylo velmi trapné přiznat si, že tenhle starý žvanil si troufá ji litovat, téměř protěžovat, a že chápe, že jí svou přítomností prokazuje čest. Ale generál ji neopouštěl a breptal pořád bez ustání.

„Říká se, že město se neobejde bez sedmi spravedlivých... sedmi tuším, nepamatuji se na přesnou cifru. Nevím, kolik z těchto sedmi... nepochybných spravedlivých našeho města... mělo čest navštívit váš ples, ale přes jejich přítomnost necítím se tu docela v bez-pe-čí. Vous me pardonerez, charmante dame, n'est-ce pas? ²³¹ Mluvím jen a-le-go-ric-ky, ale zašel jsem do bufetu a jsem rád, že jsem se vrátil celý... Náš nedocenitelný Prochoryč tam není na svém místě a zdá se, že k ránu mu jeho krámek vydrancují. Ostatně to já jen žertem. Čekám jen, jaká bude ta ‚čtverylka literatury‘, a pak hajdy do postele! Odpusťte starému podagristovi, chodím spát záhy, a také vám bych radil, abyste šla ‚hajat‘, jak se říká aux enfants. ²³² Vlastně jsem sem

²³¹ Odpustíte mi, rozkošná paní, že ano?

²³² dětem

přijel kvůli mladým hezkým ženám... které se ovšem v tak bohatém výběru nenajdou nikde jinde než tady. Všechny jsou ze Zářečí a tam já nejezdívám. Žena jednoho důstojníka... tuším od myslivců... je roztomilá, tuze roztomilá a... ví to. Bavil jsem se s tou šelmičkou, má kuráž a... děvčátka jsou taky svěží, ale jen to, kromě svěžesti na nich nic není. Ostatně já se na ně rád dívám. Jsou mezi nimi pravá poupátka, jen rty mají tlusté. V kráse Rusek je vůbec málo oné pravidelnosti a v obličejí se podobají trochu lívanečkům. Vous me pardonnerez, n'est-ce pas? ²³³... Ostatně mají hezké oči... usměvavé oči. Ta poupátka jsou po dvě léta svého mládí o-kou-zlu-jí-cí, ba i po tři... a pak se rozplynou navždycky... a budí ve svých mužích onen nešťastný in-di-fe-ren-tis-mus, který tolik napomáhá rozvoji ženské otázky... rozumím-li správně této otázce... Hm. Sál je krásný, pokoje jsou dost pěkně vyzdobeny. Mohlo to být horší. Hudba mohla být mnohem horší... neříkám, že musila. Nedělá jenom dobrý dojem, že tu je tak málo dam. Nemluvím o toaletách a špercích. Je ošklivé, že ten chlapík v šedivých kalhotách si dovoluje tak veřejně tančit kankán. Omluvil bych ho, dělá-li to z radosti, a také poněvadž je to zdejší lékárník... ale v jedenáct hodin je přece jen brzy i na lékárníka... tam v bufetu se dva seprali a nevyvedli je. V jedenáct hodin by měli rváče ještě vyvádět, ať už má obecnost mravy jakékoliv... něco jiného by bylo ve tři hodiny, k ránu se už musí

²³³ Odpustíte, pravda?

udělat nějaký ústupek veřejnému mínění – jestli jen se tenhle ples tří hodin dočká. Varvara Petrovna však nedodržela slovo a neposlala květiny. Hm, má jiné starosti než květiny, pauvre mere ²³⁴! A ubohá Liza, slyšela jste? Prý tajuplná historie a... a na scéně opět Stavrogin... hm. Měl bych odjet a lehnout si... až mi hlava ospalostí klesá. A kdy přijde ta 'čtverylka li-te-ra-tu-ry'?"

Konečně začala i „čtverylka literatury“. Jakmile se v poslední době v městě začalo někde mluvit o chystaném plese, hovor se hned stočil na onu „čtverylku literatury“, a poněvadž si nikdo neuměl představit, co to bude, vzbuzovala nesmírnou zvědavost. Nemohlo být nic nebezpečnějšího pro její úspěch – a jaké pak přišlo rozčarování!

Dotud zavřené postranní dveře bílého sálu se otevřely a náhle vstoupilo několik masek. Obecenstvo je dychtivě obstoupilo. Celý bufet do posledního muže se rázem přivalil do sálu. Masky se rozestavily k tanci. Podařilo se mi protlačit se dopředu a dostal jsem se právě za Julii Michajlovnu, von Lembka a generála. Tu přiskočil k Julii Michajlovně Petr Stěpanovič, kterého dotud nebylo vidět.

„Jsem pořád v bufetu a pozoruju,“ zašeptal s výrazem provinilého žáčka, ostatně zřejmě strojeným, abyji ještě víc dráždil. Julie Michajlovna zrudla hněvem.

„Kdybyste mě aspoň tak neklamal, drzý člověče!“ vydralo se jí z

²³⁴ ubohá matka

úst téměř hlasitě, až to bylo slyšet v obecnstvu. Petr Stěpanovič ustoupil, neobyčejně spokojen sám se sebou.

Bylo by těžké představit si ubožejší, nechutnější, nevkusnější a nadutější alegorii, než byla ona „čtverylka literatury“. Dalo by se těžko vymyslet něco nevhodnějšího pro naše publikum. A přitom prý to vymyslel Karmazinov. Nacvičoval ji ovšem Liputin a radil se s oním chromým učitelem, který se zúčastnil večírku u Virginského. Ale myšlenka byla přece jen Karmazinovova, dokonce se prý spisovatel sám chtěl přistrojit a zahrát nějakou zvláštní a samostatnou úlohu. Čtverylku tvořilo šest párů ubohoučkových masek – ba téměř ani ne masek, poněvadž byli v právě takových šatech jako ostatní. Tak například jeden starší pán nevysoké postavy, ve fraku, jedním slovem oblečený tak jako všichni, s úctyhodnou šedivou bradou, která byla nalepena, v čemž bylo celé maskování, tancoval a vrtěl se s vážným výrazem v tváři stále na jednom místě. Vydával svým nenásilným, ale chraptivým basem zvláštní zvuky, a právě ta chraptivost hlasu měla naznačovat název jedněch známých novin. Proti této masce tancovali jacísi dva obři X a Z. Tato písmena měli přišita na fracích, co však toto X a Z znamenalo, zůstávalo tajemstvím. „Poctivou ruskou myšlenku“ představoval pán středních let, v brejlích, ve fraku, v rukavičkách a – v okovech (opravdových okovech). Pod pažďím měla tato „myšlenka“ aktovku s jakousi listinou.

Z kapsy jí vykukovalo rozpečetěné psaní z ciziny, obsahující osvědčení o poctivosti „poctivé ruské myšlenky“ pro všechny

pochybovače. To vše už vykládali pořadatelé ústně, poněvadž psaní vykukující z kapsy nebylo lze přečíst. Ve zvednuté pravici držela „pocitivá ruská myšlenka“ číši, jako by chtěla pronést přípitek. Po obou stranách vedle ní hupkaly dvě ostříhané nihilistky a proti nim tancoval jakýsi také už starší pán ve fraku, ale s těžkým klackem v ruce, jako by představoval ne sice petrohradské, ale obávané noviny rázu *Praštím tě a zůstane jen mastný flek*. Ačkoliv měl klacek, nemohl snést úporně na něho upřené brejle „pocitivé ruské myšlenky“ a snažil se hledět stranou. Když tančil pas de deux, uhýbal se, vrtěl sebou a nevěděl kudy kam – tak ho patrně mučilo svědomí... Ostatně se nemohu ani rozpomenout na všechny ty ubohoučké nápady. Všechno bylo takového rázu, že mi nakonec začalo být mučivě stydno. A právě takový dojem jakéhosi studu odrážel se i ve tvářích obecnstva, ba i ve tvářích nejchmurnějších, které se tu objevily z bufetu. Chvilí všichni mlčeli a dívali se nechápavě a pohoršené. Člověk, který se stydí, začne se obyčejně zlobit a má sklon k cynismu. Pomalu se rozpoutal v našem obecnstvu hluk:

„Copak je tohle?“ zamumlal v jedné skupině člověk, který přišel z bufetu.

„Nějaká pitomost.“

„Nějaká literatura. Kritizují *Hlas*.“

„Co je mi do toho.“

Z druhé skupiny:

„Volové!“

„Ne, my jsme volové, a ne oni.“

„A proč jsi vůl?“

„Ne, já nejsem vůl.“

„Když ty nejsi vůl, tak já teprve ne.“

Třetí skupina:

„Stříhnout jim každému jednu, aby mazali!“

„Vybilít celý sál!“

Ze čtvrté:

„Že se ti Lembkovic nestydí na tohle se koukat!“

„Proč by se styděli? Dyt' se taky nestydíš!“ „Baže se stydím, a on je přece gubernátor.“

„A ty jsi prase.“

„Jakživa jsem neviděla tak ubohoučký ples,“ pronesla jedovatě jedna dáma vedle samé Julie Michajlovny, zřejmě si přála být slyšena. Byla to čtyřicátnice, dost silná a nalíčená, v nápadných hedvábných šatech. Téměř každý v městě ji znal, ale nikdo ji nepřijímal. Byla vdovou po státním radovi, který jí zanechal dřevěný dům a skrovnou penzi, ale žila dobře a držela si koně. Před dvěma měsíci vykonala sama první Julii Michajlovně návštěvu, ale gubernátorka ji nepřijala.

„To se dalo čekat,“ dodala, dívajíc se Julii Michajlovně drze do očí.

„Když se to dalo čekat, proč jste se sem namáhala?“ neovládla se Julie Michajlovna.

„Z hlouposti,“ odsekla okamžitě kurážná dáma a celá se až zarděla strašlivou touhou po vyvolání nějaké scény. Generál se však postavil mezi ně:

„Chere dame ²³⁵,“ naklonil se k Julii Michajlovně, „měla byste opravdu odjet. Těm lidem tu jen překážíme a bez nás se skvěle pobaví. Splnila jste svou povinnost, zahájila jste jim ples, nu, a nechte je na pokoji... Zdá se, že ani Andrej Antonovič se necítí docela ve své kůži... Aby se nestal nějaký malér!“

Ale bylo už pozdě.

Andrej Antonovič se díval po celou čtverylku na tanečnický s jakýmsi rozpačitým hněvem, a když se v obecenstvu ozvaly poznámky, začal se neklidně rozhlížet. V tu chvíli mu poprvé padly do očí některé osoby z bufetu a na jeho tváři se objevil výraz neobyčejného údivu. Najednou se rozlehl hlasitý smích nad jedním obratem v čtverylce. Vydavatel „ne sice petrohradských, ale obávaných novin“, tancující s klackem v rukou, pocítil konečně, že nesnese brejle „pocitivé ruské myšlenky“, a nevěda kudy kam, kráčel najednou v poslední figuře proti brejlím vzhůru nohama, což mělo asi znamenat, že zdravý rozum v novinách „ne sice petrohradských, ale obávaných“ stojí neustále na hlavě. Poněvadž po rukou uměl chodit jen Ljamšin, vzal si právě on tuto úlohu vydavatele s klackem. Julie Michajlovna vůbec nevěděla, že se bude chodit po rukou. „Oni

²³⁵ drahá milostivá

to přede mnou zatajili, zatajili,“ opakovala mi potom zoufale a rozhořčeně. Řehot davu vítal ovšem ne alegorii, do níž nikomu nic nebylo, ale prostě fakt, že se chodí v šosatém fraku po ruku. Lembke se zachvěl a vybuchl.

„Lumpe!“ vykřikl, ukazuje na Ljamšina, „chytit darebáka a obrátit... obrátit na nohy... hlavou... aby hlava byla nahoře... docela nahoře!“

Ljamšin vyskočil na nohy. Řehot rostl.

„Všechny ty holomky, co se smějí, vyhnat!“ nařídil náhle Lembke. Dav zahučel a zarámusil.

„To nejde, vaše excelence.“

„Obecenstvu se nesmí nadávat, prosím.“

„Sám jsi vrták!“ ozval se hlas odněkud z kouta.

„Flibustýři!“ vykřikl kdosi z druhého konce.

Lembke se na tento výkřik rychle otočil a zbledl. Na jeho ústech se ukázal tupý úsměv, jako by náhle něco pochopil a na něco si vzpomněl.

„Pánové!“ Julie Michajlovna, vlekouc za sebou muže, se obrátila k davu, který se na ně tlačil, „pánové, omluvte Andreje Antonoviče. Andreji Antonoviči je nevolno... odpusťte... omluvte ho, pánové!“

Slyšel jsem přesně, že řekla „odpusťte“. Scéna byla velmi rychlá, ale vzpomínám si docela bezpečně, že v té chvíli se už část obecenstva hnala ze sálu jakoby postrašena, právě po těchto slovech Julie Michajlovny. Vzpomínám si dokonce na jeden hysterický

ženský výkřik, v němž bylo slyšet pláč:

„Ach, zas jako dnes odpoledne!“

A najednou do této téměř už začínající tlačenice zase udeřila puma, právě tak „jako dnes odpoledne“.

„Hoří! Celé Zářečí hoří!“

Nepamatuji se už, kde se tenhle hrozný výkřik ozval poprvé, zda v sálech, nebo snad někdo přiběhl po schodech z předsíně, ale potom nastal takový poplach, že se ani nepokusím jej vylicít. Více než polovina plesového publika byla ze Zářečí, majitelé nebo nájemníci tamějších dřevěných domů. Vrhli se k oknům, v mžiku rozhrnuli záclony, strhli stóry. Zářečí bylo v jednom plameni. Požár sice teprve začal, ale plameny šlehalyna třech docela rozličných místech a právě to budilo hrůzu.

„To někdo založil! Špigulinští!“ úpěl dav.

Pamatuji se na několik velmi charakteristických výkřiků:

„Já to tušil, že založí oheň, celé dny jsem to tušil!“

„Špigulinští, špigulinští! Nikdo jiný to neudělal!“

„Sehnali nás sem schválně proto, aby tam mohli podpalovat!“

Tento poslední nejpodivnější výkřik, bezděčný, nepromyšlený, byl výkřikem vyhořelé Gogolovy Korobočky. Všechno se hnalo k východu. Nebudu popisovat tlačenici v předsíni při hledání kožichů, plášťů a šálů, ječení polekaných žen, pláč děvčat. Kradlo se asi sotva, ale není divu, že při takovém zmatku odjeli někteří jen tak, bez teplého oděvu, když svůj nenašli, o čemž se později v městě dlouho s

legendárním vyšperkovaním vypravovalo. Lembke a Julie Michajlovna byli ve dveřích davem téměř udušeni.

„Zadržte všechny! Nevypouštějte nikoho!“ zařval Lembke s rukou hrozivě zvednutou proti mačkajícimu se davu, „každého jednotlivce co nejpřísněji prohledat, hned!“

Ze sálu pršely jadrné nadávky.

„Andreji Antonoviči! Andreji Antonoviči!“ vykřikla Julie Michajlovna ve svrchovaném zoufalství.

„Tuhle zatkněte první!“ vykřikl Andrej Antonovič a ukázal na ni hrozivě prstem, „prohledejte ji na místě! Ples byl uspořádán jen proto, aby se mohlo zapálit...“

Gubernátorka vykřikla a upadla do mdlob (oh, tentokrát ovšem do opravdových mdlob). Já, kníže a generál jsme se vrhli na pomoc; pomohli nám v této těžké chvíli i jiní, dokonce i dámy. Vynesli jsme nešťastnici z tohoto pekla do vozu, ale vzpamatovala se, až když jsme přijížděli k domu, a první její výkřik platil zase Andreji Antonoviči. Když se rozpadly všechny její iluze, zůstal v její mysli toliko Andrej Antonovič. Poslali pro doktora. Zůstal jsem u ní celou hodinu, kníže také; generál nechtěl (ač byl sám silně přestrašen) v návalu velkomyslnosti po celou noc odejít od „lůžka nešťastnice“, ale v očekávání doktora usnul za deset minut v křesle v salóň, kde jsme ho taky nechali.

Policejní ředitel, který spěchal z plesu k požáru a kterému se podařilo vyvést hned za námi Andreje Antonoviče, chtěl ho posadit

do vozu k Julii Michajlovně, přesvědčuje jeho excelenci všemi možnými způsoby, aby se „uklidnil“. Nechápu však, proč netrval na svém. Je pravda, že Andrej Antonovič nechtěl o klidu ani slyšet a chtěl mermomocí k ohni, ale to nebyl žádný důvod. Skončilo to tím, že odvezl k ohni ve svém voze i jeho. Vypravoval potom, že Lembke po celou cestu gestikuloval a vykřikoval „takové myšlenky, že je nebylo možno pro jejich zvláštnost provést, prosím“. Později bylo také referováno, že jeho excelence v té době už měla nervovou horečku následkem „nenadálého leknutí“.

Je zbytečné vykládat, jak ples skončil. Několik desítek hýřilů a s nimi dokonce i několik dam zůstalo v sále. Strážník nezůstal ani jediný. Hudbu nepustili a hudebníky, kteří chtěli odejít, ztloukli. K ránu vydrancovali celý „Prochoryčův stánek“, pili do němoty, tancovali kamarinskou, zaneřádili všechny pokoje a teprve na úsvitě část té bandy spěchala docela opilá k dohořívajícímu požářišti, aby tam tropila novou neplechu... Druhá polovina se jednoduše rozložila na nocleh po sálech, do němoty opilá, se všemi příslušnými následky na sametových divanech a na podlaze. Po ránu je vytáhli při první příležitosti za nohy na ulici. Tím také skončila slavnost ve prospěch guvernantelek naší gubernie.

IV

Požár poděsil obyvatele Zářečí hlavně proto, že byl zřejmě založen. Je pozoruhodné, že při prvním výkřiku „hoří“ se ihned

rozlehl taky výkřik „zapálili špigulinští“. Teď už je velmi dobře známo, že žhářství se opravdu zúčastnili tři špigulinští, ale víc ne; všichni ostatní z fabriky byli venkoncem osvobozeni veřejným míněním i oficiálně. Kromě těch tří darebáků, z nichž jeden byl chycen a přiznal se, dva však utekli a nejsou dosud chyceni – měl v tom jistě prsty i Fedka Kriminálník. A to je taky vše, co je potud přesně známo o vzniku požáru, něco jiného jsou dohady. Kdo byl vůdcem těch tří darebáků, byli někým vedeni, či nebyli? To všechno je i teď ještě těžko zodpovědět. Vítr byl silný, domky v Zářečí vesměs dřevěné, podpáleno bylo ze tří stran, proto požár rychle rostl a zachvátil neuvěřitelnou silou celou čtvrť. (Zapáleno bylo ostatně spíš jen na dvou než na třech stranách. Třetí místo bylo zpozorováno a uhašeno téměř v tu chvíli, kdy začalo hořet, o tom však později.) Ale ve zprávách časopisů hlavního města naše neštěstí přece jen přeháněli. Neshořelo víc (ba snad i méně) než čtvrtina celého Zářečí, zhruba řečeno. Naše hasičstvo, třebaže v poměru k rozloze a počtu obyvatelstva našeho města slabé, pracovalo obětavě a obratně. Ale přec by toho mnoho nepořídilo ani s přátelskou pomocí obyvatelstva, kdyby se k ránu vítr nezměnil a náhle před samým úsvitem neutichl. Když jsem se dostal do Zářečí, všeho všudy za hodinu po útěku z plesu, zuřil už oheň plnou silou. Celá ulice, rovnoběžná s řekou, byla v jednom plameni. Bylo světlo jako ve dne. Nebudu podrobně popisovat obraz požáru. Kdo jej na Rusi nezná? V uličkách, nejbližších hořící ulici, byla nesmírná tlačence a zmatek. Čekalo se,

že tam oheň určitě přeskočí, a obyvatelé vynášeli svůj majetek, přece však neodcházeli od svých obydlí a v očekávání seděli na vynesenech kufrech a peřinách, každý pod svými okny. Část mužského obyvatelstva těžce pracovala, kácela nemilosrdně ploty a bourala dokonce celé chajdy, které byly blízko ohně a po větru. Plakaly jen děti, vytržené ze spaní, a naříkavě bědovaly ženy, kterým se už podařilo vyvléci ven všechno harampádí. Ty, kterým se to ještě nepodařilo, pracovaly mlčky a energicky. Jiskry a hořící kusy dřeva létaly daleko kolem; pokud se dalo, uhašeli je. Na samém požářišti se mačkali diváci, sběhlí ze všech stran města. Jedni pomáhali hasit, druzí, milovníci požárů, jen civěli. Velký oheň v noci působí vždy dojmem dráždivým a veselým – na této skutečnosti jsou založeny ohňostroje. Při nich však je oheň vtěsnán do krásných, pravidelných forem, není nijak nebezpečný a působí dojmem hravým a lehkým jako číše šampaňského. Něco jiného je opravdový požár. Při něm hrůza a přece jen jakýsi pocit osobního nebezpečí způsobí diváku (ovšemže ne vyhořelým) vedle veselého dojmu z nočního ohně i jakýsi otřes mozku a podnítí jeho vlastní ničivé pudy, které se – běda! – tají na dně každé duše, dokonce i duše nejpokojnějšího, rodinou požehnaného titulárního rady... Tento pochmurný pocit je téměř vždy opojný. Nevím opravdu, je-li možno dívat se na oheň bez jistého potěšení! Doslova tak to řekl Stěpan Trofimovič, vraceje se jednou od nočního požáru, k němuž se náhodou namanul, ještě úplně v zajetí prvního dojmu z oné podívané. Ovšem že náš milovník

nočních požárů se i sám může vrhnout do ohně, aby zachránil ohrožené dítě nebo stařenu, ale to už je zas jiná kapitola.

Tlačil jsem se za zvědavým davem, dostal jsem se bez vyptávání až k hlavnímu a nejnebezpečnějšímu místu, kde jsem konečně taky uviděl Lembka, kterého jsem na rozkaz samé Julie Michajlovny vlastně hledal. Jeho situace byla podivná a neobyčejná. Stál na zříceninách plotu, na třicet kroků nalevo od něho se tyčila černá kostra patrového dřevěného domu, téměř docela už shořelého, s děrami místo oken v patře i přízemí, s provalenou střechou a s plameny stále ještě hadovitě se svíjejícími tu a tam po zuhelnatělých trámech. V pozadí dvora, na dvacet kroků od shořelého domu, začínalo hořet vedlejší křídlo, taky patrové, a na něm právě ze všech sil pracovali hasiči. Napravo lid i hasiči hájili dost velkou dřevěnou budovu, která ještě nehořela, ale několikrát už začala chytat a bylo jí nevyhnutelně souzeno shořet. Lembke křičel a gestikuloval, obrácen tváří k hořícímu křídlu domu, a dával rozkazy, které nikdo neprováděl. Měl jsem dojem, že ho tu tak nechali na holičkách a že si ho vůbec nevšímají. Aspoň nikdo z hustého a neobyčejně pestrého davu, který ho obklopoval a v kterém spolu se všelijakou chamradí byli i lepší pánové, ba i protopop chrámu, se s gubernátorem nepustil do řeči a nepokoušel se ho odvést, ač ho poslouchali zvědavě a udiveně. Lembke byl bledý, oči mu blýskaly, pronášel svrchovaně podivuhodné věty, ke všemu ještě byl bez klobouku, který už dávno ztratil.

„To všechno je žhářství! To je nihilismus! Jestli něco hoří, tak je to nihilismus!“ slyšel jsem téměř s hrůzou, a ač už nebylo čemu se divit, přec viděná pravda má v sobě vždy něco otřásajícího.

„Vaše excelence,“ octl se vedle něho obvodní inspektor, „kdybyste ráčil, prosím, zkusit domácí klid... Vždyť pro vaši excelenci je nebezpečné tady stát.“

Tohoto inspektora, jak jsem se později dozvěděl, policejní ředitel úmyslně ponechal u Andreje Antonoviče, aby na něho dával pozor a snažil se tak či onak ho odvést domů. V případě nebezpečí měl použít i násilí – rozkaz, který zřejmě přesahoval síly našeho inspektora.

„Slzy pohořelých utrou, ale město sežehnou. Jsou to dohromady čtyři holomci, čtyři a půl. Zatknout toho holomka! Je jeden jediný, ale pomluvil jich čtyři a půl. Vtírá se do cti rodin. Využili guvernanteck, aby podpálili. To je sprosté, sprosté! A co ten tam dělá!“ vykřikl náhle, když zpozoroval na střeše hořícího křídla hasiče; střecha už prohořela a kolem chytalo. „Stáhněte ho, propadne se, shoří, uhaste ho... Co tam dělá?“

„Hasí, vaše excelence.“

„To se nepodobá pravdě. Požár je v mozcích, a ne na střeších domů. Stáhněte ho a všeho nechte! Líp všeho nechat, líp všeho nechat! Ať to samo nějak zhasne! A kdo to tu ještě pláče? Stařena! Stařena křičí, proč zapomněli na stařenu!“

V přízemí hořícího křídla křičela opravdu zapomenutá stařena,

osmdesátiletá příbuzná kupce, majitele hořícího domu. Ale nezapomněli na ni, vrátila se do hořícího domu sama, pokud to ještě bylo možné, s nerozumným úmyslem vytáhnout z rohové, ohněm ještě nedotčené komůrky svou peřinu. Dusíc se kouřem a křičíc žářem, poněvadž komůrka už začínala hořet, snažila se přece vši mocí promáčknout slabýma rukama svou peřinu oknem, z něhož bylo vyraženo sklo. Lembke se jí vrhl na pomoc. Všichni viděli, jak přiběhl k oknu; chytil cíp peřiny a začal jej vši mocí trhat z okna. Naneštěstí spadlo v téže chvíli se střechy vylomené prkno a zasáhlo nešťastníka; nezabilo ho, v letu jen zavadilo koncem o jeho krk, ale dráha působení Andreje Antonoviče se skončila, aspoň u nás. Rána ho srazila a upadl v bezvědomí.

Konečně nadešlo kalné, ponuré ráno. Požár slábl. Po větru nastoupilo bezvětří a pak počalo pomalu, drobně, jako skrze síto pršet. To už jsem byl v jiné části Zářechí, daleko od místa, kde klesl Lembke. Tady jsem slyšel v davu divné hovory. Vyšel najevo zvláštní fakt. Docela na kraji městské čtvrti, na nezastavěném místě, za zahradami, ne méně než padesát kroků od jiných stavení, stál právě dostavěný, nevelký dřevěný dům, a právě tento osamělý dům začal hořet hned na počátku ohně, skoro dřív než všechny ostatní. Kdyby i shořel, nemohl by se při té vzdálenosti přenést oheň na žádné městské stavení a naopak – kdyby shořelo celé *Zářechí*, mohl by zůstat neporušen jedině tento dům, i kdyby byl jakýkoliv vítr. Z toho vyplývalo, že byl zapálen zvlášť a samostatně, tedy ne jen tak

beze všeho. Hlavní věc však byla, že jej plameny docela nezničily a že k ránu byly uvnitř odhaleny podivuhodné věci. Majitel této novostavby, měšťáček, žijící v nejbližším předměstí, jakmile uviděl ve svém novém domě oheň, vrhl se k němu a podařilo se mu jej zachránit, když s pomocí sousedů byl rozházel hořící prkna, složená u boční stěny. Ale v domě žili nájemníci – po městě známý kapitán se sestrou a s nimi starší služebná, a právě ti nájemníci, kapitán, jeho sestra a služebná, byli všichni tři oné noci zabiti a zřejmě oloupeni. (Právě sem taky spěchal policejní ředitel od požáru, když Lembke zachraňoval peřinu.) K ránu se zpráva rozšířila a ohromná masa lidí, dokonce i pohořelí, se hrnula na širé prostranství k novostavbě. Nahrnuli se tam tak, že se těžko dalo projít. Hned mi vypravovali, že kapitána našli s proříznutým hrdlem na lavičce oblečeného a že ho patrně zabili ve stavu hluboké opilosti, takže ani nic nezpozoroval, ale krve z něho vyšlo „jako z býka“. Jeho sestra Marja Timofejevna byla všecka „propíchána“ nožem a ležela na podlaze ve dveřích, z čehož bylo zřejmo, že se probudila, bránila se a rvala s vrahem. Služka, která se asi taky probudila, měla hlavu zcela roztrženu. Podle vypravování domácího navštívil ho ještě den předtím ráno napilý kapitán, chlubil se a ukazoval mu množství peněz, kolem dvou set rublů. Stará, roztrhaná zelená náprsní kapitánova tobolka byla nalezena na zemi prázdná, ale truhla Marji Timofejevny byla neporušena a právě tak stříbrná říza na ikoně. Ani z kapitánova šatstva nic nechybělo. Bylo patrné, že zloděj spěchal a že znal

poměry, v nichž kapitán žije. Šel jen na peníze a věděl, kde jsou. Kdyby domácíak brzy nepřiběhl, rozhořelá prkna by byla jistě dům spálila a z uhořelých mrtvol by bylo těžké poznat pravdu.

Tak věc líčili. Dodávali k tomu, že pro kapitána a jeho sestru ten byt najal sám pan Stavrogin, Nikolaj Vsevolodovič, synek generálové Stavroginové, že jej přišel osobně najmout, že musil domácího silně přemlouvát, poněvadž neměl v úmyslu jej pronajmout, ale chtěl z něho udělat krčmu. Nikolaj Vsevolodovič však nehleděl na cenu a zaplatil nájemné na půl roku napřed.

„Nehořelo jen tak,“ ozývaly se hlasy z davu.

Ale většina mlčela. Tváře byly sice zamračené, ale větší, nápadné rozčilení jsem nepozoroval. Kolem však se přec dál hovořilo o Nikolaji Vsevolodovičovi a o tom, že zabitá byla jeho ženou, že včera unesl z přední zdejší rodiny děvče, dceru generálové Drozdovové, a to „nepoctivým způsobem“, že půjde na něho stížnost do Petrohradu a že žena byla zabita zřejmě kvůli tomu, aby se mohl oženit s Drozdovovou. Skvorešniky nebyly dále než dvě a půl versty a napadlo mě, jak se pamatuji, nemám-li tam poslat zprávu. Nepozoroval jsem ostatně, že by někdo dav nějak zvlášť štval. Nechci to bezpečně tvrdit, ale zdálo se mi, že jsem zahlédl dvě nebo tři larvy těch „kamarádíčků z bufetu“, kteří se k ránu na místě požáru octli, a okamžitě jsem je poznal. Zvlášť si připomínám jednoho vysokého vyzáblého mládence z města, pobledlého, kadeřavého, jakoby sazemi zamazaného; jak jsem se později dověděl, byl to

zámečník. Nebyl opilý, ale na rozdíl od zamračeně stojícího davu byl jaksi neobyčejně rozčilen. Obracel se neustále k lidu, ale nepamatuji se na jeho slova. Všechno, co hovořil souvislého, nebylo delší než: „Braši, co je tohle? Což to má takhle jít dál?“ a přitom rozhazoval rukama.

HLAVA TŘETÍ

Konec románu

I

Z VELKÉHO SÁLU VE SKVOREŠNIKÁCH (TÉHOŽ, V NĚMŽ SE Varvara Petrovna setkala naposled se Stěpanem Trofimovičem) bylo vidět požár jako na dlani. Na úsvitě, asi v šest hodin, stála u krajního okna napravo Liza a upřeně se dívala na uhasínající zář v oknech. Byla v pokoji sama. Měla na sobě včerejší slavnostní šaty, v nichž byla na literárním odpoledni, světle zelené, nádherné, lemované krajkami, teď však už pomačkané, narychlo a nedbale oblečené. Když náhle zpozorovala, že nejsou přes prsa dobře zapjaty, zrudla, spěšně je zapjala, popadla z křesla červený šátek, který sem včera hned při vstupu hodila, a dala si jej přes ramena. Bujné vlasy se vydraly v rozčuchaných kučerách zpod šátku na pravé rámě. Tvář měla unavenou a ustaranou, ale oči jí svítily pod zachmuřeným obočím. Přistoupila znovu k oknu a položila rozpálené čelo na chladné sklo. Otevřely se dveře a vstoupil Nikolaj Vsevolodovič.

„Poslal jsem schválně posla na koni,“ řekl, „za deset minut se všechno dovíme. Prozatím lidé tvrdí, že vyhořela část Zářečí blízko nábřeží, napravo od mostu. Oheň vypukl hned kolem dvanácté hodiny, teď uhasíná.“

Nepřistoupil k oknu, ale zastavil se tři kroky za ní; neobrátila se k

němu.

„Podle kalendáře by mělo už hodinu svítat, ale je skoro ještě noc,“ prohodila mrzutě.

„Všechny kalendáře lžou,“ poznamenal s laskavým úsměvem, hned se však zastyděl a spěšně dodal: „Žít podle kalendáře je nudné, Lizo.“

A umklkl definitivně; zlobil se, že zase pronesl nechutnou frázi. Liza se křivě usmála.

„Jste v tak zasmušilé náladě, že nenalézáte ani slov k rozmluvě se mnou. Ale upokojte se; to, co jste řekl, se hodí. Žijivždy podle kalendáře, každý můj krok je vyměřen podle kalendáře. Divíte se tomu?“

Obrátila se rychle od okna a usedla do křesla.

„Sedněte si i vy, prosím. Nebudeme spolu už dlouho a chci vám říci vše, co se mi zlíbí... Proč byste taky vy neměl říci, co se vám zachce?“

Nikolaj Vsevolodovič si sedl vedle ní a vzal ji jemně, skoro bázně za ruku.

„Co znamená tahle řeč, Lizo? Jak jste na to najednou přišla? Co znamená ‚nebudeme spolu dlouho‘? To je už druhá záhadná věta za půl hodiny, co ses probudila.“

„Hodláte počítat mé záhadné věty?“ zasmála se Liza. „A víte ještě, že jsem se včera představila jako mrtvá, když jsem sem vstoupila? Shledal jste potřebným na to zapomenout. Zapomenout

nebo nevšimnout si toho.“

„Nevím už, Lizo. Proč jako mrtvá? Je třeba žít...“

„A zase jste umkl? Ztratil jste docela svou výmluvnost. Prožila jsem na světě svou hodinu a dost. Pamatujete se ještě na Christofora Ivanoviče?“

„Ne, nepamatuji,“ zamračil se.

„Christofora Ivanoviče z Lausanne? Strašně vás otravoval. Otevřel dveře a řekl vždycky: Já jen na chvíli,' a seděl pak celý den. Nechci se podobat Christoforu Ivanoviči a sedět tu celý den.“

Na jeho tváři se objevil výraz bolesti.

„Lizo, bolí mě tahle vyumělkovaná řeč. Za tuhle přetvářku sama draze platíte. Nač ji potřebujete? K čemu je to?“

Jeho oči se rozhořely:

„Lizo, přísahám, že tě mám raději než včera, když jsi ke mně přišla!“

„To je prapodivné přiznání! K čemu je tu ten včerejšek a dnešek a obě ta měřítka?“

„Ty mě neopustíš,“ pokračoval téměř zoufale, „odjedeme spolu, ještě dnes, ano? Ano?“

„Au, nemačkejte mi tak silně ruku! Kam bychom spolu ještě dnes jeli? Někam, kde bychom zas ‚vstávali z mrtvých‘? Ne, už je dost zkoušek... a je to pro mne taky trochu pomalé, ani se pro to nehodím. Je to pro mne příliš vysoko. Mám-li cestovat, tedy do Moskvy a tam přijímat a oplácet návštěvy – to je můj ideál, jak víte.

Neskrývala jsem před vámi ani ve Švýcarech, jaká jsem. Poněvadž nemůžeme jet do Moskvy a přijímat návštěvy, jelikož jste ženat, nemá smysl o tom hovořit.“

„Lizo! A co to bylo včera?“

„Bylo to, co bylo.“

„To je nemožné! To je kruté!“

„Co na tom, že je to kruté. Je-li to kruté, musíte to právě vydržet.“

„Mstíte se mi za včerejší rozmar...“ zamumlal a zlostně se usmál.

Liza vybuchla:

„Jaká nízká myšlenka!“

„Tak proč jste mi dala... ,tolik štěstí'? Mám právo se to dovědět?“

„Ne, musíte se už nějak obejít bez práv; nedoplňujte nízkost svého předpokladu hloupostí. Vám se dnes nechce nic dařit. Mimochodem, nebojíte se už i mínění společnosti, že vás odsoudí za ono ,tolik štěstí'? Ó, je-li tomu tak, jen se proboha nerozčilujte. Nejste ničím vinen a nejste nikomu povinen počtem. Když jsem včera otvírala vaše dveře, nevěděl jste ani, kdo přichází. Byl to právě jen můj rozmar, jak jste se právě vyjádřil, a nic víc. Můžete se všem lidem dívat směle a vítězoslavně do očí.“

„Tvá slova i tento smích ve mně už hodinu vzbuzují chladnou hrůzu. To ,štěstí', o kterém tak zlostně hovoříš, mě stojí... všechno. Což tě mohu teď ztratit? Přisahám, že jsem tě měl včera míň rád. Proč mi dnes všechno bereš? Víš, co mě stála tato nová naděje? Zaplatil jsem ji životem.“

„Svým, nebo cizím?“

Rychle vstal.

„Co to znamená?“ pronesl, dívaje se na ni bez hnutí.

„Zaplátil jste životem svým, či mým? To je to, nač jsem se chtěla zeptat. Nebo jste teď přestal úplně chápat?“ vybuchla Liza. „Co jste tak náhle vyskočil? Proč se na mne díváte takovým pohledem? Lekáte mě. Čeho se stále bojíte? Už dávno jsem si všimla, že se bojíte, právě teď, právě v tuto chvíli... Bože, jak blednete!“ „Víš-li něco ty, Lizo, přísahám, že já nevím... Nemluvil jsem teď vůbec o tom, když jsem říkal, že jsem zaplátil životem...“

„Já vám vůbec nerozumím,“ řekla, bázně se zajíkajíc.

Konečně se objevil na jeho rtech pomalý, zamyšlený úsměv. Tiše se posadil, položil lokty na kolena a zakryl rukama tvář.

„Byl to ošklivý sen a blouznění... Mluvili jsme o dvou různých věcech.“

„Nevím vůbec, o čem jste hovořil... A nevěděli jste včera opravdu, že od vás odejdu, věděl či nevěděl? Mluvte pravdu! Věděl či nevěděl?“

„Věděl...“ odpověděl tiše.

„Tak co chcete? Věděl jste a využil ‚okamžiku‘. Nač tedy ještě o tom mluvit?“

„Řekni mi plnou pravdu!“ vykřikl v zoufalých mukách, „když jsi včera otvírala mé dveře, věděla jsi sama, že je otvíráš jen na jednu hodinu?“

Podívala se na něho nenávistně:

„Opravdu, i nejmávnější člověk může dávat nejpodivnější otázky. A proč vás to tak rozčiluje? Snad ze samolibosti, že vás opouští žena dřív než vy ji? Víte, Nikolaji Vsevolodoviči, co jsem u vás, přesvědčila jsem se mezi jiným, že jste ke mně úžasně velkomyslný, ale právě to u vás dobře nesnáším.“

Vstal z místa a prošel několik kroků po pokoji.

„Dobrá, ať to tak skončí... ale jak se to všechno jen mohlo stát?“

„Jsou to starosti! A zajímavé je, že jste si to mohl na prstech vypočítat, rozumíte tomu líp než kdo jiný a sám jste na to spoléhal. Jsem děvče z dobré rodiny, mé srdce má operní výchovu, tím to všechno začalo, v tom je celé rozluštění.“ „Ne.“

„Není tu nic, co by mohlo poranit vaši samolibost, a všechno je čirá pravda. Začalo to krásným okamžikem, který jsem nemohla vydržet. Předevčirem, když jsem vás přede všemi lidmi ‚urazila‘ a vy mi tak rytířsky odpověděl, přijela jsem domů a ihned jsem se dovtípila, že jste ode mne utekl proto, že jste ženat, a vůbec ne proto, že byste mnou pohrdal, čehož jsem se jako děvče ze společnosti bála nejvíc. Pochopila jsem, že jste mne, nerozumné děvče, chtěl svým útekem zachránit. Vidíte, jak si vaši velkomyslnosti vážím. Tu přiskočil Petr Stěpanovič a rázem mi všechno vysvětlil. Odhalil mi, že vás naplňuje velká myšlenka, před níž jsme my oba, já i on, naprosto ničím, že však já přece jen vám překážím. Připočetl k tomu i sebe, chtěl mermomocí mluvit jedním dechem o nás třech a povídal

nejfantastičtější věci, o člunu a javorových veslech z jakési ruské písně. Pochválila jsem ho, řekla jsem mu, že je básník, a vzal to za bernou minci. A poněvadž jsem beztak už dávno věděla, že mé síly stačí všeho všudy na jediný okamžik, rozhodla jsem se tedy. Nu, to je všechno, a dost, prosím, už žádné vysvětlování. Jinak se ještě pohádáme. Nebojte se nikoho, vezmu všechno na sebe. Jsem špatná, rozmarná děvče, dala jsem se svést operním člunem, já, slečna ze společnosti... A víte, já si přece jen myslila, že mě máte bůhvíjak rád. Nedívejte se proto na mne svrchu, jsem blážínek bláhový, a nesmějte se mi pro tu slzičku, která teď upadla. Strašně ráda pláču a sama sebe lituji. Ale dost, dost! Nejsem k ničemu, a vy nejste taky k ničemu. Dva políčky, z každé strany jeden, tím se můžeme utěšit. Aspoň tím netrpí ješitnost.“

„Sen a blouznění!“ vykřikl Nikolaj Vsevolodovič a zalomil rukama, přecházející po pokoji. „Lizo, ubohá Lizo, co jsi to udělala sama se sebou!“

„Spálila jsem se nad svíčkou, nic jiného. Snad nepláčete nakonec i vy? Pamatujte se, buďte necitelnější...“

„Proč, proč jsi ke mně přišla?“

„Což nechápete konec konců, do jakého komického světla vás v očích veřejného mínění takové otázky stavějí?“

„Proč jste se zničila tak hloupě a tak nestvůrně, co máme teď dělat?“

„A to je Stavrogin, krvežíznivec Stavrogin, jak vám tady říká

jedna dáma, která je do vás zamilována! Poslyšte, vždyť jsem vám už řekla, že jsem si rozpočítala svůj život jen na jednu hodinu a jsem klidná. Rozpočítejte stejně i vy svůj život... ostatně vy k tomu nemáte důvod, ve vašem životě bude ještě mnoho různých ‚hodin‘ a ‚okamžiků‘.“ „Právě tolik, kolik v tvém. Dávám ti své svaté slovo, ani o hodinu víc než v tvém!“

Chodil stále a neviděl její bystrý, pronikavý pohled, náhle jakoby prosvícený nadějí. Ale v téže chvíli paprsek světla uhasl.

„Kdybys věděla, co mě stojí tahle *nemožná* upřímnost. Lizo, kdybych ti jen mohl odhalit...“

„Odhalit? Vy mi chcete něco odhalovat? Bůh mě chraň před vašimi odhaleními!“ přerušila ho téměř polekaně.

Zastavil se a nepokojně vyčkával.

„Musím se vám přiznat, že se ve mně už tenkrát ve švýcarech zakořenila představa, že máte na duši něco strašného, špinavého a krvavého a... přitom takového, co vás staví do strašně komického světla. Je-li to pravda, střežte se něco mi odhalovat! Zničím vás svým smíchem. Budu se vám smát po celý váš život... Co, vy zase blednete? Nechám toho už, nechám, hned odejdu,“ vyskočila z křesla s pohrdavým a štítivým gestem.

„Muč mě, trestej mě, vylij si na mně všechnu svou zlost,“ vykřikl zoufale. „Máš na to plné právo! Věděl jsem, že tě nemiluji, a zahubil jsem tě. Ano, já ‚využil okamžiku‘. Měl jsem naději... už dávno... poslední... Nemohl jsem odolat světlu, které osvítilo mé srdce, když

jsi včera ke mně přišla, sama samotinká, první. Nenadále jsem uvěřil... A věřím snad ještě i teď.“

„Za tak ušlechtilou upřímnost vám oplatím stejně. Netoužím po tom, abych byla vaší milosrdnou sestrou, i když snad půjdu opravdu za ošetřovatelku, nebudu-li umět včas ještě dnes umřít. Ale když půjdu, tedy ne k vám, třebaže ovšem potřebujete ošetřování jako kterýkoliv bezruký a beznohý. Vždycky se mi zdávalo, že mě zavedete do nějakého místa, kde žije ohromný zlý pavouk, velký jako člověk, a že se tam budeme celý život na něho dívat a bát se ho. A v tom taky uplyne naše vzájemná láska. Obraťte se na Dašenku, ta s vámi půjde, kam budete chtít.“

„To jste ji musila i teď připomenout?“

„Ubohý pejsek! Pozdravujte ji ode mne. Ví, že jste si ji vybral už ve Švýcarech pro své stáří? Jaká starostlivost! Jaká předvídavost! Ach, kdo je to?“

V pozadí sálu se jedva znatelně otevřely dveře; čísi hlava nakoukla a spěšně se schovala.

„To jsi ty, Alexeji Jegoryči?“ zeptal se Stavrogin.

„Ne, to jsem jen já,“ vsunul se zas pŭlkou těla do dveří Petr Štěpanovič. „Dobré jitro, Lizaveto Nikolajevno, v každém případě dobré jitro. Já si myslel, že vás najdu oba v tomto sále. Jenom na minutku, Nikolaji Vsevolodoviči, pospíchal jsem sem stůj co stůj na pár slov... naprosto nutných... jen pár slov!“

Stavrogin šel, ale po třech krocích se vrátil k Lize.

„Uslyšíš-li teď něco, Lizo, věz, že jsem vinen.“

Zachvěla se a poděšeně se na něho podívala, ale Nikolaj Vsevolodovič spěšně vyšel.

II

Místnost, z níž vykoukl Petr Stěpanovič, byla velká oválová předsíň. Až do jeho příchodu tam seděl Alexej Jegorovič, ale mladý Verchovenskij ho poslal ven. Nikolaj Vsevolodovič zavřel za sebou dveře do sálu a vyčkávavě se zastavil. Petr Stěpanovič ho přelétl rychlým a zkoumavým pohledem.

„Nu?“

„Totiž, víte-li už,“ pospíšil si Petr Stěpanovič a zdálo se, že mu chce vlézt očima do duše, „tedy nikdo z nás, a především vy, není ovšem ničím vinen, poněvadž je to taková shoda... taková shoda okolností... slovem, právnicky se vás to nemůže dotknout a já letěl, abych vám podal zprávu.“

„Uhořeli? Jsou zabiti?“

„Zabiti, ale neuhořeli, to je to nejhorší, ale dávám vám čestné slovo, že tímto nejsem vinen, ať mě podezříváte sebevíc

– poněvadž mě snad podezříváte, co? Chcete vědět plnou pravdu? Víte, hlavou mi opravdu kmitala občas myšlenka

– vy jste mi ji často sám napověděl, ne vážně, ale jen tak, abyste mě dráždil (poněvadž byste mi to nikdy vážně nenašeptal) – tedy kmitala, ale já se nemohl odhodlat, a neodhodlal bych se ani za nic,

ani za sto rublů, a nekynul z toho taky žádný prospěch, pro mne totiž, pro mne... (Strašně pospíchal a mluvil jako řehtačka.) Ale okolnosti se tak spikly. Dal jsem ze svých peněz (slyšíte, ze svých, od vás v tom nebylo ani rublu, a hlavní věc je, že vy to sám víte) tomu ožralému pitomci Lebjadkinovi dvě stě třicet rublů, předevcírem, už navečer, slyšíte? Předevcírem, a ne včera po literární besedě, všimněte si toho. Je to velmi důležitá shoda, poněvadž jsem přece tehdy ještě určitě nevěděl, zda k vám Lizaveta Nikolajevna pojede, či ne. Dal jsem mu vlastní peníze jedině z toho důvodu, že jste se předevcírem tak vyznamenal a že vás napadlo ohlásit všem své tajemství. No, do toho se vám nepletu... to je vaše věc... to je rytířské... ale přiznávám se, že to na mne působilo jako rána klackem do hlavy. Poněvadž se mi tyto tragédie omrzely až na dno duše – všimněte si, že mluvím vážně, ač užívám hledaných slov –, poněvadž to vše konec konců škodí mým plánům, umínil jsem si, že dopravím buď jak buď i bez vašeho vědomí Lebjadkinovy do Petrohradu, tím spíš, že on sám tam měl trhání. Udělal jsem jednu chybu, dal jsem mu peníze vaším jménem. Je to chyba, či není? Snad to ani není chyba, co? Poslyšte teď, poslyšte, jak se to všechno obrátilo...“ přiblížil se v zápalu řeči až těsně k Stavroginovi a chtěl ho chytit za výložky kabátu (na mou duchu, snad naschvál). Stavrogin ho prudkým pohybem uhodil přes ruku.

„Co vy... přestaňte... zlomíte mi ještě ruku... hlavní věc je v tom, jak se to obrátilo,“ zahrčel znovu, nepodiviv se ani dost málo ráně.

„Takhle večer mu dám peníze s podmínkou, že se on i sestra zítra za svítání vypraví. Svěřím tu záležitost tomu padouchovi Liputinovi, aby je sám posadil do vozu a vypravil. Ale holomka Liputina napadlo provést obecenstvu uličnictví – snad jste o tom slyšel? Na literární besedě. Jen si představte, představte si: oba pijí, skládají verše, z nichž polovina je Liputinových. Liputin obleče Lebjadkina do fraku, mne mezitím ujišťuje, že ho hned ráno vypravil, ale hlídá ho někde v zadní komůrce, aby ho potom vystrčil na pódium. Ale Lebjadkin se opije neočekávaně rychle. Pak přijde ten známý skandál, pak ho dopraví polomrtvého domů a Liputin mu potají těch dvě stě rublů vytáhne a nechá mu jen drobné. Naneštěstí však se ukáže, že Lebjadkin hned ráno už těch dvě stě rublů z kapsy vyndával, chlubil se a ukazoval je, kde neměl. A poněvadž Fed'ka právě na to čekal, slyšel něco zvonit u Kirillova (pamatujete se na svou narážku?), rozhodl se, že využije okolností. A to je po pravdě všecko. Jsem aspoň rád, že Fedka nenašel peníze, ten darebák spoléhal jistě na tisíc rublů! Spěchal, a požáru se myslím sám polekal... Věříte, ten požár mě překvapil, jako bych dostal polenem do hlavy. Ne, čert ví, co to je! To je taková svévole... Tady vidíte, že před vámi nic neskrývám, protože toho od vás tolik očekávám. Ano, ta myšlenka na oheň ve mně už dávno zrála, poněvadž je tak lidová a populární, ale já ji přece schovával na kritickou hodinu, na onen drahocenný okamžik, až se všichni zdvihneme a... Ale oni si najednou usmyslí teď, o své vůli a bez rozkazu, v takovém

okamžiku, kdy právě bylo třeba se schovávat a ani nedýchat! Ne, to je taková svévole!... Krátce, nevím ještě nic, tam se mluví o dvou špigulinských... ale jestli v tom jsou taky *naši*, jestli jen jeden z nich v tom má prsty – běda mu! Tady vidíte, co to znamená jen trochu povolit uzdu! Ne, ta demokratická banda se svými pětkami – to je špatná opora. Tady je třeba jedině, majestátní vůle zbožňovaného despoty, který by se opíral o něco, co není náhodné a co je mimo všechno ostatní... Pak i členové pětky stáhnou ocas a jejich patolízalství se může využít, až bude potřeba. Ale v každém případě, i když tam teď roztrubují, že Stavrogin potřeboval upálit ženu, proto celé město shořelo, přec...“

„To už roztrubují?“

„Totiž ještě vůbec ne, a abych se přiznal, neslyšel jsem zhola nic, co však si počneš s lidmi, zvláště když vyhořeli: vox populi, vox Dei²³⁶. Sebehoupější povídačky se rozletí v mžiku... Ale vždyť ve skutečnosti se nemáte vůbec čeho bát. Právnický jste zcela nevinný, svědomí máte čisté – vždyť vy jste to přece nechtěl? Že ne? Důkazy nejsou, jen shoda okolností... Copak si Fed'ka vzpomene na vaše neopatrná slova tehdy u Kirillova – proč jste to jen tenkrát říkal? – ale vždyť to docela nic nedokazuje, a Fed'ku už přimáčkneme ke zdi. Ještě dnes ho zkrotím...“

„A mrtvolý vůbec neshořely?“

²³⁶ Hlas lidu, hlas boží.

„Ani trochu; ta kanálie neumí nic pořádně udělat. Ale jsem aspoň rád, že jste tak klidný, poněvadž... ač nejste v té věci nijak vinen, ba ani myšlenkou, přece jen... A přitom musíte uznat, že se to všechno vašim záležitostí výborně hodí: jste najednou svobodným vdovcem a můžete v tu chvíli nabídnout ruku krásnému děvčeti s ohromným jménem, které je nadto už ve vašich rukou. Vidíte, jaký následek může mít prostá, náhodná shoda okolností – co?“

„Vy mi vyhrožujete, ťulpase?“

„Jen pomalu, pomalu, najednou jsem teď ťulpas! A jaký je to tón? Místo co byste se radoval, vy tuhle... schválně jsem běžel, abych vás co nejdřív zpravil... A čím bych vám vyhrožoval? Nepotřebuju vás přece, abych vám hrozil. Potřebuju vaši dobrou vůli, ne abyste jednal ze strachu. Jste pro mne světlem a sluncem... To já se třesu před vámi, a ne vy přede mnou! Nejsem přec Mavrikij Nikolajevič... A představte si, letím sem v rychlé drožce a tady u mříže vašeho parku, v zadním rohu, stojí Mavrikij Nikolaj evič... v plášti, celý zmoklý, seděl tam asi celou noc! To jsou věci! Jak tak mohou lidé ztratit rozum!“

„Mavrikij Nikolajevič? Opravdu?“

„Opravdu, opravdu. Sedí u zahradní mříže. Myslím tak tři sta kroků odtud. Jel jsem kolem něho co nejrychleji, ale zahlédl mě. Vy jste to nevěděl? V tom případě jsem tuze rád, že jsem vám to nezapomněl říci. Takový člověk je nejnebezpečnější, zvláště má-li s sebou revolver, a konečně noc, plískanice, přirozená podrážděnost –

a k tomu ještě takové okolnosti, cha, cha! Co myslíte, proč tam sedí?“

„Čeká na Lizavetu Nikolajevnu.“

„Tá-ák! Ale proč by k němu měla vyjít? A... v takovém dešti... Je to přece jen vrták!“

„Vyjde k němu co nevidět.“

„No ne! To je zpráva! Tedy... Ale poslyšte, vždyť situace Lizavety Nikolajevny se zcela změnila. K čemu by teď potřebovala Mavrikije? Vždyť vy jste svobodný vdovec a můžete se s ní hned zítra oženit! Ještě o tom neví, přenechte to mně a ihned vám všechno zařídím. Kde je? Musíme ji taky potěšit.“

„Potěšit?“

„A jak! Pojdme.“

„A vy si myslíte, že se toho o těch mrtvolách nedovtípí?“
přimhouřil jaksi zvláště oči Stavrogin.

„Ovšemže nedovtípí,“ vpadl mu do řeči Petr Stěpanovič s tváří dokonalého hlupáčka, „poněvadž právnický přec... Och, vy! A kdyby se dovťípila! U žen všechny takové věci ustupují lehce do pozadí, neznáte ještě ženy! Nehledě ani k tomu, že má teď největší zájem provdat se za vás, poněvadž si udělala přece jen ostudu. Kromě toho jsem jí napovídal o ‚člunu‘, poněvadž jsem viděl, že právě ‚člun‘ na ni působí, tady vidíte, jaké je ráže. Nebojte se, překročí lehce ty mrtvolky, jako nic, tím spíš, že jste docela, docela nevinný, pravda? Ona si jen ty mrtvolečky schová, aby vás pak, tak v

druhém roce manželství, měla čím bodnout. Každá žena, když jde k oltáři, se zásobí něčím takovým z mužovy minulosti, ale pak přece už... kdo ví, co bude za rok! Cha-cha-cha!“

„Máte-li rychlou drožku, dovezte ji hned k Mavrikiji Nikolajevičovi. Právě mi řekla, že jsem jí protivný a že ode mne odejde, a mého vozu ovšem nepoužije.“

„Tá-ák! Copak opravdu odjíždí? Jak se to mohlo stát?“ podíval se hloupě Petr Stěpanovič.

„Nějak dnes v noci uhodla, že ji vůbec nemiluji... což věděla ovšem vždy.“

„Copak vy ji nemilujete?“ vpadl do řeči nesmírně udiveně Petr Stěpanovič. „Ale je-li tomu tak, proč jste ji u sebe nechal, když přišla, a neuvědomil ji jako šlechetný člověk hned přímo, že ji nemilujete? To je od vás strašná špinavost. A do jakého špinavého světla jste uvedl v jejích očích mne!“

Stavrogin se náhle rozesmál.

„Směju se své opici,“ objasnil ihned.

„Á! Uhodl jste, že jsem se začal opičit,“ rozesmál se strašně vesele i Petr Stěpanovič. „Já jen proto, abych vás rozesmál! Považte, hned jak jste ke mně vstoupil, uhodl jsem z vaší tváře, že jste zažil neštěstí. Ba snad úplný neúspěch, co? Nu, sázím se,“ vykřikl, zajíkáje se nadšením, „že jste proseděli celou noc vedle sebe na židli v sále a že jste se po celý ten drahocenný čas přeli o nějakou velmi vznešenou a ušlechtilouvěc... Nu, odpusťte, odpusťte, co je mi do

toho! Věděl jsem přec už včera zcela jistě, že to všechno u vás skončí nějakou hloupostí. Přivedl jsem ji k vám jedině kvůli tomu, abych vás rozptýlil a abych vám dokázal, že vám se mnou dlouhá chvíle nebude. Ještě třistakrát se vám mohu v podobných věcech hodit. Jsem vůbec rád lidem příjemný. Není-li vám jí však teď třeba, nač jsem taky spoléhal, proto jsem taky přijel, pak...“

„Tak vy jste ji tedy přivezl jen pro mé rozptýlení?“

„A pro co jiného?“

„A ne proto, abyste mě donutil zabít ženu?“

„Ne, copak jste ji zabil? Jaký vy jste tragický člověk!“

„To je jedno, vy jste ji zabil...“

„Ale copak já jsem zabil? Povídám vám přec, že s tím nemám vůbec co dělat. Ale vy mě začínáte znepokojoovat...“

„Pokračujte, řekl jste: ‚Není-li vám jí však teď třeba, pak...‘“

„Pak ponechte to ostatní mně, samozřejmě! Provdám jí ještě skvěle za Mavrikije Nikolajeviče, kterého jsem ostatně k parku vůbec neposadil, ne abyste si něco takového myslel. Vždyť se ho teď sám bojím. Povídate, že ji mám odvézt v rychlé drožce, ale já jen tak tak kolem něho proklouzl... opravdu, ale co když má revolver?... Dobře, že jsem si vzal s sebou svůj. Tady je (vytáhl z kapsy revolver, ukázal a ihned zase schoval). Vzal jsem jej s sebou kvůli daleké cestě... Ostatně já vám to urovnám za chvíličku, neboť jí právě teď srdéčko nyje po Mavrikijovi, aspoň by mělo nýt... a víte co, na mou duchu, mně je jí až trochu líto! Svedu ji s Mavrikijem a ona hned

začne vzpomínat na vás, vychvalovat vás před ním a jemu přímo do obličeje spílat, takové je už ženské srdce! Zase se smějete? Jsem strašně rád, že jste se tak rozveselil. No což, pojd'me. Začnu přímo s Mavrikijem, a o těch... zavražděných... víte, nebylo by líp teď pomlčet? Stejně se to potom dozví.“

„O čem se dozví? Kdo je zavražděn? Co jste říkal o Mavrikiji Nikolajeviči?“ otevřela náhle dveře Liza.

„A! Vy jste poslouchala?“

„Co jste teď řekl o Mavrikiji Nikolajeviči? Je zabit!“

„Á! Neslyšela jste tedy dobře! Upokojte se, Mavrikij Nikolajevič je živ a zdrav, o čemž se můžete hned přesvědčit, poněvadž je tady u cesty, u zahradní mříže... a proseděl tam tuším celou noc; je promoklý, v plášti... Když jsem jel kolem, zahlédl mě.“

„To není pravda. Řekl jste 'zavražděn'... Kdo je zavražděn?“ naléhala s mučivou nedůvěrou.

„Zavražděna je jen má žena, její bratr Lebjadkin a jejich služka,“ prohlásil pevně Stavrogin.

Liza se zachvěla a strašně zbledla.

„Zvířecká, podivná náhoda, Lizaveto Nikolajevno, nejhlupejší případ loupeže,“ rozjel se ihned Petr Stěpanovič, „jen případ loupeže, při níž se využilo požáru. Je to práce loupežníka Fed'ky Kriminálníka a trulanta Lebjadkina, který všem ukazoval své peníze... s tím jsem taky příběh... jako bych dostal kamenem do hlavy. Stavrogin se mohl sotva na nohou udržet, když jsem mu tu zprávu podal. Teď

jsme se tu radili, máme-li vám to říci, či ne.“

„Nikolaji Vsevolodoviči, mluví pravdu?“ stěží ze sebe vypravila Liza.

„Ne, nemluví pravdu.“

„Jak to že ne?“ zachvěl se Petr Stěpanovič. „To by tak ještě chybělo!“

„Bože na nebi, já se zblázním!“ vykřikla Liza.

„Ale pochopte přec aspoň, že je teď šílený!“ křičel z plna hrdla Petr Stěpanovič, „vždyť je zabita přece jeho žena! Vidíte, jak je bledý... Vždyť on strávil celou noc s vámi, neodešel ani na chvíli, jak by tedy bylo možno ho podezřívát?“

„Nikolaji Vsevolodoviči, řekněte jako před Bohem, jste-li vinen, či ne, a já přísahám, že uvěřím vašemu slovu jako slovu božímu a půjdu za vámi kraj světa, ó půjdu! Půjdu jako pejsek...“

„Proč ji tak mučíte, vy hlavo fantastická!“ rozběsnil se Petr Stěpanovič. „Lizaveto Nikolajevno, na mou duchu, srazte mě do stoupy, on je nevinný, naopak je sám tím ubitý a blouzní, jak vidíte. Není vůbec, vůbec vinen, ani myšlenkou ne!... To vše je práce lupičů, které jistě za týden chytanou azmrskají... Je v tom Fed'ka Kriminálník a špigulinští. Celé město o tom povídá, proto to říkám i já.“

„Je to pravda? Je to pravda?“ očekávala s chvěním svůj poslední ortel Liza.

„Nezavraždil jsem a byl jsem proti tomu, ale věděl jsem, že budou

zabiti, a nezadržel jsem vrahy. Jděte ode mne, Lizo,“ vypravil ze sebe Stavrogin a odešel do salónu.

Liza si zakryla obličej rukama a vyběhla z domu. Petr Stěpanovič se za ní chtěl vrhnout, ale vrátil se ihned do salónu.

„Tak vy tak? Tak vy tak? Tak vy se ničeho nebojíte?“ vrhl se se svrchovanou zuřivostí na Stavrogina, breptal nesouvisle s pěnou na rtech, nenacházeje téměř slov.

Stavrogin stál uprostřed sálu a ani slovem neodpovídal. Chytil levicí lehce pramen svých vlasů a roztržitě se usmíval. Petr Stěpanovič jej prudce uchopil za rukáv.

„Copak jste ztratil rozum? Tak tohle tedy vy máte za lubem? Všechny udáte a sám půjdete do kláštera nebo k čertu... Ale já vás přece jen oddělám, třeba se mě nebojíte!“

„Á, to vy tu plácáte?“ zpozoroval ho konečně Stavrogin. „Běžte,“ vzpamatoval se náhle, „běžte za ní, dejte zapřáhnout, nepouštějte ji... Běžte, běžte přec! Doprovod'te ji domů, aby o tom nikdo nevěděl a aby nešla tam... podívat se na mrtvolu... na mrtvolu... posadte ji do vozu násilím... Alexeji Jegoryči! Alexeji Jegoryči!“

„Stůjte, nekřičte! Teď už je v objetí Mavrikije Nikolajeviče... Mavrikij Nikolajevič si nesedne do vašeho kočáru. Stůjte! Teď jde o víc než o kočár!“

Vyndal revolver. Stavrogin se na něho vážně podíval.

„A co, zabte,“ řekl tiše, téměř smírně.

„Fuj, k čertu, jakou lež člověk na sebe naválí,“ až se zachvěl Petr

Stěpanovič. „Na mou duši, měl bych vás zabít! Měla na vás plivnout, opravdu!... Jaký vy jste ‚člun‘ – stará, dřevěná pramice na rozštípání!... Kdybyste se teď aspoň ze vzteku, aspoň ze vzteku vzpamatoval! E-ech! Vždyť vám je už asi všechno jedno, když sám prosíte o kulku do hlavy?“

Stavrogin se divně usmál.

„Kdybyste nebyl takový tatrman, řekl bych teď možná ‚ano‘... Kdybyste byl jen o kapánek moudřejší...“

„Jsem tatrman, ale nechci, abyste byl tatrman vy, má lepší polovina! Chápete mě?“

Stavrogin chápal, snad jen on chápal. Šatov byl překvapen, když mu Stavrogin jednou řekl, že Petr Stěpanovič je nadšenec.

„Táhněte teď ode mne ke všem čertům, a zítra snad něco ze sebe dostanu. Přijďte zítra.“

„Ano? Ano?“

„Jak to mám vědět!... Táhněte ke všem čertům, ke všem čertům!“

A odešel ze sálu.

„A snad je to právě takhle nejlíp,“ zamumlal pro sebe Petr Stěpanovič, schovávaje revolver.

III

Vrhl se za Lizavetou Nikolajevnou. Nebyla ještě daleko, jen několik kroků od domu. Alexej Jegorovič se ji snažil zadržet. Následoval ji ve fraku, bez klobouku, uctivě skloněn ve vzdálenosti

jednoho kroku. Neodbytně ji prosil, aby počkala na vůz; starý lokaj byl polekán a téměř plakal.

„Běž, pán chce čaj, není tam nikdo, kdo by mu jej podal,“ odrazil ho Petr Stěpanovič a bez okolků uchopil Lizavetu Nikolajevnu pod paždí.

Lizaveta Nikolajevna mu nevytrhla ruku, nebyla yšak, tuším, při smyslech, ještě se nevzpamatovala.

„Předně nechod'te tudy,“ breptal Petr Stěpanovič, „musíme tudyhle, a ne kolem parku. Za druhé za žádných okolností nemůžete jít pěšky, máte domů tři versty a nejste na takovou cestu ani vhodně oblečena. Kdybyste jen kapánek počkala! Přijel jsem rychlou drožkou, kůň je tady na dvoře, dám hned zapřáhnout, posadím vás do vozu a dovezu, takže vás nikdo neuvidí.“

„Jak jste hodný...“ pronesla laskavě Liza.

„Prosím vás, v takovém případě by tak na mém místě jednal každý humánní člověk...“ Liza se na něho podívala a podivila se. „Ach můj bože, já myslila, že je to stále ještě ten stařec!“

„Poslyšte, jsem strašně rád, že tu věc tak chápete, poněvadž to všechno je docela bláhový předsudek; a když už jsme tak daleko, nebylo by líp, kdybych tomu starci teď nařídil připravit kočár, bude to trvat jen deset minut, my se zatím vrátíme a počkáme u podjezdu, ne?“

„Nejprve chci... kde jsou ti zavraždění?“

„Ach, zase takový fantastický nápad! Právě toho jsem se bál...“

Ne, tyhle ošklivé věci necháme raději stranou, není třeba, abyste to viděla.“

„Já vím, kde jsou, já ten dům znám.“

„Co na tom, že ten dům znáte? Prosím vás, prší, všude je mlha... (To jsem si uvázal pěknou věc na krk!) Poslyšte, Lizaveto Nikolajevno, musíme se rozhodnout: buď pojedete se mnou v drožce, pak počkejte a nedělejte už ani krok, poněvadž půjdete-li ještě dvacet kroků, jistě nás zpozoruje Mavrikij Nikolajevič...“

„Mavrikij Nikolajevič? Kde je? Kde je?“

„No, chcete-li jít s ním, tak vás ještě kousek vyprovodím a ukážu vám, kde sedí, ale sám se budu poroučet. Nechtěl bych mu teď na oči.“

„On na mne čeká, bože můj!“ zastavila se náhle Lizaveta Nikolajevna a krev se jí nahnala do obličeje.

„Ale prosím vás, je to člověk bez předsudků! Víte, Lizaveto Nikolajevno, do toho všeho mi nic není. Já na tom nemám docela žádnou účast, to vy sama dobře víte, ale přeju vám přec jen všechno dobré... Když se nám nepovedl náš ‚člun‘, když se ukázalo, že je to jen stará, prohnílá pramice, dobrá na rozštípání...“

„Ach, to je báječné!“ vykřikla Liza.

„Báječné, a z očí jí tečou slzy. Tady je potřeba zmužilosti. Nedat se mužem v ničem zahanbit. V našem století, kdy žena... fuj, hrome! (Petr Štěpanovič si div neodplivl.) A hlavní věc, že není čeho litovat, snad se to všechno skvěle urovná. Mavrikij Nikolajevič je člověk...“

no zkrátka, Mavrikij Nikolajevič je člověk citlivý, třebaže nemluva, což je ovšem taky dobře, ovšem s podmínkou, že nemá předsudky...“

„Báječné, báječné!“ rozesmála se hystericky Liza.

„Ale, no, ke všem kozlům... Lizaveto Nikolajevno,“ zaútočil náhle Petr Stěpanovič, „vždyť já tu vlastně jenom pro vás... a teď jsem přece... Posloužil jsem vám včera, když jste sama chtěla, ale dnes... No, tady vidíte Mavrikije Nikolajeviče, tamhle sedí, nevidí nás. Víte, Lizaveto Nikolajevno, četla jste *Polínku Saksovou*?“

„Co je to?“

„To je taková novela, *Polínka Saksová*. Četl jsem ji ještě na universitě... Je v ní takový úředník, Saks, velmi bohatý, a vězni ve venkovské vile ženu, protože mu byla nevěrná... Ale k sakru, vykašlat se na to! Uvidíte, že ještě než dojdete domů, Mavrikij Nikolajevič vám učiní nabídnutí k sňatku. Stále ještě nás nevidí.“

„Ach, kéž nás nevidí!“ vykřikla náhle jako bez rozumu Lizaveta Nikolajevna. „Utečme, utečme! Do lesa, do polí!“

A utíkala zpět.

„Lizaveto Nikolajevno, ale to je strašná zbabělost!“ utíkal jí v patách Petr Stěpanovič. „Proč nechcete, aby vás viděl? Naopak, podívejte se mu přímo a hrdě do očí... Je-li to kvůli *tomu*... panenství... tak to je přece předsudek, zaostalost... Kampak, kampak běžíte? Ech, ta běží! Vrátime se raději k Stavroginovi, vezmeme si mou drožku... Kam to běžíte? Tam je přeci pole... teď upadla!“

Zarazil se. Liza letěla jako pták, nevědouc kam, a Petr Stěpanovič byl od ní už na padesát kroků. Upadla, neboť klopýtla o hromádku. Vtom se rozlehl vzadu stranou hrozný výkřik, výkřik Mavrikije Nikolajeviče, který viděl její běh a pád a běžel přes pole k ní. Petr Stěpanovič zahájil okamžitě ústup k vratům domu Stavroginových, aby mohl co nejrychleji nasednout do své drožky.

Ale Mavrikij Nikolajevič už stál strašlivě polekán vedle Lizy, která opět povstala, skláněl se nad ní a držel její ruku ve svých rukou. Celá nepravděpodobná situace tohoto setkání jím otrásla a slzy mu tekly po tvářích. Viděl ženu, kterou tak zbožňoval, běžet šíleně přes pole, v této hodině, za takové nepohody, bez pláště, ve včerejších elegantních šatech, teď zamazaných od pádu a zmačkaných... Nemohl ze sebe vypravit ani slova, svlékl svůj plášť a začal jí chvějícíma se rukamazahalovat ramena. Najednou vykřikl, když ucítil, že se dotkla rty jeho ruky.

„Lizo!“ vykřikl, „nic neumím, jsem neschopný člověk, ale neodhánějte mě od sebe!“

„Ó ano, pojďte co nejrychleji odtud, neopouštějte mě!“ chytila ho sama za ruku a vlekla za sebou. „Mavrikiji Nikolajeviči,“ ztišila náhle bojácně hlas, „tam jsem dělala pořád hrdinku, ale tady se smrti bojím. Umřu, velmi brzy umřu, ale bojím se, bojím umírání...“ šeptala, tisknouc mu pevně ruku.

„Och, kdyby tudy aspoň někdo jel!“ ohlížel se zoufale kolem. „Kdyby aspoň někdo jel! Promáčíte si nohy... ztratíte rozum!“

„To nic, to nic,“ povzbuzovala ho, „tak je dobře, s vámi se tolik nebojím, držte mě za ruku, vedte mě... Kam teď půjdem, domů? Ne, já chci nejdřív vidět ty zavražděné. Zavraždili prý jeho ženu a on říká, že prý ji zabil sám. Že to není pravda, že ne? Chci vidět sama ty zavražděné... kvůli mně... kvůli nim mě dnes v noci přestal mít rád... Uvidím je a všechno se dozvím. Rychle, honem, já ten dům znám... byl tam oheň. Mavrikiji Nikolajeviči, příteli, neodpouštějte mně, bezectné! Proč byste mi odpouštěli? Proč pláčete? Dejte mi ránu a ubijte mě tady na poli jako psa!“

„Nikdo vás teď nemůže soudit,“ pronesl pevně Mavrikij Nikolajevič, „odpusť vám Bůh, já mohu být nejméně vašim soudcem!“

Ale bylo by vskutku nadmíru obtížné popisovat jejich hovor. Mezitím oba šli ruku v ruce, rychle, spěchali jako pološílení. Kráčeli přímo k požářišti. Mavrikij Nikolajevič stále ještě nepozbýval naděje, že potkají třeba nějaký selský povoz, ale nikdo nepřijížděl. Drobný, jemný déšť pronikal celým krajem, pohlcoval každý záblesk světla a každý odstín a měnil všechno v jednu dýmnou, olověnou, beztvarou masu. Byl už dávno den, ale zdálo se, že ještě ani nesvítá. A najednou se z té chladné, dýmné mlhy vynořila podivná, ubohá postava, která jim šla vstříc. Když si to teď představuji, myslím, že bych nevěřil vlastním očím, kdybych byl na místě Lizavety Nikolajevny, ale ona radostně vykřikla a ihned poznala podivného chodce. Byl to Stěpan Trofimovič. Jak odešel a jakým způsobem

mohl uskutečnit svůj nerozumný, ztřeštěný plán na útěk, o tom bude ještě zmínka. Připomínám jen, že onoho rána už měl horečku, ale ani nemoc ho nezdržela. šel pevně po mokré cestě, bylo patrné, že si svůj plán promyslel, jak toho jen byl při své nepraktičnosti učence nejlíp schopen. Byl oblečen „po poutnicku“, totiž do pláště s rukávy, přepásaného širokým koženým lakovaným pasem s přezkou, na nohou měl vysoké nové holínky, do nichž měl zasunuty kalhoty. Pravděpodobně si už dávno tak představoval sebe jako poutníka a pás i vysoké boty s blýskavými husarskými holínkami, v nichž neuměl chodit, si zaopatřil už před několika dny. Klobouk se širokým okrajem, harasový šál, pevně kolem krku ovinutý, v pravici hůl a v levici neobyčejně malý, ale neobyčejně napěchovaný kufřík, to vše doplňovalo jeho výzbroj. Nadto měl v pravici rozevřený deštník. Ty tři věci – deštník, hůl a kufřík – se mu už na první verstě pronášely a při druhé ho tížily.

„Jste to vskutku vy?“ vykřikla Liza, prohlížejíc si ho se smutným úžasem, který zaměnil první výbuch bezděčné radosti.

„Lise!“ vykřikl i Stěpan Trofimovič, vrhaje se k ní taky téměř v horečce, „chere, chere ²³⁷, jste to vy... v takové mlze? Hled'te, zář ohně! Vous etes malheureuse, n'est-ce pas? ²³⁸ Vidím, vidím, nepovídejte, ale nevyptávejte se ani mne. Nous sommes tous

²³⁷ drahoušku, drahoušku!

²³⁸ Jste nešťastna, že ano?

malheureux, mais il faut les pardonner tous. Pardonnons, Lise,²³⁹ a budeme navždy svobodni. Aby se člověk usmířil se světem a stal se docela svobodným – il faut pardonner, pardonner et pardonner!“²⁴⁰

„Ale proč tu klekáte?“

„Protože, louče se s vámi, chci se rozloučit se světem i s celou svou minulostí!“ zaplakal a zdvihl její obě ruce ke svým uplakaným očím. „Klekám před vším, co bylo v mém životě krásného, líbám a děkuji! Teď jsem se rozštěpil na dvě půle: tam – bloud, který snil o tom, že vzlétne do nebe, vingt deux ans!²⁴¹ Tady – ubitý, promrzlý stařec, vychovatel... chez ce marchand, s'il existe pourtant ce marchand...²⁴² Ale jak jste promokla, Lise!“ vykřikl, vyskakuje na nohy, když ucítil, že na mokré půdě provlhly i jeho nohy, „a jak je to možné, že jste v těchhle šatech?... A pěšky a pod širým nebem... Vy pláčete? Vous êtes malheureuse?“²⁴³ Ah, slyšel jsem něco... ale odkud teď přicházíte?“ kupil otázku na otázku s bázlivou tváří, dívaje se v hlubokém úžase na Mavrikije Nikolajeviče, „mais savez-vous l'heure qu'il est?“²⁴⁴

„Stěpane Trofimoviči, slyšel jste něco tam o těch zavražděných... je to pravda? Pravda?“

„Ti lidé! Viděl jsem celou noc zář jejich skutků. Jinak skončit

²³⁹ Jsme všichni nešťastní, ale je třeba jim odpustit, všem. Odpusťme, Lizo...

²⁴⁰ je třeba odpouštět, odpouštět a odpouštět!

²⁴¹ dvaadvacet let

²⁴² u kupce, existuje-li jen ten kupec

²⁴³ Jste nešťastná?

²⁴⁴ ale víte, kolik je hodin?

nemohli... (Jeho oči zase zablýskaly.) Prchám z blouznivého horečného snu, prchám, abych vyhledal Rusko, existe-t-elle la Russie? Bah, c'est vous, cher capitaine! ²⁴⁵ Nikdy jsem nepochyboval, že vás uvidím někde při velkém hrdinském skutku... Ale vezměte si můj deštník – proč mermomocí chcete pěšky? Proboha, vemte si aspoň deštník, já si stejně najdu někde povoz. Vždyť já jdu proto pěšky, že Stasie (to je Nastasja) by začala na celou ulici křičet, kdyby se dozvěděla, že odjíždím, tak jsem jí vyklouzl pokud možno inkognito. Nevím, ale tam v *Hlase* píší o rozšíření loupeží. Myslím však, že není možné, abych potkal loupežníka, hned jak se vydám na cestu. Chere Lise, ²⁴⁶ řekla jste tuším, že kdosi kohosi zavraždil? O, mon Dieu, ²⁴⁷ vám není dobře!“

„Pojďme, pojdme!“ vykřikla hystericky Liza, vlekouc Mavrikije Nikolajeviče opět za sebou. „Počkejte, Stěpane Trofimoviči,“ vrátila se pojednou k němu, „počkejte, chuděro, ukažte, udělám vám křížek. Snad by bylo nejlíp vás svázat, ale udělám vám raději křížek. Pomodlete se i vy za ‚ubohou Lizu‘, jen trošku, moc se nenamáhejte. Mavrikiji Nikolajeviči, dejte tomu dítěti jeho deštník, vraťte jej. Tak... Pojdme! Pojdme!“

Oba přišli k osudnému domu právě ve chvíli, když hustý dav, který se nakupil před domem, se už dost naposlouchal pověstí o

²⁴⁵ Existuje vůbec Rusko? Ach, to jste vy, milý kapitáne!

²⁴⁶ Drahá Lizo...

²⁴⁷ Ó bože!

Stavroginovi a o tom, jaký prospěch mu přineslo zavraždění ženy. Přece však, opakuji, ohromná většina poslouchala stále ještě mlčky a bez hnutí. Rozčilovali se jen opilí křiklouni a „utrženci“, jako byl onen člověk městskeho stavu, který mával rukama. Všichni ho znali jako člověka docela ticheho, ale najednou jako by se utrl a někam letěl, když jím něco určitým způsobem otřásl. Neviděl jsem, jak Liza a Mavrikij Nikolajevič přišli. Strnulý úžasem zpozoroval jsem nejprve Lizu, byla daleko ode mne v davu, a Mavrikije Nikolajeviče jsem zpočátku vůbec nezahlédl. Bylo to, tuším, v okamžiku, kdy pro velkou tlačenicí zůstal dva kroky za ní, nebo ho odstrčili. Pozornost všech se ovšem velmi brzy obrátila na Lizu, razící si cestu davem, nevidoucí nic kolem sebe, jako člověk v horečce, který utekl z nemocnice. V davu začali hlasitě mluvit a najednou zahučeli. Vtom někdo vykřikl: „To je Stavroginka!“ a z druhé strany se ozvalo: „Nestačí jim zavraždit, přijdou se ještě koukat!“ Najednou jsem spatřil, že nad její hlavou se zezadu zdvihla a klesla čísi ruka; Liza upadla. Rozlehl se strašný výkřik Mavrikije Nikolajeviče, který se jí vrhl na pomoc a uhodil vši silou člověka, který stál mezi ním a Lizou. Ale v témž okamžiku ho onen měšťan zezadu sevřel oběma rukama. Ve vzniklé rvačce se nějakou dobu nedalo nic rozeznat. Liza, tuším, vstala, ale zase padla pod druhou ranou. Náhle se dav rozestoupil, kolem ležící Lizy se utvořil nevelký prázdný kruh a zkrvavělý, šílený Mavrikij Nikolajevič stál nad ní, křičel, plakal a lomil rukama. Nepamatuji se zcela přesně na další průběh. Pamatuji

se jen, že Lizu najednou odnesli. Běžel jsem za ní. Byla ještě živa a snad ještě při vědomí. Z davu zatkli měšťana a ještě tři muže. Ta trojice až dodnes jakoukoliv účast na zločinu popírá a tvrdošíjně ujišťuje, že je zatkli omylem; snad mají pravdu. Měšťan, ač jasně usvědčen, nemůže dodnes ještě podrobně vysvětlit, co se stalo, jako člověk, který není zcela při rozumu. Taky já jsem musil jako očitý, byť vzdálený svědek vypovídat při vyšetřování. Prohlásil jsem, že všechno se odehrálo způsobem v nejvyšší míře náhodným a bylo spácháno lidmi, kteří snad byli poštváni, ale nevěděli, co dělají, byli opilí a ztratili už rovnováhu. Toho mínění jsem i dnes.

HLAVA ČTVRTÁ

Poslední usnesení

I

ONOHO RÁNA VIDĚLO PETRA STĚPANOVIČE MNOHO LIDÍ; ti, kdo ho viděli, vzpomínali, že byl neobyčejně rozrušen. Ve dvě hodiny odpoledne zaběhl ke Gaganovu, který se právě den předtím vrátil z venkova a měl plný dům návštěvníků, kteří mnoho a horlivě hovořili o nedávných událostech. Petr Stěpanovič mluvil nejvíc a přímo si vynucoval pozornost. U nás ho vždy pokládali za „žvanivého studenta, který má švába na mozku“, ale teď hovořil o Julii Michajlovně a při všeobecném zmatku to bylo téma poutavé. Vypravoval o ní jako její intimní a nedávný důvěrník mnoho nových a docela neočekávaných podrobností. Neúmyslně (a ovšem neopatrně) sdělil několik jejích vlastních výroků o osobách v městě všeobecně známých, čímž se ovšem ihned dotkl jejich samolibosti. Všechno u něho působilo nejasným a zmateným dojmem, jako u člověka nepřilíš chytrého, který je jako poctivý muž postaven před trapnou nutnost vysvětlit rázem celou hromadu nedorozumění a který ve své prostodušné nemotornosti sám neví, čím začít a čím skončit. Vyklouzlo mu taky dost neopatrně, že Julii Michajlovně bylo známo celé Stavroginovo tajemství a že zkrátka celou pletichu řídila. Julie Michajlovna podvedla i jej (samého Petra Stěpanoviče), poněvadž on sám byl zamilován do té nešťastné Lizy, a zatím ho tak „napálili“, že

ji téměř doprovodil ve voze k Stavroginovi. „Ba, ba, vám se to, pánové, směje, ale kdybych já věděl, kdybych věděl, jak to skončí!“ uzavřel. Na různé starostlivé otázky o Stavroginovi prohlásil přímo, že katastrofa s Lebjadkinem je podle jeho názoru pouhá náhoda a vším že je vinen sám Lebjadkin, poněvadž ukazoval peníze. To vysvětlil zvláště dobře. Jeden z posluchačů mu nadhodil, že se nadarmo „přetvařuje“, že přec v domě Julie Michajlovny jedl, pila div nespal, a teď ji první očerňuje, a že to není vůbec hezké, jak si myslí. Ale Petr Stěpanovič se ihned obhájl:

„Jedl jsem a pil, ne však proto, že jsem neměl peněz, a není mou vinou, že mě zvali. Dovolte, abych sám posoudil, nakolik jí mám za to být vděčen.“

Celkový dojem mluvil v jeho prospěch: „Třeba je to hoch pošetilý a ovšem prázdný, nemá přec vinu na hloupostech Julie Michajlovny. Ukazuje se naopak, že ji zdržoval...“

Okolo druhé hodiny se náhle roznesla zpráva, že Stavrogin, o němž se toho tolik napovídalo, odjel nenadále poledním vlakem do Petrohradu. Vzbudilo to všeobecný zájem, mnozí se zachmuřili. Petr Stěpanovič byl tak zaražen, že se mu až obličej zkrivil a vyrazil podivný výkřik: „Ale kdo ho mohl pustit?“ Od Gaganova ihned odběhl. Přece však ho viděli ještě v dvou nebo třech domech.

Za soumraku našel možnost proniknout k Julii Michajlovně, ač s nesmírnou námahou, poněvadž ho nechtěla vůbec přijmout. Až za tři neděle, bylo to před jejím odjezdem do Petrohradu, jsem se o této

okolnosti dověděl od ní samé. Neřekla mi detaily, ale podotkla s hrůzou, že ji tenkrát „nade všechno očekávání ohromil“. Předpokládám, že ji jednoduše postrašil hrozbou spoluviny pro případ, že by ji napadlo „mluvit“. Nutnost postrašit byla těsně spjata s jeho tehdejšími plány, které jí ovšem známy nebyly, a až později, za pět dní, se dovtípila, proč měl pochyby o její mlčelivosti a proč se tolik bál nových výbuchů jejího rozhořčení...

V osm hodin večer, když se už docela setmělo, na okraji města, ve Fomově uličce, v malém nahnutém domku, v bytě praporčíka Erkla se shromáždili *naši* v plném počtu, to jest pět. Společná schůzka byla tam svolána samým Petrem Stěpanovičem; neodpustitelným způsobem se však opozdil a členové ho čekali už hodinu. Tento praporčík Erkel byl onen právě přibylý poddůstojníček, který seděl na večírku u Virginského celou dobu s tužkou v ruce a se zápisníkem před sebou. Do města přijel nedávno, najal si byt v zapadlé uličce, docela o samotě, u dvou sester, starých měšťanek, a měl brzy odjet. Schůzka u něho byla nejméně nápadná. Tento zvláštní chlapec vynikal neobyčejnou mlčelivostí. Mohl prosedět deset večerů za sebou v rušné společnosti a při nejneobyčejnějších hovorech a nepromluvil sám ani slova, naopak s neobyčejnou pozorností poslouchal a sledoval hovořící svýma dětskýma očima. Tvář měl velmi hezkou, ba dokonce jaksi rozumnou. Členem pětky nebyl; naši předpokládali, že má odněkud nějaké zvláštní instrukce rázu čistě exekutivního. Teď víme, že žádné instrukce neměl a sotva sám

chápal svou situaci. Zbožňoval jen Petra Stěpanoviče, s nímž se nedávno seznámil. Kdyby se byl seznámil s nějakým předčasně mravně zkaženým netvorem a ten ho vybídl pod nějakou romantickou sociální záminkou, aby založil loupežnickou bandu, a rozkázal mu, aby na zkoušku zabil a oloupil prvního sedláka, kterého potká, docela jistě by byl šel a poslechl. Měl kdesi nemocnou matku, které posílal polovinu své skrovné gáže – a jak asi líbala tu ubohou plavou hlavičku, jak se o ni třásla, jak se za ni modlila! Mluvím o něm proto tak mnoho, poněvadž je mi ho tuze líto.

Naši byli silně rozechvěni. Události předešlé noci je překvapily, tuším i postrašily. Prostý, byť i systematicky organizovaný skandál, na němž měli až dotud tak horlivou účast, se neočekávaně rozpoutal. Noční požár, vražda Lebjadkinových, násilí davu na Lize – to vše bylo takovým překvapením, na jaké ve svém programu ani nepomyslili. Ohnivě obviňovali ruku, která je řídila, z despotismu a neupřímnosti. Krátce, pokud čekali na Petra Stěpanoviče, přivedli se navzájem do takové nálady, že se zase usnesli na tom, že si teď od něho vyžádají kategoricky vysvětlení, a když se tomu Petr Stěpanovič ještě jednou vyhne, jako to už udělal, pak sami rozpustí pětku s podmínkou, že se místo ní založí nový tajný svaz k „propagandě idejí“, ale založí jej již sami na zásadách rovnoprávnosti a demokracie. Liputin, Šigalev a znalec lidu zvlášť energicky hájili tuto myšlenku; Ljamšin mlčel, třebaže měl ve tváři výraz souhlasu. Virginskij kolísal a chtěl předem vyslechnout Petra

Stěpanoviče. Usnesli se, že ho vyslechnou, ale stále ještě nešel; tato bezohlednost jen stupňovala rozhořčení. Erkel vůbec nemluvil a zařídil jen, aby připravili čaj, který přinesl vlastnoručně ve skleničkách na podnose. Samovar nepřinesl a služku dovnitř nepustil.

Petr Stěpanovič se objevil až v půl deváté. Přistoupil rychlými kroky k okrouhlému stolu před divanem, kolem něhož se společnost rozsadila, čepici podržel v ruce a čaj odmítl. Měl zlý, přísný a pohrdavý pohled. Zpozoroval asi ihned podle výrazu tváří, že se *naši* „bouří“.

„Dříve než otevřu ústa, řekněte mi, co vy máte na srdci, zdá se, že máte něco za lubem,“ podotkl se zlostným úsměvem, těkaje očima po všech tvářích.

Liputin začal jménem všech a prohlásil hlasem, který se chvěl rozhořčením, že „půjde-li to takhle dál, rozbijí si všichni hlavu“. Oh, oni se vůbec nebojí o své hlavy, jsou hotovi je i obětovat, ale jen pro společnou věc. (Všeobecné pohnutí a souhlas.) A proto nechť je upřímnost i v poměru k nim, aby věděli vždy o všem předem, „neboť co z toho jinak bude?“ (Opět pohnutí, několik hrdelních zvuků.) Pracovat takto je věc ponižující a nebezpečná... Nechceme to vůbec proto, že se bojíme, jedná-li však jeden člověk a ostatní dělají jenom pióny na šachovém poli, tu jeden něco zorá a všichni ostatní to odnesou. (Výkřiky: „Tak, tak!“ Všeobecný souhlas.)

„Ke všem kozlům, co vlastně chcete?“

„A v jakém vztahu ke společné věci jsou pletichy pana

Stavrogina?“ vzkypěl Liputin. „Ať si tam někde patří jakýmsi tajemným způsobem k centru, existuje-li ve skutečnosti vůbec ono fantastické centrum, nás to nezajímá. Zatím však byla spáchána vražda, pobouřena policie. Půjdou-li po této nitce, dostanou se až ke klubku.“

„Čapnou-li vás a Stavrogina, čapnou i nás,“ dodal znalec lidu.

„A docela neúčinně pro společnou věc,“ zakončil smutně hovor Virginskij.

„Co je to za pitomost! Vražda je věc náhody, spáchal ji Fed'ka, aby mohl loupit.“

„Hm. Je to ale podivná shoda, prosím,“ shrbil se Liputin.

„A chcete-li, došlo k tomu vašim přičiněním.“

„Jak to – našim přičiněním?“

„Předně jste se, Liputine, této pletichy sám zúčastnil, a za druhé a hlavně dostal jste rozkaz odstranit Lebjadkina a dostal jste na to i peníze. A co jste udělal? Kdybyste ho byl vypravil, nic by se nestalo.“

„Nepřipadl jste vy sám na myšlenku, že by bylo dobré pustit ho recitovat verše?“

„Myšlenka není rozkaz. Rozkaz zněl – vypravit ho pryč.“

„Rozkaz... Dost divné slovo. Vy jste naopak výslovně nařídil cestu odložit.“

„Zmýlil jste se a projevil hloupost a svévolnost. Vražda pak je práce Fed'kova a pracoval sám, aby mohl loupit. Zaslechli jste něco

zvonit a uvěřili jste tomu. Dostali jste strach. Stavrogin není tak hloupý a důkaz můžete vidět v tom, že ve dvanáct hodin, po schůzce s místogubernátorem, odjel. Kdyby na tom něco bylo, nepustili by ho za bílého dne do Petrohradu.“

„Neříkáme přec vůbec, že pan Stavrogin zabíjel sám,“ přerušil ho jízlivě a bezohledně Liputin. „Nemusel o tom ani vědět, právě tak jako já, a vy sám víte velmi dobře, že jsem, prosím, nevěděl nic, třebaže jsem do toho sám vlezl jako husa na pekáč.“

„Koho tedy obviňujete?“ vzhlédl zamračeně Petr Stěpanovič.

„Ty, kdo pokládají za nutné vypalovat města, prosím.“

„Nejhorší na věci je, že hledáte výmluvy. Ostatně není libo přečíst si tohleto a ukázat to ostatním? Jen tak pro informaci.“

Vyndal z kapsy anonymní dopis Lebjadkinův, adresovaný Lembkovi, a podal jej Liputinovi. Liputin si jej přečetl, zřejmě se podivil a zamyšleně jej podal sousedovi; dopis rychle obešel celý kroužek.

„Je to skutečně Lebjadkinova ruka?“ podotkl Šigalev.

„Je,“ prohlásil Liputin a Tolkačenko (znalec lidu).

„Dal jsem vám to jen pro informaci, protože vím, že jste se nad Lebjadkinem rozplakali,“ opakoval Petr Stěpanovič, když mu byl dopis vrácen. „Tímto způsobem, pánové, nás takový Fed'ka zbavuje nebezpečného člověka. Hle, co někdy způsobí náhoda! To je poučné, ne?“

Členové kroužku vyměnili rychlé pohledy.

„Ale teď, pánové, přišla řada na mne ptát se,“ důstojně se zatvářil Petr Stěpanovič. „Dovolte mi otázku, z jakého důvodu jste si usmysleli zapálit bez dovolení město?“

„Jak to! My, my že zapálili město? Tohle už přestává všecko!“ ozvaly se výkřiky. „Chápu, že jste trochu příliš zbujněli,“ úporně pokračoval Petr Stěpanovič, „ale takový oheň, to je přece něco jiného než skandálky s Julií Michajlovnou. Shromáždil jsem vás sem, pánové, abych vám ukázal, jak vážná je situace a nebezpečí, do něhož jste se tak hloupě dostali a které hrozí až příliš mnoha lidem – kromě vás.“

„Dovolte, my měli teď naopak v úmyslu upozornit vás na onen stupeň despotismu a nerovnosti, s níž bylo přes hlavy členů učiněno tak vážné a zároveň podivné opatření,“ prohlásil téměř rozhorleně Virginskij, který až dotud mlčel.

„Tak vy zapíráte? A já tvrdím, že jste zapálili vy, vy a nikdo jiný. Pánové, nelžete, mám přesné informace. Svou svévolí jste uvedli v nebezpečí i společnou věc. Vy jste jen jedním uzlíčkem nekonečné sítě uzlů a jste povinni centru slepou poslušností. Místo toho tři z vás poštvali špigulinské dělníky, aby založili požár, přestože k tomu neměli ani nejmenší instrukce, a požár také vypukl.“ „Kteří tři? Kteří tři z nás?“

„Předevčírem ve čtyři hodiny ráno jste vy, Tolkačenko, přemlouval Fomku Zavjalova v ‚Pomněnce‘.“

„Dovolte,“ vyskočil Tolkačenko, „řekl jsem jen docela bez

úmyslu slůvko, jen tak, poněvadž ho ráno zmrskali, a hned jsem toho nechal, když jsem viděl, že je příliš opilý. Kdybyste mi to nepřipamatoval, nebyl bych si na to vůbec vzpomněl. Od slova město chytout nemohlo.“

„Podobáte se člověku, který se diví, že od maličké jiskry vylítla do vzduchu prachárna.“

„Mluvil jsem šeptem a v koutě, jemu do ucha, jak jste se to mohl dovědět?“ rozvážil si náhle okolnosti Tolkačenko.

„Seděl jsem tam pod stolem. Nebojte se, pánové, znám každý váš krůček. Vy se jízlivě ušklíbáte, pane Liputine? Vím například, že jste před třemi dny o půlnoci ve své ložnici štípl svou ženu, když jste šel spát.“ Liputin otevřel ústa a zbledl.

(Pak jsme se dověděli, že se o tomto Liputinově hrdinství dověděl od Liputinovy služky Agafji, které hned od počátku platil za špiclovské služby. Ale to se vysvětlilo až později.)

„Mohu konstatovat i já nějaký fakt?“ vstal náhle Šigalev.

„Konstatujte.“

Šigalev zase usedl a soustředil se:

„Pokud jsem rozuměl, a nebylo možné nerozumět, vy sám jste na počátku a potom ještě jednou velmi výmluvně – třebaže poněkud teoreticky – před námi rozvíjel obraz Rusi pokryté nekonečnou sítí uzlů. Každá z aktivních skupin má získávat nové učedníky a rozšiřovat se odbočkami donekonečna, přitom systematickou a rozkladnou propagandou neustále podryvat autoritu místních úřadů,

vyvolávat v osadách zmatky, rozsévat semena cynismu, organizovat skandály, podporovat v obyvatelstvu stůj co stůj nedůvěru k tomu, co je, touhu po něčem lepším, a konečně použít požáru jako prostředku obzvláště lidového, bude-li toho třeba, dohnat v daném okamžiku zemi až do zoufalství. Jsou to vaše slova? Snažil jsem se připomenout vám je doslova. Je to váš akční program, který jste nám sdělil jako vyslanec centrálního výboru, nám až dodnes úplně neznámého a pro naše vnímání téměř fantastického?“

„To souhlasí, jenomže to příliš roztahujete.“

„Každý má právo mluvit tak, jak umí. Naznačujete nám, že jednotlivých uzlů celkové sítě, která pokrývá Rusko, je dnes už několik set, a rozvíjíte předpoklad, že když každý svou věc úspěšně provede, celé Rusko v daný okamžik, na jeden signál...“

„Jděte k sakru, já mám i bez vás dost co dělat!“ zavrtěl se na židli Petr Stěpanovič.

„Prosím vás, já to zkrátím a zakončím otázkou: zažili jsme tu už skandály, zažili jsme nespokojenost obyvatelstva, byli jsme účastni při pádu zdejší administrativy a konečně jsme viděli na vlastní oči požár. S čím jste nespokojen? Není to váš program? Z čeho nás můžete vinit?“

„Ze svévolnosti!“ zuřivě vykřikl Petr Stěpanovič. „Pokud já jsem zde, neměli jste právo pracovat bez mého dovolení. Dost. Denunciace je připravena a snad zítra nebo dnes v noci vás pochyťají. Tady to máte. Zpráva je zcela bezpečná.“

Teď otevřeli ústa už všichni.

„Pochytají nás nejen jako lidi, kteří poštivali žháře, alei jako členy pětky. Denunciant zná všechna tajemství sítě. Tady máte, co jste si nabryndali!“

„To jistě Stavrogin!“ vykřikl Liputin.

„Co... proč Stavrogin?“ jako by se náhle zarazil Petr Stěpanovič. „Ech, kozla,“ vzpamatoval se ihned, „Šatov je to! Tuším, že všem je teď už známo, že Šatov byl svého času členem svazu. Jsem nucen vám odhalit, že jsem ho sledoval prostřednictvím osob, na které nemá podezření, a seznal jsem k svému údivu, že mu není tajemstvím ani organizace sítě, jedním slovem nic... Aby se vykoupil z viny za dřívější účast, udá všechny. Až dodnes stále ještě váhal a já ho šetřil. Vy jste mu teď tím požárem uvolnili ruce, požár jím otrásl a už neváhá. Zítřa budeme zatčeni jako žháři a političtí zločinci.“

„Opravdu? Odkud to Šatov ví?“

Nastalo nepopsatelné vzrušení.

„Všechno je docela jisté. Nemám právo vám odhalit své cesty a prostředky pátrání, ale mohu prozatím pro vás udělat to, že budu prostřednictvím jedné osoby působit na šatova – aniž by měl podezření –, aby udání zadržel, ne však déle než o čtyřiaadvacet hodin. Déle udání zadržet nemohu. A tak můžete počítat s tím, že jste v bezpečí až do rána pozítí.“

Všichni mlčeli.

„Oddělat ho, ke všem hromům!“ vykřikl první Tolkačenko.

„To jsme měli už dávno udělat!“ vpadl zlostně Ljamšin a uhodil pěstí do stolu.

„Ale jak to udělat?“ zamumlal Liputin.

Petr Stěpanovič se hned této otázky chytil a vyložil svůj plán. Záležel v tom, že vylákají Šatova zítra, jakmile nastane , noc, na osamělé místo, aby předal tajnou tiskárnu, která je tam zakopána, a „tam si to už s ním vyřídí“. Vyložil mnoho nutných podrobností, které tady vypouštíme, a objasnil podrobně dnešní dvojsmyslný poměr Šatova k centrálnímu svazu, který už čtenář zná.

„To souhlasí,“ podotkl Liputin nejistě, „ale bude to zase... poněvadž to bude nová věc toho druhu... bude to strašně nápadné.“

„Nepochybně,“ potvrdil Petr Stěpanovič, „ale i na to jsme myslili. Máme prostředek, jak svést podezření zcela jinam.“

A vypravoval se stejnou přesností o Kirillovu, o jeho úmyslu zastřelit se a o tom, že slíbil počkat na signál a před smrtí napsat dopis a vzít na sebe všechno, co mu nadiktují (krátce všechno, co čtenáři už je známo).

„Jeho pevný úmysl zbavit se života, podlejeho názoru úmysl filosofický, podle mého šílený, je *tam* znám,“ pokračoval ve výkladu Petr Stěpanovič. „*Tam* využijí každého vlásku, každého prášku, všecko jde ve prospěch společné věci. Když viděli, že by to mohlo být společné věci na prospěch, a přesvědčili se, že jeho úmysl je svrchovaně vážný, dali mu peníze na cestu do Ruska (chtěl z

jakéhosi důvodu umřít stůj co stůj v Rusku), dali mu úlohu, kterou se zavázal splnit (a taky splnil), a kromě toho ho zavázali slibem vám už známým, aby se zabil teprv tenkrát, až mu řeknou. Kirillov všechno slíbil. Všimněte si, že se oddal společné věci ze zvláštních důvodů a skutečně si přeje být jí užitečný. Víc vám odhalit nemohu. Zítřka, *po Šatovovi* nadiktujumu lístek, že smrtí Šatova je vinen on. Bude to velmi pravděpodobné, byli kamarády a jeli spolu do Ameriky. Tam se pohádali, to vše bude v lístku vyloženo... a... dokonce snad bude možno podle okolností Kirillovovi nadiktovat ještě něco jiného, například o proklamacích a snad částečně i o požáru. To si ostatně ještě rozmyslím. Nebojte se, nemá předsudky, všecko podepíše.“

Ozvaly se pochybnosti. Vypravování se zdálo být fantastické. Všichni ostatní o Kirillovu více či méně slyšeli, ze všech nejvíc Liputin.

„A co když si to rozmyslí a nebude chtít,“ řekl Šigalev, „tak či onak, je to přece jen blázen, naděje je tedy nespolehlivá.“ „Nebojte se, pánové, chtít bude,“ odsekl Petr Stěpanovič. „Jsem podle dohody zavázán zpravit ho den předtím, tedy dnes. Zvu Liputina, aby šel teď hned se mnou k němu a přesvědčil se. Vráti se a řekne vám, pánové, třeba ještě dnes, jestli jsem mluvil pravdu, či ne. Ostatně,“ přerušil se náhle neúměrně podrážděn, jako by náhle pocítil, že jim prokazuje příliš mnoho cti, když takové lidičky tak přesvědčuje a tahá se s nimi, „ostatně dělejte, co chcete. Nejste-li odhodláni, je náš spolek

rozpuštěn, ale jediné pro vaši neposlušnost a zradu. Od té chvíle pak půjdou naše cesty různými směry. Ale nezapomeňte, že v tomto případě budete mít kromě nepříjemností se Šatovovým udáním a jeho následky ještě jednu malou nepříjemnost, která vám byla zřetelně oznámena při zakládání našeho svazu. Co mne se týče, pánové, příliš se vás nebojím... Nemyslete si, že jsem s vámi příliš pevně svázán... Ostatně je to docela jedno.“

„Ne, my jsme odhodláni,“ prohlásil Ljamšin.

„Jiné východisko není,“ zamumlal Tolkačenko, „a když Liputin potvrdí tu věc s Kirillovem – pak...“

„Já jsem proti; celou duší protestuji proti takovému krvavému usnesení!“ povstal ze svého místa Virginskij.

„Ale?“ zeptal se Petr Stěpanovič.

„Jaké *ale*?“

„Řekl jste *ale*... a já čekám.“

„Myslím, že jsem neřekl *ale*... chtěl jsem jen říci, že jestli se na tom usnesou, pak...“

„Pak?“

Virginskij umkl.

„Myslím, že všeobecně je možno přehlížet bezpečnost vlastního života,“ otevřel náhle ústa Erkel, „když však může utrpět společná věc, myslím, že nelze přehlížet bezpečnost vlastního života...“

Zajíkl se a zrudl. Jakkoli byl každý zaujat“ vlastními starostmi, přece se všichni na něho podívali s údivem, tak neočekávané bylo, že

by mohl taky promluvit.

„Jsem pro společnou věc,“ pronesl náhle Virginskij.

Všichni vstali. Bylo usneseno vyměnit si zítra v poledne ještě jednou zprávy, třebaže bez společné schůzky, a už se definitivně domluvit. Bylo označeno místo, kde je tiskárna zakopána, rozdány úlohy a povinnosti. Liputin a Petr Stěpanovič se odebrali neprodleně ke Kirillovu.

II

Naši všichni uvěřili, že Šatov je udá, věřili však taky, že Petr Stěpanovič s nimi hraje jako s pióny na šachovém poli. A přece všichni věděli, že přesto se zítra sejdou v plném počtu na umluveném místě a že osud Šatova je zpečetěn. Cítili, že zapadli náhle jako mouchy do pavučiny ohromného pavouka; zlobilo je to, ale třásli se strachy.

Petr Stěpanovič byl nesporné v jejich očích vinen. Všechno mohlo jít mnohem hladčeji a *lehčeji*, kdyby se aspoň vynosnažil skutečnost kapínek přikrášlit. Místo aby jim ukázal fakt ve slušném světle, jako něco ve stylu římské demokracie nebo podobně, uplatnil proti nim jen hrubý strach a hrozbu jejich vlastní kůži, což bylo prostě až nezdořilé. Pravda, ve všem je boj o existenci a jiný princip neexistuje, jak je všeobecně známo, ale přece jen...

Ale Petr Stěpanovič neměl kdy rozehrát Římány, byl sám vykolejen. Útěk Stavroginův ho překvapil a přimáčkl k zemi. Lhal,

že se Stavrogin sešel s místogubernátorem. Bylo to tak, že odjel, aniž s kým mluvil, ba nemluvil ani s matkou, a bylo opravdu podivuhodné, že ho vůbec neznepokojovali. (Později se musely naše úřady z toho odpovídat.) Petr Stěpanovič pátral celý den, prozatím však nevypátral nic a nikdy ještě nebyl tak rozčilen. Copak taky mohl, copak se tak najednou mohl Stavrogina zříci? Proto se právě nemohl s našimi moc mazlit. Kromě toho mu taky spoutali ruce: už se rozhodl spěchat neprodleně za Stavroginem, ale teď ho zdržovala záležitost se Šatovem, bylo třeba definitivně a pevně pro každý případ stmelit pětku. „Neodhodit ji jen tak zbytečně, snad se někdy bude hodit.“ Tuším, že tak asi uvažoval.

Co se týče Šatova, byl úplně přesvědčen, že udá. Co říkal našim o udání, bylo ovšem docela vylháno. Nikdy udání neviděl ani o něm neslyšel, ale byl o něm přesvědčen, jako že dvakrát dvě jsou čtyři. Zdálo se mu totiž, že Šatov nesnese poslední události, smrt Lizy a smrt Marji Timofejevny, a právě teď se konečně rozhodne. Kdo ví, snad měl i nějaká fakta k tomuto předpokladu. Je též známo, že Šatova osobně nenáviděl; kdysi se nepohodli a Petr Stěpanovič nikdy neodpouštěl urážky. Ba jsem přesvědčen, že právě to bylo hlavní příčinou.

Chodníky v našem městě jsou úzké, z cihel, na mnoha místech jen dřevěné můstky. Petr Stěpanovič kráčel středem chodníku, vyplňuje jej celý a nevšímaje si vůbec Liputina, který vedle něho neměl místa, takže musil spěchat o krok pozadunebo seběhnout do bláta ulice,

chtěl-li při rozmluvě jít vedle něho. Petr Stěpanovič si náhle vzpomněl, že ještě nedávno musel právě tak cupat v blátě, aby držel krok se Stavroginem, který tak jako teď on šel středem chodníku a docela jej zabral. Vzpomněl si na celou tu scénu a zuřivý vztek mu bral dech.

Ale i Liputin ztrácel dech urážkou. Ať si Petr Stěpanovič jedná s našimi, jak mu libo, ale s ním? Vždyť on nejvíc z našich ví, je nejbližší společné věci, je s ní nejdůvěrněji spjat a až dotud na všem měl účast, třeba nepřímo. Ó, Liputin věděl, že ho může Petr Stěpanovič i teď v *krajním případě* zahubit. Ale začal nenávidět Petra Stěpanoviče už dávno, a to nikoliv kvůli nebezpečí, ale kvůli jeho povýšenému chování. Teď, kdy bylo nutno odhodlat se k takovému činu, zlobil se víc než všichni dohromady. Běda, věděl, že zítra bude zcela jistě jako otrok na místě první a že ještě přivede ostatní. A kdyby ještě dnes mohl nějak zabít Petra Stěpanoviče, aniž by zahubil sám sebe, docela jistě by ho zabil.

Mlčel, pohroužen do svých pocitů, a cupal za svým mučitelem. Ten, jak se zdálo, na něho zapomněl, jen tu a tam ho neopatrně a nezdořile strčil loktem. Náhle se Petr Stěpanovič na jedné z našich nejživějších ulic zastavil a vstoupil do restaurace.

„Kampak?“ vyhrkl Liputin, „vždyť to je restaurace.“

„Chci si sníst biftek.“

„Prosím vás, tady bývá vždycky plno.“

„Co na tom?“

„Vždyť... se opozdíme! Je už deset hodin.“

„Tam se nelze opozdit.“

„Ale já se opozdím. Čekají, až se vrátím.“

„Ať. Od vás by to bylo hloupé, kdybyste k nim šel. Já jsem s tím hloupým běháním dnes neobědval. A čím později přijdeme ke Kirillovu, tím líp.“

Petr Stěpanovič si vzal zvláštní místnost. Liputin si sedl uraženě a roztrpčeně stranou do křesla a díval se, jak jí. Uplynulo víc než půl hodiny. Petr Stěpanovič nespěchal, jedl s chutí, zvonil na sklepníka, žádal jinou hořčici a pak pivo, nepromluvil ani slůvka. Byl hluboce zamyšlen. Mohl dělat dvě věci najednou – být hluboce zamyšlen a s chutí jíst.

Liputin ho nakonec začal tak nenávidět, že nebyl s to odtrhnout od něho zrak. Bylo to něco jako nervový záchvat. Počítal každý kousek bifteku, který mladý Verchovenskij dával do úst, nenáviděl ho pro to, jak otvírá ústa, jak žvýká, jak s chutí vysává tučnější kousek, ba nenáviděl sám biftek. Nakonec se mu začalo všechno jaksi plést před očima, hlava se lehounce zamotala a po zádech mu přebíhal střídavě chlad a žár...

„Nemáte co dělat, přečtěte si tohle,“ hodil mu náhle Petr Stěpanovič kus papíru. Liputin se přiblížil ke svíčke. Papír byl pokryt drobným, nehezkým písmem a na každé řádce bylo škrtno. Když lístek s námahou přečetl, Petr Stěpanovič už zaplatil a odcházel. Na chodníku mu Liputin vrátil papír.

„Nechte to u sebe, potom vám o tom něco řeknu. Ostatně, co tomu říkáte?“

Liputin se zachvěl po celém těle.

„Podle mého mínění... je taková proklamace... jen směšný nesmysl.“

Zlost propukla. Měl pocit, jako by ho chytili a nesli.

„Usneseme-li se,“ celý se třásl drobným chvěním, „rozšiřovat takové proklamace, donutíme lidi svou hloupostí a nepochopením věci, aby námi přímo opovrhovali.“

„Hm! Myslím o tom jinak,“ kráčel pevně dál Petr Stěpanovič.

„A já zas jinak. To jste opravdu skládal sám?“

„Do toho vám nic není.“

„Taky myslím, že i ty veršičky *Světlá postava* jsou nejpitomějši veršičky, jaké kdy vyšly na denní světlo, a že je Gercen nikdy nenapsal.“

„Lžete, verše jsou dobré.“

„Divím se například tomu,“ spěchal nesouvisle Liputin, dodávaje si odvahy, „že nás nutí jednat tak, aby všechno prasklo. V Evropě je přirozené přát si, aby všechno prasklo, poněvadž tam je proletariát, ale my tady jsme jen amatéři, a jak si myslím, víříme jen prach.“

„Myslil jsem si, že jste fourierista.“

„U Fouriera je něco jiného, něco docela jiného.“

„Vím, že to jsou hlouposti.“ „Ne, u Fouriera nejsou hlouposti... Odpusťte, nemohu vůbec věřit, že v máji bude revoluce.“

Liputin si rozepjal plášť, jak mu bylo horko.

„No, o tomhle dost, a teď, abych nezapomněl,“ přeskočil Petr Stěpanovič docela chladnokrevně na jiné téma, „ten rukopis budeme musít vlastnoručně vysázet a vytisknout. Šatovovu tiskárnu vykopeme a hned zítra ji převezmete vy. Pokud možno v nejkratším čase vysázíte a obtáhnete co nejvíc exemplářů a pak je budete celou zimu rozhazovat. Peníze vám budou poukázány. Potřebujeme co největší počet exemplářů, poněvadž od vás budou brát i jiná místa.“

„Ne, musíte prominout, nemohu na sebe vzít takovou... Odmítám.“

„A přec jen to vezmete. Jednám podle instrukcí centrálního výboru a vy musíte poslouchat.“

„A já jsem toho názoru, že naše zahraniční centra docela zapomněla na ruskou skutečnost a ztratila jakékoliv spojení, proto jen blouzní... Ba myslím si, že místo mnoha set pětěk v Rusku je naše jen jediná a že žádná síť vůbec neexistuje,“ vyrazil nakonec udýchaně Liputin.

„Tím víc jste hoden politování, že nevěříte ve věc, ale cupkal jste za ní... a teď cupkáte za mnou jako prašivý pes.“

„Ne, necupkám. Máme plné právo vás opustit a utvořit novou společnost.“

„Bl – be!“ zahřměl náhle hrozivě Petr Stěpanovič a oči mu zablýskly.

Oba stáli chvílku proti sobě. Petr Stěpanovič se pak obrátil a

sebevědomě kráčel dřívějším směrem.

Liputinovi kmitlo hlavou jako blesk: Obrátím se a půjdu zpět. Neobrátím-li se teď, nepůjdu zpět už nikdy. Tak přemýšlel přesně deset kroků, ale při jedenáctém mu blýskla hlavou nová zoufalá myšlenka. Neobrátil se a nešel zpět.

Docházeli k domu Filippova, ale ještě než k němu došli, dali se vedlejší uličkou, lépe řečeno neznatelnou stezičkou kolem plotu, takže nějakou dobu se museli ubírat po příkrém svahu příkopu, kde se nohy neměly na čem zachytit a bylo třeba chytat se plotu. V nejtemnějším koutě nahnutého plotu vyndal Petr Stěpanovič prkno; vznikl otvor, kterým ihned prolezl. Liputin se podivil, ale prolezl také. Pak dali prkno zase na staré místo. Byl to onen tajný vchod, kterým lezl ke Kirillovu Fedka.

„Šatov nesmí vědět, že tu jsme,“ zašeptal Liputinovi přísně Petr Stěpanovič.

III

Kirillov seděl jako vždy touhle dobou na svém koženém divanu při čaji. Nevstal, aby je uvítal, ale škulbl sebou a znepokojeně se podíval na vcházející.

„Nemýlíte se,“ řekl Petr Stěpanovič, „přicházím právě kvůli tomu.“

„Dnes?“

„Ne, ne, zejtra... asi touhle dobou.“

A posadil se spěšně ke stolu, dívaje se jaksi starostlivě na vzrušeného Kirillova. Ostatně Kirillov se už upokojil a díval se právě tak jako jindy.

„Tihle tomu pořád nevěří. Nezlobíte se, že jsem přivedl Liputina?“

„Dnes se nezlobím, ale zejtra chci být sám.“

„Ale ne dříve, než přijdu, a pak v mé přítomnosti.“

„Nechtěl bych ve vaší přítomnosti.“

„Pamatujete se, že jste slíbil napsat a podepsat všechno, co vám nadiktují.“

„Mně je to docela jedno. A teď tu zůstanete dlouho?“

„Musím se ještě sejít za půl hodiny s jedním člověkem a zůstanu tedy tu půlhodinu tady u vás.“

Kirillov umkl. Liputin se mezitím posadil stranou pod portrét biskupa. Nedávná smělá myšlenka stále víc a víc ovládala jeho mysl. Kirillov si ho skoro nevšímal. Liputin znal už od dřívějšíka Kirillovovu teorii a vždy se jí smával, teď však mlčel a díval se zamračeně kolem sebe.

„Kdybyste mi nabídl čaj, neřekl bych ne,“ přistoupil ke stolu Petr Stěpanovič, „jedl jsem teď biftek a spoléhal jsem na to, že u vás dostanu čaj.“

„Pijte, pro mne za mne.“ „Dřív jste mi nabízel čaj sám,“ podotkl zakysle Petr Stěpanovič.

„To je docela jedno. Ať pije i Liputin.“

„Ne, já... nemohu.“

„Nechci nebo nemohu?“ obrátil se rychle Petr Stěpanovič.

„Já u něho pít nebudu,“ odmítl vyzývavě Liputin. Petr Stěpanovič stáhl obočí.

„Tohle páchne mystikou. Čert ví, jací jste vy všichni lidé!“

Nikdo mu neodpověděl. Mlčeli celou minutu.

„Ale vím jedno,“ dodal náhle ostře, „že žádné předsudky neodvrátí žádného z nás od vyplnění povinností.“

„Stavrogin odjel?“ zeptal se Kirillov.

„Odjel.“

„To udělal dobře.“

Petr Stěpanovič chtěl už na něho zablýskat očima, ale zdržel se.

„Mně je jedno, co si myslíte, jen když každý bude stát v svém slově.“

„Budu stát v svém slově.“

„Já byl ostatně taky vždy přesvědčen, že svou povinnost vyplníte jako nezávislý a pokrokový člověk.“

„Ale vy jste směšný.“

„Ať, já pobavím lidi velmi rád. Já mám vždycky radost, mohu-li někomu prokázat službu.“

„Byl byste tuze rád, kdybych se zastřelil, a najednou se bojíte, že to neudělám?“

„Totiž, víte, vy jste svůj plán s naší akcí spojil sám. My pak na váš plán spoléhali a mnoho věcí jsme už udělali, takže byste už nemohl

vůbec odmítnout, poněvadž byste nás ošidil.“

„Nemáte žádná práva.“

„Chápu, chápu. Je to zcela vaše svobodná vůle a my do toho nemáme co mluvit, jenom aby se ta vaše docela svobodná vůle stala.“

„A já budu muset vzít na sebe všechny vaše špinavosti?“

„Poslyšte, Kirillove, nedostal jste strach? Chcete-li odříci, řekněte to hned.“

„Nedostal.“

„Ptám se proto, poněvadž se až příliš mnoho vyptáváte.“

„Odejdete brzy?“

„Zase se ptáte?“

Kirillov se na něho opovržlivě podíval.

„Vidíte,“ pokračoval Petr Stěpanovič stále víc a více znepokojen a rozzloben, nenacházeje příslušný tón, „chcete, abych odešel, abyste se mohl o samotě soustředit, ale to jsou nebezpečné příznaky právě pro vás, v první řadě pro vás. Chcete mnoho přemýšlet. Podle mého soudu by bylo líp nepřemýšlet a udělat to jen tak prostě. Znepokojujete mě skutečně.“

„Protiví se mi strašně jen jedna věc, že totiž v oné chvíli bude vedle mne takový mizera, jako jste vy.“

„No, to je přec jedno. Mohu taky na chvíli vyjít a počkat před domem. Jste-li před smrtí tak málo lhostejný, pak... je to všechno velmi nebezpečné. Vyjdu před dům a předpokládejte klidně, že

vůbec ničemu nerozumím a že jsem člověk stojící nesmírně hluboko pod vámi.“

„Ne, nesmírně ne. Máte schopnosti, ale velmi mnoha věcem nerozumíte, poněvadž jste nízký člověk.“

„Těší mě, tuze mě těší. Řekl jsem vám přec už, že velmi rád posloužím k zábavě... v takové chvíli.“

„Ničemu nerozumíte.“

„Totiž... v každém případě poslouchám uctivě.“

„Nic nemůžete. Nemůžete ani teď skrýt svou malichernou zlost, ač není pro vás prospěšné ji projevovat. Rozzlobíte mě a najednou se mi zachce odsunout to ještě o půl roku.“

Petr Stěpanovič se podíval na hodinky.

„V té vaší teorii jsem nikdy ničemu nerozuměl, ale vím, že jste si ji nevymyslíl pro nás, a tedy věc i bez nás provedete. Víím taky, že jste tu myšlenku nespokl vy, ale myšlenka spolkla vás, a že ji tedy neodsunete.“

„Jak? Myšlenka že mě spolkla?“

„Ano.“

„A ne já myšlenku? To je dobře řečeno. Máte kapánek rozumu. Jenže vy chcete pořád popichovat, ale já jsem člověk hrdý.“

„To je taky dobře, to je taky dobře. Je právě potřeba, abyste byl hrdý člověk.“

„Dost! Dopil jste, jděte.“ „Ke všem kozlům, budu muset,“ povstal Petr Stěpanovič. „Ale přece jen je brzy. Poslyšte, Kirillove, zastanu

toho člověka u Mjasničichy? Víte koho. Nebo nás obelhala i ona?“
„Nezastanete, poněvadž je tady, a ne tam.“ „Jak to že tady? Kde, k sakru?“ „Sedí v kuchyni, jí a pije.“

„Jak se mohl opovážít?“ zrudl hněvem Petr Stěpanovič. „Měl čekat... Nesmysl! Nemá pas ani peníze!“

„Nevím. Přišel se rozloučit. Je oblečen a připraven na cestu. Odchází a nevrátí se. Říkal, že jste mizera, a nechce čekat na vaše peníze.“

„Aha! Bojí se, že... no, já ho mohu i teď, když... Kde je? V kuchyni?“

Kirillov otevřel postranní dveře do malinkého tmavého pokoje. Z tohoto pokoje vedly tři schůdky dolů do kuchyně, přímo do oné ohrazené komůrky, v níž obyčejně byla kuchařčina postel. Tady teď seděl v koutě pod ikonami za prkenným, neprostřeným stolem Fed'ka. Před ním na stole stála láhev s vodkou, na talíři chléb a na hliněné misce kousek studené hovězí pečeně a brambory. Jedl s chutí a byl již napolo nachmelen, seděl však v kožichu a byl zřejmě přichystán na cestu. Za zástěnou vřela voda v samovaru, nikoliv však pro Fed'ku, naopak Fedka jej připravoval každého večera bez výjimky už týden nebo ještě déle pro „Alexeje Nilyče, poněvadž si tuze zvykl v noci na čaj, prosím“. Mám silné podezření, že hovězí a brambory pro Fed'ku uvařil už ráno sám Kirillov, poněvadž neměl kuchařku.

„Co tě to napadlo?“ vrazil dolů Petr Stěpanovič. „Proč jsi na mne

nečekal tam, kde jsem ti poručil?“ A uhodil vši silou pěstí do stolu. Fedka se zatvářil důstojně.

„Jen počkej, Petře Stěpanoviči, jen počkej,“ řekl, vyrážíje frajersky každé slovo zvlášť, „v první řadě nesmíš zapomínat, že jsi na vzácné návštěvě u pana Alexeje Nilyče Kirillova, kterému nejsi hoden ani boty vypucovat, poněvadž je proti tobě hlava vzdělaná, a ty jsi jenom tohle – fuj!“

Odplivl si frajersky nasucho stranou. V jeho chování bylo vidět rozhodnost a jakési nepřirozené, velmi nebezpečné rozumování, klidné jen do prvního výbuchu. Ale Petr Stěpanovič už neměl kdy dávat pozor na nebezpečí a taky se to neshodovalo s jeho názorem na věci. Události a neúspěchy tohoto dne ho docela zmátly... Liputin stál v temné komůrce o tři schody výš a díval se zvědavě dolů.

„Chceš mít správný pas a pěkné peníze na cestu tam, kam bylo určeno, či nechceš? Ano či ne?“

„Vidíš, Petře Stěpanoviči, ty jsi mě začal hned od počátku podvádět, a proto jsi v mých očích docela obyčejný mizera. Ty jsi prašivá veš – teď víš, co pro mne jsi. Slíbil jsi mi za nevinnou krev velké peníze a přísahal jsi i místo pana Stavrogina, a zatím to nebylo nic jiného než tvoje honění. Já jsem ve skutečnosti nedostal ani groš, neřkuli půldruhého tisíce, a pan Stavrogin ti onehdá rozbil kušnu, což i my už víme. Teď mi znova zasejc hrozíš a slibuješ peníze, ale nač – to neříkáš. Ale já mám v hlavě podezření, že mě posíláš do Petrohradu, aby ses panu Nikolaji Vsevolodoviči Stavroginovi ve

svém vzteku nějak pomstil, a spoléháš přitom na mou lehkověrnost. Z toho je vidět, že ty sám jsi především vrah. A víš, co bys zasloužil už za to, že jsi přestal ve své zkaženosti věřit na samotného Pánaboha, tvůrce našeho? Ty jsi modlář a stojíš na jednom stupni s Tatarem a Mordvinem. Alexej Nilyč, který je filosof, ti už mockrát vykládal o pravém Bohu stvořiteli a o stvoření světa, jakož i o příštích osudech a přeměně každého tvora a každého zvířete podle Knihy zjevení svatého Jana. Ale ty jsi ve své hlouposti a němotě zatvrzelý jako nerozumná modla a k témuž jsi přivedl i praporčíka Ertěleva, právě tak jako onen zlosyn a svůdce, jehož jméno je ateista...“

„Ach, ty hubo ožralá! Sám vykrádá obrazy svatých a tady bude hlásat Boha!“

„Koukej, Petře Stěpanoviči, to je pravda, že jsem vykrádal. Ale já jsem vzal jen perly a jak víš, jestli se snad v téže chvíli neproměnila má slza ve výhni Nejvyššího v perlu za nějakou křivdu, která se mi stala, poněvadž jsem skutečně a doslova sirota a nemám ani, kam bych den za dnem hlavu složil. Ty víš dobře z knížek, že jednou v dávných dobách jeden kupec právě tak za modliteb, slz a vzdechů ukradl nejsvětější Bohorodičce ze svatostánku perlu a pak později na kolenou před všemi lidmi celou sumu vrátil na podstavec svatého obrazu a Matka boží-Orodovnice ho před všemi lidmi zastínila posvátnou rouškou, takže z toho až zázrak povstal a vrchnost to všechno slovo od slova poručila zapsat do státních knih. Ale ty jsi

pustil myš a rouhal ses tedy samému prstu božímu. A kdybys ty nebyl můj přirozený pán, kterého jsem nosíval na rukou, když jsi byl ještě chlapec, tak bych se nyní s tebou tady na fleku porovnal!“

Petra Stěpanoviče se zmocnil nesmírný vztek:

„Mluv, sešel ses dnes se Stavroginem?“

„Neopovažuj se mne nikdy na to ptát. Pan Stavrogin je překvapen tím, co jsi udělal, a neúčastnil se celé té věci ani myšlenkou, neřkuli nějakým rozkazem nebo penězi. Ty jsi mě napálil.“

„Peníze dostaneš a ty dva tisíce rublů taky dostaneš, v Petrohradě, na místě, všechno dohromady. Ba dám ti dokonce ještě víc.“

„Ty, miláčku, lžeš a mně je až k smíchu vidět, jaká ty jsi hlava lehkověrná. Pan Stavrogin stojí proti tobě vysoko na žebříku a ty kňučíš na něho zdola jako pitomé štěně, zatímco on by pokládal pro tebe za velkou čest shůry si na tebe odplivnout.“

„Víš co?“ rozběsil se Petr Stěpanovič. „Já tě, pacholku, odtud nepustím ani na krok a dám tě rovnou do rukou policie!“

Fed'ka vyskočil a zuřivě zablýskal očima. Petr Stěpanovič vytrhl revolver. Nastala krátká a odporná scéna. Dříve než mohl Petr Stěpanovič namířit revolver, Fed'ka se rychle uhnul stranou a vši silou ho uhodil do tváře. V téže chvíli následovala druhá strašná rána, pak třetí, čtvrtá, stále do tváře. Petr Stěpanovič byl omráčen, vytřeštil oči, něco zamumlal a nenadále se svalil jak dlouhý tak široký na zem.

„Tady ho máte, kupte si ho!“ vykřikl Fed'ka s vítězným gestem,

popadl v mžiku čepici, uzlík zpod lavice a byl tentam. Petr Stěpanovič chroptěl v mdlobách. Liputin už mysli, že byla spáchána vražda. Kirillov se vrhl střemhlav do kuchyně.

„Polít vodou!“ vykřikl, nabral z vědra vody do železné konvice a vylil mu ji na hlavu. Petr Stěpanovič se pohnul, zdvihl hlavu, usedl a díval se nechápavě před sebe.

„Nu, jak je?“ zeptal se Kirillov.

Petr Stěpanovič se díval na něho upřeně a stále ještě ho nepoznával, když však spatřil Liputina, naklánějícího se z kuchyně, usmál se svým podlým úsměvem a náhle vyskočil, sebrav z podlahy revolver.

„Jestli si zítra usmyslíte utéci jako ten lump Stavrogin,“ vrhl se zuřivě na Kirillova, zajíkaje se a polykaje slova, smrtelně bledý v obličej, „pověším vás třeba na druhém konci zeměkoule... jako mouchu... vás rozmáčknu... rozumíte!“

A namířil Kirillovu revolver přímo na čelo. V téže chvíli však se vzpamatoval docela, spustil ruku, vstrčil revolver do kapsy a vyběhl beze slova z domu. Liputin za ním. Vylezli opět tajným otvorem a šli zase po svahu, přidržující se plotu. Petr Stěpanovič šel uličkou tak rychle, že mu Liputin sotva stačil. U první křižovatky se náhle zastavil.

„No?“ obrátil se vyzývavě k Liputinovi.

Liputin mysli na revolver a třásl se ještě po celém těle pod dojmem minulé scény, ale odpověď mu jaksí náhle a nezadržitelně

vylétla sama z úst:

„Myslím... myslím si, že ,od Smolenska do Taškenta nečekají vůbec tak netrpělivě na studenta!.“

„A viděl jste, co Feďka v kuchyni pil?“

„Co pil? Vodku pil.“

„Tak si pamatujte, že tu vodku pil ve svém životě naposledy. Doporučuju vám, abyste si to pamatoval pro další rozhodování. A teď koukejte zmizet, do zejťka vás nepotřebuju... Ale dejte pozor, žádné hlouposti!“

Liputin sypal o závod domů.

IV

Měl už dávno připraven pas na cizí jméno. Je zvláštní, že tento přesný človíček, domácí tyránek, za všech okolností úředník (třeba i fourierista) a konečně především kapitalista a lichvář, už dávno a dávno připadl v duchu na fantastickou myšlenku zaopatřit si tento pas, aby mu pomohl zmizet za hranice, *kdyby*... Připouštěl možnost tohoto *kdyby*, třebažeovšem sám neuměl nikdy formulovat, co vlastně by mohlo toto *kdyby* znamenat...

Ale teď se ono *kdyby* zformulovalo samo, a to způsobem co nejneočekávanějším. Zoufalá myšlenka, s níž vstoupil ke Kirillovovi po tom „blbu“, kterým po něm na chodníku hodil Petr Stěpanovič, byla: zítra před svítáním praštit se vším a vystěhovat se za hranice! Kdo by nevěřil, že takové fantastické věci se ještě dnes dějí v naší

všední skutečnosti, ať se poučí v životopisech všech skutečných ruských emigrantů za hranicemi. Ani jeden neutekl chytřeji a s větším smyslem pro skutečnost. To vše je neovladatelná říše přízraků a nic jiného.

Když přiběhl domů, začal tím, že se zavřel, vyndal cestovní kufr a začal křečovitě skládat věci. Jeho hlavní starostí byly peníze a to, kolik a jakým způsobem se mu jich podaří zachránit. Ano, zachránit, neboť podle jeho názoru nebylo už času nazbyt a musel být už před svítáním na cestě. Nevěděl ani, kde se dostane do vlaku; neurčitě se rozhodl nasednout dvě nebo tři stanice od města, na větším nádraží, a až tam dojít třeba pěšky. Tak se rval instinktivně a mechanicky s celou bouřkou myšlenek v hlavě, páral se s cestovním kufrem a – náhle se zarazil, nechal všeho a s hlubokým vzdechem se natáhl na divan.

Jasně cítil a náhle si uvědomil, že sice uteče, že však teď není vůbec s to rozřešit otázku, zda má utéci *před* či *po* vyřízení Šatova. Cítil, že je teď už jen hrubým, bezcitným tělem, maso v setrvačném pohybu, že jím však vládne cizí strašlivá síla, a třebaže má pas za hranice, třebaže může utéci od Šatova (proč by jinak tak spěchal!), že přece neuteče od Šatova ani před Šatovem, ale právě po Šatovovi a že to už je jednou rozhodnuto, podepsáno a pečeti opatřeno. V nesnesitelném stesku, co chvíli roztřesen chvěním, divě se sám sobě, střídavě sténaje a umíraje strachem v zamčeném pokoji na divanu, dočkal se nějak jedenácti hodin zítřejšího dopoledne, a tu právě

dostal očekávaný náraz, který usměrnil jeho vůli. V jedenáct hodin, když byl právě otevřel a vyšel ke svým lidem, pojednou se od nich dověděl, že uprchlý trestanec a lupič Fed'ka, postrach všech, kostelní zloděj, žhář a vrah, jež pronásledovala a nemohla stále chytit naše policie, byl před svítáním nalezen zabítý sedm verst od města, v místě, kde odbočovala ze silnice polní cesta do Zacharina, a že už o tom mluví celé město. Vyběhl ihned o překot z domu, aby se dověděl podrobnosti, a zjistil předně, že Fed'ka byl nalezen s rozbitou lebkou a podle všeho oloupen, a za druhé, že policie má už silné podezření, ba některé pevné důkazy, z nichž soudí, že jeho vrahem je špigulinský dělník Fomka, týž Fomka, s nímž Fed'ka spáchal vraždu Lebjadkinových a založil požár. A že spor mezi nimi nastal už po cestě pro větší sumu, kterou prý Fed'ka ukradl Lebjadkinovi a Fomkovi zatajil... Liputin zaběhl do bytu Petra Stěpanoviče a podařilo se mu tam tajně se dovědět na schodišti pro sluhy, že mladý Verchovenskij se sice vrátil včera domů až okolo jedné hodiny, ale celou noc ráčil doma úplně klidně spát až téměř do osmi hodin ráno. Nemohlo být ovšem pochyby, že na smrti lupiče Fed'ky není vůbec nic neobyčejného, neboť takový konec právě nejčastěji čeká takové chlápíky, ale shoda osudných slov, že „Fed'ka onoho večera pil naposledy vodku“, s bezprostředním vyplněním tohoto proroctví byla tak pozoruhodná, že Liputin náhle přestal váhat. Rozhodný náraz dopadl. Svalilo se to na něho jako kámen a přimáčklo navždy. Vrátil se domů, odkopl mlčky kufr pod postel a večer v určenou hodinu se

objevil první ze všech na místě stanoveném pro setkání se Šatovem,
ovšem stále ještě se svým pasem v kapse...

HLAVA PÁTÁ

Návštěva

I

KATASTROFA S LIZOU A SMRT MARJI TIMOFEJEVNY působily na Šatova drtivě. Zmínil jsem se už, že jsem ho příštího rána po katastrofě letmo spatřil – zdálo se mi, že není jaksi při zdravém rozumu. Sdělil mi mezi jiným, že den předtím večer v devět hodin (tedy tři hodiny před požárem) byl u Marji Timofejevny. Dopoledne po požáru se šel taky podívat na mrtvolky, pokud však vím, onoho rána nikde nepodal žádných svědectví. Ale na konci dne se rozpoutala v jeho duši celá bouřka a... mohu tuším bezpečně tvrdit, že za soumraku existoval jeden okamžik, kdy chtěl vstát, jít a všechno udat. Co to bylo to *všechno* – věděl jen on sám. Ovšem že by ničeho nedosáhl a prozradil prostě sám sebe. Neměl žádné důkazy, aby odhalil právě spáchané zločiny, a měl i sám o nich jen matné tušení, které jen pro něho bylo zcela přesvědčivé. Ale byl schopen zahubit sám sebe, jen aby podle svých vlastních slov „rozdrtil ty mizery“. Petr Stěpanovič tušil v něm částečně správně tento výbuch a věděl dobře, že hodně riskuje, odkládá-li vykonání svého nového strašného plánu na zítřek. Příčinou tu byl jeho obvyklý přebytek sebedůvěry a opovržení ke všem těm „lidičkám“, jmenovitě k Šatovovi. Opovrhoval Šatovem už dávno pro jeho „ubřečené idiotství“, jak se o něm už za hranicemi vyjadřoval, a pevně doufal,

že se s tak málo vtipným člověkem vypořádá, stačí nepustit ho po celý onen den z očí a odříznout mu při prvním nebezpečí cestu. Přece však „mizery“ na malou chvíli ještě zachránila jen jedna zcela neočekávaná a vůbec nepředvídaná okolnost...

Kolem osmé večer (právě v tu dobu, když se *naši* shromáždili u Erkla, čekali na Petra Stěpanoviče, rozčilovali se a vrčeli) ležel Šatov s bolením hlavy a lehkou zimnicí na své posteli, ve tmě, bez světla. Mučil se pochybnostmi, zlobil se, rozbíhal se k nějakému odhodlání, nemohl se definitivně odhodlat a s klením tušil, že to všechno přece jen nepovede k ničemu. Ponenáhu na okamžik zdřímł a viděl ve snu cosi podobného noční mûře; zdálo se mu, že je na své posteli spoután provazy, že celý je svázán a nemûže se hnout, zatímco po celém domě se rozléhají strašné rány do plotu, do vrat, do jeho dveří, do křídla obývaného Kirillovem, takže se celý dům třese, a nějaký vzdálený, známý, ale bolestný pro něho hlas ho žalostně volá. Náhle se probudil a zdvihł na posteli. K jeho údivu rány do vrat se rozléhaly dále, třebaže dávno ne tak silně, jak se mu zdálo, zato však byly časté a úporné, a podivný a „bolestný“ hlas bylo stále slyšet, třebaže vůbec ne žalostně, naopak netrpělivě a podrážděně, zdola od vrat střídavě s jiným hlasem, klidnějším a obyčejnějším. Vyskočil, otevřel vyhlídku a vystrčil hlavu.

„Kdo je tam?“ vykřikł a doslova strnul leknutím.

„Jste~li Šatov,“ odpověděli mu zdola ostře a pevně, „račte se laskavě vyjádřit, přímo a poctivě, chcete-li mě pustit dovnitř či ne?“

Nemýlil se, poznal onen hlas!

„Marianne!... To jsi ty?“

„Já jsem to, já Marja Šatovová, a ujišťuji vás, že nemohu už drožkáře zdržet ani minutu.“

„Hned... já jen svíčku...“ vykřikl slabě Šatov. Pak začal zuřivě hledat sirky. Sirky, jako tomu v takových případech bývá, nemohl najít... Upustil svícen se svíčkou na podlahu, a jakmile se zdola opět ozval netrpělivý hlas, nechal všechno stát a ležet a vrhl se střemhlav po příkrých schodech otevřít branku.

„Buďte tak laskav a podržte mi to, dokud se nevypořádám s tímhle chlapem,“ uvítala ho dole paní Marja Šatovová a vstřčila mu do ruky dost lehký, laciný příruční vak z plachtoviny, s bronzovým kováním, dráždanský výrobek. Sama pak se vrhla rozhořčeně na drožkáře:

„Dovoluji si vás ubezpečit, že svůj požadavek přeháníte. Jestli jste mě vozil celou hodinu zbytečně po zdejších špinavých ulicích, jste tím vinen sám, poněvadž jste asi sám nevěděl, kde ta hloupá ulice a ten pitomý dům je. Račte si vzít svých třicet kopejek a buďte ubezpečen, že víc už nedostanete.“ „Ech, paničko, chtěla jste přeci sama do Vozněsenské ulice, ale tohle je Bogojavlenská. Vozněsenská ulička je koukejte jak daleko odtud... Jen jsem zbytečně kobylku propotil.“

„Vozněsenská, Bogojavlenská – všechna tahle hloupá jména máte jako zdejší příslušník znát líp než já. Kromě toho nemáte pravdu.

Řekla jsem vám předem, že chci do domu pana Filippova, a vy jste výslovně prohlásil, že dům znáte. V každém případě mě můžete zítra zažalovat u smírčího soudu, ale teď prosím, abyste mě nechal na pokoji.“

„Nate, nate, ještě pět kopejek!“ vyndal Šatov rychle z kapsy svůj pěták a dal jej drožkáři.

„Račte být tak laskav a nedávejte mu to!“ chtěla už vyhrknout madame Šatovová, ale drožkář práskl do „kobyly“ a Šatov, chytiv ji za ruku, vlekl ji do vrat.

„Honem, Mariette, honem... to jsou samé hlouposti – a jak jsi promoklá! Pomalu, tady se jde nahoru – škoda, že nemám světlo – schody jsou příkré, drž se pevněji, pevněji! Nu, tady je má komůrka. Odpuť, že nemám světlo... Hnedky!“

Zdvihl svícen, ale dlouho ještě nemohl najít sirky. Paní Šatovová stála vyčkávací uprostřed pokoje, mlčky a nehybně.

„Konečně, sláva pánu bohu!“ vykřikl radostně, rozžav svíčku. Marja Šatovová přelétla letným pohledem místnost.

„Říkali mi, že bydlíte špatně, ale přece jsem si nemyslila, že takhle,“ pronesla s odporem a zamířila k posteli.

„Och, já jsem utahaná!“ usedla s výrazem vyčerpanosti na tvrdou postel. „Postavte, prosím vás, vak a posaďte se sám na židli. Ostatně jak chcete, rozčiluje mě to, když stojíte. Přišla jsem k vám na nějakou dobu, pokud nenajdu práci, poněvadž tu nikoho neznám a jsem bez peněz. Jestli vás ale obtěžuju, buďte tak laskav, zase vás

prosím, řekněte mi to hned, jak jste taky jako čestný člověk povinen udělat. Mohla bych zítra přece jen něco prodat a zaplatit v hostinci, ale do hostince mě už musíte doprovodit sám... Och, jak jsem utahaná.“ Šatov se zachvěl po celém těle.

„Není třeba, Mariette, není třeba do hostince! Jakýpak hostinec? Proč? Proč?“

Sepjal prosebně ruce.

„Nu, jde-li to bez hostince, je přeci jen nutno vysvětlit situaci. Vzpomeňte si, Šatove, že jsme spolu prožili v Ženevě jako muž a žena dvě neděle a několik dní, jsou tomu teď už tři léta, co jsme se rozešli, ostatně bez zvláštního sporu. Nemyslete, že jsem se vrátila, abych něco z dřívějších hloupostí opakovala. Vrátila jsem se, abych hledala práci, a přišla-li jsem právě do tohoto města, bylo to proto, že je mi všechno jedno. Nepřijela jsem, abych dělala z něčeho pokání. Buďte tak laskav a nemyslete si takovouhle hloupost.“

„Ó Mariette! To je zbytečné, docela zbytečné!“ zamumlal nejasně Šatov.

„Je-li tomu tak a jste-li tak daleko, že můžete i tohle pochopit, dovoluji si dodat, že jsem se teď obrátila rovnou na vás a přišla do vašeho bytu částečně proto, že jsem vás vždy pokládala za člověka, který má daleko od toho být padouchem a je snad mnohem lepší než druzí... mizerové!...“

Oči jí zablýskaly. Zkusila asi mnoho zlého od nějakých „mizerů“.

„A buďte prosím přesvědčen, že jsem si z vás teď netropila žerty,

kd'yz jsem řekla, že jste dobrý člověk. Mluvila jsem přímo, bez krásných slov, nemohu to vystát. Ale to všechno jsou hlouposti. Doufala jsem vždy, že máte dost rozumu, abyste člověka neobtěžoval... Och, dost, jak jsem utahaná!“

Podívala se na něho dlouhým, zmučeným, unaveným pohledem. Šatov stál pět kroků před' ní, na d'ruhé straně pokoje, a poslouchal ji plaše, ale s jakýmsi oživením, s jakousi neobvyklou září v tváři. Tento silný a d'rsný člověk, neustále naježený, náhle všecek zjihn a byl prosvětlen. V jeho duši se zachvělo něco neobyčejného, vůbec nečekaného. Tři léta rozloučení, tři roky roztrženého manželství neubraly nic z jeho citu. Ty tři roky snil snad denně o ní, o drahé bytosti, která mu kdysi řekla: „Mám tě ráda.“ Protože znám Šatova, mohu bezpečně tvrdit, že se v duchu nikdy ani neodvážil snít, že by mu nějaká žena mohla říci: „Mám tě rád'a.“ Byl až podivně cudný a stydlivý, pokládal sám sebe za strašného šeredu, nenáviděl svou tvář a svou povahu, připadal si jako nějaká nestvůra, kterou možno vozit a ukazovat po jarmarcích. Následkem toho cenil ze všeho nejvíc poctivost a oddával se svým názorům až fanaticky, byl zamračený, hrdý, popudlivý a nemluvný. Ale nyní byla tato jediná bytost, která ho dvě neděle měla ráda (v to vždy, vždy věřil!) – bytost, kterou stavěl vždy nezměřitelně výš než sebe, přes úplně střízlivé chápání jejích omylů, bytost, které by mohl docela všechno, *všecko* odpustit (to ostatně nebyla ani otázka, ano bylo něco opačného, poněvadž podle jeho názoru to bylo tak, že on sám byl vůči ní vším vinen),

nyní byla tato žena, tato Marja Šatovová náhle zase v jeho domě, zase před ním... stěží to chápal! Byl tak zaražen, v této události bylo něco pro něho tak hrozného a zároveň v tom bylo tolik štěstí, že ovšem nemohl a snad ani nechtěl, snad se bál se vzpamatovat. Byl to sen. Když se však na něho podívala tím zmučeným pohledem, pochopil náhle, že tato tolik milovaná bytost trpí, snad jí i ublížili. Srdce mu zatrnulo. *Zadíval* se s bolestí do jejích rysů: z tohoto unaveného obličejce už dávno zmizel lesk první mladosti. Byla sice stále ještě hezká; v jeho očích, jako dřív, kráska. (Ve skutečnosti to byla žena asi pětadvacetiletá, robustní, spíše vyšší postavy – byla větší než Šatov –, s temně rusými, bujnými vlasy, s bledým oválným obličejem, velkýma tmavýma očima, lesknoucíma se teď horečným leskem.) Ale její lehkomyšlnou, naivní a prostodušnou dřívější energii, kterou tak dobře znal, vystřídala mrzutá podrážděnost, zklamání a jakýsi druh cynismu, k němuž ještě nepřivykla a který jí samu tížil. Předně však byla nemocná, to na ní jasně poznal. Přes všechn svůj strach před ní přistoupil náhle a chytil ji za obě ruce.

„Marianne... víš... jsi snad hodně unavena, nezlob se proboha... Kdyby ses chtěla napít například čaje, co? Čaj tě vzpruží, co? Kdybys chtěla...“

„Jaképak chtěla, samo sebou, že chci, jaké jste to dítě, jako dřív. Můžete-li, dejte. Jak je u vás těsno! Jak je u vás chladno!“

„Já... já hned dříví, dříví... dříví mám!“ vzrušil se Šatov, „dříví... totiž, ale... ostatně já hned taky čaj –“ mávl rukou jakoby s nějakou

zoufalou rozhodností a chytil čepici.

„Kampak? Vy nemáte čaj doma?“

„Bude, bude, bude, hned všechno bude... já...“ popadl z police revolver.

„Prodám hnedky tenhle revolver... nebo zastavím...“

„Jaké to hlouposti. A jak dlouho to bude trvat! Tuhle máte mé peníze, nemáte-li nic, tady je osmdesát kopejek, myslím; to je všechno. U vás je jako v blázinci.“

„Není třeba, není třeba tvých peněz, já hned, za chvíli, já i bez revolveru...“

Odběhl rovnou ke Kirillovu. To bylo asi dvě hodiny před návštěvou Petra Stěpanoviče a Liputina u Kirillova. Šatov a Kirillov, třebaže bydleli vedle sebe, se téměř nevidali, a když se setkali, nepozdravili se a nemluvili spolu: příliš dlouho se spolu v Americe „naleželi“.

„Kirillove, vy máte vždycky čaj. Máte čaj a samovar?“

Kirillov, který chodil po pokoji (podle svého zvyku celou noc z rohu do rohu), se náhle zastavil a upřeně podíval na příchozího, ostatně bez zvláštního údivu.

„Čaj mám, cukr mám, samovar taky. Ale samovar není potřeba, čaj – horký. Sedněte si a jednoduše pijte.“

„Kirillove, leželi jsme spolu v Americe... Ke mně přišla žena... Já... dejte čaj... samovar.“

„Když žena, tak třeba samovar. Ale samovar dám pak. Mám dva.

Ted' vezměte se stolu čajník. Vřelý, docela vřelý. Vezměte všechno; vezměte cukr; všechen. Chléb... chleba hodně... všechen. Mám telecí. Na penězích rubl.“

„Dej, kamaráde, zejtra ti to vrátím! Ach Kirillove!“

„To je ta žena, která ve Švýcarech? To je dobře. A to, že jste přiběhl – taky dobře!“

„Kirillove!“ vykřikl Šatov s čajníkem pod paždí a cukrem a chlebem v obou rukou. „Kirillove! Kdybyste... kdybyste se mohl zřící svých strašných fantazií a nechat svého ateistického blouznění!... Jaký byste byl člověk, Kirillove!“

„Je vidět, že svou ženu po Švýcarech máte rád. To je dobře, jestliže po Švýcarech. Až bude potřeba čaje, přijďte zas. Můžete přijít celou noc, nespím vůbec. Samovar vám dám. Nate rubl, tuhle. Běžte k ženě, já tu zůstanu a budu myslet na vás a na vaši ženu.“

Marja Šatovová byla zřejmě spokojena, že to tak rychle šlo, a téměř žádostivě sáhla po čaji. Ale pro samovar běžet nebylo třeba: vypila jen půl koflíku a snědla jen maličký kousek chleba. Telecí odmítla s odporem a podrážděním.“Ty jsi nemocna, Mariette, všechno je v tobě tak bolavé...” nesměle podotkl Šatov, a nesměle tím o ni projevil péči.

„Samo sebou nemocna, sedněte si, prosím vás. Kde jste vzal ten čaj, když jste žádný neměl?“

Šatov vyprávěl krátce a zběžně o Kirillovovi. Něco už o něm slyšela.

„Vím, že je blázen; dost, prosím vás. Copak je málo vrtáků? Tak vy jste byl v Americe? Slyšela jsem, vy jste odtamtud psal.“

„Ano, psal jsem... do Paříže.“

„Dost, a prosím vás, o něčem jiném. Vy jste přesvědčením slavjanofil?“

„Já... vlastně ne... poněvadž mi není možné být Rusem, stal jsem se slavjanofilem,“ usmál se křivě a namáhavě jako člověk, který se nutí k nevhodnému a násilnému vtipu.

„A vy nejste Rus?“

„Ne, nejsem Rus.“

„No, to jsou všechno hlouposti. Sedněte si, prosím vás, konečně. Co pořád chodíte sem a tam? Myslíte, že blouzním? Možná že budu blouznit. Povídáte, že jste v domě jen dva?“

„Dva... dole...“

„A oba takoví mudrci. Co dole? Vy jste řekl dole?“

„Ne, nic.“

„Co nic? Chci to vědět!“

„Chtěl jsem říci, že jsme tu teď dva, ale dole bydleli dřív Lebjadkinovi...“

„To je ta, co ji dnes v noci zabili?“ zvedla se náhle Šatová. „Slyšela jsem. Hned jak jsem přijela, tak jsem slyšela. U vás v městě hořelo?“

„Ano, Mariette, a dělám snad hrozné padoušství v tuhle chvíli, že odpouštím těm darebákům...“ náhle vstal a rozchodil se po pokoji s

rukama zvednutýma jakoby u vytržení.

Ale Mariette mu docela nerozuměla. Poslouchala odpovědi roztržitě; ptala se, ale neposlouchala.

„To se u vás dějí pěkné věci. Och, jak je to všechno sprosté! Jací jsou lidé darebáci! Sedněte si přeci, prosím vás, och, jak vy mě děláte nervózní!“ a sklonila slabostí hlavu na podušku.

„Mariette, nebudu... snad aby sis lehla, Mariette!“

Neodpověděla a bezmocně zavřela oči. Její bledá tvář byla jako tvář mrtvé. Téměř okamžitě usnula. Šatov se rozhlédl, dal do pořádku svícen, podíval se ještě jednou neklidně na její tvář, přitiskl ruce k prsoum a vyšel po špičkách z pokoje do předsíně. Nahoře na schodech přitlačil tvář do kouta a stál tak deset minut mlčky a nehnutě. Stál by ještě déle, ale náhle se ozvaly zdola tiché, opatrné kroky. Někdo stoupal nahoru. Šatov si vzpomněl, že zapomněl zavřít branku.

„Kdo je to?“ zeptal se šeptem.

Neznámý návštěvník stoupal pomalu a bez odpovědi. Když vystoupil nahoru, zastavil se; ve tmě ho rozeznat nebylo možno; najednou se ozval jeho opatrný hlas:

„Ivan Šatov?“

Šatov řekl své jméno, ale hned natáhl ruku, aby ho zastavil; návštěvník ho chytil sám za ruku a – Šatov se zachvěl, jako by se dotkl odporného plazu.

„Zůstaňte,“ zašeptal mu rychle, „nechoďte dál, nemohu vás teď

přijmout. Vrátila se mi žena. Vynesu svícen.“

Když se vrátil se svícnem, stál před ním nějaký mladý důstojník. Jeho jméno neznal, ale někde ho viděl.

„Erkel,“ představil se, „viděli jsme se jednou u Virginského.“

„Pamatuju se, seděl jste a psal,“ vzkypěl náhle Šatov, přistupuje k němu zuřivě, ale mluvě šeptem jako dřív, „vy jste mi udělal znamení rukou, když jste mě chytil za ruku. Ale upozorňuju vás, že já kašlu na všechna ta znamení! Neuznávám... nechci... mohu vás, jestlipak víte, shodit hned se schodů?“

„Ne, to nevím a vůbec nevím, proč jste se tak rozčilil,“ odpověděl bez zlosti, téměř prostodušně. „Mám vám jen něco odevzdat a kvůli tomu jsem přišel. Hlavní věc, nechtěl jsem ztrácet čas. Máte u sebe tiskařský lis, který není váš a za který jste, jak sám víte, odpověden. Mám rozkaz, abych jej od vás vyžádal, odevzdejte jej zítra přesně v sedm hodin večer Liputinovi. Mimoto mám rozkaz vám ohlásit, že se od vás už nikdy nic nebude chtít.“

„Nic?“ „Docela nic. Vaší prosbě se vyhovělo a jste provždy propuštěn. Mám rozkaz výslovně vám to říci.“

„Kdo vám dal rozkaz?“

„Ti, kdo mi sdělili znamení.“

„Vy jste z ciziny?“

„Na tom... na tom vám, tuším, nezáleží.“

„Ech, k čertu! A proč jste nepřišel dříve, když jste měl rozkaz?“

„Řídil jsem se určitými instrukcemi a nebyl jsem sám.“

„Chápu, chápu, že jste nebyl sám. Ech... k čertu! A proč nepřišel Liputin sám?“

„Přijdu pro vás tedy zítra přesně v šest hodin večer a půjdeme tam pěšky. Kromě nás tří tam nebude nikdo.“

„Verchovenskij tam bude?“

„Ne, nebude. Verchovenskij odjíždí zítra ráno z města, v jedenáct hodin.“

„To jsem si myslel,“ zašeptal zuřivě Šatov a praštil se pěstí do stehna, „utekl, dobytek!“

Byl rozčilen a zamyšlen. Erkel se na něho upřeně díval a čekal.

„Jak si to vezmete? Vždyť to nemůžete vzít najednou do rukou a odnést.“

„To nebude ani potřeba. Ukážete nám jen místo a my se jen přesvědčíme, že to je tam zakopáno. Vždyť my víme jen přibližně, kde to je, ale přesné místo neznáme. Copak vy jste už to místo někomu ukazoval?“

Šatov se na něho podíval.

„Tak vy taky, vy taky – takový chlapeček – takový hloupoučký chlapeček – tak vy jste tam taky vlezl jako beran, hlavou napřed? Ech, právě takovou mladou šťávu potřebují! Nu, běžte, eech! Ten holomek vás všecky doběhl a utek.“

Erkel se na něho díval otevřeně a klidně, ale jako by nerozuměl.

„Verchovenskij utekl, Verchovenskij zmizel!“ zaskřípal zuřivě zuby Šatov.

„Ale vždyť on je ještě tady, neodjel. Až zítra odjede,“ podotkl měkce a přesvědčivě Erkel. „Já ho zvlášť pozval, aby tam přišel jako svědek; mé instrukce mě poukazovaly na něho

(byl upřímný jako mladounký nezkušený hoch). Ale k mému údivu nechtěl a jako záminku uváděl svůj odjezd a skutečně nějak spěchal.“

Šatov se ještě jednou soucitně podíval na hlupáčka a najednou mávl rukou, jako by si pomyslel: „Nestojí za to, aby ho člověk litoval.“

„Dobrá, přijdu,“ vyrazil náhle, „a teď sypte, marš!“

„Přijdu tedy přesně v šest hodin,“ uklonil se zdvořile Erkel a sestupoval pomalu se schodů.

„Hlupáčku!“ nezdržel se a vykřikl za ním se schodů Šatov.

„Co, prosím?“ ozvalo se už zdola.

„Nic, sypte.“

„Já myslel, že jste něco povídal.“

II

Erkel byl „hlupáček“, kterému v hlavě chyběla jen hlavní pružina vlastní iniciativy; ale malých, podřízených per měl dost. Ba byl i dost chytrý. Jsa oddán fanaticky, až dětsky ideji „společné věci“, ve skutečnosti však Petru Verchovenskému, pracoval podle jeho instrukce, která mu byla dána, když ve schůzi u *našich* se umluvili a rozdělili úlohy na zítřek. Petr Stěpanovič, dává mu úlohu posla,

našel si chvíli promluvit s ním ještě deset minut stranou. Konkrétní úkoly byly potřebou této mělké, nepřilíš uvažující povahy, která věčně potřebovala, aby byla podřízena cizí vůli – ó, ovšemže pro nic jiného než pro „společnou“ a „velkou“ věc. Ale i tento dodatek je lhostejný, neboť malí fanatici typu Erklova nemohou chápat službu ideji jinak, než spojili ji s osobou, která podle jejich přesvědčení ideu ztělesňuje. Citlivý, laskavý a dobromyslný Erkel byl snad nejnecitelnější z vrahů chystajících se na Šatova; bez osobní nenávisti byl s to být při jeho zavraždění a nemrknout ani okem. Dostal například mezi jiným rozkaz vyšpehovat pěkně, až bude vyřizovat svůj vzkaz, Šatovovu situaci; a když ho Šatov přijal na schodech a vyžvanil v rozčilení, patrně sám toho nepozoruje, že se mu vrátila žena – měl Erkel hned dostatečně instinktivní chytrosti, aby neukázal ani zdání další zvědavosti, přestože mu hlavou kmitla myšlenka, že tento fakt ženina návratu má velký význam pro úspěch jejich plánů...

Tak tomu taky ve skutečnosti bylo. Jedině tento fakt zachránil „mizery“ před Šatovovým udáním a spolu taky jim pomohl „zbavit“ se ho... Předně Šatova rozrušil, vyrazil ho z obvyklých kolejí, zbavil ho jeho obvyklé prozíravosti a opatrnosti. Žádná myšlenka na vlastní bezpečnost nemohla teď vniknout do jeho hlavy, plné docela jiných věcí. Naopak uvěřil ochotně, že Petr Verchovenskij zítra uteče, neboť to docela souhlasilo s jeho vlastním podezřením! Když se vrátil do pokoje, usedl opět do kouta, opřel lokty o kolena a přikryl tvář

rukama. Mučily ho trpké myšlenky...

A tu zas zdvihl hlavu, vstal a po špičkách se šel na ni podívat. „Panebože! Zítرا dostane jistě horečku, k ránu, snad už teď u ní začala! Zřejmě nastydla. Nezvykla si na to strašné klima, a teď vagón, třetí třída, kolem vichřice, déšť a ona má jen takový tenký kabátek, vůbec nic přes sebe... A teď by ji měl člověk opustit, nechat bez pomoci! A vak, jaký malinký vak, lehký, polosplasklý... Jistě neváží víc než pět kilo! Jak je vysílená, chuděra, co zkusila! Je hrdá, proto si nestěžuje. Ale podrážděná, božičku, podrážděná! To je z nemoci, i anděl je v nemoci popudlivý. Jaké má asi suché, rozpálené čelo, jaké má kruhy pod očima a... a jak je přece jen krásný ten ovál obličej a ty bujné vlasy, jak...“

A rychle odvrátil oči, rychle odešel, jako by se bál i myšlenky vidět v ní něco jiného než nešťastného, zmučeného tvora, který potřebuje pomoci – „jaképak tady *nadejel* Ó jak nízký, jak podlý je člověk!“ A šel zase do svého kouta, posadil se, zakryl tvář rukama a zase snil, zase vzpomínal... a zase mu kmitaly před očima naděje.

„Jsem já utahaná, jak jsem utahaná!“ připomínal si její vzdechy, její slabý, selhávající hlas; „panebože! Jak bych ji mohl teďka opustit, teď, když má všeho všudy osmdesát kopejek; dávala mi svou tobolku, svou starou malinkou tobolku! Přijela hledat si místo – ale co ví o místech, co ti lidé vědí o Rusi? Jsou jako umíněné děti, všechno je u nich výplodem vlastní fantazie – zlobí se, chudák, proč se Rus nepodobá jejich zahraničním snům! Ó nešťastní, ó nevinní

lidé!... Ale je tu opravdu chladno...“

Vzpomněl si, že si stěžovala na zimu a že jí slíbil zatopit v kamnech. „Dříví mám, mohl bych je přinést, jen abych ji neprobudil. Ostatně půjde to. A co mám dělat s telecím? Až vstane, bude mít snad hlad... No, to se ještě ukáže; Kirillov nespí celou noc. Čím bych ji mohl přikrýt, spí tak tvrdě, ale je jí jistě zima, ach, zima!“

Přistoupil ještě jednou k posteli, aby se na ni podíval; šaty se jí trochu shrnuly a polovina pravé nohy až po kolena byla odkryta. Náhle se téměř polekaně odvrátil, svlékl se sebe teplý převlečník a přikryl ji, zůstáváje sám v tenkém saku a hledě, aby se nedíval na obnažené místo.

Rozdělávání ohně, chůze po špičkách, pozorování spící, sny v koutě, pak zase pozorování spící zabralo mnoho času. Minuly dvě tři hodiny. Právě v té době byl Verchovenskij a Liputin u Kirillova. Nakonec si ve svém koutě zdříml i Šatov. Ozval se její sten: probudila se, volala; vyskočil jako zločinec dopadený při činu.

„Marianne! Usnul jsem... Ach, jaký jsem to sobec, Marianne!“

Zdvihla se na posteli, ohlížejíc se udiveně, jako by nemohla poznat, kde je, a náhle se hněvivě a nespokojeně rozhořčila:

„Zabrala jsem vám postel, usnula jsem polomrtvá únavou; jak jste se opovážil mě nevzbudit? Jak jste se opovážil myslet si, že jsem vám chtěla být na obtíž?“

„Jak bych tě mohl vzbudit, Marianne?“

„Mohl, měl jste! Druhou postel nemáte a já zabrala vaši. Neměl

jste mi falešně líčit situaci. Nebo si myslíte, že jsem přijela, abych užívala vašeho dobrodiní? Račte ihned použít své postele, a já si lehnu do kouta na židle...“

„Marianne, tolik židlí tu není, a nemám ani čím ti ustlat.“

„No tak si lehnu jednoduše na zem. Jinak byste musel spát na zemi sám. Chci na zem, hnedky, hnedky!“

Vstala, chtěla udělat krok, ale jako by prudká křečovitá bolest jí náhle a naráz vzala všechnu její sílu a rozhodnost, a Marja Šatová s hlasitým stnem padla zas na postel. Šatov přiběhl, ale Marianne s tváří zarytou do podušek chytila jehoruku a jala se jí ze vší síly tisknout a mnout ve své ruce. To trvalo asi minutu.

„Marianne, drahoušku, potřebuješ-li, mám tu dobrého známého doktora Frenzela... skočil bych k němu.“

„Nesmysly!“

„Jak to nesmysly? Řekni, co tě bolí, Marianne? Snad by ti pomohly teplé náčinky... například na žaludek... To bych mohl i bez doktora... nebo hořčičné placky.“

„Copak s tím?“ zeptala se divně, zdvíhající hlavu a dívající se na něho ustrašeně.

„Co vlastně, Marianne?“ nechápal Šatov, „nač se ptáš? Och bože, jsem celý popletený, odpusť, Marianne, že ničemu nerozumím.“

„Ech, přestaňte, nepotřebujete ničemu rozumět. Bylo by to taky velmi komické...“ hořce se usmála. „Povídejte mi něco. Chodte po pokoji a povídejte. Nestůjte u mne a nedívejte se na mne, o to vás

prosím už posté!“

Šatov začal chodit po pokoji, dívaje se na podlahu a snaže se ze všech sil nepodívat se na ni.

„Tadyhle – prosím tě, Mariette, nezlob se –, tadyhle je telecí a taky čaj mohu tady blízko dostat... Tys před chvílí tak málo jedla...“

Mávla zlostně a s odporem rukou. Šatov se v zoufalství kousl do jazyku.

„Poslyšte, chci si tady otevřít knihařství, na rozumných družstevních principech. Vy tu přece žijete, co myslíte: půjde to, či ne?“

„Ech, Mariette, u nás se ani knihy nečtou a vůbec tu ani nejsou. Copak vám dají knihu do vazby?“

„Kdo?“

„Zdejší čtenáři a vůbec zdejší obyvatelé, Mariette!“

„Tak mluvte jasněji, řeknete: dají, ale kdo, neřeknete. Neznáte gramatiku.“

„To je v duchu jazyka, Mariette,“ zamumlal Šatov.

„Ach, jděte k šípku s tím svým duchem jazyka, leze mi už z krku. Proč by zdejší obyvatel nebo čtenář nedával knihy do vazby?“

„Poněvadž číst knihy a dávat je vázat jsou dvě různě dlouhé periody vývoje. Nejprve se naučí pomalu číst, ovšem za staletí, ale zachází s knihou špatně a nechá ji všude válet, nepokládá ji za něco důležitého. Vazba však ukazuje na úctu ke knize, ukazuje, že si čtenář čtení nejen zamiloval, ale že čtení pokládá za něco vážného a

důležitého. Celé Rusko ještě k této periodě nedospělo. Evropa už dávno knihy váže.“

„To je řečeno sice pedanticky, ale aspoň ne hloupě a připomíná mi to dobu před třemi lety. Býval jste občas dost duchaplný – před třemi lety.“

Řekla to právě tak opovržlivě jako všechny své dřívější vrtošivé věty.

„Marianne, Marianne,“ obrátil se k ní Šatov pohnutě, „ó Marianne! Kdybys věděla, co všechno se za ta tři léta událo a vodou uplynulo! Slyšel jsem, že jsi mnou prý potom opovrhovala kvůli tomu, že jsem změnil své názory. Ale koho jsem odhodil? Nepřátele živého života, přestárlé liberálky, bojící se vlastní nezávislosti; lokajčicky myšlenky, nepřátele osobnosti a svobody, ztuchlé kazatele umrlčiny a rozkladu! Co u nich bylo: zlatá střední cesta, stařectví, nejšosáčtější, nejsprostší beztalentovanost, rovnost pramenící ze závisti, rovnost bez vlastní důstojnosti, rovnost, jak ji chápe lokaj, nebo jak ji chápal Francouz z roku 1793... A hlavní věc, všude darebáci, darebáci a darebáci!“

„Ano, je u toho mnoho darebáků,“ pronesla trhaně a bolestně. Ležela natažená bez hnutí a jako by se bála pohnout; hlava jí klesla na podušku, trochu stranou, a dívala se unaveným, ale planoucím pohledem na strop. Tvář měla bledou, rty vyschlé a spečené.

„Ty to uznáváš, Marianne, ty to uznáváš!“ vykřikl Šatov. Chtěla zavrtět hlavou, ale najednou jí projela táž křeč jako před chvílí. Zase schovala tvář do podušky a zase vší silou bolestně tiskla ruku Šatova,

který přiběhl bez sebe hrůzou.

„Marianne, Marianne! Vždyť to je snad něco velmi vážného, Marianne!“

„Mlčte... Já nechci, nechci,“ vykřikla téměř zuřivě, obracejíc se obličejem vzhůru; „nesmíte se na mne tak soucitně dívat! Chodte po pokoji, mluvte něco, mluvte...“ Šatov začal jako bez ducha zase něco mumlat. „Čím se tu zaměstnáváte?“ přerušila ho netrpělivě a pohrdavě.

„Chodím k jednomu kupci do kanceláře. Kdybych chtěl, mohl bych i tady vydělávat pěkné peníze.“

„Tím líp pro vás...“

„Ach, nemysli při tom na nic, Marianne, řekl jsem to jen tak...“

„A co kromě toho děláte? Co hlásáte? Vždyť vy máte povahu, že nemůžete žít, abyste něco nehlásal.“

„Hlásám Boha, Marianne.“

„V něhož sám nevěříte. Tuhle ideu jsem nemohla nikdy pochopit.“

„Nechme toho, Marianne, to až – pak.“

„Co to bylo zač, ta Marja Timofejevna?“

„To taky až potom, Marianne.“

„Nejsem přece malé dítě! Je to pravda, že tuto smrt je možno přičíst na vrub zločinu... těch lidí?“

„Docela určitě,“ zaskřípěl zuby Šatov.

Marianne náhle zdvihla hlavu a bolestně vykřikla:

„Neopovažujte se mi už nikdy o tom mluvit, už nikdy, neopovažujte se!“

A zase klesla na postel, zkroucena záchvatem téže křeče; bylo to už potřetí, ale tentokráte steny zesílily a proměnily se v křik.

„Och vy nesnesitelný člověče! Och vy nesnesitelný člověče,“ svíjela se, nemohouc se už ovládnout, a odstrkovala Šatova, který se nad ní nakláněl.

„Marianne, udělám, co chceš... budu chodit, mluvit...“

„Copak nevidíte, že to už začalo?“

„Co začalo, Marianne?“

„Copak já vím? Copak se v tom vyznám... Och, proklatě! Och, budiž proketo všechno předem!“

„Marianne, kdybys mi řekla, co začíná... snad bych... jak tomu mám rozumět, když takhle...“

„Jste abstraktní, zbytečný žvanil. Och, budiž proklet celý svět!“

„Marianne, Marianne!“

Napadlo ho vážně, že začíná bláznit.

„Copak opravdu nevidíte, že mám porodní bolesti,“ zdvihla se na posteli, dívajíc se na něho se strašným, chorobným vztekem, znetvořujícím celý její obličej. „Budiž předem proketo, to dítě!“

„Marianne,“ vykřikl Šatov, který konečně pochopil, oč jde, „Marianne... proč jsi mi to neřekla dřív?“ sebral se náhle a chytil rozhodně a energicky svou čepici.

„Copak jsem to věděla, když jsem sem vstoupila – copak bych

byla přišla k vám? Říkali mi až za deset dní! Kam, kam, neopovažujte se!“

„Pro porodní babičku! Prodám revolver; teď je nejprve potřeba peněz.“

„Neopovažujte se volat porodní babičku, zavolejte jednoduše nějakou ženskou, starou ženskou, mám v tobolce osmdesát kopejek... na venkově rodí taky bez babiček... a pojdu-li, tím líp...“

„I tu starou ženu ti přivedu. Ale jak, jak tě nechám o samotě, Mariette!“

Uváživ však, že bude líp nechat ji přes všechno její rozrušení o samotě teď, než nechat ji bez pomoci pak, pustil se stěmhlav se schodů, nedopřáváje sluchu jejím stenům a hněvivým výkřikům a důvěřuje plně ve svou rychlost.

III

Především běžel ke Kirillovu. Byla už téměř jedna hodina s půlnoci. Kirillov stál uprostřed pokoje.

„Kirillove, žena mi rodí.“

„Jakpak to?“

„Rodí, dítě rodí!“

„Ale... nemýlíte se?“

„Ó ne, ne. Má už porodní křeče... musím sehnat nějakou starou ženskou, hnedka, teď... seženu ji teď? Měl jste tady tolika starých ženských...“

„To je škoda, že já neumím rodit,“ odpověděl zamyšleně Kirillov, „totiž ne že neumím rodit, ale že neumím to zařídit tak, aby se rodilo... nebo... Ne, neumím to říci.“

„Myslíte, je škoda, že neumíte pomáhat při porodu, aleo tom já nemluvím. Nějakou starou ženskou, nějakou starou ženskou potřebuju... ženskou... opatrovnici, služku!“

„Starou ženskou opatřím, jenomže ne hned. Chcete-li, místo ní...“

„Och, to není možné; běžím teď k Virginské, k porodní babičce.“

„Ohavná ženská!“

„Och ano, Kirillove, ano, ale ona je ze všech nejlepší! Och ano, bude to bez zbožnosti, bez radosti, s odporem, nadávkami a rouháním – při takovém velkém tajemství, při objevení nového tvora!... Och, ona ho už teď proklíná!...“

„Chcete-li, mohu...“

„Ne, ne, ale zatímco budu běhat (och, já sem tu Virginskou přivleču!), jděte občas na mé schody a poslouchajte tiše, ale neopovažujte se vstoupit, polekal byste ji, nevstupujte ani za nic, jen poslouchajte... pro všechny případy. A kdyby nastal krajní případ, tak vejděte.“

„Rozumím, na penězích ještě rubl. Nate. Chtěl jsem zejtra slepici, nechci. Běžte, honem běžte, co vám stačí nohy. Samovar celou noc.“

Kirillov nevěděl nic o úmyslech týkajících se Šatova, a ani předtím nikdy nevěděl, jak vážné nebezpečí mu hrozí. Věděl jen, že má nějaké staré účty s „těmi lidmi“. Ač byl do věci částečně sám

zapleten, prostřednictvím instrukcí, které mu byly v cizině uděleny, instrukcí ostatně velmi povrchních, neboť se ničeho přímo neúčastnil – praštil v poslední době se vším, se všemi úkoly, docela se všeho, především pak „společné věci“ vzdálil a oddal se životu meditativnímu. Petr Verchovenskij vyzval sice na schůzi Liputina, aby s ním šel ke Kirillovi se přesvědčit, že Kirillov v daném okamžiku vezme na sebe „Šatovovu věc“, ale při jednání s Kirillovem neřekl o Šatovovi ani slovo, ani se o něm nezmínil – pokládaje to patrně za nepolitické a Kirillova za nespolehlivého. Nechal si výklad pro zítřek, až bude všechno hotovo a Kirillovu tedy už „všechno jedno“; tak alespoň soudil o Kirillovu Petr Stěpanovič. Liputinovi bylo tuze nápadné, že o Šatovovi nebylo řečeno ani slova přesto, že to bylo slíbeno, ale Liputin byl příliš rozčilen, než aby protestoval.

Šatov běžel jako vítr do Muravjiné ulice, proklínaje vzdálenost, jejíhož konce se nemohl dočkat.

U Virginského bylo potřeba dlouho klepat. Všichni už dávno spali, ale Šatov začal vší silou a bez ostychu mlátit do okenice. Pes uvázaný na dvoře sebou trhal a mohl puknout vzteklým štěkotem. Psi z celé ulice se přidali; nastal neslýchaný povyk.

„Co boucháte a co chcete?“ ozval se konečně u okna měkký a vzhledem ke kraválu nepřiměřeně laskavý hlas samého Virginského. Okenice se pootevřela, otevřela se i vyhlídka.

„Kdo je to tam, co je to za halamu?“ zapištěl vztekle a už

tentokrát randálu přiměřeně hlas staré panny, příbuzné Virginského.

„To jsem já, Šatov, vrátila se mi žena a teď zrovna rodí.“

„No ať rodí, a vy jděte, odkud jste přišel!“

„Jdu pro Arinu Prochorovnu, nehnu se bez Ariny Prochorovny!“

„Nemůže jít ke každému. V noci je zvláštní taxa... jděte k Makšejevové a nedělejte kravál!“ ječel rozzlobený hlas. Bylo slyšet, jak ji Virginskij mírní; ale stará panna ho odstrkovala a nepovolila.

„Nehnu se odtud!“ křičel zase Šatov.

„Počkejte, počkejte přec!“ vykřikl konečně Virginskij, když byl získal starou pannu, „prosím vás, Šatove, počkejte pět minut, vzbudím Arinu Prochorovnu, a prosím vás nebouchejte a nekřičte... Och, jak je to všechno hrozné!“

Za pět nekonečných minut se objevila Arina Prochorovna.

„Vám přijela žena?“ ozval se z vyhlídky její hlas a k Šatovovu údivu nebyl vůbec zlý, jen jako obvykle velitelský; jinak ale Arina Prochorovna mluvit neuměla.

„Ano, má žena a rodí.“

„Marja Ignat'jevna?“

„Ano, Marja Ignat'jevna. Ovšemže Marja Ignat'jevna.“

Nastalo mlčení. Šatov čekal. V domě si šeptali.

„Přijela dávno?“ zeptala se zase madame Virginská.

„Dnes večer v osm hodin. Prosím vás, honem.“

Opět si začali šeptat, zase jako by se radili.

„Poslyšte, nemýlíte se? Poslala vás pro mne sama?“ „Ne, neposlala

mne pro vás, chce ženskou, obyčejnou ženskou, aby mi nepřivodila výdaje, ale nebojte se, zaplatím.“

„Dobrá, půjdu, ať už zaplatíte či ne. Vážila jsem si vždycky nezávislosti Marji Ignat'jevny, ač ona se na mne snad nepamatuje. Máte nejnětější věci doma?“

„Nemám vůbec nic, ale všechno bude, bude... Ti lidé jsou ale přec jen velkomyslní,“ přemýšlel Šatov, ubíraje se k Ljamšinovi. „Přesvědčení a člověk jsou, trvám, dvě věci v mnoha směrech různé. Jsem snad vůči nim hodně vinen!... Všichni jsou vinni, všichni jsou vinni a... kdyby si to jen všichni uvědomili...“

U Ljamšina dlouho klepat nemusel; k jeho údivu otevřel Ljamšin vyhlídku ihned, vyskočil z postele bos a v nočním prádle, i když tím riskoval, že dostane rýmu. A přece to byl takový hypochondr a stále měl na paměti své zdraví. Ale taková pohotovost a rychlost měla svůj zvláštní důvod. Ljamšin se celý večer chvěl a ani dotud ještě nemohl usnout rozčilením ze schůze u našich; před očima mu kmitaly návštěvy některých nezvaných, docela nevíтанých hostů. Nejvíc ho trápila zpráva o Šatovově udání... A náhle, jakoby schválně, zatluče někdo tak strašně hlasitě na okno!...

Dostal takový strach, když uviděl Šatova, že ihned přibouchl vyhlídku a běžel do postele. Šatov začal zuřivě tlouci a křičet.

„Jak se opovažujete o půlnoci tak bouchat?“ vykřikl hrozným hlasem Ljamšin, umíraje strachy. Odhodlal se po dvou minutách otevřít znovu aspoň vyhlídku, když se přesvědčil, že Šatov přišel

sám.

„Tu máte revolver, vezměte si ho zpátky, dejte mi patnáct rublů.“

„Co je to s vámi, jste opilý? To je vydírání. Já se ještě nasydnu. Počkejte, vezmu si jen pléd.“

„Dejte mi hned patnáct rublů. Nedáte-li, budu bouchat a křičet až do rána; vytluču vám okna.“

„A já křiknu na policii a vstrčí vás do díry.“

„A já, myslíte, budu němý? Já policii nezavolám? Kdo se bude víc bát policie, já či vy?“

„A vy můžete mít takové ohavné myšlenky... vím, nač narážíte... počkejte, počkejte proboha, nebouchejte! Kdopak má prosím vás v noci u sebe peníze? Ale nač potřebujete peníze, když nejste opilý?“

„Vrátila se mi žena. Slevil jsem vám deset rublů, ačkoli jsem z něho ani jednou nevystřelil, vezměte si revolver, okamžitě si ho vezměte.“

Ljamšin mechanicky protáhl ruku vyhlídkou, vzal revolver; počkal, a vysunuv pojednou rychle hlavu z vyhlídky, zabreptal s třesavou hrůzou běžící mu po hřbetě, jako by ztratil rozum:

„Lžete. Vůbec nikdo k vám nepřijel. Vy... vy jednoduše chcete někam utéci.“

„Vy jste hlupák, kam bych utíkal? To ať si ten váš Petr Verchovenskij utíká, ale já ne. Byl jsem teď u porodní babičky Virginské a ona ihned svolila jít se mnou. Zeptejte se. Žena má bolesti; potřebuju peníze; dejte mi peníze.“

Celý ohňostroj myšlenek se rozehrál v bystré Ljamšinově hlavě. Najednou se všechno obrátilo jiným směrem, ale strach stále ještě nepřipouštěl zdravou úvahu.

„Ale jakpak... vy přeci se svou ženou nežijete?“

„Rozbiju vám hlavu za takové otázky.“

„Ach panebože, odpusťte, chápu, byl jsem jen tolik ohromen... ale chápu, chápu. Ale... ale přijde k vám jistě Arina Prochorovna? Právě jste řekl, že už šla? Vidíte, že to není pravda? Vidíte, vidíte, jak na každém kroku mluvíte nepravdu.“

„Sedí teď už jistě u ženy. Nezdržujte mě, nemohu za to, že jste tak hloupý.“

„To není pravda, nejsem hloupý. Odpusťte mi, nemohu opravdu...“

A jak byl popleten, začal zase potřetí zavírat, ale šatov zařval tak, že se okamžitě zas objevil.

„Ale to je přímo atentát na mou osobu! Co ode mne chcete, co, co? Formulujte to... A nezapomeňte, nezapomeňte, že je půlnoc!“

„Patnáct rublů potřebuju, ty mezuláne!“

„Ale co když si revolver vůbec nechci vzít zpátky? Nemáte právo to chtít. Věc jste koupil – a basta a nemáte vůbec právo. Takovou sumu v noci vůbec neseženu. Kde seženu takovou sumu?“ „Ty máš vždycky peníze. Slevil jsem ti už deset rublů, ale ty jsi známý hamonil.“

„Přijďte pozítří – slyšíte, pozítří v poledne, přesně ve dvanáct, a já

vám dám všechno, všechno, platí?“

Šatov zabouchal potřetí zuřivě na rám:

„Dej sem deset rublů a zítra za svítání ostatních pět.“

„Ne, pozítří v poledne, pět zítra nebudu mít, na mou duchu, nic, raději ani nechod'te, raději nechod'te.“

„Dej mi deset! Lumpe!“

„Proč tak nadáváte? Počkejte, musím rozsvítit; rozbil jste mi tadyhle tabulku... kdopak v noci takhle nadává? Tu máte!“ vysunul oknem bankovku.

Šatov ji chytil – byla to pětirublovka.

„Na mou duši, nemohu, zabte mě třeba, ale nemohu, pozítří mohu vám dát všechno, ale teď nemohu.“

„Nehnu se odtud!“ zařval Šatov.

„No tak tu máte, tu máte ještě, vidíte, ještě, ale víc nedám. Řvěte si, jak chcete, nedám, kdyby se dělo co dělo, nedám; nedám a nedám!“

Byl zoufalý, bez sebe a zpocen. Dvě bankovky, které ještě dal, byly po rublu. Šatov dostal všeho všudy sedm rublů.

„Vem tě d'as, zejtra přijdu. Spráskám tě, Ljamšine, když pro mne nepřipravíš osm rublů.“

„Já nebudu vůbec doma, pitomče!“ kmitlo rychle Ljamšinovi hlavou.

„Stůjte, stůjte!“ křikl zuřivě za Šatovem, který už běžel. „Stůjte, vraťte se. Řekněte, prosím vás, mluvil jste pravdu, že se vám vrátila

žena?“

„Pitomče!“ odplivl si Šatov a upaloval domů, jako by hořelo.

IV

Podotýkám, že Arina Prochorovna nevěděla nic o plánech usnesených na včerejší schůzi. Virginskij, zaražený a zesláblý, neodvážil se jí říci po svém návratu, co bylo usneseno; přece se však nezdržel a odhalil jí polovinu – totiž ony zprávy, které jim sdělil Verchovenskij o nezvratném plánu Šatova denuncovat; ale ihned prohlásil, že zprávě zcela nedůvěřuje. Arina Prochorovna se strašně polekala. Proto se taky ihned, jakmile přiběhl Šatov, odhodlala jít s ním, přestože byla unavena, poněvadž se celou předešlou noc trápila s jinou rodičkou. Byla vždy přesvědčena, že „takové individuum, jako je Šatov, je schopno každé podlosti ve smyslu protiobčanském“. Ale příchod Marji Ignat'jevny vrhl na situaci nové světlo. Šatovův strach, zoufalý tón jeho proseb, úpění o pomoc naznačovaly převrat v citech zrádcových. Člověk, který se rozhodl vydat i sebe, jen aby zahubil ostatní, byl by měl jistě jiný pohled a jiný tón, než jaké Šatov ve skutečnosti měl. Krátce, Arina Prochorovna se rozhodla prohlédnout si všechno na vlastní oči. Virginskij byl velmi spokojen s její rozhodností – jako by mu spadl kámen ze srdce. Rodila se v něm dokonce naděje – vzezření Šatova neodpovídalo vůbec předpokladu Verchovenského...

Šatov se nemýlil; při svém návratu zastal Arinu Prochorovnu už u

Marietty. Právě přijela, vyhnala opovržlivě Kirillova, třicího dole na schodech, seznámila se narychlo s Mariettou, která v ní nepoznala starou známou. Našla ji v „nejmizernějším stavu“, totiž vzteklou, rozladěnou a velmi skleslou a zoufalou, ale – za nějakých pět minut vítězně odrazila všechny její námitky.

„Co jste povídala, že nechcete drahou babičku?“ říkala, právě když vcházel Šatov, „dokonalá pitomost, falešné představy vzniklé abnormálností vaší situace. S pomocí nějaké obyčejné staré ženské, nějaké báby z lidu, máte padesát procent pravděpodobnosti, že to špatně skončí, a pak budete mít víc starostí a výdajů než při drahé babičce. Jak víte, že já jsem drahá? Zaplatíte mi dodatečně, já vás neokradu a za úspěch ručím. Se mnou neumřete, měla jsem horší případy. A dítě vám dám třeba zítra do nějakého azylu a pak do vsi na vychování, a věc je hotova. Pak se uzdravíte, najdete si nějakou rozumnou práci a za krátkou dobu nahradíte Šatovovi ubytování a výdaje, které nemohou být vůbec tak velké...“

„Nemluvím o tom... nemám práva být mu na obtíž...“

„To jsou názory hodné rozumné a dobré občanky, ale věřte, že Šatov téměř nic neztratí, staneli se z abstraktního mudrlanta zase trochu člověkem myslícím rozumně. Stačí jen nedělat hlouposti, nebít na poplach, neběhat s vyplazeným jazykem po celém městě. Kdyby ho člověk nedržel za ruku, tak by do rána vzbouřil všechny zdejší doktory; v naší ulici rozštěkal všechny psy. Doktorů není třeba, řekla jsem už, že za všechno ručím. Nějakou starou ženskou

můžete třeba ještě najmout k posluze, to nic nestojí. Ostatně snad se i on bude k něčemu hodit, ne jenom k hloupostem. Ruce má, nohy má, do lékárny skočí a neurazí vaši citlivost svou dobrotou. Jakápak dobrota! Copak vás nepřivedl on do této situace? Copak vás nezneřátelil s tou rodinou, kde jste byla guvernankou, s egoistickým úmyslem si vás vzít? Vždyť jsme o tom slyšeli... Ostatně přiběhl teďka ke mně jako blázen a křičel, že se to rozléhalo celou ulicí. Nevtírám se nikomu a přišla jsem jediné kvůli vám, ze zásady, poněvadž našinci mají povinnost být solidární; řekla jsem mu to, ještě než jsem vyšla z domu. Jsem-li tady podle vašeho názoru zbytečná, tak spánembohem; jen aby se nestalo neštěstí, jehož je možno tak lehko se vyvarovat.“

A povstala dokonce ze židle.

Mariette byla tak bezmocná, tak trpěla, abychom řekli pravdu, tak se bála toho, co ji čekalo, že se neodvážila ji propustit. Ale pojala náhle k té ženě nenávisť. Mluvila o docela jiných věcech, o něčem, co v duši Mariettině nenacházelo žádné odezvy! Ale upozornění na možnou smrt v rukou nezkušené porodní báby překonalo její odpor. Zato se stala k Šatovovi od té chvíle ještě náročnější, ještě nelitostnější. Došlo to konečně tak daleko, že mu *zakázali* nejen se na ni dívat, ale i ukazovat jí svůj obličej. Bolesti stále rostly. Prokletí, ba nadávky stávaly se stále zuřivější.

„Eh, my ho jednoduše pošlem pryč,“ rozsekla to Arina Prochorovna, „jak se tváří, jen vás leká; je bledý jako mrtvola! Co je

vám do toho všeho, komický člověče? Je to komedie!“

Šatov neodpovídal. Umínil si vůbec neodpovídat.

„Viděla jsem v takových případech už dost hloupých otců, kteří taky byli jako blázni. Ale ti aspoň...“

„Přestaňte, nebo mě odtud vyhoďte a nechte mě chcípnout! Už ani slovo! Nechci, nechci!“ začala křičet Mariette.

„Není možné nepromluvit ani slovo. To snad nahlédnete, máte-li ještě trochu rozumu, jak se mi zdá. Musím mluvit aspoň o téhle záležitosti: řekněte, máte něco připraveno? Odpovězte vy, Šatove, ona na to nemá náladu,“

„Řekněte, co je vlastně potřeba?“

„Připraveno tedy není nic.“

Vypočítala všechno, co bylo nezbytně nutné, a je třeba jí přiznat, že se omezila, až téměř žebrácky, na to nejnutnější. Něco se našlo u Šatova. Mariette vyndala klíč a podala mu jej, aby hledal v jejím vaku. Poněvadž se mu třásl ruce, trvalo otvírání neznámého zámku nepřiměřeně dlouho. Mariette byla rozčilením bez sebe, když však přiskočila Arina Prochorovna, aby mu vzala klíč z ruky, nedovolila jí ani za nic podívat se do vaku a se zarputilým křikem a pláčem naléhala, aby vak otevřel sám Šatov.

Pro některé věci bylo nutno doběhnout ke Kirillovu. Jakmile se tam Šatov rozběhl, začala ho ihned zuřivě volat a uklidnila se, až když jí Šatov, který se okamžitě vrátil, vyložil, že odchází jen na chvilku, aby přinesl to, co je nezbytně nutno, a že se ihned vrátí.

„Vás je ale, paničko, těžko uspokojit,“ rozesmála se Arina Prochorovna, „hned stůj tváří ke zdi a vůbec se na nic nekoukej, hned se neopovaž odejít ani na chvíli, jinak budu plakat. Vždyť on si takhle bůhvíco bude myslet. No no, nebudte umíněná, nemračte se, já jen tak špásem.“

„Nesmí si vůbec nic pomyslet.“

„No jo, nesmí, nesmí... kdyby nebyl do vás zamilován jako beran, nehnal by se s vyplazeným jazykem po ulici a nerozštěkal by všechny psy po celém městě. U mne vyrazil okenní rám.“

V

Šatov zastal Kirillova chodícího stále ještě po pokoji z kouta do kouta a tak roztržitého, že dokonce zapomněl, že mu přijela žena, poslouchal ho a nerozuměl.

„Ach ano,“ připomněl si náhle, jako by se namáhavě a jen na okamžik odtrhoval od nějaké myšlenky, která se ho zcelazmocnila, „ano... stará ženská... vaše žena, či stařena? Počkejte, i žena i stařena, že ano? Vzpomínám si; byl jsem tam; stařena přijde, jen ne hned. Nate podušku. Ještě něco? Ano... Počkejte, Šatove, míváte chvíle absolutní harmonie?“

„Víte, Kirillove, vy byste už měl přestat s tím nočním bděním.“

Kirillov se vzpamatoval a začal – kupodivu – mluvit mnohem souvisleji, než mluvíval jindy; bylo vidět, že si to všechno už dávno formuloval a snad i zapsal.

„Mívám chvíle, trvají všeho všudy pět nebo šest vteřin, kdy náhle cítívám přítomnost úplně dosažené absolutní harmonie. Není to nic pozemského; nechci říci, že to je něco nebeského, řekl jsem to jen proto, že člověk ve své tělesné podobě to nemůže snést. Je třeba přeměnit se fyzicky, či umřít. Je to pocit jasný a nesporný. Je to, jako bys náhle vnímal celou přírodu a náhle říkáš: ano, to je pravda. Bůh, když tvořil svět, říkal na konci každého dne tvoření: ‚Ano, v tom je pravda, a je to dobré.‘ Není to... rozcitlivění, ale jednoduše radost. Neodpouštíš nic, poněvadž už nemáš co odpouštět. Ne že bys miloval, ó, to je výš než láska! Nejstrašnější je, že je tak jasno a tak radostno. Kdyby to trvalo déle než pět vteřin – duše by to nevydržela a zmizela by. Za těch pět vteřin prožívám celý život a dám za ně celý svůj život, poněvadž za to stojí. Aby to člověk mohl vydržet deset vteřin, musil by se změnit fyzicky. Myslím, že člověk musí přestat se množit. Nač děti, nač další vývoj, když cíle je dosaženo? V evangeliu stojí, že při vzkříšení lidé nebudou už rodit děti, ale budou jako andělé boží. To je náznak. Vaše žena rodí?“

„Kirillove, chodívá to na vás často?“

„Někdy za tři dny, někdy za týden.“

„Nemáte padoucnici?“

„Ne.“

„Tak ji dostanete. Dejte si pozor, Kirillove, slyšel jsem, že padoucnice právě takhle začíná. Jeden epileptik mi detailně popisoval pocity před záchvatem a bylo to právě tak, jako to

vykládáte vy. Taky naznačoval pět vteřin a říkal, že víc nelze vydržet. Pamatujete se na Mohamedův džbán, který se ani celý nevyžil, zatímco prorok obletěl na svém koni ráj? Ten džbán, to je právě těch pět vteřin; tuze připomíná vaši harmonii, a Mohamed byl epileptik. Dejte si pozor, Kirillove, dostanete padoucnici!“

„Nebudu mít kdy,“ usmál se tiše Kirillov.

VI

Noc mýjela. Šatova honili sem a tam, hubovali ho, volali. Mariette dospěla nejvyššího stupně strachu o život. Křičela, že chce žít „stůj co stůj, stůj co stůj!“ a bojí se umřít. „Nechci, nechci!“ opakovala. Kdyby nebylo Ariny Prochorovny, byla by na tom bledě. Ponenáhlu se zmocnila vlády nad svou pacientkou. Šatovová ji začala poslouchat jako dítě na slovo a na okřiknutí. Arina Prochorovna nepůsobila laskavostí, ale přísností, zato však pracovala mistrovsky. Začínalo svítat. Arinu Prochorovnu najednou napadlo, že Šatov právě teď vyběhl na schody a modlí se k Bohu, a začala se smát. Smála se i Mariette zlostně, jízlivě, jako by jí smích přinášel úlevu. Nakonec Šatova vůbec vyhnali. Nastávalo chladné, vlhké ráno. Šatov přitiskl tvář ke zdi, v rohu, právě tak jako den předtím, když přišel Erkel. Chvěl se jako osikový list, bál se na něco myslet, ale jeho duch se chytal v myšlenkách všeho, co se naskytalo, jako tomu bývá ve snu. Sny ho nepřetržitě strhovaly a nepřetržitě se zas trhaly jako zpuchřelé niti. Nakonec se z pokoje ozvaly ne už steny, ale strašný

řev, čistě zvířecí, nesnesitelný, nemožný. Chtěl si už zacpat uši, ale nemohl a padl na kolena, opakuje nevědomky: „Marianne, Marianne!“ A hle, konečně se ozval křik, nový křik, který Šatovem zachvěl a který ho postavil na nohy, slabý, nakřáplý křik dítěte. Pokřižoval se a vběhl do pokoje. V ruce Ariny Prochorovny křičelo a třepalo malinkýma ručičkama a nožičkama drobné, červené, svraskalé stvoření, hrozně bezmocné a jako prášek závislé na prvním zadutí větru, ale stvoření, které křičelo a prohlašovalo, že má jaksí taky docela plné právo na život... Marianne ležela jakoby v bezvědomí, ale za minutu otevřela oči a divně, podivně se podívala na Šatova. Tento pohled byl jaksí docela nový, jaký vlastně nemohl ještě pochopit, ale nikdy předtím u ní neznal a nepamatoval se na takový pohled.

„Chlapec? Chlapec?“ zeptala se slabým hlasem Ariny Prochorovny.

„Kluk!“ vykřikla Arina Prochorovna, zavinujíc dítě.

Když už je zavinula a chystala se položit je přes postel mezi dvě podušky, dala je na chvíli podržet Šatovu. Marianne na něho kradmo kývla, jako by se Ariny Prochorovny bála. Šatov ihned pochopil a přinesl jí dítě ukázat.

„Jaký je... hezounký...“ zašeptala slabě a s úsměvem.

„Fuj, ten má ale kukuč!“ rozesmála se vesele triumfující Arina Prochorovna, když se byla podívala Šatovovi do tváře; „jaký dělá obličej!“

„Radujte se, Arino Prochorovno... to je velká radost...“ zabreptal

s idiotsky blaženým pohledem Šatov, který se rozzářil po třech Mariettiných slovech o dítěti.

„Co to máte s tou velikou radostí?“ ptala se radostně Arina Prochorovna, šukajíc, uklízejíc a pracujíc jako kuň.

„Tajemství objevení nového tvora je veliké a nevysvětlitelné tajemství, Arino Prochorovno, a je škoda, že to nechápete!“

Šatov breptal nesouvisle, opojeně a nadšeně. Jako by se něco jeho hlavou vlnilo a samo sebou bezděčně vylévalo z duše.

„Byli jsme tu dva a najednou je tu třetí člověk, nový duch, hotový, ukončený, jakého neumějí stvořit lidské ruce; nové myšlení a nová láska, až je to strašné... a na světě není nic vyššího!“

„To jsou tlachy! Jednoduše a dobře další vývoj organismu a víc na tom není, zhola žádné tajemství!“ smála se srdečně a vesele Arina Prochorovna. „To by byla každá moucha tajemstvím. Ale víte co: nežádoucí děti by se neměly rodit. Překujte napřed všechno tak, aby nebyly nežádoucí, a pak je teprve rodte. Jak tomu je teď, tak pozejtří budeme muset tady tohohle strčit do útulku... Ostatně to tak musí být.“

„Ode mne nepůjde nikdy do útulku,“ řekl pevně Šatov, dívaje se do země.

„Budete ho adoptovat?“

„Vždyť to... je můj syn.“

„Ovšem že je Šatov, podle zákona je to Šatov a nepotřebujete si hrát na dobrodince lidstva. Lidé vašeho druhu se nemohou obejít bez

frází. No no, dobrá, ale víte co, dámy a pánové,“ přestala konečně uklízet, „musím jít. Přijdu sem ještě dopoledne i večer, bude-li třeba, ale teď, když to všechno tak dobře dopadlo, musím zaběhnout zase k jiným, už dávno na mne čekají. Máte tu někde, Šatove, tu stařenu. Stařena je stařena, ale vy byste ji, mužičku, taky neměl opouštět, sedněte si vedle ní, snad můžete být taky ještě na prospěch. Marja Ignat'jevna vás, tuším, nevyžene... No no, vždyť já jen tak špásem...“

U vrat, kam ji Šatov doprovodil, dodala už jen jemu samotnému:

„Tohle stálo za groš; budu se smát až do soudného dne. Peníze od vás nevezmu; budu se smát i ze spaní. Neviděla jsem ještě nic komičtějšího, než jste byl vy dnes v noci.“

Odešla docela upokojena. Ze Šatovova vzhledu a rozhovoru s ním bylo jí jasné jako den, že tenhle člověk „se chystá hrát si na tatínka a je onuce onucovatá“! Odskočila schválně k Virginskému, aby mu to řekla, ač k druhé pacientce vedla cesta přímější a bližší.

„Mariette, nařídila ti, abys nějakou chvíli nespala, třebaže vidím, že je ti to těžké...“ začal nesměle Šatov. „Sednu si tady k oknu a budu tě hlídat, ano?“

Usedl k oknu za divanem, takže ho nemohla vůbec vidět. Ale neminula ani minuta a Marja Ignat'jevna ho zavolala a nevrle ho prosila, aby jí upravil podušku. Začal ji upravovat. Dívala se zlostně do zdi.

„Tak ne, tak ne... jste vy nešika!“

Šatov ji upravil ještě jednou.

„Sehněte se trošku ke mně,“ pronesla náhle podivným hlasem, snažíc se pokud možno se na něho nedívat.

Zachvěl se, ale sehnul.

„Ještě... tak ne... blíž,“ a náhle její levice ho chytila pevně kolem krku a Šatov ucítil na čele její pevný, vlhký polibek.

„Marianne!“

Její rty se chvěly, snažila se ovládnout, ale náhle se zdvihla a s blýskajícím očima pronesla: „Nikolaj Stavrogin je mizera!“

A jako podřata padla bez vlády tváří na podušku, hystericky zavzlykala a pevně sevřela do své ruky ruku Šatovovu.

Od té chvíle ho už od sebe nepustila, žádala, aby si jí sedl k hlavě. Mluvit mnoho nemohla, ale dívala se na něho a usmívala se blaženě. Jako by se náhle proměnila v malou, hloupou holčičku. Vůbec všechno jako by se přerodilo. Šatov hned plakal jako malý chlapec, hned mluvil bůhvíco podivně, mlhavě, nadšeně; líbal jí ruce. Poslouchala ho opojeně, snad tomu ani nerozuměla, ale laskavě prohrabovala zesláblou rukou jeho vlasy, uhlazovala je, hrála si s nimi. Šatov jí povídal o Kirillovu, o tom, jak teď začnou žít „nově a navždy“, o existenci Boha a o tom, že všichni lidé jsou dobří... Ve svém nadšení vyndali zase dítě, aby se na ně podívali.

„Marianne,“ vykřikl, drže dítě na rukou, „teď je konec starému blouznění, hanbě a umrlčině! Dejme se do práce a ve třech na novou cestu, ano, ano!... Ach ano –jaké mu dáme jméno, Marianne?“

„Jemu? Jaké jméno?“ zeptala se udiveně a na její tváři se náhle objevil výraz hrozného bolesti.

Spráskla ruce, podívala se vyčítavě na Šatova a zaryla tvář do podušek.

„Mariette, co je ti?“ vykřikl polekaně a bolestně. „A vy jste mohl, mohl... Ó vy nevděčný!“ „Mariette, odpusť, Mariette... Já se jen ptal, jaké mu dáme jméno. Nevím...“

„Ivan, Ivan,“ zdvihla z podušek svou rozpálenou a slzami skropenou tvář, „copak jste mohl předpokládat, že mu dáme nějaké jiné *strašné* jméno?“

„Mariette, upokoj se, jak jsi rozrušena!“ „To je nová hrubost, že to připisujete rozrušení. Chtěla bych se vsadit, že kdybych řekla, abychom mu dali... to *strašné* jméno, ihned byste souhlasil a ani byste si toho nevšiml! – Jací jste všichni nevděční, hrubí, všichni, všichni!“ Za minutu se ovšem smířili. Šatov ji umluvil, aby spala. Usnula, ale nepouštěla stále ještě jeho ruku ze své, často se probouzela, dívala na něho, jako by se bála, že odejde, a zase usnula.

Kirillov poslal stařenu „gratulovat“ a dal jí s sebou vřelý čaj, právě usmažené kotlety a bujón s houskou pro „Marju Ignatjevnu“. Nemocná vypila žádostivě bujón, stařena převinula dítě, Mariette donutila i Šatova, aby snědl kotletu.

Čas míjel. Unavený Šatov usnul taky sám na židli, s hlavou na Mariettině podušce. Tak je zastala Arina Prochorovna, která dostála svému slovu, vesele je probudila, promluvila s Mariettou, o čem bylo

třeba, prohlédla dítě a zase poručila Šatovu, aby od nemocné neodcházel. Pak si s jakousi dávkou opovržení a povýšenosti zavtipkovala o „manželech“ a odešla právě tak spokojena jako ráno.

Když se Šatov probudil, byla už docela tma. Rozžehl honem svíčku a běžel pro stařenu; ale jakmile vstoupil na schody, zarazily ho čísi tiché, pomalé kroky, kroky člověka, který stoupal proti němu. Vešel Erkel.

„Nevstupujte!“ zašeptal Šatov, a chytiv ho spěšně za ruku, táhl ho zpět k vratům. „Počkejte tady, přijdu hned, docela, docela jsem na vás zapomněl. Ó, jak jste se připamatoval.“

Tak pospíchal, že nezapomněl ke Kirillovovi, ale zavolał jen stařenu. Mariette byla zoufalá a nespokojena, že „ho mohlo jen napadnout nechat ji o samotě“.

„Ale vždyť“, vykřikl nadšeně, „vždyť to je už jen poslední krok! A pak začne nová cesta a nikdy, nikdy si nevzpomeneme na starou hrůzu!“

Jakž takž ji uklidnil a slíbil, že se vrátí přesně v devět hodin, prudce ji políbil, políbil i dítě a rychle seběhl k Erkelovi.

Oba se odebrali do stavroginského parku ve Skvorešnikách, kde před půldruhým rokem na osamělém místě na samém kraji parku, tam, kde už začínal sosnový les, zakopal svěřenou tiskárnu. Místo bylo pusté a divoké, zcela nenápadné a od domu v Skvorešnikách dost vzdálené. Od Filippovova domu bylo tam tři a půl, snad i čtyři versty.

„Copak půjdeme celou cestu pěšky? Vezmu drožku.“

„Tuze vás prosím, abyste ji nebral,“ namítl Erkel, „naši právě na to mě upozornili. Drožkář je taky svědek.“

„No... budiž, ke všem sakrům! To je jedno, jenom konec, konec!“Šli velmi rychle.

„Erkle, vy chlapče malá!“ vykřikl Šatov, „byl jste někdy št’asten?“

„Zdá se, že vy jste teď hodně št’asten,“ podotkl se zájmem Erkel.

HLAVA ŠESTÁ

Krušná noc

I

VIRGINSKIJ VYNALOŽIL VE DNE ASI DVĚ HODINY NA TO, aby oběhl všechny *naše* a ohlásil jim, že Šatov jistě nebude denuncovat, poněvadž se mu vrátila žena a narodilo se dítě a nelze předpokládat „na základě znalosti lidského srdce“, že by mohl být v tu chvíli nebezpečný. Ale k svému nepříjemnému údivu nezastal téměř nikoho doma kromě Erkla a Ljamšina. Erkel ho vyslechl mlčky, dívaje se mu klidně do očí; na přímou otázku pak, „půjde-li v šest hodin, či nepůjde“, odpověděl s nevinným úsměvem, že „ovšem půjde“.

A Ljamšin ležel, patrně zcela vážně churav, s hlavou zachumlanou do pokrývky. Příchodu Virginského se lekl, a jakmile začal Virginskij mluvit, zamával zpod pokrývky rukama s prosbou, aby ho nechal na pokoji. Ale o Šatovovi poslouchal všechny detaily; a zprávou, že nikdo není doma, byl jaksi neobyčejně překvapen. Ukázalo se taky, že už ví (od Liputina) o smrti Fedkově, a sám o tom Virginskému spěšně a nesouvisle vypravoval, čímž překvapil opět jeho. Na přímou otázku Virginského, „má-li se jít či. nemá“, začal náhle zase prosit, mávaje rukama, že „on tu není rozhodující, nic neví a aby ho nechali na pokoji“.

Virginskij se vrátil domů pln skleslosti a znepokojení; bylo proň

těžké i to, že musel zachovávat tajemství vůči své rodině; byl zvyklý se vším se svěřovat ženě, a kdyby v jeho rozpáleném mozku v tomto okamžiku nezaplála nová myšlenka, jakýsi nový smířlivý plán pro další činnost, lehl by si snad do postele jako Ljamšin. Ale nová myšlenka ho posílila a nejen to, začal až netrpělivě očekávat určenou hodinu a šel na schůzku dokonce dříve, než bylo stanoveno.

Schůzka se měla konat na velmi ponurém místě, na konci ohromného stavroginského parku. Šel jsem pak zvláště se tam podívat; jak pochmurně to tam asi vypadalo onoho drsnéhopodzimního večera. Začínal tam starý les, v němž bylo kácení zakázáno; ve tmě se rýsovaly ohromné staleté sosny, jako temné a nejasné skvrny. Tma byla taková, že nebylo lze člověka rozeznat na dva kroky, ale Petr Stěpanovič, Liputin a potom Erkel přinesli lucernu. Neznámo kdy a pro koho, byla tu v nepamětných dobách z přírodních, neupravených kamenů vystavěna jakási dost směšná jeskyně. Stůl a lavice uvnitř jeskyně už dávno shnily a rozsypany se. Na dvě stě kroků vpravo končil třetí rybník parku. Tyto tři rybníky se táhly od samého domu, jeden za druhým, téměř verstu až na konec parku. Bylo těžko předpokládat, že by nějaký hluk, křik, ba i výstřel mohl dolehnout až k uším obyvatel téměř opuštěného stavroginského domu. Po včerejším odjezdu Nikolaje Vsevolodoviče a odchodu Alexeje Jegoryče nezůstalo v celém domě více než pět či šest lidí, takřka invalidů. Za všech okolností bylo možno téměř úplně bezpečně předpokládat, že i kdyby některý z osamělých obyvatelů

zaslechl řev nebo křik o pomoc, vzbudilo by to v nich jen strach, ale nikdo by se nehnul od teplých kamen a zahřátých křesel na pomoc.

Dvacet minut po šesté hodině byli na místě schůzky už všichni kromě Erkla, který šel pro Šatova. Petr Stěpanovič se tentokrát neopozdil, přišel s Tolkačenkem. Tolkačenko byl zamračen a pln starostí. Veškerá jeho vnějšková, chvástavá a drzá rozhodnost z něho vyprchala. Neodstupoval téměř od Petra Stěpanoviče a začal, jak se zdálo, projevovat mu náhle nesmírnou oddanost; šeptal si s ním něco často a spěšně, ale Petr Stěpanovič mu téměř neodpovídal nebo něco mrzutě mumlal, aby se ho zbavil.

Šigalev a Virginskij se dokonce objevili trochu dřív než Petr Stěpanovič, a jakmile přišel, odešli ihned trochu stranou s vyzývavým mlčením. Petr Stěpanovič zdvihl lucernu a prohlédl si je s bezostyšnou a urážlivou pozorností. „Chtějí mluvit,“ kmitlo mu hlavou.

„Ljamšin tu není?“ zeptal se Virginského. „Kdo říkal, že je nemocen?“

„Tady jsem,“ ozval se Ljamšin, vycházeje náhle za stromem. Byl v teplém svrchníku a pevně zavínut do plédu, takže bylo těžko rozeznat jeho tvář i při světle lucerny.

„Schází tedy jen Liputin?“

Ale Liputin vyšel mlčky z jeskyně. Petr Stěpanovič zase zdvihl lucernu.

„Proč jste se tam schoval, proč jste nevylezl?“

„Předpokládám, že máme všichni právo na svobodu pohybu,“ zamumlal Liputin, nechápaje ostatně patrně vůbec, co chce říci.

„Pánové,“ zvýšil hlas Petr Stěpanovič, porušuje poprvé pološepot, což vzbudilo dojem, „myslím, že dobře víte, že teď nemáme proč dlouho naplano hovořit. Včera bylo všechno řečeno a prožvýkáno, přímo a určitě. Snad ale podle toho, jak se někteří tváří, chce někdo něco říci; v tom případě, prosím, honem. K čertu, času máme málo a Erkel ho může za chvíli přivést...“

„Jistě ho přivede,“ podotkl z jakéhosi důvodu Tolkačenko.

„Nemýlím-li se, bude nejprve předána tiskárna?“ informoval se Liputin, zase jakoby nevěda, proč se ptá.

„Nu ovšem, že se nepřipravíme o tiskárnu,“ zdvihl Petr Stěpanovič lucernu k jeho tváři. „Ale vždyť jsme se včera všichni domluvili, že doopravdy ji přejímat není třeba. Ať vám jen ukáže místo, kde to má zakopané; pak si to sami vykopeme. Víím, že je to kdesi na deset kroků od nějakého rohu této jeskyně... Ale k čertu, jak to, Liputine, že jste to zapomněl? Bylo umluveno, že mu půjdete sám vstříc a my vyjdeme až pak... Je divné, že se ptáte, či to vy jen tak?“

Liputin zamračeně zmlkl. Všichni umlkli. Vítr kolébal vrcholky sosén.

„Doufám pak, pánové, že každý splní svou povinnost,“ netrpělivě přerušil mlčení Petr Stěpanovič.

„Vím, že šatovovi přijela žena a porodila dítě,“ promluvil náhle Virginskij rozčileně, spěšně, s mnoha gesty, napolo polykaje slova.

„Známe-li lidské srdce – můžeme být přesvědčeni, že teď denuncovat nebude... poněvadž je šťasten... Byl jsem dnes u všech a nikoho jsem nezastal... Takže snad už není vůbec ničeho potřeba...“

Zarazil se, došel mu dech.

„Kdybyste se, pane Virginskij, stal najednou šťastným,“ přikročil k němu Petr Stěpanovič, „odložil byste – ne denunciaci, o tom není řeči, ale nějaký odvážný čin občanské morálky, ke kterému byste se odhodlal před svým štěstím a který byste pokládal za svou povinnost a závazek bez ohledu na riziko a hrozící ztrátu štěstí?“

„Ne, neodložil bych! Za nic bych neodložil!“ pronesl jaksi nesmyslně ohnivě Virginskij, který se dostal do ráže.

„Chtěl byste být raději zas nešťastným než darebákem?“

„Ano, ano, ba docela naopak... chtěl bych být dokonalým darebákem... totiž ne... vůbec ne darebákem, ale naopak svrchovaně nešťasten, než darebákem.“

„Vězte tedy, že Šatov svou denunciaci pokládá za čin občanské morálky, za své nejvyšší přesvědčení, a důkaz – nebojí se vydávat zčásti i sebe v nebezpečí ze strany úřadů, ač mu ovšem právě pro denunciaci mnoho odpustí. Takový člověk se svého plánu nezřekne. Žádné štěstí ho nepřemůže; za den se vzpamatuje, bude si dělat výčitky, půjde a udělá to. Vedle toho pak nevidím žádné štěstí v tom, že k němu po třech letech přišla žena porodit Stavroginovo dítě.“

„Ale vždyť denunciaci nikdo neviděl,“ pronesl náhle a naléhavě Šigalev.

„Já ji viděl,“ vykřikl Petr Stěpanovič, „denunciace existuje a tohle všechno, pánové, je strašně hloupé!“

„A já,“ vybuchl náhle Virginskij, „já protestuji... já protestuji vši mocí... Já chci... chci tohle: chci, abychom, až přijde, všichni vyšli a všichni se ho zeptáme, je-li to pravda, a bude-li toho litovat a dá čestné slovo, tak mu to odpustíme. V každém případě – soud; podle soudu. A ne se schovat a pak se na něho vrhnout.“

„Uvádět společnou věc v nebezpečí na čestné slovo je vrchol hlouposti! K sakru, jak je to teď, pánové, hloupé! A jakou divnou roli začínáte v okamžiku nebezpečí hrát?“

„Já protestuji, protestuji,“ opakoval Virginskij.

„Alespoň tak neřvěte, neuslyšíme signál. Šatov, pánové... (čert ví, jak je to teď hloupé) už jsem vám řekl, že Šatov je slavjanořll, to znamená, že je to jeden z nejhloupějších lidí... Ale ostatně, sper to kat, to je jedno a můžeme na to kašlat. Vy mě jen matete!...Šatov, pánové, byl člověk roztrpčený, a poněvadž stále, ať chtěl či nechtěl, do svazu patřil, doufal jsem do poslední chvíle, že ho bude možno užít ve prospěch společné věci a upotřebit ho jako roztrpčeného člověka. Chránil jsem ho a šetřil proti zcela přesným předpisům... Šetřil jsem ho stokrát víc, než zasluguje! Skončil tím, že denuncoval! Ale vem to čert, nakašlat!... Ale ať teď někdo zkusí zdrhnout! Ani jeden z vás nemá právo věc opustit! Tak jednájí jen prasata a lidé podplacení vládou!“

„Kdo je tu podplacen vládou?“ procedil skrze zuby zase Liputin.

„Snad vy. Kdybyste raději mlčel, Liputine, mluvíte jen proto, že jste zvyklý mluvit. Koupení jsou, pánové, všichni, všichni ti, kdo ztratí kuráž ve chvíli nebezpečí. Ze strachu se vždy najde nějaký hlupák, který se v poslední chvíli rozběhne a bude křičet: ‚Achich, odpusťte mi a já vám je všechny prodám!‘ Ale vězte, pánové, že vám teď už za cenu žádné denunciace neodpustí. I když sleví dva stupně při výměru trestu, dostane přece každý Sibiř a kromě toho nevyklouznete ani druhému noži. A druhý nůž je ostřejší než ten vládní!“

Petr Stěpanovič zuřil a namluvil moc zbytečných věcí. Šigalev k němu pevně pokročil o tři kroky:

„Od včerejšího večera jsem si věc promyslel,“ začal přesvědčeně a metodicky jako vždy (zdá se mi, kdyby se pod jeho nohama propadla země, nezesílil by ani v tom případě svůj přízvuk a neslevil by ani ň z metodičnosti svého výkladu); „když jsem věc promyslel, přišel jsem k závěru, že plánovaná vražda je netoliko ztrátou drahocenného času, kterého bychom mohli užít k věcem důležitějším a nám bližším, ale je vedle toho i zhoubnou úchylkou od normální cesty, úchylkou, jaké vždy škodivaly společné věci nejvíce a odsunovaly na desítky let její úspěch, dávající ji v područí lidí lehkomyšlných a povýtce politických kejklířů místo do rukou čistých socialistů. Přišel jsem sem jen proto, abych proti chystanému aktu protestoval, abych vás poučil o lepším a abych se pak vzdálil před nastávajícím okamžikem, který, nevím proč, nazýváte okamžikem pro sebe

nebezpečným. Odcházím – ne ze strachu před nebezpečím ani ze sympatie k Šatovovi, s kterým se vůbec nechci líbat, ale jediné proto, že celá tahle věc od začátku až do konce výslovně odporuje mému programu. Co se pak týčedenunciace a podplacení vládou, můžete, co se mé osoby týče, být úplně klidni: denuncovat nebudu.“

Obrátil se a odešel.

„Hrome, setká se s nimi a bude Šatova varovat!“ vykřikl Petr Štěpanovič a vytáhl revolver. Ozvalo se cvaknutí nataženého kohoutku.

„Můžete být přesvědčeni,“ obrátil se zase šigalev, „že potkám-li skutečně cestou Šatova, že se s ním snad ještě pozdravím, ale varovat ho nebudu.“

„A víte, že se vám to může špatně vyplatit, pane Fouriere?“

„Prosím, abyste si pamatoval, že já nejsem Fourier. Směšujete-li mě s tím sladkým, abstraktním breptou, dokazujete jen, že třebaže jste měl můj rukopis v rukou, přec vám není znám. Co se týče vaší msty, řeknu vám, že jste kohoutek natáhl zbytečně ; v této chvíli by to bylo pro vás velkou nevýhodou. Platí-li vaše hrozba na zítřek nebo pozítřek, nezískáte mým zastřením kromě zbytečných starostí zase nic: mne zabijete, ale dřív či později přijdete přece jen k mému systému. Sbohem.“ V tom okamžiku se ozvalo ze vzdálenosti dvou set kroků z parku, od rybníku zahvízdnutí. Liputin ihned odpověděl, ještě podle včerejší dohody, taky zahvízdnutím, kvůli tomu si už dopoledne koupil na bazaru za kopejku hliněnou dětskou píšťalku,

nespoléhaje se na svá bezzubá ústa. Erkel cestou uvědomil Šatova, že se bude pískat, takže v něm nevzniklo žádné podezření.

„Buďte klidni, obejdu je stranou a vůbec mě nezpozorují,“ oznámil naléhavým šepotem Šigalev a zamířil beze spěchu, stále stejným krokem, definitivně temným parkem domů.

Teď je známo docela až do nejmenších podrobností, jak se tato strašná příhoda udála. Nejdříve vystoupil proti Erklovi a šatovu až u samé jeskyně Liputin; Satov ho nepozdravil ani mu nepodal ruku a ihned spěšně a hlasitě pronesl:

„Nu, kde tu máte rýč, a nemáte ještě jednu lucernu? A nebojte se, tady kolem není člověka a ve Skvorešnikách nás teď neuslyší, ani kdybychom stříleli z kanónu. Je to tadyhle, tady, právě na tomhle místě...“ A dupl nohou do země skutečně na deset kroků od zadního kouta jeskyně, stranou k lesu. V tu chvíli se na něho vrhl zezadu z úkrytu stromů Tolkačenko a Erkel ho chytil zezadu za lokty. Liputin na něho skočil zpredu. Všichni tři ho ihned porazili a přitiskli k zemi. Tu přiskočil Petr Stěpanovič se svým revolverem. Vypravuje se, že Šatov měl ještě kdy obrátit k němu hlavu, podívat se a poznat ho. Tři lucerny osvětlovaly scénu. Šatov náhle vyrazil krátký a zoufalý výkřik; ale nenechali ho dlouho křičet; Petr Stěpanovič mu nasadil přesně a pevně revolver přímo na čelo, pevně jej přimáčkl a – zmáčkl kohoutek. Výstřel, zdá se, nebyl příliš silný, aspoň ve Skvorešnikách nic neslyšeli. Slyšel jej ovšem Šigalev, který neodešel ještě ani na tři sta kroků – slyšel výkřik i výstřel, ale podle svého pozdějšího

svědectví se neobrátíl a ani nezastavil. Smrt nastala téměř okamžitě. Plnou rozvahu – neříkám chladnokrevnost – si zachoval jedině Petr Stěpanovič. Sedl si na bobek a spěšně, ale pevnou rukou prohledal kapsy zavražděného. Peněz nenašel (tobolka zůstala pod poduškou Marji Ignat'jevny), našel dva tři bezcenné lístky: jeden lístek s kancelářskými poznámkami, titul jakési knihy a jeden starý zahraniční hospodský účet, který bůhvíproč zůstal dva roky v jeho kapse. Papíry dal Petr Stěpanovič do své kapsy. Když si povšiml, že všichni se skupili, dívají se na mrtvolu a nic nedělají, začal vztekle a hrubě nadávat a pobízet je, aby se chopili práce. Tolkačenko a Erkel, když se vzpamatovali, běželi a v okamžiku přinesli z jeskyně dva kameny, každý po sedmi kilech, které tam už ráno připravili, to jest pevně a hustě omotali provazy. Poněvadž bylo stanoveno odnésti mrtvolu k nejbližšímu (třetímu) rybníku a do něho ji hodit, začali mu ty kameny přivazovat k nohám a na krk. Přivazoval je Petr Stěpanovič a Tolkačenko i Erkel jen drželi a podávali mu je jeden po druhém. Erkel podal první, a zatímco Petr Stěpanovič s vrčením a nadávkami svazoval provazem nohy mrtvoly a přivazoval k nim onen první kámen, Tolkačenko stále, dost dlouho ještě, držel svůj kámen v ruce ve vzduchu, jsa celým tělem jaksí uctivě skloněn kupředu, aby jej neprodleně na první znamení podal, a ani jednou ho nenapadlo položit své břímě na zem. Když byly konečně oba kameny přivázány a Petr Stěpanovič vstal se země, aby se podíval do tváří všech přítomných, tu se náhle stalo něco zvláštního, docela

nečekaného, co téměř všechny překvapilo.

Jak již bylo řečeno, téměř všichni stáli a nic nedělali, kromě, zčásti, Tolkačenka a Erkla. Virginskij, třeba se k Šatovu vrhl taky, když se všichni na něho vrhli, přece však Šatova nechtyl a nepomáhal ho držet. Ljamšin pak se octl v houfku až po výstřelu. Pak jako by všichni po dobu celé té snad desetiminutové tahanice s mrtvolou částečně ztratili jasné vědomí. Seskupili se v kolo a necítli v první řadě neklid a rozčilení, nýbrž téměř jen údiv. Liputin stál vpředu, až u mrtvoly, Virginskij za ním, vykukuje za jeho rameny s jakousi zvláštní a jakoby nezúčastněnou zvědavostí; vystupoval dokonce na špičky, aby lépe viděl. Ljamšin byl schován za Virginským a vykukoval za ním jen zřídka a bojácně a hned se zas schovával. Když však byly kameny přivázány a Petr Stěpanovič se vztyčil, Virginským náhle zachvělo drobné chvění, spráskl ruce a trpce hlasitě vykřikl:

„To není to, to není to! Ne, to vůbec není to!“ Snad by k svému tak opožděnému výkřiku ještě něco dodal, ale Ljamšin mu nedal dokončit: náhle ho ze vší síly chytil a sevřel zezadu a zavřískl jakýmsi neuvěřitelným jekem. Jsou takové chvíle silného leknutí, kdy člověk náhle vykřikne cizím hlasem, takovým, jaký u něho dřív nikdo ani nepředpokládal, a to bývá druhdy velmi strašné. Ljamšin nevykřikl lidským, ale jakýmsi zvířecím hlasem. V záchvatu křečí držel a tiskl Virginského zezadu rukama stále silněji a vřeštěl bez přestávky a bez přerušení, vybouliv na všechny oči a otevřev

neobyčejně ústa, nohama kopal do země, jako by bubnoval na buben. Virginskij se tak polekal, že i on vykřikl jako šílený a začal se v jakémsi rozběsnění, tak vzteklém, že by se ho člověk u Virginského ani nenadál, trhat z rukou Ljamšinových, škrábaje ho a bije, nakolik mohl dozadu rukama dosáhnout. Konečně mu Erkel pomohl Ljamšina odtrhnout. Když polekaný Virginskij odskočil deset kroků stranou, Ljamšin uviděl Petra Stěpanoviče, zavřeštěl opět a vrhl se na něho. Klopýtnuv o mrtvolu, padl přes ni na Petra Stěpanoviče a tak pevně ho svíral ve svém objetí, s hlavou přitisknutou k jeho prsům, že ani Petr Stěpanovič, ani Tolkačenko, ani Liputin s ním v prvním okamžiku nemohli téměř nic poříditi. Petr Stěpanovič křičel, nadával, bil ho pěstí do hlavy; nakonec, když se jakž takž vyprostil, vyndal revolver a nastavil jej přímo do otevřených úst stále ještě řvoucího Ljamšina, kterého už pevně chytil za ruce Tolkačenko, Erkel a Liputin; ale Ljamšin ječel přes nastavený revolver dál. Konečně Erkel, smačkav svůj hedvábný kapesník, obratně mu jej strčil do úst a tak křik zarazil. Mezitím Tolkačenko mu svázal zbylým kusem provazu ruce.

„To je velmi podivné,“ pronesl Petr Stěpanovič, prohlížeje v neklidném údivu šílence.

Byl zřejmě zaražen.

„Měl jsem o něm docela jiné mínění,“ dodal zamyšleně.

Prozatím nechali u něho Erkla. Bylo třeba si s mrtvolou pospíšit. Bylo tolik křiku, že to mohli někde zaslechnout. Tolkačenko a Petr

Stěpanovič zdvihli lucernu, chytili mrtvolu za hlavu, Liputin a Virginskij za nohy a tak ji nesli. Břímě s dvěma kameny bylo těžké a vzdálenost větší než dvě stě kroků; nejsilnější ze všech byl Tolkačenko. Radil, aby šli stejným krokem; ale nikdo mu neodpověděl a šli, jak koho napadlo. Petr Stěpanovič šel po pravé straně a zcela sehnut nesl na svém rameni hlavu mrtvoly, přidržuje levicí zdola kámen ; poněvadž Tolkačenkovi celou polovinu cesty nenapadlo pomoci kámen přidržovat, Petr Stěpanovič na něho konečně s nadávkou vykřikl. Výkřik byl nenadálý a ojedinělý; všichni šli mlčky dál a až u samého rybníka Virginskij, shrben pod břemenem a jakoby ztrhán jeho tíží, náhle vykřikl zase přesně tak hlasitě a plačtivě jako dřív:

„To není to, to není to, ne, to vůbec není to.“

Místo, kde tento třetí, dost velký skvorešnický rybník končil a k němuž zabitého donesli, bylo jedním z nejpustších a nejméně navštěvovaných koutů parku, obzvláště pak v takovou pozdní roční dobu. Rybník na tomto konci zarostl u břehu travou. Postavili lucerny, mrtvolu rozhoupali a hodili ji do vody. Ozval se temný, dlouho trvající zvuk. Petr Stěpanovič zdvihl lucernu, po něm se vypjali i všichni ostatní a zvědavě se dívali, jak mrtvý klesne pod vodu, nebylo však už nic vidět: tělo s dvěma kameny se ihned ponořilo. Široké kruhy, které se rozběhly po povrchu vody, rychle mizely. Věc byla vyřízena.

„Pánové,“ obrátil se ke všem Petr Stěpanovič, „teď se rozejdem.

Cítíte asi nepochybně onu svobodnou hrdost, která provází obyčejně splnění dobrovolně přijaté povinnosti. Jestli jste snad teď, k mé lítosti, na takové pocity příliš rozčileni, budete to bezpochyby pociťovat zítra, kdy by bylo hanbou to nepociťovat. Na ostudné rozčilení Ljamšinovo se chci dívat jako na horečku, tím spíš, že prý opravdu byl ještě ráno nemocen. Vám pak, Virginskij, ukáže okamžik nepředpojatého uvažování, že s ohledem na zájmy společné věci nebylo lze stavět na čestném slově, naopak bylo třeba jednat tak, jak jsme jednali. Následky vám ukážou, že denunce existovala. Jsem ochoten zapomenout na vaše výkřiky. Nebezpečí nehrozí žádné. Nikoho ani nenapadne podezřívát někoho z nás, zvláště když se budete umět náležitě chovat; takže hlavní věc závisí právě na vás a na vašem vlastním přesvědčení, které, doufám, se ve vás už zítra utvrdí. Proto jste se ostatně taky semkli ve zvláštní organizaci volného svazku stejně smýšlejících lidí, abyste v daném okamžiku druh druhu při společné práci sdělili svou energii, a bude-li třeba, druh druhu pozorovali a kontrolovali. Každý z vás je zavázán nejprísnější odpovědností k vyšším místům. Jste povoláni dát do pohybu sešlou a dlouhou nečinností už páchnoucí věc; mějte to vždy na zřeteli pro vlastní své povzbuzení. Prozatím jste pracovali jen k tomu, aby se všechno zbortilo: stát i jeho morálka. Zůstaneme jen my, kdo jsme se předem určili k převzetí vlády: chytré přimkne k sobě, hloupé si osedláme. To vás nesmí uvádět do rozpaků. Je třeba převychovat celou generaci, aby byla hodna svobody. Čeká nás ještě

mnoho tisíc Šatovů. Organizujeme se, abychom převzali vedení; museli bychom se stydět, kdybychom neuchvátili to, co leží ladem a dívá se na nás s otevřenou hubou. Teď půjdu ke Kirillovu a ráno tu bude dokument, v němž Kirillov před smrtí ve formě prohlášení k úřadům vezme všechno na sebe. Nebude nic pravděpodobnějšího než taková kombinace. Předně byl k Šatovovi v nepřátelském poměru; žili spolu v Americe, měli tedy dost času dostat se do sporu. Je *známo*, že Šatov změnil své názory; bylo tedy mezi nimi nepřátelství vzniklé z různosti názorů a ze strachu před udáním – tedy nepřátelství nejnesmířitelnější. To všechno bude právě tak napsáno! Konečně bude připomenuto, že u něho, v domě Filippova, bydlel Feďka. Takovým způsobem to všechno zcela od vás odvrátí každé podezření, poněvadž to svede všechny ty tupce z pravé cesty. Zítřa se už, pánové, nevidíme; na zcela krátkou dobu se rozloučíme; pojedu do okresu. Ale pozítří už dostanete mé zprávy. Radil bych vám, abyste zítřek, hlavně zítřek, strávili klidně doma. Teď se rozdělíme a odejdeme vždy po dvou různými cestami. Vás, Tolkačenko, prosím, abyste si vzal na starost Ljamšina a odvedl ho domů. Můžete na něho působit a hlavně mu vyložit, jak by si svou malomyslností mohl sám uškodit. O vašem příbuzném, Šigalevovi, nechci, pane Virginskij, pochybovat, právě tak jako o vás: denuncovat nebude. Zbývá jen litovat jeho skutku; neprohlásil však ještě, že ze svazu vystupuje, a proto je ještě brzy ho pochovávat. Nu – teď honem domů, pánové; i když jsou to tupci, opatrnost přece jen nikdy neškodí...“

Virginskij odešel s Erklem. Erkel, odevzdávaje Ljamšina Tolkačenkovi, měl ještě kdy dovésti ho k Petru Stěpanovičovi a prohlásit, že se jeho chráněncem vzpamatoval, lituje toho, co provedl, prosí za odpuštění a nemůže si ani vzpomenout, co se s ním vlastně stalo. Petr Stěpanovič odešel sám oklikou, po druhé straně rybníků, kolem parku. Tato cesta byla nejdelší. K jeho údivu ho dohnal téměř v polovině cesty Liputin.

„Petře Stěpanoviči, vždyť nás Ljamšin udá.“

„Ne, rozmyslí si to a dovtípí se, že když nás udá, půjde na Sibir nejdřív sám. Teď nebude udávat nikdo. Ani vy ne.“

„A vy?“

„Vyřídím docela jistě vás všechny, jak jen hnete prstem, abyste něco zradili, a to vy víte. Ale vy nezdáte, a proto jste za mnou běžel dvě versty?“

„Petře Stěpanoviči, Petře Stěpanoviči, vždyť my se snad už nikdy neuvídíme!“

„Proč myslíte?“

„Řekněte jen jedno.“

„Co? Ostatně si přeji, abyste mě opustil.“ „Jen jednu jedinou odpověď, ale pravdivou: jsme jedinou pětkou na světě, anebo existuje opravdu několik set pětěk? Ptám se vás velmi vážně, Petře Stěpanoviči.“

„Vidím to na stupni vašeho rozčilení. Ale víte, Liputine, že jste nebezpečnější než Ljamšin?“

„Vím, vím, ale – odpověď, vaši odpověď!“

„Jste hlupák, Liputine! Vždyť teď už by vám to mohlo být docela jedno – jedna pětka nebo tisíc.“

„Tedy jedna! To jsem věděl!“ vykřikl Liputin. „Věděl jsem celou tu dobu, až k tomuto okamžiku...“

A nevyčkávaní druhé odpovědi, obrátil se a rychle běžel ve tmě. Petr Stěpanovič se trochu zamyslel.

„Ne, nikdo z nich neudá,“ pronesl rozhodně, „a skupina musí zůstat skupinou a poslouchat, nebo je... ale je to přece jen sebranka!“

II

Nejprve zašel domů a beze spěchu pečlivě si složil kufr. Ráno v šest odjížděl zvláštní vlak, který jezdil jen jednou za týden a byl zaveden teprve před krátkou dobou, prozatím jen na zkoušku. Petr Stěpanovič sice ohlásil *našim* předem, že se dočasně vzdálí, jakoby do okresu, ale jeho plány, jak se později ukázalo, byly docela jiné. Když si složil kufr, vyúčtoval s domácí, kterou o tom předem uvědomil, a odjel v drožce k Erklovi, bydlícímu blízko nádraží. A pak, krátce před jednou hodinou v noci, se odebral ke Kirillovu, k němuž se vplížil zase tajným vchodem Fed'kovým.

Nálada Petra Stěpanoviče byla pramizerná. Kromě jiných pro něho neobyčejně vážných nepříjemností (stále ještě se nemohl nic dovědět o Stavroginovi) dostal, jak se zdá – nemohu to určitě tvrdit – průběhem dne odněkud (velmi pravděpodobně z Petrohradu)

důvěrnou zprávu o jistém nebezpečí, které mu v krátké době hrozí. Ostatně dnes o této době vzniklo u nás v městě velmi mnoho legend, ví-li někdo něco určitého, vědí to jen ti, kdo o tom mají vědět. Já jen předpokládám a jsem osobně přesvědčen, že Petr Stěpanovič mohl i mimo naše město někde nějak působit, takže mohl skutečně zprávy dostávat. Jsem dokonce přesvědčen, přes cynické, ze zoufalství pramenící pochybnosti Liputinovy, že mohl míti i vedle našich opravdu dvě tři pětky, například v největších městech; a pakli ne pětky, tedy styky a spojení – třeba i velmi podivného druhu. Za tři dny po jeho odjezdu došel k nám z hlavního města rozkaz, aby byl neprodleně zatčen – kvůli jakým věcem, zda našim, či jiným – nevím. Tento rozkaz přišel právě včas, aby ještě stupňoval otřesný dojem strachu, strachu téměř mystického, který se náhle našich představených a společnosti dotud tvrdošijně lehkomyšlné zmocnil – po odhalení tajemné a závažné vraždy studenta Šatova, vraždy, která naplnila míru všech hrůz, které se u nás udály, a po odhalení neobyčejně záhadných okolností tuto vraždu provázejících. Ale rozkaz se opozdil. Petr Stěpanovič byl tenkrát už v Petrohradě, pod cizím jménem, a odtud, když vyčenichal co a jak, zmizel okamžitě v cizině... Ostatně zabíhám příliš daleko vpřed.

Vstoupil ke Kirillovu se zlou a vyzývavou tváří. Zdálo se, jako by kromě hlavní záležitosti si chtěl s Kirillovem vyřídit i osobní účty, za což se na něm pomstít.

Kirillov se zdál být jeho příchodem potěšen; bylo patrné, že ho

čekal strašně dlouho a s chorobnou netrpělivostí. Jeho tvář byla bledší než obvykle, pohled jeho černých očí byl těžký a nehybný.

„Myslíl jsem, že nepřijdete,“ pronesl těžce a nevstal ani z divanu, aby ho přivítal. Petr Štěpanovič před ním stál, a než začal mluvit, zahleděl se upřeně do jeho tváře.

„Všechno je tedy v pořádku a od svého úmyslu neustoupíme! Chlapík!“ usmál se urážlivě protektorským úsměvem. „No, tak co,“ dodal se zlomyslným vtipem, „i když jsem se opozdil, nemáte si na co stěžovat, daroval jsem vám tím přec tři hodiny.“

„Nechci od vás darem žádné přespočetné hodiny, a ty mi nemůžeš nic dávat... pitomče!“

„Co?“ zachvěl se Petr Štěpanovič, ale zase se ovládl. „To je nedůtklivost! Ach, máme tuším vztek?“ razil slova zřetelně, stále s tou urážlivou přezíravostí. „V takovém okamžiku, jako je tento, bylo by na místě víc klidu. Nejlépe by bylo pokládat se teď za Kolumba a na mne se dívat jako na myš, která se vás nemůže dotknout. To jsem už včera doporučoval.“

„Nechci se na tebe dívat jako na myš.“

„Co to má být, kompliment? A ostatně i čaj máte už vychladlý – tedy všechno vzhůru nohama. Ne, zdá se, že u vás není všechno v pořádku. Jé! Já něco vidím tam na okně na talíři (přistoupil k oknu). Oh, zadělávaná slepice s rýží!... Ale proč jste ji posud neochutnal! Byli jsme, tuším, v takové náladě, že ani slepici...“

„Jedl jsem, to není vaše věc, mlčte!“

„Ach ovšem, a je to kromě toho docela jedno. Ale mně to teď není jedno. Představte si, že jsem skorem vůbec neobědval, a proto jestli tu slepici teď, jak předpokládám, už nepotřebujete... co ř“

„Jezte, můžete-li.“

„Děkuju pěkně, a pak bych chtěl taky čaj.“

Posadil se okamžitě ke stolu na druhý konec divanu a vrhl se neobyčejně hladově na jídlo; zároveň však pozoroval neustále svou oběť. Kirillov se na něho díval se vzteklým odporem, bez hnutí, jako by nemohl od něho oči odtrhnout.

„Ale,“ vyjel náhle Petr Stěpanovič, pokračuje v jídle, „ale nepřistoupíme k věci? Tedy neustoupíme od toho, co? A dopis?“

„Ustanovil jsem se, v dnešní noci, že je mi všechno jedno. Napíšu. O proklamacích?“

„Ano, o proklamacích taky. Ostatně budu diktovat. Vždyť vám přece na ničem nezáleží. Copak by vás mohl znepokojoovat obsah v takovéhle chvíli?“

„Po tom ti nic není.“

„Není, ovšem. Ostatně dohromady jen několik řádek; že jste vy a Šatov rozhazovali proklamace, mezi jiným za pomoci Fedky, ukrytého ve vašem bytě. Tenhle poslední bod o Fed'kovi a o bytě je velmi důležitý, ba nejdůležitější. Vidíte, jsem k vám docela upřímný.“

„Šatov? Proč Šatov? O Šatovu ani za nic.“

„No tohle, a proč? Uškodit mu už nemůžete.“

„Přišla mu žena. Vzbudila se a poslala sem: kde je?“

„Poslala k vám někoho zeptat se, kde je? Hm, to není dobře. Snad to zase udělá; nikdo nesmí vědět, že jsem tady...“

Petr Stěpanovič se znepokojil.

„Nedozví se, spí zas; je u ní babička, Arina Virginská.“

„To jo. A... neuslyší nás, doufám. Víte, měl byste zavřít domovní dveře.“

„Neuslyší. A Šatov jestli přijde... schovám vás do tamtoho pokoje.“

„Šatov nepřijde; a vy napíšete, že jste se pohádali kvůli jeho zradě a denunciaci... dnes večer... a že jste příčinou jeho smrti.“

„On umřel!“ vykřikl Kirillov, vyskakuje z divanu.

„Dnes v osm hodin večer, přesněji řečeno včera v osm hodin večer, poněvadž teď je už jedna hodina.“

„To tys ho zabil!... A já to včera předvídal.“

„To nebylo tak těžké. Tímhle revolverem“ (vyndal revolver zdánlivě proto, aby jej ukázal, ale už jej neschoval a držel dál v pravici, jakoby v pohotovosti). „Jste vy ale divný člověk, Kirillove, vždyť jste přece sám věděl, že to tak s tím hloupým člověkem musí skončit. To nebylo tak těžko předvídat! Několikrát jsem vám to dával po lopatě. Šatov chystal denunciaci. Vyšpchoval jsem to; nebylo možné nechat to jen tak. I vy jste měl rozkaz ho sledovat; sám jste mi asi před třemi nedělemi sdělil...“

„Mlč! To tys ho proto, že ti v Ženevě naplival do obličeje!“

„Proto a taky pro jiné věci. Pro mnoho jiných věcí; ostatně neměl jsem proti němu osobní zášti. Proč se tak rozčilovat? K čemu ty pózy? Oho! Tak my takhle!“

Vyskočil a zdvihl před sebe revolver. Šlo o to, že Kirillov náhle popadl z okna svůj revolver, od rána už připravený a nabitý. Petr Stěpanovič zaujal příslušný postoj a namířil svůj revolver na Kirillova. Kirillov se zlostně rozesmál:

„Přiznej se, holomku, žes vytáhl svůj revolver proto, že tě zastřelím... ale nezastřelím... ač... ač...“

A zase namířil svůj revolver na Petra Stěpanoviče, jako by nebyl s to zřící se požitku představit si, jak by ho zastřelil. Petr Stěpanovič, stále v střeleckém postoji, vyčkával, vyčkával s prstem na kohoutku až do poslední vteřiny, riskuje přitom, že dostane kulku do čela sám dřív. Od „maniaka“ to mohl očekávat. Ale „maniak“ konečně spustil ruku, zadýchán a rozechvěn, nejsa s to mluvit.

„Tak jsme si pohráli a dost,“ spustil zbraň i Petr Stěpanovič. „Já věděl, že jen hrajete; jenomže, víte, riskoval jste – já mohl zmáčknout.“

A dost klidně usedl na divan a nalil si čaj rukou ostatně trochu se chvějící. Kirillov položil revolver na stůl a začal chodit sem a tam.

„Já nenapíšu, že jsem Šatova zabil a... teď nenapíšu nic. Dopis nenapíšu!“

„Nenapíšete?“

„Nenapíšu.“

„To je sprosté a hloupé!“ zezelenal vztekem Petr Stěpanovič. „Ostatně já to tušil. Nemyslete, že mi dáváte trumfa. Ostatně dělejte, jak chcete. Kdybych vás mohl donutit k tomu násilím, donutil bych vás. Jste ostatně lump,“ ztrácel stále víc a víc sebevládu Petr Stěpanovič. „Tenkrát jste nás prosil o peníze a nasliboval toho bůhví co... Ale přece jen tu nebudu zbytečně. Uvidím aspoň, jak si sám prostřelíte lebku.“

„Chci, abys odešel hned!“ zastavil se proti němu pevně Kirillov.

„Ne, to vůbec nepůjde, prosím,“ chytil zase revolver Petr Stěpanovič, „vás teď možná ve vzteku a zbabělosti napadne všechno odložit a zítra jít denuncovat, abyste dostal zase penízky; vždyť se za to dobře platí. Hrom aby do vás! Takoví panáčkové, jako jste vy, jsou všeho schopni! Ale buďte klidný, já to předvídal. Neodejdu, pokud vám tímto revolverem nerozbiju hlavu, jako tomu darebáku Šatovovi, ztratíte-li sám kuráž a svůj záměr odložíte, aby vás kat spral!“

„Chceš vidět mermomocí i mou krev?“

„Ne ze zloby, chápejte, mně je to docela jedno. Kvůli tomu, abych byl klidný o naši věc. Vidíte sám, že na člověka nelze spoléhat. Nerozumím vůbec, jak u vás vznikla ta fantastická idea se zabít. Já vám ji nevymyslíl, ale vy sám, dřív než jste mě znal, a sdělil jste to zpočátku ne mně, ale členům za hranicemi. A nezapomínejte, že nikdo z nich se vás nevyptával, nikdo z nich vás vůbec ani neznal, a že jste přišel sám v rozcitlivělosti otevřít nám své nitro. Nu, co dělat,

když právě na tomto základě byl tenkrát s vaším souhlasem a na váš návrh (nezapomeňte: návrh!) založen určitý plán zdejší akce, který teď už nelze změnit. Dostal jste se teď do takové situace, že víte až příliš mnoho zbytečného. Selžete-li a zítra půjdete a budete denuncovat, nebude to pro nás pravděpodobně docela nic výhodné, co myslíte? Ne, prosím; zavázal jste se, dal slovo, vzal peníze. To nemůžete nijak zapřít...“

Petr Stěpanovič se tuze rozhorlil, ale Kirillov už ho dávno neposlouchal. Chodil opět zamyšleně po pokoji.

„Je mi líto Šatova,“ řekl, zastavuje se znova před Petrem Stěpanovičem.

„Vždyť i mně je ho možná líto, a což...“

„Mlč, holomku!“ zařval Kirillov se strašným a nedvojsmyslným gestem, „zabiju tě!“

„No no no, dejme tomu, že jsem lhal, není mi vůbec nic líto; ale dost přece, dost!“ vyskočil úzkostně Petr Stěpanovič, zdvihnuv před sebe ruku.

Kirillov náhle ztichl a rozchodil se zase po pokoji.

„Neodložím; právě teď se chci zabít; všechno holota!“

„No vidíte, to je řeč; ovšem že je to všechno jedna holota, a poněvadž pořádnému člověku se hnuší na světě žít, tedy...“

„Pitomče, jsem právě takový holomek jako ty, jako všichni, a nejsem pořádný. Pořádný člověk nikdy a nikde neexistuje.“

„Konečně jste na to kápl. Cožpak až dodnes, Kirillove, jste při

svém rozumu nepoznal, že jsou všichni stejní, že neexistují ani lepší, ani horší lidé, jen chytřejší a hloupější, a že jsou-li všichni jedna holota (což je ostatně nesmysl), tedy nesmí ani existovat žádný neholomek?“

„Á! Tak ty opravdu nežertuješ?“ podíval se na něho trochu udiveně Kirillov. „Ty prostě a vášnivě... mají takoví lidé jako ty nějaké přesvědčení?“

„Kirillove, nemohl jsem nikdy pochopit, proč se chcete zabít. Víím jen, že je to z přesvědčení, z pevného přesvědčení. Cítíte-li však potřebu ukázat mi tak říkajíc svou duši, jsem k vašim službám... je jen třeba mít na mysli čas...“

„Kolik je hodin?“

„Oho, právě dvě,“ podíval se na hodinky Petr Stěpanovič a zapálil si cigaretu. „Zdá se, že se ještě můžeme domluvit,“ pomyslíl si v duchu.

„Nemám s tebou co mluvit,“ zamumlal Kirillov.

„Pamatuju se, že v tom bylo něco o Bohu... vždyť vy jste mi to už jednou vykládal; dokonce dvakrát. Když se zastřelíte, stanete se Bohem, tak je to, myslím?“

„Ano, stanu se Bohem.“

Petr Stěpanovič se ani neusmál; čekal. Kirillov se na něho chytře podíval.

„Jste politický podvodník a pletichář, chcete mě přivést k filosofování a v nadšení, smířit se, abyste rozehnal hněv, a až se

smírím, vyprosit si lístek, že jsem zabil Šatova.“

Petr Stěpanovič odpověděl téměř s přirozenou prostorností:

„Nu, ať třeba jsem takový padouch, což vám to není v posledních chvílích docela jedno, Kirillove? Řekněte mi, prosím vás, proč se hádáme: vy jste takový člověk a já onaký, co na tom? A nadto oba jsme...“

„Holomci.“

„Ano, třeba holomci. Vždyť vy víte, že to jsou jen slova.“

„Celý život jsem nechtěl, aby to byla jen slova. Žil jsem jen proto, poněvadž jsem stále nechtěl. Já i teď chci každý den, aby to nebyla jen slova.“

„Nu což, každý si hledá místo, kde by mu bylo nejlíp. Ryba... totiž, každý si hledá svůj druh komfortu; a to je všechno. To je už velmi dlouho známo.“

„Komfortu, říkáš?“

„No nebudeme se přec hádat o slovo?“

„Ne, to jsi řekl dobře, třeba komfortu. Bůh je nezbytný, a proto musí být.“

„Nu ano, výborně.“

„Ale já vím, že není a nemůže být.“

„To je ještě správnější.“

„Copak ty nechápeš, že člověk nemůže zůstat naživu s takovými dvěma myšlenkami v hlavě?“

„Má se tedy zastřelit, ne?“

„Copak nechápeš, že se člověk může zastřelit už jen pro tuhle jedinou věc? Nechápeš, že může být takový člověk, jeden člověk z vašeho tisíce miliónů, jeden, který nechce, který to nemůže snést?“

„Chápu jen, že pokud vidím, váháte... to je velmi zlé.“

„Stavrogina taky spolkla jedna idea,“ podotkl Kirillov, přeslechnuv poznámku Verchovenského a procházejce se zachmuřeně po pokoji.

„Jak?“ nastavil uši Petr Štěpanovič, „jaká idea? Říkal vám něco sám?“

„Ne, uhodl jsem to sám; když Stavrogin věří, nevěří, že věří. Nevěří-li, nevěří, že nevěří.“

„Nu, Stavrogin má v hlavě i jiné, chytřejší věci, než je tohle...“ zamumlal svárlivě Petr Štěpanovič a pozoroval s neklidem obrat hovorů a bledého Kirillova.

„Sper to kat, nezastřelí se,“ přemýšlel, „vždyť jsem to tušil; porucha mozku a nic jiného; jaká verbež jsou takovíhle lidé!“

„Ty jsi poslední člověk, který je se mnou; nerad bych se s tebou rozešel ve zlém,“ řekl náhle Kirillov.

Petr Štěpanovič hned neodpověděl. „K čertu, co je zase tohle?“ pomyslíl si znovu.

„Věřte, Kirillove, že proti vám jako člověk osobně nic nemám a že vždycky...“

„Ty jsi padouch a prolhaný chlap. Ale já jsem právě takový jako ty a zastřelím se teďka. Ale ty zůstaneš naživu.“

„Totiž vy chcete říci, že jsem tak nízký člověk, že toužím po tom zůstat živ.“

Nemohlještě uhodnout, je-li výhodné či nevýhodné pokračovat v tuto chvíli v takovém hovoru, a rozhodl se „nechat věci volný průběh“. Ale tón převahy a neskrývaného opovržení, které k němu Kirillov vždy choval, ho i dřív dráždíval, a teď z nějakého důvodu víc než dřív. Snad proto, že Kirillov, jemuž za nějakou hodinu bylo umřít (což Petr Štěpanovič měl přece jen neustále na zřeteli), se mu už zdál být něčím na způsob poločlověka, něčím takovým, co si už vůbec nesmělo dovolit nějaké opovržení.

„Zdá se, že se přede mnou chvástáte tím, že se zastřelíte ř“

„Vždycky jsem se divil, že všichni zůstávají naživu,“ neslyšel jeho poznámku Kirillov.

„Hm, dejme tomu, že to myšlenka je, ale...“ „Ty opice, ty přisvědčuješ, abys mě dostal. Mlč, ty nepochopíš nic. Není-li Boha, jsem já Bůh.“

„Vidíte, tenhle bod jsem u vás nikdy nemohl pochopit: proč jste Bůh?“

„Je-li Bůh, je tedy všechna vůle jeho, a já bez ní nemohu. Není-li však Boha, tedy je všechna vůle moje a já jsem povinen svobodnou vůli projevit.“

„Svobodnou vůli? Ale proč povinen?“

„Protože všechna vůle se stala mou. Což se na celé planetě nikdo, kdo skoncoval s Bohem a uvěřil ve svou vlastní svobodnou vůli,

neodvází svobodnou vůli v nejdůležitějším bodě projevit? Je to tak, jako nějaký chudák zdědí dědictví a poleká se a neopovází se otevřít měšec, protože se nepokládá schopna jím vládnout. Chci projevit svou svobodnou vůli. Třeba sám, ale udělám.“

„Tak dělejte!“

„Mám povinnost se zastřelit, poněvadž nejdůležitější projev mé svobodné vůle je vzít si sám život.“

„Ale vždyť nejste jediný sebevrah; je jich mnoho.“

„Ti mají své důvody. Ale bez důvodu, jenom abych projevil svou svobodnou vůli –jsem jen já jediný.“

„Nezastřelil se,“ kmitlo opět Petru Stěpanovičovi hlavou.

„Víte co,“ podotkl podrážděně, „kdybych byl na vašem místě, zabil bych, abych ukázal svou svobodnou vůli, někoho jiného a ne sebe. Mohl byste se stát užitečným. Nedostanete-li strach, ukážu vám koho. Pak se ale prosím dnes nestřílejte. Můžeme se domluvit.“

„Zabít někoho jiného bylo by nejnižším projevem mé svobodné vůle, a v tom jsi celý ty. Já nejsem ty. Já chci nejvyšší projev a zabiju sebe.“

„Konečně na to kápl!“ zavrčel zlostně Petr Stěpanovič.

„Mám povinnost projevit svou nevěru,“ chodil po pokoji Kirillov, „pro mne neexistuje vyšší myšlenka, než není Boha. Pro mne mluví celá historie lidstva. Člověk nedělal nic jiného, než znovu a znovu vymýšlel Boha, aby mohl žít a nemusel se zabít; v tom je celá historie světa dodnes. Jsem jediný v historii světa, který si nechtěl

vymyslet Boha. Ať to všichni jednou provždy vědí.“

„Nezastřelí se,“ přemýšlel znepokojeně Petr Stěpanovič.

„A kdo se to má dovědět?“ poštival ho dále. „Jsme tu jen já a vy; snad Liputin?“

„Všichni to mají vědět; všichni se dovědí. Není tajemství, které by nepřišlo najevo. Tohle řekl *on*.“

A ukázal s horečnou extází na obraz Spasitele, před nímž hořela lampička. Petr Stěpanovič se krajně rozzuřil.

„Vy tedy stále ještě věříte v Něho a i lampičku jste rozsvítil; snad ‚pro každý případ‘, ne?“

Kirillov mlčel.

„Víte co, podle mého názoru věříte snad ještě víc než nějaký pop.“

„V koho? V Něho? Poslouchej,“ zastavil se Kirillov, zíraje před sebe nehybným, vytrženým pohledem. „Poslyš velkou myšlenku. Na zemi byl jeden den a ve středu země stály tři kříže. Jeden z ukřižovaných věřil tak pevně, že řekl druhému: Ještě dnes budeš se mnou v ráji.' Den skončil, oba umřeli, šli a nedošli ani ráje, ani vzkříšení. To, co bylo řečeno, se neuskutečnilo. Poslouchej! Onen člověk byl to nejvyšší na celé zemi, byl tím, proč je zemi žít. Celá planeta, se vším, co je na ní, je bez toho člověka jen šílenstvím. Ani před ním, ani po něm nebylo takového člověka, nikdy, je to až zázrak. Zázrak je právě v tom, že takový člověk nikdy předtím nebyl a už nebude. Je-li tomu tak, jestliže zákony přírody se neslitovaly ani nad *tímto*, neslitovaly se ani nad vlastním zázrakem a donutily i jeho,

aby žil uprostřed lži a umřel za lež, pak tedy je celá planeta lží a stojí na lži a hloupém výsměchu. Pak tedy jsou samy zákony planety lží a fraškou d'áblovou. Pročpak má člověk žít, odpověz, jsi-li člověk?“

„Teď dáváte věci jiný obrat. Zdá se mi, že jste tu smíchal dvě různé příčiny; a to je velmi nespolehlivé. Ale dovolte, co jste-li vskutku Bohem? Což jestli je lež skoncována a vy jste správně uhodl, že celá lež pramenila jen z toho, že byl dřívější Bůh?“

„Konečně pochopils!“ vykřikl nadšeně Kirillov. „Je to tedy možno přece pochopit, když to pochopil i takový člověk jako ty! Chápeš teď, že celá spása všech lidí je v tom dokázat všem lidem tuto myšlenku. Kdo ji dokáže? Já! Nechápu, jak ateisté mohli do nynějška vědět, že není Bůh, a hned se nezabít? Poznat, že není Boha, a nepoznat zároveň, že ses stal Bohem sám, je protismyslné, neboť jinak by ses docela jistě sám zabil. Poznáš-li to, staneš se vládcem a už sám sebe nezabiješ, ale žít budeš nádherně a slavně. Ale jeden, ten, který byl první, musí bezpodmínečně sám sebe zabít, jinak kdo by začal a dokázal? Proto se docela jistě zabiju, abych začal a dokázal. Já jsem ještě jen Bohem proti své vůli a jsem nešťasten, neboť mám *povinnost* projevit svou vůli; všichni lidé jsou nešťastni, poněvadž všichni se bojí projevit svobodnou vůli. Člověk právě proto byl až dodnes tak nešťasten a ubohý, že se bál učinit nejplnější projev své svobodné vůle a místo toho si vedl svévolně v podřadných věcech jako školák. Jsem strašně nešťasten, poněvadž se strašně bojím. Strach je kletbou člověka... Já ale projevím svobodnou vůli,

mám povinnost uvěřit, že nevěřím. Já budu začátek a konec a otevřu dveře. A spasím. Jen toto jediné může spasit všechny lidi a v další generaci je fyzicky přerodí; neboť v dnešní fyzické formě nemůže člověk, nakolik jsem o tom přemýšlel, bez dřívějšího Boha vůbec existovat. Tři roky jsem hledal příznak svého božství a našel jsem jej. Příznak mého božství je *SVOBODNÁ VŮLE!* To je vše, čím mohu v hlavním bodě projevit svou neposlušnost a svou novou strašnou svobodu. Tato svoboda je velmi strašná. Zabívám sebe, abych projevil neposlušnost a svou novou strašnou svobodu.“

Jeho tvář byla nepřirozeně bledá, pohled nesnesitelně těžký. Byl jako v horečce. Petr Stěpanovič už už myslil, že se skácí.

„Podej mi pero!“ vykřikl náhle zcela neočekávaně Kirillov v nadšeném odhodlání, „diktuj, všechno podepíšu. Podepíšu i to, že jsem zabil Šatova. Diktuj, pokud mi připadá všechno směšné. Nebojím se soudu nadutých otroků. Uvidíš sám, že veškeré tajemství vyjde najevo! Ale ty budeš tím zamáčknut... Věřím! Věřím!“

Petr Stěpanovič vyskočil ze svého místa a v okamžiku mu podal inkoust, papír a začal diktovat, využívaje příznivé chvíle a chvěje se strachem o úspěch.

„Já, Alexej Kirillov, prohlašuji...“

„Stůj! Nechci! Komu prohlašuji?“

Kirillov se chvěl jako v horečce. Toto „prohlašuji“ a jakási nová zvláštní nenadálá myšlenka s tím spojená ho náhle, jak se zdálo, docela přemohla, jako by tu bylo nějaké východisko, k němuž se jeho

zmučená duše dychtivě, třeba jen na chvíli vrhla:

„Komu prohlašuji? Chci vědět komu.“

„Nikommu, všem, prvnímu člověku, který to bude číst. Nač to definovat? Celému světu!“

„Celému světu? Bravo! A aby v tom nebylo pokání. Nechci dělat pokání; a nechci se obracet k nadřízeným úřadům.“

„Ale ne, to není potřeba, čert vem úřady! A pište přec, jestli to myslíte vážně!“ zakřičel hystericky Petr Stěpanovič.

„Stůj. Chci nahoře nakreslit hlavu s vyplazeným jazykem.“

„Ale nesmysl!“ rozzlobil se Petr Stěpanovič, „to všechno možno vyjádřit i bez kresby, jen tónem.“

„Tónem? To je dobré. Ano, tónem, tónem! Diktuj tónem.“

„Já, Alexej Kirillov,“ diktoval tvrdě a velitelsky Petr Stěpanovič, skloněný nad ramenem Kirillova, a sledoval každou písmenu, kterou Kirillov psal rukou třesoucí se rozčilením, „já, Kirillov, prohlašuji, že dnes, dne... října, večer v osm hodin, jsem zabil studenta Šatova v parku pro zradu a pro denunciaci týkající se proklamací a Fedky, který u nás obou, v domě Filippova, taky deset dní bydlel a noclehoval. Zabívám se pak dnes sám revolverem ne proto, že bych chtěl dělat pokání a vás se bál, ale proto, že jsem měl už za hranicemi úmysl učinit svému životu konec.“

„Jen to?“ vykřikl udiveně a rozhořčeně Kirillov.

„Ani o slovo víc!“ mávl rukou Petr Stěpanovič a snažil se vyrvat mu dokument.

„Stůj!“ Kirillov přitiskl svou ruku na papír, „stůj, nesmysl! Chci udat, s kým zabil. K čemu Fed'ka? A co požár? Chci všechno na sebe a ještě vynadat jim chci, tónem, tónem!“

„Dost, Kirillove, ujišťuji vás, že to je dost!“ prosil takřka Petr Stěpanovič, chvěje se, aby Kirillov papír neroztrhal. „Aby uvěřili, je třeba co možná nejasně, právě jen v náznacích. Je třeba ukázat jen cípek pravdy, právě jen tolik, aby je člověk podráždil. Nalžou si sami sobě vždy víc než našineca sobě ovšem budou taky více věřit než nám, ale právě to je to nejlepší, ze všeho nejlepší! Dejte to sem; i tak je to velkolepé! Dejte to sem, dejte to sem!“

Snažil se stále papír mu vyrvat. Kirillov poslouchal s vypoulenýma očima a snažil se zřejmě pochopit, oč jde, ale přestal, jak se zdálo, vůbec něco chápat.

„Ech, hrome!“ rozvzteklil se náhle Petr Stěpanovič, „vždyť on ještě ani nepodepsal! Proč jste na mne tak vykulil oči, podepište!“

„Chci ještě vynadat...“ mumlal Kirillov, ale vzal pero a podepsal, „chci vynadat...“

„Napište pod to ‚vive la république‘²⁴⁸ a dost.“

„Bravo!“ nadšením téměř zařval Kirillov, „vive la république démocratique, sociale et universelle ou la mort“²⁴⁹... Ne, ne, tak ne. ‚Liberté, égalité, fraternité ou la mort‘²⁵⁰ – to bude lepší, to bude

²⁴⁸ at' žije republika

²⁴⁹ at' žije demokratická, sociální a obecná republika, nebo smrt

²⁵⁰ rovnost, volnost, bratrství, nebo smrt

lepší.“ Napsal to s rozkoší pod svůj podpis.

„Dost, dost,“ opakoval stále Petr Stěpanovič.

„Stůj, ještě něco... Víš co, podepíšu to ještě jednou francouzsky ,de Kirillov, gentilhomme russe et citoyen du monde'.²⁵¹ –Cha-cha-cha!“ zachechtal se, „ne, ne, ne. Stůj, našel jsem něco ještě lepšího, heuréka: gentilhomme séminariste russe et citoyen du monde civilisé!²⁵² Ano, to je ze všeho nejlepší...“ vyskočil z divanu, rychlým pohybem popadl pojednou revolver z okna, vyběhl s ním do druhého pokoje a zavřel za sebou pevně dveře. Petr Stěpanovič stál asi minutu zamyšleně, hledě na dveře.

„Udělá-li to hned, tak se vskutku zastřelí, začne-li ale přemýšlet – nebude z toho nic.“

Prozatím vzal papír, sedl si a znova jej prohlížel. Stylizace prohlášení se mu zase zalíbila.

„Co je prozatím potřeba? Je potřeba, abychom je na čas docela popletli a uvedli na falešnou stopu. Park? V městě žádný park není, přijdou tedy vlastním rozumem na to, že ve Skvorešnikách. Co budou hádat, mine něco času, co budou hledat – zase něco času, a až mrtvolu najdou – řeknou si, napsal pravdu; je tedy pravda všechno, je tedy pravda i to o Fedkovi. A co pro ně bude znamenat Fed'ka? Fedka – to je požár, to jsou Lebjadkinovi, všechno tedy mělo svůj vznik tady v domě Filippovových, ale oni nic neviděli, ale oni

²⁵¹ ruský šlechtic a světoobčan

²⁵² ruský šlechtic seminarista a občan civilizovaného světa

všechno přehlídli, z toho jim půjde hlava docela kolem! *Naši* jim ani na mysl nepřijdou. Šatov a Kirillov, a Fed'ka, a Lebjadkin; a proč druh druhu zabili – to pro ně bude zase oříšek. K čertu, výstřel není slyšet...“

Četl sic a měl radost ze stylizace, ale každou chvíli s mučivým nepokojem naslouchal a najednou se rozčertil. Podíval se neklidně na hodinky; bylo už hodně hodin a uplynulo deset minut, co tamten odešel... Vzal svíčku a ubíral se ke dveřím pokoje, v němž se zavřel Kirillov. Až u dveří ho napadlo, že i svíčka dohořívá a za dvacet minut docela dohoří a jiná že tu není. Vzal za kliku a opatrně naslouchal; nebylo slyšet ani nejmenší zvuk. Najednou otevřel dveře a zdvihl svíčku – něco zařvalo a vrhlo se na něho. Přibouchl vši silou dveře a přilehl zase na ně, ale všechno už ztichlo, opět mrtvé ticho.

Stál dlouho nerozhodně se svíčkou v ruce. V tu chvíli, co otvíral, se mohl jen velmi málo rozhlédnout, ale přece se mu tam mihla tvář Kirillova, stojícího v pozadí pokoje u okna, a zvířecí vztek, s kterým se náhle na něho vrhl. Petr Stěpanovič se zachvěl, postavil svíčku rychle na stůl, připravil revolver a odskočil po špičkách do protilehlého kouta tak, aby kdyby Kirillov otevřel dveře a skočil s revolverem ke stolu, měl ještě kdy namířit a zmáčknout kohoutek dříve než Kirillov.

V sebevraždu teď už Petr Stěpanovič vůbec nevěřil! „Stál uprostřed pokoje a přemýšlel,“ letělo jako vítr hlavou Petra Stěpanoviče. „K tomu pokoj temný a strašný... zařvalo a skočil – jsou

tu dvě možnosti: buď jsem ho vyrušil v oné vteřině, když chtěl zmáčknout kohoutek, nebo... nebo stál a přemýšlel, jak by mě zabil. Ano, tak je to, přemýšlel... Ví, že neodejdu, aniž ho zabiju, dostane-li sám strach – musí tedy zabít dřív mne, abych nezabil já jeho... A zase, zase je tam ticho! Je to až strašné! Najednou otevře dveře... Svinstvo je v tom, že věří v Boha víc než pop... Ani za nic se nezastřelí!... Ti, kdo na to ‚kápli svým vlastním rozumem‘, se teď strašně rozmohli. Pakáž! Fuj, k čertu, svíčka, svíčka! Za čtvrt hodiny docela jistě dohoří... Je třeba to skoncovat; buď jak buď skoncovat... Nu což, teď je možno zabít... S tím papírem je ani nenapadne, že jsem zabil já. Je možno mu dát do ruky vystřelený revolver a celého ho položit na podlahu takovým způsobem, že budou docela jistě myslit, že on sám... Ale k čertu, jak ho zabít? On na mne zas skočí a vystřelí dřív než já. Ech, k čertu, ovšem že chybí!“

Tak se trápil, chvěje se pro svou nerozhodnost a před nevyhnutelností svůj plán provést. Konečně vzal svíčku a zase přistoupil ke dveřím s revolverem zdviženým a k ráně připraveným; levou rukou, v níž držel svíčku, přimáchl kliku. Ale šlo to špatně: klika cvakla, skříplo to a hrklo. „Střelí docela jistě!“ – kmitlo hlavou Petra Stěpanoviče. Vší silou kopl nohou do dveří, zdvihl svíčku a napřáhl revolver; ale neozval se ani výstřel, ani výkřik... V pokoji nebyl nikdo.

Zachvěl se. Pokoj byl bez jiných dveří a nebylo kudy utéci. Zdvihl

svíčku ještě výš a pozorně se rozhlédl: nebylo tu vskutku docela nikoho. Zavolal polohlasně Kirillova, pak podruhé hlasitěji; nikdo se neozval.

„Neutekl oknem?“

Opravdu, v jednom okně byla otevřena vyhlídka. „Nesmysl, neutekl přece vyhlídkou.“ Petr Stěpanovič prošel celým pokojem přímo k oknu: „Nemohl, opravdu nemohl.“ Najednou se rychle otočil a něco neobyčejného ho přibilo hrůzou k podlaze.

U zdi proti oknu, napravo od dveří stála skříň. Na pravé straně této skříně, v koutě tvořeném skříní a zdí, stál Kirillov, a stál strašně podivně – nehnutě, vypjatě, s rukama připaženýma, se zdviženou hlavou a týlem přitisknutým těsně ke zdi. Snažil se vtáhnout se do kouta zřejmě proto, aby se dobře schoval a udělal neviditelným. Podle všech známek chtěl se tam schovat, a přec to bylo jaksí neuvěřitelné. Petr Stěpanovič stál trochu šikmo od kouta a mohl pozorovat jen vyčnívající části postavy. Stále ještě nemohl se odhodlat pokročit nalevo, aby viděl Kirillova celého a pochopil záhadu. Srdce mu začalo silně tlouci... A najednou se ho zmocnila svrchovaná zuřivost.

Vzchopil se ze svého místa, zakřičel a dupaje nohama vrhl se divoce k strašnému místu.

Ale když došel až na místo, zastavil se opět jako do země vryt, drcen hrůzou ještě větší. Hlavně ho překvapila ta věc, že postava přes jeho křik a zběsilý skok se ani nepohnula, nehnula ani jediným údem

–jako by byla z kamene nebo z vosku. Bledost jeho tváře byla nepřirozená, černé oči se dívaly bez pohnutí na jakýsi bod v prostoru. Petr Stěpanovič si posvítíl svíčkou shora dolů a opět nahoru, prohlížeje a osvětčuje ze všech stran tuto tvář. Najednou zpozoroval, že Kirillov, třebaže se dívá kamsi před sebe, ho přece úkosem vidí a snad i pozoruje. Tu ho napadlo přidržet oheň svíčky až u tváře „toho lumpa“, spálit ho a vidět, co bude dělat. Náhle se mu zdálo, že brada Kirillova se pohnula a na rtech jako by se mu mihl výsměšný úsměv – jako by uhodl jeho myšlenku. Zachvěl se a nevěda, co dělá, chytil Kirillova pevně za rámě.

A tu se stalo něco tak hrozného a rychlého, že Petr Stěpanovič nemohl později uvést své vzpomínky na tento okamžik do žádného pořádku. Sotvaže se Kirillova dotkl, Kirillov rychle sehnul hlavu a vyrazil mu hlavou svíčku z ruky; svícen zacinkal o podlahu a svíčka zhasla.

V té chvíli ucítil strašlivou bolest v malíčku své levé ruky. Vykřikl a vzpomínal si jen později, že hrůzou bez sebe uhodil Kirillova, který na něho vyrazil a kousl ho do prstu, třikrát vši silou revolverem do hlavy. Konečně vytrhl prst a v panickém strachu se dal na útěk, hledaje ve tmě cestu. Za ním letěly z pokoje strašlivé výkřiky:

„Hned, hned, hned, hned...“

Asi desetkrát. Ale Petr Stěpanovič běžel stále a byl už v průjezde, když uslyšel pojednou hlasitý výstřel. Tu se zastavil ve tmě průjezdu

a pět minut uvažoval. Konečně se zase vrátil do pokoje. Ale bylo třeba najít svíčku. Stačilo najít na podlaze napravo od skříně svícen, vyražený mu z ruky; ale jak rozsvítit oharek? Hlavou mu náhle kmitla nejasná vzpomínka. Vzpomněl si, že včera, když běžel do kuchyně, aby se vrhl na Fed'ku, zpozoroval náhodou v koutě na polici velkou červenou škatulku sirek. Vydal se po hmatu vlevo, ke kuchyňským dveřím, vyhledal je a prošel předsíní a sestoupil po schodech. Na polici, právě na tom místě, na které si teď vzpomněl, nahmatal ve tmě plnou, ještě nepoužitou škatulku sirek. Nerozsvěcuje vrátil se spěšně nahoru a až u skříně, na onom místě, kde bil revolverem kousajícího Kirillova, si náhle vzpomněl na svůj pokousaný prst a v témž okamžení v něm ucítil téměř nesnesitelnou bolest. Stiskl zuby a stěží rozsvítil oharek, postavil jej do svícnu a podíval se kolem sebe: u okna s otevřenou vyhlídkou, s nohama směrem k pravému koutu, ležela mrtvola Kirillova. Výstřel byl v pravém spánku, kule prorazila lebku a vyletěla na levé straně. Bylo vidět stopy vystříklé krve a mozku. Revolver zůstal v ruce sebevraha, sklesnuvšího na podlahu. Smrt asi nastala okamžitě.

Petr Stěpanovič všechno prohlédl velmi pečlivě, vstal a vyšel po špičkách, zavřel dveře, postavil svíčku v prvním pokoji na stůl, přemýšlel a rozhodl se nehasit ji, uváživ, že nemůže zapálit. Podíval se ještě jednou na dokument na stole, mechanicky se usmál a pak z jakéhosi důvodu stále po špičkách odešel z domu. Prolezl opět Fedkovou cestou a zase za sebou pečlivě prkno zandal.

III

Přesně deset minut před šestou se procházel Petr Stěpanovič a Erkel na nádraží podél dosti daleko se táhnoucí řady vagónů. Petr Stěpanovič odjížděl a Erkel se s ním loučil. Zavazadla byla podána, vak odnesen na vybrané místo vagónu druhé třídy. Bylo po prvním zvonění, čekali na druhé. Petr Stěpanovič se rozhlížel na všechny strany a pozoroval pasažéry nastupující do vagónů. Ale bližší známé mezi nimi neviděl; celkem jen dvakrát se mu nahodilo kývnout hlavou – jednomu kupci, jehož vzdáleně znal, a pak jednomu mladému vesnickému duchovnímu, který jel dvě stanice od města na svou faru. Bylo zřejmo, že Erkel si chce v poslední chvíli o něčem vážněji pohovořit – ač snad sám nevěděl vlastně o čem; ale pořád se neodvažoval začít. Stále se mu zdálo, že je Petru Stěpanovičovi nějak na obtíž – a že čeká netrpělivě na další zvonění.

„Díváte se na všechny tak otevřeně,“ poznamenal jaksi nesměle, jako by ho chtěl varovat.

„Pročpak ne? Nemohu se ještě skrývat, je na to ještě brzy. Buďte klidný. Bojím se jen, aby čert sem neposlal Liputina; vyčenichá to a přiběhne.“

„Petře Stěpanoviči, nelze se na ně spolehnout...“ rozhodně pronesl Erkel.

„Na Liputina?“

„Na všechny, Petře Stěpanoviči.“

„Nesmysl, teď jsou všichni spoutáni včerejškem. Nezradí ani jeden. Kdo se vrhne do přímé záhuby, neztratil-li rozum?“

„Petře Stěpanoviči, oni však ztratí rozum.“

Ta myšlenka patrně napadla už i Petra Stěpanoviče, a proto ho poznámka Erklova ještě víc rozzlobila.

„Nedostáváte strach i vy, Erkle? Důvěřuju vám víc než jim všem. Teď jsem viděl, zač každý stojí. Řekněte jim to ještě dnes, svěřuju je přímo do vašich rukou. Oběhňte je po ránu. Mou písemnou instrukci si přečtete zítra nebo pozítří na schůzce, až budou s to ji vyslechnout... Ale věřte, že budou s to ji vyslechnout už zítra, poněvadž dostanou strašný strach a změknou jako vosk... A hlavní věc, nevěste vy hlavu.“

„Ach, Petře Stěpanoviči, bylo by líp, kdybyste neodjížděl!“

„Vždyť já jen na několik dní; jsem co nevidět zpět.“

„Petře Stěpanoviči,“ opatrně, ale pevně promluvil Erkel, „i kdybyste jel třeba do Petrohradu, copak nevím, že děláte jen to, co je nezbytné pro společnou věc?“

„Méně jsem od vás nečekal, Erkle. Jestliže jste uhodl, že jedu do Petrohradu, pochopil jste asi, že jsem jim nemohl včera v onom okamžiku říci, že odjíždím tak daleko, aby se nepolekali ještě víc. Viděl jste sám, v jakém byli stavu. Ale chápete přece, že jedu kvůli věci, kvůli velké a důležité věci, kvůli společné věci, a ne kvůli tomu, abych upláchl, jak se domnívá takový nějaký Liputin.“

„Petře Stěpanoviči, i kdybyste jel do ciziny, pochopil bych i to;

chápu, že musíte zachovat svou osobu společné věci, poněvadž vy jste všecko a my nic. Chápu, Petře Stěpanoviči.“

Ubohému chlapci se až zachvěl hlas.“Děkuji vám, Erkle... Au, dotkl jste se mého bolavého prstu (Erkel mu neobratně stiskl ruku, na níž byl poraněný prst úhledně převázán černým taftem). Ale povídám vám ještě jednou výslovně, že jedu do Petrohradu, jenom abych viděl, jak tam věci vypadají, a zůstanu tam dohromady možná jen čtyřadvacet hodin a hned se zas vrátím sem. Až se vrátím, usídlim se naoko venku, ve vesnici, u Gaganova. Bude-li našim hrozit nějaké nebezpečí, přijdu první se o ně rozdělit. Zdržím-li se však v Petrohradě, dám vám okamžitě o tom zprávu... známou cestou, a vy jim.“

Ozvalo se druhé zvonění.

„Ach, zbývá tedy už jen pět minut do odjezdu. Víte, nechtěl bych, aby se zdejší skupina rozpadla. Já se nebojím, o mne nemusíte mít strach, takových uzlů všeobecné sítě mám dost a o jeden se nemusím zrovna třást; ale o uzel víc nemůže vůbec škodit. Jsem ostatně vámi jist, třebaže vás nechávám téměř samotného s těmi kriply: buďte klidný, neudají, neodváží se... A – á, i vy dnes jedete?“ vykřikl náhle zcela jiným, veselým hlasem na velmi mladého člověka, který k němu vesele přistoupil s pozdravem; „nevěděl jsem, že i vy dnes jedete zvláštním vlakem. Kam, k mamince?“

Maminka mladíka byla nejbohatší statkářka sousední gubernie a mladík byl vzdálený příbuzný Julie Michajlovny a byl v našem městě

kolem dvou neděl na návštěvě.

„Ne, jedu dál, do R... Budu se muset otravovat osm hodin ve vagónu. Vy do Petrohradu?“ zasmál se mladík.

„Proč myslíte, že právě do Petrohradu?“ zasmál se ještě srdečněji i Petr Stěpanovič.

Mladík mu pohrozil prstem v rukavičce.

„Nu ano, uhodl jste,“ zašeptal mu tajuplně Petr Stěpanovič, „mám u sebe dopisy Julie Michajlovny a musím tam tři čtyři lidi oběhnout, víte asi jaké, čert aby je vzal, mám-li mluvit upřímně. Čertovská povinnost!“

„Ale řekněte, proč ztratila tak najednou kuráž?“ zeptal se taky šeptem mladík. „Včera ani mne k sobě nepustila; podle mého názoru si kvůli svému muži starosti dělat nemusí; naopak, při požáru padl velmi šikovně, a riskoval přitom tak říkajíc až život.“

„I vy jeden,“ zasmál se Petr Stěpanovič; „víte, ona se bojí, že odsud už poslali hlášení... někteří pánové... krátce, hlavní věc je tu Stavrogin, totiž kníže K... Ach, to je celá dlouhá historie; řeknu vám víc cestou, bude-li vám libo – ostatně jen kolik mi rytířskost dovolí... to je můj příbuzný praporčík Erkel ze zdejšího okresu.“

Mladík, který se díval úkosem na Erkla, dotkl se klobouku. Erkel se uklonil.

„Víte, Verchovenskij, osm hodin ve vagóně je strašný osud. Ale tímhle vlakem v první třídě jede taky jeden velmi zábavný plukovník, Berestov, patří mu panství hned vedle nás; jeho žena je

rozená Garinová (née de Garine) a víte, je to pořádný člověk. Má dokonce taky své přesvědčení. Zdržel se tu jen dva dny. Strašně miluje whist; hodíme si s ním, co? Čtvrtého jsem už vyhledal –je to Pripuchlov, náš bradatý t-ský kupec, milionář, skutečný milionář, na to můžete vzít jed... Seznámím vás, je to velmi zajímavý pytel peněz, to se nasmě jeté.“

„Whist hraju náramně rád, a hlavně ve vagóně, ale jedu druhou třídou.“

„Ale co na tom! Sednete si s námi. Já dám hned přenést vaše zavazadla do první třídy. Vrchní průvodčí mě poslechne. Co máte, vak? Pléd?“

„Znamenitě, pojďte!“

Petr Stěpanovič vzal svůj vak, pléd, knihu a přešel velmi ochotně do první třídy. Erkel mu pomáhal. Zaznělo třetí zvonění.

„Nu, Erkle,“ podal mu spěšně a naposledy ruku Petr Stěpanovič už z okna vagónu a tvářil se přitom, jako by měl bůhvíco dělat, „já si tu sednu ke kartám.“

„Ale proč mi to vysvětlovat, Petře Stěpanoviči – vždyť chápu, vždyť já všechno chápu, Petře Stěpanoviči!“

„Nu, tak na šťastnou shledanou,“ odvrátil se náhle Verchovenskij na zavolání mladíka, který ho volal, aby ho seznámil s partnery. A Erkel už nespatriil svého Petra Stěpanoviče! Vrátil se domů velmi skleslý. Ne že by se bál, že je Petr Stěpanovič tak náhle opustil, ale... ale on se od něho tak rychle odvrátil, když ho zavolal ten mladý

hejsek a... mohl mu přečeřici něco jiného než „na šťastnou shledanou“, nebo... nebo mohl mu alespoň pevněji stisknout ruku.

A ta poslední věc byla právě tou hlavní. Něco nového začínalo drásat jeho ubohoučké srdce, něco, co sám ještě nechápal něco spojeného se včerejším večerem.

HLAVA SEDMÁ

Poslední pout' Stěpana Trofimoviče

I

JSEM PŘESVĚDČEN, ŽE STĚPAN TROFIMOVIČ SE TUZE BÁL, když cítil, že se blíží doba, kdy mu bude podniknout jeho nesmyslný podnik. Jsem přesvědčen, že tímto strachem hodně trpěl, jmenovitě den předtím a v oné strašlivé noci. Nastasja potom vyprávěla, že si lehl až velmi pozdě a spal. To však nic nedokazuje; odsouzení k smrti prý spí velmi tvrdě i noc před popravou. Ač vyšel už za denního světla, kdy nervózní lidé nabývají vždy trochu kuráže (a onen major, příbuzný Virginského, přestával dokonce, jakmile noc minula, věřit v Boha), jsem přesvědčen, že by si předtím nikdy nemohl bez hrůzy představit sebe samotného na silnici a v takové situaci. Zoufalé odhodlání v jeho mysli ovšem pravděpodobně v první době oslabovalo tíhu onoho strašného pocitu nenadálého osamocení, v němž se náhle octl, jakmile jen opustil „Stasie“ a své dvacetileté zahřáté hnízdečko. Ale to nic neznamená. I kdyby si jasně uvědomoval všechny hrůzy, které ho očekávají, vyšel by přec na silnici a putoval po ní! Bylo v tom něco hrdého, něco, co ho plnilo bez ohledu na všechny překážky nadšením. Ó, mohl by přijmout nádherné podmínky Varvary Petrovny a zůstat odkázán na její milost

comme un ²⁵³ obyčejný příživník! Ale on to odmítl a nezůstal. A nyní ji opouští sám a zdvíhá „prapor velké ideje“ a jde silnicí umřít pro ni! Právě tak to asi cítil; právě tak se mu asi jevil jeho skutek.

Nejednou jsem si taky dával otázku, proč on vlastně odcházel, totiž odcházel po svých, doslovně, a nejel prostě vozem? Zpočátku jsem si to vykládal jeho padesátiletou nezkušeností a myšlenkovým zmatkem plným fantastičnosti, zmatkem vzbuzeným silným výbuchem citů. Zdálo se mi, že myšlenka na cestovní listinu a koně (třeba i s rolničkami) se mu asi zdála velmi obyčejnou a prozaickou; naopak putování pěšky, i když s deštníkem, se mu zdálo mnohem krásnější. Snad v tom hrála nějakou roli myšlenka milenecké msty. Ale teď, když už všechno se skončilo, myslím, že se to všechno tenkrát dalo mnohem jednodušeji. Předně se bál najmout vůz, poněvadž Varvara Petrovna by se to mohla dovědět a násilím ho zadržet, což by taky jistě udělala, a on by se jistě podrobil a – pak navždy sbohem, velká ideo! Za druhé, aby sis mohl vzít cestovní listinu, musíš aspoň vědět, kam jedeš. A právě to, že by to měl vědět, bylo v této chvíli hlavní příčinou jeho utrpení. Jmenovat a udat ono místo nebyl prostě s to. Neboť kdyby se rozhodl pro nějaké město, v tom okamžiku by se jeho podnik stal v jeho vlastních očích nesmyslným a nemožným ; to cítil velmi dobře předem. Co bude dělat právě v tomhle místě a proč ne v druhém? Hledat ce marchand

²⁵³ jako

²⁵⁴? Ale jakého marchand? Tu zas se tyčila už druhá a zvlášť strašná otázka. Ve skutečnosti nebylo pro něj nic strašnějšiho než právě ce marchand, kterého se tak najednou a o překot pustil hledat a kterého ovšem opravdu najít se nejmíc bál. Ne, lepší je prostě silnice, tak prostě na ni vyjít a po ní jít a na nic nemyslet, pokud jen na nic nemyslet lze. Silnice – to je něco dlouhého, čeho není vidět konec – právě tak dlouhého jako lidský život, nekonečného jako lidské snění. V silnici je idea; ale jaká idea je v cestovní listině? V cestovní listině je konec ideje... Vive la grande route, ²⁵⁵ a tam pak co Bůh dá.

Po náhlém a neočekávaném setkání s Lizou, které jsem už popsal, pustil se ještě ve větším sebezapomenutí na další cestu. Silnice vedla na půl versty od Skvorešníků a kupodivu zpočátku ani nezpozoroval, že se na ni dostal. Bylo mu v té chvíli nemožno důkladně uvažovat nebo i jen zřetelně si něco uvědomovat. Drobný déšť hned přestával, hned se zase spouštěl; ale on si ani neuvědomoval, že prší... Nezpozoroval ani, že si hodil vak přes rameno a jak mu to ulehčilo v chůzi. Ušel tak asi verstu nebo půldruhé, když se náhle zastavil a rozhlédl. Před ním jako nekonečná nit se táhla stará, černá, kolejemí vozů rozrytá silnice, lemovaná vrbami; napravo holé prostranství dávno a dávno už sklizených polí; nalevo křoviny a za nimi dále lesy. A v dálce – v dálce sotva viditelná šikmo se stáčeující železniční trať a nad ní dým nějakého vlaku, který už nebylo slyšet. Stěpana

²⁵⁴ onoho kupce

²⁵⁵ ať žije silnice!

Trofimoviče se zmocnila na okamžik malomyslnost. Bez příčiny si vzdychl, postavil svůj vak vedle cesty a sedl si, aby si odpočinul. Když si sedal, zamrazilo ho a zabalil se do plédu; zpozoroval zároveň déšť a rozevřel nad sebou deštník. Seděl tak dost dlouho, tu a tam si něco pro sebe šeptal a v ruce držel pevně rukojeť deštníku. Před ním se objevovaly a rychle mizely v horečném reji různé obrazy. „Lise, Lise,“ myslel si, „a s ní Maurice. Divní lidé... Ale co to bylo za divný požár tam, a o čem hovořili, a jací zavraždění?... Zdá se mi, že se Stasie ještě nic nedověděla a čeká na mne s kávou... Karty? Copak jsem prohrál nějaké lidi v kartách? Hm... u nás na Rusi v době takzvaného nevolnictví... ach bože můj, a Fed'ka?“

Leknutím se celý zachvěl a rozhlédl kolem: a co jestli tu někde za keřem ten Fed'ka sedí, vždyť prý má tady někde na silnici celou bandu zbojníků? Ó bože, pak... pak – mu řeknu plnou pravdu, že jsem vinen... a že jsem *deset* let kvůli němu trpěl, víc než on tam mezi vojáky, a... a dám mu tobolku. Hm, j'ai en tout quarante roubles; il prendra les roubles et il me tuera tout de meme.“²⁵⁶ Ze strachu zavřel neznámo proč deštník a položil jej vedle sebe. Daleko, na cestě od města, se objevil nějaký selský vozík; začal se na něj nepokojně dívat:

„Grâce a Dieu²⁵⁷, je to selský vůz a jede krokem; to nemůže být nebezpečné. Ti zdejší utahaní koníčkové... Já vždycky mluvíval o

²⁵⁶ Mám celkem čtyřicet rublů; vezme mi ruble a přec mě zabije.

²⁵⁷ díky bohu

koňské rase... Ostatně to mluvil Petr Iljič v klubu o koňské rase a já ho tenkrát přivedl do úzkých, et puis,²⁵⁸ ale co je to tam vzadu a... zdá se, že je nahoře žena. Žena a sedlák – cela commence á être rassurant.²⁵⁹ Žena vzadu a sedlák vpředu – c'est tres rassurant.²⁶⁰ Vzadu mají k vozíku přivázanou za rohy krávu, c'est rassurant au plus haut degré.“²⁶¹ Vůz ho dohnal; byl to obvyklý, dost pevný selský vozík. Žena seděla na pevně nacpaném pytli a sedlák na kraji vozu, s nohama spuštěnýma na stranu Stěpana Trofimoviče. Vzadu se skutečně vlekla rezka přivázaná za rohy. Sedlák i žena se dívali s vyvalenýma očima na Stěpana Trofimoviče a Stěpan Trofimovič se díval právě tak na ně, ale když je nechal minout už asi dvacet kroků, náhle spěšně vstal a jal se je dohánět. V blízkosti vozíku se ovšem cítil bezpečnější, ale když jej dohnal, ihned na všechno zapomněl a ponořil se opět do svých myšlenek a představ. Šel a neměl ovšem ani tušení, že je sedlákovi a jeho ženě v tomto okamžiku nejzáhadnějším a nejzajímavějším předmětem, s jakým se jen lze na silnici setkat...

„A vy, co jste zač, jestli se smím optat?“ nezdržela se nakonec žena, když Stěpan Trofimovič se náhle v roztržitosti na ni podíval. Ženě bylo asi sedmadvacet let, byla silná, černobrvá, ruměná; rudě rty, za nimiž blýskaly bílé, stejnoměrné zuby, se laskavě usmívaly.

„To... to se ptáte mne?“ zakoktal smutně a udiveně Stěpan

²⁵⁸ a pak

²⁵⁹ to začíná člověka uklidňovat

²⁶⁰ to není nebezpečné

²⁶¹ to není vůbec nebezpečné

Trofimovič.

„Asi kupec,“ řekl sebejistě sedlák. Byl to urostlý chlapík, asi čtyřicátník s širokou, ne hloupou tváří a s ryšavým mohutným plnovousem.

„Ne, nejsem vlastně kupec, já... já... moi c'est autre chose,“²⁶² odrazil jakž takž otázku Stěpan Trofimovič a pro všechny případy se o krok zdržel, takže šel v jedné řadě s krávou.

„Tak teda asi pán,“ rozhodl sedlák, zaslechnuv neruská slova, a švihl koníka.

„A my tak na vás koukáme, koukáme, jako byste si vyšel na procházku?“ začala se zase zajímat žena.

„To... to se ptáte mne?“

„Cizinci, co sem jezdí, přijíždějí obyčejně vlakem, jako byste nebyl odtad, máte takový boty...“

„Vojanský,“ doplnil sebejistě a významně sedlák.

„Ne, ne že bych byl voják, já...“

„Co je to za zvědavou ženskou,“ zlobil se v duchu Stěpan Trofimovič, „a jak si mě prohlížejí... Mais enfin...“²⁶³ krátce je to divné, že mi připadá, jako bych byl před nimi něčím vinen, ale ve skutečnosti ničím vinen nejsem.“

Žena si něco šeptala se sedlákem.

„Kdybyste se neurazil, my bychom vás svezli, jestli vám to

²⁶² jsem něco jiného

²⁶³ A konec konců...

nebude proti mysli.“

Stěpan Trofimovič se náhle vzpamatoval...

„Ano, ano, přátelé, s největší radostí, poněvadž jsem tuze unaven, ale jak tam vlezou?“

„Jak je to divné,“ myslil si v duchu, „že jsem šel tak dlouho vedle té krávy a nenapadlo mě poprosit je, abych si mohl přisednout... Tento ‚skutečný život‘ má v sobě cosi velmi charakteristického...“

Ale sedlák stále ještě koně nezastavoval.

„A kam ale chcete?“ ptal se trochu nedůvěřivě Stěpan Trofimovič ihned nepochopil.

„Snad až k Chatovu?“

„K Chatovovi? Ne že bych k Chatovovi... Ani ho snad neznám, ačkoli jsem to jméno slyšel.“

„Ves Chatov, ves, devět verst odtad.“

„Ves? Cest charmant,²⁶⁴ proto já jako bych to jméno už slyšel...“

Stěpan Trofimovič stále šel a stále ještě ho nenechali nasednout. Hlavou mu kmitla geniální myšlenka:

„Myslíte snad, že... Mám u sebe pasport a –jsem profesor, totiž chcete-li učitel... ale hlavní. Jsem hlavní učitel. Oui, c'est comme ça qu'on peut traduire.²⁶⁵ Tuze rád bych si sedl a koupím vám... koupím vám za to půl žejdlíku kořalky.“

„Půl ruble mi dáte, pane, cesta je špatná.“

²⁶⁴ to je znamenité

²⁶⁵ Ano, tak by se to mohlo přeložit.

„Jinak byste nám ublížil,“ dodala žena.

„Půl ruble? Tak dobrá, půl ruble. Cest encore mieux, j'ai en tout quarante roubles, mais...“²⁶⁶

Sedlák zastavil a Stěpana Trofimoviče vytáhli spojenými silami a posadili do vozíku na pytel vedle ženy. Vír myšlenek ho neopouštěl. Občas cítil v duchu sám, že je nějak strašně roztržitý a myslí na docela jiné věci, než na které by měl, a divil se tomu. Toto uvědomování si chorobné slabosti rozumu se mu stávalo chvílemi velmi nemilé a dokonce ponižující.

„To... to je vaše kráva tam vzadu?“ zeptal se náhle sám ženy.

„Vy, pane, jářku, děláte, jako byste takového něco ještě neviděl,“ rozesmála se žena.

„Koupili jsme ji ve městě,“ vpadl do řeči sedlák; „naše straka nám už zjara zdechla; dobytčí mor; u nás padalo všechno šmahem, všechno, nezůstala ani polovina, člověk by vzteky řval.“

A zase švihl koníčka, uváznuvšího v koleji.

„Ano, to bývá u nás na Rusi a vůbec my Rusové... ano, bývá,“ nedokončil Stěpan Trofimovič.

„Když jste učitel, co chcete v Chatovu? Nebo někam dál?“

„Já... totiž ne že bych chtěl někam dál... d'est-à-dire²⁶⁷, jdu k jednomu kupci.“

„Tedy asi do Spasova?“

²⁶⁶ To bude ještě líp, mám celkem čtyřicet rublů, aie...

²⁶⁷ totiž

„Ano, ano, právě do Spasova. Ostatně to je docela jedno.“

„Když chcete do Spasova a pěšky, tak tam půjdete v těchhle svých botičkách tejdén,“ rozesmála se žena.

„Tak, tak, a to je docela jedno, mes amis, ²⁶⁸ docela jedno,“ přerušil ji netrpělivě Stěpan Trofimovič.

„Strašně zvědaví lidé; ostatně žena se vyjadřuje líp než on a pozoruji, že od 19. února se jejich způsob vyjadřování trochu změnil a... a není to jedno, půjdu-li do Spasova nebo jinam? Ostatně jim zaplatím, tak co tak dotírají?“

„Když do Spasova, tak musíte parníkem,“ nepřestával sedlák.

„Taky že ano,“ vpadla horlivě do řeči mladá žena, „poněvadž když pojedete na voze po břehu, děláte okliku na třicet verst.“

„Na čtyřicet.“

„Zejtra ke druhé hodině stihnete v Ust'jevě parník,“ potvrdila žena. Ale Stěpan Trofimovič úporně mlčel. Přestali se ho vypyávat. Sedlák popoháněl koníka, žena s ním vyměňovala tu a tam krátké poznámky. Stěpan Trofimovič si zdříml. Strašně se podivil, když jím žena se smíchem zacloumala a on shledal, že je v dost velké vesnici u zápraží chalupy s třemi okny.

„Zdříml jste si, pane?“

„Co je to? Kde to jsem? Ach ano! Nu... to je docela jedno,“ vzdychl Stěpan Trofimovič a slezl z vozíku.

²⁶⁸ přátelé

Smutně se rozhlédl; pohled na ves se mu zdál být divný a jaksi strašně cizí.

„A půlrubl, málem bych zapomněl!“ obrátil se k sedláku s jakýmsi nepřirozeně spěšným gestem; patrně se bál s ním rozloučit.

„Ve světnici se vypořádáme, pojďte k nám, prosím,“ zval sedlák.

„Je to tady pěkné,“ pobízela žena.

Stěpan Trofimovič vstoupil po rozviklaných schodech.

„Jak je to jen možné,“ zašeptal v hlubokém a úzkostném úžasu, ale vešel do světnice. „Elle l'a voulu,“²⁶⁹ projelo cosi jeho srdcem a zase pojednou zapomněl na všechno, i na to, že vstoupil do světnice.

Byla to světlá, dost čistá selská chalupa s třemi okny a dvěma světnicemi; nebyla to zájezdní hospoda, ale přec chalupa, v níž zastavovali podle starého zvyku známí jedoucí kolem. Stěpan Trofimovič šel bez rozpaků do čestného kouta, zapomněl pozdravit, usedl a zamyslel se. Zatím se mu náhle rozlil tělem příjemný pocit tepla po tříhodinovém vlhku na cestě. I mrazení, které krátkými a trhanými vlnami probíhalo jeho zády, jak tomu zvláště u nervózních lidí bývá v horečce, při náhlém přechodu z chladu do tepla, i toto mrazení začalo mu být náhle jaksi příjemné. Zdvihl hlavu a libá vůně teplých lívanců, s nimiž se točila u pece hospodyně, zašimrala ho v nose. Obrátil se s dětským úsměvem k hospodyni a zakoktal: „Co je to? Lívance? Mais... c'est charmant!“²⁷⁰

²⁶⁹ Chtěla tomu...

²⁷⁰ Ale to je znamenité!

„Neměl byste chuť, pane?“ ihned a zdvořile mu nabídla hospodyně.

„Měl bych chuť, ovšem že bych měl chuť a... prosil bych vás ještě o trochu čaje,“ oživil Stěpan Trofimovič.

„Postavit samovárek? S největší radostí.“

Na velkém talíři s velkými modrými ornamenty se objevily lívance, známé selské, tenké, polopšeničné, zalité čerstvým vřelým máslem, nesmírně chutné lívance. Stěpan Trofimovič s rozkoší ochutnal.

„To je to masné a dobré! A kdyby tak bylo možno un doigt d'eau de vie?“²⁷¹

„Nechtěl byste trochu vodky, pane?“

„Ba právě, ba právě, kapánek, un tout petit rien.“²⁷²

„Tak za pět kopejek asi?“

„Za pět – za pět – za pět – za pět – un tout petit rien,“ přitakával s blaženým úsměvem Stěpan Trofimovič.

Poproste člověka z lidu, aby pro vás něco udělal, a poslouží vám, bude-li moci a chtít, pečlivě a ochotně; ale poproste ho, aby přinesl vodku, a jeho obvyklá klidná ochota se náhle promění v jakousi pospíchavou, radostnou horlivost, v téměř příbuzenskou starostlivost o vás. Ten, kdo jde pro vodku – i když budete pít jen vy a ne on, a on to ví předem –, cítí přesto jakoby určitou část vašeho budoucího

²⁷¹ náprstek kořalky

²⁷² docela nepatrně

požitku... Za méně než čtyři minuty (krčma byla na dva kroky vzdálena) octla se před Stěpanem Trofimovičem menší láhev a velká zelenavá sklenička.

„A to všechno pro mne?“ podivil se neobyčejně. „Míval jsem v domě vždycky vodku, ale nevěděl jsem, že se jí dostane za pět kopejek tak moc.“

Nalil si sklenku, vstal a s jistou slavnostností přešel světnicí do druhého kouta, kde se usadila jeho průvodkyně, černobrvá ženička, která ho na cestě svými otázkami tak omrzela. Žena se zmátla a zpočátku odmítala. Když ale pronesla všechny omluvy, jak se sluší a patří, nakonec vstala, zdvořile vypila na tři hlty, jako pijí ženy, a s výrazem neobyčejného utrpení v tváři vrátila skleničku a uklonila se Stěpanu Trofimovičovi. Stěpan Trofimovič odpověděl poklonou a vrátil se ke stolu s tváří přímo hrdou.

To všechno dělal jakoby pod dojmem vnuknutí: vteřinu předtím ještě sám nevěděl, že vstane a bude ženičku hostit.

„Umím znamenitě, znamenitě zacházet s lidem a říkával jsem to vždycky,“ pomyslně si spokojeně, nalévaje si z lahvičky zbylou vodku; ač vodka nestačila naplnit sklenku, přec ho zahřála, ano vstoupila mu trošku i do hlavy.

„Je suis malade tout á fait, mais ce n'est pas trop mauvais d'être malade.“²⁷³

²⁷³ Jsem opravdu nemocen, ale není to tak špatné být nemocen.

„Nechtěl byste si koupit?“ ozval se vedle něho tichý ženský hlas.

Zdvihl hlavu a k svému velkému údivu spatřil před sebou dámu – une dame et elle en avait l'air ²⁷⁴ – asi přes třicet let, napohled velmi skromnou, oděnou po městsku, v tmavých šatech, s velkým šedivým šátkem na ramenou. V jejím obličejí bylo něco velmi přívětivého, co se Stěpanu Trofimovičovi ihned zalíbilo. Právě se vrátila do světnice, v které měla své věci složeny na lavici, právě u toho místa, kde seděl Stěpan Trofimovič. Mezi jiným tam byla taška, na niž, jak si uvědomil, se díval zvědavě hned při vstoupení, a nepříliš velký pytel z voskovaného plátna. Z toho pytle vyndala dvě krásně vázané knížky s kříži vytlačenými na vazbě a podala je Stěpanu Trofimovičovi.

„Ech... mais je crois que c'est l'Evangile ²⁷⁵; velmi rád... ach, teď rozumím... vous etes ce qu'on appelle ²⁷⁶ kolportérka; několikrát jsem o tom četl... Půl ruble?“

„Po pětatřiceti kopejkách,“ odpověděla kolportérka.

„Velmi rád. Je n'ai rien contre l'Evangile.“ ²⁷⁷ Chtěl jsem si je už dávno zase přečíst...“

Kmitlo mu v té chvíli hlavou, že aspoň třicet let se už do evangelia nepodíval a trošičku si je připomněl před sedmi lety, když přečetl Renanovu knihu *Vie de Jésus*. Poněvadž neměl drobné, vytáhl

²⁷⁴ dámu, a vypadala taky jako dáma

²⁷⁵ myslím, že je to evangelium

²⁷⁶ jste to, čemu se říká...

²⁷⁷ Nemám nic proti evangeliu.

své desetirublové bankovky – všechno, co měl. Hospodyně nabídla se mu je rozměnit, a až teď, když se rozhlédl, zpozoroval, že ve světnici se sešlo dost lidí a že všichni ho už dlouho pozorují, a jak se zdá, o něm mluví. Vykládali si i o požáru v městě, nejvíce majitel vozíku s krávou, poněvadž právě přišel z města. Mluvili o žhářství, mluvili o špigulinských.

„Takového nic mi o tom požáru, když jsme spolu jeli, neříkal, a mluvil přec o všem,“ napadlo Stěpana Trofimoviče. „Drahý můj pane, Stěpane Trofimoviči, jste to opravdu vy? To by mě nikdy ani ve snu nenapadlo!... Nepoznáváte mě?“ vykřikl jeden starší už chlapík, podle vzezření něco jako bývalý čeledín. Vousy měl oholeny a na sobě měl plášť s širokým, přeloženým límcem. Stěpan Trofimovič se lekl, když uslyšel své jméno.

„Odpusťte,“ mumlal, „nemohu se vůbec rozpomenout.“ „Zapomněl jste na mne! Já jsem přeci Anisim, Anisim Ivanov. Sloužil jsem u nebožtíka pana Gaganova a viděl jsem vás s Varvarou Petrovnou bůhví kolikrát u nebožky Avdoťji Sergejevny. Nosíval jsem vám od ní knížky a dvakrát jsem vám od ní přinesl petrohradské cukroví...“

„Ach ano, teď se rozpomínám, Anisime,“ usmál se Stěpan Trofimovič. „Ty tu bydlíš?“

„Ne, nedaleko Spasova v V-ském klášteře, u Marji Sergejevny, sestry Avdoťji Sergejevny, snad si na ni vzpomenete, zlomila si nohu, když jela na ples a vyskočila z drožky. Teď bydlí blízko

kláštera a já jsem u ní v místě; ale teď, jak ráčíte vidět, jedu do gubernského města, abych se podíval na staré známé, kteří tam žijí...“ „Nu ano, ano...“

„Když jsem vás zahlédl, měl jsem radost, poněvadž jste byl ke mně vždycky hodný,“ usmíval se nadšeně Anisim. „A kampak, pane, jste se vypravil, zdá se, že docela sám... Dřív jste z města nikdy nikam nevyjel.“

Stěpan Trofimovič se na něho bázlívě podíval. „Snad ne k nám do Spasova?“

„Ano, do Spasova. Il me semble que tout le monde va á Spasoff
278 “

„Snad ne k Fjodoru Matvejeviči? Ten bude mít radost. Vždycky si vás tolik vážil. Často si na vás vzpomene...“

„Ano, ano, snad k Fjodoru Matvejeviči.“

„Tak takové to je. Proto se tady diví sedláci, že prý vás našli na silnici. Prý jste šel pěšky. Jsou to hlupáci.“

„Já... já vlastně... víš, Anisime, já jsem se vsadil, jako to dělávají Angličané, že dojdu pěšky a...“

Na čele a na spáncích mu vystoupil pot.

„To je to, to je to...“ poslouchal ho s nemilosrdnou zvědavostí Anisim. Ale Stěpan Trofimovič to už dávno nesnesl. Dostal se do takových rozpaků, že už chtěl vstát a odejít ze světnice. Ale podali

²⁷⁸ Zdá se, že celý svět putuje do Spasova.

samovar a v téže chvíli se vrátila kolportérka, která někam odběhla. Stěpan Trofimovič se k ní obrátil s tváří zachráněného člověka a nabídl jí čaj. Anisim ustoupil a odešel.

Sedláci byli opravdu udiveni: „Co je to za člověka? Našli jsme ho na silnici. Šel pěšky. Povídá, že je učitel, oblečen je jako cizinec a rozumu má jako malý chlapec. Odpovídá nenáležitě, jako by někomu utekl, a peníze má!“ Už je napadlo dát zprávu úřadům – „poněvadž v městě není při tom při všem klid“. Ale Anisim to v téže chvíli vysvětlil. Jakmile vyšel do průjezdu, vysvětlil všem, kdo to chtěli slyšet, že Stěpan Trofimovič není učitel, ale „velký učenec a obírá se vysokou vědou. Že byl dříve statkářem zdejšího okresu a žije už dvaadvacet let u paní generálové Stavroginové, kde je v domě hlavní osobou. I v městě si pána tuze váží. V klubu nechával za jediný večer často šedivou i pestrou bankovku, a hodností je rada, což je na vojně rovno podplukovníkovi, jen o jeden stupeň níž než plukovník. A co se týče peněz, má jich prostřednictvím té generálové Stavroginové jako hnoje“ a tak dále.

„Mais c'est une dame et tres comme il faut,“ ²⁷⁹ oddechoval po Anisimově útoku Stěpan Trofimovič, pozoruje s přívětivou zvědavostí svou sousedku kolportérku, která pila ostatně čaj z talířku a sála jej přes cukr. „Ce petit morceau de sucre ce n'est rien...“ ²⁸⁰ Je v ní něco ušlechtilého a samostatného a zároveň – klidného. Le comme

²⁷⁹ Ale to je dáma, a jak se sluší a patří.

²⁸⁰ Na tom kousku cukru nezáleží.

il faut tout pur, ²⁸¹ jen jiného druhu.“

Brzy se od ní dověděl, že se jmenuje Sofja Matvejevna Ulitinová a že žije vlastně v K., má tam ovdovělou sestru, měšťku. Ona sama je taky vdovou a její muž, který se stal z feldvébla podporučíkem, padl v Sevastopolu.

„Ale vy jste ještě tak mladá, vous n'avez pas trente ans.“ ²⁸²

„Čtyřiatřicet, prosím,“ usmála se Sofja Matvejevna.

„Ó, vy rozumíte taky francouzsky?“

„Trochu; strávila jsem po mužově smrti čtyři roky v šlechtickém domě a tam jsem se trošku naučila od dětí.“

Vypravovala, že se stala vdovou už v osmnácti letech, že jistou dobu sloužila v Sevastopolu jako ošetřovatelka a pak žila na různých místech, a teď chodí a prodává evangelia.

„Mais mon Dieu, ²⁸³ snad se to nestala vám, u nás v městě, ta zpropadená příhoda, ta zatrachtílá příhoda?“

Začervenala se; ukázalo se, že se to stalo jí.

„Ces vauriens, ces malheureux!...“ ²⁸⁴ začal hlasem chvějícím se nevolí. V jeho srdci se mučivě ozvala bolestná a nenávistná vzpomínka. Zdálo se, že na chvíli ztratil vědomí, kde je.

„Jej, vždyť ona opět odešla,“ vzpamatoval se, uvědomuje si, že už zase není vedle něho. „Odchází často ven a je něčím zaměstnána, zdá

²⁸¹ dobré způsoby v nejčistší formě

²⁸² není vám ještě třicet let

²⁸³ ale panebože

²⁸⁴ Ti ničemové, ti nešťastníci!

se mi, že je dokonce rozčilena... bah, je deviens égoïste.“²⁸⁵

Zadíval se před sebe a spatřil zase Anisima, ale tentokrát za velmi hrozivých okolností. Celá chalupa byla plná sedláků, které patrně přitáhl Anisim. Byl tu i majitel domu, i sedlák s krávou, pak ještě dva sedláci (jak se později ukázalo, povozníci), pak nějaký malý, selsky oděný, poloopilý člověk, přes svůj selský oděv pečlivě vyholený, podobný sešlému měšťanovi, který mluvil nejvíce ze všech. A ti všichni si vykládali o něm, o Stěpanu Trofimovičovi. Sedlák s krávou stál na svém, že podle břehu je to oklika čtyřicet verst a že ten pán musí jet docela jistě parníkem. Poloopilý měšťan a hospodář činili vášnivé námitky:

„Koukej, brachu milá, jeho blahorodí to ovšem bude mít na parníku přes jezero blíž, ale nýčko, prosím, může parník taky nepřijet.“

„Přijede, přijede, ještě týden bude jezdit,“ rozčiloval se ze všech nejvíc Anisim.

„To je sice pravda, ale zima je před vraty, a tak nejezdí už tak pravidelně, někdy se musí v Ust'jevě čekat tři dny.“

„Zítra přijede, zítra tam přesně ve dvě hodiny bude. Do večera se ještě do Spasova dobře dostanete,“ překřikoval ho Anisim.

„Mais qu'est-ce qu'il a cet homme,“²⁸⁶ ptal se v duchu Stěpan Trofimovič, očekáváje se strachem svůj osud.

²⁸⁵ stávám se egoistou

²⁸⁶ Co to má ten člověk?

Vykročili vpřed i povozníci a začali sjednávat cenu; do Ust'jeva chtěli tři ruble. Ostatní křičeli, že to není tak moc, že to je správná cena a že odtud do Ust'jeva vozili za tu cenu celé léto.

„Ale... tady je taky hezky... a já nechci,“ zamumlal Štěpan Trofimovič.

„To máte pravdu, pane, hezky! U nás v Spasově je teď překrásně a Fjodor Matvejevič z vás bude mít radost.“

„Mon Dieu, mes amis, ²⁸⁷ to je pro mne tak neočekávané.“

Konečně se vrátila Sofja Matvejevna. Ale sedla si na lavici celá ubitá a smutná.

„Já se do toho Spasova nedostanu!“ řekla hospodyni.

„Vy chcete taky do Spasova?“ oživil Štěpan Trofimovič.

Ukázalo se, že jedna statkářka, Naděžda Jegorovna Světlicynová, jí slíbila, že ji doveze svým kočárem z Chatova do Spasova, ale že nepřijela.

„Co budu teď dělat?“ opakovala Sofja Matvejevna.

„Mais, ma chere et nouvelle amie, ²⁸⁸ vždyť já vás mohu taky svézt jako ta statkářka do toho, jak se to jmenuje, do té vesnice, kam jsem najal vůz, a zítra – nu a zítra jsme ve Spasově.“

„Copak vy jedete taky do Spasova?“

„Mais que faire, et je suis enchanté! ²⁸⁹ Svezu vás s největší

²⁸⁷ Panebože, přátelé...

²⁸⁸ Ale má drahá a nová přítelkyně...

²⁸⁹ Co dělat, a jsem okouzleni

radostí; ti lidé chtějí a já už zjednal jednoho... Koho jsem vlastně z vás zjednal,“ dostal najednou velkou chuť do Spasova Stěpan Trofimovič.

Za čtvrt hodiny už sedali do kryté bryčky. Stěpan Trofimovič velmi chutě a nanejvýš spokojeně, kolportérka se svým pytlím a vděčným úsměvem vedle něho. Anisim jim pomáhal do vozu.

„Šťastnou cestu, milostpane!“ šukal kolem bryčky, „měl jsem z vás opravdu radost!“

„Sbohem, brachu, sbohem, sbohem.“

„Milostpane, uvidíte asi Fjodora Matvejiče...“

„Ano, brachu, ano... Fjodora Petroviče... A teď sbohem.“

II

„Vidíte, přítelkyně, dovolte mi, abych vám říkal ‚přítelkyně‘, n'est-ce pas?“²⁹⁰ začal spěšně Stěpan Trofimovič, jakmile se bryčka hnula. „Hledte, já... j'aime le peuple, c'est indispensable, mais il me semble que je ne l'avais jamais vu de pres. Stasie... cela va sans dire qu'elle est aussi du peuple... mais le vrai peuple,²⁹¹ totiž skutečný lid, který potkáváme na silnici, jak se mi zdá, stará se jen o to, kam jedu... no, ale co bych se kvůli tomu zlobil. Trošku, jak se mi zdá, věci pletu, ale to je ze spěchu.“

²⁹⁰ že ano?

²⁹¹ Mám rád lid, to je nezbytné, ale neviděl jsem jej nikdy zblízka, jak se zdá. Nastasja je ovšem taky z lidu, ale opravdový lid...

„Nejste, jak se zdá, zdrav,“ odpověděla Sofja Matvejevna, dívajíc se na něho zkoumavě, ale s respektem.

„Ne, ne. Stačí, když se pořádně zabalím, a vůbec vítr je tak svěží, až příliš svěží, ale nechme toho. Chtěl bych především říci něco jiného. Chere et incomparable amie, ²⁹² zdá se mi, že jsem téměř šťasten, a to jste způsobila vy. Pro mne je nevýhodné být šťasten, poněvadž pak ihned odpouštím všem svým nepřátelům...“

„Což, to je přec velmi dobré.“

„Ne vždycky, chère innocente. L'Evangile... Voyez-vous, désormais nous le precherons ensemble ²⁹³ a já budu rád prodávat vaše krásné knížky. Ano, cítím, že je to dobrá myšlenka, quelque chose de très nouveau dans ce genre. ²⁹⁴ Lid je pobožný, c'est admis, ²⁹⁵ ale nezná ještě evangelium. Já mu je vyložím... Při ústním výkladu je možno opravovat omyly té pozoruhodné knihy, k níž jsem ovšem hotov chovat se s neobyčejnou úctou. Budu prospěšný i na silnici. Já býval vždy prospěšný, já *jim* to vždycky říkal et á cette chère ingrate... ²⁹⁶ ó odpouštějme, odpouštějme, především odpouštějme všem a vždy... Doufejme, že i nám bude odpuštěno. Ano, poněvadž jsou všichni a každý navzájem před sebou vinni. Všichni jsou vinni!“

²⁹² drahá a neporovnatelná přítelkyně

²⁹³ ... drahé neviňátko. Evangelium... Hled'te, ode dneška je budem hlásat společně.

²⁹⁴ něco zcela nového v tomto směru

²⁹⁵ to je pravda

²⁹⁶ a té drahé nevděčnici

„Tohle jste ráčil říci velmi hezky, prosím.“

„Ano, ano... cítím, že mluvím velmi pěkně. Já k nim budu velmi pěkně hovořit, ale, ale co jsem chtěl hlavně říci? Já se pořád pletu a nepamatuji... dovolíte, abychom se už neodloučili? Cítím, že váš pohled... a dívám se vašim způsobům: jste prostodušná, mluvíte jako lid, vyléváte čaj na talířek... s tím ošklivým kouskem cukru; ale je ve vás něco půvabného a já čtu z vašich rysů... ó nečervenejte se a nebojte se mne jako muže... chère et incomparable, pour moi une femme c'est tout.²⁹⁷ Nemohu žít bez ženy, potřebuji její blízkost, ale jen blízkost... Jsem strašně, strašně popleten... Nemohu si vůbec vzpomenout, co jsem chtěl říci. Ó blažený člověk, kterému Bůh posílá stále ženu a... a myslím si, že jsem ve stavu jakéhosi nadšení. I na silnici jsou vyšší myšlenky. To, to jsem chtěl říci. To o těch myšlenkách, na to jsem si vzpomínal, a nemohl pořád vzpomenout. A proč nás vezli dál, ti lidé? Tam bylo taky hezky, a tuhle – cela devient trop froid. A propos, j'ai en tout quarante roubles et voilà cet argent,²⁹⁸ vezměte si, vezměte, nevím, co s tím, ztratím to, nebo mi to vezmou, a... zdá se mi, že se mi chce spát... něco mi víří hlavou. Víří, víří, víří. Ó jak jste hodná, čím mě to přikrýváte?“

„Máte opravdu pořádnou horečku a já vás přikryla svou dekou. A o těch penězích...“

²⁹⁷ drahá a neporovnatelná přítelkyně, pro mne je žena vším

²⁹⁸ Začíná být chladno. Abych nezapomněl, mám celkem čtyřicet rublů a tady jsou...

„Ach proboha, n'en parlons plus, parce que cela me fait mal, ²⁹⁹ ó jak jste hodná!“

Najednou přestal mluvit a usnul neobyčejně brzy horečným snem, přičemž ho mrazilo. Polní cesta, po níž jeli sedmnáct verst, nebyla hladká a vůz sebou strašně házel. Stěpan Trofimovič se často probouzel, rychle se zdvihal z malinké podušky, kterou mu dala Sofja Matvejevna pod hlavu, bral ji za ruku a vyptával se: „Jste tu?“, jako by se bál, že od něho odejde. Ujišťoval ji taky, že vidí ve snu jakousi otevřenou čelist se zuby a že je mu to tuze protivné. Sofja Matvejevna měla o něho velký strach.

Kočí je zavezl přímo k velké chalupě se čtyřmi okny a s několika obývacími přístavbami na dvoře. Stěpan Trofimovič se probudil, spěšně sestoupil a šel přímo do druhého, nejprostornějšího a nejlepšího pokoje domu. Jeho ospalá tvář nabyla velmi starostlivého vzezření. Ihned prohlásil hospodyně, vysoké, silné ženě, čtyřicátnici, velmi černovlasé, téměř s knírkem, že potřebuje pro sebe celý pokoj „a aby pokoj zamkli a nikoho tam už nepouštěli, parce que nous avons á parler. Oui, j'ai beaucoup á vous dire, chère amie. ³⁰⁰ Zaplatím, zaplatím vám!“ zamával rukou na hospodyně.

Ač spěchal, sotva pletl jazykem. Hospodyně poslouchala nepřívětivě, ale mlčela na znamení souhlasu, v němž však bylo lze už

²⁹⁹ nemluvme o tom, poněvadž mi to působí bolest

³⁰⁰ ...poněvadž si máme mnoho co povídat. Ano, mám vám mnoho co říci, drahá přítelkyně.

předem cítit cosi výhružného. Nic z toho nezpozoroval a spěšně (strašně spěchal) žádal, aby šla a přinesla ihned, co možno nejdříve oběd, „a to bez prodlení“.

Tu už to žena s knírkem nevydržela.

„Tady není žádná hospoda, pane, my nemáme oběd pro pocestné. Můžeme vám uvařit raky nebo postavit samovar, ale jiného tu nebudeme mít. Čerstvé ryby budou až zítra.“

Ale Stěpan Trofimovič zašermoval rukama, opakuje zlostně a netrpělivě: „Zaplatím, jen honem, honem.“ Dohodli se konečně na rybí polévce a na pečené slepici; hospodyně prohlásila, že drůbež nedostane v celé vsi; projevila však souhlas jít ji hledat, ale s takovou tváří, jako by prokazovala neobyčejnou laskavost.

Jakmile odešla, posadil se Stěpan Trofimovič okamžitě na divan a usadil vedle sebe Sofju Matvejevnu. Ve světnici byla křesla i divan, ale v hrozném stavu. Vůbec celá světnice, dost velká (byla přepažena a postel stála ve zvláštním oddělení), se starými žlutými, roztrhanými tapetami, se strašnými litografiemi na zdech, zobrazujícími výjevy ze starých bájí, s dlouhou řadou ikon a měděných skládacích obrazů v čestném koutě, se svým podivným bůhví odkud sebraným nábytkem, byla nepěknou směsí čehosi městského a prasedláckého. Ale Stěpan Trofimovič se na to všechno ani nepodíval, ba nepohlédl ani oknem na ohromné jezero, které začínalo na deset sáhů od chalupy.

„Konečně jsme sami a nepustím sem už nikoho! Chci vám všechno, všechno vypravovat od začátku.“

Sofja Matvejevna ho přerušila v silném neklidu:

„Je vám známo, Stěpane Trofimoviči...“

„Comment, vous savez déjà mon nom?“³⁰¹ usmál se radostně.

„Slyšela jsem je před chvílí od Anisima Ivanoviče, když jste s ním mluvil. Ale chtěla bych vám něco říci...“

Pohlížejíc na zavřené dveře, zda nikdo neposlouchá, rychle mu pošeptala –• že tady ve vsi je to svízel, že všichni zdejší sedláci, třebaže jsou rybáři, se živí doopravdy tím, že každého roku dostávají od cizinců neslýchané peníze. Ve vesnici končí silnice a cestující sem přijíždějí jenom proto, že tu zastavuje parník, a když parník nepřijede, jak tomu bývá při nepohodách, sejde se tady za několik dní spousta lidí a pak jsou všechny chalupy ve vsi obsazeny, a právě na to hospodáři čekají; pak berou za všechno trojnásobné ceny a zdejší hospodář je nadmíru hrdý a nadutý, poněvadž podle zdejších poměrů je už velmi bohat; jen jeho rybářská síť má cenu tisíc rublů.

Stěpan Trofimovič se díval téměř s výčitkou do neobyčejně oživlé tváře Sofji Matvejevny a několikrát udělal gesto, aby ji zastavil. Ale Sofja Matvejevna se nedala a dopověděla, co chtěla říci. Podle jejích slov už tu byla v létě s jednou „velmi vznešenou dámou“ z města a taky tu nocovaly dokonce celé dva dny, než přijel parník, a zkusily tu tolik, že je hrůza povídat.

„Vy jste si tuhle vyžádal, Stěpane Trofimoviči, tenhle pokoj jen

³⁰¹ Jak, vy už znáte mé jméno?

pro sebe... povídám vám to, jen abych vás varovala... a tam v tom pokoji cestující už jsou, jeden starší muž a jeden mladík a nějaká paní s dětmi, a zítra do dvou hodin bude pokoj plný lidí, poněvadž parník, který nepřijel už dva dni, zítra najisto přijede. Budou na vás za zvláštní pokoj, za to, že jste si objednal u nich oběd, za újmu, kterou z toho mají ostatní cestující, chtít pomalu víc než v hlavním městě...“

Stěpan Trofimovič trpěl, vskutku trpěl:

„Assez, mon enfant,³⁰² prosím vás; nous avons notre argent et apres – et aprės le bon Dieu.³⁰³ A divím se, že už při povznesenosti vašich představ... assez, assez, vous me tourmentez,“³⁰⁴ podotkl hystericky, „máme před sebou celou svou budoucnost, a vy... a vy mi chcete před touto budoucností nahnat strachu...“

Začal ihned vykládat celou svou historii, tak kvapně, že mu bylo zpočátku těžko rozumět. Historie to byla dlouhá. Přinesli rybí polévku, přinesli drůbež, přinesli konečně i samovar, ale on stále mluvil. Budilo to trochu divný a nemocný dojem, ale on taky nemocen byl. Bylo to nenadálé vypětí rozumových sil, které ovšem – jak smutně po celou dobu tušila Sofja Matvejevna – musilo pak být co nejdřív vystřídáno neobyčejným zhroucením sil v jeho otřeseném organismu. Začal téměř od dětství, když ještě svěží běhával po

³⁰² dost, mé dítě

³⁰³ máme své peníze a pak – pak dobrotivý Bůh...

³⁰⁴ dost, dost, trápíte mne

polích, teprve za hodinu se dostal ke svým dvěma ženitbám a k životu v Berlíně. Ostatně nechci se smát. Bylo v tom pro něho vskutku něco vyššího, mluveno nejmodernějším jazykem, téměř boj o život. Viděl před sebou tu, kterou si už předem vybral pro svou budoucí cestu, a spěchal, tak říkajíc, ji zasvětit. Jeho geniálnost nesměla jí být už napříště tajemstvím... Snad silně přeháněl v poměru k Sofje Matvejevně, ale už si ji vyvolil. Nemohl být bez ženy. Podle její tváře viděl sám jasně, že mu téměř nerozumí, a to ani v nejdůležitějších věcech.

„Ce n'est rien, nous attendrons,³⁰⁵ prozatím může tušit...“

„Přítelkyně. Potřebuji teď toliko vaše srdce!“ vykřikl k ní, přerušuje své vypravování, „a pak ten nynější, milý, půvabný pohled, kterým se teď na mne díváte. Ó nečervenejte se!

Řekl jsem vám už...“

Zvláště mnoho nejasného bylo v jeho vypravování pro ubohou, zajatou Sofju Matvejevnu, když přešel téměř v úplnou disertaci o tom, jak nikdo a nikdy nemohl Stěpana Trofimoviče pochopit a jak „u nás na Rusi hynou talenty“. Bylo v tom „něco až příliš moudrého“, říkala potom smutně. Poslouchala s patrným utrpením, s očima trochu vyvalenýma. Když pak Stěpan Trofimovič se dotkl žertovné struny a zajel si několikrát duchaplně do „našich předáků a osob u vesla“, pokusila se, odezvou na jeho smích, ve svém

³⁰⁵ to nevadí, počkáme

zármutku dokonce o dvojí úsměv. Ale působilo to u ní dojmem trapnějším než slzy, takže Stěpan Trofimovič upadl nakonec dokonce sám do rozpaků a pustil se ještě s větším hněvem a horlivostí do nihilistů a „nových lidí“. To ji prostě až polekal a odpočala si trochu, ostatně velmi klamavým odpočinkem, když se začal vlastní román. Žena je vždy ženou, i když je jeptiškou. Usmívala se, kývala hlavou a ihned se silně zardívala a klopila oči, uvádějíc tím Stěpana Trofimoviče v svrchované nadšení a vytržení, takže si dokonce mnoho věcí přilhal. Varvara Petrovna se u něho stala nejpůvabnější brunetkou („která okouzila Petrohrad a velmi mnohá hlavní města Evropy“) a její muž padl „sražen kulí v Sevastopolu“, jedině proto, že se necítil důstojným její lásky a postupoval ji svému soku, to jest právě našemu Stěpanu Trofimoviči... „To vás nezneklidňuj, má jemná sesterská přítelkyně!“ vykřikl na Sofju Matvejevnu, uvěřiv téměř sám všemu, co vypravoval, „bylo to něco vyššího, něco tak jemného, že my oba jsme si dokonce po celý svůj život druh druhu své city ani neprojevali.“ Tuto situaci podle dalšího vypravování zavinila jakási blondýnka (nebyla-li to Darja Pavlovna – nevím, koho tím Stěpan Trofimovič mohl myslet). Ta blondýnka byla za všechno zavázána brunetě a vyrostla v jejím domě jako její vzdálená příbuzná. Bruneta, když konečně zpozorovala lásku blondýnčinu k Stěpanu Trofimovičovi, uzavřela se do sebe. Blondýnka zase, když zpozorovala lásku brunetinu k Stěpanu Trofimovičovi, taky se uzavřela do sebe. A všichni tři mlčeli takovým způsobem dvacet let,

umdlení vzájemnou velkomyslností a uzavření sami do sebe.

„Och, jaká to byla vášeň, jaká to byla vášeň!“ vykřikl, vybuchuje nejčistším nadšením. „Já viděl plný rozkvět její krásy (brunety), viděl denně s hlubokým smutkem v srdci, jak chodila kolem mne, stydíc se jaksi za svou krásu.“ (Jednou řekl: „stydíc se za šířku v pasu“.) Konečně on utekl, opustiv celý onen dvacetiletý horečný sen. Vingt ans! ³⁰⁶ – a teď tadyhle na silnici... Pak začal s horlivostí nasvědčující tomu, že jeho mozek je v jakémsi rozhořelém stavu, Sofje Matvejevna vykládat, že dnešní „tak nečekané setkání musí pro ně mít význam na věky věků“. Konečně vstala Sofja Matvejevna v strašných rozpacích z divanu: Štěpan Trofimovič se dokonce pokusil klesnout před ní na kolena, takže se až dala do pláče. Soumrak houstl; oba byli v uzavřeném pokoji už několik hodin...

„Ne, bude líp, když mě teď pustíte do druhého pokoje,“ breptala, „nebo si lidé ještě budou bůhvíco myslet.“

Konečně se mu vytrhla; pustil ji a dal jí slovo, že si ihned lehne. Při loučení si stěžoval, že ho tuze bolí hlava. Sofja Matvejevna, hned jak přijela, nechala svůj kufr a věci v prvním pokoji, májíc v úmyslu nocovat s domácími; ale neměla kdy si odpočinout.

V noci dostal Štěpan Trofimovič mně i všem nám tak známý záchvat choleríny – obvyklý to důsledek všech jeho nervových výbuchů a mravních otřesů. Ubohá Sofja Matvejevna nespala celou

³⁰⁶ Dvacet let!

noc. Poněvadž musila při svém ošetřování nemocného dost často vcházet a vycházet ze světnice skrz pokoj domácích, hospodyně i cestující, kteří tam spali, hubovali a začali dokonce nakonec nadávat, když ji napadlo postavit k ránu samovar. Stěpan Trofimovič byl po celou dobu záchvatu napolo v mrákotách; někdy jako by se mu zdálo, že přinesli samovar, že mu dávají něco pít (malinovou šťávu), že mu něčím zahřívají život a prsa. Ale téměř každou minutu cítil, že *ona* je tady vedle něho; že přichází a odchází, že mu pomáhá z postele a opět ho do ní ukládá. Ke třetí hodině se mu ulevilo; nadzdvihl se, spustil nohy z postele, a nepřemýšleje o ničem, svalil se před ní na podlahu. To už nebylo pokleknutí jako před chvílí; jednoduše padl jí k nohám a líbal lem jejích šatů...

„Přestaňte, nejsem toho vůbec hodna,“ breptala, snažíc se ho zdvihnout na postel.

„Vy má spasitelko,“ sepjal před ní nábožně ruce, „vous etes noble comme une marquise³⁰⁷! Já –já jsem ničema! Ó, celý svůj život jsem byl bezectným člověkem.“

„Uklidněte se,“ prosila ho Sofja Matvejevna.

„Já vám to všechno před chvílí nalhal – z lehkomyšlnosti, z chlubitosti, aby to hezky vypadalo –, všechno, všechno do posledního slova, ó já ničema, ničema!“

Cholerína tak přešla v druhý záchvat, záchvat hysterického

³⁰⁷ jste ušlechtilá jako markýza

sebeodsuzování. Připomněl jsem už takové záchvaty, když jsem mluvil o jeho dopisech Varvaře Petrovně. Najednou si vzpomněl na Lizu, na včerejší ranní setkání s ní: „Bylo to tak strašné, bylo v tom jistě nějaké neštěstí, a já se nezeptal, oč jde, já jsem se to nedověděl! Myslil jsem jen na sebe! Och, co je s ní, nevíte, co s ní je?“ úpěnlivě prosil Sofju Matvejevnu.

Pak přísahal, že „nezradí“, že se vrátí *k ní* (totiž k Varvaře Petrovně). „Budeme chodit denně k jejímu podjezdu (totiž stále se Sofjou Matvejevnu), až bude sedat do vozu ke své ranní vyjízdce, a budem se na ni tiše dívat... Ó chci, aby mě uhodila do druhé tváře; bude to pro mne rozkoš! Nastavím jí druhou tvář, comme dans votre livre!³⁰⁸ Až teď, až teď jsem pochopil, co to znamená nastavit druhou... ‚líc‘. Nikdy předtím jsem to nechápal!“

Sofje Matvejevně nastaly dva strašné dny jejího života; dodnes na ně vzpomíná s chvěním. Stěpan Trofimovič onemocněl tak vážně, že se nemohl vypravit parníkem, který se objevil tentokrát přesně ve dvě hodiny odpoledne; Sofja Matvejevna nebyla s to opustit ho samotného a nejela do Spasova taky. Podle jejího vyprávění se dokonce tuze zaradoval, že parník odjel:

„Výborně, znamenitě,“ zamumlal ze své postele, „stále jsem se bál, že odjedeme. Tady je tak hezky, tady je nejlíp... neopustíte mě? Ó, vy jste mě neopustila.“

³⁰⁸ jako ve vaší knize

Ale „tady“ nebylo vůbec tak pěkně. Nechtěl nic vědět o jejích obtížích; hlavu měl plnou samých fantazií. Svou nemoc pak pokládal za něco přechodného, za hloupost, nemyslel na ni vůbec, ale přemýšlel jen o tom, jak půjdou a budou prodávat „ty knížky“. Prosil ji, aby mu čtla z evangelia.

„Už jsem v něm dávno nečetl... v originále. Teď se může někdo zeptat a já se zmýlím; je přec taky třeba se připravit.“

Usedla vedle něho a rozevřela knížku.

„Překrásně čtete,“ přerušil ji na první řádce. „Vidím, vidím, že jsem se nezmýlil!“ dodal nejasně, ale nadšeně. Byl vůbec ve stavu nepřetržitého nadšení. Přečetla „kázání na hoře“.

„Assez, assez, mon infant,³⁰⁹ dost... myslíte, že *toho* není dost?“

Únavou zavřel oči. Byl velmi sláb, ale neztrácel ještě vědomí. Sofja Matvejevna chtěla vstát v domnění, že se mu chce spát. Ale zarazil ji:

„Přítelkyně má, já lhal celý svůj život. Dokonce i když jsem říkal pravdu. Nemluvil jsem nikdy kvůli pravdě, ale jen kvůli sobě, věděl jsem to i dřív, ale jasně to vidím až teď... Ó kde jsou ti přátelé, kterým jsem ubližoval svým přátelstvím po celý svůj život? A všichni, a všichni! Savez vous,³¹⁰ já lžu snad i teď; jistě lžu i teď. Hlavní věc je ta, že já sám, kd'ž lžu, si věřím. Nejtěžší v životě je žít a nelhat... a... nevěřit vlastní lži. Ano, ano, to je to právě! Ale

³⁰⁹ dost, dost, mé dítě

³¹⁰ víte

počkejte, o tom až pak... budeme spolu... spolu!“ dodal nadšeně.

„Stěpane Trofimoviči,“ zeptala se plaše Sofja Matvejevna, „neměli bychom poslat do gubernského města pro doktora?“

Byl strašně překvapen.

„Proč? Est-ce que je suis si malade? Mais rien de sérieux.“³¹¹ A k čemu je nám třeba cizích lidí? Ještě se to dovědí v městě a – co bude pak? Ne, ne, nikoho cizího, my spolu, my dva spolu!“

„Víte,“ řekl po chvíli mlčení, „přečtěte mi ještě něco, tak namátkou, nač vám padne oko.“

Sofja Matvejevna otevřela a začala číst.

„Kde se kniha otevře, kde se kniha mimoděk otevře,“ opakoval.

„Anjelu pak církve Laodicenské piš...“

„Co je to? Co je to? Odkud je to?“

„To je ze Zjevení.“

„Ó, je m'en souviens, oui, l'Apocalypse. Lisez, lisez,“³¹² hádal jsem podle knihy na naši budoucnost, chci vědět, co vyšlo; čtete od anděla, od anděla...“

„Anjelu pak církve Laodicenské piš: toto praví Amen, svědek ten věrný a pravý, počátek stvoření božího: Vímt' skutky tvé, že ani jsi studený, ani horký. Ó, by studený byl aneb horký. A tak, že jsi vlažný a ani studený, ani horký, vyvrhnu tě z úst svých. Nebo pravíš: Bohatý jsem, a zbohatl jsem, a žádného nepotřebuji; a nevíš, že jsi

³¹¹ Copak jsem tak nemocen? Není to nic vážného.

³¹² Ó pamatuji se, ano, Apokalypsa, čtete, čtete.

bídný, a mizerný, i chudý, i slepý, i nahý.“

„To... i to je ve vaší knize!“ vykřikl, blýskaje očima a zdvihaje hlavu z podhlavníku, „já nikdy neznal tohle velké místo! Poslyšte, raději studený, studený, než vlažný, než *jenom* vlažný. Ó, já to dokáži. Jen mě neopouštějte, jen mě nenechávejte sama! My to dokážeme, my to dokážeme!“

„Vždyť já vás neopouštím, Stěpane Trofimoviči, nikdy vás neopustím!“ vzala jeho ruce a stiskla je ve svých, dávajíc je k srdci a dívajíc se na něho se slzami v očích. (Začalo mi ho být v tu chvíli tuze líto, říkala později.) Jeho ústa se zachvěla jakousi křečí.

„Ale Stěpane Trofimoviči, co budeme přece jen dělat? Nemáme poslat zprávu někomu z vašich známých nebo snad příbuzným?“

Ale ta otázka ho tak postrašila, že ji až mrzelo, že si na to vzpomněla. Rozechvěn a otřesen úpěl k ní, aby nikoho nevolala, nikomu neposílala zprávu; prosil ji, aby mu dala na to slovo, přemlouval: „Nikoho, nikoho! Jen my sami, jen my sami, nous partirons ensemble!“³¹³

Bylo velmi špatné i to, že i domácí se začali znepokojovat, bručeli a dotírali nepěkně na Sofju Matvejevnu. Zaplatila, co byli dlužní, a ukázala jim peníze; to je na chvíli obměkčilo; ale hospodář žádal cestovní listinu Stěpana Trofimoviče. Nemocný ukázal zvysoka na svůj vak. Sofja Matvejevna v něm vyhledala dekret o jeho

³¹³ odejdem společně

penzionování nebo něco toho druhu, čím se celý život vykazoval. Hospodáři to nestačilo a tvrdil, že „je potřeba ho někam dopravit, poněvadž my tu nemáme žádnou nemocnici, a když umře, může z toho být nepříjemnost; všelijaké tahání s úřady!“ Sofja Matvejevna promluvila s ním o doktoru, ale ukázalo se, že kdyby pro něho poslali do gubernského města, přišlo by to tak draho, že se myšlenky na doktora museli vzdát. Sofja Matvejevna se vrátila smutně k svému pacientu. Síly Stěpana Trofimoviče prchaly stále víc a víc.

„Teď mi přečtete ještě jedno místo... o vepřích,“ pronesl náhle.

„Cože?“ ulekla se strašně Sofja Matvejevna.

„O vepřích... je to taky tam... ces cochons...³¹⁴ pamatuji se, dáblové vešli do vepřů a všichni utonuli. Přečtete mi to docela jistě; řeknu vám potom proč. Rád bych si to doslova připomenul. Je mi třeba doslova.“

Sofja Matvejevna znala evangelium dobře a ihned našla v Lukášovi ono místo, které jsem napsal jako motto své kroniky. Uvedu je zde ještě jednou:

„Bylo pak tu veliké stádo vepřů, kteříž se pásli na hoře. I prosili Ho, aby jim dopustil do nich vjíti. I dopustil jim. I vyšedše dáblové z toho člověka, vešli do vepřů; i hnalo se to stádo prudce s vrchu do jezera a ztonulo. A viděvše pastýři, co se stalo, utekli, a šedše, vypravovali v městě i po vseh. I vyšli, aby viděli, co se stalo. I přišli

³¹⁴ vepři

k Ježíšovi a našli člověka toho, z kteréhož ďáblové vyšli, oděného a majícího rozum, an sedí u noh Ježíšových. I báli se. A vypravovali jim také ti, kteříž byli viděli, kterak jest ten vyproštěn, jenž ďábelství měl.“

„Přítelkyně má,“ pronesl neobyčejně rozčileně Stěpan Trofimovič, „savez-vous, ³¹⁵ tohle zázračné a... podivuhodné místo bylo mi po celý život kamenem úrazu... dans ce livre... ³¹⁶ takže se na to místo pamatuji už od dětství. Teď mě napadla jedna myšlenka; une comparaison. ³¹⁷ Teď mě napadá strašně mnoho myšlenek: vidíte, to je právě tak jako naše Rus. Ti ďáblové vycházející z nemocného a vstupující do vepřů – to jsou všechny rány, všechny miazmy, všechna nečistota, všichni ďáblové, běsové a všichni běsici, kteří se nashromáždili v našem velkém a milém nemocném, v naší Rusi, za staletí, za staletí! Oui, cette Russie que j'aimais toujours. ³¹⁸ Ale velká myšlenka a velká vůle se na ni z výše snese, právě tak jako na onoho šíleného posedlého, a všichni tito ďáblové, všechna ta nečistota, všechna tato špína, která ji na povrchu pokrývá jako hnis, vyjde z těla na světlo boží... a budou sami prosit, aby jim bylo dovoleno vstoupit do vepřů. A snad už do nich vstoupili! To jsme my, my i oni, i Petruša... et les autres avec lui, ³¹⁹ a v čele, první,

³¹⁵ víte

³¹⁶ v téhle knize

³¹⁷ přirovnání

³¹⁸ Ano, ta Rus, kterou jsem vždy miloval.

³¹⁹ a ostatní s ním

snad já, a my se vrhneme, šílení a rozběsnění, ze skály do moře a všichni utonem, a to je naším posláním, poněvadž k ničemu jinému se nehodíme. Ale nemocný se uzdraví a ‚sedne u nohou Ježíšových...‘ a všichni na něho budou udiveně hledět... Má milá, vous comprendrez apres, ale teď mě to příliš mnoho rozčiluje... Vous comprendrez apres... Nous comprendrons ensemble.“³²⁰

Začal blouznit a nakonec ztratil vědomí. V tomto stavu byl i celý následující den. Sofja Matvejevna seděla vedle něho a plakala, nezamhouřila už třetí noc téměř vůbec oka a snažila se neukazovat se domácím na oči, kteří, jak tušila, už se chystali něco podniknout. Vykoupení přišlo až třetího dne. K ránu se Stěpan Trofimovič vzpamatoval, poznal ji a podal jí ruku. Nabyla naděje a pokřižovala se. Chtěl se podívat oknem. „Tiens, un lac,“³²¹ pronesl, „ach bože můj, já je ještě vůbec neviděl...“ V tu chvíli zahrčela u vrat chalupy čísi ekvipáž a v domě nastal neobyčejný poplach.

III

Byla to sama Varvara Petrovna, která přijela v čtyřsedadlovém kočáře, taženém čtyřmi koňmi, s dvěma lokaji a s Darjou Pavlovnou. Zázrak se uskutečnil velmi jednoduše: Když Anisim přijel do města, zašel hned druhého dne, umíraje zvědavostí, do domu Varvary Petrovny a rozzřvanil sluhům, že se setkal ve vsi se Stěpanem

³²⁰ Pochopíte později... Pochopíme spolu.

³²¹ Hle, jezero.

Trofimovičem, že ho viděli sedláci samotného kráčet silnicí a že se odebral do Spasova přes Ust'jevo už spolu se Sofjou Matvejevnu. Poněvadž Varvara Petrovna byla už silně znepokojena a hledala svého uprchlého přítele, jak mohla, referovali jí ihned o Anisimovi. Když vyslechla hlavně podrobnosti odjezdu do Ust'jeva ve společnosti jakési Sofji Matvejevny spolu s ním v jedné bryčce, ihned se vypravila a přihnala po čerstvé stopě sama do Ust'jeva. O jeho nemoci neměla ještě ani zdání.

Zazněl její přísný a velitelský hlas; i domácí dostali strach. Zastavila se jenom proto, aby se vyptala na nové zprávy, jsouc přesvědčena, že Stěpan Trofimovič je už dávno ve Spasově; když se dověděla, že je tu a nemocen, vešla rozrušeně do stavení.

„No, kde že tu je? Á, to jsi ty!“ vykřikla, když spatřila Sofju Matvejevnu, která právě v téže chvíli vyšla z druhého pokoje, „už podle tvého nestoudného obličejce jsem uhodla, že jsi to ty. Pryč, darebnice! Aby po tobě v domě ani čichu nezůstalo... Vyžeňte ji, nebo tě, má drahá, přivedu na věčné časy do kriminálu! Hlídejte ji zatím v jiném domě. Seděla už jednou v městském kriminále, ještě si posedí. Prosím tě, hospodáři, neopovaž se sem někoho pustit, pokud jsem tu já. Já jsem generálová Stavroginová a zabírám celý dům. A ty, miláčku, se mi budeš ze všeho zodpovídat.“

Znamé zvuky otřásly Stěpanem Trofimovičem. Celý se rozechvěl. Ale Varvara Petrovna už vstoupila za zástěnu. S blýskajícím očima si přitáhla nohou židli, opřela se o lenoch a křikla na Dášu:

„Jdi prozatím pryč a zůstaň u domácích. Tady nemáš být nač zvědavá! A zavři za sebou pevně dveře.“ Dívala se chvíli mlčky s jakýmsi dravým pohledem do jeho polekané tváře.

„Nu, jak je vám, Stěpane Trofimoviči? Jak jste si potoulal?“ vybuchla náhle se zuřivou ironií.

„Chere,“ zabreptal Stěpan Trofimovič zpola v mrákotách, „poznal jsem opravdový ruský život... Et je precherai l'Evangile.“³²²

„Ó vy nestoudný, nevďečný člověče!“ vykřikla náhle a spráskla ruce. „To vám nestačilo udělat mi takovou hanbu, musel jste si ještě udělat poměr... Ó vy starý, nestoudný prostopášníku!“

„Chere...“

Hlas mu selhal, nemohl pronést slovo a jen se díval očima vyboulenýma hrůzou.

„Co je to za ženskou?“

„Cest un ange... C'était plus qu'un ange pour moi, ona celou noc... ó nekřičte, nelekejte ji, chěre, chěre...“³²³

Náhle Varvara Petrovna vyskočila hlučně ze židle; ozval se její polekaný výkřik: „Vodu, vodu!“ Ač se brzy vzpamatoval, Varvara Petrovna se stále ještě chvěla strachem a dívala se, bledá v tváři, na jeho znetvořený obličej – až teď se poprvé dovtípila, jak tuze je nemocen.

„Darjo,“ zašeptala pojednou Darje Pavlovně, „jed hned pro

³²² Budu kázat evangelium.

³²³ Je to anděl, byla mi víc než andělem... drahá, drahá...

doktora, pro Salzfishche; ať Jegoryč hned jede, ať si najme tady koně a z města vezme druhý vůz. Ať je ještě před nocí tady.“

Dáša vyběhla vyplnit rozkaz. Stěpan Trofimovič se díval stále ještě týmž polekaným, vybouleným pohledem, jeho zbledlé rty se chvěly.

„Počkej chvílku, Stěpane Trofimoviči, počkej, holečku!“ domlouvala mu jako malému chlapci; „no, počkej přec, počkej, tadyhle Darja se vrátí a... ach bože můj, hospodyně, hospodyně, pojď sem aspoň ty, matičko!“

Ve své netrpělivosti vyběhla sama k hospodyně.

„*Tamta* ať se hned v tu chvíli zas vrátí. Vraťte ji, vraťte ji!“

Sofja Matvejevna neměla naštěstí ještě kdy vypravit se z domu a právě vycházela se svým uzlíčkem a pytlek z vrat. Vrátili ji. Byla tak přestrašena, že se jí třásly ruce i nohy. Varvara Petrovna ji chytila za ruku jako jestřáb kuře a táhla ji o překot k Stěpanu Trofimovičovi.

„Nate, tady ji máte. Já vám ji nesnědla. Vy jste myslel, že jsem ji snědla na posezení.“

Stěpan Trofimovič chytil ruku Varvary Petrovny a pozvedl ji ke svým očím. Vytryskly mu slzy, vybuchl v bolestný pláč.

„No, uklidni se, uklidni se, no, holečku můj, no, staroušku! Ach bože můj, u-klid-ně-te se přec!“ vykřikla zuřivě. „Och vy trapiči, věčný můj trapiči!“

„Má milá,“ zakoktal konečně Stěpan Trofimovič, obraceje se k Sofje Matvejevně, „zůstaňte, má milá, chvílku tam, rád bych tu něco

řekl...“

Sofja Matvejevna si pospíšila a okamžitě odešla.

„Chérie, chérie...“³²⁴ nemohl popadnout dech.

„Počkejte teď s tím mluvením, Stěpane Trofimoviči, počkejte trochu, až naberete dech. Tady je voda. Poč-kej-te přec!“

Sedla si opět na židli. Stěpan Trofimovič ji držel pevně za ruku. Dlouho mu nedovolovala mluvit. Přitáhl si její ruku ke rtům a začal ji líbat. Zařala zuby, dívajíc se kamsi do kouta.

„Je vous aimais!“³²⁵ vydralo se mu konečně z úst. Ještě nikdy od něho neslyšela takového slova, tak vysloveného.

„Hm,“ zamumlala v odpověď.

„Je vous aimais toute ma vie... vingt ans.“³²⁶

Stále ještě mlčela – dvě minuty, tři minuty.

„A když se chystal k Dáše, navoňavkoval se...“ zašeptala pojednou strašným šepotem. Stěpan Trofimovič až strnul.

„Vzal si nový nákrčník...“

Zase mlčení dvě minuty.

„Na cigáro – pamatujete se?“

„Přítelkyně,“ vydechl v hrůze.

„Na cigáro, večer, u okna... měsíc svítil... po besídce... v Skvorešnikách? Pamatuješ se, pamatuješ se ještě,“ vyskočila z místa,

³²⁴ Drahoušku, drahoušku...

³²⁵ Miloval jsem vás!

³²⁶ Miloval jsem vás celý svůj život... dvacet let.

popadla oba rohy jeho podušky a třásla jimi spolu s jeho hlavou. „Pamatuješ se, prázdný, prázdný, nestoudný, malodušný, věčně, věčně prázdný člověče!“ syčela svým vzteklým šepotem, zadržujíc křik. Konečně ho pustila a padla na židli, zakrývající si rukama tvář. „Dost!“ pronesla a napřímila se. „Dvacet let je pryč, dvacet let nevrátíš; i já byla blázen.“

„Je vous aimais,“³²⁷ sepnal zase ruce.

„Co ty mi tu pořád ‚aimais‘ a ‚aimais‘! Dost!“ vyskočila opět. „A jestli teď neusnete, já vám... Potřebujete klid, spát.“

Hned spěte, zavřete oči. Ach panebože, snad chce snídat! Co jíte? Co jí? Ach panebože, kde je *ta*? Kde je ř“

Začal zase poplach. Ale Stěpan Trofimovič zašeptal slabým hlasem, že by opravdu usnul *une heure*³²⁸ a pak – *un bouillon, un thé... enfin il est si heureux.*³²⁹ Ulehl a jako by vskutku usnul. Pravděpodobně se přetvařoval.

Varvara Petrovna počkala a vyšla po špičkách za zástěnu.

Usedla ve světnici domácích, hospodáře i hospodyni vyhnala a poručila Dáše, aby přivedla *tamtu*. Nastal opravdový výslech.

„Teď mi řekni, matičko, všechny podrobnosti; posad' se tady vedle, tak. No?“

„Potkala jsem Stěpana Trofimoviče...“

³²⁷ miloval jsem vás

³²⁸ na hodinku

³²⁹ bujón, čaj... konečně je šťasten

„Stůj, mlč, upozorňuji tě, jestli něco zalžeš nebo zatajíš, že mi to odpykáš! Kdybych tě měla rukama ze země vyhrabat. No?“

„Potkala jsem Stěpana Trofimoviče... hned jak jsem přišla do Chatova...“ vyrazela téměř bez dechu Sofja Matvejevna.

„Stůj, mlč, počkej; co tu meleš dohromady páté přes deváté? Předně, co ty jsi za ptáčka?“

Sofja Matvejevna jí vyprávěla, ostatně jenom krátce, něco o sobě počínajíc Sevastopolem. Varvara Petrovna ji poslouchala mlčky, sedíc vzpřímeně na židli a dívajíc se jí přísně a upřeně rovnou do očí.

„Proč jsi tak polekaná, proč se díváš do země? Já mám ráda lidi, kteří se dívají do očí a se mnou se hádají. Mluv dál.“

Sofja Matvejevna vypravovala dál o setkání, o knížkách, o tom, jak Stěpan Trofimovič uctíval ženu vodkou.

„Tak, tak, nezapomínej ani na nejmenší podrobnosti!“ povzbuzovala ji Varvara Petrovna. Nakonec o tom, jak jeli a jak Stěpan Trofimovič pořád hovořil, „už docela nemocný, prosím“, a tady jí několik hodin vypravoval o svém celém životě, hned od počátku.

„Vypravuj o životě!“

Sofja Matvejevna se náhle zakoktala a dostala se do úplně slepé uličky.

„To já neumím říci, prosím,“ pronesla téměř s pláčem, „téměř nic jsem z toho nepochopila, prosím.“

„Lžeš – není možná, abys nic nepochopila.“

„Vypravoval dlouho o jedné černovlasé vznešené dámě,“ začervenala se strašně Sofja Matvejevna, když byla zpozorovala plavé vlasy Varvary Petrovny a naprostý její nedostatek podobnosti s „brunetou“.

„Černovlasé? – A co vlastně říkal? Nu mluv!“

„O tom, jak tato vznešená dáma byla do něho strašně zamilována, po celý život, celých dvacet let. Ale neodvážila se stále se mu vyjádřit a styděla se před ním, poněvadž byla příliš silná...“

„Blázen!“ zádumčivě, ale rozhodně jí vpadla do řeči Varvara Petrovna.

Sofja Matvejevna už naplno plakala.

„Já neumím nic dobře říci, poněvadž jsem měla sama o něho velký strach a nemohla jsem pochopit, jak takový rozumný člověk...“

„O rozumnosti či nerozumnosti nemůže takové trdlo soudit. Ruku ti nabízel?“

Vyprávěčka se začala chvět.

„Zamiloval se do tebe? Mluv! Nabízel ti ruku?“ křikla na ni Varvara Petrovna.

„Skoro tak tomu bylo,“ zavzlykla tázaná. „Jenomže já to nebrala vážně, poněvadž byl nemocen,“ dodala pevně, zdvíhající oči.

„Jak se jmenuješ křestním jménem a po otci?“

„Sofja Matvejevna, prosím.“

„Abys věděla, Sofjo Matvejevno, ty jsi nejnicotnější,

nejprázdnější ženská pod sluncem... Bože na nebi, bože na nebi! Ty mě máš za zlou ženskou?“

Tázaná vyvalila oči.

„Za zlou ženskou, za tyranku? – za ženu, která mu zkazila život?“

„Jak by to bylo možné, když vy sama pláčete?“

Varvaře Petrovně stály skutečně v očích slzy.

„No sedni si, sedni, neboj se. – Podívej se mi ještě jednou přímo do očí; proč jsi zrudla? Dášo, pojd sem, podívej se na ni: co myslíš, srdce má čisté...“ A k údivu a snad ještě k většímu strachu Sof ji Matvejevny pohladila ji náhle po tváři.

„Škoda jen, že jsi husa. Hloupější, než ti patří podle let. Dobrá, má milá, ujmou se tě. Vidím, že to všechno je hloupost. Bydli tu zatím někde nablízku, nějaký byt ti najdu, a ode mne budeš dostávat stravu a všechno... pokud se důkladně nevyptám.“

Sofja Matvejevna se zajíkla leknutím, že si musí pospíšet.

„Nemáš kam spěchat. – Knihy ti všechny odkoupím a ty secí tady. Mlč, ani slova. Vždyť kdybych nepřijela, ty bys ho přece neopustila?“

„Ani za nic bych ho neopustila, prosím,“ pronesla pevně a tiše Sofja Matvejevna, utírajíc si oči.

Doktora Salzfische přivezli až pozdě v noci. Byl to velmi úctyhodný starý pán, praktik dost zkušený, který u nás nedávno ztratil své služební místo následkem jakési srážky s nadřízenými úřady, v níž šlo o jeho uraženou čest. Varvara Petrovna ho začala v

téže chvíli ze všech sil „protěžovat“. Prohlédl pečlivě nemocného, dal několik otázek a sdělil opatrně Varvaře Petrovně, že stav „trpícího“ je následkem komplikace nemoci velmi povážlivý a že je nutno se připravit „na nejhorší“. Varvara Petrovna, která za dvacet let odvykla myšlence, že by mohlo být vůbec něco vážného a definitivního ve všem, co se týkalo osoby Stěpana Trofimoviče, byla hluboce otřesena, až zbledla.

„Což už není opravdu naděje?“

„Neexistuje případ, kde by nebyla vůbec žádná naděje, ale...“

Nelehla si celou noc a sotva se dočkala rána. Jakmile nemocný otevřel oči a přišel k sobě (byl sice stále při vědomí, ale od hodiny k hodině slábl), přistoupila k němu velmi rozhodně.

„Stěpane Trofimoviči, musíme myslet na všechno. – Poslala jsem pro kněze. Musíte splnit svou povinnost.“

Znajíc jeho přesvědčení, tuze se bála, že odmítne. Podíval se na ni udiveně.

„Nesmysl, nesmysl!“ vykřikla, myslíc, že on už odmítá, „teď přestávají hlouposti. Dost jste se jich už nadělal.“

„Ale... copak jsem tak nemocen?“

Zádumčivě svolil. A vůbec jsem se pak od Varvary Petrovny s velkým údivem dověděl, že se smrti vůbec nepolekal. Snad prostě neuvěřil a pokládal svou nemoc dál za hloupost.

Zpovídal se a přijímal velmi ochotně. Všichni, i Sofja Matvejevna, ano i sluhové, přišli mu gratulovat k přijetí svátosti.

Všichni tiše plakali při pohledu na jeho vyhublý a zvadlý obličej a chvějící se zbledlé rty.

„Oui, mes amis,³³⁰ divím se jen, že si děláte tolik starostí. Zítřka pravděpodobně vstanu a... odjedeme... Toute cette ceremonie...³³¹ již si ovšem náležitě vážím... byla...“

„Prosím vás, otče, zůstaňte bezpodmínečně u nemocného,“ zastavila rychle Varvara Petrovna kněze, který už svlékal slavnostní roucho. „Jakmile dorozdají čaj, prosím vás, abyste neprodleně začal mluvit o božských věcech, abyste v něm posílil víru.“

Kněz začal mluvit; všichni seděli nebo stáli kolem postele nemocného.

„V naší hříšné době,“ začal plynule kněz s číškou čaje v rukou, „je víra v Nejvyššího jediným útočištěm lidského pokolení v každém žalu a životní zkoušce, právě tak jako v naději na věčnou blaženost, kterou nám hlásají spravedliví Páně.“

Stěpan Trofimovič jako by celý ožil; jemný úsměv mu sklouzl po rtech.

„Mon pere, je vous remercie et vous êtes bien bon, mais...“³³²

„Vůbec ne mais, vůbec ne mais!“³³³ vykřikla Varvara Petrovna, vyskakujíc ze židle. „Otče,“ obrátila se ke knězi, „tohle, tohle je takový člověk, tohle je takový člověk... za hodinu se bude musit

³³⁰ ano, přátelé

³³¹ celý ten obřad

³³² Otče, děkuji, jste velmi laskav, ale...

³³³ ale

zase zpovídat! Takový je to člověk!“

Stěpan Trofimovič se zdrženlivě usmál.

„Přátelé,“ pronesl, „Bůh je mi už proto tak nutný, poněvadž je to jediná bytost, kterou možno věčně milovat...“

Ať už vskutku uvěřil, nebo jím zachvěl vznešený obřad naplněného tajemství a povzbudil uměleckou citlivost jeho povahy, faktem je, že pevně a s velkým procítěním pronesl několik slov, která byla v přímém opaku k mnohým jeho dřívějším názorům.

„Má nesmrtelnost je už proto nezbytná, poněvadž Bůh nebude přec chtít dopustit se bezpráví a uhasit v mém srdci oheň lásky, jímž jsem jednou k němu vzplanul. A co je cennějšího než láska? Láska je něco vyššího než život, láska je korunou života, a jak by bylo možno, že by život jí nebyl podnícen? Jestliže jsem ho počal milovati a zaradoval se ze své lásky – což je možno, že by uhasil i mne, i mou radost a obrátil nás vniveč? Je-li Bůh, je i nesmrtelnost! Voilà ma profession de foi.“³³⁴

„Bůh jest, Stěpane Trofimoviči, ujišťuji vás, že je,“ zvolala prosebně Varvara Petrovna, „odřekněte se svých dřívějších hloupostí, odhodte je aspoň jednou v životě!“ (Nepochopila tuším docela jeho profession de foi.)

„Přítelkyně,“ rozhorloval se stále víc a víc, ač mu hlas často selhával, „přítelkyně, když jsem pochopil... tu nastavenou tvář, já...“

³³⁴ Hle, mé vyznání víry.

pochopil jsem ještě něco jiného... J'ai menti toute ma vie ³³⁵, celý, celičský život! Chtěl bych... ostatně zítra... zítra odjedeme všichni.“

Varvara Petrovna vypukla v pláč. Hledal někoho očima.

„Tady je, tu je!“ chytila za ruku a přivedla k němu Sofju Matvejevnu. Dojatě se usmál.

„Och, tuze bych si přál zas žít!“ vykřikl v neobyčejném návalu energie. „Každá minuta, každý okamžik života by měl být člověku blahem... měl by být, docela jistě měl! Je povinností samého člověka to tak zařídit; to je jeho zákon, skrytý, ale bezpečně existující. Och, chtěl bych vidět Petrušu... a je všechny... i Šatova!“

Podotýkám, že o Šatovovi nevěděla ještě nic ani Darja Pavlovna, ani Varvara Petrovna, ba ani Salzfish, který z města odjel naposled.

Stěpan Trofimovič se rozčiloval víc a víc, ale nemocně a nad své síly.

„Už jen sama ta stálá myšlenka, že existuje něco nesmírně spravedlivějšího a šťastnějšího, než jsem já, už ta myšlenka sama naplňuje celou mou bytost nesmírným dojetím a – slávou – i kdybych byl čím byl a dělal co dělal! Člověku je mnohem nezbytnější než vlastní štěstí znát a věřit každý okamžik v to, že kdesi existuje svrchované a klidné štěstí, a to pro všechny a pro všechno. Veškerý zákon lidského bytí je v tom, že člověk se může vždy sklánět před nesmírnou velikostí. Zbavte lidi nesmírně velikého

³³⁵ Lhal jsem celý svůj život.

a nebudou s to žít a umrou zoufalstvím. Nesmírné a nekonečné je právě tak nezbytné pro člověka jako ta malá planeta, na které obývá... přátelé, všichni, všichni: ať žije Veliká myšlenka! Věčná, nesmírná myšlenka!

Každý člověk, ať je to kdo je, se nezbytně musí poklonit před tím faktem, že existuje Velká myšlenka. I pro nejhoupějšího člověka je životní nezbytností aspoň něco velkého, Petrušo... Och, jak bych je všechny zas rád uviděl! Oni nevědí, nevědí, že i v nich je skryta tatáž věčná Velká myšlenka!“

Doktor Salzfišch při podávání svátosti nebyl přítomen. Když nenadále vešel, byl zděšen a rozehnal shromáždění, naléhaje na to, aby nemocného nerozčilovali.

Stěpan Trofimovič skonal za tři dny, ale už úplně v bezvědomí. Zhasl jaksi tiše, jako by dohořela svíčka. Varvara Petrovna dala za něho sloužit ještě v místě pohřební mši a převezla mrtvolu svého ubohého přítele do Skvorešniků. Jeho hrob je hned u kostela a je už pokryt mramorovou deskou. Nápis a mříž naň přijde do jara.

Nepřítomnost Varvary Petrovny v městě trvala celkem osm dní. Spolu s ní, sedíc vedle ní ve voze, přijela i Sofja Matvejevna, aby se, podle všeho, u ní usadila navždy. Podotýkám, že hned jak Stěpan Trofimovič ztratil vědomí, což se stalo téhož jitra, Varvara Petrovna odstranila zas neprodleně Sofju Matvejevnu docela z chalupy a pečovala o nemocného až do konce sama; ale jakmile vypustil ducha, okamžitě ji zavolala. Nechtěla slyšet žádné její námitky, ač Sofju

Matvejevnu návrh (lépe řečeno rozkaz), aby se navždy usadila v Skvorešnikách, strašně polekal.“To je nesmysl! Budu sama chodit prodávat evangelia tebou. Teď nemám na světě nikoho!“ „Máte přec syna,“ podotkl Salzfisch. „Nemám syna!“ odsekla Varvara Petrovna jakoby prorocky.

HLAVA OSMÁ

Závěr

VŠECHNY SPÁCHANÉ ZLOČINY A NEPLECHY BYLY ODHALeny neobyčejně rychle, mnohem rychleji, než předpokládal Petr Stěpanovič. Začalo to tím, že nešťastná Marja Ignatjevna se probudila v noci, kdy byl její muž zavražděn, před úsvitem, postrádala ho a neobyčejně se rozčilila, když ho neviděla vedle sebe. Spala u ní tentokrát služka najatá Arinou Prochorovnou. Služka ji nemohla vůbec uklidnit, a jakmile začalo svítat, běžela k Arině Prochorovně, když byla nemocnou předem ujistila, že Arina Prochorovna ví, kde její muž je a kdy se vrátí. Ale Arina Prochorovna měla taky starosti. Dověděla se už od svého muže o „hrdinském“ činu ve Skvorešnikách. Vrátil se domů už v jedenáct hodin, v strašném stavu a se strašným vzezřením; lomil rukama, vrhl se obličejem na postel a roztrásán křečovitými vzlyky neustále opakoval: „To není to, není to, to není vůbec to!“ Skončil ovšem tak, že se ze všeho vyznal Arině Prochorovně, která k němu přistoupila – ostatně z celé domácnosti jen jí. Arina Prochorovna ho nechala v posteli a přísně mu vstípila, že „chce-li brečet, aby řval do podušky, aby to lidé neslyšeli, a že bude blbec, nechá-li na sobě zítra něco znát“. Začala taky přemýšlet a ihned se připravovat na všechny případy: zbytečné a škodlivé papíry, knihy, ba snad i proklamace se jí podařilo uschovat anebo docela zničit. Pak usoudila, že jí, její

sestře, tetě, studentce a snad i dlouhouchému bratru se vlastně není tolik čeho bát. Když k ní za jitra přiběhla služebná, vypravila se bez dlouhého přemýšlení k Marje Ignat'jevně. Ostatně strašně toužila dovědět se co nejdříve, je-li pravda, co jí včera sdělil polekaným a šiléným šepotem, podobným blouznění, její muž o tom, jak Petr Stěpanovič použije v zájmu společné věci Kirillova.

K Marje Ignat'jevně však přišla už pozdě. Ta, když byla vypravila služku a zůstala sama, nevydržela to, vstala z postele, hodila na sebe, co jí padlo do ruky, zdá se, věci velmi lehké a pro onu roční dobu nevhodné, a vypravila se sama do křídla ke Kirillovu, v domnění, že ten jí nejspíše podá zprávy o muži. Lze si představit, jak na rodičku působilo to, co tam spatřila. Je nutno poznamenat, že si předsmrtný lístek Kirillovův, ležící na stole všem na očích, nepřečetla a přehlédla jej leknutím docela. Vyběhla do své světnice, popadla dítě a šla s ním z domu na ulici. Ráno bylo sychravé a mlžnaté. V tak zapadlé ulici nepotkala žádné chodce. Běžela stále bez dechu po studeném mazlavém blátě a nakonec začala tlouci na domy; v jednom domě neotevřeli, v druhém dlouho neotvírali; opustila jej netrpělivě a začala bouchat na třetí. To byl dům našeho kupce Titova. Tady vyvolala velký zmatek, křičela a nesouvisle ujišťovala, „že jí zabili muže“. Titovovi Šatova a zčásti i jeho historii znali. Jala je hrůza, že Šatovová běhá podle svých slov jen čtyřadvacet hodin po porodu v takových šatech a v takovém sychravém počasí po ulicích, se špatně zabaleným dítětem v rukou. Zpočátku je napadlo, že blouzní z

horečky, tím spíše, že nemohli vůbec pochopit, kdo je zabit, zda Kirillov nebo její muž. Když byla zpozorovala, že jí nevěří, chtěla už běžet dál, ale zadrželi ji násilím, ač prý strašně křičela a kolem sebe tloukla. Odebrali se do domu Filippova a za dvě hodiny vědělo celé město o sebevraždě Kirillova a jeho předsmrtném lístku. Policie vyslechla okamžitě šestinedělku, která byla ještě při vědomí; tu se objevilo, že Kirillovův lístek nečtla, a nemohli se od ní dovědět, proč soudila, že její muž je zabit. Křičela jen, že „když ten je zabit, je zabit i její muž; byli spolu“. K polednímu upadla do bezvědomí, z něhož se neprobrala, a skonala za tři dny. Nastydlé dítě umřelo ještě dříve než ona. Arina Prochorovna, když nenašla Marju Ignat'jevnu a dítě v posteli a zpozorovala, že je zle, chtěla už běžet domů, ale zastavila se u vrat a poslala služebnou „zeptat se v křídle u pána, zda není Marja Ignat'jevna u něho a zda o ní něco neví“. Poslaná se vrátila a řvala zběsile na celou ulici. Arina Prochorovna jí domluvila, aby nekřičela a nikomu nic o tom, co viděla, neříkala, a to znamenitým argumentem: „Budeš mít oplétání se soudy,“ a zmizela z domu.

Ovšem že ji ještě téhož rána jako porodní babičku šestinedělky vyslychali. Ale nedostali z ní mnoho. Rozumně a chladnokrevně vypravovala všechno, co u Šatova sama viděla, ale prohlásila, že o tom, co se stalo, nic neví a že to nechápe. Lze si představit, jaká panika se zmocnila města. Nová „historie“, zase vražda! Ale tu k tomu přistupovalo ještě něco jiného: stávalo se zřejmým, že existuje,

skutečně existuje tajný svaz vrahů, žhářů-revolucionářů, rebelů. Strašná smrt Lizina, vražda ženy Stavroginovy, sám Stavrogin, žhářství, ples ve prospěch guvernanteček, nevázanost v družině Julie Michajlovny... ba i ve zmizení Stěpana Trofimoviče chtěli lidé vidět stůj co stůj záhadu. Velmi, velmi mnoho se šeptalo o Nikolaji Vsevolodovičovi. Ke konci dne vešla ve známost i nepřítomnost Petra Stěpanoviče, ale o něm se hovořilo kupodivu nejmíň. Onoho dne se mluvilo nejvíc o „senátorovi“. U domu Filippova stál téměř celé dopoledne dav. Úřady byly lístkem Kirillova uvedeny skutečně na falešnou stopu. Uvěřily v zavraždění Šatova Kirillovem a v sebevraždu „vrahovu“. Ostatně úřady neztratily hlavu tak docela. Například slovo park, napsané tak neurčitě v lístku Kirillova, nezmátlo nikoho, jak Petr Stěpanovič spoléhal. Policie se vypravila ihned do Skvorešniků, a nejen proto, že tam byl park, který nikde jinde v našem městě nebyl, ale i z jakéhosi instinktu, ježto všechny hrůzy posledních dní byly přímo nebo zčásti spjaty se Skvorešniki. Tak aspoň soudím. (Podotýkám, že Varvara Petrovna vyjela časně zrána nevědouc o ničem, aby dostihla Stěpana Trofimoviče.) Mrtvolu našli v rybníce téhož dne navečer podle některých stop; na místě vraždy našli Šatovovu čepici, zapomenutou tam vrahy neobyčejně lehkomyšlně. Prohlídka a pitva mrtvoly, jakož i některé dohady, vzbudily okamžitě podezření, že se Kirillov nemohl obejít bez spoluviníků. Nabíledni byla existence tajného svazu Šatovo-Kirillovského, který byl ve spojení s proklamacemi. Kdo však byli ti

spoluviníci? Ani na jednoho z našich onoho dne nepadl ani stín podezření. Vyšlo najevo, že Kirillov žil jako poustevník tak osaměle, že spolu s ním, jak ukazoval lístek, mohl bydlet tolik dní Fed'ka, kterého všude tak hledali... Nejtrapnější bylo, že z celé té motanice nebylo možno učinit celkový obecný závěr. Lze si těžko představit, k jakým závěrům a do jakého myšlenkového zmatku by naše panicky přestrašená společnost byla došla, kdyby se druhého dne všechno rázem nebylo vyjasnilo a to přičiněním Ljamšinovým.

Ljamšin selhal. Stalo se s ním to, co nakonec začal tušit i Petr Stěpanovič. Svěřen Tolkačenkovi a potom Erklovi, proležel celý následující den v posteli zdánlivě klidně, obrácen ke stěně, beze slova, neodpovídaje téměř, když na něho promluvili. Tak se nedověděl za celý den nic z toho, co se v městě stalo. Ale Tolkačenka, který o tom všem výborně věděl, k večeru napadlo nechat úlohy svěřené mu Petrem Stěpanovičem, úlohy bdít nad Ljamšinem, a vzdálit se z města do okresu, to znamená prostě zmizet. Jak o nich o všech tušil Erkel, ztratili opravdu hlavu. Abych nezapomněl, podotýkám, že téhož dne zmizel z města i Liputin, a to ještě dopoledne. Ale v jeho případě se stala zvláštní věc, že úřady se dověděly o jeho zmizení až druhého dne večer, když začaly vyslýchat jeho rodinu, přestrašenou jeho nepřítomností, ale ze strachu mlčící. Pokračuji však o Ljamšinovi. Jakmile zůstal sám (Erkel, spoléhaje se na Tolkačenka, šel domů už dřív), vyběhl ihned z domu a velmi brzy ovšem seznal situaci. Nevraceje se už domů,

začal taky utíkat, kam ho oči vedly, ale noc byla tak temná a jeho předsevzetí tak strašné a obtížné, že proběhnuv dvě tři ulice, vrátil se domů a zavřel se na celou noc. K ránu udělal pokus o sebevraždu: bezvýsledně. Ale proseděl tak uzavřen téměř do poledne a – náhle se rozběhl k úřadům. Lezl prý po kolenou, vzlykal a vřeštěl, líbal podlahu, křičel, že není hoden líbat ani boty hodnostářů stojících před ním. Uklidnili ho a byli k němu dokonce laskaví. Výslech trval prý tři hodiny. Odhalil všecko, všecko, vypravoval nejmenší detaily, všecko, co věděl, co nejpodrobněji. Zabíhal vpřed, přiznání jen jen vyhazoval, říkal bez dotazů i zbytečné věci. Objevilo se, že toho ví dost a že dost dobře umí vyličit celou věc. Tragédie Šatova a Kirillova, požár, smrt Lebjadkinových a ostatní věci se octly na vedlejší koleji. Do popředí vystoupil Petr Stěpanovič, tajný svaz, organizace, síť. Na otázku: proč bylo spácháno tolik vražd, skandálů a hanebností, odpověděl s vášnivým spěchem, že „proto, aby bylo systematicky otrásáno základnou, aby byla systematicky rozložena společnost a její morálka; aby všichni ztratili mysl a všechno bylo rozdrveno na kaši, a pak, až společnost bude takovým způsobem rozviklána, nemocná a oslabená, až se stane cynickou a nevěřící a až bude nesmírně dychtivě toužit po nějaké vedoucí myšlence a sebezáchraně – náhle vzít vládu do svých rukou, rozvinout prapor revoluce za podpory celé sítě pětěk, které mezitím měly pracovat, verbovat, prakticky zkoušet všechny metody a všechna slabá místa, na něž by bylo možno působit“. Uzavřel, že tady v našem městě byla

Petrem Stěpanovičem učiněna jen první zkouška takové systematické anarchie, tak říkajíc program dalších akcí všech ostatních pětěk; ale tohle všechno že je jeho (Ljamšinova) vlastní myšlenka, jeho dohad, a přitom prosil, „aby uznali a nezapomněli mu přičíst za zásluhu, jak upřímně a zcela jak se sluší věc udává, a že se tedy může úřadům velmi dobře hodit i v budoucnosti“. Na přímou otázku: kolik je pětěk – odpověděl, že nekonečné množství, že celá Rus je pokryta sítí, a ač o tom nepodal důkazů, myslím, že odpověděl docela upřímně. Dodal jen tištěný program svazu, zahraničního původu, a plán obsahující systematické rozvinutí dalších akcí, napsaný sic nanečisto, ale vlastní rukou Petra Stěpanoviče. Ukázalo se, že to, co Ljamšin říkal „o otřásání základny“, citoval doslova z tohoto papíru, maje přitom v paměti i tečky a čárky, třebaže ujišťoval, že je to jeho vlastní myšlenka. O Julii Michajlovně se napodiv směšně, nebyv tázán a zabíhaje vpřed, vyjádřil, že „je nevinna a že ji měli jen za blázna“. Je pozoruhodné, že u Nikolaje Stavrogina úplně vyloučil jakoukoliv účast na tajném svazu, na jakékoliv dohodě s Petrem Stěpanovičem. (O velkolepých a velmi směšných plánech Petra Stěpanoviče se Stavroginem neměl Ljamšin ani poněti.) Smrt Lebjadkinových byla podle jeho slov zosnována jen Petrem Stěpanovičem, bez veškeré účasti Nikolaje Vsevolodoviče, za lstivým účelem vtáhnout tohoto do zločinu a učinit ho tak závislým na Petru Stěpanovičovi; ale místo vděčnosti, na kterou nepochybně a lehkomyšlně Petr Stěpanovič spoléhal, vzbudil v „ušlechtilém“ Nikolaji Vsevolodovičovi jen

nesmírnou nespokojenost a zoufalství. Taky spěšně a aniž byl tázán, patrně úmyslně, zakončil svůj referát o Stavroginovi, že je to velmi významná osoba, ale že je v tom nějaké tajemství; že u nás žil tak říkajíc inkognito, že má svéinstrukce a že je tuze možno, že k nám z Petrohradu zase přijde (Ljamšin byl přesvědčen, že Stavrogin je v Petrohradě) ale pak už v docela jiné podobě a v jiném postavení a s družinou takových osob, o kterých snad budeme brzy i u nás slyšet a že to všechno slyšel od Petra Stěpanoviče, „tajného nepřitele Nikolaje Vsevolodoviče“.

Vkládám poznámku. Za dva měsíce se Ljamšin přiznal, že Stavrogina tenkrát vylučoval ze všeho schválně, doufaje v jeho protekci a v to, že mu v Petrohradě vymůže zmírnění trestu o dva stupně a opatří ho do deportace penězi a doporučujícími listy. Z tohoto přiznání je jasně vidět, že měl o Nikolaji Stavroginovi neobyčejně přehnané mínění.

Téhož dne zatkli ovšem i Virginského a přitom z horlivosti téměř celou jeho rodinu. (Arina Prochorovna, její sestra, teta i studentka jsou teď už dávno na svobodě. Říká se taky, že zcela jistě bude propuštěn i Šigalev, a to co nejdříve, poněvadž nespadá pod žádnou kategorii obviněných; ostatně to všechno jsou ještě jen povídačky.) Virginskij se ihned ke všemu přiznal. Když ho zatkli, ležel nemocen v horečce. Prý se až zaradoval. „Kámen mi spadl ze srdce,“ řekl. Proslýchá se o něm, že teď vypovídá upřímně, ano až s určitou důstojností, a nevzdává se ani jedné ze svých „světlych nadějí“,

proklínaje zároveň politickou cestu (v protivě k cestě sociální), na niž byl v lehkomyšlnosti nenadále stržen „vírem shluknuvších se okolností“. Jeho chování při vraždě je vykládáno v polehčujícím smyslu, jak to vypadá, může i on spoléhat na určitou úlevu svého osudu. Tak se aspoň u nás tvrdí.

Ale sotva bude možno zmírnit osud Erklův. Erkel od samého zatčení neustále mlčí nebo podle možnosti pravdu překrucuje. Nedostali od něho dosud ani slova pokání. Ale vzbudil přec i u nejpřísnějších soudců určitou sympatii – svým mládím, svou bezbranností, zjevným faktem, že je jen fanatickou obětí politického svůdce, a především svým chováním k matce, jíž, jak vyšlo najevo, posílal téměř polovinu své nevelké gáže. Jeho matka je teď u nás v městě; je to slabá, nemocná žena, zestárlá nad svá skutečná léta. Pláče a doslova se válí u nohou soudců, prosíc za syna. Tak či onak Erkla mnozí u nás litují.

Liputin byl zatčen až v Petrohradě, kde prožil celé dvě neděle. Stalo se s ním něco neuvěřitelného, něco, co je těžko i vysvětlit. Měl prý pas na cizí jméno a dost času i možnost zmizet za hranice, i dost peněz, ale přec zůstal v Petrohradě a nikam nejel. Nějaký čas hledal Stavrogina a Petra Stěpanoviče a najednou se dal do pití a do nemírných prostopášností, jako člověk, který docela ztratil zdravý smysl a pojem o své situaci. Tak ho taky v Petrohradě kdesi ve veřejném domě opilého zatkli. Proslýchá se, že teď neklesá vůbec na duchu, že ve svých výpovědích lže a připravuje se k nastávajícímu

soudu dokonce s jakousi slavnostností a nadějí(?). Má též v úmyslu na soudu proslovit řeč. Tolkačenko, zatčený za deset dní po svém útěku kdesi v okresu, chová se nesrovnatelně zdvořileji, nelže, nežvaní, říká všechno, co ví, nevymlouvá se, přiznává svou vinu se vši skromností, ale má taky sklon občas si zařečnit; mluví mnoho a rád, a když přijde řeč na znalost lidu a jeho revolučních (?) prvků, dokonce pózuje a snaží se o efekty. Jak se proslýchá, má taky úmysl proslovit před soudem řeč. On a Liputin nejsou vůbec příliš postrašeni, a to je až divné.

Opakuji, že proces není ještě u konce. Ted, za tři měsíce, si naše společnost oddechla, načerpala nových sil, zotavila se, má o věcech své vlastní mínění, které jde tak daleko, že mnozí pokládají Petra Stěpanoviče téměř za génia nebo aspoň za „člověka s geniálními schopnostmi“. „Organizace, pánové!“ říkávají v klubu s ukazováčkem zdviženým do výšky. Ostatně to všechno je hodně nevinné a těch, co tak mluví, není mnoho. Druzí mu neupírají vynikajících schopností, ale poukazují naopak na úplnou neznalost skutečnosti, strašnou abstraktnost, nestvůrnou a tupou jednostrannost a odtud pramenící neobyčejnou lehkomyšlnost. Všichni se shodují v soudech o jeho mravních kvalitách; o tom nebývá sporu.

Nevím opravdu, o kom bych ještě měl mluvit, abych na nikoho nezapomněl. Mavrikij Nikolajevič kamsi nadobro odjel. Stará Drozdovová docela zdětinštěla... Zbývá ostatně vypravovat ještě jeden pochmurný příběh. Omezím se jen na fakta.

Varvara Petrovna se po svém příjezdu zastavila ve svém městském domě. Okamžitě se na ni nahrnuly všechny nashromážděné zprávy a tuze jí otřásly. Zavřela se doma o samotě. Byl večer, všichni byli unaveni a šli brzy spát. Ráno dodala panská Darje Pavlovně s tajemnou tváří dopis. Ten dopis podle jejích slov došel už včera, ale pozdě, když už všichni ulehli, takže se neodvážila ji probudit. Nepřišel poštou, ale neznámý člověk jej přinesl Alexeji Jegoryči. Alexej Jegoryč jej odevzdal ihned už včera večer jí do ruky. Ihned zas odjel do Skvorešniků.

Darja Pavlovna se dlouho dívala s tlukoucím srdcem na psaní a neopovažovala se je otevřít. Věděla, od koho je: psal je Nikolaj Stavrogin. Přečetla si adresu na obálce: „Alexeji Jegoryči pro Darju Pavlovnu, důvěrně.“

Tu je doslovně toto psaní, aniž opravuji jedinou chybu v slohu ruského panského synka, který přes veškeré své evropské vzdělání se nenaučil dobře rusky:

Milá Darjo Pavlovno,

kdysi jste chtěla jít ke mně za „ošetřovatelku“ a musil jsem vám slíbit, že pro vás pošlu, až bude třeba. Za dva dny odjždím a nevrátím se. Chcete se mnou?

Loni jsem přijal jako Gercen občanství kantonu Uri a nikdo o tom neví. Tam jsem si už koupil malý domek. Mám ještě dvanáct tisíc rublů; pojedeme tam věčně žít. Nechci nikam odtamtud odcestovat.

Místo je velmi nudné: úžlabina; hory tísní rozhled i ducha. Je tam velmi pochmurno. Vyvolil jsem si je proto, že tam právě prodávali domek. Nebude-li se vám domek líbit, prodám jej a koupím jiný na jiném místě.

Jsem nemocen, ale doufám, že v tamějším vzduchu se zbavím svých halucinací. To fyzicky; můj vnitřní život znáte docela; ale jen zda opravdu docela?

Vypravoval jsem vám mnoho věcí ze svého života. Ale ne vše. Ani vám ne všechno! Abych nezapomněl, potvrzuju, že jsem ve svém svědomí vinen smrtí své ženy. Potom už jsem se s vámi neviděl, a proto vám to píšu. I vůči Lizavetě Nikolajevně jsem vinen; ale o tom víte všechno; taky jste téměř všechno řekla předem.

Raději nechodte. To, že vás k sobě volám, je hrozná sprostota. Proč byste měla se mnou pochovávat svůj život? Jste mi milá a bylo mi dobře ve vaší přítomnosti, když jsem byl smuten; jedině ve vaší přítomnosti jsem mohl nahlas o sobě mluvit. Z toho nic nevyplývá. Určila jste se sama za „ošetřovatelku“, je to váš výraz; k čemu tolik obětovat? Pochopte taky, že vás nelituju, když vás volám, a nevážím si vás, i když vás čekám. Ale přece volám i čekám. Tak či onak, potřebuju vaši odpověď, poněvadž musím odcestovat velmi brzy. V záporném případě odjedu sám.

V Uri neskládám žádné naděje; prostě tam jedu. Pochmurné místo jsem si nevybral schválně. K Rusku mě nic nepoutá – tu je mi všechno právě tak cizí jako všude. V Rusku jsem ovšem žil méně rád

než jinde; ale ani v Rusku jsem neuměl nic nenávidět.

Zkoušel jsem všude svou sílu. Radila jste mi k tomu, „abych poznal sám sebe“. Při těchto zkouškách, strojených pro sebe i pro jiné, ukázala se má síla jako dřív, po dobu celého mého života, bezmeznou. Před vašima očima jsem snesl políček od vašeho bratra. Přiznal jsem se veřejně k manželství. Ale k čemu té síly užít – to jsem nikdy nevěděl, nevím ani teď, přes vaše povzbuzování ve Švýcarech, kterému jsem snad uvěřil. Právě tak jako vždycky předtím pocítím přání udělat dobrou věc a dělá mi to potěšení; vedle toho si přeju i zlou věc a cítím taky potěšení. Ale ten i onen pocit je jako dříve stále příliš chabý a mnoho ho nikdy nebývá. Má přání jsou velmi slabá; vést mě nemohou. Na trámu člověk řeku přepluje, na třísece nepřeplyje. To píšu proto, abyste snad nemyslela, že jedu do Uri s nějakými nadějemi.

Jako dřív nikoho neobviňuju. Zkoušel jsem to s velkým prostopášnictvím a vyčerpal v něm své síly; ale nemám je rád a nepřál jsem si ho. V poslední době jste mě sledovala. Víte, že jsem se díval i na všepopírající „naše“ se zlostí, ze závidosti k jejich nadějím! Ale bála jste se nadarmo; nemohl jsem se k nim přidat, neboť jsem s nimi nesdílel ani jeden z jejich názorů. A kvůli zlomyslnému výsměchu jsem taky nemohl, ne že bych se bál směšnosti – směšnost mě nepoleká –, ale proto, že mám přec jen návyky slušného člověka a ten shon té havěti se mi oškliví. Kdybych k nim měl však víc zlomyslnosti a závidosti, snad bych s nimi šel. Posuďte, do jaké míry mi

všechno bylo lehké a jak to mnou zmítalo!

Milá přítelkyně, něžné a velkodušné stvoření, které jsem ve vás vytušil! Snad sníte o tom, že mi dáte tolik lásky a tolik krásného ze své překrásné duše, že se právě proto nadějete, že už tím mi ukážete cíl? Ne, buďte raději opatrnější. Má láska bude tak malicherná, jako jsem já sám, a vy budete nešťastná. Váš bratr mi říkal, že ten, kdo ztrácí styk se svou zemí, ztrácí i své bohy, to jest všechny své cíle. O všem je možno se donekonečna přít, ale ze mne vyplynula jen negace, bez jakékoli ušlechtilosti a bez jakékoli síly. Ani negace nevezala na sebe pevnou formu. Všecko bylo vždy malicherné a mdlé. Silné srdce Kirillova nesneslo svou ideu a – zastřelil se; ale já vidím, že měl proto silné srdce, poněvadž nebyl při zdravém rozumu. Nemohu nikdy ztratit rozum a nemohu nikdy věřit ideji do té míry jako on. Ani obírat se takovou měrou idejí nemohu. Nikdy, nikdy se nemohu zastřelit!

Vím, že by bylo třeba se zabít, smést se země jako nějaký hmyz; ale bojím se sebevraždy, neboť se bojím ukázat silné srdce. Vím, že to bude o jeden podvod víc – a poslední podvod v nekonečném řetězu podvodů. A nač mi třeba podvádět sama sebe jenom proto, abych si zahrál na člověka silného srdce? Nikdy ve mně nemůže být roztrpčení ani pocitu studu; tedy nemůže být ani zoufalství.

Odpusťte, že píšu tak mnoho. Vzpamatoval jsem se maně a stalo se to neočekávaně. Když člověk takto píše, nestačí ani sto stránek a stačí někdy deset. Stačí i deset řádek vyzvání, aby se „ošetřovatelka“

dostavila.

Od těch dob, co jsem odcestoval z města, bydlím na šesté stanici u přednosta. Seznámil jsem se s ním před pěti lety v Petrohradě za doby flámů. Že tu bydlím, nikdo neví. Odpovězte na jeho jméno. Připojuju adresu.

Nikolaj Stavrogin

Darja Pavlovna ihned šla a ukázala dopis Varvaře Petrovně. Varvara Petrovna jej přečtla a poprosila Dášu, aby odešla, aby si jej mohla ještě jednou přečíst; ale jaksi příliš brzy ji zas zavolala.

„Pojedeš?“ zeptala se jí téměř nesměle.

„Pojedu,“ odpověděla Dáša.

„Chystej se! Pojedeme spolu!“

Dáša se na ni tázavě podívala.

„Co bych tu teď dělala? Není to všechno docela jedno? Stanu se taky občankou Uri a budu žít v úžlabině. Neboj se, nebudu ti překážet.“

Začaly rychle balit zavazadla, aby dospěly včas k polednímu vlaku. Ale neminulo ani půl hodiny, když se objevil ze Skvorešniků Alexej Jegoryč. Hlásil, že „náhle“ k ránu, ranním vlakem, přijel Nikolaj Vsevolodovič a je teď ve Skvorešnikách, „ale v takovém stavu, že na otázky neodpovídá, prošel všemi místnostmi a zavřel se ve svých pokojích“.

„Rozhodl jsem se sám přijet a hlásit to,“ dodal Alexej Jegoryč s

velmi pozoruhodným výrazem.

Varvara Petrovna se naň pronikavě podívala a neptala se ho už na nic. Za okamžik připravili kočár. Jela s Dášou. Za jízdy se prý často křížovala.

Všechny dveře od „jeho pokojů“ byly otevřeny a po Nikolaji Vsevolodovičovi ani stopy.

„Nebude snad nahoře?“ podotkl opatrně Fomuška.

Je pozoruhodné, že v patách za Varvarou Petrovnou vstoupilo do „jeho pokojů“ několik sluhů; a všichni ostatní sluhové čekali v sále. Nikdy předtím by se neodvážili dovolit si takové porušení etikety. Varvara Petrovna to viděla a mlčela.

Dostali se až do nástavby. Tam byly tři pokoje; ale ani v jednom Nikolaj Vsevolodovič.

„Nešel snad tam?“ ukázal kdosi na dveře do mansardy. Opravdu, vždy zavřená dvířka do mansardy byla teď otevřena a zela dokořán. Musili dlouho stoupat velmi úzkými a strašně příkrými schůdky až téměř pod střechu. Tam byla taky jakási komůrka.

„Já tam nejdu. Z jakého důvodu by tam lezl?“ zbledla strašlivě Varvara Petrovna, ohlížejíc se na sluhy. Sluhové se na ni dívali a mlčeli. Dáša se chvěla.

Varvara Petrovna se rozběhla po schůdkách; Dáša za ní; sotva však vstoupila do komůrky, vykřikla a padla v bezvědomí.

Hned za dveřmi tam visel občan kantonu Uri. Na stolku ležel kousek papíru, na kterém bylo rukou napsáno: „Z mé smrti nikoho

neviňte, já sám.“ Tamtéž na stolku leželo i kladívko, kousek mýdla a velký hřebík, připravený zřejmě do zásoby. Silná, hedvábná, zřejmě předem připravená a vybraná šňůra, na které se Nikolaj Vsevolodovič oběsil, byla silně namydlená. Všechno ukazovalo na úmysl předem pojatý a na plné vědomí do poslední chvíle.

Naši lékaři po pitvě mrtvolý zamítli rozhodně a naprosto možnost duševní poruchy.

DOSLOV

Běs hledání a rozporů štvál a trápil Fjodora Michajloviče Dostojevského (1821-1881) po celý život. Revolucionář, mučedník, odpůrce revoluce, proti níž stavěl svůj křesťanský ideál člověka, Ruska a lidstva, prožil složitý myšlenkový vývoj. V úsilí po pevné myslitelské koncepci, po syntéze názorů, zmítal se v protikladech a nevýslovně se jimi mučil.

Takový obraz nám poskytuje jeho život, plný hmotných nesnází a fyzického utrpení, a jeho umělecké dílo neobyčejných lidských osudů, pronikající do hlubin ruské duše, dílo vášnivé, zápasivé, polemické, pamfletické, věřící i pochybující. Jako by vždy v Dostojevském hovořili dva lidé, dvojdomá duše, člověk rozpolcený, jemuž bylo těžko vyložit svou ideu v jednotném systému a vytvořit takovou monolitní koncepci, jíž by unikal děsu z prázdna a nicoty. Hlasatel „smíření“ společenských vrstev a tříd hledal v náboženství spásnou oporu člověka a lidstva před rozkladným individualismem a buržoazní nemorálností Západu i poreformní ruské společnosti šedesátých let. A přitom ve svých dramatických románech vlastně dokazoval objektivní nemožnost takového smíření a nepřetržitou kritiku socialismu zaměřoval na nesprávné adresy. Nedovedl uvidět takové reálné společenské síly doby, jež by byly schopné společenskému rozvratu čelit, uzavíral se a bránil řešení revolučnímu, jehož se také nejvíce obával, ale jež se jako bouře přiblížilo už čtvrt století po smrti velkého spisovatele.

Spisovatel soucítící s utrpením chudých a bezbranných, básník uražených a ponížených, kritik vládnoucí šlechtické a buržoazní společnosti tehdejšího světa, kritik spatřující v lidu základní sílu národních dějin, nedovedl pochopit velikost lidových revolučních tradic minulosti, revolučně demokratického hnutí inteligence své doby a revolučních perspektiv. Ve svém Deníku spisovatele (v srpnu roku 1880) sice až vizionářsky tušil, že přichází najeviště dějin čtvrtý stav, „bouří a dobývá se do dveří, a neotevřely se mu, dveře vyrazí“, ale strach z revoluce ho hnal do náručí nejustrnělejších forem idealizovaného pravoslaví a politické reakce carského samoděržaví.

Od jara roku 1847 navštěvoval Dostojevskij revoluční kroužek Petraševského, první toho druhu v Rusku, věnující se propagandě Fourierových myšlenek. Kritizovalo se v něm nevolnické zřízení a státní aparát, tisk a cenzura, rodina a manželství. Dostojevskij byl tehdy stržen snem o harmonii rozumu a štěstí a idejemi utopického socialismu, k nimž ho přivádělo i vlastní poznání lidské bídy, tíživého, hladového života a nuzné, nejisté existence drobných lidí. Ale jeho činnost v kroužku nepřekročila hranice teorií a legální reformy, kromě toho, že se pod silným osobním vlivem Nikolaje Spěšněva, který tvořil levé křídlo petraševců, prakticky zaujal přípravou tajné tiskárny. V kroužku Dostojevskij přednášel na témata etická a o literatuře, již chápal jako zrcadlo národa a v jejíž společenskou moc věřil. Vlivný revolučně demokratický kritik

Běliniskij, jenž Dostojevského literární počátky, hlavně povídku Chudí lidé, uvítal velmi nadšeně, kladl tehdy literatuře úkol dalekosáhlejší: bojovat proti samoděržaví a nevolnictví, propagovat revoluční socialistické ideje. Dostojevskému však přes všechno jeho demokratické naladění a sympatie pro utopický socialismus byla literatura cílem sama o sobě, mimo jakýkoli politický směr.

Po prozrazeném protistátním spiknutí revolučního spolku N. A. Spěšněva byl roku 1849 Dostojevskij pro účast v revolučním kroužku petraševců a za rozšiřování nelegální literatury prostřednictvím tajné tiskárny odsouzen k trestu smrti, který mu byl v poslední chvíli na popravišti změněn v káznici a vyhnanství.

Teprve deset let po odsouzení se Dostojevskij ze sibiřského vyhnanství vrátil a jeho Zápisky z mrtvého domu otřesně vyličily život provinilců na nucených pracích v Sibiři. Po návratu z vyhnanství měl Dostojevskij svatozář mučedníka a hlavně mládež do něho vkládala velké naděje, jež však spisovatel zklamal revizí někdejších svých socialisticko-utopických ideálů. V jeho díle nastal prudký zvrát a odklon od revolučně demokratického tábora, a to jak v publicistice, tak v tvorbě beletristické. Vytýkal inteligenci, že se odtrhla od lidu, a doporučoval jí přijmout křesťanskou pokoru, mravní odolnost a ideály občinného, pospolitého života, zásady starého ruského patriarchalismu, a tím se tento někdejší vyznavač sblížení s Evropou a odpůrce slavjanofilů dostával do jejich blízkosti. Urychloval tak svůj rozchod s ideami ruského revolučního hnutí

šedesátých a sedmdesátých let a dostával se s ním do dlouhodobého zápasu. Začal v časopisech Čas (Vremja) a Doba (Epocha) z první poloviny šedesátých let, pokračoval Zápisky z podzemí (1864), románem Zločin a trest (1866) přes Idiota (1867), Běsy (1871-1872), Výrostka (1875), Bratry Karamazovy (1879-1880) a Deník spisovatelův (1873 s přestávkami do roku 1881) až k proslulé řeči o Puškinovi, již Dostojevskij pronesl sedm měsíců před svou smrtí.

V Zimních poznámkách o letních dojmech (1863) z cesty Evropou, kdy v roce 1862 za pŮltřetího měsíce projel Německem, byl v Paříži a v Londýně, ve Švýcarsku, Itálii a Rakousku, pocítil odpor k evropskému způsobu života, projevil jednostranný názor na něj, zavrhl utopický socialismus, ateismus, materialismus i to pokrokové, co ve své době přinesl mladý kapitalismus, totiž politickou demokracii, již odsoudil ve jménu pravoslavného Ruska a carského samoděržaví. V Zápiscích z podzemí, bez nichž nelze dobře porozumět dalším románům, Zločinu a trestu, Běsům, Výrostku a Bratrům Karamazovým, vydává jejich egocentrického anti-hrdinu, degeneráta kapitalistické společnosti, zastánce krajního individualismu, za produkt materialistické doby a jejich revolučních idejí. Od něho pak vede přímá cesta k „nadčlověku“ Raskolnikovovi ve Zločinu a trestu, k společensky nebezpečným běsům a k Smerdakovovi z Bratrů Karamazových, k lidem, jimž „vše je dovoleno“, není-li Boha. Všude se tu potkáme se zlobou a nenávisť k novému revolučnímu pokolení, s větší či menší útočností, posměšně a

parodisticky se tu polemizuje s díly a názory stoupců socialismu. Leč právě tady došlo k osudné záměně ideologických adres. Z nemorálních idejí obviňuje Dostojevskij mladé pokolení revolučních demokratů. Myslíci pokrokové mládeži přičítá vlastnosti extrémních jedinců společnosti kapitalistické s její touhou po absolutní moci, po kořisti, po penězích, jakou se netají Raskolnikov, Arkadij ve Výrostku, Míša Karamazov, pronásledovaní myšlenkou na bohatství, jež by jim umožnilo vládnout a ovládat druhé. Pro ně vraždí nebo jsou vraždy schopni a ocitají se v zoufalých a spletitých situacích. Z touhy po majetku a rozkoši se vrhají proti všem a nerozeznávají hranic mezi dobrem a zlem, mezi dovoleným a nedovoleným.

Svár s materialismem a socialismem i síla niterných antagonismů autorových vrcholily v Bratrech Karamazových, jejichž pokračování v zamýšleném dalším románu mělo ze zorného úhlu spisovatelova zralého věku a uzavírajícího se života rekapitulovat všechny jeho bolestné životní zkušenosti od cesty na popraviště až po souhrn všech vnitřních zmatků při mučivém hledání pravdy v účinné bratrské lásce všech a v Bohu.

Než vraťme se k Běsům, označovaným v literárních dějinách jako pamflet a – spolu se Zápisky z podzemí a s Bratry Karamazovými – za nejtendenčnější dílo Dostojevského. Poprvé Běsi vyšli v Ruském věstníku v letech 1871-1872 a knižně roku 1873. Tentam už byl někdejší autorův záměr napsat román o petraševcích a zachovat jím

paměť dnům vlastní mladosti. Od konce padesátých let Dostojevskij také zamýšlel napsat Život velkého hříšníka, do něhož se měla počátkem let sedmdesátých promítnout tři desetiletí ruského života s jeho společenskými a filosofickými proudy, s historickými postavami a s hledáním pravdy ve věčném zápasu Krista a Antikrista, jak to autor sám prožíval. Ani tento plán Dostojevskij neuskutečnil, jako po dokončení Idioty nepřistoupil k zamýšlenému románu Ateismus, jenž měl být verzí Života velkého hříšníka s ústředním motivem ztráty a znovunalezení Boha. Ale prvky i scény obou těchto zamýšlených děl jsou dále obsaženy v Běsech, ve Výrostkovi i Bratrech Karamazových. Zatím se autor chopil látky, jež nejvíce tehdy soudobou společnost vzrušovala, jako to zpravidla vůbec činil ve svém uměleckém díle. Měla námět politicky aktuální, jenž ho znepokojoval už na zahraničních cestách (druhou a tentokrát delší cestu za hranice Dostojevskij uskutečnil v letech 1867-1871).

Bohatství látky mu poskytla konfrontace zahraničních zážitků s domácími událostmi a s případem ze soudní síně, z prvního vůbec veřejného politického procesu v Rusku.

Dostojevskij byl zrovna v Drážd'anech, když světový tisk psal o nové politické vraždě v Rusku, a to mu bylo bezprostředním popudem k Běsům, namířeným proti nihilismu, proti anarchismu, proti revolucionářům a vůbec proti pokrokovému táboru v Rusku. Cílem románu bylo zúčtovat s ateismem a materialismem, s idejemi přesazenými prý do Ruska ze Západu a ohrožujícími v mravním

smyslu vyšší, svébytné, církevně náboženské základy ruského života a národní ideu pravoslaví. Tím se Běsi stali nekritickým, ba dokonce šovinistickým pamfletem, hrubou karikaturou osvobozeneckého hnutí šedesátých let i západoevropského dělnického hnutí, jež Dostojevskij jednoznačně ztotožňoval s činností neviditelného obžalovaného tohoto svého díla, s revolucionářem Bakuninem a také s nihilisty typu Něčajeva.

Kdo byl Něčajev? Mužický synek, universitní student, organizátor tajného spolku, člověk sice neobyčejného osobního kouzla, ale nebezpečný fantasta, fanatik a diktátor, jemuž účel vždy svítíl prostředky. Něčajevština byla ovšem jen epizodkou v revolučních dějinách, dokonce byla také jen karikaturou socialismu. Marx a Engels ji charakterizovali jako anarchistické dobrodružství, jako apologii politických vražd, jako buržoazní nemorálnost, vyhnanou až po nejkrajnější mez. Veřejnost tehdy vzrušila vražda stipendisty Petrovské zemědělské akademie Ivanova, původně člena, ale později opozičníka tajného spolku Sergeje D. Něčajeva, s nímž Ivanov v taktice nesouhlasil a proti němuž zamýšlel vytvořit vlastní revoluční kroužek. 21. listopadu roku 1869 byl tento student v Razumovském parku u Moskvy zabit a jeho mrtvola se později našla pod ledem rybníka.

Něčajev, který byl na jaře toho roku u Bakunina v Ženevě, vrátil se na podzim zpět do Ruska, vydával se za agenta neexistujícího spolku Lidová pomsta a zorganizoval v Moskvě, hlavně mezi studenty

Petrovské akademie, řadu kroužků na principu tzv. „pětek“ s přísnými konspiračními pravidly. Studenta Ivanova tehdy obvinil ze zrady a členové jeho pětky, mezi nimiž byla i dívka, na Něčajevův příkaz a za jeho účasti Ivanova zastřelili a vhodili v parku do rybníka. Něčajev po vraždě uprchl za hranice, do Švýcarska. Ve své činnosti se odvolával na Bakuninův mandát a na to, že je pověřen ruskou sekci Všesvětového revolučního svazu rozrušit všemi prostředky vládnoucí společnost. Ve skutečnosti mu Bakunin-podobně jako Gercen – nedůvěřoval a dokonce se ho později zřekl. A Bakunin a jeho stoupenci, kteří se roku 1868 přihlásili do I. internacionály, založené Karlem Marxem, byli z ní po delších bojích čtyři roky nato vyloučeni. Něčajeva vydala švýcarská vláda ruským úřadům a byl potom odsouzen na dvacet let do káznice, kde v roce 1882 zemřel.

Dostojevskij se o moskevské vraždě dozvídal z ruského a německého tisku za pobytu v Drážďanech, v tom městě, kde revolucionář Bakunin v blízkosti českých hranic působil před dvaceti lety. Sloupce novin byly plny zpráv o spiknutí v Rusku, o anarchistickém teroru, o nebezpečném agentu Něčajevovi a o jeho plánech na světovou revoluci. Pod vlivem toho, zpraven úryvkovitě i dopisy z domova a také za návštěvy bratra své ženy, který se zavražděným Ivanovem studoval, začal Dostojevskij psát Běsy. Přitom, vzdálen už delší dobu z vlasti, neznalý přesné situace a skutečného prostředí demokratické mládeže, podřídil skutečná fakta

apriorní koncepci, již si zvolil už ve Zločinu a trestu a v Zápiscích z podzemí. V Běsech už ovšem nešlo toliko o individuální – byť v mnohém typický – lidský osud, ale o celou přímo panoptikální galerii narušených a zločinných postav, deklasovaných živlů, spiklenců a provokatérů, rozvracejících společnost všemi prostředky. Postupně se mu do románu dostávaly další události, vyšetřené okolnosti zločinu, soudní proces s něčajeovci, dokumenty soudních protokolů. Patřilo k způsobu Dostojevského literární práce pohotově reagovat na to, co hýbalo soudobou společností a co ji mimořádně vzrušovalo. Nikdy pro to neváhal použít čerstvých novinových zpráv, událostí ze soudní síně, zločinů (jež mají vždy významnou úlohu v jeho románových dílech), kriminálních případů, podvodů, sebevražd, kuplířství, krádeží, požárů, společenských afér a skandálů. Tak postupoval i v Běsech, jež dopsal poté, co se v červnu roku 1871 vrátil do Ruska.

Za hranicemi se mu dostaly do ruky i revoluční letáky a spisky. Je také známo, že se 16. července 1862 v Londýně sešel s Bakuninem a s Gercenem a přel se s nimi o Rusku. Pro tvůrce Běsů – jak podotýká badatel o díle Dostojevského Leonid Grossman – to byl asi nezapomenutelný den. Bakunin naléhal na spojení ruského povstání s revolucí všesvětovou a přál si v ruském lidu probudit vědomí jeho nesmírné síly, jež usnula od dob lidového rebela Pugačova. Za emisara tohoto poslání, za hlavu spiklenců i provokatéra, vydává Dostojevskij v Běsech Petra Verchovenského, připodobněného

Něčajevovi, kdežto intelektuální původce, mozek akcí, Bakunin, to je v románu *Nikolaj Stavrogin*, přímo démonická postava, člověk chladného rozumu, zpustošené duše, ale přitom i schopný velkých citových hnutí. Dvaasedmdesát dnů vlády Pařížské komuny v roce 1871 signalizovalo Dostojevskému už bezprostřední nebezpečí světového požáru, rozechvělo jeho mysl a dalo jeho odporu k revolučnímu Antikristovi všechnu tu polemickou zlobu na ideové odpůrce. Výrok Saltykova-Ščedrína, že mnohé v *Běsech* je napsáno rukou chvějící se hněvem, je plně na místě.

V *Deníku spisovatelově* z roku 1873 odpovídá Dostojevskij některým svým kritikům, kteří zkonstatovali, že v *Běsech* užil známého případu Něčajeva, ale že to doslovná reprodukce není, že případ vyložil obecněji, jako jev společenský. Ano, „osobnost mého Něčajeva není ovšem podobná osobě skutečného Něčajeva. Chtěl jsem vyslovit otázku a co možná nejjasněji, ve formě románu, dát na ni odpověď: jak v naší přechodné a podivné společnosti jsou možní—ne Něčajev, nýbrž Něčajevové, a jak se může stát, že kolem sebe shromáždí něčajevovce?“ Na tvrzení Ruského světa, že si Něčajev mohl najít stoupence jen mezi zahálčivou, nedospělou a nestudující mládeží, Dostojevskij říká, že mezi přívrženci nemusí být vždy jen darmošlapové: „Jsem sám starý ‚něčajevovec‘, stál jsem také na popravišti, odsouzený na smrt, a... stál jsem v řadě lidí vzdělaných... Namítnete mi, že nejsem jedním z něčajevovců, ale z petraševců... Proč by se však petraševci nemohli dostat na něčajevskou cestu...

kdyby se věc tak obrátila?“ „Avšak dovolte mi o sobě samém říci: Něčajevev bych se patrně nemohl stát nikdy, ale něčajevovcem... snad bych mohl... za dnů mladosti své“, zřejmě z pevné víry v tehdejší ideály. A proto se v Běsech pokusil vyličít rozličné a rozmanité motivy, jimiž i lidé nejčistšího srdce a prosté mysli mohou být získáni, aby spáchali tak neslvůrný zločin. Také petraševci i napopravišti setrvali na svých názorech bez sebemenšího pokání. „Nezломila nás léta vyhnanství, nezlomilo nás utrpení.“ A dál přijde důležitá pasáž Dostojevského vyznání: Něco jiného změnilo naše nazírání, naše srdce: bezprostřední styk s lidem, bratrské spojení s ním ve společném neštěstí, poznání, že jsem se stal tím, co on, že jsem jemu roven, ba přizpůsoben k nejnižšímu jeho stupni.

To znovu potvrzuje onen duchovní přelom Dostojevského na počátku šedesátých let (Zápisky z mrtvého domu) a také vysvětluje onu záměnu v ideologických adresách. Revoluční demokraté šedesátých a sedmdesátých let totiž nebyli ani petraševci let čtyřicátých, ani nihilisty něčajejského typu. Ale Dostojevskij, který chtěl zobrazít pokračující rozklad revolučního hnutí v otcích a dětech, dokazuje v Běsech, že není rozdílu mezi revoluční socialistickou myšlenkou a individualistickým, anarchistickým terorem a že obojí dospívá k nihilismu. Obviňuje revolucionáře své doby z toho, z čeho zároveň i předtím vinil vládnoucí šlechtu a buržoazii, z vypjatého, až chorobného individualismu, z nadčlovictví Raskolnikovů a později Ivanů Karamazovů, z útisku člověka, z

amorálnosti, z chaosu temných sil, proti čemuž hledal hráz a protiváhu v náboženství, v křesťanské pokoře a nepřestával toužit po velíkém, všeobecném, všeevropském a všebratrském smíření a sjednocení v Kristu. To je náš ruský socialismus! uzavírá své myšlenky o deset let později.

Socialisté jeho doby jsou mu běsy pracujícímijen k tomu, aby všechno podryli: stát, církev, morálku. Rozsévají zmatky, cynismus, nedůvěru ke všemu, zoufalství nad životem. S nadšením hanobí vlast, popírají všechny božské a lidské principy a srážejí vše – i sebe – do záhuby. To jsou všechny ty rány a nečistota, d'áblové, běsi a běsíci, kteří se nashromáždili v nemocném Rusku. Stavrogin – to je absolutní negace.

Postavy románu, který je z velké míry – jak ještě poznáme – románem klíčovým, jsou transponovány níže než historické předlohy. Na stránkách románu se pohybuje celá řada postav z tehdejší společnosti, ale i z Dostojevského vzpomínek a minulostních zážitků. Některé byly soudobým čtenářům naráz v pravé podobě jasné (a Dostojevskij svůj parodistický úmysl ani nijak neskrýval), jiné souvztažnosti a předlohy rozšifrovali početní badatelé o Dostojevského díle v celku a při analýze opakujících se literárních typů v jeho románech.

Vedle Stavrogina a Petra Verchovenského, jejichž dvojici – v tom obecnějším smyslu společenských jevů, jak to Dostojevskij vysvětloval v Deníku – byli předobrazy Bakunin a Něčajev, je tu

Stěpan Trofimovič Verchovenskij, Petrův otec a vychovatel Stavrogina (povšimněme si této souvislosti!), liberálzápadník ze čtyřicátých let, jehož lepší minulost dávno zapadla. Teď hraje úlohu příživníka bohaté statkářky Varvary Petrovny Stavroginové. Pateticky blufuje ji i sebe frázemi a pózou estéta a učenice. Dostojevskij jako by k němu cítil úctu (asi jako k vzdálené a ironizované jeho předloze, profesoru historie T. N. Granovskému), ale všechna dějová fakta čtenáři tuto úctu zvláště nevnucují a také valně nepřesvědčují o Dostojevského lásce k tomuto hrdinovi, i když si na něm dává záležet v tragickém konci. Spíše je Stěpan Trofimovič tragikomický, politováníhodný stařík, Don Quijote, v leccems bliženec knížete Myškina z Idiota, neznalý skutečného života a ubohý ztroskotanec v něm.

Vedle tohoto krasodušného a marnivého „vědce“, oddaného vínu a kartám, je tu jiný krasoduch a marnivec, malicherný, samolibý člověk, tentokrát spisovatel Karmazinov, jenž je krutou karikaturou Ivana Sergejeviče Turgeněva, kterého tu Dostojevskij snižuje k úloze společenského tajtrlíka. Dcera Dostojevského Ljubov ve svých vzpomínkách na otce z doby těsně po první světové válce líčí vztah obou spisovatelů jako ochlazení prvotního přátelství mezi nimi pro Turgeněvovy výpady proti otci ve společnosti, pro jeho západnictví, liberalismus a pohrdání Ruskem. Přestože prý mu Dostojevskij vyjadřoval svůj obdiv, Turgeněv se otci a jeho románům po celý život zle a mstivě vysmíval. Zřejmě však vztahy mezi oběma spisovateli

byly složitější, než je posuzuje dceřino srdce, a právě postava Karmazinov a-Turgeněv a (karmazinnyj = karmínový, rudý) v Běsech svědčí, že účet byl zle vyrovnán i z druhé strany. Turgeněv v této své karikatuře také viděl ne tak parodii jako přímo denunciaci.

A tak bychom se mohli zastavit u dalších postav románu a jejich charakteristiky dějem a vyznáními. Ateista Kirillov připomíná svými řečmi o nedokonalosti světa i teorií sebevraždy jako projevu svobodné lidské vůle vzpouru pozdějšího Ivana Karamazova a v jeho rozporech je i náznak vnitřního zlomu Dostojevského. Ne právě dost jasněmu nositeli křesťanských ideálů (i názorů Dostojevského) Šatovovi (šatost = rozkolísanost), oběti „pětky“, byl předlohou – ovšem zase jen obecně – zavražděný moskevský student Ivanov i slavjanofilský spisovatel N. J. Danilevskij, jenž se také ve svém názorovém vývoji odvrátil od fourierismu. V Šigalevovi, Virginském, ve fourieristovi s policejními sklony Liputinovi, v Tolkačenkovi, Ljamšinovi autor zesměšnil své politické protivníky (Zajceva, Uspenského aj.) i vykreslil povahy Ivanovových vrahů, jak se manifestovaly při soudním procesu s něčajeovci.

Nechybí tu ani vtělení nábožensko-mystické myšlenky v jurodivé Marii Lebjadkinové. Liberální proudy Dostojevskij karikuje v postavách z úřednických a šlechtických kruhů, ačkoli u von Lembka, u jeho ženy a celé jeho společnosti šlo spíše než o liberály o vládnoucí vrstvy odcizené ruskému životu, málo vzdělané, v sobě nejisté. Dostojevskij chtěl ukázat, jak potom podléhají vlivu

rozkladných idejí a dokonce jim pomáhají. Ve skutečnosti však nejsou schopny se vyznat ve všech zjevech neklidné poreformní doby a ve své třídní omezenosti a výlučnosti jim rozumět. Odtud tolik autorových antipatií k šlechtě. A dělníci – ti jsou tu jen beztvorou masou zoufale protestující proti nelidským pracovním podmínkám a proti smrti z hladu.

Defiluje tedy v Běsech před námi celá galerie dobrodruhů, demagogů, renegátů, despotů, provokatérů a špiclů (donašečství dokonce bylo jedním z principů, jímž byly ovládány „pětky“), sadistů (ve své zpovědi mnichu Tichonovi, která po cenzurním zásahu nebyla do románu pojata, objasňuje Stavrogin svůj zločin na dívence Matrjoše, která se pak oběsila), lidí bez výčitek svědomí, usilujících druhé zkompromitovat a mít je tím v rukou, učinit je na sobě závislými. Nejnicotnější živly usilují zmocnit se vlády a šíří fantastické představy o budoucí společnosti a rozdělení lidstva na desetinu, jež by měla osobní svobodu, a na ty ostatní, nad nimiž by ona desetina vykonávala svrchovanou a despotickou moc. Sníží se pak úroveň vzdělání, věd a talentů, schopnější budou vyhnáni nebo popraveni, „Ciceronovi se vyřízne jazyk, Koperníkovi vypíchnou oči, Shakespeara ukamenují“, což je „šigalevština“ a přímo už vize budoucího fašismu.

Ale Dostojevskij to vše, tyto zrůdné zjevy a výhonky kapitalistické společnosti, spojoval se socialismem. Užil tendenční metody typizace, pomluvil a očernil revoluční hnutí s úmyslem je veřejně

zesměšnit a zkompromitovat. Mířil v podstatě, skrytě i zjevně, na Bělinského, Někrasova, Gercena, Černyševského, Dobroljubova, Pisareva, M. L. Michajlova, Granovského, Turgeněva, Ogarjova, na lidi sebeobětavé, čisté, charakterní, na nositele pokroku a ukazatele cest ruské společnosti a lidu.

Podstata událostí jeho románového příběhu se tedy rozchází s historickou pravdou, která je v románě zkreslena a zkarikována z úzkostných Dostojevského obav před společenským nepořádkem, před rozvratem tradičního zřízení a rodiny, před bojem všech proti všem, před ztrátou Boha a náboženské morálky, před revolucí, jejíž obraz a zničující taktiku Dostojevskij vyčetl i z Bakuninova Katechismu revolucionáře, jenž byl politickým dokumentem i doličným předmětem v procesu s Něčajevem. Tím vším však v Běsech rozpor pravoslaví a nihilistického ateismu, tuto kolizi svých hrdinů i vlastního nitra, zcela zbavil reálného podkladu.

Ještě snad několik slov o tvůrčí metodě, již Dostojevskij v Běsech užil. Zvolil si jako vyprávěče celého příběhu Antona Lavrentjeviče G-va, důvěrníka Stěpana Trofimoviče Verchovenského. Je to zvědavý provinciální člověk, kronikář, který vše vyposlechne, donese, zařídí, co je mu svěřeno, ale zdrží se vlastního úsudku. Je jakýmsi zrcadlem dějů provinciálního města, jímž je tu míněna Tver, poslední místo Dostojevského pobytu ve vyhnanství. Ovšem o činech postav se dozvídáme i ze svědectví jiných lidí, a každé svědectví přináší

zpravidla nový pohled, novou interpretaci myšlenek i událostí, přičemž mnohé zůstává dlouho ukryto jen v nápovědi (minulost Stavrogina a Verchovenského, vztah mezi Lizou, Darjou, Marjou a Stavroginem) a tím se zvyšuje tajemnost postav a jejich životopisů, dějové a psychologické napětí. Jako obvykle nechybí tu nikdy mistrovské uplatnění uměleckého detailu. Rada postav vstupuje do děje s minulostí, jež se postupně a po částech teprve odhaluje. K Stavroginově postavě a duši tu dokonce nalézáme různé klíče. Který je pravý při vnitřních zmatcích a protikladech této postavy? Patrně ani jeden, když ho chtěl autor ještě donutit k zpovědi u mnicha Tichona, jenž by mu uložil pokání v klášteře starce Zosimy. Tam by asi byl také skončil zamýšlený Život velkého hříšníka, tam se uchyloval i Dostojevskij pro posilu své víry. Ostatně zpovědi jsou jedním z jeho oblíbených tvůrčích postupů: ve Zločinu a trestu, v Idiotu, ve Výrostku i v Bratrech Karamazových. Pozoruhodné také je, jak se v Běsech mísí patos s komicností, vznešené s nízkým, parodie s pamfletem a jak románem prostupuje vedle řady milostných tragédií i řetěz smrtí, vražd a sebevražd. Mravním šerosvitem jsou obklopeny všechny společenské vrstvy a ve „čtverylce literatury“ neunikne satíře ani mocný konzervatívec Katkov. Všude je rozvrat, násilí a nikde nic pozitivního. A přece Něčajevovi současníci a svědci případu, kteří se dožili let sovětské vlády, mluvili s úctou o něm a jeho pevné revoluční víře, jež prý si nezasluhovala takového paskvilu v podobě Petra Verchovenského.

Rozumí se, že román toho druhu s ústředním tématem Ruska, viděného tak předpojatě, s nábožensko-filosofickou obranou víry a mravnosti a s pamfletickým útokem na odpůrce, vyvolal nejrůznější hodnocení, od horlivého přitakání reakčních kruhů až k posudkům zcela zamítavým. N. Michajlovskij ve Vlasteneckých zápiscích roku 1873 odmítl, aby se prostřednictvím něčajevske historie objasňovaly ruské pokrokové proudy a osvobozenecké úsilí společnosti. Odkázal Běsy do mezí mnohem užších, do žánru románu kriminálního. N. Tkačev v Dile nazval Běsy tvůrčím bankrotem. Od módní vlny tendenčních „nihilistických“ románů, jež v letech šedesátých a sedmdesátých vycházely z per Leskova (Stěbnického), Kljušnikova, Krestovského, Pisemského, Markeviče aj., odlišovala však Běsy úroveň umělecká, a kritika zvláště vyzvedla postavu Stěpana Trofimoviče Verchovenského, jako jeden z dalších pozoruhodných literárních typů, vytvořených ruskou klasickou literaturou. Poukazovala i na krásnou ženskou postavu Lizy Tušinové, již stavěla vedle Aglaji Jepančinové z Idiota a již bychom také dále mohli přirovnat ke Kateřině Ivanovně z Bratrů Karamazových.

Určitou renesanci Běsi prodělali v letech devadesátých, kdy si nábožensko-filosofické ideje Dostojevského zvedli na štít symbolisté a vyznavači nového křesťanství. Stavrogin byl na přelomu století označován za Jana Křtitele ruské dekadence. O Běsy se opírala velká část ruské poříjnové emigrantské literatury v pomluvách a očerňování bolševické revoluce. Je třeba také zaznamenat, jak proti

inscenaci Běsů (pod názvem Nikolaj Stavrogin) v Moskevském uměleckém akademickém divadle vystoupil roku 1913 Maxim Gorkij. Protestoval proti nim ve jménu duševního zdraví, víry v tvůrčí síly rozumu a lidské vůle. Ptal se, zda v době, „kdy je zapotřebí krajního úsilí všech zdravých sil naší země, je čas zabývat se jejími zrůdnostmi“. Vyslovil tehdy mínění, že obrazy, podepřené hrou umělců, nabývají na divadle větší přesvědčivosti a dotvořenosti než na stránkách knihy. „Dostojevskij je génius, ale náš zlý génius,“ napsal Gorkij při této příležitosti.

V odstupu takřka celého století lze Běsy hodnotit ze správného historického pohledu, bez polemických vášní doby jejich vzniku a také jejich dalšího neblahého ideového působení, jež ještě před půl stoletím znepokojovalo Gorkého. Dějiny daly za pravdu revolučnímu hnutí socialismu, jenž právem viděl v revolučních demokratech počátků druhé poloviny minulého století své předchůdce a předbojovníky. Jejich životy poznamenaly žaláře a vyhnanství, nepřetržitý boj s carským samoděržavím a se skutečnými běsy, jimiž byli degeneráti měšťáctva, kapitalistické peněžní společnosti. Chtě nechtě musil toto Dostojevskij – nezávisle na svých záměrech – objektivně zobrazit i ve svém uměleckém díle.

Sovětská literární věda i filosofie se obsáhle zabývala a stále zabývá dílem Dostojevského a osvětlila v něm protikladné stránky životního a tvůrčího zápasu spisovatelova. Přispěli k tomu pořadatelé posledního sovětského vydání Spisů, právě tak jako A. V.

Lunačarskij řadou studií, z nichž jednu, Dostojevskij – myslitel a umělec, jsme položili v čelo tohoto nového českého vydání Spisů, jejich prvního svazku s názvem Dvojník a jiné prózy.

Zbývá snad ještě nakonec poměřit, v čem je síla a slabost románu Běsi, který vznikl z hněvu a neméně hněvu způsobil a stal se spolu s Bratry Karamazovými dílem nejspornějším a také nejvyhledávanějším v tvorbě tohoto myslitele a umělce. Vyšli jsme z toho, že Dostojevskij během svého života prodělal složitý ideový vývoj. Avšak dlužno zdůraznit, že při všem odmítání západoevropského socialismu a ruského „nihilismu“ ani v Běsech a nikde jinde nenajdeme chválu buržoazního zřízení. V roce 1876 spisovatel znovu podtrhl svůj nesouhlas s takovými názory, jež vložil do úst Šigalevových nebo Petra Verchovenského, totiž že by toliko desetina lidí měla dojít moci a blahobytu a ostatních devět desetin by k tomu bylo jen materiálem a prostředkem. „Nechci myslet a žít než s vírou, že všech devadesát miliónů Rusů (a kolik se jich ještě narodí) bude jednou vzdělaných, lidsky žijících a šťastných. Vím a pevně věřím, že všeobecné vzdělání nikomu u nás nemůže uškodit. Také věřím, že vláda myšlenky a světla je schopna vzniknout u nás, v našem Rusku, možná rychleji než kdekoli jinde...“

V pozoruhodné knize G. M. Fridlendera Realizm Dostojevskogo (Moskva 1964) dostali jsme také nepřímou odpověď na často kladenou otázku: je Dostojevskij mystik, či realista? Autor v ní mj. ukazuje, že věčný zápas protikladných morálně psychologických

prvků, dobra a zla, Boha a ďábla, vždycky se u Dostojevského odehrává v určitém, konkrétním, reálném prostředí místa a času. Psychologická tvář ruského člověka je v jeho díle podmíněna běžnou skutečností. Ačkoli spisovatel mnohokrát polemizoval s materialistickým názorem na člověka jako produkt sociálně historických a společenských okolností, sám se neubránil tomu, aby psychologii člověka historickým vývojem ve společnosti nepodmínil. Blouznil o utopické syntéze jedince a společnosti, inteligence a lidu, vykořisťovatelů a vykořisťovaných, na základech patriarchálního Ruska, ale každý jeho román dokazoval něco zcela jiného: ne jasný obraz tohoto „smíření“ společenských vrstev a tříd, ale protiklady a disharmonie poreformní společnosti a hlubokou propast mezi vládnoucí třídou a lidem, mezi ideály myslící osobnosti a všedním, skutečným životem. Čili: objektivně dokazoval objektivní nemožnost „smíření“. A v tom právě je umělecká síla Dostojevského románů. Leč slabost je v tom, že pocit dějinné bezperspektivnosti, jaký prožívají, sdílejí, pro něž se bouří a jimž trpí postavy jeho románů (i autor sám), vede tohoto velkého a „nemocného umělce“ „nemocného Ruska“ k hledání mysticko-náboženských, retrogradních receptů lidské spásy. Nedošel jí v Běsech, ale nerozřešil tyto antagonismy ani ve svém vrcholném díle Bratři Karamazovi, napsaném o deset let později a na samém prahu své smrti.

Václav Běhounek